

ዐ ፄ ዮ ሐ ን ሰ

እ ና

የ
ኢ
ት
ዮ
ፋ
ያ

አ
ን
ድ
ነ
ት

ወጪ
ተጻፈ

በ

ተክለ ጸድቅ መከራ

ዐፄ ዮሐንስ

እና

የኢትዮጵያ አንድነት

በ

ተክለ ጸድቅ መኖሪያ

ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት

፲፱፻፹፱

ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት
Kuraz Publishing Agency

ስልክ { 11 27 19
Tel. {

ፖስታ ሣ. ቁ. { 30933
P. O. Box {

አዲስ አበባ
ኢትዮጵያ

ADDIS ABABA
Ethiopia

መብቱ በሕግ የተጠበቀ ነው ።
All Rights Reserved

የሽፋን ሥዕል — በዐሌ ግተሚያ ቤት

በዐሌ ግተሚያ ቤት ታተመ ።

ግ ው ጫ

ተራ ቁ.	አርዕስት	ገጽ
1. መቅደም		9
2. ምስጋና		17
ምዕራፍ አንድ		
ነዋሪው የአነጋገሥ ወገና ሥርዓት መጥፋት		19
ምዕራፍ ሁለት		
የዋግ ሹም ጉበዜ አነጋገሥ — ለአንግሊዝና ለፈረንሳይ መንግሥት የጸፉት የጸፋዎችው ደብዳቤዎች ከደጃዝማች በዝብዝ ካሣ ጋር ተዋግተው ስለ መሸነፋቸው		23
ምዕራፍ ሦስት		
የደጃች ካሳ ምርጫ ንጉሠ ነገሥትነት — ከአንግሊዝ መንግሥት ጋር የተለዋወጧቸው የወዳጅነት ደብዳቤዎች		41
ምዕራፍ አራት		
የዙፋን ባላንጣዎች ያፂ የሐንሰና የንጉሥ ምኒልክ ፋክክር በወዳጅ ጠላት ፊት		57
ምዕራፍ አምስት		
ንጉሥ ምኒልክ በሸዋና በወሎ የሥልጣናቸው መጠናከር—አሳዛኝ የአቶ በዛብህ አሟሟት		71
ምዕራፍ ስድስት		
በመዝሙሪያዎቹ የንግሥ ዓመታት በዐፄ የሐንሰ ፊት የተደቀኑ የማሳመን ችግሮች—የካቶሊኮች አቅዋም		79
ምዕራፍ ሰባት		
በክዲሻ አስግኤል የሚመራው የጉበጽ መንግሥት በአዲስ መልክ መጽዳም		91
ምዕራፍ ስምንት		
የጉበጽ ጦር ምጥዋ ከገባ በኋላ ፣ ዐጎስን ስለመውረፉ—የክዲሻ አስግኤል በኢትዮጵያ ላይ የመስፋፋት ምኞት		97
ምዕራፍ ዘጠኝ		
የባንስና ያካባቢው ወረዳ ኢትዮጵያዊነት		103
ምዕራፍ ዐሥር		
ከጦርነት በፊት የዐፄ የሐንሰ ሰላማዊ ስሞታ ለአውሮፓ ኃያላን ..		109
ምዕራፍ ዐሥራ አንድ		
ከስሞታ በኋላ የመዝሙሪያው ጦርነት—የመንሲንጀር ፓሻ ፍጻሜ ..		131

ምዕራፍ ዐሥራ ሁለት	
ሁለተኛው ጦርነትና የኢትዮጵያ ድል አድራጊነት	143
ምዕራፍ ዐሥራ ሦስት	
በግብጾችና በዐፄ ዮሐንስ መካከል የምኒልክ አቅዋም	153
ምዕራፍ ዐሥራ አራት	
ተገጠላጥሎ የቀረው የሰላም ውል	163
ምዕራፍ ዐሥራ አምስት	
ለሥልጣን ጨበጣ የጦር መሣሪያ መፍትሔነት—የንጉሥ ምኒልክ ለዐፄ ዮሐንስ መገበር	171
ምዕራፍ ዐሥራ ስድስት	
የሃይማኖት ክርክር በቡሩ ሚዳ—የመሐመድ ዐሊና የይማም ዐመዴ ክርስትና መነሣት—እስላሞች ክርስትና እንዲነሡ ስለ መገደዳቸው	197
ምዕራፍ ዐሥራ ሰባት	
የንጉሥ ምኒልክና የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጠብ፣ የንጉሠ ነገሥቱ የዳኛ ገላጋይነት	203
ምዕራፍ ዐሥራ ስምንት	
በእምባቦ የንጉሥ ምኒልክና የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጦርነት -- የንጉሥ ምኒልክ ማሸነፍ	209
ምዕራፍ ዐሥራ ዘጠኝ	
የአሸናፊ በጎ አድራጊ—የንጉሥ ምኒልክና የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጉዞ ወደ እንጦጦ፣ ወረይሎ ላይ ካፄ ዮሐንስ ተገናኝተው በሁለቱም ላይ የደረሰው ቅጣት	219
ምዕራፍ ሐያ	
የራስ አርአያና የወይዘሮ ዘውዲቱ የጋብቻ መሣሪያነት—የእምባቦው ጦርነት ያስከተለው ውዝግብ—የወሎ ግዛት ከምኒልክ እጅ ወጥቶ በንጉሠ ነገሥቱ ቁጥጥር ውስጥ መግባት	227
ምዕራፍ ሐያ አንድ	
የግብፅ መንግሥት አወዳደት—ከኢትዮጵያ ጋር ለመቀራረብ ያደረገው መከራ	235
ምዕራፍ ሐያ ሁለት	
የጉርዶን አሟሟት በሎንደን ስለመሰማቱ—ያፄ ዮሐንስ ተከታታይ ስሞታ ለአውሮፓ ኃይላን—የእንግሊዝ መንግሥት የተጠቃሚነት ችሎታ	251
ምዕራፍ ሐያ ሦስት	
በሪር አድሚራል ሐዊት አማካይነት የእንግሊዝ የኢትዮጵያና የግብጽ ስምምነት	267

ምዕራፍ ሐያ አራት	
በሐዊት ውል ያፄ ዮሐንስ ጊዜያዊ ደስታና አሳሳች ድል—ራስ አሉላ በኩራት ከደርቡሾች ተዋግተው ግብጾችን ስለ ማስለቀቃቸው	275
ምዕራፍ ሐያ አምስት	
የሐረርጌ ከኢትዮጵያ ጋር መዋሐድ	285
ምዕራፍ ሐያ ስድስት	
የደጃች ኃይሉና የደጃች ወልደ ሚካኤል የዘር አንድነት—የባላባቱዋ የሥልጣን ፍልሚያ	305
ምዕራፍ ሐያ ሰባት	
ደጃች ኃይሉና ራስ ባርያው ከደጃች ወልደ ሚካኤል ጋር በየተራ ተዋግተው እንደ ሞቱ፣ የጃለቃ አሉላ እንግዳ መሾም፣ የራስ ወልደ ሚካኤል ከምሕረት በኋላ አስራት	311
ምዕራፍ ሐያ ስምንት	
የዐፄ ዮሐንስና የኢጣልያ መንግሥት የመሃመሪያው ግንኙነት	321
ምዕራፍ ሐያ ዘጠኝ	
የኢጣልያ መንግሥት የመሃመሪያው አገባብ በአሰብ	331
ምዕራፍ ሠላሳ	
አፍሪካን በሰላም ለመከፋፈል ቤርሊን ላይ የአውሮፓ ኃይላን ያደረጉት ስምምነት	337
ምዕራፍ ሠላሳ አንድ	
ቅኝ ግዛት የግጥም ጉዳይ በኢጣልያ ምክር ቤት ያስከተለው ውዝግብ	343
ምዕራፍ ሠላሳ ሁለት	
ስለ ምጥጥ ወደብ፣ የኢጣልያ ጦር ምጥጥ መግባትና መስፋፋት	347
ምዕራፍ ሠላሳ ሦስት	
በምጥጥ መያዝ የኢጣልያና የእንግሊዝ መንግሥት ውስጠ ስምምነት፣ የቅርክ መንግሥትና የኢትዮጵያ ተቃውሞ	357
ምዕራፍ ሠላሳ አራት	
የቡርኪና ፍራንሰስ ስሜዝ ወደ መቀሌ መምጣት፣ ከራስ አሉላ ጋር የተመላለሱት ቃል፣ የንጉሥ ነገሥቱ የስጦታ ደጃዲ ልንግሥት ሺክቶሪያ	367
ምዕራፍ ሠላሳ አምስት	
በዶጋሊ ጦርነት ዋዜማ የኢጣልያና የግብጽ ዘዴ፣ በባላባቱ ፍልሚያ መካከል የውስጥ አንድነታችን መላላት፣ የእንግሊዝ ሰላይነት፣ የፈረንሳዮች ኢትዮጵያን ደጋፊነት	375
ምዕራፍ ሠላሳ ስድስት	
የዶጋሊ ጦርነትና የራስ አሉላ አሸናፊነት	383

ምዕራፍ ሠላሳ ሰባት

ያ፯ የሐንሰ የስምታ ደብዳቤ ለአንግሊዝ መንግሥት—በገረራር ፖርታል አማካይነት የመጣው አሳዛኝ ደብዳቤ 403

ምዕራፍ ሠላሳ ስምንት

የምኒልክ ኃይል እየተጠናከረ መሔድ—በምጥዋ መያዝና በዶጋሊ ጦርነት ንጉሠ የነበራቸው አቅዋም 425

ምዕራፍ ሠላሳ ዘጠኝ

በኢጣልያና ባ፯ የሐንሰ መካከል የምኒልክ ያስታራቂነት አሳብ አለ መሳካት—ለፈረንሳይ ፒሬዚዳንት የተሳኩት የስምታ ደብዳቤዎች ፍሬቢስነት 433

ምዕራፍ ዐርባ

የደርቡሾች አጥቂነት—የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በደርቡሾች መሸነፍ የጉንደር ዘረፋና ቃጠሎ 447

ምዕራፍ ዐርባ አንድ

በየሐንሰና በምኒልክ መካከል የተዳፈነው ጠብ—የንጉሥ ምኒልክ ጉዞ ወደ ወሎና ወደ ቤጌምድር—ታላቅ ሰልፍ በአዘዞ 457

ምዕራፍ ዐርባ ሁለት

ባ፯ የሐንሰ ውስጥ ያሉ መሳፍንትና መኳንንት—ንጉሠ ነገሥቱ በክተት ዐዋጅ ወደ ሰሐጢ ያደረጉት ጉዞ፣ የጉንደርን መቃጠል ስለመስማታቸው 469

ምዕራፍ ዐርባ ሦስት

ዐ፯ የሐንሰ ስለ ዕርቅ ጉዳይ ከገፎጌራል ሳን ማርሳኖ ጋር የተለዋ ወጡዋቸው ደብዳቤዎች 475

ምዕራፍ ዐርባ አራት

የዐ፯ የሐንሰ ከሰሐጢ ወደ መቀሌ መመለስ—የመንግሥታቸው መዳከም—ከደርቡሾች ጋር የምክሩት መቀራረብ አለመሳካት 485

ምዕራፍ ዐርባ አምስት

የንጉሥ ምኒልክ ጉዞ ወደ ጉጃም—የንጉሥ ተክለ ሃይማኖትና የንጉሥ ምኒልክ ዐ፯ የሐንሰን መከዳት—የደጃች ሥዩም ወደሸዋ መምጣት 493

ምዕራፍ ዐርባ ስድስት

ዐ፯ የሐንሰ ጉጃምን ስለ መውረራቸው፣ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት እንደገና ታምነው በዕርቅ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ስለ መግባታቸው ... 503

ምዕራፍ ዐርባ ሰባት

የንጉሥ ምኒልክና የኢጣልያ መንግሥት ወዳጅነት እየጠበቀ መሔድ 509

ምዕራፍ ዐርባ ስምንት

በሸዋ የተጠንቀቅ ዐዋጅ—ያ፯ የሐንሰና የንጉሥ ምኒልክ በደብዳቤ መወቃቀስ 517

ምዕራፍ ዐርባ ዘጠኝ

በዐ፯ የሐንሰና በሐምዳን አቡ አንጋ መካከል የተደረገ የደብዳቤ ልውውጥ 529

ምዕራፍ ሃምሳ

ያ፯ የሐንሰ ጉዞ ወደ መተማ—የጦር ድርጅታቸው 535

ምዕራፍ ሃምሳ አንድ

የመተማ ጦርነትና ያመራር ጉድለት—ያ፯ የሐንሰ አሳዛኝ ሞት 541

ምዕራፍ ሃምሳ ሁለት

የደርቡሾች አሸናፊነትና የዘኪ ቲማል ድንፋታና ውድቀት—የከሊፋ አብዱላሂ ፍጻሜ 553

ምዕራፍ ሃምሳ ሦስት

ያ፯ የሐንሰ ሞት ያስከተለው የዘፋን ባላንጣነት—በባላንጣነቱ ፊት የተጠቀሙት ወገኖች 559

መቅደም

“ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ አንድነት” በተሰኘው መጽሐፍ ውስጥ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ኢትዮጵያን ለሰባ ዓመታት የበታተናትን የመሳፍንት አገዛዝ በጦር ኃይል ደምስሰው፡ የኢትዮጵያን ማዕከላዊ መንግሥት የሚያበሥረውን የአንድነት መሠረት ባዲስ መልክ የጣሉበት ሁኔታ ተዘርዝሮ ይገኛል። እዚህ ላይ በውል ሊጤን የሚገባ አንድ ዓቢይ ነጥብ አለ። ይኸውም ኢትዮጵያ በሕዝቧ አንድነት ዳር ድን በሯ ታፍሮና ነጻነቷ ተከብሮ ለረጅም ዘመናት የኖረች አገር፡ ገናና ታሪካም በዓለም ዙሪያ ሲያስተጋባ የቆየ መሆኑ ነው። ነገር ግን ከላይ እንደ ተጠቀሰው፡ የመሳፍንት አገዛዝ በታሪኳ ላይ ጥቁር ነጥብ ጥሎ ስለ ነበር፡ ያን አስከፊ የታሪክ ገጽታ ለማስወገድ የዐፄ ቴዎድሮስ መነሣት ወሳኝ ድርሻ ነበረው። ሆኖም፡ ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ አንድነት የሚለው ሥያሜ የሚጠቁመው፡ የኢት ያን አንድነትና የዘመናት አኩሪ ታሪኩን እንደገና የማደስ እንጂ፡ ፍጹም አዲስ የሆነ ምሥረታ ያለመሆኑን መገንዘብ ያሻል።

በዚህ በአሁኑ መጽሐፍ ደግሞ፡ የአንድነት መሥራች ቴዎድሮስ ሕይወታቸውን በፈቃዳቸው በመቅደላ ተራራ ከአሳለፉ ወዲህ፡ እርሳቸው በጣሉት የአንድነት ሕንፃ መሠረት ላይ ከርሳቸው በኋላ ተነሥተው ከብዙ የፍልሚያ ፍጅት በኋላ፡ በየተራ የነገሡት ሦስት እውራ መሪዎች ግድግዳውን ለማቆም፡ ጣራውን ለማዋቀር ከነሕዝባቸው ያደረጉት ተጋድሎ ይገኛል።

እነዚህም፡ የላስታው ዋግሹም ጉበዜ ገብረ መድኅን፡ የተምቤኑ ደሻች ካሣ ምርጫ፡ የሸዋው ንጉሥ ምኒልክ ኃይለ መለኮት ናቸው። ሦስቱም በሽፍትነታቸው ሰዓት የሥጋት ዐይናቸው ያተኩረው በኃይለኛው ባባ ታጠቅ የበላይ አጥቂነት ላይ ሳለ፡ የርሳቸው ሕይወት ማለፉ ሲረጋገጥ፡ የመንፈስ ዕረፍት አግኝተው ትንሽ ጊዜ ከተጽኑ በኋላ ወዲያው ሦስቱ የዙፋን ተፋላሚ ሆነው፡ እርስ በርሳቸው በጠብ እየተያያዙ ‘ተከታይ እኔ ነኝ፡ አንተ አይደለህም’ በሚል ዓላማ ኃይላቸውን ይገማመቱ ዝመር። ለክፉም፡ ለደጉም ሦስቱም የየክፍሉ ሀገራቸው ሕዝብ ይነስ ይብዛ ተከትሏቸዋል።

ከሦስቱ ተፋላሚዎች አንዱ ምኒልክ፡ ከቴዎድሮስ ሞት ቀደም ብለው በ1857 ዓ.ም. ካፄ ቴዎድሮስ ቁጥጥር አምልጠው አቶ በዛብ

ህን በጋዲሎ (ግድም ወረዳ) አሸንፈው ፡ አንኩበር ገብተው እንደ አባቶቻቸው የሸዋ ንጉሥ እየተባሉ ከቆዩ ወዲህ ፡ በ1860 ዓ.ም. ያዩ ቴዎድሮስን ሞት ሲሰሙ ፡ ‘ከይሁዳ ነገዶች ከዳዊትና ከሰሎሞን የም ወለደው እኔ ነኝ ፡ ለንጉሠ ነገሥታዊው ዙፋን ከኔ የሚቀርብ የለም’ በሚል ስሜት ፡ “ሞዓ አንበሳ ዘእምነገደ ይሁዳ ፡ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት” የሚል ማሳተም አሠርተው ፡ ካገር ውስጥም ከውጭ አገርም መሪዎች ጋር ይጸጸፉ ዝመር ።

ይሁን እንጂ ፡ ከሸዋና ከወሎ በቀር መላ ኢትዮጵያን በቁጥጥራ ቸው ውስጥ እንዳላገቡ ልባቸው ልላሚያውቀው ፡ በማሳተማቸው ላይ “ንጉሠ ነገሥት” ከሚለው ጽሑፍ ቀጥሎ “ዘኢትዮጵያ” የሚለውን ደምዳሜ ቃል ለመጨመር አልደፈሩም ። ለውጭ አገር መሪዎችም ሲጸፉ አርእስታቸው ፡ “የተላከ ከንጉሠ ነገሥት ምኒልክ ዘኢትዮጵያ” የኢትዮጵያው ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት እንጂ ፡ “ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ” ይኸውም ማለት የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት አላሉም ። የሁለቱ ዐረፍተ ነገሮች አባባል ልዩነት አለው ።

ሁለተኛው የዙፋን ተፋላሚ ፡ ዘሃተዬ ዘር የወረዱት ዋግሹም ጉበዜ የክፍለ ሀገራቸውን የዋግን ፡ የላስታንና የአካባቢውን ሕዝብ ካስተባበሩ በኋላ ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ከመሞታቸው ከዐሥር ቀን በፊት በመጋቢት 22 ቀን 1860 ዓ.ም. በደንቢያ ፡ በወልቃኢት ፡ በጸገዴ የተነሣውን ጣሰው (ጥሶ) ጉበዜን በላሳ ላይ ተዋግተው አሸንፈውት ስለ ነበረና እንግሊዞችን መቅደላን ለቀው ወደ አገራቸው ስለ ተመለሱ ፡ ዋናው መዲና (መናገሻ ከተማ) ጉንደርም በርሳቸው እጅ ስለገባ ቀብቶ የሚያነግሥ ጳጳስ ባጠገባቸው ቢጠፋም ፡ በራሳቸው ፈቃድ በእጩ ገብረ ኢየሱስ እጅ ተቀብተው ስማቸውን ተክለ ጊዮርጊስ አሰኝተው በ1860 ዓ.ም. ነገሡ ።

ሦስተኛው የዙፋን ባላንጣ ፡ በእናታቸው በኩል ከስመ ጥሩው የእንደርታ ባላባት ከራስ ወልደሥላሴ ፡ ባባታቸው ከተምቤን ባላባት ከሹም ተምቤን ምርጫ የሚወለዱት ደጃዝማች ካሳ ምርጫ (በዝብዝ ካሳ) ናቸው ። እርሳቸውም ባፄ ቴዎድሮስ ጊዜ የባላምባራስነት ማዕረግ ይዘው ለተወሰነ ጊዜ ከቆዩ በኋላ ካፄ ቴዎድሮስ ሸፈቱ ። በመቅደላ ጦርነት ዋዜማ ላይ እንግሊዞችን ላስተናገዱበት ውለታ ዘመናዊ መሣሪያ ከነአሠልጣኙ ስላገኙ ፡ በትግራም ቀደም ብለው የንጉሠ ነገሥቱን እንደራሴ ራስ ባርያው ገብረ ጳድቅን በደብረሲና አሸነፉ ። ኃይላቸውም ከዕለት ወደ ዕለት እየጠነከረ መጣ ። አዲሱ ንጉሠ ነገሥት ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ምንም እንኳ የካሳን እህት ወይዘሮ ድንቅነሽ ምርጫን አግብተው ቢንግሡና ካሳም የመዝመሪያውን ዓመት በተክለ ጊዮርጊስ ሥር ቢቆዩ ፡ ኃይላቸው ሲፈቅድላቸው አልታዘዝም በማለት ራሳቸውን

ቸለው ተቀመጡ ። ስለዚህ አንዲቷ ኢትዮጵያ በዚህ ጊዜ (1860—63) ዓ.ም የሦስት መሪዎች ግዛት ነበረች ለማለት ያስደፍራል ። የኢትዮ ጵያን ደቡባዊውን ክፍል ብንመለከት ፡ እያንዳንዱ ነገድ ከግራኝ እህመድ ወረራ ፍጻሜ ወዲህ የየራሱን ንጉሥ ወይም ቀንደኛና ትክለኛ ባላባት አበጅቶ እርስ በርስ እየተዋጋም ፡ እየታረቀም ከማዕከላዊው መንግሥት ተለይቶ ይተዳደር ነበር ።

አገሪቱ መቸም ከራሷ በራሷ የእጅ ጥበበኞች የምታፈራው የጦር መሣሪያ ከጦርና ከጉራዴ ፡ ከጨቤና ከአንካሴ ስለማያልፍ ፡ በዚህ ጊዜ ባላንጣን የማጥቂያውና ሥልጣን የመጨበጫው ዋና መፍትሔ በውጭ አገር የሚሠራው ፡ በባሩድ ጥይት የሚተኮሰው ጠበንጃና መድፍ ነበር ። ገሪጌራል ናፒየር ካገሩ ሲመጣና ወዳገሩ ሲመለስ ደጃች ካሳ ላይረጉለት መስተንግዶና አቀባበል 12 መድፍ ፡ 900 ጠበንጃና ብዙ ጥይት ፡ ከእንግሊዛዊው አሠልጣኝ ከኪርክሃም ጋር ሰጥቷቸው ስለነበር በዚህ በዘመናዊ መሣሪያ በ1863 ዓ.ም ዐድዋ አጠገብ እርሳቸውን ለማሳመን የዘመቱባቸውን ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን አሸንፈው ማርከው ካሰሩ በኋላ ከእስክንድርያ ባለመጣቸው ጳጳስ በአቡነ አትናቴዎስ እጅ ተቀብተው ፡ በጥንታዊቷ በአከሱም ከተማ ስማቸውን “የሐንስ አራተኛ” አሰኝተው በሥርዐተ መንግሥት በ1864 ዓ.ም. ነገሡ ። አሁን ደግሞ ከሦስቱ የዙፋን ባላንጣዎች ሁለቱ የሐንስና ምኒልክ ስለቀሩ ሲዛዛቱ ፡ ሲሰላለሉ ፡ የጦር ሠራዊታቸውን በየቤታቸው ሲያጠናክሩ በመካከል ያሉትን የወሎን ፡ የቤገምድርን ፡ የአማራ ሳይንትን ፡ የጉጃምን ባላባቶችና አስተዳዳሪዎች በማበፈራራትም ፡ በወዳጅነትም ወደ ራሳቸው ለመሳብ ሲጣጣሩ ፡ ከ1860 እስከ 1870 ዓ.ም ያለውን ያሥር ዓመት ጊዜ አሳለፉ ።

በዚህ ጊዜ አንደኛ የሁለቱ መከፋፈል ፡ ሁለተኛ የኢትዮጵያ በሥልጣኔ ኋላ ቀርነት ፡ ሦስተኛ የስዊዝ በይ መከፈት አደፋፍሮት የግብጽ መሪ ከዲቭ ኢስማኤል ብዛት ያላቸውን የአውሮፓ ተወላጆች በገንዘብ እየቀጠረና የፓሻነት ማዕረግ እየሰጠ ፡ በግብጹ ወታደር ላይ መሪ በማድረግ ራሱ በቱርክ ሠልጣን ከመገዛት ሳይድን ኢትዮጵያን በጦር ኃይል ወሮ ፡ ከሱዳንና ከሱማላያ ጋር በመደባለቅ ግዛቱን ከሚዴ ተራኒ ባሕር እስከ ሕንድ ውቅያኖስ ለማድረስ ሰፋ ያለ ምኞት አደረበት ። ይህ ሰፊ ምኞት እያዋጣህም ፡ በከንቱ አትክስር የሚለው የዘመድ መካሪም አላገኘም ። ይልቁንም ለራሳቸው ጥቅም ሲሉ ‘ይገባሃል ያስፈልግሃል ፡ ግፋ በርታ’ የሚሉት የውጭና ያገር ተወላጆች በረከቱለት ።

ይኸን የወረራ ምኞቱን ወደ ፍጻሜ ለማድረስ በ1866 ዓ.ም. ቁገዳር ወር ጉንደት ላይ ፡ በ1868 ዓ.ም. በየካቲት ወር ጉራዕ ላይ ወታደር ልኮ ሁለት ጊዜም ያልሠለጠነ መንጋ ወታደር ነው ብሎ

በናቀው በዐፄ ዮሐንስ ጦር ድል ተመታ ። ስለዚህ ፡ ዐፄ ዮሐንስ ከገፍ ኔራል ናጊየር የተቀበሉትን የጦር መሣሪያ ባገር ውስጥ ጦርነትና የውጭን ጠላት ለመመለስ ተጠቅመውበታል ማለት ነው ። ይህም በግብጽ ላይ የተገኘው ተደጋጋሚ ድል ላይ ዮሐንስ ባገር ውስጥና በውጭም ከፍ ያለ ዝናን አተረፈላቸው ። የጦር ሠራዊታቸውም አንደኛ ከእንግሊዞች በሰጡታ በአገኙት ፡ ሁለተኛ ካፄ ተክለ ጊዮርጊስና ከግብጽ የጦር ሠራዊት በምርኮ በሰበሰቡት የጦር መሣሪያ ኃይላቸው በጣም ስለ ደረጀ ፡ የርሳቸውም ጦር በነገርን ኪርክሃም በጦርነት ቴክኒክ ሠልጥኖ ስለ ታጠቀ ፡ ከዐድዋ ተነሥተው ፈታቸውን ወደሸዋ መልሰው ሰላሌ በደረሱ ጊዜ ፡ ምኒልክ በዚህ ዐይነትና የጊዜ ወቅት ውጊያው እንደማያዋጣ ሁኔታውን ገምግመው በዕርቅና በሰላም ገቡላቸው ። ስለዚህ አቅምን ማመዛዘን ስጦታቸው የሆነው ንጉሥ ምኒልክ ፡ ነገሩ ቢቆጫቸውም በቤተ ክህነት አባቶች የግልግል አማካይነት 'ንጉሠ ነገሥት' የሚለውን ሥያሜ ለዮሐንስ ለቀው ፡ በሸዋ ንጉሥነት ለመርጋት የተስማሙት ከግብጽ ድል መመታት በኋላ ነው ።

በጀግናቹ ብርታት በሁለት ጊዜ ድል አድራጊነት ኢትዮጵያ ከግብጽ ወረራ መዳኗና የኃይላ እየተጠናከረ መሔድ ፡ ያለቅጥ በተስፋፋው በግብጽ መንግሥት ላይ ታላቅ የግዛትና የኢኮኖሚ ውድቀት አስከተለ ። 'በቡሃ ላይ ቆረቆር' እንደሚባለው ፡ የግብጽ መንግሥት በኢትዮጵያ ግንባር ታላቅ የመሸነፍ በትር ሲገጥመውና ሲዳከም በግዛቱ በሱዳን ደግሞ ፡ በአህመድ መሀዲ መሪነት የደርቡሾች መነሣት የባለ ችግር ፈጠረበት ። በያለበት ላስቀመጠው የበረከተ ጦርና ከውጭ አገር ለቀጠራቸው ምንደኞች የሚከፍለው ገንዘብ አጣ ። የመንግሥቱ ግምጃ ቤት ተሟጠጠ ። ባንኮች ተራገፉ ። በዚህ ዐይነት ችግሩ በግብጽ ላይ በከበደ መጠን ፡ ግብጾች የወሰዱባትን እነቦንስን ፡ እነሐባብን ወደ ኢትዮጵያ ለማስመለስ ተስፋው የተቃረበ መስሎታየ ።

እንግሊዝም ሁኔታውን በመገምገም ባንድ ወገን የራሱን የመስፋፋት አሳብ እያደራጀ ፡ በሌላ ወገን ደግሞ ግብጾችና ቱርኮች ከመሐዲስቶች አጥቂነት እንዲድኑ ለማድረግ የዐፄ ዮሐንስ ሕብረት አስፈላጊ በመሆኑ ፡ ኢትዮጵያንና ግብጽን በአድሚራል ሔዊት አማካይነት በተዘጋጀው ውል መሠረት አስታረቀ ። በውሉ ላይ በኢትዮጵያ ዙሪያ የግብጽ ግዛቶች የነበሩት ወደ ኢትዮጵያ እንዲመለሱ ፡ ያፄ ዮሐንስ ዕቃና መሣሪያ በምጥዋ ወደብ ያለቀረጥ እንዲያልፍ ፡ በበኩላቸው ዐፄ ዮሐንስ በከሰላ ፡ በአምዴብና በሰናሂት ደርቡሾች የከበደቸውን ቱርኮችና ግብጾች በኢትዮጵያ ውስጥ አሳልፈው ወደ ምጥዋ ለመሸገት እንዲረዱ ተጠቅሷል ።

በዚህ መሠረት ፡ ንጉሠ ነገሥቱ ውላቸውን አክብረው ፡ እንዲያውም በውሉ ውስጥ ያልተጠቀሰውን በመጨመር ፡ የተከበቡትን ግብጾች በውጊያ ከደርቡሾቹ አድነው ወደ ምጥዋ እንዲያልፉ ካደረጉ በኋላ ከግብጽ ላይ የኢትዮጵያን ግዛቶች ተረከበው ሳይጨርሱ በእንግሊዝ ጠቃሽነት ዐፄ ዮሐንስ በአልጠረጠሩበት ሰዓት በ1877 ዓ. ም. የኢጣልያ ጦር በምስጢር መጥቶ ምጥዋን ያዘ ። በዚህ ምክንያት በሰሜናዊ ምሥራቅ በኩል የኢጣልያ ፡ በሰሜን ምዕራብ በኩል ደግሞ የደርቡሾች ጦር በአንድ የጊዜ ወቅት ሁለት ባላጋራዎች በአገር አፍቃሪው ንጉሠ ነገሥት ፊት ተደቀኑ ።

ዐፄ ዮሐንስ ፡ በእንግሊዝ መንግሥት የቆየ ወዳጅነት ተማምነው በአድሚራል ሔዊት አማካይነት በፈረመት ውል ምክንያት ከሱዳኖች ጋር እስከ መዋጋት ሲደርሱ ፡ በተለይ ከአዲሱ ባላጋራቸው ከኢጣልያ ጦር ጋር በሰሐጢ ለጦርነት በተሰለፉበት ጊዜ እንደ ፍጹም ወዳጅ የሚመስከቷቸው የእንግሊዝ ባለሥልጣኖች ፡ ወደፊት ግብጾችና ቱርኮች በሚለቁት በሱዳንና በቀይ ባሕር አካባቢ ከፈረንሳይ መንግሥት ጋር በምናደርገው ፍልሚያ ካልሠለጠነው ከኢትዮጵያ መንግሥት ይልቅ ፡ የሠለጠነው የኢጣልያ መንግሥት የበለጠ መሣሪያ ይሆናል በማለት በግልግሉ ጊዜ በይፋም ፡ በምሥጢርም ለኢጣልያ አደሉ ። እዲሱን ወዳጅ ለመጥቀም ፡ የቀድሞ ወዳጃቸውን ዐፄ ዮሐንስን በሰበብ አስባብ እየተጫኑ የኢጣልያ ኃይል በምጥዋ ወደብና አካባቢ እንዲጠናከር አደረጉ ።

በዚህ ምክንያት ፡ ዐፄ ዮሐንስ ከኢጣልያ ጦር ጋር በሰሜናዊ ምሥራቅ በሰሐጢ ለጦርነት እንደ ተፋጠጡ በሰሜናዊ ምዕራብ በኩል ደግሞ ፡ በመተማ ፡ የደርቡሾቹ አጥቂነት እየገፋ ሔደ ። ደርቡሾቹ ከመተማ አልፈው ፡ ከተማውን ጉንደርን አቃጥለው ፡ ጥር 10 ቀን 1880 ዓ. ም. በሣር ውሃ (ደምቢያ) በንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የሚመራውን የጉጃም ጦር አሸነፉ ። በዚያን ወቅት የጦር ድርጅታቸውን ከመቸውም የበለጠ ያጠናከሩት ንጉሥ ምኒልክ በዐፄ ዮሐንስ ትዕዛዝ በኢጣልያ ጦርነት ላይ ለመካፈል ከሸዋ ወደ ወሎ ገሥግሠው አምባጫራ እንደገቡ ፡ ለኢጣልያኑ ራሳቸው 'እንደሚበቁና ፡ ደርቡሽን መከላከሉ እንደሚሻል የሚገልጽ ትእዛዝ ከንጉሠ ነገሥቱ ደረሳቸው ። በዐፄ ዮሐንስ ሠፈር ኢጣልያንን ያመጡ ምኒልክ ናቸው ፡ አሁንም ከደርቡሾች ጋር ተስማምተዋል የሚለው ወራ ነፈሰ ። ንጉሠ ነገሥቱም ምኒልክን ጠርተው ፡ "እውነት ነው ወይስ ሐሰት ነው?" ብለው ሳይመረምሩ ወይም በዚህ ጉዳይ ላይ ፊት ለፊት ሳይወያዩ ምኒልክን ወደ ሸዋ እንዲመለሱ አዘዙባቸው ።

ከ1880-81 ዓ.ም. በደቡብ ኢትዮጵያና በሐረር ሥልጣናቸውን ያጠናክሩት ምኒልክ፣ ከእንጦጦ አምባጫራ ድረስ ከሔዱ በኋላ ዐፄ ዮሐንስ ሐሰተኛ ወራ በመስማት አቅርበው ሳይጠይቁቸው ወደሸዋ እንዲመለሱ ስላደረጓቸው፣ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ደግሞ ረዳት ሳይጨምሩላቸው በሣር ውሃ ከደርቡሾች ጋር ለጦርነት ብቻቸውን ስላጋ ለጧቸው፣ ሁለቱ የሸዋና የጉጃም ንጉሦች ለንጉሠ ነገሥቱ ሁለተኛ ላለመታዘዝ ደብረ ማርቆስ ላይ አደሙ።

በዚህ ምክንያት፣ ዮሐንስ ከጣልያኖች ጋር ለውጊያ ከተሰለፉበት ከስሐጢ የጦር ግንባር ጦርነትም ሆነ፣ ደንበኛ ሰላምም ሳያደርጉ ወደ ጉጃም ዘልቀው በጦር ኃይል ተክለ ሃይማኖትን አሳምነዋል። ከምኒልክም ጋር በራስ ዳርጌ አማካይነት የልባቸውን በደብዳቤ ተገላልጦው ከተወቃቀሱ በኋላ፣ ንጉሥ ምኒልክን እንደ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በጦር ኃይል የማሳመኑ ጉዳይ በዚህ ጊዜ አጠራጣሪ ሁኔታ ላይ እንደሚጥል ስለ ተገንዘቡት፣ ለሌላ ጊዜ አቆይተው ጉንደርን በመዝረፍና ቀሳውስቱን በመፍጀት ያስቆጣቸውን የደርቡሽን ጦር ለመበቀል በቀጥታ ወደ መተማ ፊታቸውን አሰሩ። ወደዚያም ደርሰው ምሽጉን ተገን አድርጎ የጠበንጃውን ምላጭ በመጨበጥ፣ አልሞ ከሚጠብቃቸው ጠላት ጋር ተጋጥመው እንደተራ ወታደር ከፊት ቀድመው በዝግገነት በመዋጋት ላይ እንዳሉና ድል አድራጊነትን ለመጉናጸፍ ጥቂት ሲቀራቸው ከጠላት ወገን በተተኮሰች ጥይት ክፋኛ ቆሰለው ወደኋላ ተመለሱ። በጦርነቱ ሰዓት እየተፈከረ በጠበንጃም በጉራዴም በዝግገነት እየተዋጋ፣ በጠላት ላይ ሽብርና ፍርሃት የነዛው ጦራቸው የንጉሠ ነገሥቱን መቁሰል ወደጉን አቆይቶ አጥቂነቱን በመቀጠልና የተቃረበውን ድል ለራሱ አስቀርቶ በመደምደም ፈንታ የርሳቸውን ቆስሎ ወደኋላ መመለስ ሲሰማ፣ አዝማቹ ራስ ኃይለ ማርያምና ዘማቹም ተደናግጠው ከየጦሩ ግንባር አፈገፈጉ።

ሁኔታውን ሲገመግሙት፡

- ሀ/ ያፄ ዮሐንስ ጦር ጠላት ምሽግ ድረስ ሔዶ መግጠሙ፤
- ለ/ በዚህ የመተማ ጦርነት የንጉሥ ተክለ ሃይማኖትና በተለይ የንጉሥ ምኒልክ አለመካፈል፤
- ሐ/ በጦር አመራር ስመጥር የሆኑት የራስ አሉላ አባነጋ ከዋናው ጦር ጠቅላይ አዛዥነት መገለጥ፤ ለዚህ ለኢትዮጵያ ድል መሆን አስተዋጽኦ እንዳደረገ ይታያል።

በጉንደትና በጉንዳጉንዲ፣ በጉራዕና በዶጋሊ በግብጻውያን ላይ ተደጋጋሚ ድል አድራጊነት ያገኘው፣ በሠለጠነውም የኢጣልያ ጦር ላይ በዶጋሊ አሸናፊነትን የተገናኝፈው የኢትዮጵያ ጦር፣ ድርጅታች

ውና ሥልጣኔያቸው በዝቅተኛ ደረጃ በሚገኘው በደርቡሽ ጦር፣ በዚህ ጊዜ መሸነፉ ከማሳዘን ዐልፎ ወገንን የሚያስቆጭ ነው።

በሕይወታቸው ሙሉ ለአገራቸው ለኢትዮጵያ ዕድገት ሲዳከሙ የኖሩትና የወገናቸውን ጥቃት ለመመለስ ሲሉ፣ ሕይወታቸውን የሠጧት የእኝህ ንጉሠ ነገሥት ስማቸው ከነዝናቸው በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ እያበራ የሚኖር መሆኑን እያወሰን፣ በዚህ መቅደም ባጭሩ የተጠቀሰው ያፄ ዮሐንስና በርሳቸው ዘመነ መንግሥት ከልል ውስጥ የሚገኘው የኢትዮጵያ ዝርዝር ታሪክ፣ በመጽሐፉ አካል ውስጥ በየምዕራፉ ዘተቻሰ መጠን ተተንትኗል።

መቼም እንደ ኢትዮጵያ ያለ ያንድ አገር ታሪክ፣ ከዚህ በፊት በየመልኩ ተዘጋጅቶ ባልተቀመጠበት ሁኔታ በሙሉም፣ በአጋማሹም ሲጻፍ አንዳንድ ስሕተት በዝንጋዔ ወይም በግድፈት ሊደርስ ይችላል። እንኳን ብዙ ገጽ ከያዘ መጽሐፍ ባንድ ገጽ ላይ ከሠፈረ ደብዳቤም ስሕተት አይጠፋም።

ስለዚህ ነው፣ በፆሥራ ስድስተኛው መቶ ዓመት ላይ የነበረው ያፄ ሠርዘ ድንግል (1555-1589 ዓ.ም.) ዜና መዋዕል አዘጋጅ ወልደ ሃይማኖት በጽሑፉ መጨረሻ ላይ፡ “ይቤ በዓለ ዝንቱ መጽሐፍ እኢነውየ ማዕምራን አንባብያኒሁ፣ ወስማዕያኒሁ ሰዝንቱ መጽሐፍ አመረከዝከሙ ብየ ስሕተት በጉዲገ ዜና እመንገለ ዝንጋዔ ወአዕ ምሮ ገድተ አበሳየ ተዘከረከሙ ከመ ጎፁዕ አዕምሮቱ ለእንለ እመ ሕያው ወአኮ ምሉዕ” ብሏል። ትርጉሙም “ይኸን መጽሐፍ የምታነቡ ዘዋቂዎች ወንድሞቹ፣ ባለማወቅና በመዘንጋት ያልተጻፈ ቢኖር፣ የሰው አዕምሮው ሙሉ ሳይሆን ጉደሱ መሆኑን ተገንዝባችሁ ለጥፋቱ ይቅርታ አድርጉ...” የሚል ነው። ይኸ አራት መቶ ዓመት ያለፈው የወልደ ሃይማኖት አባባል፣ እኔም ሌሎችም ጸሐፊዎች ዛሬም ወደፊትም መሠረት የምናደርገው አባባል ነው።

መስከረም 30 ቀን 1976

ተክለ ጸድቅ መኩሪያ

ምስጋና

በመዝሙሪያ፡ “በዚ ቲዎድሮስና የኢትዮጵያ እንድንት” በሚባለው መጽሐፍ ላይ እንዳመለከትሁት በሮማ፡ በሎንዶን፡ በፓሪስ የኢትዮጵያ ሰነድ የሚገኝባቸውን የድርጅት አስተናባሪዎች፡ የአዲስ አበባ የኒሽርስቲ የኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ክፍል ኃላፊዎችን እና አቶ ደግፌ ገብረ ጸድቅን፡ በባህል ሚኒስቴር የቤተ መጻሕፍት ወመዘክር ዩኒቨርሲቲና ሠራተኞች የሚያስፈልገኝን መጽሐፍና ሰነድ በማቅረብ የረዱኝን፡ እና ወይዘሪት መና ወረደን፡ የጻፍሁትን በመኪና የመቱልኝን ወይዘሪት ሙናጃ አምዶካን፡ ወይዘሪት ብርሃኔ ዳባን፡ በውስጡ ያሉትን ካርታዎች ያዘጋጀልኝን አቶ ዳንኤል ሰይፉን፡ የኩራዝ አሳታሚ ድርጅት ኃላፊዎች እትመቱ በተሻለና በተጣራ ሁኔታ እንዲከናወን ባለፈው እንዳደረጉት፡ ለዚህኛውም ጥረት ያደረጉትን፡ በመጨረሻም በማንኛውም ወቅት እርዳታዋ ያልተለየኝን ባለቤቴን ወይዘሮ ካሳዬ ደስታን አመሰግናለሁ።

ታክለ ጸድቅ መዝሙሪያ

ምዕራፍ አንድ

ነዋሪው ያነጋገሥ ወገና ሥርዓት መጥፋት

እስከ ዘመነ መሳፍንት መዝሙሪያ (1769) ድረስ፡ በኢትዮጵያ የአነጋገሥ ባህል፡ ዙፋን ካባት ወደ መጀመሪያው ወንድ ልጅ፡ ልጅ የሌለ እንደሆነ ወደ ቅርብ ዘመድ በሚተላለፍበት ጊዜ፡ ማለትም ንጉሥ ሞቶ ንጉሥ ሲተካ፡ ዐዋጅ ነጋሪው ወደ አደባባይ ወጥቶ “የሞትንም እኛ፡ ያለንም እኛ፡ ወዳጆችን ይደስት፡ ጠላታችን ይዘን” በማለት ያሰማል። እንዳንድ ጊዜ ደግሞ፡ የዚህ አባባል ለወጥወጥ እያለ፡ “የሞትንም እኛ፡ የነገሥንም እኛ፡ ስለ ሞትነው እዘኑ፡ ስለ ነገሥነው ተደሰቱ” የሚል ዐዋጅ ይናገራል። ትርጓሜውም፡ የሞተውም ነጋሢ ወደ ዙፋን የወጣውም መስፍን ካንድ ስሉሞናዊ ቤተሰብ መሆናቸውን ለማመልከት ነው።

ይህ ዐዋጅ፡ ዐፄ ኢየሁዳ (1755—1769) በራስ ሚካኤል (ቀታሌ ንጉሥ) ከተገደሉ ወዲህ (1769 ዓ.ም.) እየቀረ ሔደ። ከዚህ ጊዜ ጀምሮ እስከ 19ኛው መቶ ዓመት መሐከል ድረስ ነገሥታት ሥልጣናቸውን ባነገሣቸው እንደራሴያቸው ሲቀሙ፡ እንደራሴዎቹም የራስ ነትን ማዕረግ ለስሙ ከነገሥታቱ እየተቀበሉ ሥልጣናቸውን በሰይፋቸው ጫፍ (በኃይል) ብቻ ሲያረጋግጡ፡ ከላይ የተጠቀሰውን የመሰለው ሥርዓታዊ የነጋሢዎች የመለዋወጥ ዐዋጅ እየቀረ ሔደ። እስከ ዐፄ ቴዎድሮስ መነሣት ድረስ ከቤገምድር፡ ከጉጃም፡ ከስሜንና ከትግራይ፡ ከላሰታ፡ ከየጁና ከወሎ መሳፍንት እየተነሡ፡ የፈለጉትን መስፍን እያነገሡ፡ እንዲያነገሡት ሌላው እየተቃወመ፡ የራሱን በማነገሥ ባንድ ዘመን ሦስት ነገሥታት የነገሡበት ጊዜ ነበር። እንዲሁም ንጉሥ (ተክለ ጊዮርጊስ) 6 ጊዜ ነግሦ 6 ጊዜ የተባረረበት ዘመን ነበር። ከሁሉ መሳፍንቶች የየጁና የወሎ ተወላጆች፡ ከታላቁ ራስ ዐሊ ዝምሮ እስከ ታናሹ ራስ ዐሊ ድረስ ያሉት በርታ ብለው ስለተከታተሉ፡ ከትግራይም እና ራስ ወልደ ሥላሴ፡ እና ደጃች ሰባጋዲስ፡ ከጉጃምም እና ራስ መርድ፡ ከዳሞት እና ደጃች ዘውዴ፡ ከላሰታ እና ራስ አሥራት በየጊዜው ቢነሡም፡ በጠቅላላው በዘመነ መሳፍንት ደንበኛ የማዕከላዊው የጉንደር መንግሥት ገዥዎች እነዚህ ወረሼህ የሚባሉት የየጁ አርሞ ባላባቶች እና ራስ ዐሊ ነበሩ። እነዚህም

እያንዳንዳቸው ሥልጣን በጨበጡበት ሰዓት ከላይ ከነፋሲል፣ ከነ ኢያሱ ዘር የመጣውን አንዳንድ ነጋሢ በዙፋን ላይ ያለምንም ሥልጣን ለሰሙ ብቻ ያስቀምጣሉ።

ለምሳሌ፡ በመጨረሻው መስፍን በታናሹ ራስ ዐሊ ጊዜ የነበሩት ዐፄ ዮሐንስ ሣልሳይ፣ በራስ ዐሊና በእናታቸው በወይዘሮ መነን ፈቃድ ለሰሙ ከነገሡ በኋላ፣ የእቴጌነት ደረጃ ለማግኘት ሲሉ ወይዘሮ መነን አግብተዋቸው ሳለ፣ በመካከሉ ቴዎድሮስ መነንንም፣ ዐሊንም ደምስ ሰው ከነገሡ በኋላ፣ ዮሐንስ ሣልሳይን በመቅደላ እንደ እስር አስቀምጠዋቸው ሲኖሩ፣ ብዙ መከራ አሳልፈው በእንግሊዞቹ ጦርነት ከቴዎድሮስ ሞት በኋላ ነጻነታቸውን አግኝተው ተለቀቁ። ከተለቀቁ በኋላ ኃይልም ሰበብም ሰላጡ፣ የመንገሥ ፍላጎት አላሳዩም። ተከታይም አልነበራቸው። በዚህ ምክንያት በሰላምና በጽሞና ወደ አክሱም ሔደው ተቀመጡ።

ዐፄ ቴዎድሮስ በሕይወታቸው ላሉ፣ ሦስት ወንድና ሦስት ሴት ልጆች እንደ ነበሩአቸው ራሳም ያመለከትና ከነዚህ ሁሉ መካከል በቁርባን ካገቡዋቸው ከእቴጌ ጥሩወርቅ የተወለደው ልጃቸው ዓለማየሁ ብቻ ዋና አልጋ ወራሽ መሆኑን፣ የቀሩት የተወለዱት ከዕቁባቶች እንጂ ከደንበኛ ጋብቻ አለመሆኑን፣ ከሁሉም ልጆቻቸው ትልቁ በግምት 23 ዓመት ዕድሜ የነበራቸው ራስ መሸሻ መሆናቸውን፣ እርሳቸውም ወደ ሸዋ ለመሔድ ካቀዱ በኋላ፣ አላባቸውን ለውጠው ወደ ሴት አያታቸው አገር ወደ አማራ ሳይንት መሔዳቸውን፣ ከሁሉም ታናሽ የሆነው ልጃቸው ኃይሉ ካላ ከአሮሞ ተወላጅ ዕቁባታቸው የወለዱት ከናቱ ጋር በትግራይ አገር መቅረቱን፣ ዕድሜዋ 20 ዓመት የነበረውና ከሴት ልጆቻቸው ውስጥ ታላቅ የነበረችው አልጣሽ ለምኒልክ ተድራ ሳለች፣ ወጣቱ ደጃዝማች ምኒልክ ትቷት ወዳገሩ አምልጦ ከሔደ ወዲህ፣ ባሪያው (ራስ) ለሚባል የትግራይ ሹም መዳሯሯን፣ የቀሩት ሁለት ሴቶች ልጆች አንዲቱ ያምስት፣ ሌላይቱ የሦስት ዓመት ዕድሜ ያላቸው በቤጌምድር እናቶቻቸው እንዳስቀሩዋቸው ይገልጽልናል።¹

ስለዚህ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ የዙፋንን መብት በኃይላቸውና በትግላቸው እንጂ በሕጋዊ መንገድና በትውልድ እንዳላገኙት ሁሉ፣ እሁንም ሲሞቱ ታላቁ ልጃቸው ራስ መሸሻም ሆኑ ከደንበኛ ሚስት

የተወለደውም ደጃች ዓለማየሁ ሊነግሡ አልቻሉም። እነርሱንም ለማንገሥ የሞከረ አንድም የወታደራዊና የቤተ ክህነት ድርጅት አልተገኘም። እንኳን ለመንገሥ ብዙዎች የአባታቸው ተቃዋሚዎች ሊበቀሏቸው ይፈልጉ ስለ ነበር፣ በአባታቸው የቀብር ሥነ ሥርዓት ላይ ለመገኘት እና በጎንደር ከተማ መቆየትም እንኳን አቅቷቸው፣ ዓለማየሁም በጣባቂ ወደ ሎንዶን ሔዶ ለ10 ዓመት ያህል እንደ ተቀመጠ በ1871 ዓ. ም. ታም ሞተ። ራስ መሸሻም ወደ አማራ ሳይንት ሔደው ከሰነበቱ በኋላ፣ በዚያም ለዘለቄታ መኖር የማያዋጣቸው መሆኑን አመዛዝነው፣ ወደ አብሮ አደጋቸው ወደ ንጉሥ ምኒልክ ዘንድ ሔደው በሸዋ ተቀመጡ። ዐፄ ቴዎድሮስ አስረዋቸው የነበሩት፣ ከዐፄ ኢያሱ አድያም ሰገድ የሚወለዱት ደንበኛ ነጋሢው ዮሐንስ ሣልሳይም፣ በዚህ ጊዜ ምንም ነፃ ቴዎድሮስ ነጻ ቢሆኑ፣ ተከታይና ደጋፊ ስለ አልነበራቸው፣ እርሳቸውም በዙፋን እንደገና የመቀመጡን ነገር ድምጡንም ሳያነሡ እግራቸውንም፣ አንደበታቸውንም ሰብስበው ከአከሱም ዐርፈው ተቀመጡ።

በዚህ ሁሉ ምክንያት፣ ያፄ ቴዎድሮስ ሞት ባንድ ጊዜ ከቴዎድሮስ ጋር ምንም ዝምድና በሌላቸው፣ ነገር ግን የጦር ኃይል ባላቸው፣ በሦስት የዙፋን ባላንጣዎች መካከል የሸሚያ መንገድ ከፈተ። የሌሎቹን የጥቃቅኖቹን ወደ ጎን ትተን በጣም የታወቁት ላስቴው ዋግሹም ጉበዜ፣ ሸዌው ንጉሥ ምኒልክ፣ ትግሬው ደጃች ካላ ምርጫ ነጥብ። የሁለቱን አቆይተን በዋግሹም ጉበዜ አነጋገሥ እንጀምር።

1 H. Rassam, Narrative of the British Mission to Theodore, King of Abyssinia, Vol. II, p. 336 (London 1869).

ምዕራፍ ሁለት

የዋግሹም ጉበዜ አነጋገሥ—ለእንግሊዝና ለፈረንሳይ መንግሥታት የጻፉ
ዋቸው ደብዳቤዎች—ከደጃዝማች በዝብዝ ካሳ ጋር ተዋግተው ስለ መሸነፋቸው

የእንግሊዝ ጦር፣ የመቅደላን ምሽግ ለወይዘሮ መስተዋት አስረ
ነበ ወደ አገሩ ከመመለሱ በፊት መስተዋት ስለ ገባችላቸው፣ ዋግ
ሹም ጉበዜ ዋናውን መናገሻ ከተማ ጉንደርን እጅ አደረጉ ።
በስሜን፣ በወገራ የመጣውን፣ ጥሶ ጉበዜን በጦር ደምስሰው ያጉታቸውን
ልጅ ዋግሹም ተፈሪን ሾሙ ። በጉጃም ደጃች ደስታ ተደላን
አዛርረው፣ ለባላምባራስ አዳል ተሰማ እጎታቸውን ወይዘሮ ላቀችን
ድረው የራስነት ማዕረግ ጨምረው አደላደሉ ። የቤገምድሩ ራስ
ወልደ ማርያምም አሜን ብለው ስለ ተገዙላቸው፣ ለመንገሥ የሚገድ
ላቸው ለጊዜው ቀብቶ የሚያነግሥ ጳጳስ አለመገኘት ብቻ ሆነ ።

ባዜ ቴዎድሮስ ዘመን የነበሩት አቡነ ሰላማ ከሞቱ ወዲህ ሌላ ጳጳስ
ከግብጽ አልመጣም ። ምቹው የማምጫው በር ምጥዋ በግብጽ እጅ
ተይዟል ። ወደዚያ መተላለፊያው የአካስ ጉዛይና የሐማሴን ግዛት
በዙፋን ባላንጣቸው፣ በባለቤታቸው በእቲጌ ድንቅነሽ ወንድም፣
በዶሻች ካሳ ምርጫ ተይዟል ። እንደዚሁ ሳይነግሡ በዋግሹምነት ስም
ብቻ ጠቅላላውን አገር አስተዳድራለሁ ማለቱ ደግሞ የማያመች ሆነ ።
በመሆኑም ጳጳስ ባይኖርም፣ ይንገሡ ተብሎ በዕጩ ገብረየሱስ እጅ
ተቀብተው በ1860 ዓ.ም. ነገሡ ። ስመ መንግሥታቸው “ተክለ ጌዮር
ጊስ” ተባለ ። 1

ከነገሡ በኋላ ኃይላቸው የበለጠ እየበረታ ስለሔደ፣ ባዜ ቴዎድ-
ሮስ ዘመን በጦርነት የተዳከመው ወሎ በተለይ የወርቁት ወገን ወደ
ምድልክ ቢያደላም፣ የመስተዋት ወገን እላይ እንዳልነው ገብሯል ።

1 የነገሡበት ቀንና ወር በትክክል አይታወቅም ። ዓመቱም ቴዎድሮስ በሞቱበት
በ1860 ዓ.ም. ወይም ግዛት ካደላደሉ በኋላ በ1861 መሆኑ አጠራጣሪ ነው ። የሚ
መለለው 1860 ነው ። ያነገሡዋቸው ዕጩን ተክለ አቡበ ናቸው የሚሉ አሉ ። በዚህ
ስም በዚህ ዘመን የሚጠራ ዕጩን የለም ። ዋዜማ ብ.ጌ.ገሩይ ገጽ 113 ።

ምኒልክም፡ “የነጋሢ ልጅ፡ የቴዎድሮስ ወራሽ እኔ ነኝ” ብለው “ሞፃ አንበሳ ዘእምነገደ ይሁዳ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት” እያሉ፡ እያተሙ ከውጭ አገር መሪዎች ጋር በሚላላኩበት ሰዓት ግዛታቸውንም እስከ ወሎ አድርሰው ወረይሉን ልክ እንደ ከተማቸው አድርገውታል። ካላም በትግራይና በትግሬ፡ የአውራጃዎቻቸው ባለቤት ሆነው በነጻነት ተቀምጠዋል። በዚህም ምክንያት፡ ቴዎድሮስ ላንድነቷ የደከሙ ላትና የሞቱ ላት ኢትዮጵያ፡ በዚህ ጊዜ እንደ ገና ተከፋፍላ የሦስት ነገሥታት (ተክለ ጊዮርጊስ፡ ምኒልክ፡ በዝብዝ ካላ) አገር ትመስላለች። ሦስቱም በተለያዩ ሦስት አውራጃዎች ቢገኙም ባንድ ባህል፡ ባንድ ብሔራዊ የአማርኛ ቋንቋ፡ ባንድ ሃይማኖት የሚጠቀሙ ላንዲቱ ኢትዮጵያ የሚያስቡ ሆነው ሳለ፡ የከፋፈላቸው ዋናው ምክንያት ‘አንዲቷ ኢትዮጵያ በኔ ባንዱ መሪነት ትተዳደር’ በሚል ብቻ ነው። በዚህም መካከል ምኒልክ አገብራለሁ የሚል ስሜት አይነራቸው እንጂ፡ ካዜ ተክለ ጊዮርጊስ ጋር ደብዳቤ ተላልከዋል። ገጸ በረከትም ባቶ (የወደፊት ራስ) ጉብና እጅ ልክዋል። ይኸም አላላክ በርሳቸው ዘንድ እንደ ወዳጅነት ሲቆጠር፡ በተክለ ጊዮርጊስ ወገን እንደ መገበር ተቆጥሯል።

ስለዚህ ይነስ ይብዛ፡ እነዚህ የተጠቀሱት አገሮች ሲታሙላቸው አልገዛም ብለው በጣም ያስቸገሩዋቸው ባለፈው ደጋግመን ያነሣናቸው ደጃዝማች በዝብዝ ካላ ናቸው። እርሳቸውም ከዚህ በፊት እንዳመለከትነው፡ ባዜ ቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት መጨረሻ ላይ፡ ሁለቱም በየበኩላቸው ባላቸው ቁም የተነሣ ባዜ ቴዎድሮስ ላይ ሸፍተው፡ ካላም በትውልድ አገራቸው ሹመታቸውን ያጽኑት በመጀመሪያው ወቅት በዋግሹም ጉብዜ ደጋፊነት ነው። በዚህ የስምምነት ወቅት ነው ተክለ ጊዮርጊስ የካላን እህት ወይዘሮ ድንቅነሽን ያገቡት። ካላ ግን፡ ቀድሞውኑ የራሳቸው ኃይል እየበረታ በሔደበትና ጠቡም ከዋግሹም ጉብዜ ጋር እየተባባሰ በሔደበት ሰዓት፡ የእንግሊዝን ጦር ሲመጣ ተቀብለው እንዳስተናገዱ ሁሉ፡ ሲመለስም አስደላች አቀባበልና መስተንግዶ ከማድረግ ጋር ‘ከዋግሹም ጉብዜ የምከላከልበት መሣሪያ ይሰጠኝ’ ብለው ጠይቀው፡ በገፔኔራል ናፒዬር ፈቃድ 12 ዘመናዊ የተራራ መድፍ፡ 900 የሚሆን የሰናድር ጠበንጃና ሽጉጥ ከብዙ ጥይት ጋር ሰጣቸው። በኋላም አዳዲሱን የጦር መሣሪያ ከወታደራቸው ጋር

እያስተማረ የሚያስተዋውቅ አሠልጣኝ ኪርከሃምና ሉዊ ተጨመሩላቸው። በዚህ አንጻር የተክለ ጊዮርጊስ በአጋጣሚው መጠቀምን ያለማወቅና ቸልተኝነት፡ የደጃች ካላ ትጋትና ዝግጅት ያስከተለው ጦር ነት በግድ ካላን አሸናፊ፡ ተክለ ጊዮርጊስን ተሸናፊ ሲያደርጋቸው ይታያል። ቢሆንም፡ ደጃች ካላ ያዜ ተክለ ጊዮርጊስን ጦር ለመመለስ ኃይላቸውን ስለ ተጠራጠሩት፡ አቡነ አትናቴዎስን ከግብጽ እየመራ ባመጣላቸው በስምሃር ባላባት በመሐመድ አብደል ራሂም በኩል የግብጹ መሪ (ኢስማኤል) የጦር እርዳታ እንዲያደርግላቸው ጠይቀውት የፈረንሳይ መንግሥት ስለ ተቃወመ፡ መቅረቱን ዱወ የሚባለው ታሪክ ጸሐፊ ያመለክታል።¹ እንደዚሁም ተክለ ጊዮርጊስ፡ ካላ ያስመጣቸውን ጳጳስ አቡነ አትናቴዎስን እንዲልኩላቸው ማስፈራራትም፡ ማባበልም ያለበት ደብዳቤ ልከውባቸው፡ ካላ እምቢታቸውን ካስታወቁ በኋላ ሁለቱም ሰጦርነት ይዘጋጁ ገዢዎች።²

ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ፡ በፊተኛው ጊዜ በቸልታ ወይም በይሉኝታ ያላለፉትን የእንግሊዝን ወዳጅነት አሁን ጊዜው ካለፈና ከነገሡ በኋላ በደብዳቤ ደጅ እየጠኑ ዝምድና ይፈልጉ ዝመር። እንደዚሁም የእንግሊዝ የጦር መሪ ናፒዬር እግዛታቸው በነበረ ጊዜ፡ ሲፈልጋቸው በወዳጅነት ተገናኝተው ችግራቸውንና ምኞታቸውን ገልጠው ያልፈጸሙትን አሁን ናፒዬር ወደ አገሩ ከተመለሰ ወዲህና ምቹው ጊዜ ካመለጣቸው በኋላ፡ ከእንግሊዝ ንግሥትም፡ ከገፔኔራል ናፒዬርም በሩቁ በደብዳቤ ለመዛመድ እና ካላንም ለማስወንጀል በከንቱ እንደ ፈለጉ ከዚህ ቀጥሎ ካለው ደብዳቤያቸው ላይ ይነበባል።

“በስመ አብ... መልእክት ዘዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ... ትብጻሕ ኃበ—ንግሥተ እንግሊዝ ኃበ ናኢር (ናፒዬር) አምናም እናንተ ብትመጡ ከሰው በፊት እኔ ተቀብዬ መንገድ መርቼ እህልም፡ ማርም፡ በግ፡ ፍየል ይዘህ ከሠፈራቸው ግባ ብዬ ሀዋጅ ነገርሁ... ሸፍታ (ጥሶ ጉብዜ) ስለ ተነሣብኝ ወደርሱ ሔድሁኝ። እኔ ስሜን እነሱ (የእንግሊዝ ጦር) መቅደላዎኑ... የደጃች ካላ ነገር ፊትም ትግራይ ስገባ ከሰው በፊት ሎሌነት (አሽከርነት) ገብቶልኝ ሹሜ ሸልሜ ባኖረው የትግራይ ሎሌዬን አባብሎ ከዳኝ... ከስሜን፡ ከወገራ የሾምሁትን ሎሌዬን ኃይለ ማርያምን አስከድቶ፡ ዐልፎ ተርፎ

* በዚህ ዘመን ትግራይ ከመረብ መለስ፡ ትግሬ ከመረብ ወዲያ ያሉት ሁለት አውራጃዎች የሚጠሩበት ሥያሜ ነው።

1 G. Douin, Histoire du regne du Kedive Ismael — Tome III, 2e partie (1869 — 1873) pp. 308—310.
2 Hailu Tafla (ed.), Chronicle of Emperor Yohannes IV, pp. 127—128.

እስከ ጉንደር. ሹም ሸልም ሰደደው... ይኸ ሁሉ መደረጉ የናንተን ቃል ጠብቄ ብሰነብት ነው እንጂ ፡ ለርሱ የሚሆን ጉልበት አጥቼ አይደለም... ክርስቶስ መገፋቴን አይቶ ጉልበት ቢሰጠኝና ባገሩ ብሾምበት አታ ድሉብኝ (እንዳትረዱብኝ)፡፡¹

ይኸኛውም ደብዳቤ ቀን የለውም ፡ ባነጋገራቸው “አምና እናንተ ስትመጡ” የሚል ቃል ስለ ጠቀሱ ፡ ደብዳቤውን የጻፉት ቴዎድሮስ በሞቱ ባመቱ በ1861 ዓ.ም. መሆኑ ነው ። ሉንዶን የደረሰውም በ1861 ዓ.ም. በሰኔ ወር ነው ።² “ሉሌዬን ኃይለ ማርያምን አስክድቶ” የሚሉት ፡ ኃይለ ማርያም ጉግሣ የደጃች ካሳ ታላቅ ወንድም የደጃች ጉግሣ ልጅ ናቸው ። ምናልባት በመጀመሪያው ጊዜ ካሳ ራሳቸው ለጉብዜ ባደሩበት ወቅት ፡ ኃይለ ማርያምም ለጉብዜ ገብተው ሳለ በኋላ የአጉታቸውን መበርታት ተመልክተው ከጉብዜ ወደ ካሳ ዞረው ተሾመው ይሆናል ። የሆነ ሆኖ ፡ ለዚህ ደብዳቤ መልስ ከናፒየር የመጣቸው ባገሩ ርቀት ፡ በግንኙነት እጦት ፡ ተክለ ጊዮርጊስ በደጃች ካሳ ተሸንፈው በአባ ሰላማ ተራራ ከታሰሩ በኋላ በጣም ዘግይቶ ነው ። ደብዳቤውም ባጭሩ በእንግሊዝኛ የሚለው ካሳ በውጭ አገር መሣሪያ የጠነከሩ ፡ ወታደራቸውም በፈረንጅ አስተማሪዎች የሠለጠነ ስለሆነ አይችሉምና ትግራይን መውጋት ይቅርብም የሚል ነው ።³ የእንግሊዝ መንግሥትም አቅዋም ፡ በናፒየር አማካይነት ለየመሳፍንቱ እንደ ተገለጠው ፡ “እኛ ባገር ውስጥ ጉዳያችሁ አንገባም” ነው ። ለካሳም መድፋና ጠበንጃው ለመከላከያ ተብሎ ሲሰጣቸው ፡ “ተስማምታችሁ በሰላም ኑሩ” የሚል ምክር እንዳዘለ ይነገራል ። ተክለ ጊዮርጊስ “ይኸ ሁሉ መደረጉ የናንተን ቃል ጠብቄ ብሰነብት ነው” ያሉትም ፡ “ተስማምታችሁ ኑሩ” ተብሎ ፡ አስቀድሞ መቅደላን ሳይለቅ ከናፒየር በደጃች መሸሻ አማካይነት የተላከባቸውን የምክር ቃል ሲገልጡ ይመስላል ።

በዚያን ጊዜ ፡ ብዙ ቅኝ አገር በመያዝ ኃይላቸው የሚሰማው የእንግሊዞች ብቻ ሳይሆን የፈረንሳዮችም ጭምር ነበር ። በምጥዋም ፡ በካይሮም ፡ በሌላውም ወደብና ከተማ የእንግሊዝና የፈረንሳይ ቆንሲሎች እየተጋጩም ፡ እየተሰማሙም አብረው የየግል መንግሥታቸውን ጥቅም ይጠብቁ ነበር ። በዚህ ምክንያት ፡ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ለእንግሊዝ

መሪዎች እንደ ጻፉት ሁሉ ፡ ከደጃች ካሳ ጋር ያላቸውን ጠብ ከመግለጽ ጋር የፈረንሳይ መንግሥት ከርሳቸው ጋር በአሳብ እንዲተባበራቸው ፈልገው ፡ ለፈረንሳይ ንጉሠ ነገሥት ለናፖሊዎን ማልሳይ እንደ ዚህ ሲሉ ጽፈዋል ።

“ይድረስ አግዜር መርጦ ካነገሠም ንጉሠ ነገሥት ናፖሊዎን... እኔ የእርስዎን ወዳጅነት እጅግ እፈልጋለሁ ።... ዐፄ ቴዎድሮስ ያከፉትን (ያበላሹትን) ነገር ሁሉ ከምክርዎና ከፍቅርዎ ጋር በአግዚአብሔር ኃይል አቀናዋለሁ... ደጃች ካሳ አያቱ ላያቱ ፡ አባቱ ላባቱ ተገዝቶ ይኖር ነበር ፤ እርሱንም እኔ ሾሜ አገር ጠብቅ ብዬ ብተወው አምጦ (ሸፍቶ) አልታዘዝም አለ ። አሁን ግን የምጠይቀው (ግባ አለዚያ መጣሁብህ ብዬ) ነኝና አይፍረዱብኝ...”

ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ደብዳቤውን የጻፉበት ቀን በትክክል 1862 ዓ.ም. ሐምሌ 1 ቀን መሆኑ ተመልክቷል ። ነገር ግን በደብዳቤያቸው ላይ ፡ “አያቱ ላያቱ ፡ አባቱ ላባቱ ተገዝቶ ይኖር ነበር” ያሉት የዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ አባት ዋግሹም ገብረ መድሃኑ ሹም ተምቤን ምርጫን ፡ አያታቸው አቶ አምኃ የምርጫን አባት ወልደ ኪዳንን ከላስታ ወደ ትግራይ ዐልፈው ለመግዛታቸው ምንም ማስረጃ የለም ። መቼም የውጭ አገር መሪዎች የኢትዮጵያን ውስጣዊና ዝርዝር ሁኔታ ስለማያውቁት ፡ ይኸን ብዬ ብጽፍ ጥያቄዬ ከብደት ይኖረዋል ሲሉ የሠጠውናት ይመስላል ።

ይኸ ሁሉ ከሆነ በኋላ ፡ የናፒየር የምክር ደብዳቤ ሳይደርሳቸው ለስቀድሞ ሁለቱም ከ1860 ዓ.ም. ጀምሮ ለጦርነት ሊዘጋጁ ከተክለ ጊዮርጊስ በኩል ፡ “አምቻውን(ካሳን) ገድሎ ሚስቱን (ድንቅነሽን) አስለቃሽ” የሚል የፋክራ ቃል ፡ ከደጃች ካሳ በኩል ደግሞ “አማቱን ገድሎ እህቱን አስለቃሽ” የሚል መልስ እየተወራው ሲዛዛቱ ቆይቶው ፡ ተክለ ጊዮርጊስ የሠራዊታቸውን ብዛት ለማስረዳትና ነገሩ ዘዛቻ የሚከናወን መስሏቸው እንደ ሽልቻ ጤፍ አስምልተው ፡ “ወታደሩ በዚህ ልክ ነው” ሲሉ ላኩባቸው ይባላል—በአፈ ታሪክ ። ካሳም ፡

ኩቱርክ ይዋጋል እንኳን ካንካሳ
ያባ ፈንቅል ልጅ ወሬላው ካሳ¹

ብለው ፎክረው ወዲያውም ፡ “ወታደርህ እንደዚህ ቢበዛ በጥይት

1 ተ.አ.መ ፡ የኢትዮጵያ ታሪኩ ካፄ ቴዎድሮስ እስከ ቀ.ጋ.ሥ. ገጽ 42 ።

1 Public Record Office, London, Fo. 95-28
2 Chris. P. Rossenfeld, Chronology of Menelek, , p.47.
3 “... His troops are well armed and taught to fight by Europeans, so that if you make war on him you may not be successful...” Letters of Field Marshal Lord Napier of Magdala... It. Col. H.D. Napier, pp. 22—23.

ቆልቼ ነው የምሰደው” ሲሉ ጤፉን ቆልተው ላኩላቸው ይባላል። ይህ አፈ ታሪክ የወታደራዊ ልዩነታቸው በምን በምን እንደሆነ ያሳያል። ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ለናፖሊዎን ሦስተኛ በጸፉትም ደብዳቤ ላይ፡ “የምጣይ ቀው ነኝና አይፍረዱብኝ” ሲሉ፡ ሥጋታቸው ለመሸነፉ ላይሆን የፈረ ንሳይም፡ የእንግሊዝም መሪዎች ካላን ወግተው ካሸነፉ በኋላ፡ ‘ለምን ወጋኸው’ ብለው አንዳይቀየሟቸው ነው። ቁጥሩ የበረከተ ያልሠለጠነ ጦርም ቁጥሩ ባነሰና በሠለጠነ ጦር እንደሚሸነፍ በደንብ ያጤኑት አይመስልም።

ነገር ግን፡ ሁለቱ ባላጋራዎች ሲዘጋጁ ከርመው፡ በ1863 ዓ.ም. ተክለ ጊዮርጊስ ደጃች ካላን ለማስገበር ባላቸው ዓላማ ከዘቢጥ ተነ ሥተው የተከዜን ወንዝ ተሻግረው ወደ ዐድዋ ጉዞ ዝመሩ። ከሰልቻ ጤፍ ጋር ያመሳሰሉት 60 000 የሚሆነው ጅምላ ጦር ጥቂቱ አሮጌ ጠበንጃ፡ አብዛኛው ጦርና ጋሻ ይዞ ተከትሏቸዋል። በርሳቸው አን ጻር የሚገኙት ደጃች ካላ፡ የተከተላቸው ወታደር ቁጥሩ ከ12000 እንደማይበልጥ ጸሐፊው ሁሉ አምናበታል። ነገር ግን፡ ይኸው ቁጥሩ ያነሰው ጦር፡ አንደኛ፡ ስድስትና አምስት ኢንች ውፍረት ያለው ሞርታር፡ 12 መድፍና ብዙ ዘመናዊ የሰናድር ጠበንጃ ይዟል። ሁለ ተኛ፡ ከጠባዩ ምሽግነት ያለውን ሥፍራ ይዞ የጦር ልምምድ ባላቸው በነኪርከሃም፡ በነሱዊ ሠልጥኖ መሣሪያውን ደግኖ በደንብ ይጠባበ ቃቸዋል።

ንጉሡ፡ አስቀድመው ወታደራቸውን በሚከተለው ዐይነት አሰለ ፉት። አንደኛ፡ በቀኝ በኩል የላስታ፡ የዋግ፡ ሰባት ቤት ወሎ በዋግ ሹም ተፈሪ አዝማችነት፤ ሁለተኛ፡ በግራ በኩል የጉጃም ጦር በልጃቸው በራስ ብሩ አዝማችነት፤ ሦስተኛ በመካከል የዋድላ፡ የደ ላንታ፡ የጋይንትና የቤገምድር ጦር በልጃቸው በራስ አበራ አዝማች ነት፤ ግንባር ቀደም የሰሜን፡ የጸለምት፡ የወልቃኢት፡ የጸገዴ ጦር በራስ መሸሻ ቴዎድሮስ አዝማችነት አሰልፈው፡ በሐምሌ 5 ቀን 1863 ዓ.ም. ዐድዋ አጠገብ አሰም ከሚባለው ወንዝ (ፈለገ አሰም) ዳርቻ ከነጦራቸው ደርሰው ተኩስ ሲከፍቱ፡ የደጃች ካላ መድፈኞችና ነፍጠኞች ተገን ይዘው በረጋ መንፈስ እያነጣጠሩ እንደ ልብ ጠላቶ ቻቸውን ያጭዱ ዝመሩ።

ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ፡ በፈረስ ላይ ሆነው “ግፋ በለው” እያሉ ወታደራቸውን እያበረታቱ ለማዋጋት ሲሞከሩ፡ የተቀመጡበት

1 የዘመተውን የተክለ ጊዮርጊስን ጦር ቁጥር ቡርዛክ ከ30,000 ላይ አቁምታል። Coursac, Le Regne de Yohannes, pp. 71—72.

ፈረሳቸው በመድፍ ጥይት ተመትቶ ሲወድቅ፡ የጦርነቱን ኃላፊ እንደ ያዛ ቸው ወደቀ። ንጉሡም ከፋኛ አወዳደቅ ወድቀው ከጭንቅላታቸው ላይ ቆሰሉ። ወታደሮቻቸውም ንጉሡ የሞቱ መስሏቸው ተደናግጠው ወዲ ያና ወዲህ ሲራወጡ፡ ካላ ከነጦራቸው ከምሽግ ወጥተው ወታደሩን እያባረሩ ሲወጉ፡ ተክለ ጊዮርጊስንም ወዲያው ማረኩዋቸው። በመ ዝመሪያ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን ማርኮ ሰጌታው ለደጃች ካላ ያቀረ ባቸው ልጅ አጽብሐ እንደሚባል፡ ጦርነቱም ከጧት ዝምሮ እስከ ዘጠኝ ሰዓት መፍጀቱ፡ ምርኮ ስብሰባ እስከ ሦስት ቀን መውሰዱን፡ ከዚያ አሸናፊው ደጃች ካላ ያፄ ተክለ ጊዮርጊስን ሰው ከልብ እንደ ማሯቸው ገልጸው፡ “ደም በተፋሰሳችሁበት አገር (በትግራይ) አት ደሩ፤ የተከዜን ወንዝ ተሻግራችሁ በሰላም አገራችሁ ግቡ፤ እኔም እመጣለሁ” በሚል ዲስኩር ማሰናበታቸውን ዜና መዋዕላቸው ይገል ጻል። ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ግን፡ ከነልጆቻቸው አቃባ ሰላማ በሚባለው ተራራ ታስረው ጥቂት ዘመን እንደኖሩ ሞቱ።

ሌላ መረጃ ደግሞ፡ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን የማረኳቸው ራስ አሉላ መሆናቸውን ይጠቅሳል። ለምሳሌ “አሉላ አባነጋ” በተሰኘው መጽ ሐፍ ውስጥ፡—

ንጉሥ ማራኪ ከነዘውዱ

የበዝብዝ አሽከር አሉላ ወንዱ

ከነፋስ የፈጠነ

በወንድነቱ የተማመነ

ከንዱ ብርቱ እንዳንበሳ

ዘጠላት ሠፈር የሚያገሳ

ተብሎ ተገጥሞላቸዋል። እንዲሁም ዘውዴ ገ/ሥላሴ ጦርነቱ አራት ሰዓት ብቻ እንደ ፈጀ ገልጸዋል።

1 እሞባ በላም የሚገኘው ገረዓልታ ውስጥ ሲሆን፡ ገረዓልታ በእንደርታ አውራጃ ውስጥ የሚገኝ ወረዳ ነው።

2 ስለ ተክለ ጊዮርጊስ አጭር ታሪክ J. H. Coulbeaux, Histoire Politique et Religieuse d'Abyssinie, Vol. II (Paris) p. 438.
Lucia dei Sabelli, Storia di Abyssinia, Vol. III (Roma, 1938), p. 238.

ደጃዝማች ካሣ በራስ ወርቅ ግዕዝ

(ከአርኪሲዮ ኢትዮፒካ መዝገብ ቤት ርማ)

ዐፄ ፖሊላክ

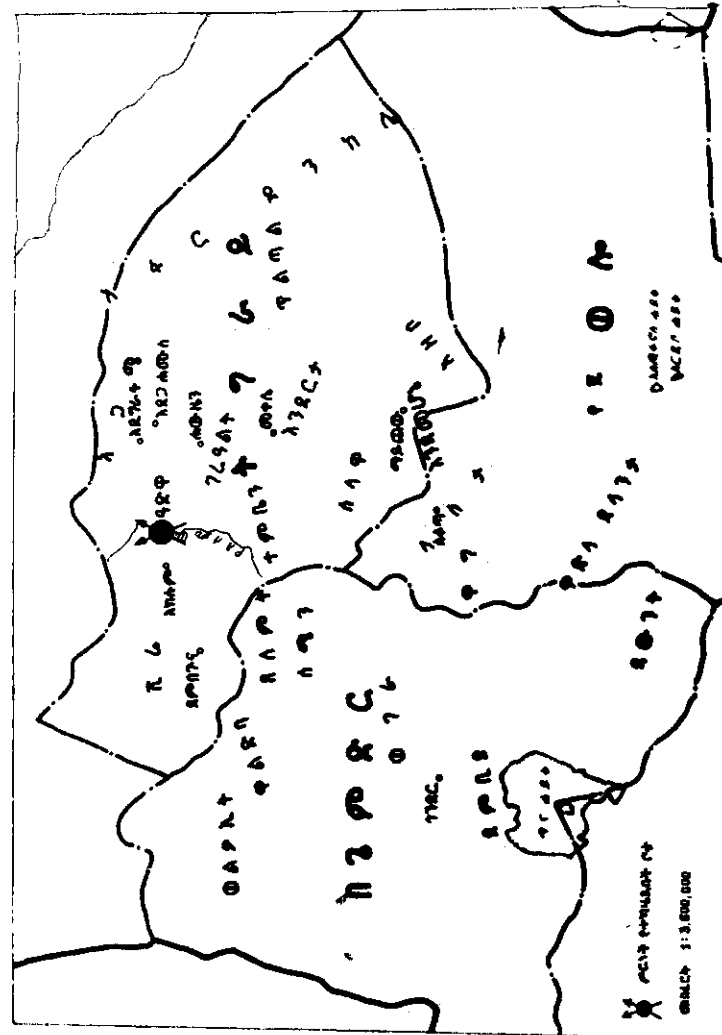
(ከርገጽጉና ከሄናገገ ፡ ፍተ)

— 35 —

[illegible]

(ጣኢቡቱር ያዘፈር ኢትራገዢ ሚግር ኤ ዶክዩማ አፍሪካ ፡ ፓሪስ)

THE ARABIAN PENINSULA

ምዕራፍ ሦስት

የደጃች ካሳ ምርጫ ንጉሥ ነገሥትነት - ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር የተለዋወጡ
ዋቸው የወዳጅነት ደብዳቤዎች

ከሦስቱ የኢትዮጵያ ኃያላን መሳፍንት ባላንጣዎች መካከል ተከሰ ጊዮርጊስ ሲሞቱ፣ የቀሩት የትግሬው መስፍን ደጃች ካሳና የሸዋው ንጉሥ ምኒልክ መሆናቸው ነው። የሁለቱን ትግል እጣምረን ከመመልከታችን በፊት፣ ብዙ ጊዜ ባሰፈው ስለ እነሣናቸው ስለ ደጃች በዝብዝ ካሳ ባጭሩ እንመልከት። የሕይወት ታሪካቸውን የሚገልጽ በዘመናቸው የተጻፈና የታተመ ዜና መዋዕል ስለሌላቸው፣ በቀላሉ የሕይወት ታሪካቸውን በተለይ ከመንግሥታቸው በፊት ያለውን ማግኘት ችግር ነው። ያልታተመ የእጅ ጽሑፍ እንዳለ ለማግኘት አልቻልንም። በመጨረሻ ባሕሩ ታፍላ ያሳተሙት እንሚለው ከዚህ እንደሚከተለው ይሆናል።

የደጃች ካሳ አባት ሹም ተምቤን ምርጫ፣ እናታቸው ወይዘሮ ሥላሴ (ወለተሥላሴ) ይባላሉ። ካሳ የተወለዱት ሐምሌ 5 ቀን በ1829 ዓ. ም. በማይ በሀ (ተምቤን) ነው።¹ ባባታቸው በኩል በጉንደር መንግሥት ካፄ ኢያሱ ብርሃን ሰገድ ሞት ወዲህ (1747 ዓ. ም.) መዝ መሪያውና ኃይለኛው የትግራይ መስፍን ከነበሩት ከራስ ስሑል ሚካኤል፣ ከራስ ወልደ ሥላሴና ከደጃች ሰባጋዲስ ይወለዳሉ።

ካሳ፣ በጉልማሳነታቸው ጊዜ (1856—7) ላፄ ቴዎድሮስ እሸከር ነት ስለገቡ ለወንድሞቻቸው፣ ለጉግሣና ለማሩ፣ የደጃዝማችነት ማዕረግ ሊሰጣቸው፣ ለርሳቸው የባላምባራስነት ደረጃ ተሰጣቸው። ይኸውም በ33 ዓመት ዕድሜያቸው አካባቢ መሆኑ ነው። ታላላቆቻቸው ቢሆኑም፣ ወንድሞቻቸው የደጃዝማችነት ማዕረግ ሲያገኙ፣ እርሳቸው በባላምባራስነት መወሰናቸው በተለይ ከርሳቸው በዕድሜ 11 ዓመት የሚያነሱት የሸዋው መስፍን ምኒልክ በእማችነት ደጃዝማች ሲባሉ፣ የእርሳቸው ባላምባራስነት ሳያሳዝናቸው አልቀረም። ያሸፈታቸውም

¹ Zewde G.S., The Process of Reunification, Vo. II, pp. 68—69.

ምክንያት ይኸው ነው ይባላል ። በሸፈቱበት ጊዜ ካፄ ቴዎድሮስ ለትግራይ ግዛት የሚላኩትን ጉልበት ሲሰማቸው እየተዋጉ ፣ ዐቅም ሲያንሳቸው ወደ ደንክል በረሃ እየሸሹ ከባላባቱ ጋር በመተባበር ኑረዋል ። በዚያን ጊዜ ነው ከባላባቱ ልጅ ከደንክሊቱ ተወላጅ ጋር ተጋብተው አርእያን የወለዱ ።

ዋግሹም ጉበዜ ፡ ካፄ ቴዎድሮስ ሸፍተው ሥልጣናቸውን በላስታ ፡ በትግራይና በትግሬ ላይ ባስፋፉበት ሰዓት (1857—87) ባላምባራስ ካሳ ከርሳቸው ጋር ተሰማሙ ። ጉበዜም እኅታቸውን ወይዘሮ ድንቅ ነሽን ሰላገቡ ፡ በዋግሹም ጉበዜ ደጋፊነት ካሳ የተምቤንን ግዛት ተቀብለው ደጃዝማች ተባሉ ። ከዚያም ዐፄ ቴዎድሮስ ደጃች ካሳን ለመደምሰስ እነ ደጃዝማች ደረሰን ፡ እነ ደጃች ተክለ ጊዮርጊስን ቢልኩ ባንድ ወገን የካሳ ኃይል ፡ በሌላ ወገን በዚያ ዘመን የተነሣው በሽታ ፈጃቸው ። በመጨረሻም በሁሉም ረገድ ኃይላቸው እየበረታ ሲሔድ ላማቻቸው ለዋግሹም ጉበዜ መታዘዙንም ትተው ፡ ራሳቸውን የቻሉ የትግራይና የትግሬ መስፍን ሆኑ ። ኃይላቸውም እየበረታ ስለሔደ ማንም በዚያ እካባቢ ሊቋቋማቸው አልቻለም ። ዐፄ ቴዎድሮስ የሾሟቸው ደጃዝማች ባሪያውም ፡ በጦርነት ተሸንፈው በካሳ ተማረኩ ። ባሪያውም የተማረኩ ለት ፡ “አንዱን ዐይኔን ለቴዎድሮስ ስዋጋ አጥቻለሁ ፡ ሌላውን ደግሞ ላንተ መንግሥት አጠፋዋለሁ” ብለው ከተማረኩበት ጊዜ ዝምሮ ለካሳ ታማኝ አገልጋይ ሆኑ ።

ደጃች ካሳ ፡ ከውጭ መንግሥታት መሪዎች ጋር በቀጥታ እየተጻጸፉ ራሳቸውን ማስተዋወቅ ዝምሩ ። በነሐሴ 3 ቀን በ1860 ዓ.ም. ለፈረንሳይ ንጉሠ ነገሥት ለናፖሊዮን ሣልሳይ በጻፉት ደብዳቤ ላይ ፡

“በስመ አብ... መልእክት ዘተፈነወት እምኃበ ደጃዝማች ካሳ ርዕሰ መኳንንት ዘኢትዮጵያ — ትድረስ ለሉዊስ ናፖልዮ ቦናፓርት (ሉዊ ናፖሊዎን) ንጉሠ ፈረንሳይ ፡ እግዚአብሔር የሾመኝ በመስከረም ነው ። በመስከረም ወረቀት እንዳልሰድ እንግሊዞች ከእገሬ በእንግድነት መጥተው ብኝ ነበር ። የበካፋ ፡ የፋሲል የነዚህ የነገሥታቱ ልጅ ነኝ ። ከመሳፍንት የሚካሄድ (ራስ ስሐል ሚካኤል) የወልደ ሥላሴ) ራስ ልጅ ነኝ”¹

ደጃች ካሳ “እግዚአብሔር የሾመኝ በመስከረም ነው” ያሉት በዚህ ወር 1860 ዓ.ም. በትግራይ ዐፄ ቴዎድሮስ የሾሟቸውን ደጃዝማች ባሪያውን በደብረሲና ላይ ተዋግተው በማሸነፍ ግዛታቸውን ያረጋገጡበትን ጊዜ ለመግለጥ ነው ። በደብዳቤያቸው ላይ ዐፄ ዳዊትን ትተው ዐፄ በካፋን የጠቀሱትም ፡ በካፋ የዳዊት ወንድም ስማቸው በጉንደር ከዳዊት የበለጠ ደመቅ ብሎ ስለሚጠራ ነው ። ዳዊትና በካፋ በኢትዮጵያ ተከታትለው የነገሡበት ዘመን 1708—1713 ዓ.ም. እና 1713—1722 ዓ.ም. ነው ።

እላይ እንዳመለከትነው ፡ ካሳ የተወለዱት በ1825 ዓ.ም. ስለሆነ በ1811 ወይም በ1812 ዓ.ም. ከተወለዱት ካፄ ቴዎድሮስ 14 ወይም 15 ዓመት ያንላሉ ። በ1836 ዓ.ም. ከተወለዱት ከምኒልክ 11 ዓመት ሊበልጡ ፡ ከተክለ ጊዮርጊስ ጋር እኩዮች ናቸው ። እንግዲህ ባለፈው እንደ ተመለከትነው ፡ እንግሊዞችን ሲመጡ በምልካም ተቀብለው ፡ ሲሔዱም ሸኝተው ባስተናገዱበት ምክንያት በተሰጣቸው ዘመናዊ መሣሪያና በጦር አሠልጣኞቹ በነኪርክሃም እርዳታ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን ለማሸነፍ ስለቻሉ ፡ በትግራይና በትግሬ ከዚያም ውጭ በቤገም ድርም ፡ በጉጃምም ፡ በሸዋና በወሎም ሊቋቋማቸው የቻለ ኃይል ስለ አልነበረ ፡ ወደ ንጉሠ ነገሥትነት የሚያደርሰው መንገድ ለርሳቸው ተከፈተ ።

ግዛታቸው በጠቅላላው የትውልድ አገራቸው ተምቤንና እንደርታ በመሆኑ ፡ ይነስ ይብዛ አካባቢውን ሁሉ ደምስለው የትግራይና የትግሬ የበላይ ገዥ በመሆናቸው ፡ ባላንጣቸው ተክለ ጊዮርጊስ በምጥዋ በኩል ጳጳስ እንዳያስመጡ እየተከላከሉ ራሳቸው ግን ፡ በ1861 ዓ.ም. በአለቃ ብሩና በመሐመድ አብድራሂም መሪነት ለግብጹ ገዥ ለከዲቭ አስማኤልና ለፓትረያርኩ ፡ ለእባ ድሜጥሮስ 20 000 የማሪያ ትሬዛ ብር ገጸ በረከት ልከው ፡ አቡነ አትናቴዎስን ከግብጽ እስመጥተው በእጣ ገባቸው እስቀምጠው የንግሣቸውን ቀን ሲጠባበቁ ቆዩ ።¹

ካሳ ፡ እነ ገፍኔራል ናፒዬር ወደ ሎንዶን ከተመለሱ ወዲህ ወዳጅነታቸውን በመልእክት እያጠበቁ ሔደዋል ። እንግሊዞችም ለዓላማቸው ሲሉ ደብዳቤም ፡ ገጸ በረከትም እየላኩ ወዳጅነታቸው እንዲጸና አደረጉ ። ደጃዝማች ካሳም በበኩላቸው ደብዳቤም ፡ ገጸ በረከትም እያዘጋጁ በጊዮርጊስ ርዕሰ መማከርትና በልጅ ወርቁ ምርጫ እጅ ወደ ውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ወደ ግራንቪል ፡ ወደ ወዳጃቸው

1 D. Abbadie, Dessiers d'Antoine D'Abbadie (Bib. Nat. Paris) No. 28-164.

1 ጎሩይ ወልደ ሥላሴ ፡ ዋዜማ ፡ ገጽ 97-98 ።

ወደ ናፒየርና ወደ ንግሥት ቪክቶርያም እየላኩ ወዳጅነታቸውን በማጥበቅ የራሳቸውን የገዥነት አቅዋም እያጸኑ ሔዱ።

ካፄ ተክለ ጊዮርጊስ ከመዋጋታቸው ካንድ ዓመት በፊት በነሐሴ 29 ቀን 1862 ዓ.ም. ለግራንቪል በጸፉት ደብዳቤ ላይ፡ “እጅግ ደስ ብሎኛል፤ እርስዎን ያህል ወኪል በለንደን አድርጌያለሁና... የማምናቸውን ርዕሰ መማከርት ጊዮርጊስንና* ወርቄ ምርጫን ልኬ ሰድጃቸው አለሁ። ገጸ በረከት ለእንግሊዝ ንግሥት ሊሰጡ በመልካም እንዲገቡ ቢያደርጉልኝ እጅግ ደስ ይለኛል። የፍቅር ምልክት ነው። ደግሞም የጥበብ ነገር ሥራ የሚያስተምር በሀበሻ ቢወጣልኝ (ወደ ሀበሻ ቢመጣልኝ) እወዳለሁ...” የሚል ይገኝበታል።

ለንግሥት ቪክቶሪያ የተላከው የገጸ በረከት ዐይነት አንድ የወርቅ ድሪ፡24 ጣምራ ጦር፤ አንድ የወርቅ ኮርቻ፤ አንድ የወርቅ ልባ ልባ፤ አንድ በወርቅ የተከፈፈ በርኖስ፤ አንድ የወርቅ ጫማና ይኸን የመሳሰለ ያለበት መሆኑ መልክተኞቹ በጥር 6 ቀን 1863 ዓ.ም. ከእስክንድርያ ለግራንቪል ቀደም አድርገው በጸፉት ደብዳቤ ላይ ተመልክቷል።¹

ከውጭ መንግሥታት መሪዎች ጋር፡ በዚህ ዐይነት እየተጸጸፉ ቆይተው ተክለ ጊዮርጊስን ካሸነፉ ወዲህ ደግሞ፡ ባገር ውስጥ ለታመነ ላቸው የትግራይና የትግሬ፤ እንዲሁም የአማራ መኳንንት ሹመትና ግዛት እያደላደሉ ሥልጣናቸውን አጠበቁ። ተክለ ጊዮርጊስን ካሸነፉ በኋላ ከመንግሥታቸው በፊት ወደ ሸዋ ዘምተው ምኒልክን የማስገባትን ጉዳይ ለሌላ ጊዜ መድበውታል። በዚህም ካፄ ቴዎድሮስ አያያዝ ለየት ያለ የመታገሥ፤ በቅድሚያ ኃይልን የማጠናከርና የማመዛዘን ዘዴ እንደ ነበራቸው መገንዘብ ይቻላል።

ባፄ ተክለ ጊዮርጊስ ላይ ያገኙት ድል አድራጊነት፤ ከእንግሊዞች ባገኙት መሣሪያ መሆኑ ስለሚሰማቸው፤ በዚያው ተክለ ጊዮርጊስን ድል ባደረጉበት ወር በዐሥራ ሰባተኛው ቀን እንደዚህ የሚል የደስታና የምሥራች ደብዳቤ ለንግሥት ቪክቶርያ ጻፉ።

“በስመ አብ... መልእክት ዘሥዩመ እግዚአብሔር ካሳ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ። ይድረስ ከከበሩት ንግሥት ቪክቶሪያ ዘሀገረ እንግልጣር... በርስዎ ምክር፤ በርስዎ

ፍቅር ጸንቻለሁ። እጅግ ደስ ብሎኛል። እሁንም ጠላቴ ዋግሹም ጉበዜ፤ ዐጤ ተክለ ጊዮርጊስ የተባለው፤ ከዐድዋ ከከተማዬ መጥቶ ተዋጋኑ ድል አደረግሁት፤ ከሠራዊቱ ጋር እርሱንም ያዝሁት፤ ከጠላቴ ሁሉ አንድ እንኳን ያመለጠ የለም። ሁሉ ተለቅመው ከጄ ገቡ፤ ከሸዋው ምኒልክ በቀር። የኢትዮጵያን መንግሥት ሁሉ በእግዚአብሔር ኃይል በእጄ አደረግሁት። እንደ ጥንት ፍቅራችን አይርሱኝ ይዘኑልኝ። እኔም የእንግሊዝን መንግሥት ፍቅር አረሳሁም። እንደ ጥንቱ ነኝ። አባቶቼና አባቶችዎ፤ እኔና እርስዎ እንደ ተፋቀርነ ካሮፒያ (አውሮፓ) ነገሥታት ጋር ሁሉ እንዲያፋቅሩኝ እለምነዎአለሁ... ተጽሕፈ በ22 ቀን ሐምሌ 1863 ዓ.ም. በዐድዋ ከተማ”¹

በዚህ ዐይነት ተመሳሳይ ደብዳቤ እንደ ቅርብ ወዳጅ ለሚመለከቱት ለገጼራል ናፒየርም ጽፈዋል።

በነዚህ ደብዳቤዎች ላይ ምንም እንኳን፤ ራሳቸውን ንጉሠ ነገሥት ቢያደርጉም፤ ገና ሥርዓተ ንግሣቸውን ስለ አላከበሩ ስማቸውንም ያው እንደ ተለመደ ካሳ ብለው ንጉሠ ጽዮን የሚለውን አክለውበታል። ለንግሥቲቱ በጸፉት ላይ፡ “አባቶቼና አባቶችዎ፤ እኔና እርስዎ እንደ ተፋቀርነ...” ሲሉ ያወሱት የቅድመ አያታቸው የደብብ ወንድም ራስ ወልደ ሥላሴ በነ ሔንሪ ሶልት አማካይነት ከእንግሊዝ ንጉሥ ከሣልሳይ ጆርጅ ጋር ደብዳቤ እየተጸጸፉ ወዳጅነት ጀምረው የነበረውን ሲያወሱ ነው።²

ይኸ ሁሉ ከሆነ በኋላ፤ ደጃች ካሳ በሐምሌ 5 ቀን 1863 ዓ.ም. ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን ድል ካደረጉ ወዲህ፤ እስከ ጥር ወር ድረስ ባለው የስድስት ወር ጊዜ ውስጥ ለሥርዓተ ንግሥ የሚያስፈልገውን ማናቸውንም ዝግጅት አደረጉ። ደግሱም ሲሰናዳ ቆይቶ፤ በጥር 13 ቀን 1864 ዓ.ም. በእክሱም ቤተ ክርስቲያን ስመ መንግሥታቸው “ዮሐንስ አራተኛ” ተብሎ፤ በጳጳሱ በአቡነ አትናቴዎስ እጅ ተቀብተው በሥርዓተ መንግሥት ነገሱ። በዚህ ንግሥ ምክንያት 3 ቀን በዓል ሆኖ፤ ለግብር 4000 ሠንጋ ታርዶ፤ 50 ጉንዶ ማር የፈጀ 150000 ገንቦ ጠጅ ቀርቦ በደስታ ሲበላ፤ ሲጠጣ እንደ ሰነበተ መሰሉ

* ሳሙኤል ጊዮርጊስ የቴዎድሮስን አስተርጓሚ ወይስ ባላምባራስ ጊዮርጊስ የሚባሉትን የግሪክ ተወላጅ? የሚመስለው ግን ሳሙኤል ጊዮርጊስ ነው።

1 Public Record Office, (London(Fol(28) 121133. p. 197

1 Ibid.

2 ራስ ወልደ ሥላሴ ለጆርጅ ሣልሳዊ የጻፉትን ደብዳቤና ተመሳሳይ S. Rubenson, The Survival of Ethiopia Independence (London: Heineman—Association with A.A. U. Press 1978) pp. 48—52

ጁ. ዲወ በዝርዝር ጽፎ አትሞታል።¹ ያገራችንም ጸሐፊ አለቃ ዘዮ ሐንስ የንግሡን ሁኔታ በመጥቀስ ከነገሡ በኋላ፣ በቤተ መቅደስ ወርቅ መበተናቸውን ሠላሳ ቀን ሙሉ የደስታ በዓል መደረጉን ጠቅሰውታል።

ይኸም ስለሆነ፣ ያው ስለ ርሳቸው ዙፋንና ሥልጣን ከተዋጋው ውስጥ የሞተው ሞቶ በሕይወት የተረፈው ወታደርና መኳንንት በን ግሣቸው ጊዜ በመብል፣ በመጠጥ፣ በሽልማት፣ በሹመት ሲደሰት፣ የተ ሸናፈው የተከለ ጊዮርጊስ ወገን ግን፣ በተለይ የላስታና የለቆጣው ተወላጅ ሐዘንተኛ ነበር። ምርኮኛውም ከነጌታው በግዞት ይማቅ ቃል። የተከለ ጊዮርጊስ ባለቤት እቴጌ ድንቅነሽ ብቻ በእህትነታቸው ብዙ መጉላላት ሳይደርስባቸው፣ ላጭር ጊዜ በግዞት ወደ ሽሬ ተል ከው በመጨረሻም ይኸው አገር እንደ ግዛት ተሰጥቷቸው² ያዪ ዮሐንስን እንደራሴ ራስ ቢቶደድ ገብረ ኪዳንን እግብተው ደጃዝማች ሥዩም አባ ጉበዝን ወልደዋል። ምንም ዐፄ ዮሐንስ የንጉሠ ነገ ሥት ዘውድ ቢጭኑ ተከፋፍሎ መኖር የለመደው የሐማሴን፣ የቤገም ድር፣ የወሎ፣ የጉጃም፣ የሸዋ መሳፍንት ሁሉ ገና አሜን ብለው አልገ በሩላቸውም። እንኳን እነዚህ ራቅ ያሉት ከመረብ ወዲያ ያሉትም የሐጸጋና የጸሐዘጋ ባላባቶች እነ ወልደ ሚካኤል (እምቢ አለ ወልዱ) ገና አልተቀበሏቸውም። በአከለ ጉዛይም ደጃዝማች ካሳ ጉልጃ (ካሳ አባ ከይሲ) በዚሁ በነገሡበት ዓመት ሸፍተው ሲዋጉ ተማርከው ሳለ በ1867 ዓ.ም. ላይ ተገደሉ።³ ነገር ግን፣ ከነገሡ ዝምሮ እስከ ሰባት ዓመት ድረስ ከሁሉ የበለጠ ላይ ዮሐንስ ዋና ባላንጣ ሆነው የተገ ኙት፣ የሸዋው ንጉሥ ምኒልክ ናቸው። የርሳቸውንም ሁኔታ በሚቀጥ ለው ምዕራፍ እናነባለን።

ዐፄ ዮሐንስ ከልጃቸው ከራስ አርአያ ጋር

(ከታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ)

1 Douin, T. III, 2e Partie, pp. 333—335

* የዐፄ ዮሐንስን ታሪክ ነገሥት ሼን የሚባል ፈረንሳይ ዋናውን ክንትርጉሙ አሳት ሞታል።

2 Ibid

3 Ibid

በሰሙ: አብ: ወ ወ ልድ: ወ መ ገ ል ስ: ት ይ: ስ: ፩ አም ላ ክ::
አሜ ገ::

መ ል አ ክ ት: ዘ ሰ ዩ መ: አ ግ ዚ አ ብ ሐ ኢ: ካ ሳ: ካ ጥ ወ: ነ ገ ሥ ት:
ዘ ሊ ት ዩ ጽ ደ:: ይ ድ ረ ስ::

በ በ በ ሩ ት: ነ ገ ሥ ት: ቢ በ ጥ ር ደ: ዘ ሀ ግ ር: አ ግ ግ ል ጣ ሮ: አ ጅ ጉ ግ: አ ግ ይ
ት: አ ሉ: አ ኔ ም: ይ ህ ጥ: ነ ግ: አ ግ ዚ አ ብ ሐ ኢ: ይ መ ሰ ግ ግ: ሰ ሰ ስ: በ ብ ር ተ
ም: ሰ ላ ም ታ ዩ ግ: በ ጎ ሽ: በ ሂ ሳ: በ ር ሰ ም: ም ክ ሮ: በ ር ሰ ም: ሞ ት ሮ: አ ግ
ቺ: አ ለ ሁ: አ ጅ ግ: ይ ሰ: ብ ሎ ጽ ል: አ ሁ ግ ም: ጠ ሳ ቲ: ሞ ግ: ሹ ም: ጉ በ
ዚ: አ ጢ: ተ በ ለ: ጊ ዮ ር ጊ ስ: የ ተ ሳ ለ ሙ: ካ ግ ል: አ ድ ጥ: በ በ ተ ሞ ሮ: መ
ጥ ቶ: ተ ጥ ጋ ጎ: ድ ል: አ ይ ር ግ ሁ ት: በ ሰ ራ ሞ ተ: ጋ ራ: አ ር ሱ ግ ም: ደ ዝ ሁ
ት: በ ጠ ሳ ቲ: ሁ ሉ: አ ግ ድ: አ ግ ግ: ደ መ ሰ ጠ: የ ለ ም: ሁ ሉ: ተ ሰ ተ ሙ ሙ:
በ ጂ: ግ ቡ: በ ሺ ጥ ሙ: ም ኔ ይ ል ክ: በ ተ ሮ: የ ሊ ት ዮ ጽ ደ ግ: መ ግ ግ ሥ ት:
ሁ ሉ: በ አ ግ ዚ አ ብ ሐ ኢ: ሳ ይ ል: በ ጂ: አ ይ ር ግ ሁ ት: አ ግ ደ: ጥ ግ ት: ሞ ት ራ ጽ
ግ: ሰ ይ ር ሱ ግ: ይ ዘ ጎ ል ግ: አ ኔ ም: የ አ ግ ግ ሊ ዝ ግ: መ ግ ግ ሥ ት: ሞ ት ሮ: አ ር ሳ
ሁ ም: አ ግ ደ: ጥ ግ ት: ነ ግ: አ ባ ጥ ቺ ግ: አ ባ ጥ ቺ ም: አ ኔ ግ: አ ር ሰ ም: አ ግ ደ: ተ
ሞ ት ሮ: በ ር ጥ ም: ነ ገ ሥ ት: ጋ ራ: ሁ ሉ: አ ግ ደ ደ ሞ ት ራ ጽ ግ: አ ሰ ም ግ ም:
አ ሰ ሁ: የ ክ ሮ ሰ ቲ ደ ግ: ሳ ይ ሞ ግ ጥ ት: አ ግ ደ ጠ ግ: በ ሁ ሉ: ጋ ራ: ሞ ት ሮ: አ ር
ል ግ: አ ለ ሁ: አ ግ ዚ አ ብ ሐ ኢ: አ ድ ሞ ግ: ጢ ግ: ይ ሰ ጥ ል ግ: አ ሜ ገ::

ተ ጽ ሐ ራ: በ ሽ ይ ት ግ: ሐ ም ሌ:
በ ሺ ወ ሺ ሺ ወ ሺ ሐ መ ት:
ም ሐ ር ት:
በ ለ ድ ም: በ ተ ማ:

ደጃዝማች ካሳ (በኋላ ዐፄ ዮሐንስ) ለንግሥት ሺክቶሪያ የጸፉት
(ፕብሊክ ሬኮርድ ኦፊስ: ሎንዶን)

በሰሜን፡አፋሪክ፡ቀዳሚ፡ወደብ፡ዘይሊላ፡በሰሜን፡
ወደቀ፡ወደብ፡በሰሜን፡አፋሪክ፡አፋሪክ፡አፋሪክ፡

ሰላም፡ አግዚአብሔር፡ ዘብሔር፡ ስነ ሱም፡ ኢትዮጵያ ዊት፡ አግዚአብሔር፡
 ወደ፡ ክቡር፡ ናቅዳም፡ ፍሬ፡ ሃሊስ፡ ግብረ፡ ነግሥት፡ ሰላም፡ በኢየሱስ፡
 ክርስቶስ፡ ስም፡ ሆኖ፡ ስፍራ፡

ደጃዝማች ካሣ ሳይነግሡ በፊት ለፈረንሳዩ ንጉሠ ነገሥት
ለናፖሊዮን የጻፉት

— 53 —

ምዕራፍ አራት

የዙፋን ባላንጣዎች ያዩ የሐንስና የንጉሥ ምኒልክ ፋክክር በወዳጅ
ጠላት ፊት

ካዩ ቴዎድሮስ ሥልጣን መያዝ ቀደም ብሎ ባለው ጊዜ ውስጥ ደንበኛው እንደራሴ ራስ ዐሊና የስሜኑና የትግራይ ገዥ ደጃች ውቤ የሥልጣን ባላንጣዎች እንደነበሩ ሁሉ፡ ካዩ ቴዎድሮስ ሞትና ካዩ ተክለ ጊዮርጊስ መሸነፍ ወዲህ ደግሞ፡ እንዲቷ ኢትዮጵያ በየሐንስና በምኒልክ ተከፍላ የሁለት ነገሥታት አገር ሆናለች ። ሁለቱም በቤገምድርና በጉጃም፡ በወሎ በላስታ አውራጃ ላይ የውስጥ ፍልሚያ ሲያሳዩ፡ እንደዚሁም የውጭ መንግሥታትን ወዳጅነት አጥብቀው በደብዳቤና በየመልክተኞቻቸው አማካይነት ይሻሙ ነበር ። ሁለቱም የውጭን አገር መንግሥታት ወዳጅነት የሚሻሙት፡ አጠገባቸው ባሉት አገር ገብኝዎችና ነጋዴዎች ወይም ምጥዋ በሚቀመጡት ቆንሲሎ ቻቸው አማካይነት ነው ። የሸሚያውም ዋና ዓላማ፡ የጦር መሣሪያ ከማግኘቱ ጉን ባላንጣን አስጠልቶ ራስን ለማስወደድ ነው ።

በዚህም ምክንያት፡ ዐዩ የሐንስ ገና ከመንግሥታቸው በፊት በወዳጅነት ታላቅ አለኝታ ጥለውበት የነበረው አንዱ ሙንሲንጀር ፓሻ የሚባለው ነው ። ይህ ሰው ዘሩ የስዊስ ሲሆን፡ ሙሉ ስሙ ገርን አልቤርት ወርነር ሙንሲንጀር ነበር ። ከስዊስ አገር በንግድና ባገር ጥናት ምክንያት ወደ ኢትዮጵያ ጠረፍ መጥቶ በምጥዋና በክረን ብዙ ጊዜ አሳልፎ ባገር ውስጥ የታወቀ ሆኗል ። የእንግሊዝ ጦር ዐዩ ቴዎድሮስን ሊወጋ በመጣበት ሰዓት ውስጥ—ዐወቅ እንደ መሆኑ መጠን የደጃች ካሳንና (የሐንስን) የእንግሊዞችን ግንኙነት በማቃናት፡ ስንቅ በማሰባሰብ፡ የውስጥ ወሬ በማጠናቀር፡ ካገር ተወላጅ ውስጥ እየመለመለ መንገድ መሪ፡ ወሬ ነጋሪ በማቅራረብ በብዙ አገልግሏል ። አክበር ዐሊ የሚባለው በመቅደላ ጦርነት ጊዜ ወሎዎቹ ባዩ ቴዎድሮስ ላይ እንዲነሡ በሚያስተባብርበት ሰዓት ዋናው የበላይ አዛዥ ሙንሲንጀር ነበር ።

ይኸው ሰውዬ፡ ከመቅደላ ጦርነት በፊት በምጥዋ የፈረንሳይ ምክትል ቆንሲል በነበረበት ጊዜ እንግሊዞችንም ያገለግል ነበር ።

በኋላ ደግሞ ፡ ግብጾች በምሥራቅ ሱዳንና በምጥዋ አገዛዛቸውን ባጸኑ በት ሰዓት ዜግነቱን ከፈረንሳይ ወደ ግብጽ አዙሮ የፓሻነት ማዕረግ አግኝቶ የዚህኑ ክፍለ ሀገር እንዲያስተዳድር አገረ ገዥ ተብሎ ተሾመ።

ሙንሲንጀር የፈረንሳይ መንግሥት ቆንሲል ሆኖ በምጥዋ በነበረበት ሰዓት ፡ ገና የሐንስ ንጉሠ ነገሥት ሳይሆኑ ፡ ለፈረንሳይ ንጉሠ ነገሥት ለናፖሊዎን ሣልሳይ በጻፉት ደብዳቤ ላይ “... ደጅ ጥናት አምኃ (ገጸ በረከት) እንዳልሰድ ፈቃድዎን እስካገኝ ብዬ ነው ፡ እንኳን ለከርስቲያን ለእስላምም ወዳጅ ያደርጋሉ* ። ለከርስቲያን ሁሉ ጠባቂው እርስዎ ነዎ ። ለወዳጅነት ለዋናው** አይንፈጉኝ” የሚል ደብዳቤ ጽፈው ስለ መጣላቸው መልስ ፡ እላይ ለጠቀስነው ለሙሲንጀር ሲጽፉ ፡

“... መልእክት ዘደጃዝማች ካሳ... ይድረስ ከቆንስል ሙንስንጀር... ለብዙ ጥበብ ለብዙ ምክር ይሆኑኛል የምልዎ ወዳጄ እርስዎ ነዎ ። ከብዙ ሰው ጋር ፡ ከፈረንሲስ ንጉሥ ጋር ያፋቅሩኛል ያልሁዎ እርስዎን ነው የፈረንሲስ ንጉሥ ደብዳቤ በሐዋጃኮስታን እጅ ደረሰኝ ። ምላሹን ግን እኔና እርስዎ ስንገናኝ እነግርዎለሁ እንጂ በወረቀት አልጽፍም ። ወረቀት የያዙ ሰዎች እሰዳለሁ ሳጥኑን ሰነዚያ ይስደዱልኝ” ብለዋል ። “ምላሹን እኔና እርስዎ ስንገናኝ እነግርዎለሁ እንጂ በወረቀት አልሰድም” ያሉት ፡ ምናልባት በጽሑፍ የሰፈረ ነገር በሰው እጅ ወድቆ ባፄ ተክለ ጊዮርጊስ ዘንድ እንዳይሰማና እንዳያሳጣ ለጥንቃቄ የተደረገ ይመስላል ። ሳጥን የሚሉትም ምናልባት የጦር መሣሪያና ጥይት ይሆናል ። ነገር ግን ፡ ይኸን የመሰለ የወዳጅነት እምነት የጣሉበት ሙንሲንጀር ፡ የሐንስ ካቶሊኮቹን በተቃወሙበት ሰዓት ቀጥሎም ራሱ ከፈረንሳዮች ወደ ግብጾች በዞረበት ጊዜ ፡ ኃይለኛ የወዳጅ ጠላት መሆኑን ወደፊት እናነባለን ።

ምኒልክም ፡ ከመቅደላ አምልጠው ሸዋ ከገቡ ወዲህ ግዛታቸውን በሸዋና በሸዋ ዙሪያ ፡ በወሎ እያስፋፉ በሚያስተዳድሩበት ሰዓት ፡ “ሞዓ እንበሳ ዘእምነገደ ይሁዳ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት” በሚል ማኅተም ይጠቀሙ ነበር ። ይኸንንም ስመ መንግሥት ለማጽደቅ ሲሉ ከእስክንድርያ ጳጳስ ለማስመጣት ከከዲቭ ኢስማኤል ጋር ይላላኩ ነበር ። እንደዚሁም እንዳፄ ዮሐንስ የእንግሊዝንና የፈረንሳይን ወዳጅነት ለማግኘት በደብዳቤ ይሻሙ እንደ ነበረ በፓሪስ ፡ በሮማና በሎንዶን ቤተ መጻሕፍት የሚገኙት ሰነዶች በግልጽ ያመለክታሉ ።

* እንኳን ከከርስቲያን ከእስላምም ይወዳጃሉ ለማለት ነው ።
** ለባዶው ለንጹሐ ወዳጅነት ።

በፊት ባፄ ተክለ ጊዮርጊስ ዘመን በ1861 ዓ.ም. ለናፖሊዎን ሣልሳይ በጻፉት ደብዳቤ ፡

“... የተላከ ከንጉሥ ምኒልክ ሀገረ ሸዋ... ይድረስ ለንጉሠ ነገሥት ናጵልዮን ዘሀገረ ፈረንሳይ እንዴት ነዎ እጅጉ... የመልካም ሰውነትዎን ወሬ እየሰማሁ የርስዎን ወዳጅነት እጅግ እፈልጋለሁ ። የፈረንሲስና የሸዋ ፍቅር የተገናኘው በእያቱ በግህለ ሥላሴ ነው ።* ከሌላ (ከሌሎች) ክርስቲያን ነገሥታት ወዳጆች ጋር እንዲያስተዋውቁኝ” የሚል ይገኝበታል ። እሁን ደግሞ ባፄ ዮሐንስ ዘመን ፡ “ንጉሠ ነገሥት” የሚል ማኅተም ካወሩ በኋላ ፡ በ1866 ዓ.ም. ከሙንሲንጀር ቀጥሎ ምጥዋ ለሚቀመጠው የፈረንሳይ ቆንሲል ሲጽፉ ፡ “የተላከ ከንጉሠ ነገሥት ምኒልክ ዘኢትዮጵያ ይድረስ ለቆንሲል ፈረንሳዊ ዶሳርዘክ... የርስዎን ይግኘት ርዕሰ መማክርት ጊዮርጊስ ነገረኝ** ስለዚህ ነገር ፍቅርዎን ፈለግሁኝ ። ከአውሮፓ ነገሥታት ሁሉ እንዲያፋቅሩኝ ብርሃን በኢትዮጵያ እንድትገባ እንዲጥሩልኝ...” ብለዋል ።¹

በዚህ ዐይነት ፡ “ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ እንድነት” በተባለው መጽሐፍ ላይ እንደ ተመለከትነው ፡ ደጃች ሰባጋዲስ በራስ ጠልደ ሥላሴ ላይ ፡ ደጃች ውቤ በራስ ዐሊ ወይም ዐሊ በውቤ ላይ ለመጫን ፡ የውጭን መንግሥታት ወዳጅነት ይሻሙ እንደ ነበሩ ሁሉ ፡ እሁንም ዐፄ ዮሐንስ ባፄ ቴዎድሮስና ባፄ ተክለ ጊዮርጊስ ጊዜ በየቆንሲሎቻቸው እማካይነት ከአውሮፓ መንግሥታት መሪዎች ጋር ወዳጅነት ለመፍጠር ጥረት አድርገዋል ። ምኒልክም ባፄ ዮሐንስ ንጉሠ ነገሥትነት ጊዜ የአውሮፓን መንግሥታት ወዳጅነት ለማግኘት በደብዳቤ ተሻምተዋል ። የሸሚያው ጊዜ አሳቡም ፡ መንፈሱም ፡ ምኞቱም ለባባሉ ሳይቀር የሁሉም ተመሳሳይ ነበር ። በመሳፍንት ዘመን የነበረው መከፋፈል ፈጽሞ ስለ አልተወገደና ዘመኑ የባለጉልት ዘመን በመሆኑ ፡ መሳፍንቱ በየጉልት እውራጃቸው ባላቸው ሀብትና ተከታይ ብዛት በመመካት ፡ እንዲሁ በጳጳስ ቢቀባም ፡ ባይቀባም ለነገሠው ንጉሥ ለሚን ብለው በመገዛት ፋንታ ፡ በየፊናቸው ከውጭ መንግሥታት

* ከናፖሊዎን ሣልሳይ በፊት በሮጄ ዲሪኩር እማካይነት የፈረንሳይ መንግሥትና የሸዋ ንጉሥ ግህለ ሥላሴ በ1836 ዓ.ም. የተዋዋሉትን የወዳጅነት ውል በግውሳት ነው ።

** ባላምባራስ ጊዮርጊስ የሚባሉት ብዙ ዘመን ጉንደርም ፡ ሸዋም የተቀመጡት የግሪክ ተወላጅ ይሆኑ ?

1 ፓሪስ ቤተ መጻሕፍት ፡ የእጅ ጽሑፍ ክፍል ፡ ቁ.793 ።

መሪዎች ወይም ከቆንሲሎቻቸው ጋር በቀጥታ እየተጸጸፉ፣ መሣሪያ በመሰብሰብ የጦር ሠራዊታቸውን በማደራጀት ወደ ንጉሠ ነገሥታዊ ሥልጣን የሚያደርሳቸውን መንገድ በየፊናቸው በትጋት ይፈልጋሉ። ባዜ ቲዎድሮስ ዘመን የተወጣነውም የማዕከላዊ መንግሥት ግንባታ ገና ራሳቸው ገንቢው በሕይወት ላሉ ተቆልሎ እንደ ነበረ የእንቧይ ካብ መልሶ ፈራርሷል። ይሁን እንጂ፣ የሐንስና ምኒልክ ባላንጣ ዎች ቢሆኑም፣ የማዕከላዊውን መንግሥት ግንባታ እያደር በጽኑ የደን ጊያ መሠረት ላይ አኑረውታል።

የምኒልክ የግዛት ይዞታ ለጊዜው ከበሽሎ ወንዝ ወዲህ ባለው በወሎና በሸዋ ሲሆን፣ የሐንስ በዚያን ጊዜ በተለይ ካዜ ተክለ ጊዮር ጊስ ድል መመታት በኋላ ከበሽሎ ወዲያ ባለው በላሰታ፣ በስሜን፣ በትግራይና በትግረ ላይ ግዛታቸውን አስፋፍተዋል። ሁለቱም፣ በዚህ ጊዜ፣ እላይ እንዳልነው የቤገምድርና የጉጃምን፣ የየጁንና የእዘበን ግዛት ይሻሙ ነበር። የነዚህ ክፍለ ሀገር መሳፍንትና ባላባትም፣ እንደ ጊዜ ካንዱ ጋር ከቆዩ በኋላ የሌላውን መበርታት ሲገነዘቡ ወደዚያ ይደረባሉ። በዚህ ምክንያት፣ የወሎዎቹ ባላባቶች አባ ዋጠውና* መሐ መድ ዐሊ** የቤገምድር ራስ ወልደ ማርያም፣ የስሜን ደጃች ወሬኛ ለምኒልክ ከገቡ በኋላ ወደ የሐንስ ዞረዋል። ምክንያቱም ቀድሞ ከእንግሊዞች ካገኙት የጦር መሣሪያ በተጨማሪ ተክለ ጊዮር ጊስን ያሸነፉ ለት የእርሳቸውን ጦር እንዳለ ጠቅልለው ስለ ወሰዱና ኃይላቸው እየበረታ ስለሔደ ነው።

ቢሆንም፣ ሁለቱም (የሐንስና ምኒልክ) በየቤታቸው የዘመድ ባላንጣ ነበራቸው። በየሐንስ ላይ የራስ እርእያ ልጅ፣ ደጃች ደብብ፣ ደጃች ወልደ ሚካኤልና ደጃች ካላ ጉልጃ (አባ ከይሲ) ሲሆኑ፣ በምኒልክ ላይ ደግሞ፣ ከበዛብህ ሞት ወዲህ አጉታቸው መርድ እዝማች ኃይሌና ያጉታቸው ያቤቶ ሰይፋ ልጅ ደጃች መሸሻ ሰይፋ ነበሩ። በነዚህ አንጻር ደግሞ በባላንጣነት የማይከራከሩ፣ ጊዜ እይተው ካንዱ ወደ ሌላው በመዛወር የማይዋዥቁ፣ ለሁለቱም ታማኝና ነዋሪ የጦር አለቆች ነበሯቸው። ለምሳሌ ያህል ለየሐንስ፣ እርእያ፣ ኪዳነማርያም፣ እሉላ፣ የማርያም ባርያ ገብረ ጳድቅ ሐገሱ... ሲሆኑ፣ የምኒልክ ደግሞ በዚህ ወቅት ዳርጌ፣ ጉበና፣ ወልደ ጳድቅ፣ ወልደ ገብረኤል፣ ወልደ፡

* አባ ዋጠው የወይዘሮ መስተዋት ልጅ በኋላ ዐጼ ምኒልክ ክርስትና አንሥተው ደጃዝማች ኃይለ ማርያም ተብለዋል።
 ** መሐመድ ዐሊንም ዐጼ የሐንስ የክርስትና አባት ሆነው ራስ ሚካኤል ብለዋቸዋል።

ናደውና ሌሎችም ነበሩ። ቢሆንም፣ በሁለቱ ዘንድ የነበረው መሣሪያ ብዛትና ጥራት ሲመዘን፣ ከምኒልክ ይልቅ የየሐንስ የኃይል ሚዛን ይበልጥ ነበር።

በሁለቱም ዘንድ ነዋሪ ሆነው በንግድ ለበብ ለገዛ አገራቸው በስለላ እየሠሩ ወዳጅ መስለው ወጣ ገባ እያሉ የሚመክሩ፣ በመላላክ የሚያገለግሉ የውጭ አገር ለዎችም ነበሩ። በየሐንስ ዘንድ ኪርክ ሃም (የእስኩትላንድ ተወላጅ)፣ ናሬቲ (ጣሊያኑ)፣ ሺምበር (ጀርመናዊው)... የነበሩ ሲሆን፣ በምኒልክ በኩል ደግሞ ሸፍነ፣ አርኑ (ፈረንሳዮች)፣ አንቲዮሪ፣ ማሳያ (ጣልያኖች)... ነበሯቸው። ሁለቱም፣ ትንሽ ሠልጦን ያሉ የውጭ አገር ቋንቋ የሚያውቁ ያገር ተወላጆች፣ በመላላክና በትርጉም ሥራ የሚያገለግሉ ነበሯቸው። እነዚህም ለየሐንስ አለቃ ብሩ፣ ማሳደረቃል፣ ምርጫ ወርቁ፣ ብሩ ወልቃኢቲ ሲሆኑ፣ ለምኒልክ ደግሞ ዮሴፍ ንጉሤ፣ ገብረ ተክሌ፣ አባ ሚካኤል፣ መክበብ፣ አጥሜ... ነበሩ።

ከምኒልክ የበለጠ የሐንስ ለኢትዮጵያ ተዋሕዶ ቤተ ክርስታያን ቀናዒ በመሆን፣ በግዛታቸው የነበሩትን የክቶሊኮቹን ሰብክት ሲቃወሙ፣ በተለይ ዐጼ ተክለ ጊዮርጊስ የተሸነፉ ዕለት፣ ለነድ ሲመረመር የክቶሊኮቹ መሪ ሞንሲፕር ገፄን ቱቪዬ “ከካላ ጋር በሚያደርጉት ጦርነት የጦር መሣሪያ በማቀበል እንረዳዎታለን” የሚል ለዐጼ ተክለ ጊዮርጊስ የተጻፈ ደብዳቤ ስለተገኘ፣ ቀድሞውኑም የማይወዱዋቸውን ካቶሊኮች ከዚህ ጊዜ ዝምሮ ንብረታቸውን በመውረስ፣ እነሱንም በማሳደድ አጉላሏቸው። በርሳቸው አንጻር ምኒልክ፣ በካቶሊኮቹ በነ አባ ማሰያስ በኩል ከኢጣሊያና ከፈረንሳይ መንግሥታት ባላንጣዬን የምቋቋምበት የጦር መሣሪያ አገኛለሁ በሚል ተስፋ ካቶሊኮችን ተንከባከቧቸው። ካቶሊኮቹም በሰላም ባገር ውስጥ ተቀምጠው እንደ ልብ ለመስበክ በመቻላቸው ምኒልክን ሲወዱ፣ ሲያወድሱ፣ የራሳቸው የእግብር ታላላቅ አብያተ ክርስቲያናት አለቆች እነ አለቃ ምላት፣ እነ አለቃ ኪዳነ ወልድ... ባለቤታቸውን ወይዘሮ ባፈናን ተገን አድርገው በየሐንስ ላይ አለኝታቸውን፣ በምኒልክ ላይ ቅሬታቸውን ይገልጡ ነበር። በእነዚህ ቅርታ የተነሣ፣ ዐጼ የሐንስን ባንገሡት በአቡነ እት ፍቅዎስ ሰብክት የምኒልክ በተዋሕዶ ሃይማኖት በኩል ያላቸው ዝና ባገር ውስጥ እንደ መበላሸት ብሎ ነበር። በሌላው አንጻር በፈረንሳይ ይና በኢጣልያ አገር ግን፣ የሐንስ እምቢ ባይ የካቶሊክና የእስላም ጠላት አላበ ግትር (ፋናቲክ) እየተባሉ ሲነቀፉ፣ ምኒልክ ደግሞ ታጋሽ፣ የሃይማኖት ነጻነት ሰጭ፣ አገሩን ለማሠልጠን መልካም ፈቃድ ያለው ተብለው ተወድለዋል።

በዚህ ዐይነት ለሁለቱም በውጭና በውስጥ የተሟላ ምቹ ሁኔታ ሳይፈጠር፣ ወደፊት እንደምናነበው፣ በመካከሉ ግብጾች ባዲ የሐንስ ላይ ተነሡ። ይኸም ሁኔታ በሸዎች ዘንድ ባላንጣቸውን ለመቃወም ተስፋ ሲጣልበትና በነአለቃ ብሩ፣ በነአብዱራህማን፣ በነሙንሲንጀር ለማካይነት በግልጽም፣ በምስጢርም ከግብጽ ባለሥልጣኖች ጋር መላ ላክና ገጸ በረከትም መለዋወጥ ከተዘመረ በኋላ፣ የግብጽ መሪ ኢስማኤል ዓላማው ኢትዮጵያን በሙሉ ለመውረር መሆኑ ሲታወቅ፣ ምኒልክ ወደኋላ አፈግፍገው ኢስማኤልን በደብዳቤ ከወቀሱ በኋላ፣ የመን ፈስ አንድነታቸውን ከየሐንስ ጋር ለማስተባበር ሞከሩ። በመሠረቱ መላፍንቶቻችንን ይኸን ያህል የውጭን መሪዎች በደብዳቤ፣ በገጸ በረከት የሚያለማምጣቸው ከሥልጣኔ ጉድለት የተነሣ የሚያስፈልጋቸውን ማናቸውንም መሣሪያ ራሳቸው ለመሥራት አለመቻላቸው ነበር።

ስለዚህ፣ እያንዳንዱ መስፍን የጉልቱን አገር ገበሬና ነጋዴ እያደከሙ በየራሱ ጦር ሠራዊት እየተረዳ የባላንጣውን ኃይል አድከሞ የራሱን አቅዋም ለማጠናከር በግድ ዘመናዊ የጦር መሣሪያ ማግኘት ይፈልግ ነበር። ሁሉም በየበኩሉ የውጭ መንግሥታትን ድጋፍ በመጸጸፍ ሲጠይቅ፣ የውጭዎቹ መንግሥታት ደግሞ፣ ራሳቸው ቅኝ አገር ያላቸው፣ ወደፊትም ይኸንኑ የቅኝ ግዛት እያበረከቱ መሔድ የሚያምሩ ራቸው ነበር። በዚህ በውስጣዊ የኢትዮጵያ መከፋፈል እየተጠቀሙ ለወዳጅነት ደጅ ለሚጠናቸው መስፍን ባንድ ወገን የወዳጅነት መልክ ማሳየታቸው ሳይቀር፣ በሌላ ወገን ደግሞ፣ እንኳን ራሳቸው የጦር መሣሪያ ሲሰጡ ይቅርና ሌላ ገለልተኛ አገር እንኳን ቢሰጥ ይከሱታል፤ ይወቅሱታል። ምናልባት ላንዱ መስፍን መጠነኛ መሣሪያ ቆጥበው ለመስጠት የሚገደዱት፣ ይቃወሙናል ብለው የሚፈሩትን ሌላውን መስፍን ለመውጋት መሆኑን ካረጋገጡ በኋላ ነበር።

ስለዚህ፣ መስፍኑ የውጭውን መሪ ድጋፍ እንደ መሣሪያ አድርጎ ለመጠቀም በሚፈልግበት ጊዜ፣ ይልቅስ የተገላበጠሽ ለውጭው መንግሥት የመግቢያ መሣሪያ የሚሆነው መስፍኑ ራሱ ነው። ከመጸጸፉና ገጸ በረከት ከመለዋወጡ ውዝግብ በኋላ፣ የሚገኘው ውጤት ለመስፍኑ ወዳጅና ተከላካይ ይመስል የነበረው የውጭ መንግሥት በመጨረሻ የዚህ የዋህ መስፍን ጠላትና አጥቂ ሆኖ ይገኛል። ይኸም እንግሊዞች ዐዲ ቴዎድሮስን ለማጥቃት ወይም ግብጾችን ከደርቡሾች እጅ ለማዳን ዐዲ የሐንስን በመሣሪያነት በደንብ ሲጠቀሙባቸው ቆይተው፣ በመጨረሻ ንጉሡ በሐቅ መንገድ የተሰጣቸውን የውል ተስፋ መሠረት በማድረግ ግብጾች በሚለቁት በሐብብና በቦንስ፣ በምጥዋም ወደብ እንባለሁ እያሉ በተስፋ ሲጠባበቁ፣ ወዳጆቹ የሚሏቸው እንግሊዞች በጉን ጣልያንን ጠቅሰው በማስያዝ ጠላት ፈጠሩባቸው። በእንግሊዝ

አላሳቢነትና አዋዋይነት ግብጾችንም በረዱበት ሰበብ የሐንስ በደርቡ ሾች አደጋ ፊት፣ በመተማ ሲጋፈጡ የእንግሊዝ መንግሥት ምንም እርዳታ አላደረገላቸውም።

እንደዚሁም፣ ምኒልክ ከየሐንስ ጀርባ ከኢጣልያኖች ጋር ሲወዳጁ፣ ሲዋዋሉ፣ ጣልያኖቹም ‘በርታ እንደግፍሃለን፣ መሣሪያም እንሰጥሃለን’ እያሉ ሲያበረታቱ ቆይተው በኋላ፣ የሐንስ ሞተው ምኒልክ ሲነግሡ፣ “መላዋን ኢትዮጵያን መያዝ አለብን” ብለው የተነሡት፣ በፊተኛው ጊዜ በወዳጅነት የተመኩባቸው በውነትም ከባላንጣቸው ካዲ የሐንስ ጋር የሚዋጉበት መሣሪያ ያቀበሉዋቸው ኢጣልያኖች ናቸው። በዚህ ዐይነት መላፍንቱ ሁሉ በኋላ የሚከተለውን አስቀድሞ ባለማሰብ፣ በመዝገብ መሪዎው ወቅት ደብዳቤና ገጸ በረከት በመላክ፣ “እናንተም ወዳጅ ሁኑን፣ ከየወዳጃችሁም አፋቅሩን” እያሉ ደጅ የሚጠኑአቸው ደንበኛ የኋላ ጠላቶቻቸውን መሆኑ በግልጽ ይታያል።

አብዛኛውን ጊዜ፣ መላፍንቱ ወደ ሥልጣን ደረጃ ከመውጣታቸው በፊት ባላጋራቸውን ለማጥቃት፣ ከነርሱ በፊት እሥልጣን ላይ የወጣውን ባላንጣቸውን ለመጣልና በርሱ ለመተካት ሲሉ አገሪቱ የምትገዳበትን መንገድ ዐውቀውም ሆነ ሳያውቁ ይከተላሉ። ቆይተውም ደንበኛ ያገር ፍቅር ስሜት አድርባቸው አገራቸውን ከጠላት ለመከላከል ታጥቀው ሲነሡ የሚታዩት፣ ባላንጣቸው ወድቆ ወደ ንጉሠ ነገሥታዊ ሥልጣን ከወጡና ለበላይ ገዢነት ያላቸው ምኞት ከተሟላ በኋላ ነው።

የራስን ሥልጣን ከማፍቀር ጉን ባላንጣን የመጥላቱ ጉዳይ ቂሙ እየጠለቀ፣ እልሁ እያየለ በሔደ መጠን አንዳንድ ጊዜ ‘እልህ መርፌ ያለውጣል’ እንደሚባለው፣ አንዳንዱ የየትም ከፍለ አገር መስፍንና ቀንደኛ ያገሩ ልጅ ወይም የወንድም ባላንጣው ከሚገዛው ተዋግቶ መሞትን ሲመርጥ ይታያል። ምኒልክና የሐንስ በመዝገብ መሪዎች ያገዛዋቸው ወቅት በየበኩላቸው የመፎካከር፣ የመከፋፈል፣ ለጠላት መሣሪያ የመሆን በደል ካሳዩ በኋላ፣ በመጨረሻ ከሁለቱም በመነጨው ትዕግሥትና አስተዋይነት ሁለቱም አቅማቸውን እየገመቱ፣ የሐንስ አየል ሲሉ፣ ምኒልክ እየገበሩ በመገዛት፣ ደግሞ የምኒልክ ኃይል እያደር መደርጅቱን የሐንስ ሲረዱ ከመዋጋት ሽብረክ ብለው በመተው፣ ሁለቱ እከፋ ሁኔታ ላይ ተዳርሰው ሠራዊታቸውን እርስ በርስ ሳያጫርሱ፣ በየተራ ቴዎድሮስ የወጡትን ማዕከላዊ መንግሥት በየዘመኑ መንግሥታቸው ገንብተዋል። በዚህ መካከል የደረሰው የታሪክ ውዝግብ ወደፊት በየምዕራፉ የሚነበበው ነው።

(ፕብሊክ ፊኮርድ ኦፊስ ሎንዶን)

ምዕራፍ አምስት

ንጉሥ ምኒልክ በሸዋና በወሎ የሥልጣናቸው መጠናከር—
አሳዛኝ የአቶ በዛብህ አግጥሞት

ከ1864—1870 ዓ.ም. ድረስ ባለው ጊዜ ውስጥ፣ ዮሐንስ ክበሸሎ ወንዝ ወዲያ ባለው በቤገምድር፣ በትግራይና በትግሬ፣ ምኒልክ ከበሸሎ ወንዝ ወዲህ በሚገኘው በወሎና በሸዋ ሥልጣናቸውን እያጠነካ ከሩ ሁለቱም ያልታመነላቸውን ሲያባብሉ፣ የታመነላቸውን ሲሾሙ፣ ሲሸልሙ፣ ያፈነገጠባቸውን ለመደምሰስ ሲጣጣሩ ኖረዋል። ዮሐንስ “ንጉሠ ነገሥት፣ ዮሐንስ ንጉሠ ጽዮን ዘኢትዮጵያ”፣ ምኒልክ “ሞዳ አንበሳ ዘእምነገደ ይሁዳ፣ ምንይልክ ንጉሠ ነገሥት” የሚሉ ማኅተሞች በየበኩላቸው አሠርተው፣ ካገር ውስጥም ከውጭ አገር ሰዎች ጋር በየማኅተማቸው ይጸጸፉ ነበር።

ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት የተባሉት፣ በራሳቸውና በተከታዮቻቸው ፈቃድ እንጂ፣ በኢትዮጵያ መንግሥታዊ ባህልና ደንብ መሠረት እንደ ዮሐንስ በጳጳስ በወቅቱ አልተቀቡም። በዚህ ምክንያት ከምኒልክ ንጉሠ ነገሥትነት የዮሐንስ ንጉሠ ነገሥትነት የበለጠ ሕጋዊ መንገድ የያዘ ነው። በአንኮበርም ከመንገሥ በጥንታዊቷ ከተማ በአክሱም መንገሥ የበለጠ ያኮራል። ነገር ግን፣ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስም የነገሡት በጳጳስ ሳይቀቡ ነበር። ባለፈው ዘመንም፣ ጳጳስ ከግብጽ ወደ ኢትዮጵያ መምጣት ባቋረጠ ቁጥር ብዙ መሳፍንት ያለ ጳጳስ ቅባት እየነገሡ በነገሥታት ዝርዝር ተራ ገብተው የሚጠሩ ብዙ ናቸው። ስለዚህ ከጳጳሱ ቅባት ጉን አብዛኛውን ጊዜ፣ ሁሉንም መስፍን ለንጉሠ ነገሥትነት የሚያበቃው የጉልበት ኃይል ነው። በቅባት ያልተገኘው ዘውድ ብዙ ጊዜ በኃይል በኩል እየተገኘ ይጸድቃል። ስለዚህ ያለ ኃይል ድጋፍ የጳጳሱ ቅባት ብቻውን ለንጉሠ ነገሥትነት አያበቃም።

ምኒልክ ከቴዎድሮስ ሞት ወዲህ፣ ባፄ ተክለ ጊዮርጊስና እንዲሁም ባፄ ዮሐንስ የመዝናኛቸው ዓመታት የጦር መሣሪያ ለማግኘትና፣ ዘመድ ለመግዛት በነአባ ማስያስና በነ አባ ሚካኤል አማካይነት ከኢጣልያ ንጉሥ ከሁለተኛው ቪክቶርያ አማካኝነት ጋር፣ በዘይባው ባላባት በአቡበከር ልጅና በነአለቃ ብሩ አማካይነት ከግብጽ ገዥ ከክዲሽ

ኢስማኤል ጋር፡ በሙሴ እርሱ በኩል ከፈረንሳይ መንግሥት ፕሬዚዳንት ጋር ደብዳቤ በመጻፍ፡ ገጽ በረከት በመለዋወጥ ላይ ነበሩ። ከከዲቭ ኢስማኤል ጋር የተጻፉት የሚያነግሥ ጳጳስ ለማግኘት ጭምር ነበር። ዳሩ ግን፡ በቅድሚያ አትናቴዎስ ተልከው መጥተው እያሉ በድጋሚ ሌላ ጳጳስ ለመላክ ለእስከንድርያ ፓትርያርክ አመቺ አልሆነም።

በዚሁ ጉን፡ ከወሎ ጋር ጉጃምንም ለመጨመር በደብረ መዊዕና በሞጣ፡ በደብረ ወርቅ በኩል ምኒልክ ራስ አዳልን ለማሳመን ተጉዘው ላለ፡ በመካከሉ የዙፋን ባላንጣቸውና አጉታቸው መርድ አዝማች ኃይሌ አንኮበርን መውረራቸውና ወኪሎቻቸውንም እነ አዛዥ ወልደ ጸድቅን ማባረራቸው ስለ ተሰማ፡ ጉጃምን ለቀው ወደ ሸዋ ለመመለስ መንገድ እንደ ዠመሩ መርድ አዝማች ኃይሌ በምኒልክ ታማኞች በነገርማሜ፡ በነ ወልደ ጸድቅና በነ አፈ ንጉሥ በዳኔ ተማርከው መታሰራቸው ተገለጸ። ሌላው የዙፋን ባላንጣቸው መሸሻ ሰይፉ እንደዚሁ ሸፍተው አስቸግረው ስለነበረ፡ እርሳቸውንም በምኒልክ ትእዛዝ ደጃች ዳርጌና ደጃች ወልደ ሚካኤል ለማሳመን ሔደው ሳለ፡ መሸሻም ካፄ ዮሐንስ እርዳታ ቢያገኙም የወሎው ባላባት መሐመድ ዐሊ ለምኒልክ ለጊዜው ስለ ታመኑ፡ መመከት የማይመቻቸው ሆኖ እጃቸውን ለዳርጌ ሰጥተው በታሞ ታሰሩ።¹ መሐመድ ዐሊም ለንጉሥ ምኒልክ ታማኝ ነታቸውን በመግለጻቸው፡ ምኒልክ በወሎ ግዛታቸውን አጽንተው ራሳቸው በዚያን ጊዜ የደረሰች ሴት ልጅ ስለ አልነበረቻቸው፡ የባለቤታቸውን የወይዘሮ ባፈናን ልጅ ወይዘሮ ማናለብሽን ዳሩላቸው።²

ለምኒልክ አገዛዝ የበለጠ አሥጊና እንቅፋት የነበሩት ስመ ጥሩው አቶ በዛብህ (በዙ አባ ድክር) ነበሩ። በዛብህ ማን መሆናቸው፡ “ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ አንድነት” በሚለው መጽሐፍ ላይ ተገልጿል። በዚህ ምዕራፍ ባጭሩ ለማስታወስ ያህል፡ ቴዎድሮስ በመዠመሪያ ሸዋን ለማስገበር የመጡ ጊዜ በዠግንነት ሲዋጉ መቁሰላቸው፡ በኋላም ምኒልክን ይዘው የገቡ ጊዜ፡ “በዘውዴ እንጂ በዠግንነት አልበልጥም” የሚል ቃል ከቴዎድሮስ አንደበት እንደ ተነገረላቸው በሥፍራው ተወስኗል።

በዛብህ፡ ለቴዎድሮስም የተገዙት ባለመመቻት እንጂ፡ ከልብ አልነበረም። ባልተመቻበት ጊዜ ገብረውና ተሾመው፡ በተመቻበት ጊዜ

እንደ ሸፈቱ ሁሉ፡ አሁንም ከምኒልክ ጋር በጋዲሎ ምንም በርትተው ቢዋጉ፡ ሕዝቡ ወደናፈቀው መስፍን ወደ ምኒልክ ስለ ዞረባቸው ወደ አፍቀራ ሸሹ። ቀጥሎም ተስፋ ስለቆረጡ ከልብ ሳይሆን በግዴታ ወደ ምኒልክ በዕርቅ ገቡ። በግዴታም የገባ ሁሉ ለመሸፈት ምቹ ጊዜን ይጠባበቃል እንጂ፡ እሱ የቀመሰውን ሹመት ለያዘው ሰው ታማኝ ሆኖ እስከ መጨረሻ ሊዘልቅ አይችልም።

ከቴዎድሮስ ከሸፈቱበት ጊዜ ዠምሮ (1853 ዓ.ም.) ምኒልክ ከመቅደላ አምልጠው በጋዲሎ እስከ ተዋጉበት ጊዜ ድረስ (1857) አራቱን ዓመት በዛብህ “የሸዋ ንጉሥ” የሚል ማኅተም አሠርተው ማስተዳደር ጀምረው ነበረ። አሁን በግዴታ ለምኒልክ ገባሁ ቢሉም እላይ እንዳልነው፡ ማንም ሰው ራሱን አንግሦ ማስተዳደር ከዠመረ በኋላ በዚያው እንደ ንጉሥ በገዛበት አገር፡ ይገዛቸው በነበሩት ሕዝቦች መካከል፡ ሌላውን ሰው እንደ ንጉሥ ተቀብሎና ራሱን ዝቅ አድርጎ መገዛትን አይወድም። ቀድሞ ለሚያዛቸው የበላያቸው መሆኑ ቀርቶ እኩያቸው ሲሆን ለነዚያ ክብር፡ ለርሱ ደግሞ ውርደቱ ነው። ደጅ በተጠናበት፡ እጅ በተነሣበት ከተማ፡ እርሱ ደጅ እየጠና እጅ መንሣቱ የበለጠ አሳፋሪው ነው።

በነጋሢው በምኒልክና በቀንደኛው ጉበዝ በበዙ አባ ድክር መካከል ኅብረት የነሣው ችግር ይኸ ነው። መፍትሔውም ከእስራትም ዐልፎ ሞት ሆኖ ተገኘ።

ሰጪም ምኒልክን በመስፍንነታቸውና በደግነታቸው ቢቀበልም፡ ባንድ ወገን ደግሞ የበዛብህን ዠግንነት እንደዚህ እያለ በግጥምና በሽለላ እያነሣሣ በማሟሟቅ፡ ሁለቱ በጠላትነት እንዲቀጥሉ ሁኔታውን የበለጠ አከበደው።

መቼ ኮረብታው መች አፍቀራ ነው

መቼ ፈረሱ መች ቦራ ነው

መቼ መሣሪያው መች ጠበንጃው ነው

በዙ አባ ድክር እሱን ያኮራው

ሐሞቱ እንጂ ነው፡ ባንድ የተሠራው።

የበዛብህን ሐሞተ መራራነት ምኒልክም አይስቱት። ነገር ግን፡ እንደዚህ ያለው ዠግና ላንድ ቀን ይሆነኛል በሚል ስሜት በሹመትና በፍቅር አሸንፈው ለመሳብ የተመኙ ይመስላል። ነገር ግን የበዛብህን የገዢነት ምኞት ከነዠግንነቱ የሚያውቁት፡ ከመቅደላ ምሽግ ከምኒልክ ጋር አብረው በስደት ኖረው የመጡት መኳንንት እነ ደጃች

1 ዐጥሜ (አጽመ ጊዮርጊስ) የጋላ ታሪክ (የእጅ ጽሑፍ) ገጽ 134።

2 ታሪክ ዘመን ዘጸግግዊ ምኒልክ፡ ገጽ 72-79

ገርማሜ፣ እነ ደጃች ወልደ ገብርኤል፣ እነ አሣዥ ወልደ ጸድቅ “በዛብህ በሕይወት እያለ ምንም ቢሆን እርስዎንም አያስገዛዎት፣ እኛም ጤና አናገኝ ። ተይዞ ቢታሰር ይሻላል” ብለው ስለ ገፋፉአቸው፣ እርሳቸውም ከነዚህ እንዳባት ከሚቆጥሯቸውና በስደት አብረዋቸው ከኖሩት፣ ሕይወታቸውን ሠውተው ከመቅደላ ካወጡዋቸው መኳንንት ፈቃድ መውጣት አይሆንላቸውምና “እሺ” አሉ ። በዚያው ሰዎን በዛብህ ወደ ግቢ ተጠርተው ሳለ፣ “ተያዝ ብለውሃል” ተብለው በድንገት በተያዙበት ጊዜ፣ ዝናራቸውና ሽጉጣቸው ሲፈታ ሽጉጣቸው ጥይት ጐርሶ ተገኘ ።¹

በዚህ ጊዜ፣ “ሽጉጡን ጥይት አጐርሶ መግባቱ ምን ቢያስብ ነው” ተብሎ በዛብህ እንደ ተያዙ ከፍርድ አደባባይ ቀርበው፣ አጋፋሪዎቹ ሌላም ወንጀል አጠረቃቅመው በፊት ጋዲሎ ላይ መዋጋታቸው፣ በኋላም የአፍቀራን ምሽግ ሳያስረክቡ መቅረታቸው እየተጠቀለ፣ “አሁን ደግሞ ሽጉጥህን አጐርሰህ ወደ ግቢ ከመጣህ ወንጀለኛ ነህና ያስሞትሃል!” የሚል ፍርድ ሲጠይቁ፣ በዛብህም “የጐረሰ ሽጉጥ ብታጠቅ ተኩሰሃል፣ ገደለሃል ካልተባለሁ አያስሞትኝም” ብለው ከመለሱ በኋላ፣ “ይፈረድ” ተብሎ ሲፈረድ፣ ብዙዎቹ በጉባዔ የተቀመጡት “ያስሞትሃል” ብለው ፈረዱ ። የወይዘሮ ባፈና ባል የነበሩት አፈ ንጉሥ በዳኔም፣ “ሽጉጥ በመታጠቅህ ብቻ አያስሞትህም ነበር ። ዳሩ ግን አንተ ለውም እያሳበርክ አሥግተኸናል ። አንተ እያለህ ጌታችንንም አታስገዛቸውም ። አሁንም ሽጉጥ ታጥቀህ መግባትህ ስነገር ነው (ጌታችንን ለመግደል ነው) ያስሞትሃል” ብለው ፈረዱ ። ይባላል ። ምኒልክም ይኸንኑ ፍርድ ስላጸደቁት፣ ዝግናው በዛብህ ዕለቱን በጠበንጃ ተደብድበው ተገደሉ ። ጠበንጃውም ጨርቅና ባሩድ የተጨቀጨቀበት የቀድሞ አሮጌ ጠበንጃ ነበርና ቀርበው ሲተኩሱባቸው በባሩዱ እሳት የተያያዘው ጨርቅ እልባሳቸው ላይ ዐርፎ ገላቸው ነዶ ተቃጠለ ።

ስለ አቶ በዛብህ (በዙ አባ ድክር) ጭካኔ ሊቁ አቶ ዐጥሜ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን አስፍረዋል ። “... አቶ በዛብህ ብርቱ፣ ጐብዝ ፈረሰኛ፣ ጨካኝ፣ ግፈኛ፣ ጀግና፣ አንድ ጦር አንድ ክንድ (የሚበልጥ?) ነበራቸው ይላሉ ። በዚያ በጦር ያለቀው አሮሞና አምሐራ ቁጥር ሥፍር የለውም ፤ ከዚህም የተነሣ ነበር፤

1 አቶ ዐጥሜ የጋላ ታሪክ በሚባለው መጽሐፋቸው ለገብር ተጠርተው ሲገቡ የጦር መሣሪያ በውጭ ስለሚቀመጥ፣ በዚህ ዐይነት በዛብህ መሣሪያቸውን በውጭ ፈትተው ወደ ውስጥ ሲገቡ እንደ ተያዙ ይገልጻሉ ። ገጽ 121 ።

“አንተም ጨካኝ ነበርክ ጨካኝ እዘዘብህ
እንደገና ዳቦ እሳት ነደደብህ”

የተባለው ።

በዚህም በአቶ በዛብህ መገደል ምክንያት፣ የበዛብህ የዝግንነት ጓደኞች እነ አቶ ኃይሌ አንዳርጋቸው ከምኒልክም፣ ከነ ደጃዝማች ገርማሜም ተኳርፈው ኖሩ ይባላል ።

አቶ በዛብህም እንደ ሞቱ፣ ያቶ በዛብህን የአሮሞ አበጋዝነት ላቶ ወሌ ቀጥሎ ላቶ ናደው ተሰጠ ። የጦር መሣሪያና ፈረሳቸውን ግን ለደጃች ገርማሜ ሰጡአቸው ። ደጃች ገርማሜ አንካሳ ከመሆናቸው ጋር የበዛብህን አገር ለመግዛት አለመመጣቸውን ለማሳለብ አንዲት የሸዋ ሴት እንደዚህ ብላ ገጠመች ይባላል ።

“የበዙ ፈረሶች ቦራና ጠለፋ እንዴት ይገርማቸው !

ገርማሜ ባንድ እግሩ ሲኩረኩራቸው

እሳቸው (ምኒልክ) ቢሰጡት እሱ (ገርማሜ) መቀበሉ ከነልቡ ነወይ ከነአደፋፈሩ ።”¹

1 የብላቴን ጌታ ገሩይ የእጅ ጽሑፍ ገጽ 85፣ የራስ እምሩ ኃይለ ሥላሴ ገጽ ያል ተደረገበት የእጅ ጽሑፍ፣ ከተ.ጸ.መ. ካፒ ቲዎድሮስ እስከ ቀዳማዊ ኃይለሥላሴ ምዕ.28 ገጽ 75-76 ።

ምዕራፍ ስድስት

በመዠመሪያዎቹ የንግሥ ዓመታት ባዪ የሐንስ ፊት የተደቀኑ የማሳመን
ችግሮች—የካቶሊኮች አቅዋም

በየትም አገር፡ ማንም አዲስ መሪ ለመዠመሪያ ጊዜ ሥልጣን ሲይዝ ብዙ የተደቀኑ ተግባሮች እንደሚገኙት የታወቀ ነው። ያዪ የሐንስ ተግባር ከመዠመሪያው የአዲስ ማዕከላዊ መንግሥት ወጣኝ ከሆኑት ካዪ ቴዎድሮስ ተግባር ያነሰ ቢመስልም፤ ባገሪቱ ሁኔታ አን ጸር ሲታይ የርሳቸው ብዙ ነበር። ተግባራቸው እንደ መበርከቱ መጠን ወደ ሸዋ ዘምተው ዋና የዙፋን ባላንጣቸውን ምኒልክን ለመደም ሰስ አላስቻላቸውም። ወደ ሸዋ መዝመት ቀርቶ በዚያው ባሉበት አካባቢ የነበረው መስፍንና ቀንደኛ ባላባት፤ ገና በኃይልም ይሁን በሰላም ጸጥ ብሎ አልተገዛላቸውም። ለርሳቸው ታማኝ በሆኑት ባጉ ታቸው በራስ አርአያ፤ በዋና የጦር አለቃቸው በራስ ባሪያው ገብረ ጸድቅ ጉን ሌሎች ብዙ የሸፈቱ ባላጋራዎች እና እመካከል ላይ ሆነው በማወላወል ገና ታማኝነታቸውን ያልገለጡ መኳንንት ነበሩባቸው።

እንደ ሌላው አገር ሁሉ፤ በኢትዮጵያም ጉልተኝነት በጸናበት በዚያ ዘመን፤ የበቃ ኃይል ካላስገደደው በቀር አንዱ መስፍን በጳጳስ ተቀብቶ ቢነግሥም፤ ሌላው አሜን ብሎ መገዛቱን አይወድም ነበር። ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥት በጠፋበት ዘመን እያንዳንዱ መስፍን የዘውድ ሥልጣን በየቤቱ ይመኛል። እያንዳንዱ የነገድ ባላባት በዘር ቅውልድና በትምከህት ዘሩን ከላይ ከነገሥታቱ እየቆጣጠረ ሌላው ባላንጣው በነገሠ ጊዜ ኃይል ተጭኖት ጊዜ ሳይመቸው ቀርቶ ያለ ልዩ ቢገብርም፤ በተመቸው ጊዜ መልሶ የሚሸፍተው ብዙ ነው።

ከመረብ ወዲያ በምድረ ባሕሪ (አሁን ኤርትራ)* ተብሎ በሚጠ ፈው ከ/ሀገር ውስጥ በሐማሴን አውራጃ የሚገኙት የተስፋ ጽዮን

* ለከፍለ ሀገሩ ኤርትራ የሚል ሥያሜ የተሰጠው በ1882 ዓ.ም ማለትም፤ ከዐፄ የሐንስ ዕረፍት በኋላ ነው።

ወገኖች ካንድ ዘር የወረዱ ሆነው ሳለ፡ በሁን ብዛት፡ አንደኛው ክፍል ደቀ ዘርዓይ (የዘርዓይ ልጅ)፡ ሌላው ክፍል ደቀ ሚናብ (የሚናብ ልጅ) በመባል ከሁለት ተከፍለዋል። ሚናብና ዘርዓይ የተሰፋ ጽዮን ልጆች ናቸው። አንደኛው ወገን ጸአዘጋን፡ ሁለተኛው ወገን አጸጋን መሥርተው እነዚህ ያንድ ሰው (ሁለቱ ጽዮን) ተወላጆች ባዩ የሐንሰ ጊዜ ወገን ለይተው የጸአዘጋው ባላባት ደጃን ኃይሉና የአጸጋው ባላባት ደጃች ወልደ ሚካኤል የርስ በርስ ጠብ እንደ ነበራቸው ዕውቅ ነው። እንደዚሁም የደምበላን፡ የካርኔ ሹም ወገኖች፡ በሠራዬ የባላምባራስ ተስፋ ማርያም ቤተሰብ ሲሆኑ፡ እንደ ላንዱ መገዛትን ይጠሉት ነበር።

በዚህ መካከል፡ ያዩ የሐንሰ ባላባትነት ከመረብ ወዲህ ባለው በእንደርታ በራስ ወልደ ሥላሴ ቤት ነው። በዐድዋም ከነራስ ስሑል ሚካኤል መወለዳቸውም የሚያኮራቸው ቢሆን እነዚያ ከመረብ ወዲያ ያሉት የጸአዘጋው እነኚህ ሆኑ፡ የአጸጋው እነ ወልደ ሚካኤል በዘር ከወልደ ሥላሴ ቤት የሚያንሱ መሆናቸውን አይቀበሉም። እንኳን ከመረብ ወዲያ ያሉት ቀርቶ ከመረብ ወዲህ ያሉትም አጋሚዎች፡ የሰባጋዲስ ወገኖች፡ ለእንደርታው ለወልደ ሥላሴ ወገን መገዛቱን ይጠሉታል። በዚህ ምክንያት፡ የሐንሰ ራቅ ያሉትን የቤገምድርን፡ የጉጃምን፡ የወሎንና የሸዋን መሳፍንት ከማስገበራቸው በፊት እነዚህን ማሳመን ነበረባቸው። ይሁን እንጂ፡ የአጸጋው ባላባት ደጃች ወልደ ሚካኤል የሐንሰ ከመንገዳቸው በፊት ከነገሡም በኋላ እምቢ አልገዛም ብለው በሽፍትነት ስለጸኑ፡ “እምቢ አለ ወልዱ” እየተባለ ያን ጊዜ የተዘፈነላቸው እስከ ጊዜያችን ድርሷል።

ዐዩ የሐንሰን በሐማሴን ያስቸገራቸው ሌላው ባላጋራ በተንኮሉ “አባ ከይሲ” እያሉ የሚጠሩት ካላ አባ ጉልጃ ነው። እርሱም እንደ ወልደ ሚካኤል ካዩ የሐንሰ ጋር እየተዋጋ አልጠመድ ብሎ አስቸግሮ ሳለ፡ በ1866 ዓ.ም. በሰኔ ወር ሲዋጋ ተማርኮ ተገደለ። ወልደ ሚካኤልም ከወጊያ ላይ ተይዘው ከታሰሩ በኋላ እምልጠው ወደ ምጥዋ በመሔድ ከግብጾች ጋር ተደባልቀዋል። በቤገምድር ራስ ወልደ ማርያም፡ በሰሜን ደጃች ወሬኛ(ወልደ ሥላሴ)፡ በዩጁ ደጃች ዐሊ ብሩ በመሸፈት ላይ እንዳሉ፡ ዐሊ ብሩ ለየሐንሰ በታመኑት በዋግሹም ተፈሪ ወታደሮች ተገደሉ። ከዚህ በኋላ የሐንሰ ከዐድዋ ወደ ጉንደር ወሬኛን ለመደምሰስ ሲጓዙ፡ ወሬኛ ለመመከት ዐቅማቸው እንደማይፈቅድላቸው ተመልክተው ታጥቀው ላዩ የሐንሰ ገቡ ። ንጉሠ ነገሥቱም በዚሁ ተደስተው “ወሬኛ” የሚባለውን ስም “በወልደ ሥላሴ” አሰለውጠው፡ የራስነት ማዕረግ ሰጥተው አስደሰቷቸው።

እንደዚሁም፡ በጉጃም ቀደም ብለው የደጃች ተድላ ጓሉን ልጅ ደጃች ደስታን በራስነት ማዕረግ ሾመዋቸው ሳለ፡ የደስታ ባላንጣ ራስ አዳል የንጉሠ ነገሥቱን መራቅ ተመልክተው ራስ ደስታን በ1867 ዓ.ም. በሐምሌ ወር ገጥመው፡ በጦርነት ገድለው የጉጃምን ግዛት በኃይላቸው እጅ ካደረጉ በኋላ፡ “ጉጃም ጥንትም ያባታቸው ግዛት መሆኑን ጠቅሰው ምሕረት አድርገው ጉጃምን ከመረቁላቸው እየገበሩ እንደሚገዙ አረጋገጡላቸው። ዐዩ የሐንሰም፡ ሌላ ብዙ የአገዛዝ ጣጣ እንዳለባቸው በመረዳትና ሰላም በመፈለግ ይኸንኑ እሺ ብለው ስለ መረቁላቸው፡ ራስ አዳል ደንበኛ ያዩ የሐንሰን መንግሥት ደጋፊ ሆኑ። ታማኝነታቸውንም ከገለጹላቸው ወዲህ የቤገምድር ግዛት ለዋግሹም ተፈሪ በመስጠቱ፡ ቀጥሎም ተፈሪ በ1866 ዓ.ም. ሞተው ልጃቸው ከበደ (ዋግሹም) ስለ ተተኩ፡ በዚሁ ምክንያት ተቀይመው የሸፈቱትን ራስ ወልደ ማርያምን በወጊያ በመግደል የሐንሰን ጠላት አጥፍተዋል።¹

በዚህ ዐይነት፡ ባገር ውስጥ የሸፈቱባቸውን ይነስ ይብዛ የመደምሰሱና የማሳመኑ መንገድ የተሻለ መሥመር ሲይዝ፡ ሌላው ባዲሱ ንጉሠ ነገሥት አገዛዝ ችግር የፈጠረው የካቶሊኮች ይዞታ ነበር። የነርሱም ይዞታ ያስቸገራቸው ገና ከመንገዳቸው በፊት መሆኑን የሚገልጽልን፡ በ1862 ዓ.ም. ለናፓሊዎን ሣልሳይ የጻፉት ደብዳቤ ነው። ቃሉም እንደዚህ የሚል ነው።

“በስመ አብ... የተላከ ከደጃዝማች ካላ... የሰደዱት ወረቀት ደረሰኝ... አንድ ነገር እለምንዎታለሁ። የካቶሊክ ካህናቶች እኔ አስተምሩ ሳልላቸው ‘ቤተክርስቲያኑ የኛ ነው፡ ካህናቱም የኛ ናቸው’ እያሉ አስቸገሩኝ። በዚህ ነገር የመጣ አይሆንልኝም። ጥንትም በሴትና በካህን ነው ጠብ የሚመጣው። አሁንም ከርስዎ ጋር እንዳያጣሉኝ። የካቶሊክ ሃይማኖት ከፋ ነው ብዬ አይደለም። ነገር ግን፡ ዕጣዬ የማርቆስ የአስከንድርያ ሃይማኖት ነው... አሁንም እነዚህን ካህናት ቢከለከሉልኝ ስለብዙ ገንዘብ እቆጥረዋለሁ። ነጋዴ ቢመጣ እጠብቅአለሁ። አገር የሚአይ ቢመጣ እቀበል እለሁ። የክርስቲያን አገር ነው አልከለክልም... ከርስዎ ጋር ፍቅር(ወዳጅነት) አጥብቄ ፈልጌአለሁ... ተጽሕፈት በ2 ቀን በመጋቢት 1862 ዓ.ም. አድመጉንቲ ላይ”²

1 እቶ ዐልሚ፡ የጋላ ታሪክ፡ ገጽ 145።
2 ፓሪስ ቤተ መጻሕፍት፡ የእጅ ጽሑፍ ክፍል፡ ቁጥር 793።

ይኸን የጸፉት ከመንግሥቱ በፊት ነው። ከነገሡ በኋላ በግድ ጳጳሱም፣ እርሳቸውም አንድ እርምጃ በካቶሊኮቹ ላይ ለመውሰድ ግዴታ እንደ ሆነባቸው ይታያል።

አባ ሰላማ፡ ዐፄ ቴዎድሮስን ቀብተው እንዳነገሡ ሁሉ፡ ዐፄ ዮሐንስንም አቡነ አትናቴዎስ ስላነገሩቸው፡ በሃይማኖትም ባስተዳደርም ንጉሡና ጳጳሱ ተባብረው ከመሥራት ላይ በሚገኙበት ጊዜ ከቀድሞ ገምሮ በከረን፡ በሐላይ የካቶሊክ፡ የላሳሪስት ሚሲዮኖች ተመሥርተው ያገር ተወላጁንም እየሰበኩ ወደ ካቶሊክ ሃይማኖት በመሳባቸው ምክንያት የነርሱ አያያዝ ንጉሡንም ጳጳሱንም ስለ አናደደ፡ በጳጳሱ ግፊት ጭምር የካቶሊኮቹ ቤተ ክርስቲያናቸው እና የተማሪ ቤታቸው እንዲዘጋ ተደረገ። እነርሱ ደግሞ፡ በፈረንሳይ መንግሥትና ምጥዋ በሚቀመጠው ቆንሲል እየተመኩ በተለይም በፊት ወዳጃቸው አሁን የንጉሡ ጠላት በሆነው በሙንሲንጀር እየተማመኑ፡ የንጉሡን ያፂ ዮሐንስን ትእዛዝ እምቢ ብለው ማስተማራቸውን እና ለተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያንም እንደ ባላንጣ ሆነው መሰበካቸውን ቀጠሉ። ውስጡን ከሙንሲንጀርና ካፂ ዮሐንስ ባላጋራዎች ከነካሳ አባ ጉልጃ ጋር እየተሰማመ ወደነርሱ ጠጋ ላለውም ሕዝብ፡ “አይዟችሁ፡ ከኛ ጋር ብትሆኑ ማንም አይነካችሁም። ኃያሉ የፈረንሳይ መንግሥት ይጠበቃችኋል። አዲሱም የግብጽ ገዥ ይደግፋችኋል” እያሉ ስለ ሰበኩ፡ በንዴት በንጉሡና በጳጳሱ ትእዛዝ ወታደር ሔዶ ሐላይ ከተማ ያለውን የካቶሊኮቹን ሠፈር ወርሮ ቤተ ክርስቲያናቸውንና መኖሪያ ቤታቸውንም እስከ መዝረፍ ድረስ።

በዚህም ድርጊት ጳጳሱ ደስ ሲላቸው፡ ባንድ ወገን ደግሞ ራሳቸው ጳጳሱ የግብጽ ተወላጅና የከዲቭ ኢስማኤል ዜጋ ስለሆኑ፡ ከኢስማኤልና ከወኪሉ ከሙንሲንጀር የዛቻና የወቀሳ ቃል ደረሰባቸው። ጳጳሱ ግን፡ ከዮሐንስ ጋር ትብብራቸውን አላቋረጡም። በሌላ በኩል ደግሞ፡ ጳጳሱ አቡነ አትናቴዎስ ዐፄ ዮሐንስን በካቶሊኮቹ ፈረንሳዮች ላይ እያስነሡና ውስጡን እያስጠሉ፡ ያገራቸው መንግሥት መሪ ኢስማኤል በፈረንሳይ ዘንድ እንዲወደድና የመሬት ፍላጋው እንዲቃናስት አድርገዋል እየተባሉ በጉን ታምተዋል።

በዚህ ዐይነት፡ ዐፄ ዮሐንስ ባንድ ወገን የኢትዮጵያን ታሪካዊ አውራጃ ቦጉስን፡ ሐባብን ከወረሩ ከግብጾቹና የነርሱ መሣሪያ ከሆኑት ከነካሳ፡ ከነ ወልደ ሚካኤል ጋር ሲታገሉ፡ በሃይማኖት በኩል ደግሞ ካቶሊኮቹን በመቃወም ተዋሕዶ ሃይማኖትን በማጽናት፡ ባገር ውስጥ በተዋሕዶ እምነት ተከታዮችና በጳጳሱ ዘንድ ምስጋናን፡ መደነቅን አትርፈዋል። በሌላ ወገን ደግሞ፡ ካቶሊኮቹ በመጉላላታቸው

ምንም እንኳን በደብዳቤ ሁኔታውን ቢገልጡለት፡ የካቶሊኮች የበላይ ጠባቂያቸው ፈረንሳይ ባፂ ዮሐንስ ላይ ዛቻን የተንተራሰ ደብዳቤ በመጻፍ ማስፈራራቱ አልቀረም።

በካቶሊኮቹ አንጻር፡ ያፂ ዮሐንስ አቅዋም ግልጽ ነበር። ይኸም “የኢትዮጵያ ሕዝብ፡ ክርስቲያኑ አንድ ጊዜ በተዋሕዶ ሃይማኖት ጥምቀት ክርስትና ስለ ተቀበለ፡ እርሱን ሰብከን ወደ ካቶሊክ ሃይማኖት እንመልሰው አትበሉ። ወንጌል ማስተማር ካማራችሁ በክርስቶስ ወደማያምኑት እስላሞች ወይም ምንም ሃይማኖት ወደሌላቸው ነገዶች ሔዳችሁ አስተምሩ” የሚል ነበር። ይኸንንም ለውጭ አገር መሪዎች በተለይ ሰእንግሊዝ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር፡ ለግራንቪል፡ ስሞታቸውን በአስመብት ሰዓት በዘመኑ እነጋገራቸው እንደዚህ ሲሉ ገልጸዋል።

... አንድ ነገር ልንገርዎ ይስሙኝ የካቶሊኮችን ነገር፡ ባገርህ የኛን ሃይማኖት ልናስተምር (እናስተምር) አሉኝ። እኔ ግን መለስሁላቸው በሥላሴ ስም ተጠምቄአለሁ። ክርስቶስን በወንጌል አምናለሁ የሚያስተምረኝም በማርቆስ ወንበር የተቀመጠ የማርቆስን ዕጣ (ተዋሕዶ) የያዘ ከእስክንድርያ እርሱ ነው። ለሕዝቤም የሚያስተምሩ እርሱ (የእስክንድርያው ፓትረያርክ ወይም ጳጳሱ) የሾማቸው ቀሳውስት አሉኝ። ደግሞ አልሁዋቸው ማስተማር ብትፈልጉ በዚች ዓለም በሥላሴ ስም ያልተጠመቁ፡ ክርስቶስን በወንጌል የማያምኑ ብዙ አህዛብ አሉ። እነዚያን አስተምሩ አልሁዋቸው። ስለዚህ ነገር ነው ዋግሹም ጉበዜን (ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን) ና ብለው ደብዳቤ ልከው በኢትዮጵያ ያሉ (ያሉትን) የሕዝብ ክርስቲያንን ደም ያፈሰሱ እነዚያ(ካቶሊኮቹ) ናቸው ካሉ በኋላ ከዚህ አያይዘው፡

ደግሞ ካለፈቃዴ ቤተ ክርስቲያን ሠሩ። ካገሬ ሕዝብን ሁሉ ኑ ወደኛ፡ ግብር እንዳትገብሩ አሉአቸው። እኔም አንድ ሹሜን ‘ሂድ ግብር አውጣ’ ብዬ ሰደድሁት። እነዚያም (በካቶሊኮቹ የተሰበኩት ባላገሮች) እምቢ አንገብርም አሉ። አዝዜ የሰደድሁት ሹሜ ቤታቸውን ሲያቃጥል አብሮ ተከሰባቸው (የነርሱንም ቤተ ክርስቲያን አቃጠለባቸው) ካሉ በኋላ፡ ቀጥለው ስለ ዋና ባላጋራቸው ስለ ሙንሲንጀር እንደዚህ ሲሉ ደምድመዋል።

የኔን ስም ሊአስከፉት ነው። ይህን ሁሉ ግፍ ይውልኝ። ይህን ሁሉ የሚአደርገኝ ምንስንጀር ነው። ቱርክ

መርቼ መጥቼ አሰግድልህአለሁ ብሎ ፈከረልኝ (ፎከረብኝ) ግፊን ይውት ። የካቶሊኮችን ክፋታቸውን ሁሉ ጽፌ ወደ ናንተ ብለድ ምንስጅር (ቤይ) ቀምቶ ምጥዋ ላይ ከባሕር አገባው... ተጽሕፈ በ8 ቀን ነሐሴ በ1864 ዓመተ ምሕረት በዐድዋ ከተማ ።

ዳሩ ግን፡ በዚህ ዐይነት እንደ ግራንቪል ለንግሥት ሺክቶርያም፡ ለወዳጆቻቸው ለእንግሊዝ ባለሥልጣኖች ሁሉ አቤቱታ ቢያሰሙም፡ የሰጡአቸው ድጋፍ የቀዘቀዘ ነበር ።

ከቀድሞ ዝምሮ ወዳጅነቱን ይተማመኑ የነበረው የእንግሊዝ መንግሥት፡ ባንድ ወገን ከፈረንሳይ መንግሥት ጋር በዚህ የተነሣ መጋጨቱን በመጥላት፡ ሁለተኛ ደግሞ ምጥዋን፡ በጉስን፡ ሐባብን እና የስዊዝ ቦይን መተላለፊያ ከያዘው ከግብጹ ከዲቭ ኢስማኤል ጋር ወዳጅነትን መሥርተው፡ በርሱ አማካይነት በሱዳን፡ በሌላውም የአፍሪካና የእስያ ክፍል መስፋፋት ስለ ተመኙ፡ እንደዚሁም የካቶሊኮቹ መሪዎች እነ ሞንሲየር ቱቪዬ፡ በኢትዮጵያ ከነራሰ ዐሊ ዘመን ዝምሮ የተቀመጡት እነ ዶክተር ሺምበር “የእስላም ተጽዕኖ ‘እንፍሎያንስ’ ባለበት በምጥዋ፡ በበጉስ፡ በሐባብ ‘ሥርዓት’ የሌለው የሐበሻ አስተዳደር’ ከሚገባ በብዙ ረገድ ግብጾቹ ይሻላሉ” እያሉ በገሃድም፡ ውስጥ ለውስጥም እየጸፉ ፕሮፓጋንዳ ስለ አደረጉ፡ እንግሊዞቹ ባዲ የሐንስ በኩል የሚደርሳቸውን የስሞታ ደብዳቤ አብዛኛውን ጊዜ ችላ እያሉ ወደ ጉን ተወት ያደርጉት ነበር ።

በተቻለ መጠን፡ የእንግሊዝ እና የሌሎችም የአውሮፓ ኃያላን መንግሥታት በኢስማኤል ፓሻና ባዲ የሐንስ መካከል በነበረው የመራትና የፖለቲካ ቅራኔ ላይ በወቅቱ የነበራቸው አቅዋም የገለልተኛ ነት ወይም የመካከለኝነት አቅዋም ነበር ። ፈረንሳይ በካቶሊኮቹ መጉላላት የተነሣ ዐዲ የሐንስን የመቃወም፡ መስኮብ ደግሞ በአርቶዶክስ ሃይማኖት ሳቢያ ከኢትዮጵያ ጋር በነበረው መቀራረብ ድጋፍ ቢያሳይም፡ ሁለቱም ዞረው፡ ዞረው እንደ እንግሊዞቹ የመረጡት መካከለኛውን ሥፍራ ነበር ። በተለይ ከእንግሊዝ ንግሥት ወደ ዐዲ የሐንስ ደብዳቤና ገጸ በረከት ይዞ መጥቶ በዐድዋ የሰነበተው ኮሎኔል ፕሪዶ የሚባለው የእንግሊዝ የጦር መኰንን ወዳገሩ እንደ ተመለሰ፡ ለመንግሥቱ ባቀረበው ራፖር በምጥዋ የሙንሲንጅርን አስተዳደር እያመሰገነ ያዲ የሐንስን ስለ ነቃቀፈ፡ እንግሊዝም ለወደፊት የመስፋፋት ዓላማው በግብጽም፡ በኢትዮጵያም ለመጠቀም ስለ ፈለገ፡ ሁኔታውን ለጊዜው ራቅ ብሎ በቸልታ መመልከትን መርጧል ።

እንባቢ በመዝመሪያው መጽሐፍ ላይ እንደሚያስታውሰው፡ ፕሪዶና ሙንሲንጅር በመቅደላ ጦርነት ጊዜ ተገናኝተው ስለ ተወዳጁ፡ ፕሪዶ በምጥዋም በሰነበተበት ጊዜ ሙንሲንጅር በመልካም መስተንግዶ ሳያንከባክበው አልቀረምና፡ ያዲ የሐንስን አስተዳደር እየነቀፈ፡ የርሱን አስተዳደር ያመሰገነበት ምክንያት ከዕውነታው ጉን ከመስተንግዶው ጋርም የተያያዘ ሳይሆን አይቀርም ።

የሆነ ሆኖ፡ በተዋሕዶ ሃይማኖትና በካቶሊክ ሃይማኖት ቅራኔ ሳቢያ ያዲ የሐንስ ኢትዮጵያና የፈረንሳይ መንግሥት ግንኙነታቸው በሻከረበት ሰዓት እነሞን ሲኞር ቲቪዬ፡ ወዲያና ወዲህ እያሉ ዐዲ የሐንስን በጽሑፍም በቃልም እየወነጀሉ ሲያስጠሉ፡ እስላሙ የግብጽ መንግሥት ለአገባቡ እንዲመቸው በባላጋራዎቹ ክርስቲያኖች መካከል ገብቶ፡ በጠባቸው እየተጠቀመ የካቶሊኮቹ ጠባቂና አንከባካቢ ሆኖ ተገኘ ። በዚህ ይዞታው፡ ዐዲ የሐንስ በጳጳሱ ግፊት ጭምር ባደረጉት ሁሉ ‘የሰውን መብት የሚጥሱ፡ የሃይማኖትን ስብከት የሚፃረሩ’ ተብለው ሲነቀፉ፡ እስማኤል በርሳቸው አንጻር ሥልጡን አስተዳዳሪ፡ የማናቸውንም ዜጋ መብት ጠባቂ ተብሎ መመስገን ዝመረ ። ቢሆንም፡ ሙሴ ኤርኔስት ደሳርዜክ የሚባለው በምጥዋ የፈረንሳይ መንግሥት ቆንሲል ከመንግሥቱ እየተላከ ወደ ዐድዋ መጥቶ ሁለት ጊዜ ተገናኝቶ የባሰንም ወረራ፡ የሃይማኖቱንም ጉዳይ በሰፊው ካዲ የሐንስ ጋር በመወያየት ከሰነበተ በኋላ፡ በሐላይ ከተፈጸመው ከዘረፋውና ከቤት ቃጠሎው በቀር፡ ካቶሊኮቹ ወገኖቻቸውን እየሰበኩ በማሸፈታቸው፡ ግብር እንዳይከፍሉ በመከልከላቸው፡ በታሪክ የኢትዮጵያ ይዞታ የነበረውን የባሰን፡ የሐባብን እውራጃ ግብጾች በሙንሲንጅር እየተመሩ በመውረራቸው እየወቀሰ፡ በሙሉ ያዲ የሐንስን አቅዋም ደግፏል ። በዚሁም ከካቶሊኮቹ መሪዎች እነሞንሲኞር ቱቪዬ፡ “ይኸስ የዮሐንስ የጦር አለቃ ነው” ብለው እስከ ማፌዝ ደርሰዋል ። ይሁን እንጂ፡ ከካቶሊኮቹም ወገን እንደ እነ አባ ዳፍሎና ሌሎችም የኢትዮጵያ ካቶሊካውያን የዐዲ የሐንስን አቅዋም በመደገፍ ዐዲ የሐንስን ክርስቲያንን ለማጥቃት ከእስላሙ መንግሥት ከተወዳጁት ከሞንሲኞር ቱቪዬ ጋር በአቅዋም የተለዩ ነበሩባቸው ።

የሆነ ሆኖ፡ ባንድ ወገን የካቶሊኮቹ መሪ እኚሁ ቱቪዬ፡ በሌላ ወገን የታወቀው ሙንሲንጅር፡ “ቆንሲሉ ደሳርዜክ በፍጹም የፈረንሳይን ጥቅም፡ የዜጎቿን መብት አይጠብቅም፤ ከካቶሊኮቹ ጠላት ካዲ የሐንስና ከአቡኑ ከአባ እትናቴዎስ ጋር በመወዳጀት ተመሳጥሯል እያሉ ከሳቸውና ወቅሳቸው ስለ በረከተ፡ የፈረንሳይ መንግሥት ባንድ ወገን ካቶሊኮቹን፡ በሌላ ወገን የግብጽን ባለሥልጣኖች ለማስደሰት

ሲል ብዙ ጊዜ በሚጽፈው ራፖርት ሁሉ፡ ዐፄ ዮሐንስን ይደግፍ የነበረውን ደሳለኝነት ሽሮ በርሱ እግር ካርሶኔል ተሾሞ ወደ ምጥዋ መጣ።

በዚህ ጊዜ፡ በክርስቲያንነት እንድት ሊኖራቸው ይገባ የነበረው የካቶሊክና የኢትዮጵያ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን በጠብ ተለያይተው በኢትዮጵያ ያሉት የካቶሊኮች መሪዎች እነሞንሊኞር ቱቪዬ፡ በውስጥ ካሉት እስላሞች ጋር በማበርና ዐፄ ዮሐንስን በመቃወም ለክዲሽ ኢስማኤል እንደ ቃል ኪዳን ጓደኛ መሣሪያ ሆነውለት ነበር።¹

¹ G. Douin, Histoire du regne du Kedive Ismael - Tome IIIe Partie, (1869—1873) p. 361—371.

ራስ አርአያ ሥላሴ ድምፁ በዓልጋዳ በተባሉበት ዘመን

(ከቲዎራል ለፈቸር መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሰባት

በከዲቭ ኢስጣኤል የሚመራው የግብጽ መንግሥት ባዲለ መልክ መጽጃም

መሐመድ ዐሊ (1797—1840) የግብጽን መንግሥት አቋቁሞ ከጨረሰ በኋላ ፡ ለግብጽና ለሱዳን ሕይወት የሚሰጠውን የአባይን ምንጭ በእጁ አድርጎ ለመቆጣጠር እንዲመቸው ፡ የመተማን ወሰን ዐልፎ የኢትዮጵያን አውራጃ በወረረበት ሰዓት ፡ እነራስ ዐሊ ለፈረንሳይና ለእንግሊዝ ነገሥታት ያቤቱታ ደብዳቤ ጽፈው ፡ በነዚህ ሁለት የኤሮፓ ኃያላን ነገሥታት ግፊት ምክንያት አሳቡን አቆመ ። እርሱም ወዲያው በ1840 ዓ.ም. ሞቶ የልጅ ልጁ አባስ ሥልጣን በያዘ ጊዜ ፡ አሳቡን ከሥልጣኔና ከልማት ይልቅ ወደ ሃይማኖት አጥባቂነት አዙሮ ሳለ በ1846 ዓ.ም. ሞተ ። ቀጥሎም የመሐመድ ዐሊ አራተኛው ልጁ ሰይድ ፓሻ ሥልጣን በጨበጠ ጊዜ ፡ በኢትዮጵያ ላይ አባቱ መሐመድ ዐሊ ያቀደውን የወረራ ዓላማ እርግፍ አድርጎ በመተውካ፤ ቴዎድሮስ ጋር ደብዳቤና ገጸ በረከት በመላላክ መልካም የጉርብትና ወዳጅነት ለመፍጠር መሞከሩን ፡ “ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ እንድንት” በተባለው መጽሐፍ ላይ አመልክተናል ።

ሰይድ ፓሻ ፡ በዘመኑ ከሠራቸው ተግባሮች ዋና ቁም ነገር ሆነው የተቆጠሩለት ፡ ከበላዩ ከቲርክ ሠልጣን አስፈቅዶ የስዊዝን ቦይ ደሊ ሴፕስ በሚባለው የፈረንሳይ መሐንዲስ አማካይነት በውል ማስቀደዱ ነው ። ቀድሞ በደቡብ አፍሪካ በኩል እየተዞረ ፡ ወይም በመካከለኛው ምሥራቅ በባሕርና በየብስ በብዙ የጉዞ ችግር አውሮፓና ሩቅ ምሥራቅ ይገናኙ የነበረው ፡ አሁን በዚህ የስዊዝ ቦይ መከፈት ምክንያት ሩቅ ምሥራቅና አውሮፓ በቀላሉ ጭንግድም ፡ የፖለቲካም ግንኙነት ስለ አደረጉ ፡ ለዚህ ግንኙነት አማካይ ለሆነው ለግብጽ መንግሥት በአውሮፓ መንግሥታት ዘንድ የመከበርና የተፈላጊነት ሁኔታ ፈጠረለት ። በዚህ ቦይ መከፈት የተነሣ በተቋቋመው ማኅበር ውስጥ በአክሲዮንም ፡ በቀረጥም በሚያገኘው ገቢ የኢኮኖሚውን አቅዋም ለጊዜው ለማሻሻል ችለ ።

ዳሩ ግን ፡ ሰይድ ፓሻ ብዙ የማሻሻል ሁኔታ ባገሩ ላይ ካሳየ በኋላ ፡ በ1855 ዓ.ም. ስለ ሞተ ፡ የመሐመድ ዐሊ የልጅ ልጅ የኢብ

ራሂም ልጅ አህመድ ሊከተለው ሲገባ፣ በድንገተኛ የባቡር አደጋ እሱም ስለ ሞተ፣ ታናሽ ወንድሙ ኢስማኤል ሥልጣን ያዘ። ኢስማኤልም ሥልጣን የያዘው የሰመ ጥሩው የግብጽ ገንቢ የተባለው የመሐመድ ዐሊ የልጅ ልጅ በመሆኑ ነው።

ኢስማኤል፣ የዐረብኛውን ትምህርት በግብጽ አገር በካይሮ ከተማ ካጠናቀቀ በኋላ፣ ወደ ፈረንሳይ አገር ተልኮ ሴን ሲር በሚባለው ወታደራዊ ትምህርት ቤት ሲማር ቆይቶ ወደ ግብጽ ተመልሶ በአጉቶቹ ሥር ሲያገለግል እንደቆየ አሁን በ33 ዓመት ዕድሜው፣ በ1865 ዓ.ም. ሥልጣን ያዘ። ሹመቱን ለማጽደቅ ወደ ቱርክ ዋና ከተማ ወደ ቁስ ጥንጥንያ (ስታንቡል) በሔደበት ጊዜ፣ ሡልጣን አብዱል አዚዝን አገሩን ግብጽን እንዲጉበኝለት ለመነ። ሡልጣኑ በርሱው ልመና ግብጽን ስለ ጉበኘ፣ የኢስማኤል ፓሻ ስም እየገነነ ሔደ። ፈረንሳይ አገር በትምህርት እንደ መቆየቱ መጠን፣ ሥልጣን ከያዘበት ጊዜ ዝምሮ የአውሮፓን ሥልጣኔ በየመልኩ ባገሩ ለማስገባት የአስተዳደሩ፣ የፍርዱ ሥራ እንዲሻሻል፣ የቴክኒክም፣ የኢንዱስትሪም፣ የእርሻም ሥራ እንዲስፋፋ ይጣጣር ዝምር።

ከርሱ በፊት የነበሩት የግብጽ መሪዎች፣ በቀጥታ የቱርክ ሡልጣን ወኪል ሆነው ግብጽን ያስተዳድሩበት የነበረው የፓሻነት ሥያሜ ቀርቶ፣ በእርሱ ጊዜ ለመዝገብም በሡልጣኑ ፈቃድ “ከዲቭ” እየተባለ እንዲጠራ ተፈቀደለት። ከዲቭ ማለት በፋርስ ቋንቋ ከቡሩ ወይም ጌታው ማለት ነው።¹ በቱርክ መንግሥት ውስጥ ከርሱ በፊት የነበሩት አባቶቹ የማዕረጋቸው ደረጃ ከቱርኩ ጠቅላይ ሚኒስትር(ወዚር) ቀጥሎ የነበረው፣ አሁን ከዲቭ ኢስማኤል በቀጥታ ከሡልጣኑ እንዲቀጥል ተወሰነ። ከዚህም ጋር አንድ ጊዜ ያመት ግብሩን ከ120 000 እስከ 150 000 የሚደርስ የቱርክ ገንዘብ (ቦርስ) ለጌታው ለቱርክ ሡልጣን ከመክፈል በቀር በአገሩ በግብጽ ከቀድሞው የላቀ ነጻነት ያለው የውስጥ አስተዳደር አስፈቀደ።

በተለይ በሰይድ ጊዜ የተቀደደው የስዊዝ ቦይ ተከፍቶና በኩባንያ መልክ ተቋቁሞ በትክክል መሥራት የዝምረው በርሱ ጊዜ ስለሆነ፣ በአውሮፓውያን ዘንድ ግንኙነቱን የማስፋፋት ዕድል አገኘ። በ1867 ዓ.ም. በፓሪስ ዓለም ዐቀፍ ኤክስፖዚሲዮን በተከፈተበት ጊዜ በግብዣ ሔዶ ፓሪስ ሲገባ አቀባበሉም፣ መስተንግዶውም ልክ እንደ አንድ የነጻ መንግሥት መሪ ነበር። እርሱም በበኩሉ፣ በራሱ ፈቃድ

ለፋ ያለ ሥልጣን የሰጠው የቱርክ ሡልጣን ቅሬታውን እስኪገልጥ ድረስ፣ የውጭ መሪዎችን ወደ ካይሮ እየጋበዘ ማስተናገድ ዝምረ።

ከዲቭ ኢስማኤል ለወንዶችም፣ ለሴቶችም የሚሆን ትምህርት ቤት፣ ሙዚዩም፣ ቤተ መጻሕፍት፣ የቲያትር ቤት በያለበት እየከፈተ በሚያስፋፋበት ጊዜ፣ በዙሪያው ምሁራን የነበሩትን ግብጻውያን ከመሰብሰቡ በላይ፣ ብዙ የእንግሊዝና የፈረንሳይ፣ የአውስትሪያ፣ የጀርመን፣ የአሜሪካ፣ የዴንማርክና የኢጣልያ ዜጎችን እየቀጠረ በየቢሮው፣ በየጦር ድርጅቱ እያስገባ፣ በየአውራጃው በማሠራጨት ያስተዳድር ዝምር። ከዚህም ጋር የከተማው ሕንፃ፣ የመንገዱ ቅየላ፣ ያበባው ማማር በሁሉም በኩል ድርጅቱ ሁሉ ደንበኛ አውሮፓዊ መልክ እንዲኖረው ከማድረግ ጋር የእጅ ጥበበኞች፣ የግብርና ባለሙያዎች፣ መሐንዲሶች ከየአገራቸው ወደ ግብጽ እየመጡ በልማት ሥራ እንዲካፈሉ ያበረታታ ዝምር። ለዚህ ሁሉ ሥራው ቀኝ እጅ ሆኖ የሚያገለግለው የእርመንነት ዘር የነበረው ኑባር ፓሻ የሚባለው ጠቅላይ ሚኒስትሩ ነበር።

በዚህ ዐይነት፣ ባገር ውስጥ አስተዳደሩ የዘረጋው የልማት ሥራ በመልካም ሁኔታ በሚካሄድበት ጊዜ ከሕዝብ ቀረጥም፣ በስዊዝ ቦይ ከሚተላለፈውም ሸቀጥ በቀረጥና በአክሲዮን ክፍያ የሚገኘው ያገር ውስጥ ገቢ ያለ ጥናት የዘረጋውን የልማት ሥራ ገና ሳይደፍንና ግቡን ሳይመታ፣ በውስጥ አስተዳደሩ አብዛኛውን ጊዜ በውጭ አገር ሰዎች እና ባገርም ውስጥ በነበሩት መመስገንን ስላገኘ፣ እሳቡን ከልማት አውጥቶ ለግብጽ ሰፊ የቄሣር ግዛት ወደ ማስገኘት ምኞት አዞረው። ይኸም በሚቀጥለው ምዕራፍ እንደሚታየው የመውደቂያው ምክንያት ሆነ። የጣለውም ዋናው ባላጋራ ያለ በቂ የኢኮኖሚ አውታር ከልክ ያስፈረ የልማት መስፋፋትና ይልቁንም እላይ እንዳልነው ከካይሮ እስከ ኒያንሳ ሐይቅ የሚደርስ ሰፊ የቄሣር ግዛት ያለ ዐቅም ለመመሥረት ማቀዱ ነው።

1 Catawi Pacha, Coup d'oeil sur la chronologie de la Nation Egypt, pp. 372—375.

አበግኤል ፓሻ

(ከአባ ግብረ ሙሉዳ፡ ቅጽ 9)

ምዕራፍ ስምንት

የግብጽ ጦር ምጥዋ ከገባ በኋላ ፡ በጉስን ስለ መውረሩ — የከዲቭ ኢስማኤል
በኢትዮጵያ ላይ የመስፋፋት ምኞቱ

ከመሐመድ ዐሊ ጊዜ ጀምሮ ፡ የሱዳን ግዛት ተጠቃሎ በግብጽ
አገዛዝ ውስጥ ገብቷል ። ባገራችንም የውስጥ ጦርነት መኖርንና የጠነካ
ከረ የማዕከላዊ መንግሥት መጥፋትን ሁኔታ በመጠቀም ፡ በቤገምድ
ርና በሱዳን መካከል የሚገኙትን ቀድሞ የጉንደር ነገሥታት እነ
ዐፄ ፋሲል ፡ እነ ዐፄ ኢያሱ አድያም ሰገድ ይፋለሙባቸው የነበሩትን
የስናርንና የመተማን አካባቢ ወርሮአል ቱ እንደዚሁም ከሱዳን
ዐልፎ እስከ ኒያንሳ ሐይቅ ድረስ የግብጽን ግዛት አስፋፍቷል ። የሱዳን
ኪምና የምጥዋ ወደቦች ከ16ኛው መቶ ዓመት ጀምሮ በቀጥታ
በቱርክ ቁጥጥር ሥር የነበሩ ሲሆኑ ፡ ኢስማኤል ለቱርኩ ሠልጣን
ባሳየው ታዛዥነትና መግባባት ፡ በሠልጣኑ ፈቃድና ትዕዛዝ እነዚህ
ሁለት ወደቦች እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1866 ዓ.ም. የግብጽ ግዛት
እንዲሆኑ ስለ ተወሰነ ፡ ለቱርክ ሠልጣን ያመት ግብር 37 500 ስተር
ሊንግ ብቻ እየሰጠ ፡ በምጥዋ በኩል የሚገባውንና የሚወጣውን ሸቀ
ጥና መሣሪያ የመቆጣጠርና ቀረጥ የመቀበል መብት በፈርማና በዐ
ዋጅ ለከዲቭ ኢስማኤል ተሰጠው ።¹

ከዚህ በኋላ ፡ ከዲቭ ኢስማኤል በወታደርነት በሠለጠነ የውጭ
አገር ተወላጆች እየተረዳ 30,000 የሚሆን የሠለጠነ የጦር ሠራዊት
ከደንበኛ ትጥቅ ጋር ከአደራጀ በኋላ ፡ የገዥነት ምኞቱን ከካይሮ እስከ
ዛንዚባር ከዚያም እስከ ኒያንሳ ሐይቅ ለማድረስና በነዚህ መካ
ከል የሚገኘውን የኢትዮጵያንና አሁን ሱማሊያ ተብሎ የሚጠራውን
ግዛት ከሱዳን ጋር በሙሉ ለመጠቀለል አሰበ ። ይኸንንም ሰፊ የግ
ዛት አሳብ በቀላሉ እንደሚከናወን በጽሑፍም ፡ በቃልም እያስረዱ
የገፋፋት እንግሊዞች እነ ሳሙኤል ቤከርና እነ ቻርልስ ገርኾ ጉርዶን ፡
ጣልያኖች እነ መስዳሊያ እነ ኢማሊያኒ እነ ሮሞሎጀሲ ፡ አሜሪካዊው
ቫይሌ ሎንግ ፡ ዴንግርኩ አሬንድሩን ፡ ለዊሱ ሙንሲንጅር ናቸው ።²

1 E. Anghieri, Storia della politica Inglese, pp. 67—69.

2 ሮቤንሰን በገጽ 57 እ. አ. እ በ1846 መሆኑን ገልጿል ።

ወርነር ሙንሲንጀር በምጥዋ የፈረንሳይ ቆንሲል በነበረበት ጊዜ የሐንስ ገና ደጃዝማች ካሳ ሲባሉ፡ ወዳጅና ረዳት አድርገውት ደብዳቤ ይጻጻፉ ነበር። ከደብዳቤዎቹ አንዱ፡ “... ለብዙ ጉዳይ ለብዙ ጥበብ ይሆኑኛል ከውጭ መንግሥታትም ያስተዋውቁኛል... ብዬ ያመን ኩት እርስዎን ነው...” የሚል ቃል ይነገረበታል።

ይህ ሰው፡ እንግሊዞች እስረኞቻቸውን ለማስፈታት ወደ መቅደላ የመጡ ጊዜ ውስጥ ዐወቅ እንደ መሆኑ መጠን መንገድ በመምራት፡ ስንቅ በማቅረብ፡ የወሎንም አሮሞዎች በቴዎድሮስ ላይ ከእንግሊዞች ጋር እንዲያብሩ በማድረግ በብዙ ረድቷቸዋል። ነገር ግን፡ ደጃች ካሳ (ዐፄ ዮሐንስ) በመስፋፋት ላይ የነበሩትን ካቶሊኮች በተቃወሙ ጊዜ ሙንሲንጀር ለካቶሊኮቹ ጠባቂና ጠበቃ በመሆን፡ “እንግሊዞችን መርቼ አምጥቼ ቴዎድሮስን እንዳስጠቃሁ እርስዎንም የፈረንሳይን ጦር እየመራሁ አምጥቼ እንደማጠቃዎ ይወቁ... ለጊዜው የፈረንሳዊ መንግሥት የደከመ ቢመስልዎት እርስዎን ለመደምሰሻ በቂ ኃይል አለው” የሚል የዛቻ ቃል ጽፎላቸው እንደ ነበር ይታወሳል።¹

ዐፄ ዮሐንስ ከነገሡ በኋላ መበርታታቸውን በመመልከት እንደገና ወዳፄ ዮሐንስ በመልእክት ከታረቀ በኋላ፡ “ራስ ብለው በቦጉስ፡ በሐባብና በመንሳ አገረ ገዥ ብለው ይሹሙኝና ከልብ እንታረቅ” ብሎ ለምኗቸው ነበር ይባላል። ነገር ግን፡ አሳቡን ስለ አልተቀበሉት በመጨረሻ ከርሳቸውም፡ ከፈረንሳይም ርቆ ፈጽሞ የኢስማኤል አገል ጋይ በመሆን ግብጾች በኢትዮጵያ ላይ ለመስፋፋት ላሰቡት ዓላማ ዋና መሣሪያ ሆነ። ግብጾችም ምጥዋ በገቡ ጊዜ ዋናው አስተናባሪና መሪው እርሱ ስለነበረ፡ በከዲቭ ኢስማኤል ፈቃድ የምጥዋና የአካባ ቢው አገረ ገዥ ሆኖ ናይቦቹን በበላይነት እያስተዳደረ፡ ግብርም ከየ ባላባቶቹ በራሱ ውሳኔ እየተቀበለ ለግብጽ መንግሥት ገቢ ያደርግ ገዢ ግብር በሚወሰንበትም ወቅት ባላባቱ ለርሱ የግል ጉቦ በሰ ጠው ጊዜ፡ ግብሩን ቀለል ያደርግ እንደነበር የፈረንሳይ ቆንሲል ደሳር ዘከ መዝግቦት ይገኛል።

በገንዘብም በንግግርም እያባበለ፡ የአካባቢው ሕዝብ እየከዳ ለግብጾች እንዲገባ፡ ከርስቲያኖቹም የሐማሴንና የአክላ ጉዛይ ባላባ ቶች እነ ካሳ አባ ጉልጃ፡ እነ ደጃች ወልደ ሚካኤል ወደ ግብጾች እንዲገቡ አደረገ። በመጨረሻም አለቃ ብሩ የሚባሉት የዐፄ ዮሐንስ መካርና መልክተኛ፡ የውጭ አገር ሰዎች እንደ ጠቅላይ ሚኒስትር

የሚያዩላቸውን አስከድቶ ከግብጾች ጋር በማስማማት ለኢትዮጵያ ጠላት፡ ለኢስማኤል መሣሪያ እንዲሆኑ አድርጓል።

ስለዚህ፡ በኢስማኤል ፈቃድ፡ የግብጽ ጦር ምጥዋ በ1863 ዓ.ም እንደገባ፡ ሙንሲንጀር የቤይ ማዕረግ አግኝቶ እንደቆየ በመጨረሻ የምጥዋውን ግዛት ለአራኪል ቤይ ለቆ በርሱው አሳሳቢነትና መሪ ነት የግብጽ ጦር ከምጥዋ እየወጣ በጉስን፡ ሐባብንና መንሳን በ1864 ዓ.ም. ወረረ። ቀጥሎ ከምጥዋና ከአሥመራ መንገድ እመካ ከል ላይ የሚገኘውን ጊንዳን በ1865 ዓ.ም ያዘ። እንደዚሁም የግብጽ ጦር በምዕራብ ሱዳን በኩል በኤደም ፓሻ መሪነት በ1864 ዓ.ም መጥቶ የመተማን ወሰን ዐልፎ በቋራና በደምቢያ ግዛት ገባ። የግብጽ መንግሥት የግዛት አሳቡም እንዲከናወንለት ከወሎ ባላባቶች ከነ ወይዘሮ መስተዋት ጋር፡ ራቅ ብለው ከሚገኙት ከሸዋው ንጉሥ ከም ኒልክ ጋር የወረራ እውነተኛ አሳቡን ሸፈንፈን በማድረግ፡ ደብዳቤና ገጸ በረከት በመላክ ይወዳጅ ዠመር።

የኢስማኤል መንግሥት፡ ይኸን የመሰለውን ወረራ በኢትዮጵያ ድንበር በሚፈጽምበት ጊዜ በአውሮፓም የርሱ ወገን ነን የሚሉት፡ “የግብጽ ሡልጣን ከዲቭ ኢስማኤል ነጻ ሰውና የአውሮፓን ሥልጣን ተቀባይ ነው፤ በያዘው አገር ለሚገኙት ካቶሊኮችና ለባላገሩ ነጻነትና ትክክለኛ ፍርድ ሰጥቶ በደንብና በሕግ ያስተዳድራቸዋል። ዮሐንስ ግን፡ የካቶሊኮችና የሥልጣኔ ጠላት ናቸው” እያሉ በመስበክ የኢስማኤል የወረራ ተግባሩ እንዲቃናለትና በወረራቸው አገሮች ጸንቶ እንዲኖር ይሰባብኩለታል።

ባገር ውስጥ የሚገኙት የውጭ አገር ሰዎችም፡ የኢትዮጵያን የዘው ትር የርስ በርስ ጦርነትና የማዕከላዊውን መንግሥት ጸጥታ ማጣት እያመዛዘኑ፡ “ቦጎስንና የምጥዋን አካባቢ ከኢትዮጵያ መንግሥት የግብጽ መንግሥት ቢይዘው የተሻለ ነው” እያሉ ጽፈዋል።

ከነዚህም አንዱ ዶክተር ዋልሄልም ሺምበር ነበረ። ሺምበር ከነራስ ዐሊ ዘመን ዠምሮ (1839 ዓ.ም) በኢትዮጵያ የኖረ የዕፀዋት ሊቅ መሆኑን ከዚህ በፊት አውስተናል። ወይዘሮ ምርጂት የሚባሉ የኢትዮጵያ ተወላጅ አግብቶ ሴቶች ልጆቹ አንዷ ኤርምያስ ካሳን፡ ሌላዋ ሶፍያ ወይም ፀሐይቱ የምትባለው ካሳ አባ ጉልጃን አግብታ ነበር። ካሳ ያፄ ዮሐንስ ባላጋራ፡ የግብጾች ወዳጅ ስለነበረ፡ በዚሁ ካፄ ዮሐንስ ጦር ጋር ተዋግቶ በተሸነፈና በተገደለ ጊዜ ሴትየዋ መጉላላት ደርሶባታል።

የ80 ዓመቱ ሽግግሌ ሺምበርም፡ በመዠመሪያው ወቅት ከዐፄ ዮሐንስ ጋር ሲኖር ንጉሡ በርሱ አማካይነት ከጀርመን ንጉሠ ነገሥት

1 J. de Coursac, Le regne de Yohannes, pp. 86—88.

ጋር እወዳጃለሁ በሚል ተስፋ በደህና ይዘውት ነበር ። በመካከሉ በአማኛ በካሳ አባ ጉልጃና ይልቁንም በልጁ በሶፍያ መጉላላት ተጣልተው ሳለ፣ የፈረንሳይ ቆንሲል ደሳርዜክ ለሁለቱም ወዳጅነት ስለተሰማው፣ አስታርቋቸው ዐፄ ዮሐንስም በሺምበር አማካይነት ከጀርመን ንጉሠ ነገሥት ጋር እየተጸጸፉ ወዳጅነትን በቀጠሉበት ሰዓት እንደ ቆንሲል ዐይነት ሆኖ ይሠራ ነበር ።

አሁን በታሪክ የኢትዮጵያ አውራጃ የሆነው በኅስና አካባቢው በግብጽ ጦር በተያዘበትና ዐፄ ዮሐንስና ከዲቭ ኢስማኤል በጠብላይ ባሉበት ሰዓት ስለ ቦኅስ አያያዝ ለመንግሥቱ ሁኔታውን በራፖር መልክ ሲገልጥ ሺምበር እንደዚህ ብሏል ።

“... አሁን ግብጽ... ባለፈው ዘመን የኢትዮጵያ ወረዳዎች የነበሩትን ቦኅስ፣ ሐልሐልን፣ ስለያዘ... ነገሩ ከፍ ያለ ክርክር አብቅሏል ። ዮሐንስ የፈረንሳይ፣ የጀርመን፣ የእንግሊዝና የመስኮብ መንግሥታት እንዲገላግሉት ጠይቋል ። እነዚህ ወረዳዎች ከ2 እስከ 3 መቶ ዓመታት ድረስ እንደዚሁችላ ተብለው በራሳቸው ሼኮች እየተመሩ ለማንም ንጉሥ ሳይገቡ ይኖሩ ነበር ። የቦጉስም ነዋሪ ሕዝብ ግማሹ እስላም ስለሆነ፣ ከሐበሾቹ በኩል ዐልፎ ዐልፎ ዘረፋ ይደርስ በት ነበር ። በሌላ በኩል ደግሞ፣ በግብጻችና በቱርኮች የሚደገፉት የሐባብ ባርካ ነገዶች ያጠቁዋቸው ነበር ።

አሁን ዋናው ፍሬ ነገር፣ እነዚህ የቦጉስ ወረዳዎች የማን ናቸው ለሚለው ጥያቄ፣ የጥንት የአበሻ ግዛት መሆናቸው ባይካድም፣ ከ8ና ከ10 ዓመታት በፊት ደጃች ኃይሉ አባሐባል የሚባለው የሐማሴን ባላባት ባፄ ቴዎድሮስ ላይ ስለ ሸፈተና የቃል ኪዳን ንደኛ ስለ ፈለገ፣ ቦጉስንና ሐልሐልን በጽሑፍ አድርጎ ለግብጽ ገዥ ለቆለታል ።

ጉዳዩ ብዙ አከራካሪ ነገር ያለበት ነው... ነገር ግን ምንም እንኳን ያበሻን መሬት መቀነሱን ብጠላው በእስላሞች መያዙንም ባልፈቅደው፣ ወረዳው አሁን በግብጽ እንደ ተያዘ መርጋቱን እወዳለሁ ። ምክንያቱም ቦጉስ በግብጽ ይዞታውስጥ ሲሆን፣ በዚያ የሚኖሩ የውጭ አገር ሰዎች ሁሉ ሰላም ያገኛሉ ። በነርሱም አማካይነት ያበሻ ክርስቲያኖች ሊጠቀሙ ይችላሉ ። የግብጽም አያያዝ በአውሮፓ ኃያላን ቁጥጥር ሥር ቢሆን መልካም ነው...”¹

በዚህ ዐይነት፣ የኢስማኤል መንግሥት በፕሮፓጋንዳና በፖለቲካ እየተደገፈ ከምጥዋ ዐልፎ ቦጉስን፣ በሰሜን ምዕራብ በኩል መተማን ዐልፎ ቋራን (ያፄ ቴዎድሮስን የትውልድ አገር) ያዘ ። ከያዛቸው ወረዳዎች ግብር ሲቀበል በወታደር ኃይል በቶሎ የተቋቋመው አልነበረም ። ከዐፄ ዮሐንስ የተጣሉት የክርስቲያን መኳንንትም ወደ እሱ ሲገቡለት፣ የወሎ ባላባቶች፣ የቦኅስ፣ የመንሳ፣ የሐባብ የነገድ ባላባቶች፣ በተለይ የእስልምና ሃይማኖት የያዙት ሰጊዜው ስለ ተባበሩለትና በሰላም መገበር ስለ ዝመሩ፣ በእውነትም ለወደፊት ዐፄ ዮሐንስን አሸንፎ፣ ምኒልክንም ቢቻል በገጸ በረከት ስጦታ አባብሎ ባይቻል የኃይሉን ሥራ አስከትሎ የግዛት ሥልጣኑን በሰፊው ለመዘርጋት፣ በሰሜናዊ ምዕራብ ኢትዮጵያ ያለውን ሁሉ የወርቅ ማዕድን እጅ ለማድረግ፣ በተለይ ደግሞ ለረጅም ዘመናት የግብጽ መሪዎች የሚያልሙትን የእባይን ምንጭ ይዞ በቁጥጥር ሥር የማድረግ ጉዳይ በቀላሉ የሚፈጸም መሰለው ። ይኸን የመሰለውን ወረራ እያዘጋጀ ባንድ ወገን ደግሞ ለማዘናጋት ወዳጅነትና ሰላም ፈላጊነቱን የሚገልጽ ደብዳቤ ለዐፄ ዮሐንስ ይጽፍ ነበር ።

1 J. de Coursac, Le regne de Yohannes pp. 143—145.

ምዕራፍ ዘጠኝ

የቦንስና የአካባቢው ወረዳ ኢትዮጵያዊነት

በገርምግራፊው ላይ እንደሚታየው፡ ይህ ዐፄ የቦንስና ግብጾች የሚጣሉበት የቦንስና የአካባቢው ወረዳ አሁን አርቅሬ ተብሎ በሚጠራው ውስጥ የሚገኝ የኢትዮጵያ ሰሜናዊ ክፍለ ሀገር ነው። በውስጡ የሚገኘው ነገድ ዘሩ፡ ቋንቋው፡ ሥያሜው ልዩ ልዩ ነው። የገርም ግራፊያ አቀማመጡ በምጥዋ ወደብ አካባቢ ያለው ሰምህር ይባላል። ከሰምህር በስተደቡብ አርኪቆና አዱሊስ፡ ዙላ፡ የአሳሆርታ ነገድ፡ በሰሜን በኩል ቦሂል (ሳሂል)፡ ከሰምህር በስተ ምዕራብ መንሳ፡ ከመንሳ ምዕራብ እስከ ባርካ ወንዝ ድረስ ከረንን ጨምሮ የቦንስ ወረዳ ይገኛል። ከቦንስ በስተምዕራብ ቀዮች ማርያም፡ ከነርሱ ቀጥሎ ጥቁሮች ማርያም የተባሉ የቤኒ አሚር ወረዳዎች ከሱዳን ጋር ይጋጠማሉ። በዚህም ክፍል ሉቢያ፡ አውዳብ፡ አድሐሰን፡ አድ ቀይህ ገረባ፡ አድ ቢደል የሚባሉት ቤተ ሰቦች ከሌሎች ፉንጂ፡ ሹክሪያ፡ ባሪያ... ከሚባሉት ጋር እየተዋለዱም፡ እየተደባለቁም ይኖራሉ።

ከምጥዋ ሰሜናዊው ክፍል የቀይ ባሕርን ጠረፍ ተከትሎ ሾሂል ሲገኝ፡ ከርሱ ምዕራብ የሚገኘው ሰፋ ያለው ወረዳ ሐባብ ይባላል። ከሐባብ ምዕራብ አድ ተክሌ ከቀዮቹ ማርያም ጋር ይዋሰናል።

እነዚህ ሁሉ ወረዳዎች፡ የእስልምና ሃይማኖት በሰሜን ኢትዮጵያ ከመግባቱ በፊት በትክክል አብዛኞቹ ነዋሪዎች ከርስቲያኖችና የአክሱም መንግሥት ትክክለኛ ክፍለ ሀገር እንደ ነበሩ አይጠረጠርም። የኛ ግዕዝኛ ጽሑፍ በጠቅላላ ‘የበለው ከለው ነገድ’ ይላቸዋል። የአክሱም መንግሥት፡ እንኳን እነዚህን ከቅርብ ያሉትን የራሱን ንብረቶች ይቅርና በምሥራቅ ቀይ ባሕርን በመርከብ ተሻግሮ እስከ ደቡብ ዐረብ፡ በምዕራብ የኑብያን (የዛሬውን ሱዳን) አገር ሁሉ በቁጥጥሩ ሥር አስብገቶ እንደ ነበር ሰነዱ ሁሉ ይመሰክራል።

የአክሱም መንግሥት ወድቆ በርሱ እግር የተተኩት ነገድ ዛጉዬ (ከ11ኛው—13ኛው መቶ ዓመት) ሲሆኑ፡ ከዛጉዬ ሥርወ መንግሥት ቀጥሎ የመንግሥት ሥልጣን ከይኩኖ አምላክ ጀምሮ የተረከበው ራሱን፡ “ሰሎሞናዊ ሥርወ መንግሥት” ብሎ የሚጠራው የአማራ

መንግሥት በሸዋ የረር፣ ደብረ ብርሃን፣ ቦካን ነበር ። የመንግሥቱ አቀማመጥ ምንም ከምጥዋና ከአካባቢው ርቆ ወደ ማኸል አገር ቢዛወር፣ ካባቶቻቸው ከአክሱም የወረሱትን መንግሥት በመቀጠል ባሕር ነጋሽ ወይም መልአክ ባሕር ወይም ባሕር ነጋሽ እያሉ እየሾሙ በመላክ እነዚህን የኢትዮጵያ ሰሜናዊ ክፍለ አገሮች ተጀሚዎቹ ያስተዳድሩአቸው ነበር ። ስለሆነም የአዱሊስና የዙላ የወደብ ታሪካውያን ከተሞች የኢትዮጵያ አንጡራ ገንዘብ እንደ ነበሩ አከራካሪ አይደለም ።

ዳሩ ግን፣ ለአክሱም መንግሥትና የርሱም የቃል ኪዳን አንጋፋ ጓደኛ ለነበረው ለቁስጥንጥንያ የቂሣር (ባዛንቲን) መንግሥት ውድቀት ምክንያት የሆነው፣ የዐረቦች መነሣትና በመካከለኛው ምሥራቅ፣ በሰሜን አፍሪካ በመስፋፋታቸው ነበር ። በዚሁ ጊዜ እነዚህ ሕዝቦች ባህላቸውን፣ ቋንቋቸውን፣ ይልቁንም ሃይማኖታቸውን በውዴታም በሰይፍም በገቡበት አገር ሁሉ አስፋፉ ። የዐረብ ተወላጅ ወይም የነርሱን ሃይማኖት ከልቡ የተቀበለው አንዳንድ የነገድ ወገን በንግድም፣ በመምህርነትም አላይ ወደ ዘረዘርናቸው የኢትዮጵያ ነገዶች እየገባ፣ የእስልምና ሃይማኖትን ማስተማርና ከአገር ተወላጅ ሴቶችም ጋር እየተጋባ መራባት ዝመረ ። ቢሆንም፣ ከ16ኛው መቶ ዓመት በፊት በሁልጣን ወይም በከሊፋ ስም የሚጠራ የዐረብ መሪ ሌላውን ሁሉ እየወረረ ግብጽን ጭምር ሲያንበረከክ፣ ወደ ኢትዮጵያ ዘምቶ እነዚህን ወረዳዎች እንኳን ለማስተዳደር አልሞከረም ።

የዚህም ምክንያት፣ ነቢዩ መሐመድ በ7ኛው መቶ ዓመት ላይ በብዙ በተለያዩ ጣኦታት ያመልኩ ከነበሩት ከሜካ ባላባቶች ጋር “እንዲን ፈጣሪ አምላክ አላህን አምልኩ እንጂ፣ በሰው እጅ በተሠራ ጣኦት አታምልኩ” በማለት በተጣላና በተዋጋ ጊዜ ተሸንፎ ወደ መዲና ለመሸሽ ሲሰናዳ፣ (614 ዓ. ም.) ተከታዮቹንና ዘመዶቹን ሁሉ ከርሱ ጋር ይዞ ለመሔድ ስለ ቸገረው፣ ያጎቱን ልጅ ጅፋርንና ወገኖቹን “ወደ አበሻ አገር ሽሹ፣ በዚያ እል ነጋሽ የሚባል የኢትዮጵያ ንጉሥ ፍርዱ የቀና በሰላም ሕዝቡን የሚያስተዳድር... አለና ወደርሱ ሒዱ” ብሏቸው 73 ወንዶችና 13 ሴቶች መጥተው በእርግጥም በመልካም መስተንግዶ በኢትዮጵያ ኖሩ ። መሐመድ በሥልጣኑ በተረጋጋ በት ጊዜ ወዳገራቸው ሲመለሱ፣ ለዚሁ ለዘመዶቹ ለተደረገው ውለታ ወደፊት የሚነሡትን የእስላም ባለሥልጣኖች “አበሻን አትንኩ” ብሎ ስለ አዘዘ፣ ተከታዮቹ ሌላውን የመካከለኛ ምሥራቅ አገር በወረራ ሲያጠቁ ወደ ኢትዮጵያ አልመጡም ።¹

1 R. Basset (ed. et trans.) Histoire de la Conquete de l'Abyssinia, 2^e Vol., Paris, (1897—1901) pp. 416—449.

ምንም በኢትዮጵያ፣ የዐረብ ጦር ባይዘምት የእስላም መምህራን “ሼኮች” በየጊዜው ከዐረብ አገር ወደ ኢትዮጵያ በየወደቡ እየገቡ ከዚያም ወደ መኻል አገር ሠርገው በመስፋፋት በማስተማርም፣ በጋብቻም ብዙ ሰዎችን፣ በቀን ብዛት፣ ከክርስትና ወደ እስልምና መለሱ ። በዚህ ምክንያት ዛሬ በሐባብ፣ በቦጎስ፣ በመንሳ የሚገኙት የእስላም ባላባቶች ከላይ ዘራቸውን ሲቆጥሩ አያት ቅድም አያቶቻቸው የክርስቲያን ሹማምንት እንደ ነበሩ ይታወቃል ። እነርሱም በባሕር ነጋሹ ውስጥ “ናይብ፣ ከንቲባ...” እየተባሉ በሸዋ ወይም በጉንደር በተቀመጠው ኢትዮጵያዊ ንጉሠ ነገሥት ሲሾሙ፣ ሲሸለሙ ‘አሜን’ ብለው ለንጉሠ ነገሥቱ ወይም እርሱ ለሾመው ባሕር ነጋሽ ሲገብሩ፣ ሲታዘዙ ኖረዋል ።

ለምሳሌ፣ የሐባብ ባላባቶች ዘራቸውን እስከ ዐሥር ትውልድ ሲቆጥሩ፣ ከላይ ዋናው የነገድ አባት ስሙ ገብረ ክርስቶስ (የአድገዲ ልጅ) ነው ። ገብረ ክርስቶስ፣ ጊዮርጊስ አቢብን ይዋልዳል ። አቢብ ወይም ኤቢብ ማፍለስን፣ ማፍለስ ኤብቲስን፣ ኤብቲስ ኤዛስን፣ ኤዛስ ናኦድን፣ ናኦድ ፈቃድን፣ ፈቃድ ሐዳድን፣ ሐዳድ ሐሰንን፣ ሐሰን ሐሚድን፣ ሐሚድ መሐመድን ይዋልዳል ። የሰሙ አጠራር እንደሚያመለክተው እስልምናን ለመዝመሪያ ጊዜ የተቀበለው ሰባተኛው ትውልድ ፈቃድ ነው ። ቢሆንም፣ እርሱና ልጁ ሐዳድ እስላማዊ ስም ሳይቀበሉ የልጅ ልጁ ዘጠነኛው ሐሰን፣ የሐሰን ልጅ ሐሚድና የሐሚድ ልጅ መሐመድ የሰማቸው አጠራር በትክክል የእስላም ስም ሆኖ ይገኛል ።

እነዚህንም ከክርስቲያንነት ወደ እስላምነት ያዙባቸው፣ የሼክ ዐሊና የሼክ ዐሊ ተወላጆች የሆኑት ከዐረብ አገር መጥተው በእምበረሚ የሠፈሩት “አድ ሼክ — የሼክ ቤት” የተባሉት መምህራን ነበሩ ። ከነዚህ መካከል የሼክ ዐሊ ልጅ፣ ሼክ መሐመድ በጣም የተከበረ ነበር ። በጊዜው በሠራው የጽድቅና የትሩፋት ተግባር፣ በባሌ እንዳለው፣ እንደ ሼክ ሁሴን፣ በእምበረም በሚገኘው መቃብሩ ላይ ስብሰባ እየተደረገ በታላቅ በዓል በያመቱ ይከበራል ። የርሱም የጻድቅነት ስም ከታች ከቆላው ከምጥዋ፣ ከሰሐጢ፣ ከዶጋሊ ዝምሮ እስከ ከረን፣ እስከ ሱዳን ወሰን ድረስ ተቃውሞና የተከበረ ነው ።

ቢሆንም፣ ከላይ ከክርስቲያንነታቸው ዘመን ጀምሮ እነዚህ የሐባብ ባላባቶች ብዙ ጊዜ በጉብኝም እስከ ባርካ ወንዝ ድረስ እየጠቀሉ ሲያስተዳድሩ፣ ከኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ወይም ከባሕር ነጋሽ የሚሰጣቸው የማዕረግ ስም እንደ ሐማሴት ባላባት ከንቲባነት ነበር ። ከንቲባ ሐሰን በግብጽ ለወረራ ጊዜ ከሙንሲንጅር ጋር ተባብሮ እንደቆየ የርሱ ልጅ ከንቲባ ሐሚድና የሐሚድ ልጅ ከንቲባ መሐመድ ከግብጽ በኋላ ኢጣልያኖች ምድሪ ባሕሪን በወረሩበት ጊዜ ነበሩ ።

በለዚህ የሐባብና የቦንስ ተወላጆች እንደ ሐግሴን፣ እንደ ሠራዬ፣ እንደ አከለ ጉዛይ በጠቅላላው አጋዕዝያን እየተባሉ ቋንቋቸው ትግረ ሲሆን፣ ፍጹም የኢትዮጵያ ክርስቲያን ሆነው ሳለ፣ ከመስለም ያደረሳቸው የመሬታቸው አቀማመጥና በቱርክና በግብጾች ተጽዕኖ፣ እንደ ዚሁም ከነርሱ ቀደም ብለው እስልምናን በተቀበሉት በምጥዋና በደህኖ ባላባቶች (በናይቦቹ) አሰገዳጅነት መሆኑ በየመጽሐፉ ተጠቅሶ ይገኛል።¹

ሃይማኖታቸው እስላም ቢሆንም፣ የቱርክ አገዛዝ ቀለል ባለ ጊዜ ከመካከላቸው ለንጉሠ ነገሥቱ ወይም ለአንደራሴው ታማኝ እየሆኑ በንግድና በመልእክት፣ በአስተርጓሚነት የኢትዮጵያን መንግሥት የሚያገለግሉ ነበሩባቸው። አንዳንድ የአካባቢው ተጨባጭ ሁኔታና ጥቅም እያስገደዳቸው ወደ ቱርክና ወደ ግብጽ ቢጠጉም፣ ሊያስደንቅ አይችልም። እንኳን እነርሱ በሃይማኖት የሚመላለሱት ቀርተው የክርስቲያኖቹ መኳንንት እንኳን፣ ከወዲህ ከክርስቲያኖቹ ነገሥታትና መሳፍንት ሹመትና ምችት ሲያጡ ወይም ሲጣሉ፣ ወደ ቱርኮችና ወደ ግብጾች እየተጠጉ ለጠላት መሣሪያ ይሆኑ እንደ ነበር ግልጽ ነው።

እላይ እንዳልነው፣ ከዐረቦች በኋላ በተራው ተነሥቶ ክርስቲያኑን የቆስጥንጥንያን መንግሥት የጣለው የቱርክ መንግሥት 15ኛው መቶ ዓመት ዝምሮ በቆስጥንጥንያና በዐረቦች ግዛት አግር ተተክቶ መካከለኛው ምሥራቅን፣ ሰሜን አፍሪካን ያዘ። በኋላም በ1549 ዓ.ም. ምጥዋን ያዘ። የእስላም ነክነት ያላቸው ሁሉ ወደ እስልምና ፈጽመው በገቡበትና ከቱርክ ጋር በተባበሩበት ሰዓት ከ1521 ዓ.ም. ዝምሮ እስከ 1535 ዓ.ም. ድረስ የግራኝ አህመድ ወረራ ተከተለ። ቀድሞ በክርስቲያኑ መንግሥት ተጠቅተናል የሚሉት አጋማሾቹ የቦንስና የሐባብ፣ የበለው እስላማውያን ነገዶች ከግራኝ ጋር ስለ ተባበሩ፣ የክርስቲያኑ መንግሥት ታላቅ ውድቀት ደረሰበት። እንደሚታወቀው፣ በፖርቱጋሎች እርዳታ ጭምር የክርስቲያኑ መንግሥት ተመልሶ ቢቆምም፣ ቱርክ መጥቶ ምጥዋንና አካባቢውን ያዘ። በአቅራቢያ የሚገኙት የነዚሁ የቦንስ፣ የሐባብ፣ የመንላ፣ በወዲህም በሐልሐል፣ በአላሆርታ፣ በጥልጣል፣ በአዘቦ በኩልና ታቹንም በሐረርጌ በኩል የሚገኙት ሁሉ ዐልፎ፣ ዐልፎ ከኢትዮጵያ መንግሥት ቁጥጥር ሥር እየወጡ በየራሳቸው ባላባት መተዳደር፣ በክርስቲያኑ መንግሥት ላይ ማመጥ የዘወትር ልማታቸው ሆነ።

¹ Perini, Abyssinaia ed Eritrea, pp. 283—290.

ሌላው የዘወትር ልማድ የሆነው፣ በራሳቸው ባላባት በነጻ ለመተዳደር የበቃ ኃይል ስለ አልነበራቸው፣ በየአጋጣሚው ጉልበቱ አይሉ በላያቸው ላይ ለተጫነው ለማናቸውም ወገን፣ ይኸውም ማለት ለቱርክም፣ ለኢትዮጵያውም ወገንም እየገበሩ መቀመጥ የመረጡበት ጊዜ ሰፋ ያለ ነበር። በሁለት ተፋላሚ መንግሥታት መካከል የሚገኝ ሕዝብ ዕድሉ ይኸን የመሰለ ነው። በዚሁ ምክንያት፣ የጉንደር መንግሥት በርስ በርስ ጦርነት ሲዳከም፣ በዚያ አንጻር የቱርኩ ኃይል እየበረታ ሲሔድ፣ በዚሁ ላይ የሃይማኖቱ ጉዳይ ስለሚያቀራረባቸው ከቱርክ ስለ ተባበሩ፣ በምጥዋና በደህኖ ይቀመጥ የነበረው ባሕር ነጋሽ ከቆላው ከባሕር ወደብ ወደ ደጋው ወጥቶ መቀመጫውን በደባሩዋ (ሠራዬ) ለማድረግ ግዴታው ሆነ። ከዚያ በፊት ግን፣ በኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት የሚሾመው ባሕር ነጋሽ ከመረብ ወዲያ ባለው ግዛቱ ተስፋፍቶ፣ ተዝናንቶ በተቀመጠበት ዘመን እንደ ጊዜው ሁኔታ በከረምት ወቅት በምጥዋ እየተቀመጠ፣ የፀሐዩ ሐሩር በሚበረታበት ሰዓት ወደ ደጋው ወደ ሠራዬ እየወጣ በከተማው በደባርዋ ይቀመጥ ነበር።

በዚህም የሚቀመጠው ባሕር ነጋሽ፣ ሲመቸው መረብ—በለላ ሙና—መልስ የሐግሴንና የሠራዬን፣ የአካለ ጉዛይንና የአካባቢውን አገር እያስገበረ ሲኖር፣ ባንዳንድ ምክንያት ከኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ጋር ቅያሜ ሲገጥመው ወደ ቱርኮቹ እየተጠጋ፣ አገሩን እየከዳ ለጠላት መሣሪያ በሆነበት ሰዓት እነዐፄ ገላውዴዎስ፣ እነ ዐፄ ሠርፀድንግል እስከ ዳባርዋ ድረስ እየዘመቱ ከቱርኮች ጋር መዋጋታቸውና በዚያ አካባቢ ያለውን የኢትዮጵያን ግዛት ማጠናከራቸው በታሪክ የታወቀ ነው።

በመካከሉም፣ የኢትዮጵያ የነገሥታቱ ሥልጣን ተዋድቆ ዘመነ መሳፍንት በተተካበት ዘመን፣ የቱርክም ኃይል ወደሌላው በጣም ወደ ሰፋው የመካከለኛው ምሥራቅ የባልካን ግዛት እየተበተነ ከላይኛው ከቦንስና ከመንላ፣ ከሐግሴንና ከአካለ ጉዛይ ወደ ቆላው እየተመለሰ በመውረድ፣ በምጥዋ ወደብ ብቻ በሚወሰንበት ጊዜ በሰሜንና በትግራይ የገነኑ የኢትዮጵያ መሳፍንት የዐድዋው ራስ ስሐል ሚካኤል፣ የእንደርታው ራስ ወልደ ሥላሴ፣ በቅርቡም በዐፄ ቴዎድሮስ የተሸነፉት ደጃች ውቤ ኃይለ ማርያም ይኸጊኑ በወቅቱ ምድሪ ባሕሪ በመባል የታወቀውን ጠቅላላ ከፍለ ሀገር ያስገብሩት ነበር። የነገድ አለቆቹም የቱርክን መሬቅ፣ የኢትዮጵያውያኑን ማየል ሲረዱት፣ እላይ እንዳልነው ላየለው ወገን በሰላም እየገበሩ ይኖሩ ነበር።

በዚህም መካከል፣ በምጥዋ ያሉት የቱርክ ተወካዮች ከደጋው የኢትዮጵያ ክፍል ለኑሮአቸው የሚሆን እህልና የሥጋ ከብት ስለሚፈልጉ፣

የኢትዮጵያ ነገሥታትና መሳፍንት በምጥዋ በኩል ልዩ ልዩ ሸቀጥ፣ ልብስ፣ የጦር መሣሪያ ከውጭ ለማግኘት፣ ጳጳሳቸውንም ከግብጽ ለማስመጣት ስለሚፈልጉ፣ ሁለቱ የሃይማኖትና የግዛት ጠበኞች ተዋውቀው፣ ተቻችለው በዝምታ እየተሰማሙ፣ ብዙ ዘመን ሸቀጥ ለሸቀጥ እየተለዋወጡ በሰላም ያሳለፉበት ጊዜ ነበር። ይህ ሁኔታ አሁን በ19ኛው መቶ ዓመት ላይ ሊደርስ የቻለው፣ ቱርክ የሱክኪንና የምጥዋን ወደብ ለግብጽ በፈርማ ሲለቅሉትና ኢስማኤል ደግሞ በፈረንጆች መካሪቹ እየተመራ የግዛት መስፋፋት አምሮት አድርጎበት ከምጥዋ ወደብ እያለፈ ወደ ደጋው እየወጣ ቦጎስን ሲወርና የሐማሴንና የአካለ ጉዛይን ወረዳ ሁሉ ሲፋለም ነበር።

ይኸም ዓላማው፣ በገፍግናውና ባገር ወዳዱ ንጉሠ ነገሥትና በሕዝባቸው ተጋድሎ ለመከሸፍ ቻለ። እንዲያውም የኢስማኤል ጦር በዐፄ ዮሐንስ ጦር ከተመታ ወዲህ መቅና አጥቶ በተለይም በሱዳን በመሀዲ አህመድ መነሣት ምክንያት፣ ከየግዛቱ የመባረርና ታላቅ የኢኮኖሚ ውድቀት እንደ ገጠመው ወደፊት በየምዕራፉ እንመለከታለን።

ምዕራፍ ዐሥር

ከጦርነት በፊት የዐፄ ዮሐንስ ሰላማዊ ስሞታ ለአውሮፓ ኃያላን

የክርስቲያን ደሴት ስትባል የኖረችው ኢትዮጵያ፣ በዐረቦችና እስላም ነክ በሆኑ ነገዶች የተከበበች አገር እንደ መሆኗ መጠን፣ ቱርክ ራሱ ወይም በርሱ የተደገፈ የእስላም መንግሥት ወይም ድርጅት ባስፈራራት ቁጥር፣ እንደ ዛሬው አቤት የሚባልበት ወይም የሚከለስበት የዓለም ማኅበር ስለ አልነበረ እርዳታ የምትጠይቀው፣ ስሞታዋንና አቤቱታዋን የምታሰማው፣ ለክርስቲያኖቹ ለአውሮፓ ኃያላን ነበር። በመካከለኛው ዘመን (ከ14ኛው—16ኛው መቶ ዓመታት) የክርስቲያን አለኝታዎችና አቤቱታ ሰሚዎች፣ የአካባቢው ገና ናዎችና ሰፋ ያለ የቅኝ ግዛት የነበራቸው የፖርቱጋልና የእስፓኝ መንግሥት ነበሩ።

ከግራኝ ወረራ አስቀድሞ፣ በዋዜማው ንግሥት ዕሴኒና ዐፄ ልብነ ድንግል ደብዳቤዎችን ለፖርቱጋል ነገሥታት ለአማኑኤልና ለልጁ ለዮሐንስ፣ ለሮማው ሊቀ ጳጳስ ለቀሊምንጦስ ሰባተኛ ጽራዋል። የግራኝ ወረራ ከተፈጸመ በኋላ፣ ዐፄ ገላውዴዎስ ደብዳቤዎችን ለሮማ ሊቀ ጳጳስ ለጳውሎስ ሦስተኛና ለፖርቱጋሉ ንጉሥ ለዮሐንስ ልክዋል። በዚሁም መሠረት፣ የፖርቱጋሎቹ እርዳታ ደርሶ ግራኝ አህመድ እንደ ወደቀና ማዕከላዊ መንግሥት ተመልሶ እንደ ቆመ በየታሪኩ መጽሐፍ ላይ ተመዝግቦ ይገኛል።¹

ግራኝ አህመድ ከወደቀና ማዕከላዊው መንግሥት ከተቋቋመ በኋላ፣ በ1549 ዓ.ም. በምጥዋ የተሸነቀረው የቱርክ መንግሥት ሹምና ወታደር፣ ዐልፎ ዐልፎ ጊዜ ሲያመቸው ወይም የኢትዮጵያው ባሕር ነጋሽ ከወዲህ ከንጉሠ ነገሥቱ ሲጣላና ወደርሱ ሲደረብለት፣ ከቆላው ከምጥዋ ወደ ነፋሻው ወደ ሐማሴን እየወጣ ባጠቃ ቁጥር የኢትዮጵያ ነገሥታት እነ ዐፄ ሚናስ፣ እነ ዐፄ ሠርፀ ድንግል፣ እነ ዐፄ ሱስንዮስ በውጊያ መጋተራቸውን እየቀጠሉ እርዳታ ይጠይቁ

1 የግራኝ አህመድ ወረራ፣ (አ.አ.፣ ተ.ጸ.መ. 1966) ገጽ 17-26፣ 109-131።

የነበሩት፡ በገናናነት ፖርቱጋልን ለተካው ለእስፓኝ ንጉሥ ነበር። በ17ኛው መጨረሻና በ18ኛው መቶ ዓመት የፖርቱጋልና የእስፓኝ ገናናነት እየቀዘቀዘ ሲሔድ፡ በነርሱ ምትክ እንግሊዞችና ፈረንሳዮች በርትተው ተገኙ።

በኢትዮጵያ ያሉት የውጭ አገር ሰዎች በተለይ የወንጌል ካቶሊካውያን መልክተኞች፡ እምነታቸው ካቶሊክ የሆነው የኢስፓኝም የፈረንሳዩም ነገሥታት የሮሜው ርዕሰ ሊቃነ ጳጳሳት የመንፈስ ልጆች ስለሆኑ፡ በመንፈሳዊውም ሆነ፡ በሥጋዊውም ጉዳይ ለነርሱ ጭምር መጻፍ እንደሚኖርባቸው ለኢትዮጵያ ነገሥታት ይመከሩ ነበር። የካቶሊክ እምነት ተከታዮች እንዲሆኑም ይገፋፋቸው ነበር።

ይህ ደግሞ፡ ለኢትዮጵያ ከእስክንድርያ ከማርቆስ መንበር ፈልቆ የተቀበለችውንና አጥብቃ የያዘችውን የተዋሕዶ ኦርቶዶክሳዊ ሃይማኖት ለቃ እርዳታ ለማግኘት ለትል ካቶሊክነትን ለማቆፍ የማይዋጥ መራራ ጉርሻ ሆነባት። ከዚህም የተነሣ በጠቅላላው ጳጳሱም፡ የአውሮፓ ኃያላንም በተለይ ካቶሊክ የሆኑት ነጋሥቶች ለኢትዮጵያ የሚያደርጉት እርዳታ ብዙ ጊዜ ጉደሎ ነበር። በዚህም ሁኔታ በመጠቀም የቱርክ መንግሥትና በርሱ ጥገኝነት የሚገኙት የግብፅ መሪዎች የዘቢድ ፓሻዎች ሁሉ ኢትዮጵያን ለማጥቃት ይነሡ ነበር። የእንግሊዝ መንግሥት ካቶሊክነትን ትቶ እንግሊዝን ከሆነ ወዲህ በርሱ ጥላ ሥር በኢትዮጵያ የተሠራጨትን ወንጌላውያን የአማኝ ቁጥር ለማብዛት ከመጣጣር በቀር የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ፕሮቴስታንት እንድትሆን አይጣጣሩም። ከካቶሊኮች ጋር ባላቸው ፍልሚያም አንዳንድ ጊዜ ለኢትዮጵያ ነገሥታት ሲረዱ ይገኛሉ። ከመቅደላው ጠብ በፊት እንግሊዞችና ጀርመኖች ደጃች ንጉሤን በደገፉት በፈረንሳዮች እንጻር ቴዎድሮስን መደገፋቸው ይታወሳል።

በሆንም፡ የግብፅ የማምሉክ ባለሥልጣናት ባስፈራሩት ቁጥር የኢትዮጵያ ነገሥታት፡ “የአባይን ወንዝ እንዘጋባችኋለን” የሚል ማስፈራሪያ ሲወረውሩ፡ ከግብጽም በኩል “እኛም የሃይማኖታችሁን የበላይ አለቃ አስረን ፍዳውን እናሳየዋለን፤ ቤተ ክርስቲያናችሁን የሚጠብቀው ጳጳስም አይመጣላችሁም” የሚለው ዛቻ ሲደርስና ሲያወዛ ግብ ቆይቶአል። በመጨረሻም በቅርቡ፡ ባዜ ቴዎድሮስ አነሣሥ ዋዜማ ላይ የኢትዮጵያን ሰሜናዊ ክፍል በመጠቅለል፡ ለግብጽ ሕይወት የሚሰጠውን አባይን እጁ ለማግባት መሐመድ ዐሊ ቢጣጣርም አሳቡ ሳይሳካለት ቀርቷል።

አሁንም ከዲቭ ኢስማኤል የአባቶቹን የነመሐመድ ዐሊን ምኞት ፈጽሞ አልተወም። መሠረታዊ አሳቡን ከአባቶቹ ለየት አድርጎ ከቱርክ

ራቅ ወዳሉት አውሮፓውያን ጠጋ አለ። ለነርሱ የወዳጅነት ስሜት በማሳየትና የሀብት ጥቅም ከማቅረብ ጋር በፈረንጆቹ ለመወደድ ሲል የአውሮፓን ሥልጣኔ ባገሩ የማስገባት መልክ እያሳየ፡ ያዜ ዮሐንስን ኢትዮጵያ ዘመድ አሳጥቶ፡ ኢትዮጵያን እንደልብ ለማጥቃት ነበረ ዓላማው። ለዚህም ዓላማው የሚተባበሩ የእንግሊዝ፡ የፈረንሳይ፡ የኢጣሊያና የጀርመን ተወላጆችን እነ ሳሙኤል ቤከርን፡ እነሻርል ጆርጅ ጉርዶንን፡ እነ ሙንሲንጀርን፡ እነ ሮሞሎ ጀሲን እየመለመለ ባለሟል በማድረግ፡ የፓሻነት ማዕርግ እየሰጠ፡ በርሱ ሰም በወታደርነት በያዛቸው አገሮች ላይ የአገረ ገዥነት ሹመት እየሰጠ፡ ወረራውን በያለበት በሱዳንና በዑጋንዳ አዋክቦ ተያያዘው።

በኢትዮጵያ ባለፈው ምዕራፍ እንደ አመለካከትነው፡ በሰሜናዊ ምሥራቅ በኩል ግብጾች በሙንሲንጀር ፓሻ መሪነት፡ ከምጥዋ ዐልፎ ቦጎስን ሐባብን 1863 ዓ.ም. ወረሩ። በሰሜናዊ ምዕራብ በኩል በሮሞሎ ጄሲ (ጣሊያኑ) የበላይነት፡ በኤደም ፓሻ የሚታዘዘው ጦር ቋራን ይዞ ወደ ቤገምድር ሲያመራ፡ ሙንሲንጀር ፓሻ ደግሞ በምሥራቅ በኩል በ1867 ዓ.ም. ዘይላን ሐረርጌን ያዘ። ዐዜ ዮሐንስ፡ በዚህ ወቅት ወዲያና ወዲህ እያሉ ንጉሠ ነገሥታዊ ሥልጣናቸውን የሚያጠብቁበት ጊዜ ነበር። ግብጾች የኢትዮጵያን ክፍለ ሀገራት በወረሩበት ሰዓት በ1864 ዓ.ም. ላይ፡ “የራያና የአዘቦ እርሞዎች በአለቆቻቸው በአብደላ አባ ሾባና አባ ሴራ እየተመሩ በየአቅራቢያቸው የሚገኘውን ቤተ ክርስቲያን አቃጠሉ። ክርስቲያኑንና ነጋዴውን በመንገድ ላይ እየጠበቁ በመግደል ስለቡት” የሚል ወሬ በሰሙ ጊዜ፡ ወደ ራያና አዘቦ ዘምተው አጥፊዎቹን በመቅጣት ታማኝ ሆነው ለገቡላቸው ሹመትና ሽልማት የሚሰጡበት ጊዜ ነበር።¹

ከራያና ከአዘቦ ዘመቻ ተመልሰው ወደ ከተማቸው ወደ ዐድዋ ሲገቡ የግብጾቹን ወረራ በትክክል ቢሰሙትም፡ ገና ባልጸናውና ባዲሱ መንግሥታቸው ፊት የተደቀነ ብዙ እስቸኳይ የአስተዳደር፡ የሃይማኖት፡ ያላመኑትን መሳፍንት የማሳመን ጉዳይ ስለነበረ፡ በቶሎ ወራሪዎችን በጦር ኃይል ገጥመው ለማባረር አልሞከሩም።

እላይ እንዳልነው፡ የግብጾችም ጦር ከደንበኛ ትጥቅ ጋር በበላይ የሚመራው በሠለጠኑ አውሮፓውያን መኩንኖች ስለነበረ፡ ጉዳዩ አስቀድሞ ጥናትና ትዕግሥት የሚያስፈልገው ሆኖ አግኝተውታል።

1 Bairu Tafsa, (ed.) Chronicle Emperor Yohannes IV (1872—1889) F. 132—133.

ይልቁንም አሁን ለኢስማኤል ጉልበት የሆኑት፡ እርሱን አሽ ከር ሆነው የሚያገለግሉት ፈረንጆች ጌቶች፡ የአውሮፓ ኃያላን መሆናቸውን በማወቅ፡ በክርስትና ሃይማኖት ሳቢያ የርሳቸውም አለኝታዎች እነዚህ የአውሮፓ መንግሥታት ስለነበሩ፡ ከዚህም ጋር ከራሱ ከኢስማኤል ጋር በፈተኛው ጊዜ ደብዳቤም፡ ገጸ በረከትም መለዋወጥ ዝምረው ስለነበር ወደራሱ ወደ ኢስማኤል፡ አልገበርቲ አልሐጅ መሐመድን ልከው፡ እንግሊዙን ዝን ሲ ኪርከሃምን ወደ እንግሊዝ ንግሥትና ወደ ፈረንሳይ መሪ ለመላክ ወሰኑ። ለሌሎችም ለጀርመን፡ ለነምሳ (አውስትሪያ)፡ ለመስኮብ የስምታ ደብዳቤ አዘጋጁ።

ለአውሮፓ ኃያላን ለመጻፍ ያሰቡበትን ምክንያት፡ ለፈረንሳይ መልክተኛ ለአቪል ራፍረይ እንደዚህ ሲሉ ገልጠውለታል።

... የግብጽ መንግሥት በያለበት ከቦኛል... የአውሮፓ ክርስቲያን ነገሥታት መሣሪያ ይዘው መጥተው የኢትዮጵያን ንጉሥ ይጠብቁት አልልም... ነገር ግን፡ ሐቀኞች ገላጋዮች ልከው በኔና በኢስማኤል መካከል ነገሩን በትክክል መርምረው ማንኛችን ጥፋተኛ እንደሆነ ማናችን ወራሪ መሆናችንን ለይተው እንዲረዱ ነው... 1

በዚህ ጉዳይ፡ ባንድ ወገን ባለፈው ራሳቸው በነበራቸው የጠበቀ ወዳጅነት፡ በሌላ ወገን በግብጽ መንግሥት ላይ ከሌሎቹ የበለጠ ሥልጣን ያሰገው የእንግሊዝ መንግሥት ስለነበረ፡ ምንም ስለ ግብጽ ወራሪነት በደብዳቤያቸው ውስጥ ለሁሉም መሪዎች የተጠቀሰው ጉዳይ ተመሳሳይ ቢሆን፡ ለእንግሊዝ ንግሥት ለቪክቶርያና ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለሎርድ ገርጅ ግራንቪል የጻፉት ሰፋ ይል ነበር።

ለንግሥቲቱና ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩም የጻፉዋቸው ሁለት ረዘም ያሉ ደብዳቤዎች፡ ሁለቱም ተመሳሳይ ሆነው በንግሥቲቱ ደብዳቤ ላይ የሠፈረው ቃል ከአድራሻውና ከሰላምታው በኋላ፡ ቀደም ብሎ በኮሎኔል ፒሪዶ እጅ የተላከላቸው ደብዳቤና በ10 ሳጥን የተከማቸ ገጸ በረከት መድረሱን፡ ሌላው ደግሞ በሳጥን የተቀመጠው የጥይት ስጦታ ለጊዜው ኤደን መቆየቱንና በኋላ እንደሚደርሳቸው መላክተኛው ማረጋገጡን፡ ከዚያ ወደ ፍሬ ነገሩ ገብተው ባለፈው ዘመን አህመድ ግራኝ የሚባል እስላም በኢትዮጵያ ተነሥቶ ብዙ አብያተ ክርስቲያናትን አቃጥሎ ብዙ ክርስቲያኖችን መፍጀቱን፡ አሁን ደግሞ

በግዛታቸው ውስጥ የአዘቦ አሮሞ ሸፍቶባቸው ያንን ለመውጋት ሔደው፡ ቀንቷቸው ወደ ከተማቸው ወደ ዐድዋ ሲመለሱ ከኢስማኤል “ንጉሥ ነኝ፡ ስለኔም ሆኖ እስከ መረብ ድረስ ያለውን የትግሬን ግዛት የሚያስተዳድረው ሹሜ ሙንሲንጀር ቤይ ነው” ብሎ የጻፈላቸውን ደብዳቤ ማግኘታቸውን... ኢስማኤል ፓሻ ምንም ሳይበድሉት በግዛቱም ውስጥ በምንም ዐይነት ሳይገቡበት አገራቸውን በመውረሩ ትክክለኛ ፍርድ ንግሥቲቱ እንዲሰጡአቸው ከመጠየቅ ጋር ያለርሳቸው ጥብቅ ወዳጅ እንደሌላቸው አሳስበዋል።

በመጨረሻም፡ ከአህመድ ግራኝ ወዲህ የኢትዮጵያ ነገሥታት እየተዳከሙ በሔዱ መጠን፡ እስላሞቹ (ቲርኮች) እያየሉ መሔዳቸውን ጠቅሰው አሁንም የግብጽ አሳብ በእጃቸው ያለውን የኢትዮጵያን ግዛት በሙሉ ለመውሰድ መሆኑን አመልክተው፡ የደብዳቤው መልስና የሚሰጧቸው ምክር የእንግሊዝ ዜጋ በሆነውና በሚያምኑት በኪርከሃም እጅ እንዲላከላቸው አሳስበዋል። ከዚህም ጋር እገረ መንገዳቸውን በመቅደላ ጦርነት ጊዜ የሔደው የኩርዓተ ርእሱ ሥዕልና ክብረ ነገሥት መጽሐፍ እንዲላከላቸው አሳሰበው፡ የቀረው በካቶሊኮች ላይ ያላቸውን ቅራኔ የሚገልጽ ነበር። 1

በካይሮ ኮሎኔል ስታንቶን የተባለው በቅንሲልነት ሲያገለግል ከቆየ በኋላ፡ በመጨረሻ መካከለኛውን ምሥራቅ ኢትዮጵያን ጭምር በሚመለከት ጉዳይ ዋና ተጠሪና ተጠያቂ ሆኖ በዋና ቅንሲልነት ስም የተቀመጠው ስር ኢቭሊን ባሪንግ ወደፊት ሎርድ ክሮመር የሚባለው የእንግሊዝ ባለሥልጣን ነበር።

በበኩላቸው የግብጽ ባለሥልጣኖች ከከዲቭ ኢስማኤል ዝምሮ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ኑባር ፓሻ፡ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ሸሪፍ ፓሻ፡ የመከላከያ ሚኒስትሩ ራቲቭ ፓሻ ይነስ ይብዛ የፈረንሳይና የእንግሊዝ ቋንቋ ተናጋሪዎች ስለነበሩ፡ ከእንግሊዝና ከፈረንሳይ ባለሥልጣኖችና መልክተኞች ጋር በቀጥታ እየተነጋገሩ በመጻጻፍ፡ በመገባበዝ ከኢትዮጵያ በተሻለ አኳኋን ከአውሮፓ ኃያላን ጋር ግንኙነታቸውን አሳምረው ይገኙ ነበር። ቋንቋ ለቋንቋ ተግባብቶ ይህን ዐይነቱን የመሳሰለ ግንኙነት ለማከናወን በኢትዮጵያ በኩል ኅድሎ ነበር። እነ ማኅደረ ቃል፡ እነመሸሻ ወርቂ፡ እነ ምርጫ ወርቂ፡ እነ ብሩ ወልቃኢት የውጭ አገር ቋንቋ ቢያውቁም፡ ከግስተርጌም ምናልባትም አንዳንድ ምክር

1 A. Raffray, Afrique Oriental — Abyssinie, pp. 273—274.

1 Public Record Office London — Fo (95/73/12/195.)
J. de Coursac, Le Regne de Yohannes, p. 111.

ከመወርወር ዐልፈው፡ በሥልጣን ረገድ ተሰሚነታቸው በጣም እነስተኛ ነበር። እንዲያውም ምንም ሥልጣን አልነበራቸውም ማለት ይቻላል። ከንጉሡ በታች የነበረው ሥልጣን ይመራ የነበረው ምንም የውጪ ቋንቋን በማያውቁት፡ የእውሮፓም ሥልጣኔ ባልቀመሱትና ባላጣጣ ሙት፡ ነገር ግን በዘርና በሥልጣን ከፍባሉት በነራስ እርዳታ፡ በነራስ ባር ያው፡ በነራስ አሉላ፡ በነራስ ሐጉስ ነበር። በነርሱም ጉን የቤተ ክህነት ባለሥልጣናች ንቡረ ዕድ አያሱ፡ እስከ ገብረዬ፡ እስከ ገብረ እግዚአብሔር፡ በኋላ የከደቸው አለቃ ብሩ ሲሆኑ፡ እቅዋማቸው ከታላላቁ መኳንንት ጋር የተሳሰረ በመሆኑ የቤተ መንግሥቱና የቤተ ክህነቱ ባለሥልጣናች አስተያየታቸው የተስያየ አልነበረም።

ለለዚህም፡ ለዚህ ከፍተኛ ጉዳይ ከኢትዮጵያ በኩል የንጉሡ ነገሥቱን መልእክት ለመሪዎቹ በማድረስ ብቻ ሳይሆን በቀጥታ ያለአስተርጓሚው በቃል ተነጋግሮ፡ ተከራክሮ፡ እሳቡን በጽሑፍ አስፍሮ፡ ትክክለኛውን ያዩ የሐንሰን ጥያቄ እሟልቶ መልስ የሚያመጣ ኢትዮጵያዊ መልክተኛ ጠፍቶ፡ ከብዙ ጊዜ ጀምሮ በአጠገባቸው ሆኖ በወታደርነትም፡ በፖለቲካም ሲረዳቸው የቆየውን እሳይ ስሙን የጠቀሰውን የእንግሊዙን ተወላጅ ኪርክሃምን ነበር የላኩት። ይህ ሰው በሐንድ አገርና በመካከለኛው ምሥራቅ፡ በዐምቤና በአደን ይመላለስ በነበረ መርከብ ላይ ተራ ሠራተኛና መጠጥም ያጠቃው እንደ ነበረ በየመጽሐፉ ተጠቅሷል።¹

እንደዚሁም፡ በውጭ አገር እንደ ወኪል (ቆንሲል) ሆኖ ለመቀመጥና ጉዳይ ለመፈጸም የሚመጥን ኢትዮጵያዊ እየጠፋ፡ ለወኪልነት የሚታወቀውም የውጭ አገር ሰው ነበር። ለምሳሌ፡ በእንግሊዝ አገር ወኪል አድርገው ለማስቀመጥ የሞከሩት ሳሙኤል ሄንሪ ኪንግ የሚባለውን እንግሊዛዊ ነበር።

በኢትዮጵያ ቤተ መንግሥት፡ አብዛኛውን ጊዜ የውጭ አገር ሰው ቅላቱና መጠነኛ ዕውቀቱ እንጂ፡ ችሎታው፡ ባገሩ መንግሥት ዘንድ ተሰሚነቱ የሚመዘንበት መለኪያ ስለ አልነበረ፡ ተራው ፈረንጅ ሁሉ ወደቤተ መንግሥቱ ጠጋ ብሎ ንጉሡን በዝቅተኛ ዕውቀት ካስደሰተ ከከፍተኛ ሥልጣን ይደርስ ነበር። ለለዚህም ነበር ኪርክሃም፡ ተራው የመርከብ ሠራተኛ፡ በኢትዮጵያ ተከብሮ ባገሩ ዐይነት የገጭ ራልነት ማዕረግ ያገኘው። እንደዚሁም ጃኮም ናሬቲ የሚባለው ተራ

ኢጣሊያዊ እናጢ፡ እንድ የዕንጨት ዙፋን አሳምሮ ሠርቶ በማቅረብ ካስደሰተ በኋላ፡ ታላቁን የሰሎሞንን ኮርዶን ተሸልሞ አማካሪና ባለሟል ሆኖ ነበር።¹ ይኸ ሁኔታ ከዐፄ ዮሐንስ በፊትም በኋላም ነበር።

የሆነ ሆኖ፡ ገጭራል ኪርክሃም ካዩ የሐንሰ ለንግሥት ሺክቶርያና ለሉርድ ግራንቪል የተጻፉትን ደብዳቤዎች ለሁለቱም ካቀረበ በኋላ፡ ለፈረንሳይ ፕሬዚዳንት እቀርባለሁ ብሎ የተቀበለውንም ደብዳቤ ራሱ አድርሶ በማነጋገር ፈንታ፡ ሎንዶን ለሚቀመጠው ለፈረንሳይ አምባሳደር አስረከቧል። ከእንግሊዝ ንግሥትና ከሉርድ ግራንቪል ከፈረንሳይ ፕሬዚዳንት፡ ከሙሴ ቲየርም የመጣው መልስ በመሠረቱ ስለጉዳዩ ከዲቭ ኢስማኤል ተጠይቆ የሰጠውን መልስ የሚደግፍ ነበር።

ታኅሣሥ 1865 ዓ.ም. በንግሥት ሺክቶርያ ተፈርሞ ከዊንዳር ቤተ መንግሥት የመጣው መልስ፡

... በአገልጋይዎ በጄኔራል ኪርክሃም እጅ የላኩልን ደብዳቤ ደርሶናል... በከዲቭ ኢስማኤል አድራጎት የደረሰብዎትን ስለ ገለጡልን ጉዳዩ አሥግቶናል። እርሱም ወዳጃችን ስለሆነ እውነተኛውን ነገር ለመረዳት በቆንሲላችን በኩሉኔል ስታንቶን በኩል ጠይቀነው በሰጠን መልስ ላይ፡ የግዛቱን ጸጥታ በድንበር ላይ ከሺፍቶችና ከቀማኞች ለመጠበቅ ወታደሮቹ ንቅናቄ ከማሳየት በቀር አገርዎን ለመውረር ምንም አሳብ እንደሌለው አረጋግጦልናል። ከዚህም የተረፈውን የውጭ ጉዳይ ሚኒስትራችን በዝርዝር እሟልቶ እንዲልክልዎ አዘነዋል ካሉ በኋላ፡ የኩርዓተ ርእሱ ሥዕል ተፈልጎ መጥፋቱንና የተገኘውን ሌላውን ከብረ ነገሥት መጽሐፍ እንዲላክ መወሰናቸውን ጠቅሰው “ይህ ደብዳቤ ሲደርስዎ ከከዲቭ ኢስማኤል በኩል በግዛትዎ ላይ ያሠጋዎት ጉዳይ በፍጆታ እንዲወገድ ተስፋ እናደርጋለን” ብለው ደምድመዋል።

ግራንቪልም በሰሙ የላከላቸው ደብዳቤ ያንኑ የንግሥቲቱን አባባል ከመዘርዘር በቀር ብዙም ጽደስ ነገር አልነበረውም። ፍሬው ነገር “ኢስማኤል የእንግሊዝ መንግሥት እውነተኛ ወዳጅ በመሆኑ ዐፄ ዮሐንስ ላቀረቡት ስሞታ ተጠይቆ የኢትዮጵያን ግዛት ለመውረር አንዳችም ምኞት እንደሌለው፡ ይልቅስ “ወሰን እያለፉ፡ መልክተኞችን

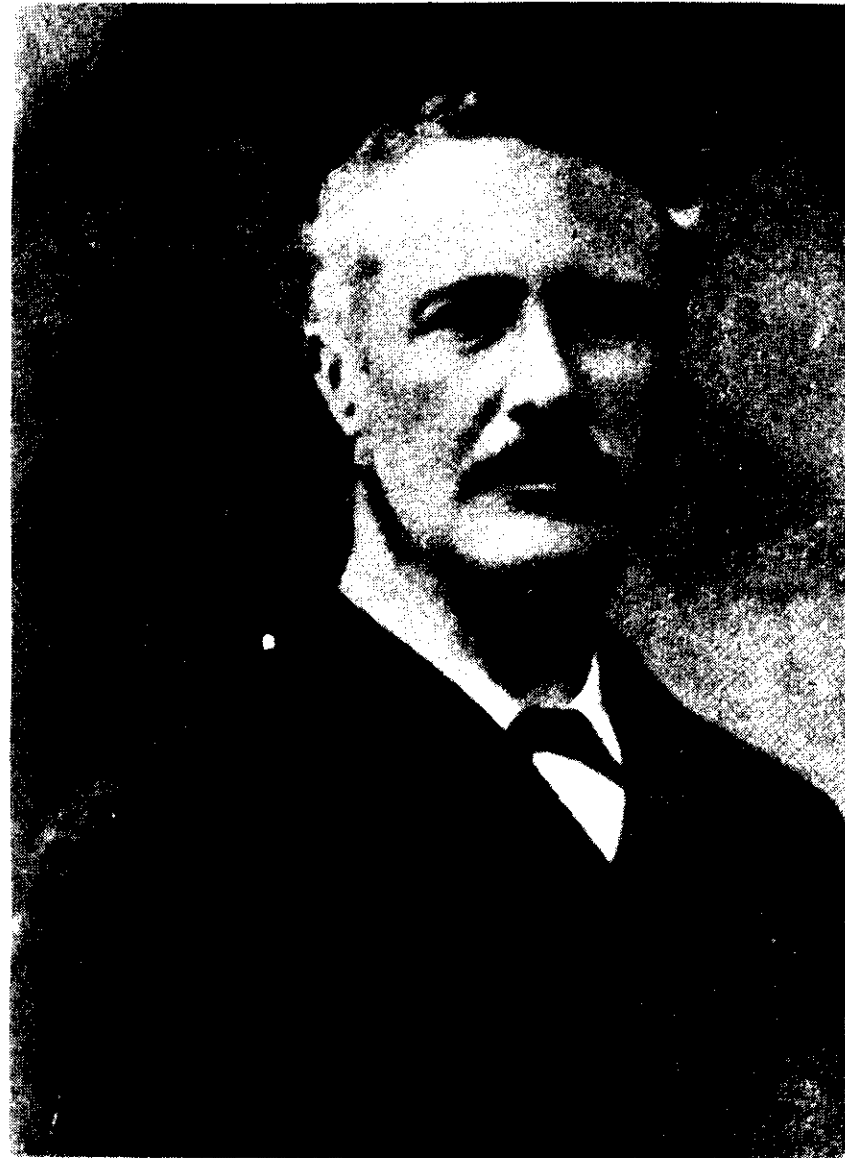
1 J. de Coursac, Le regne de Yohannes, p. 108.

1 A. del Boca, Gli Italiani in Africa Orientale, pp. 83—85

እየገደሉ፡ ከብትና ሰው በምርኮ የወሰዱ ከኢትዮጵያ ግዛት የመጡት ሽፍቶች ናቸው። ማለቱንና እነዚህን ተማርከው የሐዱትን ሰዎችና ከብቶች እንዲመለሱለት ጠይቆ መልስ ሰላጣ በወሰን ላይ ጸጥታ የሚጠብቁ ወታደሮች ማስቀመጡን፡ እነዚህን ወታደሮች ቢመቱም እንኳን ወሰን ዐልፈው ወደ ኢትዮጵያ ግዛት እንዳይገቡ ማስጠንቀቂያ መስጠቱን... ከመግለጽ ጋር በሁለቱ አገሮች መካከል ሰላምና ጸጥታ እንዲሰፍንና ሁለተኛ አለመግባባት እንዳይፈጠር የነበረውን ምኞት ይገልጣል። በተረፈ በግራንቪል ደብዳቤ መጨረሻ ላይ ሳሙኤል ሔንሪ ኪንግ ለዐፄ ዮሐንስ እንደ ቆንሲል ወኪላቸው ሆኖ በሉንዶን እንዲቀመጥ አሳስበው የነበረውን፡ ውክልናው በፊርማና በማሳተም ስለ አልጸደቀ፡ ተግልቶ ሲቀርብለት የሚቀበለው መሆኑን ያመለክታል።¹

ፈረንሳይ በ1870 ዓ.ም. ከጀርመን መንግሥት ጋር ተዋግታ ስለ ተሸነፈች፡ ንጉሠ ነገሥቱ ናፖሊዎን ሣልሳይም በቢስማርክ ጦር ስለ ተማረከና የዙፋን አገዛዝ ስለ ወደቀ፡ ፊፑብሊኩን ለመምራት የተመረጡት ፒራዚያንቶቹ እንደ አዶልፍ ቲየር፡ እንደ ማርሻል ማክማሆ ባሜጭር ጊዜ ከመለዋወጣቸው የተነሣ፡ ከፈረንሳይ በኩል ምንም ያህል ያለኝታ ተስፋ አልተጠበቀም። በደሳርዚክ እጅ የመጣው መልስም ምንም እጥጋቢ ስለ አልነበረ፡ በመጨረሻ ንጉሠ ነገሥቱ ለፈረንሳይ መልክተኛ “... እንግዲህ የእውሮፓ ኃያላን አቤቱታዬን ሰምተው አንድ ነገር ካላደረጉ ከዚህ በፊት እንደ ተመክርኩት፡ በሰላም መቀመጤ ቀርቶ ብቻዬን ተዋግቼ ቱርኮችን ከግዛቴ አባርራለሁ” ብለው ለቆንሲሉ እንደ ነገሩት ኩርሳክ የሚባለው ጸሐፊ አብራርቶ ገልጦታል።²

በእርግጥም በፖለቲካው በኩል ባለው ወገን ብቻዋን የቀረችውና በዲፕሎማሲ የገንኙነት ሚዳ በደንብ ለመጫወት የወጭ አገር ቶንቶ ዐዋቂ የሚያጥራት ያፂ ዮሐንስ ኢትዮጵያ በጦርነቱ መስክ ላይ በብዙ የፈረንጅ የጦር መኮንን ለተከበበችው፡ የአንደበት ባለቤት ለሆነችው ለኢሰማኤል ግብጽ የገርግንነት ሙያዋን በደንብ ስታሳይ ወደ ፊት እናነባለን።

ሻርልስ ጐርኝ ጐርዶን (ፓሻ)

(ከድራሚ ኤ ሴክራቴ)

1 Ibid.

2 Goursac, Le regne de Yoüannes, pp. 113—117.

[illegible][illegible]

(ፕብሊክ ሬዲዮ አፈሰ ሎንዶን)

— 125 —

ምዕራፍ ዐሥራ አንድ

ከሰሞታ በኋላ የመገደባደብ ጦርነት—የመንግሥት ፓሻ ፍጻሜ

ለአውሮፓ ኃያላን የሰሞታው ደብዳቤ የሚያሳስባቸው አልሆነም። ባለፈው ምዕራፍ እንዳስገነዘብነው፣ ግብጽ በዓለም ዐቀፍ ደረጃ በተለይ ከነዚህ ዐፄ ዮሐንስ ከጻፉላቸው መንግሥታት ጋር በፖለቲካም በባህልም፣ በንግድም ከኢትዮጵያ በተሻለ ሁኔታ ግንኙነቷን አስፋፍታ ይዛ ስለ ነበረች፣ ሁሉም የየመንግሥታቸውን ጥቅም መጠበቅ ስለ ነበረባቸው፣ “በዚህ፣ በግብጽና በኢትዮጵያ የወሰን ክርክር፣ ኢትዮጵያን ብንደግፍ ከዚች በጣም ካልታወቀችና የፖለቲካም፣ የንግድም ግንኙነት ከሌለን ላለ ቀር አገር ምንድነው የምናገኘው ጥቅም?” ለሚለው ጥያቄ በቂ መልስ የሚሰጥ የኢትዮጵያ ጠበቃ አልነበረም። በመንግሥት ደረጃ መሪዎች ሁሉ የጥቅምን ጉዳይ መከተል እንጂ፣ የሞራልን መንገድ ወደጉን ማድረግ ነበረባቸው።

ስለዚህ፣ የጀርመኑ ጠቅላይ ሚኒስትር አቶን ቢስማርክ ለጀርመኑ ንጉሠ ነገሥት ለዊልሄልም በጻፈው ማስታወሻ ላይ “...በግብጽና በኢትዮጵያ የወሰን ክርክር ለመግባት ለጀርመን ምንም ዐይነት የፖለቲካ ጥቅም የለም። በዚህ ጉዳይ የከዲሴን ምኞት የሚፃረር አቅዋም ብንወስድ በእሱ አገር ያለንን ቁም ነገር ያለውን የንግድ ጥቅማችንን እናበላሻለን...” ያለው የሁሉም አስተያየት ነው።¹ በእርቶዶክስ ሃይማኖቱ የተማመኑበት የመስኮብ መንግሥት አቅዋሙ ከነዚህ ከእንግሊዝና ከጀርመን መንግሥታት የተለየ አልነበረም።

የተቀሩትም የአውሮፓ መንግሥታት ከየቆንሲሎቻቸው፣ ከየሚሲዮናውያኑ በተለይ ያፄ ዮሐንስ ጠበኛ ከሆነው ከመንግሥት ፓሻ የተጻፈውን “የቦንስ፣ የሐባብ፣ የመንሳ፣ የሐልሃል፣ የቤኒ አሚር ሕዝብ ሃይማኖቱ እስላም ስለሆነ፣ ካልሠለጠነው ከኢትዮጵያ አገዛዝ ይልቅ በሠለጠነውና የሃይማኖት ዝመዱ በሆነው በግብጽ መገዛትን ይመርጣል፤ አሁንም ወደ ተቀብሏል” የሚለውን እያነበቡ የግብጽን አባባልና ወረራውን ደግፈውታል።²

1 Zewde G.S., The Process of Reun. of the Eth, pp. 120—121.

2 G. Douin, Historire du regne du kedive Ismael, Tome III. pp. 769—770.

በዚህም ላይ የምኒልክን ከዮሐንስ ጋር አለመተባበር፣ እንዲሁም የነራሽ ወልደ ሚካኤል፣ የነራሽ ወልደ ሥላሴ፣ የነራሽ ወልደ ማርያም ካፄ ዮሐንስ መሸፈት፣ የነአለቃ ብሩ ከዳት ለሙንሲንጀርና በርሱም ስብከት ለተማመነው ለከዲሽ ኢስማኤል ኢትዮጵያን ወርሮ ከሱዳን ጋር የመደባለቁ ጉዳይ ምንም ያህል እንቅፋት የሌለበት ጥርጊያ ጉዳና መስሎ ታያቸው።

ገፍኔራል ናፒየር፣ ዐፄ ቴዎድሮስን ለመውጋት ሲመጣ፣ “ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ እንድንት” በተባለው መጽሐፍ ላይ እንደምናስታውሰው፣ ሙንሲንጀር በመንገድ መሪነት፣ በወሬ ነጋሪነት፣ በፖለቲካው አመራር እንደ ኃላፊ ሆኖ አብሮ መጥቶ ጥሩ አገልግሎት ሰጥቶ ነበር። እርሱም ከዚያ መልስ በእንግሊዞችም፣ በፈረንሳዮችም ዘንድ ተከብሮ እስከ ቆንሲልነት ድረጃ ድርሶ ነበር። ያሁኑንም ከዐፄ ዮሐንስ ጋር የሚደረገውን ጦርነት የተመለከተው በዚያው በመቅደላው ጦርነት ዐይነት ነበር። ነገር ግን፣ በሁለቱ ጦርነቶች መካከል ያለውን ልዩነት ሊገመግመው አልቻለም፤ ወይም አልፈለገም።

ከፈረንሳዮች ወደ ግብጾች ዞሮ የምጥዋ አገረ ገዥነትን ሲሾም የ“ቤይ” ማዕረግ ተሰጥቶት የነበረውን፣ እሁን ደግሞ የግብጽ ጦር በርሱው አሳሳቢነትና አመራር ቦጉስና አካባቢውን ሲይዝ፣ ባላባቶቹም ያለምንም ተቃውሞ ተገዥነታቸውን ሲያረጋግጡ በከዲሽ ኢስማኤል ፈቃድ ከፍ ያለውን የፓሻነት ሹመት አገኘ። ባለቤቱም የቦጉስ ተወላጅ ነበረች። ከዚህም ጋር ያፄ ዮሐንስ ዋና ታማኝ አገልጋይ የነበሩት አለቃ ብሩ፣ እስከ ግብጽ እገር ድረስ ሔደው ጳጳሱን አቡነ አትናቴዎስን በማምጣትና ዐፄ ዮሐንስን በማንገሥ ከፍ ያለ አስተዋጽኦ ያደረጉት፣ እሁን ንጉሠ ነገሥታቸውን ከድተው ከሙንሲንጀር ጋር ሰምና ወርቅ ሆነው ስለ ተባበሩለት፣ ሁኔታው ለጊዜው መልካም መሥመር የያዘ መስለው።

ይኸ ሁሉ ከታሰበና፣ አስቀድሞ በፕላን እንደ ታቀደው፣ በሰሜንና በምሥራቅ የሚዘምት የጦር ሠራዊት ከተዘጋጀ በኋላ፣ በምሥራቅ በታጁራ በኩል ለሚዘምተው ዋና መሪ ራሱ ሙንሲንጀር ፓሻ፣ በሰሜን በኩል በዘይላ ለሚዘምተው ራውፍ ፓሻና የጠቅላይ ሚኒስትሩ የኑባር ፓሻ የልጅ ልጅ (የርሱ ምክትል ኮሎኔል አራንድሩኝ (የዴንማርክ ተወላጅ) እንዲሆኑ ተመድበዋል። ዋናውም አሳብ በሰሜን ራውፍ ፓሻ፣ በትግራይና በትግሬ ዮሐንስን የከዱትን የክርስቲያን መኳንንት ከአስላሞቹ ባላባቶች ጋር አስተባብሮ፣ በምሥራቅ በኩል የወሎንና የአውሳን፣ እንዲሁም የአዘቦ እርሞን ባላባቶች ቀስቅሶና ቢቻል ምኒልክንም ጨምሮ፣ ዮሐንስን በሁለት ወገን

አዋክቦ በማድከምና በመጣል የግብጽን የበላይ ገዥነት በኢትዮጵያ ለመመሥረት ነበር።

ይሁን እንጂ፣ በምሥራቅና በሰሜን በሁለቱ አዝማች መካከል መቀናናት ነበር ይባላል። የሰዊሱ ተወላጅ ሙንሲንጀር ለግብጽ ሊያስገኝ ባቀደው ሰፊ ግዛት በኢስማኤል ዘንድ ሲወደድና ሲመሰገን፣ በሰፋፊ ግዛት ላይ ሲሾም፣ ራውፍ ፓሻ፣ ግብጻዊው ግን ለዚያ ዕድል ባለመብቃቱ በቅናት እየተገፋፋ የሙንሲንጀር ፓሻ ተልዕኮ እንዲሰናከል ይጣጣር ነበር ይባላል።

በ1868 ዓ.ም. በ17 መስከረም ኮሎኔል አራንድሩኝ የጦሩ የበላይ አዝማች ሆነ። የዚህም ጦር ዋናው ዓላማ ከምጥዋ ተነቃንቆ ወደ ደጋው ወደ አሥመራ ወጥቶ ሐማሴንን፣ ሠራዊንና አካለ ጉዛይን ወርሮ እስከ መረብ ወይም እስከ ዐድዋ በመዝለቅ፣ የተያዘውን ሰፊ አውራጃ በቀጥታ የማስተዳደሩ ተግባር በግብጽ የበላይ ገዥነት የሚወሰን ጉዳይ መሆኑን ኢስማኤልና ኮሎኔል አራንድሩኝ ተጽጽፈውበት ይገኛል። “ይኸንንም አሳብ ዮሐንስ የተቃወሙ እንደሆነ በጉንደር፣ በጉጃም፣ በሸዋ በዮሐንስ ላይ የሚነሡትን መሳፍንት አግዛቸው” የሚል የኢስማኤል ደብዳቤ ለአራንድሩኝ ድርሰታል።¹

ለለዚህ፣ አራንድሩኝ መስከረም 26 ቀን 1868 ዓ.ም. ምጥዋ ገብቶ ሲደራጅ ለንብቶ ከምጥዋ ተንቀሳቅሶ በጥቅምት 14 ቀን ሠሐጤንና ዶጋሊን ዐልፎ ጊንዳፅ ደረሰ። ከዚያም የግብጽ ጦር ግማሹ ሐማሴን፣ የቀረውም አከለ ጉዛይ ሲገባ በንጉሠ ነገሥቱ በዐፄ ዮሐንስ ትእዛዝ የሐማሴን ገዥ ደጃች ገብሩ፣ የሠራዊው ደጃች ማሩ ግዛታቸውን እየለቀቁ ንጉሠ ነገሥቱ ወደሚገኙበት ወደ ዐድዋ ሔዱ።

በዚህም ጊዜ፣ ለማታለልና ለማዘናጋት በከዲሽ ኢስማኤል እንደ ታዘዘው የጦር አዛዥ “... የግብጽ መንግሥት አበሻን ለመያዝ ሐማሴንንም ለመውሰድ ምኞት የለውም። ነገር ግን፣ ከርስዎ በኩል ገፍኔራል ኪርከሃም የሚባለው እንግሊዛዊ የአሥመራና የጊንዳፅ አገረ ገዥ ተብሎ መሾሙን (ኢስማኤል ከዲሽ) ስለ ሰማና በወደብ ላለው ግዛቱ ስለ ሠጋ፣ ደግሞም እንግሊዙ አገዛዙ መጥፎ የሆነባቸው ባላባቶች ለከዲሹ አቤቱታ ስለ አሰሙ፣ ወደ ደጋው ከፍ አልን እንጂ ከዲሹ እንደ ቀድሞ ከርስዎ ጋር በወዳጅነት ለመኖር እንጂ፣ ለመዋጋት ምንም ዐይነት ምኞት የለውም” የሚል ደብዳቤ ጽፎ ላከ።² ይኸን

1 Douin, Histoire du regne du Kedive Ismael, Tom III pp. 770—772
2 J. de Coursac, Le regne de Yohannes, p. 305.

የመሰለውን የማዘናጊያ ደብዳቤ ከላከ በኋላ፡ አሬንድሮፕ በ24 ሬጅመንት የተከፈሉ 2500 የሠለጠኑ የግብጽና የሱዳን ወታደሮች ብዙ የረሟንግቶን ጠበንጃዎችን፡ 6 የተራራ መድሮችንና 6 ሮኬቶችን እንደያዙ ጉዟቸውን ዝመሩ። ስተጻፈላቸው የግብጽ ደብዳቤ ዐፄ ዮሐንስ ምንም ዐይነት መልስ ስለ አልሰጡ፡ አሁንም አሬንድሮፕ አብድኤልራሂምን (አብዱልራሂም) የሚባለውን ልኮ፡ ዐፄ ዮሐንስ ስለ ሰላም ጉዳይ የሚነጋገሩ መልዕክቶችን እንዲልኩ ቢያስጠይቅ፤ ስለአልላኩ፡ ጦሩ ጉዞውን ወደፊት ቀጥሎ እስከ መረብ ወንዝ ድረስ።

በቅርብ ጊዜ የታተመው ያፂ ዮሐንስ ዜና መዋዕል፡ የዚህን የወረራና የጦርነት ጉዳይ እንደዚህ ሲል ያትታል “... ዐፄ ዮሐንስ በነገሡ በአራተኛው ዓመት² ከግብጽ ኢስማኤላውያን መጥተው የአግኦዚ አገር የሆነችውን ሐማሴን የምትባለዋን ወረሩ። በዚህ ጊዜ እስማኤላውያን የተባሉት ቱርኮች (ግብጾች) ወደ ሠፈሩበት ሔደው ሁኔታቸውን የሚሰልሉ ሰዎች ልከው፡ እነዚህ ሰዎች ወደ ንጉሣቸው ተመልሰው የቱርኮችን (የግብጾችን)፡ የፈረሶቻቸውን ብዛታቸውን፡ ጽናታቸውን ገለጡላቸው” ካለ በኋላ፡ ንጉሡ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ “ኃይለኛ በሠራዊቱ ሰዓት አይድንም፡ ፈረሶችም በፈረሱ ጽናት አያመልጥም” ብለው ዐይናቸውን ወደሰማይ ሰቅለው፡ “ሕዝብህን ከጥፋት አድን፤ ርስትህንም ባርካት፤ ለኛ ለአገልጋዮችህ የማሸነፍ ኃይል ሰጠን” ብለው ጸልዮው ወደ ጦርነቱ ጉዞ መዝሙራቸውን ያመለክታል።³

በሙሴ ሼን የታተመው ሌላው የግዕዝ ዜና መዋዕል፡ በነገሡ ባምስተኛው ዓመት እስማኤላውያን... ብዙ መድፍና ጠበንጃ ይዘው ሠራዊ መጥተው ስለ ነበረ፡ ዐፄ ዮሐንስ ይኸንኑ ሰምተው መረብን ተሻግረው ከእስማኤላውያኑ ጋር መሬት በደም እስከትታጠብ ድረስ ብዙ እልቂት አድርገው፡ ከጠላቶቻቸው አንድም ሳያስተርፉ መፍጀታቸውን ያመለክታል።*

በምጥዋ የፈረንሳይ ቅንሲል ደሳርዚክ በዚሁ ጊዜ የፈረንሳይ መንግሥት መልእክት ይዞ ወደ ዐድዋ መጥቶ ከንጉሡ ነገሥቱ ጋር ሆኖ ሁሉንም ይመለከት ስለነበረ፡ ስለ ጉዞውና ስለ ጦርነቱ አዝማመር በበኩሉ እንደዚህ ይላል። “... ዮሐንስ በ2 ጎዳር 1875 ዓ.ም. ቤተ መንግሥታቸውን ከጧቱ በአምስት ሰዓት ላይ በለቀቁ ጊዜ ታላቅ የመሬት መናወጥ ተቀስቅሶ ከሸሎዳ ተራራ ላይ የተፈነቃቀለው የደንጊያ ናዳ እየተንከባለለ ከንጉሡ እግር ሲደርስ፡ ንጉሡ በግንባራቸው ተደፍተው ለሠራዊት አምላክ ሰግደው ቀና ካሉ በኋላ፡ ፈታቸውን ወደ ሠራዊታቸው መልሰው፡ “ይህ አስደንጋጭ ምልክት ዐረመኔዎቼ (ግብጾች) በጥንታዊቱ ኢትዮጵያ ተቀብረው ለመቅረታቸው አምላክ የሰጠው ምልክት ነው” ብለው ከተናገሩ በኋላ፡ ከዐድዋ የሦስት ሰዓት ጉዞ ራቅ ብለው ንጉሡ ነገሥቱ እንደ ሠፈሩ የጦር ሠራዊቱም ቁጥር ከያለበት ተሰብስቦ ባንድ ጊዜ ከአንድ ሺ እስከ 70 000 መድረሱን፡ አቡነ አትናቱዎስም ከንጉሡ ነገሥቱ ጋር በመተባበር ጦርነቱ ቅዱስ ጦርነት ነው እያሉ ወታደሩን ማበረታታቸውን ይገልጻል።¹

ከዚህ በኋላ፡ የሁለቱም የጦር ሠራዊቶች ጉንደት ላይ ተያዩ። በዚህ ጊዜ አሬንድሮፕ ግማሹን ጦር በጉንደት ትቶ ኮንት ዘኪ ወዳለበት ወደ ከሳድ ሂቃ እንደ ተደባለቀ፡ ኢትዮጵያውያኑ ተጠግተው በኃይል ወጊያ ዝመሩ። እርሱም በመዝሙሪያ የወጠነውን የማጥቃት ተግባር ትቶ ምቹ ሥፍራ ይዞ መከላከል ዝመረ። ነገር ግን፡ ኢትዮጵያውያኑ በነሻለቃ (ወደፊት ራስ) አሉላ፡ በነደጃች ሐገሱ፡ በነደጃች ተሰማ የሚመራው ጦር ወታደሩን ስለ ፈጁበት፡ ከአለበት ሥፍራ እንደገና ለቆ ወደ ጉዳጉዲ ሸለቆ ተዛውሮ ያንድ ሰዓት ጦርነት እንደ ተደረገ ግብጾቹ ሙሉ በሙሉ ተሸነፉ። አሬንድሮፕ ከጦርነቱ ሚዳ ላይ ሞቶ ተገኘ። ግማሹ ሲሞት ወይም ወደ ኋላው ሲሸሽ 150 ግብ ጸውያንና ሱዳኖች፤³ ዩዝባሽ (ያገር ተወላጅ የቅጥር ወታደር ሹማም ንት) ግማሹን ሲማረኩ አንዳንዶቹ በሸሽት አመለሙ።

ከኢትዮጵያ ወገን፡ በመዝሙሪያ መረብ አጠገብ በተደረገው ጦርነት 31 ወታደር ሲሞቱ 55 መቁሰላቸውን፡ በጉዳጉዲው ጦርነት 521 ሞተው 335 መቁሰላቸውን ደሳርዚክ ያመለክታል።²

ከዚህም አያይዞ ንጉሡ ነገሥቱ ከዓዲኳላ፡ “የምሥራች! ደስ ብሎ ኛል ደስ ይበልህ በእግዚአብሔር ቸርነት ጠላቶቼን አሸነፍሁዋቸው”

1 Zewde G.S., The Process of Reun., pp. 139—140.

2 Bairu Taffa, (ed.) A Chronicle of Emperor Yohannes IV, F. 140.

3 Ibid. pp.

* ወኮነ ዓቢይ ተቃትሎ እስከነ ትትሐፀብ ምድር በደመ እስማኤላውያን ወተቀትለ ኩሉ አመ ሰባዓቱ ለገዳር ወኢያትረፉ አሐደ እምኔሆሙ... Histoire de Yohannes IV—P 9—11 መረጃ በደም ታጠበች የግላው ቃለ አጋና ነው። በተለይ ደግሞ “አንድም ሳያስተርፉ ሁሉንም ፈጁት” የግላው የተለመደ ያባቶችን አጻጻፍ ሆኖ ነው እንጂ፤ ከዚህ ጦርነት የሸሽዎት፡ የተግረከውም ብዙ ሙሆኑ የታወቀ ነው።

1 J. de Coursac, Le Regne de Yohannes, pp. 306.

2 Ibid. 303—306 Zewde G.S., The process of Reun., pp. 140—143. L. dei Sabelli, Storia di Abyssinia, pp. 247—248.

የሚል የደስታ ደብዳቤ ለእሱ እንደ ላኩበት ፡ ደብዳቤክ ይገልጽና የጦርነቱን ሁኔታ ለመንግሥቱ በጻፈው ራፖርት ላይ ከኮሎኔል አሪን ድሩፕ ጋር ሆኖ ይዋጋ የነበረው ኮንት ዘኪ የሚባለው የአውስትሮ ሃንጋሪያን ተወላጅ በከሳድ ዲቃ በተደረገው ጦርነት ላይ ከፋኛ ቆስሎ በ8ኛው ቀን የርሱን (የደንብዘን) ዐድዋ መገኘት ሰምቶ ሳይበላ ፡ ሕክምና ሳያገኝ በጣም ተጉሳቂሎ ፡ ቆስሎና ተልቶ በመዳፉም ፡ በጉል በቱም እየዳኸ ሲሔድ ከመንገድ አግኝተት እንደ ረዳውና በኋላ እንደ ሞተ ይገልጻል ።

ይኸ ሁሉ በሰሜን በኩል ሲደርስ ፡ በምሥራቅ በኩል ከዚህ በፊት እንዳወሰነው ፡ እነ አሪን ድሩፕ በጥቅምት ወር 1866 ዓ.ም. ላይ ወደ መረብ ሲጓዙ ሙንሲንጀር ፓሻ ከአለቃ ብሩ ጋር ሆነው በከ ዲቭ ኢስማኤል ትዕዛዝ ከነበረበት ከሰንሂት ቀደም ብሎ በመስከረም ወር 1866 ዓ.ም. ላይ ወደ ምጥዋ ሔደ ፡ ከዚያ ወደ አውሳ ሌላ ጦር ይዞ ለመሔድ ተዘጋጀ ። ዝግጅቱም እንዳለቀ በጥቅምት ወር 1866 ዓ.ም. ወደ አውሳ ጉዞውን ዝመረ ። ዋናው አሳብ በሰሜን በኩል አሪን ድሩፕ ኃይሉን በዐፄ ዮሐንስ ላይ በሚያሳይበት በዚያው ሰዓት የአውሳን ፡ የራያንና የአዘቦን ፡ የወሎን ሕዝብ ቀስቅሶ በዚያ በኩል ዐልፎ ከምኒልክ ጋር ግንኙነት በማድረግና ለሸዋው ንጉሥ ማናቸውንም ስጦታና ተሰፋ ሰጥቶ ዐፄ ዮሐንስን በሁለት ወገን ከዐለማስጪ ነቅ ነበር ።

ዳሩ ግን ፡ ይኸን ዓላማውን ወደ ፍጻሜ ከማድረሱ በፊት ባለፈው እንዳነበብነው ፡ በሰሜን የዘመተው ጦር ጉዳጉዲ ላይ ተመትቶ መሪው ኮሎኔል አሪን ድሩፕ ራሱ በጦሩ ሜዳ ላይ እንደ ወደቀ ቀርቷል ። ስለዚህ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ኑባር ፓሻ የጉንደቱን ውድቀት ገልጾ በዚያው ባለበት በአውሳ ግዛቱን አጠባብቆ እንዲይዝ እንጂ ፡ ወደፊት እንዳይገሠግሥ ከምኒልክም ጋር ግንኙነት ለማድረግ ጊዜው ምቹ ስለአልሆነ እንዲያቆየው ለሙንሲንጀር ደብዳቤ ልኮለት ነበር ። ሙን ሲንጀር ደብዳቤው በፍጹም ሳይደርሰው ፡ በሰሜን የዘመተው ጦር መሸነፉንም ሳይገነዘብ ፡ የአሰል ሐይቅ በሚገኝበት ቦታ አድርጎ በአገሩ ባላባት እየተመራ ሲጓዝ ስለ መሸበት ፡ ከታጁራ ዐርባ ኪሎ ሜትር ራቅ ብሎ ከሚገኘው ቀበሌ ከነጓዙና ከነጦሩ አብሮ ሠፈረ ። ባላባ ቱም ፡ እነ አለቃ ብሩም አብረውት ነበሩ ። በኅዳር ወር እጋማሽ ላይ የበረሃ ጉዞ አድክሟቸው ሁሉም በተኙበት ሰዓት ከሌሊቱ በዘጠኝ ሰዓት¹ ላይ በርከት ያሉ የደንከል ሰዎች በደፈጣ በድንገት ደርሰው

ወጉዋቸው ። በጭለማው ሰዓት ድካም የተጫናቸው ወታደሮች እንደ ሚገባ ሳይከላከሉ ብዙዎቹ አለቁ ። አደጋውን በጥሩምባ ሊያሰሙ የሚገባቸው አስቀድመው ስለ ተመቱ ምንም ማድረግ አልተቻለም ።

ሙንሲንጀር ፓሻም ከባለቤቱ ጋር በሠፈሩ መካከል እንደተኛ በነዚህ በደንከሎቹ ተከበበ ። በጠበንጃም ፡ በሽጉጥም እየተከላከለ ከወራሪዎቹ መካከል ሲይዙት የሞከሩትን ሦስቱን ከገደለ በኋላ አንዱ ደንከል ጭንቅላቱን ሌላው ትከሻውን በጉራዴ ደብድበው ከጣሉት በኋላ ፡ በጦር ጨቅጭቀው ገደሉትና ሕይወቱ በዚህ ዐይነት ተፈጸመ ። ባለቤቱና ሳንፍሬዲ የሚባለው ከርሱ ጉን ሕይወታቸው ዐለፈ ።

ከተከተለው ጠቅላላ ጦር 155 ግብጻውያንና 500 የደንከል ተወላጆች¹ ሞተው የተረፉት 73 ሱዳኖች 73 ዐረቦች (ግብጾች) ከአራት የጦር መኮንኖች ጋር ጭለማውን ተገን አድርገው ሌሊቱን በመሸሽ ከዚያም ቀን በመደበቅ ሌሊት በመጓዝ ከ8 ቀን በኋላ ታጁራ ገብተው ነፍሳቸውን አዳኑ ።²

በዚህም የሌሊት አደጋ ብልጡ አለቃ ብሩ ሸሽተው ከወንዝ (አዋሽ) ውስጥ ተደብቀው በነጋታውም በሕይወት ያሉትን ሱዳኖች ፡ ቁስለኞቻቸውን ትተው ፡ ከርሳቸው ጋር ወደ ታጁራ እንዲሸሹ አባብለው “እሺ” አሰኝተው ፡ ሱዳኖቹ አለቃ ብሩን ተከትለውና በሕይወት የተረፈውን አንድ መኮንን በቃሬዛ ተሸከመው ታጁራ (ቱጉሪ) በደህና እንዳደረሱዋቸው ኩርሳክ በጻፈው መጽሐፍ ያረጋግጣል ።³ ነገር ግን ፡ በሌላ መጽሐፍ የአለቃ ብሩ በዚህ ጊዜ መሞታቸው እንጂ ማምለጣቸው አልተመለከተም ።⁴

1 ዘውዴ ገ/ሥላሴ በገጽ 63 ደንከሎች ጥቃት የሰነዞች ጠዋት መሆኑን ገልጾልኝ ።

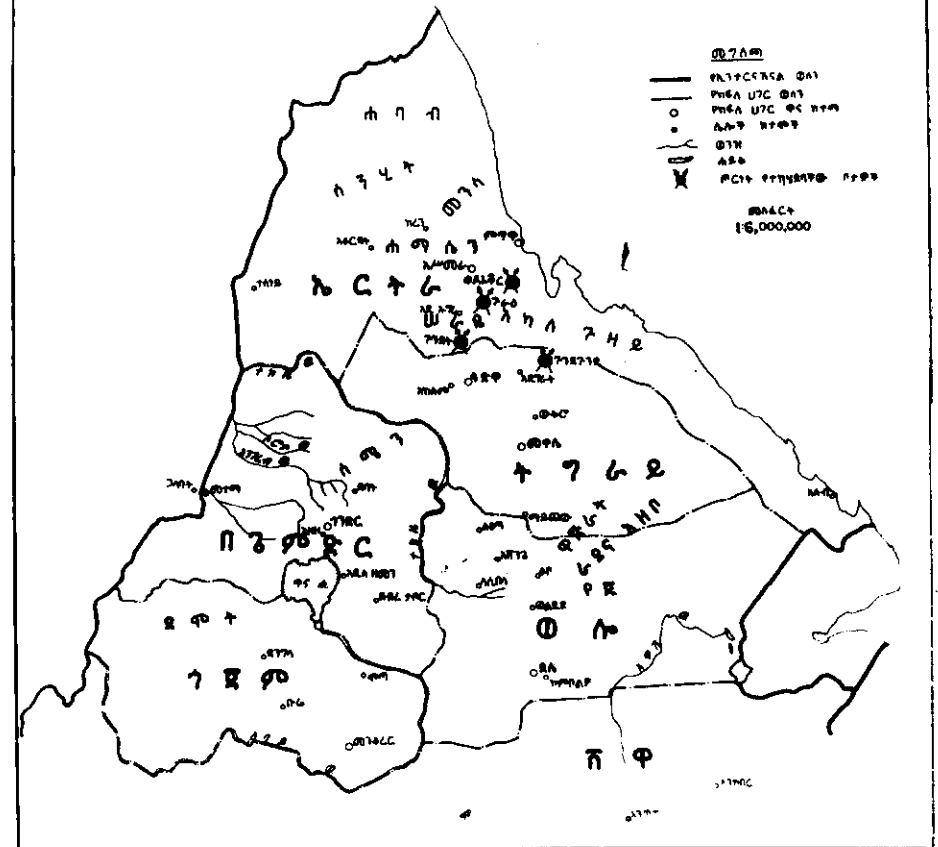
1 ዝኒ ከግሁ የሙንሲንጀር ወታደሮች በጠቅላላ 361 ብቻ እንደ ነበሩ ገልጾልኝ ።

2 L. Sabelli, Storia di Abyssinia pp. 245—246.
Zewde G.S., The process of Reun., pp. 144—147.
A. Wylde, Modern Abyssinia, pp. 14—46.

3 J. de Coursac, Le regne de Yohannes, pp. 314—316.

4 S. Rubenson, The Survival of Eth. Indep., p.372

የኢትዮጵያ የቦር ሠራዊት ነገብ፡ ወራሪ ወታደሮች ጋር
የተዋጋባቸውን የጉንደትን የጉንደገንደገን የጉራዕን
ቀዳሚያዎች ቦታዎች የሚያሳዩ ነበሩ

የኢትዮጵያ የጦር ሠራዊት ከግብጽ ወራሪ ወታደሮች ጋር የተዋጋባ ቸውን የጉንደትንና፣ የጉንዳጉንዲን፣ የጉራዕን፣ የቀይሕቆርን፣ ቦታዎች የሚያሳይ ካርታ ።

ምዕራፍ ዐሥራ ሁለት

ሁለተኛው ጦርነትና የኢትዮጵያ ድል አድራጊነት

የመዝናኛው የጉንደት ጦርነት በኢትዮጵያ አሸናፊነት እንደ ተፈጸመ ዐፄ ዮሐንስ በድል አድራጊነታቸው በመጠቀም ወደ ቦጎስም፣ ወደ ምጥዋም አልተጓዙም። ወደዚያ ለመሔድም ብዙ የሚገጥማቸው ችግር ነበር። አንደኛው ቁጥሩ መጠነኛ ቢሆንም የግብጽ ጦር በቦጎስና በምጽዋ ወደብ ይገኝ ነበር። ሁለተኛ ከሃምሳ እስከ ሰባ ሺ የሚደርስ ጦር እንደያዙ ከደጋው በሐማሴን ዐልፈው ወደ ቆላው ወደምጥዋ ቢወርዱ ለዚህ ሁሉ ሠራዊት ከነክብቱ የሚበቃ የእህልም፣ የሣርም፣ የውሃም ስንቅ ይቸግራል።

ስለዚህ፡ የመዝናኛውን ድል እንዳገኙ ወደፊት ገፍተው ወደብ በመያዝ ከሌሎቹ መንግሥታት ጋር ጠብ እንዳይፈጠር ጉዳዩን ዓዲኳላ ላይ ከመኳንንቶቻቸው ጋር መክረው፣ ዘክረው ሁሉንም ትተው ወደ ዐድዋ ተመልሰው ኢስማኤል በቀድሞው ወሰን እንዲቆም አንድ ደብዳቤ፣ እንደዚሁም ለንግሥት ሺክቶሪያ ሌላ ደብዳቤ ጽፈው ላኩ። ለንግሥት ሺክቶርያ በጻፉት ደብዳቤያቸው ላይ፡ አላግባብ የግብጽ ጦር አገራቸውን ወሮ በአልሞት ባይ ተጋዳይነት ተዋግተው ማሸነፋቸውን፣ ኢስማኤልን “እንተም ከአባቶችህ አትበልጥም፣ እኔም ከአባቶቼ አላንስምና ባገርህ ረግተህ የያዝኸውን አገሪን ልቀቅ” ቢሉት እምቢ ብሎ መዋጋቱን፣ እርሳቸው ለንግሥት ሺክቶሪያና ለሌሎችም ኃያላን የሚጽፉትን ደብዳቤ ምጥዋ ላይ መንሲንጀር ቀዶ እየጣለ፣ በዚህ ፈንታ እርሳቸውን ጥፋተኛ ለማድረግ እርሱ እንደልቡ እየጻፈ መላኩን በዝርዝር ጽፈው፣ በዚያው በአገልጋያቸው በገፍረው ኪርክሃም እጅ ልከው ነበር። ነገር ግን፣ አሁንም የግብጽ ባለሥልጣኖች ምጥዋ ላይ መልክተኛውን 6 ወፎ አስረው አስቀምጠውት በመጨረሻ በሕመምና በችግር ተጉላልቶ ለመሞት በቅቷል።

በግብጽ በኩል፡ በጉንደቱ መሸነፍ የነኮሎኔል አሬንድሮፕ መሞት በካይሮ እንዳይሰማ በጥብቅ ተከለከለ። በዚህ ፈንታ የግብጽኛ በኢትዮጵያውያን መሸነፍ ውርደት ስለሆነ፣ ዐፄ ዮሐንስን እንደገና በመውጋት በደንብ ትምህርት ሰጥቶ ለመቅጣት የሚችል እና ያለፈውን መሸነፍ

ተቀብሎ የግብጽን የተዋጊነት ዝና የሚመልሱ ከፍ ያለ የጦር ድርጅት በትጋት ይካሄድ ዝመር = በግብጽ ባለሥልጣኖች ዘንድ ይኸን የመ ስለ ራሳቸውን የማኩራራት፣ ኢትዮጵያን በዝቅተኛ ደረጃ የመገመት ስሜት የሚያሳድርባቸውን ምክንያት በሁለቱ ቤተ መንግሥቶች (በካይሮና በመቀሌ) እና በሁለቱ ሕዝቦች መካከል ያለውን የሥልጣኔ ድርጅት፣ የወታደራዊ ትጥቅና የጦር መሣሪያ ልዩነት በመገመት መሆኑ ጥርጥር የለውም። ይሁን እንጂ፣ በሁለቱ ሕዝቦች መካከል የነ በረውን የተዋጊነት መንፈስ በተለይ ጦርነቱ የሚካሄድበት ሠፈር ለኢትዮጵያውያኑ ቀና፣ ለግብጻቹ አደናጋሪ መሆኑን የግብጻቹ መሪዎች በነርሱም ውስጥ ያሉት የፈረንጆቹ አዝማች ሊገመግሙት አልቻሉም።

ስለዚህ፣ በኩራት መንፈስ እንደ ተከበቡ አዲስ ለሚዘምተውና ቁጥሩ 15 000 ለሚደርሰው ጦር የበላይ አዝማች፣ የግብጽ የጦር ኃይል ጠቅላይ አዛዥ፣ መሐመድ ራቲብ ፓሻ ተሾመ። ለርሱም ጅፍ እፍ ስታፍ (ኤታ ማዦር) ሆኖ በምክትልነት የሚረዳው የአሜሪካን ተወላጅ ዤኔራል ዊ. ዊ. ሎሪን ተመደበ። ከነዚህም ቀጥለው ዊሊያም ማክዳይና ቻርልስ ፈልድ የሚባሉ ኮሎኔሎች ተጨመሩ።¹ ከነዚህም ጋር ከጀርመን የጦር ትምህርት ቤት ሠልጥኖ የተመረቀው ልዑል ሐሰን የሚባለው የራሱ የኢስማኤል ልጅ ተመደበ።

በዚህ ዐይነት፣ ካይሮ ላይ ዝግጅቱ በጎዳር ወር ላይ እንዳለቀ እንደ አውሮፓውያን አቆጣጠር ታኅሣሥ 5 ቀን 1875 ዓ.ም. ከንጉሡ ከኢስማኤልና ከጠቅላይ ሚኒስትሩ ለራቲብ ባሻ በዝርዝር የተሰጠው መመሪያ “የሐንስ ባለፈው ጦርነት ባሳዩት ድፍረት ምክንያት ሠራዊታቸውን በማፈራረስ ከሚሰጣቸው የበቀል ቅጣት ጉን ጉጉሡ ከተመቱ በኋላ ግብጽ በምትፈልገው ዐይነት የዕርቅ ድርድር እንዲቀበሉ ማድረግ፣ ምናልባት ወደ ሐማሴን መጥተው የግብጽን ጦር ለመግጠም የፈሩ እንደሆነ እዚያው አሉበት እከተማቸው ዐድዋ ድረስ ሔዱ በመምታትና የውስጥ ባላጋራዎቻቸውን በዚያው ሰዓት በማበረታታት የግብጽን ገዥነት ከመረብ ምላሽ እንዲጸና ማድረግ” የሚል የትምክህትና የኩራት አሳብ ይገኝበታል።

በዚሁ ጊዜ፣ የጦር ወታደሩ ቁጥር ከ15000 ወደ 20 000 ከዚያም እንደ ሁኔታው እየታየ ወደ 25 000 ከፍ እንደሚል ተነግሮት ጠቅላይ

1 ዘውዴ ገ/ሥላሴ በገጽ 151 ከጄኔራል ሎሪንግና ከሁለቱ ኮሎኔሎች ሌላ ስድስት አሜሪካውያን መኩንኖች እንደነበሩ ገልጸዋል።

አዛዥ ከነጦሩ ጉዞውን ወደ ምጥዋ ዝመረ = በ1875 እ.ኤ.አ. በታኅሣሥ ወር መጨረሻ ላይ ምጥዋ የገባው የግብጽ ጦር፣ በጥር ወር ላይ ከምጥዋ ወደብ ለቆ ወደ ደጋው ወደ አሥመራ ወጥቶ ጉራዕ ደረሰ። ጉራዕ ከአሥመራ ወደ ደቡብ ምሥራቅ ሲል ዐርባ ኪሎ ሜትር ላይ የሚገኝ የመንደር ከተማ ነው። ከግብጽ የጦር ሠራዊትም ጋር ብዙ የሱዳንና አዲስ የተቀጠሩ የአገር ተወላጆች ወታደሮች “ባሽቡዙክ” ነበሩ። ከሁሉም የበለጠ ከግብጻቹ የራሱነት ማዕረግ የተቀበሉት የሐጸጋው ባላባት ወልደ ሚካኤል ሰሎሞን የፈረሰ ሰማቸው አባ ጉሚዳ ስለሚገኙ፣ ጦርነቱ እንደ ተዝመረ ብዙ መኳንንት እንደሚገቡላቸው በግብጻች በኩል ተስፋ ተደርጎ ነበር።

በዚህ ዐይነት፣ ዐዲ የሐንስ “እዩልኝ! ጥፋተኛውን መርምራችሁ ፍረዱ” እያሉ ለንግሥት ቪክቶሪያና ለሌሎችም የአውሮፓ መሪዎች በመጸፍ የለመኑት፣ “አንተም ካባቶችህ አትበልጥ፣ እኔም ከአባቶቼ አላንስምና በየአገራችን ረግተን ወዳጅነታችንን እንደ ቀድሞው እንቀጥል” እያሉ ለከዲቭ ኢስማኤል በደብዳቤ ያሳለቡት ምንም ዐይነት ውጤት ሳያገኝ መቅረቱንና በዚህ ፈንታ የግብጽ ጦር ከቀድሞው በበለጠ አኳኋን ተዘጋጅቶ በራቲብ ፓሻ እየተመራ እንደገና መጥቶ ጉራዕ ላይ መሥፈሩን ሲመለከቱ በበኩላቸው እርሳቸውም፣ “የአጋርና የኢስማኤል ልጆች ኢስማኤላውያን፣ ሞዳባውያን፣ ኤዶማውያን የተቀደሰችውን አገራችንን ለመውረር ሕዝባችንን ባሪያ አድርገው ለመግዛት መጥተውብናል፤ ሁላችሁም ስለ አገራችሁና ስለ ሃይማኖታችሁ ጠላትን መመከት አለባችሁ” በሚል ዐዋጅ ሠራዊታቸውን ከቀሰቀሱ በኋላ፣ ከከተማቸው ከዐድዋ የመዝመሪያ ጉዟቸውን ወደ እንደርታ አድርገው ሰውም፣ ስንቅም፣ ገንዘብም ከሰበሰቡ በኋላ ተመልሰው በጉንደትና በአዲኳላ አድርገው ወደ ጉራዕ አመሩ። የተከተላቸው የጦር ሠራዊት ቁጥር ከ15 000 እስከ 70 000 ሲደርስ፣ ከዚሁ ከዐሥር እንዱ ባለጠበንጃ እንደ ነበርና ከንጉሡ በታች ሆነው ጦሩን ይመሩ የነበሩት ራስ ባርያው እንደነበሩ በየመጽሐፉ ተመልክቷል። የግብጽ ጦር ግን፣ ቁጥሩ ከ15 ወይም ከ20 000 ላይ ቢመደብም፣ ሁሉም ባለጠበንጃ ሆኖ በሥነ ሥርዓትና በደንብ የታጠቀ ነበር። መሪዎቹም በደንበኛ የጦር ትምህርት ቤት የሠለጠኑ ነበሩ።

በዚህም ጊዜ፣ ራቲብ ፓሻ በጉራዕ ምሽጉን እየሠራ ዐርባ የሚሆነውን መድፍና ዐሥር ሮኬት በያለበት ጠምዶ፣ ከዚህ ቀደም

1 ሀርልድ ግርከስ የሠራዊታቸውን ቁጥር እስከ 200,000 አድርሶታል። ከሁሉም ጠቅላላው 50,000 ወታደር ሆኖ ከዚህ ውስጥ 3,000 ፈረሰኛ፣ 6,000 ባለጠበንጃ ያለው የሚመስል ነው።

ገርጌራል ናፒየር ወደ መቅደላ በዘመተበት ሰዓት ለኢትዮጵያ መኳንንት፡ “የእንግሊዝ ጦር እስረኞችን ለማስፈታት ሲል ከቴዎድሮስ ጋር ብቻ ከመዋጋት በቀር በምንም ዐይነት አገራችሁን አንፈልግም” ብሎ ያወጀውን እንደ ምሳሌ በመውሰድና በመጠቀም፡ አሁንም መኳንንቱን ከንጉሡ ከዐፄ ዮሐንስ ለመለየት ሲል፡ “እናንተን ከሚጨቁኑት፡ የሰውን መብትና የሃይማኖትን ነጻነት ከማይጠብቁት ከዐፄ ዮሐንስ ጋር ከመዋጋት በቀር እናንተንም፡ አገራችሁንም አንፈልግም” የሚል ዐዋጅ ባልተጣራ አማርኛ አጽፎ በንባብ አሰማ። ምንም እንኳን እርሱ በያዘው አውራጃ አንዳንድ መኳንንትና ሽኮች ቢገቡለት፡ የቀረው ባፄ ዮሐንስ በኩል ያለው ከርስቲያናዊው ጦር ከነመኳንንቱ ጎብረቱን አላላም።

ቢሆንም፡ ባለፈው በጉንደቱ ጦርነት የደረሰውን የመሸነፍ ውርደት ያውቃልና ራቲብ ፓሻ ቁጥሩ የበረከተውን የኢትዮጵያን ጦር በሚዳ ላይ ፊት ለፊት መግጠሙ አደገኛ መስሎ ስለታየው፡ እላይ እንዳልነው ደንበኛ ምሽግ በጉራዕና በቀይህ ኮር አሠርቶ በዚያ ላይ መድፋንና ጠበንጃውን ደግኖ እንዲቀመጥ ወታደሩን አዞ ስለ ነበረ፡ ኢትዮጵያውያኑም ወደምሽጉ ሔደው መውጋቱ አደጋ መሆኑ ስለገባቸው፡ ሁለቱም ቅርብ ለቅርብ እየተያዩ ሳይዋጉ ብዙ ጊዜ አሳለፉ።

በመጨረሻ ግን፡ የጦርነቱ ጊዜ መራዘም ለሁለቱም ወገን ተዋጊዎች በስንቅና በውሃ ረገድ ብዙ ጉዳት የሚያስከትል መሆኑ ተሰማቸው። በተለይ በማዦር ሐሰን ጉትጉታ የግብጽም ጦር ከምሽጉ ወጣ እንዲልና ያፄ ዮሐንስም ጦር ከሠፈረበት ቦታ እንዲንቀሳቀስ ተደረገ። ያፄ ዮሐንስ ጦር ተነቃንቆ ባምስት መሥመር ሲጓዝ የሁለቱ ወገን የጦር ሠራዊት በመጋቢት 7 ቀን 1868 ዓ.ም. ውጊያ ገጥመው ለአራት ሰዓት ያህል እንደ ተዋጉ ወደ መጨረሻው በሚዳው ላይ ጦርነት አበሾቹ ማጥቃት ሲዝምሩ ግብጾቹ ወደየምሽጋቸው እየሮጡ መግባት ዝመሩ። በዚህም ጦርነት ኢትዮጵያውያኑን በመናቅ ከሚዳ ወጥቶ መዋጋትን የተመኘው ማዦር ሐሰን ኢሰማኤል ወዲያና ወዲህ እያለ በጉብዝና ተዋግቶ ነበር ይባላል። ቢሆንም፡ አደጋውን ሲያዩ ተዋጊውን አጋልጠው ከወታደሩ ቀድመው ወደ ምሽጉ የገቡ ዋናው አዝማች ራቲብና አሰን ናቸው ተብሎ መሳለቂያ ሆነዋል።¹

ነገር ግን፡ የኢትዮጵያ ወታደር እስከ ምሽጉ ድረስ እየተከታተለ ብዙውን የግብጻውያንን ወታደር በፈጆ መጠን፡ ግብጾችም በተለይ በምሽግ ያሉት በረሚንግተን ጠበንጃና በክሩፕ መድፍ እንደ ልብ እየተኮሱ ብዙውን የኢትዮጵያ ወታደር ፈጅተውታል። በዚህ ዐይነት በሚዳ የተሰለፈው የግብጽ ጦር ቢሸነፍም፡ በምሽግ ያለው ወታደር ሁለት ቀን በመመከቱ ሊደመስስ አልቻለም።

በዚህ ጦርነት ከግብጽ ወገን በሚዳ ግንባር ከገጠመው ከ5 ወይም ከ6000 ወታደር መካከል ሕይወቱ ተርፎ የተመለሰው ቁጥሩ ከ2.500 የማይበልጥ ሲሆን፡ የሞተውና የተማረከው የግብጽ ጦር ቁጥሩ እስከ 3500 ይደርሳል። ከምሽጉ ወጥቶ የተጠመደው 20 መድፍና 13000 ረሚንግተን ጠበንጃ በብዙ ሺ ከሚቆጠር ጥይት ጋር በኢትዮጵያውያኑ እጅ ተማረከ። ቢሆንም፡ በምሽግ ያለውን ጦር አጥቅተን መድፋን እንግርካለን በሚል ዓላማ ተነሣሥተው ወደ ምሽጉ የተጠጉ ቁጥራቸው ከ3.500 እስከ 4000 የሚደርስ ኢትዮጵያውያን ሞቱ፤ 1000 የሚሆኑ ቆሰሉ። የተማረከ ግን አንድም ኢትዮጵያዊ የለም። ሐጋይ ኡርሊክ የሚባለው ጸሐፊ በዚህ ጦርነት አቡነ አትናቴዎስ መቄሰላቸውን ያወሳል።²

በዚህ በጉራዕ ጦርነት ከ5.200 የግብጽ ወታደር ውስጥ የተረፈው 400 ብቻ ሲሆን፡ የቆሰሉ 1600፡ የሞቱ 1000፡ የተማረኩ 2.200 መሆናቸውን ዳወ የሚባለው የፈረንሳዊ ጸሐፊ በበኩሉ መዝግቦት ይገኛል። ይኸው ጸሐፊ ከኢትዮጵያውያን ወገን ከዘመተው 50000 ከሚሆን ጦር 5000 የሞተና የቆሰለ ሆኖ ግማሹም ዘማች ከውጊያው ላይ ብዙ የምርኮ መሣሪያና ዕቃ ስለአገኘ፡ የማረከውን እየያዘ ያለ ስንብት ወደያገሩ ስለተበተነ፡ ከዋናው ከጉራዕ ጦርነት በኋላ ምሽጉንም መደምሰስ ካስቸገረ ወዲህ፡ በንጉሡ አጠገብ የተገኘው ጦር አጋማሹ ብቻ፡ ማለትም 25000 ብቻ እንደነበረ አስገንዝቧል።³ ከኢትዮጵያውያን ወገን የተዋጉትን፡ የሞቱትንና የቆሰሉትን፡ ባገራችን በኩል በትክክል የሚገልጽ ጽሑፍ የለም። ጦርነቱ ራሱ በደንብ ተዘርዝሮ አይገኝም። አለቃ ለማ ጋይሉ በዚህ በጉራዕና ባለፈውም በጉንዳጉንዲ ጦርነት ላይ አባ ጉራጌ የሚባሉ ከጉራጌ አገር መጥተው አንኮበር

1 L. Dei Sabelli, Storia di Abyssinia - Vol. PP. 248—251.
 Douin, Histoire d'un regne du Kévé Ismaél, Rom. III. PP. 944—55.
 S. Rubenson, The Survival of Ethiopian Independence, PP. 322-329
 Zewde G.S., The Process of Reun., P. 154—170

1 H. Erlech, A Political Biography of Ras Alula, pp. 60—61.
 2 በአንደኛውና በሁለተኛው ጦርነቶች የተመለከቱትን አገዞች በማብራራት ሆነ በመቀነስ የተለያዩ ታሪክ ጸሐፊዎች የተለያዩ ቁጥሮችን አስፍረዋል።
 G. Douin, Histoire du Regne du Kévé Ismaél, pp. 832—962.

የኖሩ፡ በኋላ ከአንኮበር ዐድዋ ሔደው የነበሩ መንኲሴ፡ “በይው—የት ግሬዋ ልጅ በይው የትግሬዋ ልጅ!” እያሉ ወዲያና ወዲህ እየተፈና ጠሩ ማዋጋታቸውን ጠቅሰውለታል።¹ የዚህን የጉራዕን ጦርነት ብዙ የውጭ እገር ሰዎች ከዚህም ለየት እያደረጉ ሲተነትኑት እላይ እንዳልነው፡ ባገር ተወላጅ እጅ ተጽፎ ወደ ዘመናችን የተላለፈው በጣም ባጭሩ ነው።

በቅርብ ጊዜ የታተመው ያፂ የሶክንስዜና መዋዕል፡ በራሱ የቃለ አጋኖ አነጋገር “በሁለተኛው ጦርነት፡ ውጊያው የባለ ሆኖ ዓለም ከተፈጠረ ዝምሮ፡ ሆኖ የማያውቅ ጦርነት መደረጉን፤ የመድፋና የጠበንጃው ጨኸት እንደ ክረምት ነጉድንድ እየጮኸ፤ ሕዝቡ፡ ሰማይ ወድቆ የመሬትን መሠረት ያናወጠው እንደ መሰለው፤ ጥይት እንደ በረዶ በመዝነቡ ሰጪ መደበቂያ ሥፍራ እንዳጣ ካመለከተ በኋላ፡ በመጨረሻ ንጉሠ ነገሥቱ ከፈረሳቸው ላይ ወጥተው ሕዝባቸውን በንግግር አበረታታቸው ሲቀድሙለት፡ ሠራዊቱ የንጉሡን የልብ ጽናት በመመልከት ወደ ጦርነቱ ገብቶ የእስማኤላውያኑን አንገት አንድም ሳያስተርፍ እየቆራረጠ መጨረሱን ሲያወሳ የጦርነቱን ዓመትና ቀን፡ የሠራዊት ቁጥር፡ የሞተውንና የቆሰለውን፡ ከጠላትም ወገን ሆነ ከኢትዮጵያም ወገን የሆነውን ዝርዝሩን አይሰጥም።² በሙሴ ሼን የታተመውም ከዚህኛው አሳጥሮ በጥቂት መስመሮች ጠቅሶት ያልፋል።³

የሆነ ሆኖ፡ በዚህ በሁለተኛው ጦርነት መሸነፍ ጉን በዋናው የግዛት አቀንቃኝ በነበረው በወርነር ሙንሲንጀር ሞት ሳቢያ ከካይሮ እስከ ዛንዚባር ወይም ከሜዲተራኒ ባሕር እስከ ሕንድ ውቅያኖስ ድረስ ሊዘረጋ ታስቦ የነበረው ሰፊው የኢስማኤል የቄሣር ግዛት የምኞት ዓላማ ከሸፈ። የመዝናዊያው ድል አድራጊነታቸውን እንደ ጥፋት ቆጥሮት ዐፄ ዮሐንስን በደንብ ሲቀጣ ተዘጋጅቶ የመጣው ሁለተኛው የራቲብ ፓሻና የልዑል ሐሰን ጦር ራሱ ተቀጣ። ኢስማኤል ለሦስተኛ ጊዜ ሊሳሳት ስላልፈለገ፡ ሦስተኛ ጦር ለመላክ

አልቃጣም። ሁሉንም አመዛዝኖ “እንግዲህ በቃን” ብሎ ጦረኛ የመሰለው መሪ ሰላማዊ ሆኖ፡ የሰላም ደብዳቤ በመጻፍ መሸነፉን ለመደባበቅ ይሞክር ዝምር።

ከዚህ ድል ቀጥሎ ያለው ውዝግብ የዕርቁ ጉዳይ ነበር። የተረፈውን ጦር፡ በምሽጉ ውስጥ የነበረውን እንደ ያዘ፡ ጠቅላይ አዝማቹ ራቲብ ፓሻ እንደ ምክትሉ የሚቆጠረውን ዋናውን ጸሐፊ መሐመድ ሪፋት ቤይ የሚባለውን ላከ። እሱም ምንም ሳይፈይድ ተመለሰና በርሱ ፈንታ ዐሊ አል ሩቢ የሚባለው የዕርቁን ድርድር ከራቲብ ፓሻ በጽሑፍ ይዞ ወዳፄ ዮሐንስ መጣ። ከራቲብ በኩል የቀረበው ድርድርም፡—

- 1ኛ/ ሁለት ጊዜ በተደረገው ጦርነት ከግብጾቹ የተወሰደው (የተማረከው) የጦር መሣሪያ እንዲመለስ።
- 2ኛ/ ምርኮኞቹ ተለቀው ወደ ግብጽ እንዲመለሱ።
- 3ኛ/ በሁለቱ መንግሥታት መካከል ነጻ የንግድ ልውውጥ እንዲደረግ የሚል ነው።

ለዚህ ድርድር፡ ዐፄ ዮሐንስ በበኩላቸው የሰጡት መልስ፡ “የቦጎስን ግዛት ለቃችሁ ወደ ነበራችሁበት (ወደ ምጥዋ ወደብ) ተመለሱና እኔም ምርኮኞቹን እለቃለሁ። ነጻ ንግዱንም እፈቅዳለሁ፤ የተማረከው የጦር መሣሪያ ግን አይመለስም” ብለው መልስ ከሰጡ በኋላ፡ የዚህን ጉዳይ ተነጋግረው እንዲጨርሱ የእንግሊዝ ቋንቋ ዐዋቂውን ሊቀ መኳስ ምርጫ ወርቄን ወከሉ። ይኸው ጉዳይ ውሳኔ ሳያገኝ ከግብጾች ጋር ተደርበው የነበሩት ደጃዝማች ወልደ ሚካኤል ሐማሴንን ዘራርፈው ዐፄ ዮሐንስን በመፍራት ወደቆላው ወደ ዓይላት ሸሹ። በምጥዋ በግብጾች እጅ ታስሮ የነበረው ያፂ ዮሐንስ ባለሚልና መልክተኛ ዠራራ ኪርክሃም ታሞ እንደ ዕብደት አድርጎት መሞቱ ተሰማ። የስምምነቱም ጉዳይ በየምክንያቱ ስለ ተራዘመ፡ ዐፄ ዮሐንስም በጦር ኃይል የግብጽን ጦር ከቦጎስም፡ ከሐባብም የማባረሩና ወደምጥዋ መዝመቱ ስለ አልተመቻቸው፡ ለሐማሴኑ ግዛት ደጃች ኃይሉ እባ ሐባል የሚባሉትን የራስ ወልደ ሚካኤልን ዐይነተኛ ባላ ንጣ ሾመው ወደ ከተማቸው ወደ ዐድዋ ተመለሱ። ዝርዝር ሁኔታው ወደፊት ይገለጻል።

የዐፄ ዮሐንስን ወደ ዐድዋ መመለስ፡ ለዚህ ጦርነት ተሰልፎ የነበረውም ዋናው ጦር መበተኑን ራቲብ ፓሻ ሲያውቅ እንደገና ወደ ሐማሴን መግፋት ዝምረ። በርሱም የተደገፉት ደጃች ወልደ ሚካኤል በዐፄ ዮሐንስ የተሾሙትን ደጃች ኃይሉን በሐምሌ ወር ጸሐዘጋ ላይ

1 መንግሥቱ ለማ፡ መጽሐፈ ቅዝታ ዘአለቃ ለማ ኃይሉ፡ ገጽ 167-170።
 2 ወባሕቱ በዳግማይ ጸባዕ ጸንፃ ተባዕስ ወኮነ ዓቢይ ቀትል ዘኢኮነ ከማሁ እም ተፈጥረ ዓለም እስከ ይእኪ እስመ ድምፀ መድፍዕ ወመንገድ ተመሰለ ከመ ነጉድንድ በወርኃ ክረምት። በ እስ መሰሎሙ ጸድፈ እምርዕሱ ወንሕለ መሠረተ ምድር በታሕቱ። አሜሃ ተሐዋኦ መካነ ተታብእ ወተሠውሮ እስመ ይዘንም አረር ከመ በረድ ... አሜሃ ወጽኦ ዮሐንስ ሳዕለ ፈረሱ። ወእስተጸነአሙ ለሕዝቡ... ወሶበ ርእዮ ሠራዊተ ንጉሥ ጥባባት ልቡ ለዮሐንስ... መልሑ አሰይፍቲሆሙ ወመተሩ ከሳ ውዲሆሙ። ወከመዝ ኃልቄ ወኢተርፈ አሐዱ እምወሰቲቶሙ... ገጽ 140-141
 3 M. Chainé, Histoire du Regne de Yohannes IV, PP. 10—11.

ወግተው ማርከው ገደሏቸው ። ቢሆንም እላይ እንዳልነው ፣ የግብጽ መሪ ኢስማኤል ፓሻ በአገሩም ፣ በውጭም ብዙ ችግር ስለ ገጠመውና በእርግጥም ከዐፄ ዮሐንስ ጋር ስምምነቱ እንጂ ፣ ጦርነቱ አለመጥቀሙን ስለ ተረዳ ፣ በመጨረሻ ለወልደ ሚካኤል የበቃ እርዳታ አታድርጉ የሚል ትእዛዝ ለራሱ ታሻሻለኝ ። ወልደ ሚካኤል ከሁለት የወደቀ ዛፍ ሆኑ ። በዚህ መካከል ፣ ዐፄ ዮሐንስ ለሻለቃ አሉላ እንግዳ ከመረብ ወዲያ ያለውን ግዛት ከራሱነት ማዕረግ ጋር ሰጡአቸው ። አሉላም ወደ ግዛታው እንደ ደረሱ እስካሁን ከግብጾች ጋር የነበሩትን ደጃዝማች ወልደ ሚካኤልን በመልዕክት አባብለው በማስገባት ፣ ደብረ ታቦር ወስደው ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር አገናኝታቸውና ዕርቀ ሰላም ወረደ ።

በንጉሠ ነገሥቱ ፈቃድ ፣ ወልደ ሚካኤል የራሱነት ማዕረግ አግኝተው ከራስ አሉላ ጋር ወደ ሐማሴን ተመልሰው በቦንስ እንዳሉ “እንደገና ከግብጾች ጋር በምስጢር ይላላካሉ” በሚል ሰብብ በራስ አሉላ ትዕዛዝ ታስረው ወደ መቀሌ ተላኩ ። ከዚያም በንጉሠ ነገሥቱ ትዕዛዝ ወደ አምባ ሰላማ ተራራ ተልከው ተግዘዋል ። በኋላም ነጻ ሆነው በሽምግልናቸው ወራት የዐድዋንም ጦርነት ተካፍለዋል ።

ግብጾች በሁለቱም ጊዜ ጦርነት በጠቅላላው ከ12 እስከ 13000 ሰው ስለ ሞተባቸው ፣ 39 መድፍ ፣ 15000 ጠበንጃ ፣ 40000 በቅሎና ግመል ስለ ተማረኩባቸው ፣ በገንዘብም ረገድ ከግማሽ ሚሊዮን ስተር ሊንግ በላይ ስላወጡ ፣ ከእንግዲህ ወዲያ የጦርነቱን ነገር እርግፍ አድርገው በመተው ከሐማሴን ፣ ከአካለ ጉዛይና ከሠራዩ ተጠቅለው ወደ ምጥዋ ወደብ ገብተው የወደቡን ሥራና አስተዳደር እያጠባበቁ ተቀመጡ ። የክርስቲያን ይዞታ የሆኑትን እነዚህን አውራጃዎች ሲለቁ በጉስና ሐብብ ግን በእጃቸው እንዳለ ቆየ ።

የግብጽ ባለሥልጣኖችና ራሱ ከዲቭ ኢስማኤል በነበራቸው የንቀት መንፈስ የመዝናኛውን ጦርነት ውጤት እንደ ደበቁ ሁሉ ፣ ያሁኑን የሁለተኛውን የጦርነት ውርደት ሕዝባቸውም ፣ የውጭ አገር ሰዎችም እንዳያውቁ የበለጠ ይጣጣሩ ነበር ። ወሬውን ሰምቶ ፣ ከምጥዋም ከሱዳንም ወደ ካይሮም ፣ ወደ እስክንድርያም የሚገባው ሰው ወሬውን እንዳይነዛ የጠበቀ ቁጥጥር ለማድረግ ሞከሩ ።

“በኢትዮጵያ የተደረገው ጦርነት ቀንቶናል” የሚል ንጉሣዊ ማስታወቂያ ወደ ካርቱም ፣ ወደ ሰናሂት ለማስተላለፍ ከዲቭ ኢስማኤል ሲዘጋጅ አላዲን ቢይ የሚባለው ፣ “እንግዲያው ስለ ድሉ የደስታ መድፍ ለምን አንተኩስም” ብሎ ቢጠይቅ ፣ ፋሂሪ ፓሻ የሚባለው ፣

“የጦርነቱን ጠቅላላ ፍጻሜ መጠበቁ የተሻለ ነው” ብሎ መለሰለት ይባላል ።¹

የጦርነቱ ጠቅላላ ሁኔታ ሲታይ ከሜዳ ላይ በተደረገው ዋነኛው ጦርነት ኢትዮጵያውያን እንዳሸነፉ ማናቸውም የውጭ አገር ጸሐፊ አረጋግጧል ። ነገር ግን ፣ በምሽጉ ጦርነት ግብጾቹ ተደብቀው በሙሉ ከመጨፍለቅ ራሳቸውን አድነው በሜዳ የተጋለጡትን ብዙ ኢትዮጵያውያን ስለ ጨረሱ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ የምሽጉን አለመበገር ተመልክተው ወደፊት ገፍተው ወደ ቆላ ለመውረድ ሆነ ጠብ ያበቀለውን የቦንስንና የሐባብን ወረዳ ለመውረር ሳይመቻቸው ቀርቶ ፣ ወደ ዐድዋ መመለሳቸውና ከዚህ ጊዜ በኋላ እላይ እንዳልነው ሁለቱም ወገኖች ወደ ዕርቀ ድርድር ለመግባት መገደዳቸው የታወቀ ነው ።

የሆነ ሆኖ ፣ በዚህ በሁለተኛው ድል አድራጊነት ያፄ ዮሐንስ ዝና በያለበት እየተሠራጨ ሲሔድ ፣ የግብጽ መንግሥት ባገር ውስጥም በውጭም እየተዋረደ ሔደ ። ንጉሠ ነገሥቱም ቀድሞ በውስጡ ዘውድ የደፋ አንበሳ ያለበት ዙሪያውን ንጉሠ ነገሥት ዮሐንስ ዘኢትዮጵያ የሚለውን ማኅተማቸውን አስፈርሰው ፣ “መስቀል ሞዓ እስማኤላውያን” የሚል አዲስ ማኅተም አሠርተው በዚህ ማኅተም ከውጭ አገር መሪዎች ፣ ካገር ውስጥ መኳንንትና መሳፍንት ጋር ይጸጸፉ ገናኝተዋል ።²

መስቀል ሞዓ እስማኤላውያን ማለት ፣ ክርስትና እስልምናን ወይም የእስማኤል ተከታዮችን አሸነፈ ለማለት ነው ።

የሆነ ሆኖ ፣ ዐፄ ዮሐንስ ሁለት ጊዜ በግብጾች ላይ ያገኙት ድል አድራጊነት በወታደርነት መስክ ዝናቸውን በያለበት እያደመቀው ሔደ ። ድል አድራጊነታቸውን በማውሳት ስሙን የማናውቀው ያገራችን ገጣሚ እንደዚህ ሲል አሞግሷቸዋል ።

“ከላይ የወረደው ከጽዮን መቅደስ ባባቱ ሚካኤል* በናቱ ሥላስ አጨደው ከመረው ፣ ያን ያሕዛብ ገብስ ወቃው ደበደበው ሰጠው ለነፋስ ዐሊሙ ነፍጠኛ ዐፄ ዮሐንስ”

1 Zewde G.S., The Process of Reun., pp. 168—170.
2 S. Petrides, Le Livre d' or de la dynastie Salomonienne d' Ethiopia, pp. 23—2
* አባቱ ሚካኤል የሚለው የራስ ስሙ ሚካኤል ተወላጅነታቸውን ለመጥቀስ ነው ።

ምዕራፍ ዐሥራ ሦስት

በግብጽኛና ባዜ የሐንስ መካከል የምኒልክ አቅዋም

ካዜ የሐንስ ጋር በነበራቸው የንጉሠ ነገሥትነት የከረረ ፍልሚያ አንጻር፡ ምኒልክ በግብጽኛና ባዜ የሐንስ ጠብና ጦርነት መካከል የወሰዱት የገለልተኝነትና የቁጥብነት አቅዋም በብዙ የውጭ አገር ሰዎች ዘንድ ተመስግኗል።¹

የሐንስና ምኒልክ፡ ሁለቱም ባንድ ዘመን ተገናኝተው ሁለቱም በየክፍለ ሀገራቸው በንጉሠ ነገሥትነት ሥያሜ እየተጠሩ፡ በንጉሠ ነገሥትነት ማኅተም እያተሙ፡ የውጭን አገር መንግሥታትን ወዳጅነትና አሠልጣኝነት ይሹ ነበር። ሁለቱም የወሎን፡ የቤገምድርን፡ የየጁንና የላስታን፡ የጉጃምንና የስሜንን ባላባቶች ታማኝነት በትጋት ይሻሙ ነበር። የነዚህም አውራጃዎች መሳፍንት የቤገምድር ራስ ወልደ ማርያም፡ የስሜን ራስ ወልደ ሥላሴ(ወሬኛ)፡ የየጁው ደጃች ወሌ፡ የጨጨሆው ራስ ብሩ አሊጋዝ፡ የሰቆጣው ዋግሹም ተፈሪ ወደ የሐንስ፡ ወደ ምኒልክም፡ ወደ ግብጽም እያሉ በመዋለል የየሐንስ ጠላት ለምኒልክ ወዳጅ፡ ምኒልክን እምቢ ብሎ ወዳጂ የሐንስ የተጠጋው ደግሞ፡ ሹመትና ባለሙዋልነትን ሲያገኝ፡ በዚሁ ረገድ የውጭ አገር ሰዎችም በሁለቱ ነገሥታት ላይ የነበራቸው አቅዋም የተለያየ ነበር።

ከየሐንስ ይልቅ፡ ምኒልክ የሚሰሩናውያኑን የወንጌል ስብከታቸውን ስለ አልተቃወሙ፡ ብዙ የፈረንሳይ ተወላጆች በቃልም በጽሑፍም ለምኒልክ ድጋፍ ያደርጉ ነበር። የዐፄ የሐንስ የቅርብ ወዳጅና ደጋፊ የነበረው በምጥዋ የፈረንሳይ ምክትል ቆንሲል፡ ኮንት ደሳርዚክ፡ በወሬ እንደ ለማውና በደብዳቤም አጻጻፍ እንደ ተረዳው በሙሉ ልቡ ምኒልክን እንደሚደግፍ ገልጿል። ምኒልክም ይኸንኑ ወሬ ስለሰሙ በርሱ አማካይነት ከፈረንሳይ መንግሥት ጋር ለመወዳጀት አስበው፡ “የተላከ ከንጉሠ ነገሥት ምኒልክ ዘሊትዮጵያ ይድረስ ከኩንቡል ፈረንሳዊ ደሳርዚክ. . . የርስዎን ደግነት ርእሰ መማከርት ጊዮርጊስ ነገረኝ። ስለዚህም ነገር ፍቅርዎን ፈለግሁኝ። ከእውሮፓ ነገሥታት

1 J. de Coursac, Le Regne de Yohannes..., p. 316.

ሁሉ እንዲያፋቅሩኝ ብርሃን በኢትዮጵያ እንድትገባ እንዲጥሩልኝ... ቤተ መንግሥትን የሚያጠና ተግባር ይፈልገልኝ... ብለው በጥር 24 ቀን 1864 ዓ.ም. እንደ ኢትዮጵያ ቁጥር የጻፉለት ደብዳቤ ኩርሳክ ባሳተመው መጽሐፍ ላይ ይገኛል።¹

በእርግጥ የሌሎችን መንግሥታት ወዳጅነት እንደሚፈልጉ ሁሉ ከግብጽ መሪ ከከዲቭ ኢስማኤል ጋር ደብዳቤና ገጸ በረከት ተለዋው ጠዋል። በርሱ ወዳጅነት ከግብጽ አገር፣ እንደ ባላንጣቸው እንደ የሐንስ፣ ጳጳስ አስመጥተው በደንብ ለመንግሥት ፈልገው የሐንስን ከድ ተው ወደ ግብጽ በገቡት በአለቃ (ራስ) ብሩ፣ በዘይላው ባላባት በእ ቡበከርና በልጁ በኢብራሂም፣ በፈረንሳይ በሙሴ ፒዬር አርኑ አማካ ይነት ተጣጥረዋል። ከዲቭ ኢስማኤልም የወረራ ምኞቱን ላይ የሐንስ እንደ ሸፈነው ሁሉ፣ ለምኒልክም የግብጽ መንግሥት በኢትዮጵያ ላይ ምንም ዐይነት የመሬት ፍላጎት እንደሌለው፣ የርሱም አሳብ የሐንስን በሰላምም፣ በውጊያም ጥሎ የኢትዮጵያን ንጉሠ ነገሥትነት ለምኒልክ ለማስጨበጥና እርሳቸውን ብቻ ለማወቅ መፈለጉን በደብዳቤም፣ በነ አለቃ ብሩም እንደበት አረጋግጧል። ይኸም የመገጥመሪያው ወቅት አሳቡ ለምኒልክ ሳይጥማቸው አልቀረም። ስለዚህም በመገጥመሪያው ወቅት በሁለቱ መካከል የደብዳቤውና የገጸ በረከቱ ልውውጥ ደመቅ ብሎ ታይቷል። በዚህም ጊዜ ከዲቭ ኢስማኤል ለ“ሐበሻ ሠልጣን” በሚል አርዕስት ለምኒልክ በምጥዋ ወኪሉ በኩል የላከውን ደብዳቤ፣ ወኪሉ የየሐንስና የምኒልክ ሁኔታ ስለ ተማታበት አሳስቶ ለየሐንስ ላከው። የሐንስም ደብዳቤው በእርግጥ ለርሳቸው እንደ ተጻፈ በማመን በደስታና በአክብሮት ተቀብለው ከቆዩ በኋላ፣ ስሐተት መሆኑን የተረ ዱትና በዚሁ ብዙ ውዝግብ የተፈጠረው ቦኋላ ነበር።²

የሆነ ሆኖ፣ የከዲቭ ኢስማኤል አያያዝ በቃልም በደብዳቤም የሚ ለውና በተግባር የሚፈጽመው፣ ይኸውም ማለት ኢትዮጵያን በሰሜናዊ ምሥራቅና በሰሜናዊ ምዕራብ እየወረረ ግዛቱን ለማስፋፋት ከሚያደርገው ጥረት ጋር ስለ አልገጠመ፣ ንጉሥ ምኒልክ ከርሱ እየራቁ ከዙፋን ባላንጣቸው ጋር ተቀራረቡ። በዚሁ መሠረት በሁለተኛው ጦርነት ዋዜማ ላይ የግብጽ ጦር ተዘጋጅቶ ኢትዮጵያን ለመውረር መምጣቱን ገልጸው፣ ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስና ጳጳሱ አቡነ አትናቴም፣ ይኸን የመጣውን ያገርና የሃይማኖት ጠላት የኢትዮጵያ ሕዝብ ተባብሮ እንዲ መልስ ባደረጉት ዐዋጅ መሠረት፣ ምኒልክም ላይ የሐንስ ያንድ ክፍል

የፈረሰኛና የእግረኛ ጦር ልከው ነበር። ድሉም ከተገኘ በኋላ በዓሉ በዐድዋ ሲከበር እርሳቸውም በአንኮበር እንዲከበር አድርገዋል ይባላል።¹

ነገር ግን፣ በመሳፍንት መካከል በየትኛውም ክፍለ ዓለም እንደ ዙፋን ባላንጣነት የበለጠ የሚያካርር፣ የሚያዋጋና የሚያፋጅ ሌላ ምክንያት አልነበረም። የሐንስና ምኒልክ በስሜንና በደቡብ በተለያየ የትውልድ አውራጃቸው ሆነው በአንዲቷ የኢትዮጵያ ዙፋን በመፋለም ላይ እያሉ፣ የኢትዮጵያን የየአውራጃ መሳፍንት ወደየራሳቸው ጎራ በመሳብና የውጭን አገር መሪዎች ወዳጅነት ለየግላቸው በሚሻሙ በት ሰዓት፣ ባላንጣቸው የሐንስ እንዲያሸንፉ ምኒልክ ከሸዋ ለየሐንስ እርዳታ መላካቸውና ያይ የሐንስ ማሸነፍ ሲሰማ፣ በዓሉን በሸዋ ማክ በራቸው አጠራጣሪ ይመስላል።

ነገር ግን፣ ምኒልክ በሕይወታቸው የራሳቸውን የግል ስሜት እያሸነፉ የሕዝብን ፍላጎት ሲያሟሉ ይገኛሉ። “ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ አንድነት” በተባለው መጽሐፍ ላይ እንዳነበብነው፣ ከመ ቅደላ አምልጠው ከመጡ ወዲህ፣ የቴዎድሮስ ሞት ሲሰማ እንዳይወረር ይሠጋ የነበረው ጦራቸው ከነመኳንንቱ በቴዎድሮስ ሞት ግባት እየተኮሰ ከውጭ ባደባባይ ሲደሰት፣ እርሳቸው በእልፍኛቸው ውስጥ በሐዘን ላይ ነበሩ። አሁንም ኢስማኤል ኢትዮጵያን ለመውረር መሞ ከሩ ማንንም ኢትዮጵያዊ ሲያሠጋ፣ ለእርሳቸው ካገር ጠላት ጋር መወዳጀቱ እንደማይጠቅማቸው ከመረዳታቸውም በላይ፣ ገና ዐፄ ዮሐንስን አስጠቃለሁ በማለት የግብጽ ጦር በያለበት የሚያደርገውን ወረራ በአሳባቸው ለመቀበል አዳጋች ሆኖባቸው ነበር።

የኢስማኤል ጦር በሜዳ ላይ ጦርነት፣ ለሁለተኛ ጊዜ ተሸንፎ በምሽት ውስጥ እንዳለ የወረራውን አሳብ ለመተው ሁኔታው አስገድዶታል። ጦርነቱ በመጋቢትና በሚያዝያ ወራት ላይ እንዳለቀ ከየሐንስም፣ ከምኒልክም ወዳጅነት በሚፈልግበት ሰዓት ምኒልክ በሰኔ 10 ቀን 1868 ዓ.ም. ለኢስማኤል የጻፉት በዲፕሎማሲ አነጋገር የተሸፈነው ደብዳቤያቸው ደንበኛ አቅዋማቸውን ይገልጻል። ቃሉም ከዚህ የሚከተለው ነው።

“ከዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ይድረስ ወደ ከበረው፣ ከፍ ካለው ከታፈረው ኢስማኤል ፓሻ... የዛሬ 3 ዓመት ከኢብራሂም አቡበከር ጋር የሰደዱልኝ ገጸ

1 Ibid.
2 A. del Boca, Gli Italiani in Africa, p. 85.

2 አፈ ወርት ገ/የሱስ ዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ፣ ገጽ 24።

በረከት... ደረሰኝ።... አሁን ደግሞ አቶ ጴጥሮስ አርቲስ የፈረንሲስ ነጋዴ ወደ አውሮፓ የሚመለስ ቢሆን እርሱም የማምነው ሰው ስለሆነ፤ የመንግሥትንና የንግድን ጉዳይ ሁሉ እንዲያደርግልኝ አዝዝባለሁ... ከርሱም እጅ ጥቂት የፍቅር በረከት ምስክር እንዲሆን ይቀበሉኝ... የርስዎ መንግሥት ምክርለኔ ሥራ በርን የሚደፍን መሰለኝ። ጎረቤቶቼን (ዐፄ ዮሐንስን ወይስ የሐረርጌን ሠልጣን?) ሊወጉ የመጡ የርስዎ ወታደሮች በኢትዮጵያ ደቡብ (ሰሜን) በኩል ትግሬን ተዋጉት። ዛሬም አላረፉም። ከኒያ የተከፈሉት (ግማሹ የግብጽ ጦር) ተጎረን (ታጅራን) ያዙት። አውሳንም ጨውንም ያዙት። የሸዋን መንግሥትና የአሮሞን አገር ይዞ የነበረው አዳሉም ሐረርጌም በርስዎ ወታደሮች እጅ ሆነ። ዛሬ ጦሩ በጥጋችን (በአጠገባችን) ነው። ሦስተኛ ጦር በነጭ አባይ መጥቶ (በምዕራብ መጥቶ ቋራን የወረረው) በአሮሞ አገር ታየ ይሉናል። በሐረርጌና በዘይላዕ (ዘይላ) የወጣው (የመጣው) ከላይኛው ጦር ጋራ ጉራጌ ላይ እንዲገናኙ ተቃጥረዋል ይባላል። ይህም ምስጢር አይደለም ጉራጌውም የኔ ግዛት ነው።

አሁን ይህን ምን እንበለው። የወታደሮች ሥራና የወዳጅነት ፍቅር የሚያሳይ የደብዳቤዎ ቃል የተተካከለ አይመስለኝም። እጅግ የሚያስፈራ ነገር ነው። በዚህም እጅግ አዝኛለሁ። ነገር ግን እርስዎ አኔን ወዳጅዎን አለአንድ ብልሃት፤ አለአንድ ሥልጣን መጥተው ይወጉኛል አይመስለኝም አገራ ድረስ መጥተው። ለጊዜው ብቻ አሳዘነኝ እንጂ ነገር ግን ኢትዮጵያ በእናንተ ጦር መከበቧን ማሳየት ይገባል።

ዛሬ በባሕረ ኤርትራ ያሉ በሮች፤ በሕንድ ውቅያኖስ አውራጃ ያሉ በሮች ወደኛ ከጨርቅ በቀር ሌላ ዕቃ እንዳይወጣ ከለከሉ። ነፍጥ ባሩድ የወታደር መሣሪያ ሁሉ ለመጠበቂያ የሚሆን ሁሉ በዕውቅ ተከለከለ። የግብጻውያን ጦር አገሩን ሁሉ ከበበው። ጥቂት ቆይቶ አዋሽ ሊገባ ነው ከኔ ግዛት ላይ። ይህ የሆነ እንደሆነ የፈራሁት ሁሉ ደረሰ ይህም ለርስዎ ማሳየት ይገባል።”

ምኒልክ ስለ ግብጽ ወረራ ያላቸውን ሥጋት በዚህ ዐይነት ከገለጹ በኋላ በደብዳቤያቸው መጨረሻ ላይ... “... ለመንገዱ ለበሩ ሳንከለክል በተጐረ (ታጅራ) አውራጃ ያለ መካከለኛ መንገድ በማህል እንዲኖርልን፤ የንግድ ዕቃ

ሁሉ ይህ ይቅር ሳይባል ከወዲያ (ከአውሮፓ) የሚመጣ ሁሉ ከዚህም የሚሄድ ሁሉ መሄድና መምጣት እንዳይከለክልብን... ስለዚህም አቶ አርቲስን ሥልጣን ሰጥቼ ሰድጄዋለሁ... ስለዚህ መልካም ፍሬ ከርስዎ እንዲያገኝ ተስፋ አለኝ። እግዚአብሔር ያብራራል እድሜዎም ይርዘም። 10 ለሰኔ 1868 በልቼ ከተማ ተጻፈ።” በማለት ደምድመዋል።

ከዚህ ቀጥሎ ባለው ጊዜ የግብጽ መንግሥት ያለአቅም፤ ያለበቂ ጥናት በያለበት እየፎለለ ብዙ አገር ከያዘ በኋላ፤ በኢትዮጵያ ሰሜን ባፄ ዮሐንስ ሲሸነፍ፤ በሱዳን የመሀዲ መነሣት የወታደሩን አውታር ገረሰሰው። በዚሁ ጉን በያለበት ያሠራጨውን ወታደር፤ በያለበት የዘረጋውን የልማት ሥራ ለማራመድ የኢኮኖሚው አቅዋም ሳይችል ቀረ። በመጨረሻም ከውስጥና ከውጭም በተነሣ ንቅናቄ የኢስማኤል መንግሥት ከመውደቅ አልዳነም ነበር።

ምዕራፍ ዐሥራ አራት

በኢትዮጵያና በግብፅ መካከል ተንጠልጥሎ የቀረው የሰላም ውል

ከውጊያው በኋላ በዚያው በምሽግ ውስጥ እንዳሉ ልዑል ሐሰንና ዋናው አዝማች ራቲቭ ፓሻ “ጥፋቱ ያንተ ነው፤ የለም ያንተው ነው” በመባባል ከተጨቃጨቁ በኋላ፣ ራቲቭ ሳይወድ በግዱ ሁኔታውን ለግብጹ መሪ ለኢስማኤል በቴሌግራም አሳወቀ። ቀጥሎ በራፖር ገለጸ። ራሱንም ከወቀሳና ከቅጣት ለማዳን ጥፋቱን ሁሉ በአውሮፓውያኑ መሪዎች ላይ እንደዚህ ሲል ለጠፈው።

“... በመጋቢት 6 ቀን 1876 የጠላት ጦር ወደ ቀይህ ኮር መጓዙን እንደ ሰማሁ ገጭራል ሎሪንግና ኮሎኔል ዳይ ከምሽግ ወጥተን እንግጠም ቢሉኝ፣ ይኸ ዐይነቱ የሚዳ ጦር ነት አደገኛ መሆኑን አጣርቼ ብነግራቸውም ‘እምቢ’ ብለው ስለወተወቱ፣ አንደኛ ከነርሱ ጋር በስምምነት እንድሠራ ከበ ላይ ትእዛዝ ስለ ተቀበልሁ፣ ሁለተኛም ጊዜው ስለ አጠረ ‘እሺ’ ብዬ በማግሥቱ ከምሽግ ወጥተው ስንጓዝ ንጉሡ የሐንስ በተመለከተን ጊዜ ወደ ቀይህ ኮር መጓዙን ትቶ 250000 ጦሩን እንደ ያዘ ወደኛ ቀልበስ ብሎ ገጠመንና የኛዎቹ በገጭንነት የጠላትን ጦር ገጥመው ታላቅ እልቂት ሆኖ ወደኋላ እንዲያፈገፍግ አደረጉት... ግሩም የሆነ የጨ በጣ ጦርነት ነበር። ልዑል ሐሰን ራሱ በእጁ የጠላትን ብዙ ወታደሮች ገድሏል። ቢሆንም ከኛ ወገን የሰባት ባታሊዮ ጦር ፈርሶ 19 መድፎች ተማርከውብናል... ገጥመን ወደ መጥለቅ ስታዘነብል፣ ወደ ምሽጋችን ገባን... በዚህ ሰፊ ራፖር እንደ ዘረዘርሁት፣ መደምደሚያውን የዚህ ጦርነት መሸነፍ የደረሰው በገጭራል ሎሪንግና በኤታ ማገፍ መሆኑን በግልጽ አመለክታለሁ።”

ይኸን ውሸት የበዛበት ራፖር ለከዲቭ ኢስማኤል ከምጥዋ ወደ ካይሮ ወስዶ የሰጠው ሶሊማን ኒያዚ ፓሻ ይባላል። ኢስማኤል

1 G. Douin. Histoire du Kedive Ismael, PP. 939—942.

ከራፖሩም በተጨማሪ ዝርዝር ሁኔታውን ከመላከተኛውም፣ ከሌሎችም ከአዳመጠ ወዲህ በምሬትና በጸጸት፡

... በተደረገው ያመራር ስሕተት በጣም እናዝናለን ... መቼም በጦርነት ጊዜ አንዳንድ ስሕተት መድረሱ የተለመደ ነው... የሆነ ሆኖ ለጊዜው ተገቢ የሆነውን እርምጃ የመውሰዱ ፋንታ ያንተው ነው። ወታደርም፣ መድፍም ጨምረን እንልክልሃለን... በጉብዝናህና በታማኝነትህ ሙሉ እምነት አለን... የሚያስፈልገውን እርዳታ ጨምረን በኢስማኤል ሪፍኪ ፓሻ መሪነት እንልክልሃለን። ከርሱ ጋር ካሉት 11 የባታዮ ጦር ጋር ጨምረን በድምሩ የ14 ባታዮ ጦር ይደርስሃል።*

“ከኡስማን ሪፍኪ ጋር በወታደራዊ ምልክት እየተጣ ባባችሁ በኅብረት እየሠራችሁ በበኩልህ የጉራዕን ምሽግ ጠንክረህ ተከላክል፤ ሌላም እርዳታ ቢያስፈልግህ ይደርስሃል። ሌላምታችንን ለልጆችንና ለጦር ሠራዊቱ ንገርልን” ሲል መለሰለት።¹

በዚህ ዐይነት፣ በዋናው የሚዳ ጦርነት ያፄ ዮሐንስ ጦር አሸንፎ ቁጥሩ የበረከታ የጠላትን ምርኮኛ እንደያዙ፣ መድፋንና ጠበንጃውን ሁሉ ሰብስበው እጅ ካደረጉ በኋላ፣ ባንድ ወገን ምርኮኛውን በማስጠበቅ የሞተውን ወታደራቸውን በማስቀበር ላይ እንዳሉ ራቲቭና ሐሰን ከተረፈው ወታደራቸው ጋር ያሉበትን የጉራዕ ምሽግና ከዚህኛው ራቅ ብሎ የሚገኘውን የቀይህ ኮር ምሽግ ጭምር በወታደር አስከብበው ራሳቸው ከታላቅ የወርካ ዛፍ ሥር ተቀምጠው ላለ የራቲቭ ፓሻ አስተርጓሚና ጸሐፊ መሐመድ ሪፋት የሚባለውን አንድ የኢትዮጵያ ፈረሰኛ ማርኮ በማስፈራራት በመደብደብም ከፊቱ አስቀድሞ አመጣና ከደጃች ማሩ ጋር አገናኘው። ከዚያም በደጃዝማች ትዕዛዝ ያው ፈረሰኛ እየመራ ወስዶ ከንጉሠ ነገሥቱ ካገናኘው በኋላ በዚሁ ምርኮኛ አማካይነት የእርቅ ንግግር ተከፈተ። ከኢትዮጵያ ወገን ቋንቋ ዐዋቂዎቹ ሊቀ መኳስ ምርጫ ወርቄ፣ አቶ ደስታና አቶ ገብረ እግዚአብሔር የሚባሉት ተመደቡ።

* ያንድ ባታዮ ጦር ቁጥሩ እንዳገሩ ይለያያል። በጠቅላላው አንድ ባታዮ በውስጡ ስድስት ኮምፓንዥ ጦር አለው። ባንድ ኮምፓንዥ (ክፍለ ጦር) 250 የሚሆን ተዋጊ ጦር አለው።
¹ Ibid PP. 943

በነዚህ አማካይነት፣ ንጉሠ ነገሥቱ ለጦር አዛዦችና ለልዑል ሐሰን ሁለት ደብዳቤዎች አሲዘው ላኩዋቸው። ለራቲቭ ፓሻ የተጻፈው፡

... እስካሁን በሁለታችን መካከል የተደረገውን ጦርነት ያበቀለው ሙንሲንጀር ፓሻ ነው። ያለዚያ በኔና በከዲቭ ኢስማኤል መካከል የነበረው ወዳጅነት የጸና ነበር... የናንተ ወታደር ሐማሴንን ወሮ እስከ መናገሻ ከተማችን ተጠግቶ ስለ ነበር * በሚያሳዝን አኳኋን ጦርነት ተደርጎ ብዙ ደም ፈሰሰ።... ያም ሳይበቃ ቀርቶ እንደገና ጦር ሰብሰባችሁ መጥታችሁ በመሬታችን ላይ መሽጋችሁ ተቀምጣችሁ ምክንያቱንም ሳትነግሩን ጦርነት ከፍታችሁ፣ ሦስት ቀን ሙሉ ከሁለታችን ወገን በሰውም በአምላክም ዘንድ ያልተወደደ ብዙ ደም ፈሰሰ... አሁን የዕርቅ ድርድር ትፈልጉ እንደሆነ ሁነኛ ሰው እድርጉና ከኛም አንዱን እንድንመድብ ዛሬውኑ መልሱን አስታውቁን... የሚል ነው።

ይኸ ደብዳቤ ከደረሰው በኋላ ራቲቭ ፓሻ “... መልካም ነው እኛም ዕርቁን እንፈልጋለንና ሁነኛ ሰው ይላኩልን” የሚል መልስ ስለላከ፣ ንጉሠ ነገሥቱ፡

... በሁለታችን መካከል የሚያጣላ ምንም ነገር አልነበረም... ያለፈው ጦርነት የሰይጣን ሥራ ነው... እኔና ወንድሜ እስማኤል ፓሻ አንድ ነን... ከወንጌድ ከኢስማኤል ልጅ ጋርም ምንም ጠብ የለንም... የወጋችሁንም የሸፍታ ነገር እየሰማችሁ ነው... አሁን ግን፣ ያለፈው ዐለፈ... ለወደፊቱ በወሰናችን ረግተን በዝምድና ውል እንተላሰር... ምርኮኞቻችሁን በሙሉ እንመልስላችኋለንና በኩራት (በሰላም ሳትዋረዱ) ወደ አገራችሁ ትገባላችሁ... አምላክ በወሰን ከልሎ የሰጠንን ወሰን ማክበር እምቢ ካላችሁ በሁለታችን መካከል እሱ ይፈርዳል። በቆየው የወዳጅነት ባህል ጦርነቱ ወይም ወዳጅነቱን የመምረጡን ጉዳይ ለናንተ ትተነዋል... **

ካፄ ዮሐንስ በኩል ይኸን የመሰለ ግልጽ የሆነ የዕርቅ አላብ ሲቀርብ፣ ከግብጹ መሪ የሚላከው መልስ ቅጥፈትና ማጭበርበር የመላበት

* ያለፈውን ዓመት የጉንደት (ጉዳ ጉዲን) ጦርነት ሲጠቅሱ ነው።
** ትክክለኛውን ያማርኛ ደብዳቤ ስላላገኘነው ከዚህ በላይ ያስፈረነው ዘፈረንግዊው ትርጉም ላይ ወደ አማርኛ እየመለሰ ነው።

ነበር ። እንደ ፊተኛው ያሁኑም የሁለተኛው ጦርነት የመሸነፍ ውር ደት በግብጽም፣ በሱዳንም እንዳይሰማ ከምጥዋ ወደ ካይሮ በሚመላለስ ሰውና የዚህን ወሬ በያዘ ደብዳቤ ላይ በየፖስታ ቤቱ ጥብቅ ቁጥጥር እየተደረገ፣ ያሁኑንም ካዜ የሐንስ የተላከውን የዕርቅ አሳብ ነገሩን ዘወር እድርገው፡ “ያበሻ ንጉሥ ስለ ተሸነፈ ግዴታ ሆኖበት ዕርቅ ጠየቀ” ተብሎ እንዲወራ እያረጉ ። በሌላ ወገን ደግሞ “...የሐንስ በጦርነቱ ላይ ከ40 እስከ 50.000 የሚደርስ ወታደር ስለ ሞተበት፣ ከጦርነቱ ቦታ ወደ ከተማው ወደ ቦድዋ ተመለሰ” እየተባለ ይጻፍ ዝመር ። የነዚህም የሚሾች ቁጥር እንደዚህ ሊበረክት የቻለው ራቲቭ በሐሰት ያዜ የሐንስን ከ50.000 የማያልፈውን ጦር እስከ 250.000 ስለ አደረገው መሆኑ ነው ።

ነገር ግን፣ የጦርነቱን ሁኔታ ከዲቭ ኢሰማኤል ከራቲቭ ፓሻም ከልጁ ከሐሰንም በመልእክት ከሰማው ሌላ ትክክለኛውን ወሬ ከምጥዋ ከመጣ ሰው ላይ በዝርዝር ቢረዳውም “ኢጂብኪያን ሞኒተር” የሚባለው ጋዜጣም ዐልፎ ዐልፎ ወሬውን ብልጭ ማድረጉ ባይቀርም፣ ከዲቭ ለራቲቭ ፓሻና ለልጁ ለሐሰን ባንድ ወገን “መልካም ነው ምርኮኛውን በሙሉ ከተማረከው የጦር መሣሪያ ጋር የሚመልስልን ከሆነ አገሩንም እንለቃለን፣ ዕርቁን እንፈልጋለን ብላችሁ መልስ ሰጡ” የሚል ትእዛዝ እያስተላለፈ፣ በሌላ በኩል ደግሞ ተሸንፈናል ማለቱ እየቆጨው፣ “ምኒልክ ወደ ቦድዋ የሐንስን ለመውጋት የመጣ እንደሆነ የጠየቀውን የጦር መሣሪያ ሰጡ ። የቀሩትም የቤገምድሩ ራስ ወሬኛ፣ የሰቆጣው ዋግሹም ከበደ፣ የሰለዋው ራስ ኃይሉ፣ የወሎው ይማም አህመድ በየሐንስ ላይ ተባብረው የሚነሡበትን መንገድ ፈልጉ ። እንደዚሁም ለምኒልክ መገዛት እንፈልግምና የግብጽ መንግሥት ይጠብቀን ብለው የራያና የአዘቦ ከደቡብም የጅማ፣ የጉማና የአናርያ ባላባቶች የላኩዋቸውን መልከተኞች በሚገባ አስተናግዳችሁ፣ በጋላባትና በጉጃም በኩል አድርጋችሁ፣ ከነርሱ ጋር መልካም ግንኙነት ፈጥራችሁ በየሐንስ ላይ ሁሉም እንዲያብሩ ማድረግ ነው ። በዚህ ዐይነት የሐንስ ከኛ በኩል የሚጠይቀውን የዕርቅ አሳብ እምቢ ብሎ ምርኮኛውን ከተማረከው የጦር መሣሪያ ጋር ካልመለሰ፣ ባንድ ወገን የዕርቅ መንገድ የምትፈልጉ እየመሰላችሁ በሌላ ወገን እነዚህን ሁሉ ማስተባበር ነው ። ከሁሉ የበለጠ ራስ ወልደ ሚካኤልን ውስጥ ውስጡን በመሣሪያ ትጥቅና በስንቅም እንዲጠናከር እያገዛችሁና እያበረታታችሁ አደርጁት ። አሁንም 400 ጠመንጃ ከነጥይቱ እንድትሰጡት ፈቅጃለሁ” የሚል ትእዛዝ ለራቲቭ ፓሻ እያከታተለ ይጽፍ ነበር ።

ዐዜ የሐንስ፣ በግልጽ በሚዳ ላይ ጦርነት ድልን እንዳገኘ አሁንም በሐቀኛ መንገድ ሰላም ሲፈልጉ፣ የራቲቭ ጦር ግን የሚዳው ጦር ሳይሆንለት ቀርቶ በምሽጉ ውስጥ ተደብቆ እንዳስቸገረ ሁሉ የዕርቁንም መንገድ የሚፈልገው በድብብቆሽ፣ በተንኮልና በማጭበርበር መንገድ መሆኑ ግልጽ ነበር ። በኢትዮጵያ ጦር ተሸንፈን ታረቅን ማለቱ የማይዋጥ ጉርሻ ስለ ሆነባቸው፣ የጦርነቱን ጉዳይ ራሳቸው ያልቻሉትን በንጉሠ ነገሥቱ ላይ ለጊዜው ባፈነገጡ የኢትዮጵያ ባላባቶችና ይልቁንም ከብዙ ጊዜ ዝምሮ የነርሱን ድጋፍ ባገኙት በወልደ ሚካኤል በኩል ለማጥቃት ተመኙ ። ይሁን እንጂ፣ ከወልደ ሚካኤል በቀር የቀሩት ውስጥ ውስጡን ዐልፎ ዐልፎ መላላቸው ባይቀርም፣ በመጨረሻ የየሐንስ አሸናፊነት ተስፋ እያስቆረጣቸው ወደ እሳቸው ለመግባት ግዴታቸው ሆኗል ። እስከ መጨረሻ ያፈነገጡት ራስ ወሬኛ (ወልደ ሥላሴ) በራስ አዳል ተሸንፈው ሲታሰሩ ምኒልክም ወዳዜ የሐንስ ሊገቡ ወደፊት እናነባለን ።

የሆነ ሆኖ፣ ካዜ የሐንስ በኩል ሊቀ መኳስ ወርቄና እነ ደስታ፣ ከራቲቭ ፓሻ ወገን ከመሐመድ ሪፋት ወዲህ ዐሊ አፈንዲ አልሩቢ የሚባለው የፈረሰኛ ሹም ተልኮ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ መጥቶ የሰምም ነቱ ንግግር ተደረገ ። የግብጽኛ መሪዎች እንደ ላኩትም ምርኮኛውን፣ የተማረከውን መድፍና ጠበንጃ በሙሉ መልሱልንና ሐማሴንን ለቀን ወደ ምጥዋ እንመለሳለን አለ ። ዐዜ የሐንስ ግን ይኸንኑ ከመኳንንቶቻቸው ጋር ሲወያዩ “ምርኮኛው፣ ግድ የለም ይመለስላቸው ። ነገር ግን ከኛ ወገን ብዙ ወታደር ሞቶብን አሁን የሞትንበት የጦር መሣሪያ ምንም ቢሆን አይመለስም፣ ያውስ ቢሆን ጠመንጃው ከየማረከው ወታደርና ሹም ላይ እንዴት ይሰበስባል” ብለው መኳንንቱ በጥብቅ ስለ ጠየቁ ነገሡም አሳባቸውን ደግፈው “ምርኮኛውን እንለቅላችኋለን፣ የተማረከውን የጦር መሣሪያ ግን እንመልስም” የሚል መልስ ሰጡ ።

ይህ የዕርቅ ድርድር በሚደረግበት ጊዜ፣ ባንድ ወገን ደጃች ወልደ ሚካኤልን በጦር መሣሪያና በንጉዘቱ ውስጥ ውስጡን በምስጢር እያደራጁ በሌላ ወገን ላይ የሐንስና ለነራስ ባርያው፣ ለነራስ አርአያ፣ ለነራስ አሉላ የሰላምና የወዳጅነት ሙልክ ያሳዩአቸው ነበር ። አንዳንድ የግብጽ የጦር ክፍል ከጉራዕ ምሽግ እየወጣ ወደ ቀይህኮር፣ ከቀይህኮር ወደ ሞጥዋ ሲጓዝ ዝም ብለው የኛዎቹ አሳልፈውታል ። ከምጥዋም የቆሰሉት ወደ ካይሮ ተሸኝተዋል ። በሚቀጥለው ጊዜ መሣሪያውም ቢቆይ ወደፊት ንግግር እንደሚደረግበት ለጊዜው ግን፣ እስረኞቹ እንዲለቀቁ መልዕክት ተለዋውጠው ምርኮኞቹ በሊቀ መኳስ

ወርቁ ምርጫ አማካይነት ወደ ራቲቭ ተላኩ ። ለሊቀ መኳሉ የተሰጠው መመሪያ፡ “ሐማሴንን እንዲለቁ ካስፈረመ በኋላ ምርኮኞቹን እንዲያስረክብ ሲሆን፤ ግብጾቹ ግን በማጭበርበር ምርኮኞቹን ካገኙ በኋላ፤ ቁጥራቸው እንዳልተሟላና ሲሟላ እንደሚፈርመ በመግለጽ ጊዜ ስለ አራዘሙ ታላቅ ውዝግብ ተፈጥሮ ነበር ።

የሆነ ሆኖ፤ በዚሁ የቃል ስምምነት በጉራዕ ምሽግ ተከቦ ተቀምጦ የነበረው ልዑል ሐሰን ከምሽጉ ወጥቶ ወደ ካይሮ ተመለሰ ። እሱን ለማስለቀቂያ የግብጽ መንግሥት ላይ የሐንስ የከፈለውን ገንዘብ የተለያዩ መጻሕፍት የተለያዩ ቁጥር ይሰጣሉ ። 1

የግብጽ መንግሥትም የቃሉን ስምምነት መፈረም ቅር ቢለውም፤ ሐማሴንና አካለጉዛይን እየለቀቀ ወደ ምጥዋ፤ ወደ ምንኩሉ ስለ ጠቀለለ፤ በዚሁ አካባቢ ያሄደ የሐንስ ግዛት እየተጠናከረ ሔደ ። ለሐማሴን ግዛትም የጸሐዘጋውን ባላባት ደጃች ኃይሉ ተወልዶ መድሃንን (የፈረስ ስማቸው አባ ኃባል የሆነውን) ሾመው በዐድዋ ከተማ ቸው ተቀምጠው ከግብጾች በኩል የስምምነቱን ሁኔታ ሲጠባበቁ ግብጾቹ እስረኞቻቸውን ካገኙ ወዲህ፤ አንድ ጊዜ የምርኮኞቹ ቁጥር አልተሟላም በሚል ሰበብ ሌላ ጊዜ ደግሞ ከካይሮ ትእዛዝ የሚጠብቁ በማስመሰል ምክንያት እየሰጡ ሲያራዘሙ ውስጥ ውስጡን ግን፤ የደጃች ወልደሚካኤል ገዥነት በሐማሴን እንዲጠናከር ማድረጋቸውን እንደ ቀጠሉ ነበር ።

በዚህም ጊዜ ወደ ምጥዋና ወደ ካይሮም የሚላኩትን ያዩ የሐንስን መልክተኞች ሊቀ መኳስ ወርቁን፤ አቶ ደስታንናን የዐድዋውን አቶ ገብረ እግዚአብሔርን ግብጾቹ በግብዣም፤ በስጦታም እያስተናገዱ ለንጉሡም ያማረውን የልዑል ሐሰንን ድንኳን እንደ ገጸ በረከት አድርገው ላኩላቸው ። ዐፄ ዮሐንስም በበኩላቸው የግብጾቹን መልክተኞች እነ ዐሊ አል ሩቢን እየሸለሙ ለጊዜው ተረቆ የነበረው የንግድና የወጻጅነት ውል ግብጾቹ ምክንያት እየሰጡ በማራዛማቸው የተነሣ እንደዚሁ ተገጠላቸው ቆየ ።

ኢስጣኤል ፓዥ፤ በጠቅላላው የፊት ለፊት ጦርነቱንም ማሸነፍ አልቻለም ። በሐቅ መንገድ መሸነፉንም እምኖ የሰላም ውል ማድረጉንም አላወቀበትም ። ያዋጣኛል ብሎ ያመነበት የተንኮልና የማጭበርበር ዘዴውም አልጠቀመውም ። እርሱና የጦር መሪ አድርጎ የላከው

ራቲቭ መሐመድ ፓዥ፤ “ባንድ አፍ ሁለት መላሰ’ እንደሚባለው፤ ባንድ ወገን የሰላም ድርድር በቃልም፤ በጽሑፍም ወደ ዐፄ ዮሐንስ እየላኩ፤ በሌላ በኩል ደጃች ወልደሚካኤልን ማጠንከራቸው፤ ይኸም እንዳይታወቅ ለወልደ ሚካኤል “ደጃች ኃይሉን እንዳትወጋ” ብለው ለይስሙላ ከጻፉ በኋላ፤ በጉን “ስናብል ነው፤ ደብዳቤውን ከምንም አትቆጠረው” ብለው መጻፋቸው፤ የመንፈሳቸውና የሞራል ዝቅተኝነታቸው በግልጽ ይታያል ።

1 J.B. Coulbeaux, Histoire Politique et Religieuse d'Abissinia, pp. 446—46 7

ምዕራፍ ዐሥራ አምስት

ለሥልጣን ጨበጣ የጦር መሣሪያ መፍትሔነት—

የንጉሥ ምኒልክ ለዐፄ ዮሐንስ መገበር

በኢትዮጵያም ሆነ በሌላውም አገር ፡ አንድ የበላይ አስተዳዳሪ ሥልጣኑ በሰላም ከልጅ ወደ ልጅ በዘር የሚተላለፍበት ሕጉና ልማዱ ከፈረሰበት ፡ ወይም የዚህ ዐይነት ሕግና ልማድ በፍጹም ከሌለ ወደ ሥልጣን ለመውጣት ያለው መፍትሔ የወታደር ኃይል ነው ። በዚህም ጉን የመሪው ጽናቱ ፡ ዘዴው ፡ ጀግንነቱ ፡ ብልህነቱ በተጨማሪ አስፈላጊ መሆኑ አይካድም ።

ባለፈው እንደ ጠቀስነው ፡ ቴዎድሮስንም ተክለ ጊዮርጊስንም ፡ ዐፄ ዮሐንስንም ወደ በላይ ገዥነት ያደረሳቸው የየግል ኃይላቸው ነበር ። ይኸውም ማለት በእጃቸው ያለው የጦር መሣሪያና በጦር መሣሪያ የታጠቀው የወታደር ኃይል መሆኑ አይጠረጠርም ። በግራኝ አህመድ ጊዜም ወረራን ፡ ጥቃትን ፡ እልቂትን ያስከተለው የጠበንጃ ጉድለት ነበር ። ግራኝም ራሱ መልሶ በፖርቱጋሎች የተጠቃው በመሣሪያ ልዩነት መሆኑን ለመረዳት አዳጋች አይሆንም ። የሰይፍ ፡ የጉራዴ ፡ የጦርና የጋሻ ጊዜው ያለፈበት መሆኑን በዘመኑ የነበሩት መሪዎች በደንብ ገብቷቸዋል ። በመቅደላው ጦርነት ዐፄ ቴዎድሮስ በእንግሊዝ ፊት የተሸነፉት ፡ በመሣሪያ ልዩነት ነበር ። ራሳቸው ዐፄ ዮሐንስ በቅድሚያ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን ከዚያም አከታትለው ሁለት ጊዜ ግብጾችን አሸንፈው የመለሱት ፡ የእንግሊዝ ጦር አገዥ ከመቅደላ ወዳገሩ ሲመስስ በተወላቸው ዘመናዊ ጠበንጃና መድፍ መሆኑን ንጉሠ ነገሥቱ በየደብዳቤዎቻቸው ገልጠውታል ። ስለዚህ በሕዝብ ከመደዱ ጉን ፡ በዚያን ጊዜ ሥልጣን ለመያዝና በሥልጣንም ላይ ለመቆየት ዘመናዊ መሣሪያ ዋና መፍትሔ መሆኑን ዐፄ ቴዎድሮስ በግልጽ ቢረዱትም ፡ ራሳቸው ባገራቸው መሣሪያ ለማምረት የወረሱት ኢንዱስትሪ አልነበረም ። የጦር መሣሪያ ማምረቻ ፋብሪካ ለማቋቋምም አልቻሉም ።

ንጉሥ ምኒልክ ከመቅደላ አምልጠው ወደ ሸዋ ሲገቡ ፡ ምንም እንኳን የዘር ሐረጎቻቸውን የሚሰቡት ከላይ ከልብን ድንግል ከመሆኑ

ጋር በቅርቡም በቀጥታ የንጉሥ ሣህለ ሥላሴ የልጅ ልጅ የኃይለ መለኮት ልጅ በመሆናቸው የሸዋ ሕዝብ፣ መስፍንነት የሌላቸውን የገዢ ሃብት የበዙ አባ ድክርን የጦር ጉራ እየተወ ወደ ርሳቸው መገልበጡን ባይስቱትም፣ የሸዋን ግዛት ካጠባበቁ በኋላ ወደ ደቡብና ወደ ማኸል ኢትዮጵያ መስፋፋት የቻሉት፣ ከጣሊያኖችም ከፈረንሳዮችም በኩል ባገኙት ጠበንጃና ጥይት መሆኑን በግልጽ ዐውቀውታል። ስለዚህም ከፈረንሳይም ከኢጣልያም አገር የመጣ የውጭ አገር መልክ ተኛ ወይም መላክተኛውን የላከው የውጭ አገር መሪ በፈታቸው ሞገስ የሚያገኘው የጠመንጃና የጥይት ገጸ በረከት ያበረከተላቸው፣ ወይም በገንዘባቸው ገዝቶ ይዞላቸው እንደሚመጣ ቃል የሚገባላቸው መሆኑን ብዙ ጸሐፊዎች ጠቅሰዋል። 1

ምኒልክ፡አባ ታጠቅ ካሳ ራሳቸውን ከመግደላቸው 3 ዓመት በፊት፣ በ1857 ዓ.ም ወደ ሸዋ ከገቡ ወዲህ፣ በተለይ ያዜ ቴዎድሮስን መሞት ከሰሙ በኋላ ራሳቸውን በራሳቸው ንጉሠ ነገሥት አስኝተው በሸዋ ላይ ወሎን ጨምረው ወደ በዓምድርም፣ ወደ ጐጃምም ብቅ እያሉ እነዚህን ታላላቅ የአማራ አውራጃዎች ለማስገበር ሞክረዋል። ሸዋ በተመለሱ በሁለተኛው ዓመት በ1859 ዓ.ም ከቤገምድር፣ ከአገው፣ ከየጁ እየመጡ የእነ ደጃች ወሌ፣ የእነ ደጃች መንገሻ አቲ ከም፣ የእነ ደጃች መሸሻ ወርቄ መግባት ወደ ደቡብና ወደ ሰሜን ምዕራብ፣ ወደ ምሥራቅም ወደ የጁ ጊዜያዊ የሆነ የመስፋፋት መከራ ለማድረግ አግዟቸዋል። የአውሳውን ባላባት መሐመድ አንፋሪን፣ የዘይላውን ጌታ አቡበክርን በወዳጅነትና በስጦታ በመሰብ አቀረቧቸው። በነዚህ አማካይነት መሣሪያም፣ ሸቀጥም ከአውሮፓ በማግኘት የራሳቸውን ጦር ከአማራውም፣ ከኦሮሞውም እየመለመሉ በሹመት በማሳደግ መንግሥታዊ አቅዋማቸውን ለማደራጀት ሞክረዋል። በዚህ ምክንያት፣ ዐፄ ዮሐንስ ከነገሡበት ከ1864 ዓ.ም. ገፍምሮ እስከ 1870 ዓ.ም. ድረስ ሰባት ዓመት ሙሉ ላፄ ዮሐንስ ሳይገብሩ የሥልጣን ተፎካካሪና የዙፋን ባላንጣ ሆነው ተቀምጠዋል።

ይኸም ማለት ባንዲቷ አገር በኢትዮጵያ ሁለት ነገሥታት ነበሩ ማለት ነው።

ነገር ግን፣ እስከ 1870 ዓ.ም. የዙፋን ባላንጣ ሆነው በቆዩት በዮሐንስና በምኒልክ መካከል በጦር መሣሪያና በወታደር ድርጅት በኩል ያለው ሲመዛዘን፣ ከንጉሥ ምኒልክ ያዜ ዮሐንስ በጣም በልጦ፣

ይገኛል። የርሳቸውም የጦር ኃይል ምንጩ ልዩ ልዩ ነበር። አንደኛ የትውልድ አገራቸውና ሥልጣናቸው የተስፋፋበት የትግራይና የምድራ ባሕሪ አውራጃ ለምጥዋ ወደብ ስለሚቀርብ ምንም እንኳን የቱርክ ቼና የግብጾቹ ቁጥጥር ቢኖርም በወደቡ አማካይነት በየጊዜውና በየአጋጣሚው የጦር መሣሪያ ለመሰብሰብ ቀንቷቸዋል። በዚሁ መካከል ገፄሬል ናፒየር ሲመለስ የተወላቸው ዘመናዊ 12 መድፍና ቁጥሩ የበረከተ ጠበንጃና ጥይት በዚያ ሰዓት ላለ ኢትዮጵያዊ መስፍን በቀላሉ የሚገመት አይደለም።

ከዚያ ቀጥሎ በ1864 ዓ.ም በዚሁ ዘመናዊ መሣሪያ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን በጦርነት ያሸነፉለት የማረኩት ብዛቱ ያልታወቀ፣ ዘመናዊነት የሌለው መድፍና ጠበንጃ፣ በኋላ ደግሞ፣ ግብጾችን ሁለት ጊዜ ተዋግተው ያሸነፉ ጊዜ የማረኩት መድፍና ጠበንጃ የርሳቸውን የጦር ኃይል ከቀን ወደቀን አበርትቶ በዚያን ሰዓት ማንም ኢትዮጵያዊ መስፍን ከፈታቸው ሊቆም እንደማይችል አድርጓቸዋል። በጦር ድርጅቱ ጐን ካፄ ተክለ ጊዮርጊስም፣ ከግብጾችም በምርኮ ያገኙት ወርቅና የማሪያ ትሬዛ ብር በሀብት በኩል ግምጃ ቤታቸውን ሞልቶታል። ይኸም ብዙ መኳንንትን በስጦታ፣ በሽልማት ለመሰብ አገልግሏቸዋል።

በዚህም ላይ ከዚህ በፊት እንደ ጠቅሰነው፣ የምኒልክ ያለ ጸጸ ስበገዛ እጅ መንግሥና ያዜ ዮሐንስ እንደ ደንቡ በጸጸስ እጅ ተቀብተው በሰሙ ጥሩይቱ ከተማ በአካሉም በወግና በሥርዓት መንግሥ ራሱ በሕዝብና በቤተ ክህነት ፊት የሚሰጠው ግምት ልዩ ስለሆነ፣ በዮሐንስ አንጻር የምኒልክ የነጋሢነት አቅዋም የላላ ነበር ማለት ይቻላል። በዚህም ላይ በ1870 ዓ.ም. ምኒልክ በብዙ ጥረት ያቋቋሙት የሸዋና የወሎ ግዛታቸው በፖለቲካና በሃይማኖት ረገድ የመናጋት አደጋ አግኝቶታል። በሸዋ በዕርቅ ገብተው የደጃዝማችነት ማዕረግ የተቀበሉት መሸሻ ሰይፉ የሸዋን ዙፋን በመመኘት ካፄ ዮሐንስ ጋር በመላክ ላይ ይገኙ ነበር። በአባ ሰላማና ባፄ ቴዎድሮስ ዘመን የተጠቁት፣ የጸጋ ልደትን የሚደግፉት ያንከበርና የሚጣቅ አጋማሾቹ ሊቃውንት ‘በርታ ያንተ ነን’ እያሉ ይገኛቸው ነበር። በሌላ በኩል ደግሞ ምኒልክ መሣሪያ ለማግኘት ሲሉ ከፈንጆቹ ከነ አባ ማስያስ፣ ከነ ሙሴ እርኑ ጋር ጧት ማታ እየተገናኙ መወዳጀታቸውን የተመለከቱ የተዋሕዶ ሊቃውንት፣ “እርስዎ መጥተው የአባትዎን የማርቆስን ሃይማኖት ቢያቀኑልን ነው እንጂ፣ ዐፄ ምኒልክም ፈረንጅ ይሁን፣ ሦስት ልደት (ጸጋ)ይሁን አይታወቅም በቶሎ ይምጡልን” እያሉ ከመርድ—አዝማች ኃይሌ ወገኖችና ከወይዘሮ ባፈና ጋር ውስጥ ውስጡን ወደፊት ዮሐንስ

1 Angelo del Boca, Gli Italiani in Africa, pp. 127—133.

ይላላኩ ነበር ። እንደዚሁም በወሎ የእንጀራ ልጃቸውን ማንአብብሽን ድረው በሥልጣን ያጠናከሯቸው መሐመድ ዐሊ የዮሐንስን ብርታት ተመልክተው ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ገብተዋል ።

ስለዚህ ፡ ከ1864 — 70 ዓ.ም ድረስ ያለው የሰባት ዓመት ጊዜ በመዛዛትና በመሰላለል እንዳለፈ ፡ የሐንስ እነ ደጃች ወሌን ፡ እነ ደጃች መሻሻ ሰይፋን ፡ እነወይዘሮ ባፈናን (የምኒልክን ባለቤት) እና ሲቃውንቱን በምኒልክ ላይ ለማሸፈት ሲጥሩ ፡ ምኒልክም ያይ የሐንስ ጉራ እንዲዳከም ከሸፈተው ጋር ሁሉ ሲላላኩ ቆይተዋል ። ዐፄ ዮሐንስ እላይ በጠቀሰነው ኃይላቸው በመተማመን ሁሉ ሲገብርላቸው የንጉሥ ምኒልክ ወደኋላ መቅረት ዕረፍት ስለ ነሣቸው ፡ በ1870 ዓ.ም “ምታ ነጋሪት ፡ ክተት ሠራዊት” ብለው ምኒልክን ለማስገበር ከዐድዋ ወደ ሸዋ ጉዞ ገናኝ ። ከርሳቸውም ጋር የጉጃሙ ራስ አዳልና የወሎው መሐመድ ዐሊ አብረው እንዲያውም ግንባር ቀደም ሆነው ዘምተዋል ። ሆኖም የክርስቲያን ነገሥታት ለጦርነት መዘጋጀት በያ ለበት ስለ ተሰማ ፡ በነገሩ ብዙዎች ሲቃውንት አዝነውበታል ። ስለዚህም በአጽቢ ደራ በበረሃ የሚኖሩ የበቁ መነኮሳት * ከመካከላቸው አባ ገብረ ጸድቅንና አባ አኑን የሚባሉትን መርጠው ወደ ሁሉም ነገሥታት ዘንድ ላኩ ። እነዚህም በቅድሚያ ከመነኮሳቱ ዘንድ ተልከው ወደ ንጉሥ ምኒልክ መጥተው ፡ “... ታረቁልን የክርስቲያን ደም በከንቀ አይፍሰስ ። ሁለታችሁ በፍቅር አንድነት ብትሆኑ ወንድማማች ሆናችሁ እንደ አብርሃና አጽብሐ በሰላም ትገዛላችሁ”፤ ብላችሁ በቅድሚያ ለንጉሥ ምኒልክ ንገሩ ፡ የንጉሡንም ልብ ካገኛችሁ በኋላ ወዳጄ ዮሐንስ ገብታችሁ መከራችሁ አስታርቁ” ብለው ናል ብለው ተናገሩ ። ምኒልክ እሺታቸውን ካስታወቁ በኋላ ፡ እነዚህ ከከበሩት መነኮሳት የተላኩት አስታራቂዎች ወዳጄ ዮሐንስ ሔደው ይኸንኑ ነግረው ፡ እሺ አሰኝተው እንደ ተመለሱ ስለ ዕርቁ ዐይነት ካፄ ዮሐንስ በኩል በኸሮንድ ለውጤ ፡ ከንጉሥ ምኒልክ በኩል በጅሮንድ ወርቁ ተወክለው በመልካም ስሜት የዕርቁን ጉዳይ ሲላላኩ ሳለ፤ በመካከሉ ዐፄ ዮሐንስ ከነጠራቸው ከትግራይ ወደ ወሎ ከዚያም በግሼ በኩል ዐልፈው መንዝ መግባታቸው ስለተሰማ የዕርቁ ነገር

* የአጽቢ ደራ ገዳም የሚገኘው በደራ (በክልተ አውላዕሎ) አውራጃ ውስጥ ነው ። ዘውዴ ገ/ሥላሴ ግን በገጽ 92 ላይ መልዕክተኞቹ የተላኩት ከአብርሃ ወአጽብግ ገዳም ነው ይላሉ ፤ ይህም ሥፍራ የሚገኘው በክልተ አውላሎ አውራጃ ውስጥ መሆኑን ገልጸዋል ።

1 አብርሃና አጽብሐ በአራተኛው ክፍለ ዘመን የነበሩ ወንድማማች በፍቅር ፡ በሰላም አክሱምን በነገሥታትነት ያስተዳደሩ ናቸው ። ጸ.ት ገ/ሥ ፡ ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ገጽ 79—81

እንደ ፈረሰ ተቆጥሮ ንጉሥ ምኒልክ በአንጉላላ (ደብረ ብርሃን አጠገብ) የጦር ሰልፍ አድርገው ዋሉ ። በሰልፋም ጊዜ ከሸዋ መኳንንት አንዳንዱ ፉከራውን እያንደቀደቀው ለአምስት ስናድር ለዐሥር ስናድር ‘ተዋሰኝ’ እያለ ሲፎከር ዋለ ። *

በዚሁም ጊዜ ፡ የዐፄ ዮሐንስ ጦር ግንባር ቀደም ከመንዝ ዐልፎ ድንባሮ በደረሰ ጊዜ ፡ የሸዋ ጦር ፈረሰኛው ከትግራይ ፈረሰኛ ጋር ውጊያ ገናመረ ። አቤቶ ባሻህ አቦዬ ፡ የንጉሥ ምኒልክ አክስት የወይዘሮ አያ ህሉሽም ልጅ ፡ በደም ፍላት ሔደው ተዋግተው ብዙ ሰው ገድለው ስናድር ጠበንጃ ማርከው ተመልሰው ለምኒልክ ግዳይ ጣሉ ። በዚህ ጊዜ ፡

“ሊሥር ስናድር ፡ ላምሳ ስናድር ዋስ የጠራችሁ ፡ በሻህ አቦዬ ከፈለላችሁ”

ተብሎ ተገጥሟል ። 1

ዐፄ ዮሐንስም ፡ በትዕቢት የሸዋን ጦር በኃይል ልደምስስ የሚል ስሜት አላደረባቸውም ። ንጉሥ ምኒልክም በበኩላቸው የኃይላቸውን መጠን በመገመት ፊት ለፊት የዐፄ ዮሐንስን ጦር ለመግጠም አልደፈሩም ። ብዙ ጊዜ ምኒልክ በማናቸውም ረገድ የራሳቸውንና የጠላታቸውን ኃይል ሳያመዛዝኑ በእልህ ወይም በችኮላ ዘለው ወደ ጦርነት አይገቡም ። በዝግጅት ጉልበታቸውን እያጠናከሩ ሁኔታውን አመዛዝነውና የሰላም መንገድም በትዕግሥት ሞክረው አልሆን ሲላቸው ውጊያውን የገናኙ እንደሆነ እንደማይሸነፉ ሆነው አጥብቀው ይዋጋሉ ። በንጉሠ ነገሥትነት ዘመናቸውም ፡ በየትኛውም የጦር ግንባር ካገር ተወላጅም ፡ ከውጭ አገር ሠራዊትም ጋር ተዋግተው የተሸነፉበት ጦርነት የለም ።

ስለዚህ ፡ ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ እላይ እንደ ዘረዘርነው ቁጥሩ የበረከተውንና በደንብ የታጠቀ ጦራቸውን ይዘው ሸዋ ሲገቡ ለማስገበር እንጂ ፡ ለሰላምና ለወዳጅነት ጉብኝት አንዳልመጡ ሲያውቁት ምኒልክ የነበራቸውን ለድል አድራጊነት የማያስተማምነውን ጦር ይዘው ከመግጠም ተቆጥበዋል ። በዚህ ምክንያት በመጨረሻ ካፄ ዮሐንስ ወገን ደጃች ዋሕድ * * መምህር ገብረ ሥላሴ ፡ በጅሮንድ

* ስናድር ጠበንጃ ሸዋዎቹ የሌላቸው ባፄ ዮሐንስ ጦር እጅ ያለ በዘመኑ ወታደርን የሚያስጉመጅ ጠበንጃ ስለሆነ ተዋግቶ 5 ወይም 10 ማርኬ አመጣለሁ ለማለት ነው ።
1 ሳይጠረዝ በብትን የቀረው የብላትን ጌታ ኅሩይ መጽሐፍ ፡ ገጽ 95 -96 ።
* * ደጃች ዋሕድ ያባታቸው የሹም ተምቤን ምርጫ ወንድም ናቸው ።

ለውጤ፡ ከንጉሥ ምኒልክ ወገን የአንኮበር ሚካኤል አለቃ ምላት፡ ያንኮበር መድኃኒ ዓለም አለቃ ሥነ ጊዮርጊስና የሚጣቅ ተክለ ሃይ ማናት ገደም መምህር አለቃ ሐሴቱ (ዕሴቱ) ከመኳንንት ደጃችናደው በሁለቱም ነገሥታት መካከል የሽግግሌ አስታራቂ ሆነው ወዲያና ወዲህ በሚሉበት፡ ጊዜ በዚህ ሰሞን በሽዎች በኩል የነበረው የምክክሩ ዋና ፍሬ ነገር “እንዋጋ ወይስ እንገብር” የሚል ነበር። በማናቸውም ቤተ መንግሥት እንደሚደርሰው በንጉሥ ምኒልክ መኳንንት ውስጥ እንደ ደጃች (በኋላ ራስ) ጉበና፡ እንደ ደጃች በሻህ አቦዩ፡ እንደ ደጃች ወሌ ያሉት “እንበለው ይለይልን” ሲሉ እንደነደጃችና ደው፡ እንደነደጃች መንገሻ አቲከም፡ እንደነደጃች ገርማሜ ያሉት ደመ በራድና አመዛ ዛኝ አማካሪዎች በሁለቱ ባላንጣ ነገሥታት እጅ ያለውን የጦር መሣሪያ ልዩነት በመረዳት፡ “የዐፄ ዮሐንስ ጦር ሠራዊት ቀድሞ ከእንግሊዞች በስጦታ፡ ቀጥሎ ካፂ ተክለ ጊዮርጊስና ከግብጾች በምርኮ ያገኘው የጦር መሣሪያ ቁጥሩ የበረከተና በኛ እጅ የሌለ ስለሆነ፡ አሁን በእልህ ብንዋጋ ትርፋ መሸነፍና መዋረድ ነው። ስለዚህ ከሁሉ የሚሻለው ‘አሁን እኚ ገብረናል’ ብለን እንመልሳቸውና ከዚያ በኋላ፡ እኛም ወዲያ ወዲህ ብለን የጦር መሣሪያ ከሰበሰብን በኋላ፡ ‘እምቢ አሻፈረን’ ለማለት የሚያውከን ነገር የለም” ብለው መከሩ ይባላል።

ንጉሥ ምኒልክ ምንም እንኳን፡ “ንጉሠ ነገሥት” እየተባሉ እየተጠሩ፡ “ንጉሠ ነገሥት” የሚል ማኅተም አሠርተው በዚህ ሲላላኩ ቆይተው፡ አሁን የባላንጣቸው ንጉሠ ነገሥት ገባር መሆናቸው ነገሩ መራራ ቢሆንባቸውም፡ እላይ በተጠቀሰው በኃይል ልዩነት ምክንያት ቁጭታቸውን ውጠው የዕርቁን ነገር እኚ እሉ። ነገሩንም ለማቀዝቀዝ ሲሉ ዕርቁን የፈለጉት ወይም የተመኙት ዐፄ ዮሐንስ ፊት ሳይቀርቡ በመላላክ ያፄ ዮሐንስን የበላይ ንጉሠ ነገሥትነት ዐውቀው ለመመለስ ነበር። ዐፄ ዮሐንስም ይኸንኑ ሐሳብ በመዝመሪያው ላይ ወደ መቀበል አዘንብለው ነበር ይባላል። ነገር ግን፡ ከለዎቻቸው መከረው ዘከረው፡ “ተገናኝተን ተነጋግረን በፍቅርና ባንድነት ብንኖር መልካም ነው” የሚል ቃል አጽፈው ለመተማመኛ መስቀልና ሥዕል ጨምረው፡ በደጃች ዋሕድና በመምህር ግርማ ሥላሴ እጅ ወደ ንጉሥ ምኒልክ እንደገና ላኩ። ምኒልክም ከመኳንንቶቻቸው ከነደጃች ጉበና፡ ከነደጃች መንገሻ አቲከም ጋር መከረው “ዐፄ ዮሐንስ በኔ ላይ ክፉ ሥራ ላይሠሩ የማሉና የተገዙቱ እንደሆነ ምላሹን ስትልኩብኝ መጥቼ እገናኛለሁ” ብለው ላፄ ዮሐንስ እንደ መዝመሪያ ግብር እንዲሆን ባለወርቅ ቅብ አልጋና ባለወርቅ ቅብ

ወንበር፡ እብረዋቸው ለነበሩት ለዕጩጌ ቴዎፍሎስ ግን፡ ባለወርቅ ቅብ ወንበር ብቻ ገጸ በረከት ጨምረው ላኩ።

ዐፄ ዮሐንስም፡ ይኸንኑ እሳብና ገጸ በረከቱን ተቀብለው ምኒልክ በሚቀርቡበት ጊዜ ምንም የክፋት ሥራ ላይሠሩ ይኸውም ማለት ከገቡላቸው በኋላ “ለምን ሸፈትህብኝ” ብለው ታሰር፡ ተፈታ ላይሉ ቃላቸውን በመሐላ እረጋገጡ።¹

የመሐላው ቃል ምላሹ ከመጣላቸው በኋላ፡ ምኒልክ በመጋቢት 12 ቀን 1870 ዓ. ም. ከልቼ ከተማ (ደብረ ብርሃንና እንኮ በር መካከል) ተነሥተው ወዳፄ ዮሐንስ ሔዱ። ንጉሠ ነገሥቱም ሰላሌ ግዛት (ጅጅጋ) እንዳሉ የምኒልክን ወደ ሠፈራቸው መጠጋት ሲሰሙ ተቀባዮች ዋግሹም ብሩን፡ * ደጃች ማሩን፡ ደጃች ተሰማንና * * ደጃች ዋሕድን ተቀብለው እንዲያጅቧቸው ልከው ራሳቸው ልብስ መንግሥት ለብሰው፡ ዘውድ ጭነው፡ በትረ መንግሥታቸውን ይዘው፡ ወታደራቸውን ቀኝና ግራ አሰልፈው ምኒልክ ሲደርሱ፡ መድፍ እያስተኮሱ እምቢልታና መለከት እያስነፉ በታላቅ ክብር ተቀብሏቸው። በዚህም ጊዜ ታላቅ ደስታ እንደ ተደረገ ብላቴን ጌታ ገሩይ ወልደ ሥላሴ ሲገልጹ፡ ከተገናኙ በኋላ የተደረገውን የዕርቁን ዐይነት አልዘረዘሩትም። የተገናኙበትን ቦታ አንዱ ጽሑፍ ሰላሌ (ጅጅጋ) ሲል፡ አቶ አጥሜ ወደራ (ሞፈር ውሃ) ብለውታል። * * *

በቅርብ ጊዜ የታተመው ያፄ ዮሐንስ እንደኛው ዜና መዋዕል “ንጉሠ ነገሥት ዮሐንስ ያባታቸው የነገሥታቱ አገር በሆነው በሸዋ ሀገር ላይ ዳግማዊ ምኒልክን እነገሷቸው” በማለት በአጭሩ ጠቅሶ ዐልፎታል²። ይሁንና ደራሲው ያልታወቀና በሙሴ ሼን የታተመው ሌላው ዜና መዋዕል ዐፄ ምኒልክ ለመዋጋት ሠራዊት ከሰበሰቡ በኋላ፡ የደብረ ሊባኖስን መንኮላት ወዳፄ ዮሐንስ ልከው እንደ ታረቁና ከፍቅርም የተነሣ ዐፄ ዮሐንስ ዐፄ ምኒልክን እንግሠው ወዳገራቸው መመለሳቸውን ከመጥቀስ በቀር የውለታው ዝርዝር የለም።³

1 ሳይታተም የቀረው የብላቴን ጌታ ገሩይ ጽሑፍ ገጽ 96—97።

አቶ አጥሜ፡ የጋላ ታሪክ፡ ገጽ 139—140

* ያፄ ተክለ ጊዮርጊስ ወንድም።

** የሠራዩ ሹም (አቀጽን ሠራዊ) የገብረ ሚካኤል ልጅ።

*** ጅጅጋና ወደራ ቅርብ ለቅርብ ይሆናሉ። ወደራ ሞጆ አጠገብ ነው።

2 እንኳም ዮሐንስ ንጉሠ ነገሥት ለዳግማዊ ምኒልክ ወረሰዮ ንጉሠ ሸዋ እንተ ይላቴ መንበረ መንግሥቱም ለአብዊሁ ነገሥት... B. Tafla (ede.) p.142

3 በአፈ እሉ ካህናት ወኮነ ፍቅር ወሰላም ማዕከሊሆሙ ወእምብዝኃ ፍቅር ዐፄ ዮሐንስ እንገሥ ለምኒልክ ወተመይጦ መንገል ሀገሩ... M. Chaîne Histerre du regne de Yohannes IV Rei d. Ethopie' P. 13

በጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴም ታሪካዊ መጽሐፍ ላይ አይገኝም ። የውጭ አገር ጸሐፊዎች ካቆዩት ማስታወሻ ላይ እንደሚነበበው በመጋቢት 14—1870 ዓ.ም የተፈራረሙት የዕርቁ ውል ከዚህ እንደሚከተለው ነበር ።

- 1ኛ/ ንጉሥ ምኒልክ ለዐፄ ዮሐንስ ይገብራሉ ።
- 2ኛ/ ያፄ ዮሐንስ ጦር በግዛታቸው ባለፈ ጊዜ የሚያስፈልገውን ነገር ንጉሥ ምኒልክ ይሰጣሉ ።
- 3ኛ/ ምኒልክ ለወደፊቱ ንጉሠ ሸዋ ይባላሉ እንጂ ንጉሠ ነገሥት መባልን ይተዋሉ ።
- 4ኛ/ ባስፈለገ ጊዜ ማናቸውንም እርዳታ ንጉሥ ምኒልክ ላይ ዮሐንስ ይሰጣሉ ።
- 5ኛ/ ዐፄ ዮሐንስም በዚህ ዐይነት ማናቸውንም እርዳታ ለንጉሥ ምኒልክ ይሰጣሉ ።
- 6ኛ/ ንጉሥ ምኒልክ በሸዋና በአማራ ግዛት * መካከል ያሉትን የወሎ አሮሞ እስላሞች ይገዛሉ ። (ያስተዳድራሉ)
- 7ኛ/ ንጉሥ ምኒልክ በወሎ አሮሞዎች ውስጥ አብያተ ክርስቲያናትን እያሠሩ ክርስትናን ያስገባሉ (ያስፋፋሉ) ።
- 8ኛ/ ያፄ ዮሐንስ ጦር አስከ ደብረ ሊባኖስ የመጣ እንደሆነ ንጉሥ ምኒልክ በነጻ ያሳልፋታል ። በተገናኙበት ሰዓት ዮሐንስና ምኒልክ መሳሳማቸውንና በዮሐንስ ዙፋን ቀኝ ለምኒልክ ከዙፋኑ ዝቅ ያለ ዙፋን ተዘጋጅቶላቸው እንደነበረ በየመጽሐፉ ተጠቅሶ ይገኛል ። ¹

ከዚህ በላይ ከተዘረዘረው በተጨማሪ አባ ማስያስንና ሌሎችን የውጭ አገር ሚሲዮናውያንን በሸዋ ከምኒልክ ጋር ሆነው የመሳሪያና የፖለቲካ ጉዳይ ያካሂዱ የነበሩትን ከሸዋ እንዲያስወጡ፣ የሸዋን የመግቢያ በር ለአውሮፓውያን እንዲዘጉ በማድረግ ንጉሥ ምኒልክ ከነዘራቸው የሸዋ ገዥ መሆናቸውን በይፋ እንዳረጋገጡላቸው ራሳቸው አባ ማስያስና አንቶኒዎ ቺኪ አመልክተዋል ። ²

በእርግጥም ምኒልክ ሰላሌ ላይ ከዐፄ ዮሐንስ ጋር ተስማምተው ወደ አንኮበር እንደ ተመለሱ፣ “ጃንሆይ ይፈልጉዎታል” ብለው አባ

ማስያስን ወዳፄ ዮሐንስ እንደ ላኩዋቸውና ዐፄ ዮሐንስም ከትግራይ በሱዳን በኩል ካገር እንዳስወጧቸው እርግጥ ነው ። በዚህም ጉዳይ ንጉሥ ምኒልክ ማዘናቸውን በደብዳቤ ለአባ ማስያስ ገልጸውላቸዋል ። ¹ የሸዋን በር ለአውሮፓውያን የመዝጋቱ ነገር ምናልባት ቢነጋገሩበትም፣ አሳቡ ወይም ትእዛዙ በሥራ ላይ አልዋለም ። ኢጣልያኖች በአስብና በዘይላ፣ ፈረንሳዮች በሐረርና በዘይላ በኩል ወደ አንኮበር፣ ወደ እንጦሪ ም እየተመላሰሱ የንግድም፣ የወዳጅነት ም ግንኙነት ከማድረግና መሳሪያም ከማቀበል ታግደው አያውቁም ። ምኒልኩም በፊትኛው ዘመን ያደርጉት እንደነበረ አሁንም ላይ ዮሐንስ ከገበያ በኋላ ከውጭ መንግሥታት መሪዎች ጋር መጸጸፋቸውንም አላቋረቡም ።

የሆነ ሆኖ በዚህ ውል መሠረት፣ ንጉሥ ምኒልክ ያፄ ዮሐንስን ንጉሠ ነገሥትነት፣ ዐፄ ዮሐንስም የምኒልክን የሸዋ ንጉሥነት አጽድቀው በሰላማዊ መልክ ተለያዩ ። ይኸም በትግራዎቹ በኩል ያስታ ሲፈጥር፣ በሸዋዎቹ ዘንድ ደግሞ ቅሬታን አስከትሎ ነበር ። ሁኔታው በጸሐፊ ትዕዛዝ ገብረ ሥላሴ ጽሑፍ ተገልጿል ። እንደዚሁም አገድ ገብረ ተክሌ የሚባል የትግራይ ተወላጅ፣ የግራዝማች ዮሴፍ ንጉሤ ጓደኛ፣ አደንና ዘይላ በመመላለስ ከፈረንሳዊ መንግሥት ቆንስሎች ጋር እየተጸጸፈ የንጉሥ ምኒልክን ጉዳይ የሚፈጽም አሸከራቸው ነበር ። እርሱም ከ1865 እስከ 1871 ዓ.ም ድረስ የፈረንሳዊ ሪፐብሊክ ፕሬዚዳንት ለነበረው ለማርሻል ማክማሆ በዚህ ዓመት ከአደን በጸፈው ደብዳቤ ላይ

ጌታዬ ንጉሥ ምኒልክ ፈረንሳያውያን ብርሃንን ጭደ መንግሥታቸው ሲያመጡላቸው ማየትን እጅግ ይመኛሉ። በኋለኛው ጊዜ ከሸዋ የመጣልኝ ወሬ ለኔም ምክንያት ሆነልኝ ልንገርዎ ። ጌታ ራስ ሆይ ከብዙ ዘመን ጀምሮ ስምም ያልነበራቸው ሁለቱ የሐበሻ ነገሥታቶች በማይፈርስ ፍቅርና በብርቱ ውል ታረቁ ። የትግሬው ንጉሥ ዐፄ ዮሐንስ ያፄ ምኒልክን ፍቅር ለመፈለግ ሸዋ ሔዱ ። ከዚያም በጠነከረ ዕርቅ ከተፋቀሩ በኋላ የሚበልጠውን ግዛትና ዘውዳቸውን ላጤ ምኒልክ ሰጡ ። እነሆ አበሻ ሀረፈች ። በዚታ ሁሉ መንገድን (ለሚጓዙ) ለሚያደርጉ አውሮፓውያን የሚሰጋ (የሚያሰጋ) ነገር የለም ። በ11 በሰኔ ። በ1870 እንደ ኢት ቁ በአደን ከተማ ። ማኅተም ኢትዮጵያ ፀባህት ገብረ ተክሌ ²

ራሳቸውም ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ ከዕርቁ በኋላ ዕርቁን ያልሰሙ ወታደሮቻቸው ቢዘርፉ፣ “ከወንድሜ ከንጉሥ ምኒልክ ጋር ታርቄ ያለሁና ወታደር አገር አትዘረፍ ተወኝ” ብለው ዐዋጅ ያናገሩት

* በአማራ ግዛት ያለው አማራ ሳይንትን ለማለት ነው ።

1 Maurice de Coppey, Chronique du Regne de Menelik II, Vol. I, PP. 139—148.

2 L. dei Sabelli, Storia d' Abyssinia Vol. III, PP. 252—259.

1 Archivio Storico dei Sopressi Ministero del Africa Italiana Documente. .

2 Ministère des Affaires Etrangères - Afrique No. 261, Paris

ከዚህ ጋር የተያያዘ ነው። ለገባበሩ በጦርነት ሳይሆን በዕርቅና በስምምነት ስለሆነ “አስገብርሁ” ወይም “ገበርሁ” የሚለውን ቃል ሁለቱም ወገኖች ለስምምነት ሲሉ ይሸሹታል ማለት ነው እንጂ ያዜ የሐንሰ ማስገበር፣ የንጉሥ ምኒልክ መገበር ግልጽ ነበር። በምኒልክና በጦር አለቆቻቸው ዘንድ ቅሬታ የገባውም በዚህ ምክንያት ነው። በተለይ ሁለቱ በተገናኙበት ጊዜ ምኒልክ ላይ የሐንሰ አደግድ ገው በሰው ፊት ስለታዩ በሸዎች ዘንድ ቁጭቱ አልቀረም። ስለዚህ አንድ የሸዋ ገጣሚ ምኒልክ “ንጉሠ ነገሥት” ሲባሉ ቆይተው ያት መብት የነበረው ማኅተም ፈርሶ “ንጉሥ ምኒልክ” በመባል መወሰናቸውንና በየሐንሰ ፊት ኩታቸውን ማደግደጋቸውን የተመለከተ እንደዚህ ብሎ ገጠመ።

“ሲሆን ተከናነብ ሳይሆንም አጣፋው፤ መታጠቅ (ማደግደግ) አይሆንም ለእንዳንት ያለ ሰው። እንዴት ያለ ሩቅ ነው ጭንቅ ያለው መንገድ፤ አሻቅቦ ወጥቶ ወደታች መውረድ።”²

ከዚህም ስምምነት በኋላ፣ ሁለቱም የበላይና የበታች ሆነው በየጊዜው በመገናኘትና በመላመድ በተለይ ደግሞ በፀሄ የሐንሰ ጥያቄ ልጃቸው ራስ አርእያ የንጉሥ ምኒልክን ልጅ ወይዘሮ ዘውዲቱን ካገቡ ወዲህ፣ እያደር በሁለቱ መካከል ወዳጅነታቸው እየጸና ሔደል። ሁለቱ በስምምነት ቦሩ ሚዳ ላይ እየተገናኙ መንግሥት የሚጸናበትን እየተማከሩ፣ የሃይማኖት ክርክር በመስማት የክርስትና ሃይማኖት በተለይ ካራ ተዋሕዶ በኢትዮጵያ የሚስፋፋበትን በመፈለግ እስከ ሺ880 ዓ. ም. ድረስ ዐሥር ዓመት በሰላም ኖሩ።

ንጉሥ ምኒልክ በኢትዮጵያ የባሪያ ንግድ ስለ መቅረቱ፣ ግብጾች በሐረርና በአካባቢው ስለሚሠሩት ግፍ፣ ወደብና የባሕር በር ስለማግኘት፣ በኢትዮጵያ የአውሮፓን ሥልጣኔ በሰፊው ለማስገባት ስላላቸው ዕቅድ ለኢጣሊያ ንጉሥ ለኡምቤርቶ በጸፉት ረዥም ደብዳቤ ውስጥ “... ካባቴ ከወዳጄ ካዜ የሐንሰ ጋር ተረቅሁ። አንድ አካል አንድ አምሳል ሆነ (ሆነን) ከእንግዲህ በእግዚአብሔር ባንተ ወንድሜ ፈቃድ የሀበሻ ዓይኑ ይከፈታል ብርሃንም ያያል...” የሚል ቃል ይገኝበታል።³ በሌላ ደብዳቤ ደግሞ፣ ሐረርን ለመያዝ ቁርጠኛ አሳብ ማድረጋቸውን ለዚህ ለኢጣሊያ ንጉሥ በጸፉት ደብዳቤ

“ንጉሠ ነገሥት የሐንሰ በእግዚአብሔር ኃይል ቱርኮችን (ግብጾችን) ድል አድርገው ኢትዮጵያን አተረፏት...” የሚል ቃል አክለዋል። ይኸ ሁሉ ንጉሥ ምኒልክ ምንም እንኳን እላይ እንዳልነው “ንጉሠ ነገሥት” ሲባሉ ቆይተው በዚህ ይላላኩበት የነበረው “ንጉሠ ነገሥት ምኒልክ” የሚለው ማኅተም ፈርሶ ይኸው ምኞታቸው በውል መቅረቱ ቅር ቢላቸውም፣ ቅሬታው እያደር በጋብቻና በመልካም ግንኙነት ተፍቆ በመጨረሻ በ1880 ዓ. ም. ላይ በኢጣል ያኖች ወረራ ምክንያት መልሶ እስኪደፈርስ ድረስ በሁለቱ መካከል ልባዊ ወዳጅነት ተመሥርቶ፣ ሁለቱም የኢትዮጵያን አንድነት በሰላም ይገነቡ ዝመር። ስለዚህም “እናንተ ብትታረቁና ብትስማሙ እንደ አብርሃና እንደ አጽብሐ ወንድማማች ሆናችሁ በሰላም ትገዛላችሁ” ሲሉ የአጽቤ ገዳም መነኮሳት የተመኙት የደረሰ ያህል ተቆጠረ።

በሁለቱ ነገሥታት ትዕግሥት፣ በነዚህ ሊቃውንት አስታራቂነት አስከፊው የወንድማማች ጦርነት ባይወገድ ኖሮ፣ በጠላት ግንባር ሊሰለፍ የሚገባው የሁለቱ ጦር እርስ በርሱ ተላልቆ በኢትዮጵያ ላይ ለሚያደባው የውጭ ጠላት ምቹ የመግቢያ ሁኔታ ይፈጥርለት ነበር።

1. ጸ.ት. ገብረ ሥላሴ ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፡ ገጽ 83 ።
2. አቶ ዐጥሜ ፣ የጋላ ታሪክ የእጅ ጽሑፍ በቤተ መጻሕፍት ወመዘክር ፡ ገጽ 141 ።
3. ተ.ጸ.መ ፡ የግራኝ አህመድ ወረራ ፡ ገጽ 837—839 ።

ዲግሳዊ ያመኑ ልክ ገንዘብ ሸቀው ከገዛው ለገደባቸው ለብሔረ ጋላ ይደረገው ወደ ክብረው ይላኩ ወደ ዲግሳዊ ያመኑ ልክ ገንዘብ ሸቀው ከገዛው ለገደባቸው ለብሔረ ጋላ ይደረገው ወደ ክብረው ይላኩ

ከገደባቸው ለብሔረ ጋላ ይደረገው ወደ ክብረው ይላኩ ወደ ዲግሳዊ ያመኑ ልክ ገንዘብ ሸቀው ከገዛው ለገደባቸው ለብሔረ ጋላ ይደረገው ወደ ክብረው ይላኩ

ይህንን ደብዳቤ የቀረበው ያመኑ ልክ ገንዘብ ሸቀው ከገዛው ለገደባቸው ለብሔረ ጋላ ይደረገው ወደ ክብረው ይላኩ ወደ ዲግሳዊ ያመኑ ልክ ገንዘብ ሸቀው ከገዛው ለገደባቸው ለብሔረ ጋላ ይደረገው ወደ ክብረው ይላኩ

ዐፄ ምኒልክ ለኢጣሊያው ንጉሥ ለዐምቢርት የጻፉት (አርኪቪያል ሰብረኮ ዴላግራቦ ሚኒስቴር ዴላ አፍሪካ ኢታሊያና ርግ)

መልክነት፡ ዘመዮ መ፡ እግዚአብሔር፡ ዮሐንስ፡ ማጥሰው
 ይዞ፡ ማጥሰው፡ ነገረው፡ ዘኢትዮጵያ፡ ይዞ፡ ረሰው፡
 ጎበኝ፡ ከጦር፡ ለክፋቅ፡ ገዳይ፡ ይዞ፡ እግዚአብሔር፡ በኢየሱስ
 ይዞ፡ ማጥሰው፡ ለክፋቅ፡ ማጥሰው፡ እግዚአብሔር፡ በኢየሱስ
 እኔ፡ ከሠፊዊ፡ ተጋራ፡ በእግዚአብሔር፡ ተገኝቶ፡ በእግዚአብሔር
 ይዞ፡ እግዚአብሔር፡ እግዚአብሔር፡ ቅዱስ ሥነ ምግባር፡
 ይዞ፡ ከገን፡ ይዞ፡ ነገ፡ ምስክርነት፡ ለዘላለም፡ ይዞ፡
 ሰላም፡ ቅዱስ ሥነ ምግባር፡ ይዞ፡ ሥነ ምግባር፡ ይዞ፡
 ሰላም፡ ሥነ ምግባር፡ ይዞ፡ ሥነ ምግባር፡ ይዞ፡
 ሰላም፡ ሥነ ምግባር፡ ይዞ፡ ሥነ ምግባር፡ ይዞ፡
 ሰላም፡ ሥነ ምግባር፡ ይዞ፡ ሥነ ምግባር፡ ይዞ፡
 ሰላም፡ ሥነ ምግባር፡ ይዞ፡ ሥነ ምግባር፡ ይዞ፡

በዚህ የሕንጻው ለኢጣሊያው ውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ለማንቺኒ የጸፉት
 (እርኪቤዮ ስቶሪዮ ሶፕራስ ሚኒስትር ደል እፍሪካኢታሊያና፡ ሮማ)

(እርኪ ሸቶ ሰቶሪኮ ዴ ሶፕራሶ ሚኒስቴር ዴል አፍሪካ ኢትሲያና፣ ሮግ)

[illegible]

(አርኪቢያ ስቶሪክ ዴ ስፕሪንግ ግሪስቲክ ዴል አፍሪካ ኢንታሊያና፣ ሮግ)

ምዕራፍ ዐሥራ ስድስት

የሃይማኖት ክርክር በቦሩ ሚዳ — የመሐመድ ዐሊና የይማም ዐመዴ ክርስትና መነሣት፣ እስላሞች ክርስትና እንዲነሡ ስለ መገዳዳቸው

ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስና የሸዋው ንጉሥ ምኒልክ፣ ባለፈው ምዕራፍ የተመለከተውን ስምምነት አድርገው ከመለያየታቸው በፊት፣ በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ከጉንደር መንግሥት ዝምሮ፣ ከሊቃውንቱ ዐልፎ ነገሥታትን፣ መሳፍንትን ሲያጣላና ሲያከራክር የቆየውን፣ ባፄ ቴዎድሮስም ዘመን ጳጳሱን አባ ሰላማንና የሸዋን ሊቃውንት ሲያበጣብጥ የኖረውን የቅባቶች፣ የጸጉችንና የካሮችን ክርክር በጉባኤ አስመክረው አንድ ጊዜ ለዘለቂታ ለመወሰን እንዲቻል ሁለቱ ነገሥታት ወደ ፊት ጉባኤውን ለማድረግ ተስማምተው ነበር።

በንጉሥ ምኒልክ ዘንድ የሃይማኖቱ ጉዳይ በቸልታ ሲታይ፣ በዐፄ ዮሐንስ ዘንድ ግን ሞቅ ብሎ ይታይ ነበር። ከዚህም ጋር በመቀሌ ባፄ ዮሐንስ ዘንድ ሊወነጀሉ የተመደቡት የጸጋ መሪዎች እነ አለቃ ተክለ ጽዮን፣ እነ አለቃ ሥነ ጊዮርጊስ እንኮበር በምኒልክ ዘንድ የቀረቡ አማካሪዎች ነበሩ። ዐፄ ዮሐንስንና ምኒልክን አቀራርቦ በማስማማቱ ጉዳይ ከእንኮበር ሚካኤል አስተዳዳሪ ከአለቃ ምላት ጉን የጸጋው ተከታይ የደይ ሚካኤሉ ተወላጅ አለቃ ሥነ ጊዮርጊስ ይገኙ ነበር።

ስለዚህ የወደፊቱ ጉባኤ እነዚህን ሁሉ የሚያስጠቃ ጉባኤ መሆኑን ቢረዱትምና ባንድ ወገን ብዙዎቹ የእንኮበር ሊቃውንት እነ አለቃ ኪዳነ ወልድ፣ እነ አለቃ ወልደ ያፌድ ሁሉ የካራን እምነት በመደገፍ ረገድ ውስጠ ስምምነታቸው ካፄ ዮሐንስ ጋር መሆኑን ባይስቱትም፣ ምኒልክ የሃይማኖቱ ጉዳይ ሊቃይ በተመደበበት ቦታና ጊዜ፣ እነዚህን ባላንጣ የሆኑትን ሊቃውንት በዐዋጅ አሰብሰበው ወደ ቦሩ ሚዳ ወሎ ሔዱ። ጉባኤው ግንቦት 21 ቀን እንዲሆን የተወሰነ ሲሆን ሁለቱ ነገሥታት ቀደም ብለው በግንቦት 15 ቀን 1870 ዓ. ም. ቦሩ ሚዳ ላይ ተገናኙ። በዚህ ጊዜ ባፄ ዮሐንስ ዘንድ ሊወነጀሉ የተመደቡት አለቃ ተክለ ጽዮን ከእንኮበር ከሌሎች ሊቃውንት ጋር

በሩ ሚዳ መጥተው ንጉሠ ነገሥቱን እጅ ከነሡ በኋላ፡ ቀደም ብለው ከበሩ ሚዳ ጠፍተው በምጥዋ በኩል ወደ ሮማ ሔዱ ይባላል ።

ንጉሠ ነገሥቱና ንጉሡ የየአውራጃው መላፍንትና ሊቃውንት በተወሰነው ቀን በተሰበሰቡበት በዚሁ ጉባኤ ለመግት በግራ በኩል እጉች፡ በቀኝ በኩል ካራዎች ቆሙ ። የካሮች አባባል “ክርስቶስ (ወልድ) ከዓለም ፍጥረት በፊት ከእግዚአብሔር አብ፡ ከዓለም ፍጥረት በኋላ ከድንግል ማርያም ተወልዶ ሥጋውና መለኮታዊ ባሕርይ ተዋሕዶ አንድ ሆኗል” በማለት በነርሱ ግዕዝኛ አነጋገር “ወልደ አብ ወልደ ማርያም በተዋሕዶ ከበረ” የሚል ሲሆን፡ በእጉች በኩል ከዓለም ፍጥረት በፊት ከእግዚአብሔር አብ ከዓለም ፍጥረት በኋላ ከድንግል ማርያም መወለዱን ሳይከዱ በተጨማሪ ማርያም መለኮትን፡ እግዚአብሔር አብም ሥጋ ለባቸን መውለድ ስለማይሆንላቸው፡ ሥጋ የለበሰው ክርስቶስ (ወልድ) የእግዚአብሔር አብ ልጅ የሆነው በመንፈስ ቅዱስ የተጠመቀለት ስለሆነ፡ በሰውነቱ የእግዚአብሔር አብ የባሕርይ ልጅ ሳይሆን የእጋ ልጅ የሆነው በጥምቀቱ ነው ። በዚህ ምክንያት፡ በጥምቀቱ ሦስተኛ ልደት አለው የሚል ነው ። በተቀብኦ (በመቀባት) ክርስቶስ የእግዚአብሔር የባሕርይ ልጁ ሆኖ የሚሉትም ወደ ጸጋዎች ይጠጋሉ ።

በመንፈስ ቅዱስ ተጽንሶ የማርያም ልጅ የሆነው ወልድ ሥጋውና መለኮታዊው ባሕርይ በፍጹም ተዋሕዶ የባሕርይ አምላክ ነው ለሚሉት ለካሮች፡ አንጋፋ ተከራካሪ (አፈ ጉባኤ) የሆኑት ሊቀ ካህናት አለቃ ኪዳነ ወልድ ነበሩ ። እኝህ ሰው የትውልድ አገራቸው ተጉለት (ሸዋ) ሆኖ ከዚህ በፊት ስለ ተዋሕዶ ሃይማኖት ከሸዋ ተሰደው በቤጊምድርና በትግራይ ሲኖሩ፡ በመጨረሻ ዐፄ ቴዎድሮስና አባ ሰላማ በጎበረት በሸዋ ያሉትን የጸጋ ተከታዮች አጥፍተው ተዋሕዶዎቹን (ካራዎችን) ባቋቋሙበት ሰዓት ኪዳነ ወልድ ዋና መንገድ መሪና አስተናባሪ ሆነው ጸጉችን ማስጠቃታቸው ይታወሳል ። አሁንም ያፂ የሐንስ ይዞታ እንደዚያው እንዳፂ ቴዎድሮስ በመሆኑ ተደስተው ለክርክሩ ቆመዋል ። ከርሳቸው ጋር እነ መምህር አካለ ወልድ፡ እነ መምህር ግርማ ሥላሴ፡ እነ አለቃ ወልደ ያሬድ ይገኙ ነበር ።

በእጉች በኩል አለቃ ሥነ ጊዮርጊስ፡ አለቃ ሀብተ ወልድ፡ አለቃ ውቤ፡ ከቅባቶች ወገን እነ ዙርአምቤ እንግዳ፡ እነ ዋልድቤ እንግዳ ነበሩ ። እነዚህ ከሁለት የተከፈሉ ሊቃውንት የየራሳቸውን የእምነት አባባል ከብሉይና ከሐዲስ፡ ከሊቃውንት እየጠቀሱ ሲመላለሱ በዳኝነቱ ዙፋን ለተቀመጡት በብሉይና በሐዲስ በሊቃውንት ትምህርት ያልበሰሉት ንጉሠ ነገሥቱና ንጉሡ ምስጢሩ እየረቀቀባቸው ከክርክሩ ግራ አጋቢ ሁኔታ ላይ እንዳለ፡ ከተዋሕዶዎቹ መካከል አንዱ

ደብተራ ወልደ ዮሐንስ ብቅ ብለው ለነገሥታቱ በሚገባቸው፡ ግልጽ በሆነ፡ በጥያቄና በመልስ፡ በቀለጠፈ መንገድ ለጉባኤው ክርክር መፍትሔ ሰጡት ።

ክርክሩን ሲከፍቱ ወልደ ዮሐንስ “የንጉሥ ገንዘብ በሒሳብ ይወጣል በሒሳብ ይገባል፤ ከሒሳቡ ያጉደለም የጨመረም ይቀጣል፤ ይህን ታምንላችሁ ወይስ አታምኑም” ብለው ቢጠይቁቸው፡ ጸጉች ማመናቸውን ገለጹ ። ቀጠል እድርገውም ወልደ ዮሐንስ እንዲያው “የሥላሴ ገንዘብ ሃይማኖትም በመጽሐፍ ውስጥ ተቆጥሮ የሚገኝ ነውና ከዚህ ያጉደለም የጨመረም ይቀጣል ወይስ ኢይቀጣም ቢሏቸው ጸጉች አሁንም እንደሚቀጣ አመኑ ። “እንግዲያው . . . የሃይማኖት አበው መጽሐፍ ‘ነአምን ክልኤተ ልደታተ’ (ሁለት ልደትን እናምናለን) ብሎ በአጋዝ ወስኖ ተጽፏልና ከመጽሐፍ ውስጥ ሦስት ልደት የሚል አምጣ፤ ያለዚያም እኔ ባመጣሁት ተረታልኝ” ብለው ገደገዱ ። በትርጉም ክልሆነ በቀር ጸጋዎችን የሚግደፍ በአጋዝ ሦስት ልደት የሚል በብሉይና በሐዲስም፡ በሊቃውንትም መጽሐፍ ስለሌለ፡ የወልደ ዮሐንስም ግልጽ ጥያቄና የተሰጠው መልስ ለነገሥታቱ በቶሎ ስለ ገባቸው፡ “ሦስት ልደት የሚል እንዳላችሁ አምጡ፤ ያለዚያ ተረታችኋል” ብለዋቸው የግራዎቹ ተረቱ፤ የቀኞቹ ረቱ ተብሎ ባዋጅ ተነግሮ ጉባኤው ተበተነ ። ከመበተኑ በፊት ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ ለረቸው ለደብተራ ወልደ ዮሐንስ ነገሩን አብራርተው ስላስፈረዱ፡ ስሙን መልአክ ብርሃን ብዬዋለሁ ብለው እዚያው እጉባኤው ላይ ሾሟቸው ። እኝህ የተጉለት ሊቅ መልአክ ብርሃን ወልደ ዮሐንስ እየተባሉ ላፂ ምኒልክ መንግሥት ፍትሐ ነገሥት አውጭ ሆነው ሲያገለግሉ ኖረዋል ።

የዚህ የሃይማኖት ክርክር ታሪኩ ብዙ ነው ። ሁኔታውን በሰፊው ለመረዳት የፈለገ ሰው የሃይማኖት አበውን፡ የጸሐፊ ትዕዛዝ ገብረ ሥላሴ ወልደ አረጋይን፡ የመልአክ ብርሃን አድማሱ ጀንበሬን መጽሐፍ በየምዕራፉ ፈልጎ ማንበቡ ይጠቅማል ።¹ በዚያን ጊዜ ዘመኑ፡ ባንድ ወገን ከጥንት ተያይዞ እንደ መጣው ከሥጋዊው ጉዳይ፡ ይኸውም ማለት ከማናቸውም የልማት ሥራ፡ ከእጅ ጥበብ፡ ከእርሻም፡ ከሕክምናም ትምህርት የሃይማኖቱ ጉዳይ ቅድሚያ የሚሰጠው ነበር ። በዚህም ላይ በአውሮፓ ተገኝምሮ በመካሄድ ላይ ያለው የእሳብና የሃይማኖት ነጻነት፡ ኋላ ቀርነቷ በግልጽ በታወቀው በኢትዮጵያ

1 እ.ገ.ሥ.፡ ታሪክ ዘመን ዘጸግግዊ ምኒልክ፡ ገጽ 27 ። መልአክ ብርሃን አድማሱ ጀምበሬ መጽሐፈ ቅኔ ገጽ 279 —283 ።

ውስጥ ምልክቱም ስላልነበረ፤ በዚሁ ጉባኤ ከተረቱት መካከል እነዙር ለምሳሌ እንግዳ በንጉሠ ነገሥቱ ትእዛዝ የአካል ቅጣት ደርሶባቸዋል።

የዐፄ ዮሐንስ መሠረታዊ አሳብ፡ በክርስቲያኑ ሕዝባቸው መካከል “የጸጋ ልጅ፡ የቅባት ተከታይ” የሚባለው ሁሉ ተደምስሶ ሁሉም ክርስቲያን በተዋሕዶ እንዲያምን ነበር። በዚሁ ጉን በኢትዮጵያ ያለው እስላም ሁሉ በክርስትና እንዲጠመቅ በየአውራጃው ትእዛዝ ስለ አስተላለፉ፡ በዚሁ በ1870 ዓመተ ምሕረት በያለበት ያለው እስላም ሁሉ በጭቃሹምና በመልክኛ ወደየአቅራቢያው ቤተ ክርስቲያን እየተነሳ በግድ እንዲቆርብ ተደረገ። በዚሁ ጊዜ አንዱ እስላም፡

“ታናሽ ታላቅ በላን ክርካ አደባባይ፡

ክርስቲያን ሆይ፡ አለልብ ሥጋ ይጣፍጣል ወይ” ብሎ ገጥሟል።¹

ከዚህም ጋር የትምባሆ ሱረት ባፍንጫው የሚጠጣ ወይም የትምባሆ ድፍድፍ ባፋ ቋጥሮ የሚመጥ ሁሉ እንዲከለከል፡ “ትምባሆ ሲጠጣ የተገኘ አፍንጫውና መላሱ ይቆረጥ” የሚል ዐዋጅ አወጡ። ልማዱ እያስገደደው እምቢ ያለውና ሲጠጣ የተገኘው በዚሁ የጭካኔ ቅጣት ሲቀበል፡ ከእስላሞቹም መካከል የፈራው እየቆረበ ክርስትና ሲነሣ፡ የቀረው ከሀገሩ ከኢትዮጵያ ወደ ጉረቤት አገሮችና ያፄ ዮሐንስ ሥልጣን ወደማይደርስበት አውራጃ እየተሰደደ ይሸሽ ዝመር። በዚህ ጊዜ ነው አንዳንድ የወሎ፡ የዋጅራት፡ የራያና የአዘቦ እስላም ባላባቶች ወደ ሱዳን በሰደት ሔደው ከሃይማኖት ወገናቸው ጋር ተደባልቀው፡ ባፄ ዮሐንስ ላይ ሲያሟሩ የቆዩትና በመጨረሻ በ1881 ዓ.ም. በመተማ ጦርነት ሊበቀሉ የቻሉት።

ከጉባኤው በኋላ፡ መምህር አካለ ወልድ ለወሎ እንደ ሐዋርያ ሆነው የወሎን ሕዝብ እያስተማሩ፡ ወደ ክርስትና እንዲመልሱ ተሾመው ስለነበረ፡ በ1870 ዓ.ም. መጨረሻ ላይ ከላይ ከይማም ዐመዴ ኮላስ የሚወለዱትን የወይዘሮ መስተዋትን ልጅ ይማም ዐመዴ ዐሊን በፈረስ ስማቸው አባ ዋጠው ይባሉ የነበሩትን ንጉሥ ምኒልክ የክርስትና አባት ሆነው ካነሷቸው በኋላ፡ ስመ ክርስትናቸው ኃይለማርያም ተብሎ የደጃዝማችነት ማዕረግ ተቀበሉ። የርሳቸውንም

የዘመድ ባላንጣ ከግንደ በረቷ * ተወላጅ ከወይዘሮ ጌቱና ከዐሊ አባ ቡላ የሚወለዱት ይማም መሐመድ ዐሊን ራሳቸው ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ ክርስትና እንዲተው ራስ ሚካኤል ብለው ሠየሟቸው። እኝህም የልጅ ኢያሱ አባት ሲሆኑ፡ ኢያሱ ራሳቸው ሳይነግሡ ሥልጣን በያዙበት ዘመን “ንጉሥ ሚካኤል” ብለው የሾሙዋቸው ናቸው።

“እስላሞችን በግድያ እያስፈራሩ ያጠምቃሉ፡ እምቢ ያለውንና ትምባሆ የሚጠጣውን በአካል ይቀጣሉ” የሚለው ወሬ በሱዳንና በግብጽ ጋዜጦች ወይም በሚሲዮናውያን አማካይነት በአውሮፓ ተነዛ። ከዚህ በፊት፡ “የካቶሊክ ሚሲዮናውያንን አጉላሉ” ከሚለው ጋር ይኸው እየተዛመደ፡ በአውሮፓ መሪዎች ዘንድ ቅሬታን ፈጠረ። አንዳንድ ወቅላም ባፄ ዮሐንስ ላይ ተሰነዘረ።

ስለዚህ በአውሮፓ የተወራውን፡ በኃይል እያስገደዱ የማጥመቁን ጉዳይ ለማስተባበል፡ ለሌሎችም እንደ ጻፉት ሁሉ በተለይ ወዳጅ ነታቸውን ለሚንከባከቡት ለንግሥት ቪክቶሪያ የጻፉት እንደዚህ ይላል።

“... ሸዋ ዘምቼ ሳለሁ እኛ በኛ ክርስቲያናቸው ** በሃይማኖት ተከራካሪን እረተን በእስክንድርያ ሃይማኖት አገባናቸው (ጸጋዎቹን) እስላም ሁሉ ይኸንን አይቶ ስምቶ ‘ሐካ ለኛስ አባት የለንም (የለንምን) ብሎ ያጥምቁን ክርስትና ያስነሡን’ ብሎ ለመነኝ እሺ ከፈቀድህስ ከወደድህስ ክርስትና ግባ ብዬው የኢትዮጵያ እስላም ሁሉ ወደ በፈቃዱ ክርስቲያን ሆነ። አንድ (አንድም) ነገር በኃይል ያደረግሁት የለኝም ወደ በፈቃዱ ነው እንጂ የገባ። በወንጌልም ጌታ ሲጽፍ በኃይል አድርጉ አላለም አላዘዘም። በኃይል የተደረገ የለም።”

ይኸን የጻፉት በአሥመራ ከተማ በ1872 ዓ.ም. በኅዳር 11 ቀን እንደሆነ ደብዳቤው ይገልጻል።¹ ያን ጊዜም እንደዛሬ ለአገሪቱ ለአስተዳደሪ ይበጃል ወይም ጠላቱን አጠቃለሁ ብሎ አንዱ መሪ በፈጸመው ወንጀል ከውጭ ወቅሳ ሲሰነዘርበት፡ “አላደረግሁም ወይም አልተደረገም” ብሎ በደፈናው ያስተባብላል እንጂ “አድርጌያለሁ” ብሎ በገሃድ አምኖ ራሱንም፡ መንግሥቱንም እንዲሳጣ አያደርግም።

¹ ደስታ ተክለ ወልድ፡ አግርኛ መዝገብ ቃላት፡ ገጽ 126።

* የወረሃመኑ ተወላጅ የሚሏቸው አሉ።

** በተዋሕዶና በጸጋ የተከፋፈለ ነው።

¹ Public Record Office — London — FO 95-7.38-12-99.

ምዕራፍ ዐሥራ ለባት

የንጉሥ ምኒልክና የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጠብ —

የንጉሠ ነገሥቱ የጻፉ ገላጋይነት

የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ዐፄ ዮሐንስ፡ ከንጉሥ ምኒልክ ጋር በ1870 ዓ.ም. በስምምነት የሸዋ ንጉሥነታቸውን ሲቀበሉ፡ ምኒልክም የዮሐንስን ንጉሠ ነገሥትነት ዐውቀው በሁለቱ መካከል ሰላም ከተፈጠረ ወዲህ፡ በአራተኛው ዓመት በ1873 ዓ.ም. ምኒልክ ባሉበት፡ ራስ አዳል እየተባሉ ለቆዩት ለጉጃሙ መስፍን ዘውድ ሰጥተው፡ “ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት” አሰኝተው በጉጃምና በከፋ ላይ እነገሡዋቸው። “አለያይተህ ግዛ’ በሚለው ዘዴ በመጠቀም ንጉሠ ነገሥቱ ለምኒልክ እኳያ ባላንጣ መፍጠራቸው ነው” ተብሎ በዘመኑ መወራቱ አልቀረም። ነገር ግን ይኸን የመሰለውን ፖለቲካ በዓለም ያለ መሪ ሁሉ የሚጠቀምበት ስለሆነ፡ ለዐፄ ዮሐንስ እንደ አዲስ ያስተዳደር ሥልት አይቆጠርም።

እውነትም ሁለቱ የሸዋና የጉጃም መሳፍንት፡ ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ንግሥ ወዲህ፡ በተለይ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በጉጃም ላይ የከፋ ንጉሥ ሲባሉ፡ ምኒልክ በነራስ ጉብና አማካይነት ከፋንና አካባቢውን በከፊል የያዙበትና የቀረውንም ለመያዝ የሚዘጋጁበት ወቅት ነበር። የንጉሥ ተክለ ሃይማኖትም ጦር ቀደም ብሎ ወለጋ ገብቶ ስለነበረ፡ በሁለቱ ነገሥታት ዘንድ ጠቡ የማይቀር ሆነ። ሁለቱም በዚህ ጊዜ የኢትዮጵያን ደቡባዊ ክፍል እያቀኑ ግዛት ለማስፋፋት ሲሻሙ ነበር። ከምኒልክ ወገን ስመ ጥሩው ራስ ጉብና ዳጩው፡ ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በኩል በስመ ጥፎነት ከጉብና የማያንሱት ራስ ደረሶ አባ ጠቦ የጦር አበጋዞች ነበሩ።

ንጉሥ ምኒልክ፡ የእንጦጦን ከተማ ሲያሠሩ ራስ ደረሶ ከኩታይ ዝምሮ ጉድሩን፡ አሞሮን፡ ሆሮን፡ ኖኖን፡ ጅማን፡ ባንቱን፡ ትቤን፡ ጨሊያን፡ ሊሙን ይቱን፡ ጅማ አባ ጅፋርን፡ ሌቃን፡ ወለጋን፡ ጉማን፡ ጌራን ወግተው አገሩን ዘራርፈው፡ የሰበሰቡትን ዝባድና የዝሆን ጥርስ እናሪያ፡ ሊሙ ላይ አኑረው ከፋን ለማሳመን ሲጓዙ፡ በመካከሉ ራስ ጉብና በበኩላቸው ዳቄን፡ ደራን፡ ቦረናን፡ ጉሰሌን፡ ሰላሌን፡ አቦቲን፡

ጃርሶንና ሚኒፒጋን እየወጡ መጥተው እናሪያ ሊሙ ሲደርሱ ራስ ደረሶ ለብስበው ያስቀመጡትን የዝሆን ጥርስ እጅ አደረጉ።¹

በዚህ ጊዜ በራስ ጉበና በኩል ያለ ገጣሚ፡—

“እነዚህ ጉጃሞች በምን ይሥቃሉ፤
ጥርሳቸውን ሊሙ ጥለውት ሔዱ አሉ”

ብሎ ገጠመ ይባላል።

የዚህን ወሬ ራስ ደረሶ ሲሰሙ፡ ከከፋ ተመልሰው ከራስ ጉበና ጋር ለጦርነት ተፋጠጡ። በዚህ ጊዜ ራስ ጉበና “ግዛቱ የኔ ነው” በማለት ከትግራይ የመጡትን ነጋዴዎች ዳኛ አውጥተው “በዮሐንስ አምላክ አገሬን ልቀቅ” ያሉትን መሠረት አድርጎ የራስ ደረሶም ገጣሚ እንደዚህ ብሎ መለሰ ይባላል።

“እበላለሁ፤ እገዛለሁ ብሎ ከእንጦጦ ገሥግሦ፤
በዮሐንስ አምላክ አስኘው ደረሶ”²

ራስ ደረሶ ካገር ላይ የሰበሰቡት ዝባድና የዝሆን ጥርስ በዳኛ እንደ ተያዘ ቆይቶ ሁለቱም ራሶች ሁኔታውን ለየጌቶቻቸው ማስታወቅ ግዴታ ሆነባቸው። ራስ ደረሶ ለጌታቸው የላኩትን አላገኘነውም። በጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴና በብላቴን ጌታ ጎሩይ መጽሐፍ ላይ “ራስ ደረሶ ወደ ከፋ ሔደው ከጉማው ባላባት ከአባ ጆቢር ጋር ተዋግተው ገደሉት የሚል ወሬ ለምኒልክ ሲደርሳቸው፤ ራስ ጉበናን በግ ሥጋሢ ላኩ” የሚል ከተገለጸ በኋላ፤ ቀጥሎ ምኒልክ ወዳሩሲ ዘም ተው ሲመለሱ፡ “ከራስ ደረሶ ጋር ጉማ ላይ ተገናኝተን ከባላገር ላይ የተቀበሉትን ከብት አስመለስናቸው፤ ወደፊትም ንጉሥ ምኒልክ በፈቃዳቸው ከሰጧችሁ አገር እንዳታልፉ ብለን አስገዝተን ሰደድናቸው። እኔም ወደዚያ ወደ ንጉሥ መምጣቴ ነው” የሚል ከራስ ጉበና የተጻፈ ለምኒልክ እንደ ደረሳቸው ያረጋግጣሉ።³

ነገር ግን፡ ምኒልክ በፈቃዳቸው የሰጧቸው ከየት እስከየት ድረስና የማንን አገር መሆኑ አልተገለጸም። የዝሆን ጥርሱም በዳኛ ያስይዙት ወይም እጅ ያድርጉት አልተለየም።

ራስ ደረሶ፡ ከራስ ጉበና በስምምነትና በመሐላ ከተለያዩ ወዲህ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት “... ለምን ትመለሳለህ? መሐላውና ግዝቱስ ለምንህ ነው? አትዋትም ጥሯልን! ... አሁን ልጄን ራስ በዛብህን ጨምረህ ... ተዋጋው። ራስ ጉበና አገሩ የገባ እንደሆነ እንተም አገርህ አትገባም፤ ወዲያው ቅር። ንጉሥ ምኒልክ የመጡ እንደሆነ ላከብኝ እንድመጣ፤ ንጉሥ ሆኜ ከራስ ጋር አልዋጋም ከንጉሥ ጋር እንጂ...” ብለው ወደ ራስ ደረሶ መላካቸው ይገኛል።¹

ዮሐንስ ለተክለ ሃይማኖት የንጉሥነት ደረጃ ከመስጠታቸውም በላይ ምኒልክን በባላንጣነት እንደሚጠረጥሯቸው፤ ተክለ ሃይማኖትን ግን፡ ከልብ እንደሚወዷቸውና እንደሚያምናቸው በማወቅ፡ ‘ተክለ ሃይማኖትን ብወጋ ንጉሠ ነገሥቱ ይቀየሙኛል’ የሚል ጥርጣሬ በምኒልክ ዘንድ ነበርና፤ ቅሬታቸውን ለዐፄ ዮሐንስ ቀደም ብለው በደብዳቤ አሳውቀዋቸው ነበር። ከዐፄ ዮሐንስ የደረሳቸው መልስም የሚከተለው ነበር።

መልእክት ዘሥዩመ እግዚአብሔር ዮሐንስ... ይድረስ ከን ጉሥ ምኒልክ በአማን እስራኤላዊ ዘአልቦ ጽልሑት... ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ከዚህ በፊት ልኬያለሁ። እንግዲህም እሺ እልካለሁ። ነገር ግን፡ እንድ ጳጳስ ሦስት ኤጲስ ቆጶላት አራት ሆነው ሲመጡ፤ በኢትዮጵያ ተደርጎ የማያውቅ ሐዲስ ነገር ሲደርስ* የረከሰ በሚቀደስበት የተጣላ በሚታረቅበት ጊዜ እላንተ ትጣላላችሁን። እኔም ለሠራዊቱ ስንቅ አስይዝ ብዬ ነው እንጂ ምን አደርጋለሁ ይኸው መጣሁ። ተነሥቻለሁ። ሲሆን ወደ ዋድላ ወይ ከቤጌምድር ላይ ከእኔ ስንገናኝ አለያያችኋለሁ። አትቸኩሉ። እስክመጣ ድረስ ቆዩ። የቸኮላችሁ እንደሆነ ግን፡ ካለሁበት ድረስ እየራሳችሁ... አንዳንድ ሰው(ነገረ ፈጅ) ስደዱ... ተጽሕፈ በመቀሌ ከተማ፡ ጎዳር 28 ቀን 1874 ዓ.ም.**

ንጉሠ ነገሥቱ፡ በዚሁ ዐይነት ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የጸፉትን እንደዚሁም ሁለቱ ነገሥታት የመለሱትን አናውቅም። ይሁን እንጂ፡ ሁለቱም የየራሳቸውን ስምታና ለተጻፈላቸው መመለሳቸው የማይቀር ነው።

1 አለቃ ተክሌ ግን በዳኛ እንደ ተያዘ ይገልጻሉ፤ የእጅ ጽሑፍ ገጽ 124።

2 አለቃ ተክሌ (ተክለ ኢየሱስ) የእጅ ጽሑፍ፡ ገጽ 124።

3 ብላቴን ጌታ ጎሩይ፤ የኢትዮጵያ ታሪክ ከንግሥተ ሰባ እስከ ዐድዋ ጦርነት (የእጅ ጽሑፍ) ገጽ 103—104።

1 አቶ ዘገሚ የጋላ ታሪክ፡ ገጽ 152።

* ከዚህ በፊት ከጉብጽ የሚመጣው ጳጳስ እንድ ብቻ የነበረውን አሁን በርሳቸው ጊዜ አራት መምጣታቸውን ሲያስታውሱ ነው።

** ቀንና ዓ.ም. የተጻፈው በግዕዝኛ አጻጻፍ ነው።

ሁለተኛ ጊዜ ካፄ ዮሐንስ፡

... ደብዳቤው ደረሰኝ... አትጣሉብኝ፡ ተፈቀሩልኝ፤ እንደ ሽማግሌ እንደ አባት እንደ እናት እመክራለሁ፤ እንላግላለሁ እንጂ እንደ ንጉሥ ይህ ይሁን ብዬ ያዘዝሁት ነገር የላኝም ለሁንም የኢሕዛብና የሰይጣን መሳሰቂያ እንዳንሆን ከባሕር ወዲህ፡ ከባሕር ወዲያ ብዙ ጠላት ሳለን እርስ በርሳችን ብንዋጋ የክርስቲያን ደም በከንቱ ቢፈስ ለክርስቶስ ደስ አይለውም... እኔ እስከመጣ ድረስ ታገሡልኝ ጦራችሁ በያለበት ይቆይ። ደግሞ እኔ ፊቴን ወደ ትግሬ ብመልስ በወረባቦ፡ ባርጉባ፡ በወሎ ብዙ ነገር ይደረጋል ማተቡን ይቆርጣል ሲሉ እስማሁ ፡ ፋድዋውንም ያጠፋ ያባ ዋጠው ምክር ይሆንን ብዬ ነበር ። ለሁንም ቢመከር በት ይሻላል ። ነገር ግን እኔ ባጠፋው ችግሮች አይደለም ። ከወንድሜ* እንዳልከፋፋ (እንዳልጣላ) ብዬ ነው እንጂ ።

ተጻፈ ጥር 8 ቀን 1874 ዓ.ም.

የሚል ደብዳቤ ለንጉሥ ምኒልክ ስለመጣ፡ በዚህ ዐይነት በቅድሚያ ልናገኘው ያልቻልነው ከምኒልክ ላፄ ዮሐንስ መጻፉን ያስረዳል ።

ከወሎ የታወቁት ባላባቶች አንደኛው መሐመድ ዐሊ አባ ሻንቆ የሚባሉትን ንጉሠ ነገሥቱ በሚካኤል ስም ክርስትና እንሥተው የራሱን ማዕረግ ሰጥተውና አክብረው ባለሟል አድርገዋቸዋል ። ሌላው የራስ ሚካኤል ባላንጣ ይማም አህመድ አባ ዋጠው የሚባሉት የወይዘሮ መስተዋት ልጅ ናቸው ። ወሎ ላይ ዮሐንስና ምኒልክ ተገናኝተው ቅባቶችንና ጸጋዎችን አውግዘው ተዋሕዶ ሃይማኖትን ካጸኑ በኋላ፡ መሐመድ አባ ሻንቆን ንጉሠ ነገሥቱ ክርስትና ሲያነሡ አባ ዋጠውን ምኒልክ ኃይለ ማርያም አስኝተው ክርስትና አስነሥተው የደጃዝማችነት ማዕረግም ሰጥተዋቸዋል ። አባ ዋጠው የምኒልክ የክርስትና ልጅ እንደ መሆናቸው መጠን ባንዳንድ ሁኔታ ለምኒልክ እያደሉ ንጉሠ ነገሥቱን እንዳሳዘኑና ንጉሠ ነገሥቱ ደግሞ አባ ዋጠውን እንዳያጉላሉዋቸው ምኒልክ ይቀየማሉ ብለው እንደሠጉ ደብዳቤው ያስታውቃል ።

እንደዚሁም ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ለጸፉላቸው ደብዳቤ፡ “... ደብዳቤውም ደረሰኝ ። እኔም የሁለታችሁን ነገር እየሰማሁ መከራ

እየተቀበልሁ ተቀምጧለሁ ። ነገር ግን፡ ‘ኢትዮጵያ ለእኩይ በእኩይ፡ አላ በገቢረ ወናይ’ (ክፉን በከፋ አታሸንፈው፡ በበጉ ሥራ እንጂ)፤ እንኳን በቅርብ ያለውን ጠላቱን በሩቁ እንኳን ያለውን እግዚአብሔር በቸርነቱ ይጉዳልኛል እንጂ፡ እኔ አልጉዳውም ። ለሁንም መግፋት ክፉ ነው እንጂ፡ የተገፋ ሰው ምን ተጉድቶ ያውቃል ። ለሁሉም እኔ ወደዚያው መጣሁ፤ ሁሉም ስንገናኝ ይሆናል ። ተጽሕፈት በዐድዋ ከተማ በ1874 ዓ.ም.” የሚል መልስ ካፄ ዮሐንስ ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ተመልሷል ።

ንጉሠ ነገሥቱ፡ ለምኒልክና ለተክለ ሃይማኖት የጻፉት ደብዳቤ ቃሉም መንፈሱም ይሰያያል ። ለምኒልክ ከጻፉት ላይ ለሁለቱም ጭፍሮቻቸው በሐቅ መከሪና አስታራቂ ይመስላሉ ። ለተክለ ሃይማኖት ከጻፉት ላይ፡ “ግፍም ቢሠራብህ በመጨረሻ የተገፋ ሰው ያሸንፋል” የሚል ቃል ስለ አለበት፡ ሁኔታው ሲታይ ምኒልክን ገፈተክለ ሃይማኖትን ተገፈ ያደረጉዋቸው ይመስላል ። በዚህም ላይ በመጨረሻ፡ “ለሁሉም እኔ ወደዚያው መጣሁ፡ ሁሉም ስንገናኝ ይሆናል” የሚል ቃል ስለ ተጨመረበት፡ ዐፄ ዮሐንስና ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የተስማሙበት በአሳብ ክልብ የተቀራረቡበት ነገር ያለ ይመስላል ። ደግሞም ለተክለ ሃይማኖት በጉጃም ላይ ከፋን ጨምረው ስላነገሡዋቸውና ምኒልክ ይኸን ክፍለ ሀገር ወደ ራሳቸው መደረብ ስለ አማራቸው፡ በንጉሠ ነገሥቱ ላይ በትክክል ያልተገለጠ ቅሬታ እንደ ነበረና ወደ ርሳቸው የተደረቡትንም የወሎውን አባ ዋጠውንም (ደጃች ኃይለ ማርያምን) ለመምታት እንዳስቡ ይታወቃል ።

1 እዚህ ላይ ንጉሠ ነገሥቱ ቅዱስ ጳውሎስ ወደ ሮማውያን በጻፈው መልእክቱ በምዕራፍ 12 ቁ. 21 ላይ የጻፈውን መጥቀሳቸው ነው ።

* ከንጉሥ ምኒልክ ለግለት ነው ።

ምዕራፍ ዐሥራ ስምንት

በእምባቦ የንጉሥ ምኒልክና የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጦርነት
የንጉሥ ምኒልክ ማሸነፍ

ምንም እንኳን ንጉሠ ነገሥቱ ለሁለቱም ነገሥታት ደብዳቤ እየጻፉ የሁለቱን ጠብ ለማብረድ ቢሞክሩ፤ የሁለቱ ነገሥታት ምኞት የተራራቀ በመሆኑ በወረቀትም ሆነ ቃል ለቃል ተገናኝተው በመነጋ ገር በመካከላቸው ስምምነት ሊፈጥሩ አልቻሉም፤ የተክለ ሃይማኖት አሳብ፡ “ከምኒልክ ጦር በፊት የኔ ጦር በወለጋ ስለገባ፤ ከንጉሠ ነገሥቱም በጉጃም ላይ የከፋ ንጉሥ ተብሎ ስለ ተሾምሁ፤ ከፋና አካባቢው ጉማ፤ ሊሙ፤ ከወለጋ ጋር የኔ ግዛት ነው” ሲሉ ምኒልክ ደግሞ፡ “ጉጃሞች ከአባይ ወንዝ ወዲህ ምንም ግዛት የላቸውም” ከማለት ጋር የከፋ ንጉሥነታቸውንም አልተቀበሉትም ።

ስለዚህ ፡ ለነገሩ መፍትሔ የሚሰጠው በውይይትና በግልግል ፋንታ ጉልበት ብቻ መሆኑ በግልጽ ይታይ ነበር ። ነገር ግን የሁለቱም የጦር አለቆች ጉበናና ደረሰ በየግንባራቸው መሬት ሲፋሰሙ ፡ ሁለቱም ከየጌቶቻቸው ሳያስፈቅዱ ወይም ጌቶቻቸውን ሳይዙ በገሃድ መዋጋቱን አልፈለጉትም ነበር ። እንደዚሁም ሁለቱ ነገሥታት ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር እየተጸጸፉ ተበዳይ እንጂ ፡ በዳይ አለመሆናቸውን ከማመልከት ጋር በተለይ ምኒልክ የዮሐንስ ልብ ወደ ተክለ ሃይማኖት ማዘንበሉን ስለ ዐወቁ በተቻለ መጠን ጠብ አጫሪ ፡ ጦር ቀስቃሽ መስለው ላለመታየትና በዚህም ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር በገሃድ ላለመጣላት ነገሩን በዘዴና በትዕግሥት መያዝ የመረጡ ይመስላል ።

ለዐፄ ዮሐንስ ሰላማዊ መልክ እያሳዩ በግዛት ፍልሚያው ላይ ግን ጉበናን “በርታ ፡ ግፋ” እያሉ ከማበርታት ፡ ጦራቸውን በዚያ ግንባር ከማደርጀት በቀር መላላትን አላሳዩም ። የጦር አለቃቸው ራስ ጉበና ምንም እንኳን የራስ ደረሰን ጦር ለማጥቃት የሚችል ኃይል እንዳላቸው ቢረዱትም ፡ “የንጉሥ ምኒልክን አገር ለቃችሁ ሒዱ ፤ እናንተም ወደ ጌታችሁ ላኩ እኔም ወደ ጌታዬ አልካለሁ እንጂ ከናንተ ጋር አልዋጋም” ብለው ለራስ ደረሰ ላኩ ። ደረሰም በግዴታ ስምምነት ከየባላባቱ የተቀበሉትን በዳኛ እንደ ተያዘ እንዲቆይ

አድርገው አርሳቸው ወደ ጎጃም ሔደው ሁኔታውን ለጌታቸው አስረዱ።
ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ለራስ ደረሰ ጦር ጨምረው መልሰው ልከው
አርሳቸውም፡ “ምታ ነጋሪት፡ ከተት ሠራዊት” ብለው በዐዋጅ ጦራቸውን
ለብስበው ጉዞ ዝምረው የአባይን ወንዝ ተሻግረው ወደ ጉድፋ
ድንበር ገቡ። በዚህም ጊዜ ካፄ ዮሐንስ “አትዋጉ” የሚል የመጣላቸውን
ትእዛዝ ደስታ ኃይሉ የሚባል ተንኮለኛ ሽፍታ ከመንገድ
አግኝቶ እንደ ቀደደው አለቃ ተክሌ ጽፈዋል።¹

ንጉሥ ምኒልክም በበኩላቸው ይኸንኑ የንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን
መዝመት ለምተው ኖሮ፡ ጦራቸውን በዐዋጅ ለብስበው በመጋቢት 13
ቀን 1874 ዓ.ም. ከከተማቸው ከእንጦጦ ተነሥተው በበቾ፡ በገጃ፡
በጥቁር ምድር አድርገው ተጓዙ። ራስ ጉበያም ከጅማ የጊቤን ወንዝ
ተሻግረው ይጓዙ ኖሮ፡ እንደ ከጅማ የመጣ ነጋዴ የንጉሥ ምኒልክን
መምጣት ስለ አስረዳ፡ ወደፊት ዐልፈው በሚጠባበቁበት ጊዜ ኖኖ
ላይ ንጉሡ ሠፍረው ላለ፡ ራስ ጉበያ ደርሰው ከንጉሣቸው ጋር በደ
ስታ ተገናኙ። ኖኖ ከወሊሶና ከአማያ ዐልፎ ወደ ጊቤ ወንዝ ቀረብ
የሚል ወረዳ ነው።

ከዚህ ቀጥሎ ራስ ጉበያ ዝርዝር ሁኔታውን ለጌታቸው ካስረዱ
በኋላ፡ ጠቅላላው የሸዋ ሠራዊት በንጉሡ እየተመራ ወደ ጉድፋ ሲጓዝ
እንደዚሁ ያባ ዋጠው (ራስ ኃይለ ማርያም) እናት የወሎዋ ባላባት
ወይዘሮ መስተዋት የግል ጦራቸውን ይዘው ከሸዋ ጦር ጋር ተሠልፈው
ይጓዙ ነበር። በዚህ ጊዜ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በጉዞ ላይ እን
ዳሉ አባይን ከመሻገራቸው በፊት ከመኳንንቶቻቸው ጋር መከረው
ፊታውራሪ ይመር የሚባሉትን ሹማቸውን ጠርተው፡ “ወደ ንጉሥ
ምኒልክ ሔደህ ይህ አሁን እርስዎ ያሉበት አገር ባፄ ዮሐንስ ፈቃድ
ያቀናሁት የኔ ግዛት ስለሆነ፡ የክርስቲያን ደም በከንቱ እንዳይፈስ
ትተው ይመለሱልኝ ብለህ ንገር” ብለው ልከውት ነበርና ወደ ምኒልክ
መጥቶ ይኸንኑ ቢነግራቸው ከምኒልክ የተሰጠው መልስ፡ “ለንጉሥ
ተክለ ሃይማኖት ከአባይ ወዲህ ምን ግዛት አለው፡ እኔ ስለ ወዳጅነትና
ስለ ፍቅር ብዬ አዋሩን፡ ሐሮን፡ ጉድፋንና ግንደ በረትን የባላባቱን
የቀዳዳን አገር እንዲያቀና ብሰጠው እያለፈ ሌላውን አገር ይይዝ
ዝመር። አሁን ግን፡ በፈቃዴ የሰጠሁትን መልሼ ወስጃለሁና ከአባይ
ወዲህ ያለው የርሱ ሠራዊት እየተመለሰ እንዲሻገር ይሁን” የሚል
ሆነ።²

ፊታውራሪ ይመር ይኸን ቃል ለምተው ወደ ጌታቸው ከተመ
ለሱ በኋላ፡ ንጉሥ ምኒልክ የጦርነቱ ጉዳይ የቀረ መስላቸው በነበሩ
በት አካባቢ፡ ጉጃሞቹ ቀደም ብለው ይዘውት በነበረው ወረዳ ሹም
ሽር አድርገው ወደ እንጦጦ ለመመለስ ሆርጀሬ ከሚባል ሥፍራ
ሲደርሱ፡ በግንቦት 21 ቀን “ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ተልከናል”
ብለው ለዎች መምጣታቸው ተለማና ከምኒልክ ፊት ቀረቡ። የመልክ
ተኞቹም ዋነኛው ይግዛው መኮ ይባላል። ስለዚህ ምኒልክ “ደብዳቤ
ይዛችሁ እንደሆነ አቅርቡ፡ የቃልም እንደሆነ ተናገሩ” ቢሏቸው
“መኳንንቱ ሁሉ ካልተሰበሰቡ ለብቻም እንዳንነግር ታዘናል” ብለው
መለሱ። ስለዚህ መኳንንቱ ከተሰበሰቡ በኋላ፡ “እንግዲህ ተናገሩ”
ቢሏቸው፡ “ጌታችን ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ንገሩ ያሉን ቃሉ ይህ
ነው። ምነው እርስዎ ሁልጊዜ እኔን ያዋርዱኛል። ከዚህ ቀደም
በኃይል መጥተው እገሬን ጉጃምን አጥፍተውት ሔዱ። አሁን
ደግሞ ያቀናሁትን የኦሮሞውን አገር እያጠፉ ሹማ ሽር አደረጉበት።
ከእንግዲህስ ወዲህ መጣሁ አይሔዱ ከጉድፋና ከሐሮ፡ ከጅማ *
እና ከጨሊያ በወደዱት አገር የጠራ ሚዳ ይዘው ይቆዩኝ። ይኸንንም
ቃል በደብዳቤ አለመላኬ ደብዳቤውን ብቻምን አይተው ቀደው
ጥለው፡ ለምተው እንዳልሰማ ሆነው ሽሽተው ይሔዳሉ። በቃል የሆነ
እንደሆነ ግን፡ ይኸን ለምተው ቢሸሹ አሸከሮቻቸው ይታዘቡዎታልና
በቃል መላኬ ስለዚህ ነው” ብለዋል አሉ።

“ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት፡ ይኸን የመሰለውን የትዕቢት ቃል
እንደምን ላኩ” በማለት የሚያጠያይቅ ነው። በእርግጥም የንጉሡ
ነገሥቱ ውስጠ ድጋፍ እንደ ነበራቸው ይታመናል። ነገር ግን፡ “ከሸ
ዋው ንጉሥ ውጊያ ሰገጥም መጥተው ይረዱኛል” ብለው እንዳያምኑ
ሁለቱ ያሉበት መንቆረርና ደብረ ታቦር የተራራቀ ነው። ይኸን ደብ
ዳቤ ሲልኩ ደግሞ፡ አባይን ተሻግረው ወደ ጉድፋ ስለተጠጉ የበለጠ
ርቀዋል።

ንጉሥ ምኒልክ ይኸን ቃል በሰሙ ጊዜ፡ “ንጉሥ ተክለ ሃይማ
ኖት ይኸን የመሰለ ቃል አይልኩብኝም፡ እውነት ቢሆን ኖሮ በማኅ
ተሙ አትሞ በደብዳቤ ይልኩብኝ ነበር። ስለዚህ እናንተ ዋሽታችኋልና

1 ምኒልክ ገና ላ፤ ዮሐንስ ላይገቡ ጉጃምንና ቢጊምድርን አስገብረለሁ ብለው የዘ
መቱትን ሲያስታውሱ ነው። ጸ. ት. ገ. ሥላሴ፡ ታሪክ ዘመን ዘጸግ. ምኒልክ፡
ገጽ 104።

* በዚያው ከአባይ ወንዝ ወዲህ ግደ ያሉ ወረዳዎች ናቸው። ጅማ የሚለውም እዚሁ
አጠገብ ያለውን እንጂ ከጊቤ ወንዝ ወዲያ ያለውን የከፋውን ጅማ አይደለም።

1 ያለቃ ተክሌ የእጅ ጽሑፍ፡ ምዕ.38፡ገጽ 124-125።
2 ያለቃ ተክሌ የእጅ ጽሑፍ ምዕ.38፡ገጽ 151-152።

ተይዛችሁ ተቀመጡ” ቢሏቸው፡ መልክተኞቹ የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ቃል መሆኑን በመሐላ አረጋገጡላቸው። ከዚህ በኋላ ንጉሡ፡ “እንግዲያው ከእናንተ አንዱ ሐዶ ‘እውን ልኬያቸዋለሁ’ የሚል ደብዳቤ ይዞ ይመለስ፤ የቀራችሁት እንደ ተያዛችሁ እዚሁ ቆዩ” ብለው “እኔ ላንተ ጦርነት ሠግቼ ሸሸቼ አልሐድም” ነገር ግን፡ ከኔ ጋራ ለመዋጋት ከዐፄ ዮሐንስ ፈቃድ አግኝተህ እንደሆነ ፈቃድ ማግኘት ህን በደብዳቤ እንድትልክብኝ ብዬ ነው እንጂ፤ ለጦርነቱስ እዚያው አገርህ ደረቤ* ሚዳ ላይም ቢሆን እመጣልሃለሁና አንተን መንገድ አይምታህ። ይኸንንንም በደብዳቤ አለመላኬ አንተ ደብዳቤውን ስትጠላው አይቼ ነው” ብለህ ንገረው ብለውት መላክተኛው ወደ ጌታው ወደ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ሐዶ።

ከዚህ በላይ ያለውን የምኒልክን አባባል የጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴና የብላቴን ጌታ ጎሩይ ጽሑፎች ሲያመለክቱን በጉጃም በኩል አለቃ ተክሌ ያሠፈሩት፡ በመሠረቱ አንድ ሆኖ በአነጋገር እንደዚህ ሲል ይለያያል። “ንጉሥ ምኒልክም መኳንንቱን ሰብስቦ ቃሉን ሰምቶ አዘነ። የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ቤት የጉበዝ መካር ነው እንጂ የሽ ማግሌ መካር የለበትም አለ። ከዚህ በኋላ ለመላክተኞች ሐያ ሐያ ብር ሰጥቶ፤ እኔ በጉልበቴ፤ በሠራዊቱ እንዳንተ አልመካም። ጉልበቴ ክርስቶስ ነው። ቢሆንም እንታረቅ ሕዝቡ አይለቅ ግድ(አምቢ) ያልህ እንደሆነ እንደ መጣህ እቆይሃለሁ”፤

ምኒልክ መላክተኞቹን ወደ ተክለ ሃይማኖት ከላኩ በኋላ እከ ታትለው፡ “እስቲ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ለጦርነት በእርግጥ መጥቶ እንደሆነ ወደ አባይ ወንዝ ብቅ ብለህ መርምር” ብለው ደጃች ወልዴን ላኩዋቸው።** ደጃዝማቼም ሐደው ሁኔታውን አጣርተው እንደ ተመለሱ፡ “እውን ከአባይ ወንዝ ወዲህ ብዙ የድንኳን ሠፈር አይቻለሁ” ብለው ተናገሩ። ምኒልክም ከሠፈራቸው ተነሥተው ወደ ጉድሩ በመጓዝ ይላሉ እንደ ደረሱ በግንቦት 28 ቀን በበረሃ ሚዳ ላይ ሠራዊታቸውን አሠልፈው ጉበኙ። በግንቦት 30 ቀን ማለዳ

* ደብረማርቆስ ከመከተሙ በፊት የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ከተማ መንቀረር ነበር፤ ደረቤ ወደ መንቀረር አጠገብ የሚገኝ ሚዳማ ሥፍራ ነው።

1 ያለቃ ተክሌ የእጅ ጽሑፍ፡ ገጽ 125

** ደጃች ወልዴ የኤፍራታ ተወላጅ፤ በኋላ ራስ ወልዴ የተባሉት የደጃች መሸሻ አባት ናቸው።

እምባቦ ሚዳ ሲደርሱ የጉጃሞች ግምባር ቀደሙ (ፈታውራሪ) ጦር ታየ።1

እዚህ ላይ የሁለቱም ወገን የጦር ሠራዊት መልኩም ልብሱም ተመሳሳይ፤ ሃይማኖቱም ክርስቲያን ስለሆነና አብዛኛውም እርስ በርስ በመልክና በስም የማይተዋወቀው ተደበላልቆ ሲዋጋ፤ ወገን ለወገኑ ጠላቱን ያገኘ መስሎት መትቶ እንዳይገድለው የመለያ አነጋገር (ርችት ወይም ምልክት) በሸዋዎቹ በኩል እንደዚህ የሚል ተፈጠረ።

ጥያቄ፡ የማን ነህ?

መልስ፡ ያባ ዳኛው (የምኒልክ)

ጥያቄ፡ ዳኛው ምን አለ?

መልስ፡ ስለበው አለ።

በዚህ ዐይነት ያንዲቱ የኢትዮጵያ ተወላጅ የሆነው የሁለቱ ወገን ጦር ሠራዊት ማክሰኞ ግንቦት 30 ቀን 1874 ዓ.ም. ከቀኑ በአ ምስት ሰዓት ውጊያ ገጠመ። በጦርነቱ ሰዓት ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የሸዋው የፈረሰኛ ጦር እንደማይቻል እያጋነኑ፤ ከእርሳቸው ወገን እን ድም ሰው በፈረሱ ላይ እንዳይወጣ አስጠንቅቀው ነበር ይባላል። ይኸንንንም ማለታቸው ተዋጊው ጦራቸው የሚሸሸበት ፈረስ እንዲያ ጣና ጠንክሮ እንዲዋጋ ነበር። በሸዋ በኩል ደግሞ ምኒልክ “አንድ ጉጃሜ እንዳያመልጥህ ጠብቅ፤ ካላዘዘኩህ በቀር አትዋጋ፤ ከበህ ተመልከት” የሚል ትእዛዝ ለራስ ጉበና ሰጥተው ወደፊት ተጓዙ። ጉጃሞቹ የመድፍ ጥይት አከታትለው በመተኮስ ብዙ ሰው ሲፈጁ እያዩ፤ ምኒልክ አሁንም ጦራቸው እንዳይተኩስ አስጠንቅቀው ወደፊት መጓዝ ቀጠሉ። በጣም ሲጠጉም ባጠገባቸው ለነበሩት ለሰናድር ያዥ ዘበኞች፤ ለባለሟሎች፤ ለባሩድ ቤቶች* “ተመራት ተኛ” ብለው አዘዙ። ከዚያም ራሳቸው ጠጣው በሚባለው ፈረሳቸው ላይ እንደ ወጡ ፈረሱ አንገቱ ላይ ተመትቶ መውደቁን አለቃ ተክሌና ነጋድራስ

1 ያለቃ ተክሌ የእጅ ጽሑፍ ገጽ 124-130 ።

2 በዚህ የርዥት ቃል ምኒልክ ሰለባን እንደ ፈቀዱ ያሳያልና እውነት እንደሆነ የማይገባ ሠርተዋል ማለት ነው። በኋላ ደግሞ የሰለቡትን ሰዎች ስለ ወቅሱና በዐዋጅ ስለ ከለከሉ፤ ሁኔታው ትንሽ የተጣታ ነው። የብላቴን ጌታ ጎሩይ የእጅ ጽሑፍ፤ ገጽ 107-109 ።

* ሰናድር ያዥ፤ ባለሟላ፤ ባሩድ ቤት የሚባሉት ልዩ ልዩ የወታደራዊ ክፍልና ባለ ጠመንጃ ነው።

ወደ እንጦጦ ተመልሰው ላባታቸው አስረክበው በታላቅ ሐዘን መቀበራቸውን አቶ ዐፄ ገልጸዋል፡፡ በጉጃም በኩል ስለ ደረሰው ጉዳት የሚገልጽ መረጃ አልተገኘም፡፡

1 አቶ ዐፄ ገልጸዋል፡፡ የጋላ ታሪክ፡ገጽ 154-155

ከደጃዝማች መታረፊያ መልክ ጸደቅና ከብላታ ደረሰ አመገኔ የቃል ገለጻ የተገኘ፡፡

ጉጉሥ ምኒልክና ጉጉሥ ተክለ ሃይማኖት የተዋገቡት የእምባቦ ቀበሌ

ምዕራፍ ዐሥራ ዘጠኝ

የአሸናፊ በጎ አድራጊ — የንጉሥ ምኒልክና የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት

ጉዞ ወደ እንጦጦ—ወረደሉ ላይ ካፄ የሐንሰ ተገናኝተው

በሁለቱም ላይ የደረሰው ቅጣት

በዚህ በአሁኑም፣ ባለፈውም ወደፊትም በሚያደርጉት ጦርነት ሁሉ ምኒልክ በጉልበታቸውና በኃይላቸው የመመካት፣ ጦር የማጫር ሁኔታ አይታይባቸውም። ተዋግተው ካሸነፉ በቅላ እጃቸው በወደቀው ምርኮኛ ላይ ‘በለው፣ ግረፈው፣ ቁረጠው’ የሚባል የጭካኔና የዕብሪት ሥራ አያሳዩም። በዚህ ፈንታ በርገራጌ ለሁሉም የሚገባውን በጎ አድራጎት ከፈጸሙ በኋላ፣ ጠቅላላው የባላጋራ ጦር በውድም በግ ድም ታዞ የመጣ መሆኑን ስለሚረዱት፣ ጠቅላላ ምሕረት ከማድረግ በቀር ተሠልፎ የወጋኝን ሁሉ አስፊ ላጉላላው ወይም ልግደለው አይሉም።

አሁንም ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት፣ ምንም እንኳን ከውጊያው በፊት የትዕቢት ቃል በመላክና አባይን ተሻግረው መጥተው ቢወጉ ዋቸው፣ ቆስለውና ተማርከው ከፈታቸው ሲደርሱ በምን አኳኋን እንደ ተቀበሏቸው ከጎጃምም አለቃ ተክሌ ሲያወሱ እንደዚህ ብለዋል። “ያን ጊዜ ንጉሥ ምኒልክ ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የርገራጌ ሥራ ሠራለት እንጂ፣ ስድቡን ቂም አድርጎ አልጨከነበትም። ከብዙ ላይ ቆስሎ ነበርና ሐኪም ፈልጎ አረሩን (ጥይቱን) አስወጥቶ ፍሪዳና ማር፣ ቅቤ እየመገበ ጧት ማታ እየተመላለሰ እየጠየቀ አዳነው።” 1

ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ይኸን በጎ አድራጎት ሲያሳዩ እርሳቸውን ተከትሎ ለተዋጋው የጎጃም ጦር፣ “እኔ ሳልፈልጋችሁ እናንተ ፈልጋችሁኝ መጣችሁ፣ እግዚአብሔር ግን በትዕቢታችሁ ጣላችሁ አሁንም በያገራችሁ ግቡ” የሚል ዐዋጅ አድርገው፣ ከጌታዬ ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት አልለይም ያለው እንዲከተል፣ ወዳገሬ እገባለሁ ያለውን አደጋ እንዳያገኘው ራስ ጎበና እየጠበቁ አባይ ወንዝ ድረስ

1 ያለቃ ተክለ ሥላሴ የአጅ ጽሑፍ፣ ገጽ 126-127

እንዲሸኙ፤ የቆለለውንና የደከመውን ያገሩ ባላባቶች እንፈታውራራ ቀዳዳ በየቤታቸው ተቀብለው፤ አስታመው ሲድኑ እንዲሸኙ አድርገው፤ በበቅሉ ለመሐድ ያልቻሉትን ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን በአልጋ አስተኝተው በዝግታ የመልሰ ጉዞው በሰኔ 5 ቀን ተዝምሮ በሰኔ 19 ቀን እንጦጦ ከተማቸው ገቡ።¹

እንደ ገቡም ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የተለየ አዳራሽና እልፍኝ ተዘጋጅቶ፤ ምርኮኛውን ንጉሥ ከእምባቦ የተከተላቸውንና ከጉጃም የመጣውንም ጭፍራቸውን ከእንጦጦው ቤተ መንግሥት ምግብና መጠጥ እየቀረበ ግብር ሲያበሉ፤ ሁለቱም ነገሥታት እንደ ባላጋራ ሳይተያዩ፤ እንደ ሁለት ወንድማማች በሰላምና በደስታ ወግ እየተለዩ ሲሄዱ ሲጫወቱ ሰነቡ። ከዕለታት እንደ ቀን በዚሁ የጭውውት ጊዜ፤ “ለማህ ወይ፤ እኔ ማርኬ እንደዚህ እንቀባርሬ አስቀመጥሁ፤ ተሸንፈን እንተ ማርኬሽኝ ቢሆን ኖሮ ምን ታደርገኝ ነበር?” ብለው ምኒልክ ለተክለ ሃይማኖት ጥያቄ ቢያቀርቡ፤ የጉጃው ንጉሥ፤ “እኔ ግብሆን ቆራርጫ ነበር የምጥልም” ብለው መለሱና ሣቅ ሆነ። ቀጠል አድርገው ምኒልክ “ታዲያ የሚሻለው ያንተ ነው ወይስ የኔ?” የሚል ጥያቄ ቢያስከትሉ፤ “ሲያሸንፉ ለተሸነፈ ሥራራት እግባብ ነው” ብለው የምኒልክን አቅዋም የተሻለ መሆኑን አጸደቁ ይባላል። “እኔ ግብሆን ቆራርጫ ነበር የምጥልም” ያሉትም ምናልባት ለማሣቅና ምኒልክን ለማስደሰት ይሆናል እንጂ ከልብ ሳይሆን ይችላል።²

ሁለቱ ነገሥታት በሚዋጉበት ጊዜ ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ ደብረ ታቦር ከተማ ነበሩ። ቀደም ብለው፤ “እኔ መጥቼ በዳኝነት እስክገላግላችሁ ድረስ በየወሰናችሁ አርጉ፤ እንዳትዋጉ” ብለው በደብዳቤ ማስጠንቀቃቸው ይታወቃል። እዲስ የመጡት ጳጳሳትም፤ በንጉሠ ነገሥቱ ማሳሰቢያ ላይ ውግዘት ጨምረው ለሁለቱም ነገሥታት ከላኳቸው ደብዳቤዎች ለምኒልክ የደረሳቸው ከተዋጉ በኋላ ነበር። ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የተጻፈውንም እንዳንደቹ ደስታ ኃይሉ የሚባለው ሽፍታ፤ እንዳንደቹ ደግሞ ራስ ደረሰ ተቀብለው ንጉሡ ያዩት እንደሆነ ጦርነቱን እንዳያስቀሩት በመሥጋት ሳያሳዩላቸው ደበቁት ይባላል።

1 አቶ ዐጥሜ የጋላ ታሪክ፤ ገጽ 155።

2 ዲ.ት.ጊ.ሥላሴ ታሪክ ዘመን ዘጸግግጭ ምኒልክ ገጽ 102-107። የጥያቄና የመልስ ጭውውቱን አስታ ተክለ ሥላሴ በምኒልክና በንጉሥ ሃይማኖት መኳንንት መካከል አድርገውታል፤ ገጽ 127።

ዐፄ ዮሐንስ የሁለቱን ነገሥታት ውጊያ የምኒልክን ማሸነፍ፤ የንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን መማረክ ሲሰሙ፤ መኳንንቶቻቸውን ሰብሰበው “ከረምት ሲወጣ ወደ ሸዋ እንዘምታለንና ከብታችሁን እያጠነ ከራችሁ ክረመ” ቢሏቸው፤ ከመኳንንቱ የሚበዙት “ንጉሥ ምኒልክ እንኳን የጉጃሞችን መሣሪያ ጨምረው በራሳቸውም ቢሆን የሚያስፈሩ ሆነዋልና አሁኑኑ ቁስለኛው ሳይሸር፤ የደከመው ሳይበረታ፤ ገመምተኛው ሳይነሣና ሳይጠነክር ብንደርስባቸው ይሻላል እንጂ ክረምት ውጭስ አንችላቸውም” ብለው ስለ መከሩዋቸው፤ “ሰኔ ሲያልቅ ሐምሌ ሲገባ ከደብረ ታቦር ተነሥተው በአማራ ሳይንት በኩል ተጓዙ” ሲሉ ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴና የርሳቸውንም ጽሑፍ መሠረት ያደረጉት ብላቴን ጌታ ጎሩይ ያረጋግጣሉ።¹

ይኸ ሁኔታ ከሁለቱ ነገሥታት ጦርነት በፊት ንጉሠ ነገሥቱ በሁለቱ ተዋጊዎች ላይ የነበራቸውን ስሜት በትክክል ይገልጻል። በጦርነቱም ጊዜ ተክለ ሃይማኖት ምኒልክን አሸንፈው ኃይላቸውን ቢቀንሱ ላቸው ይወዱ እንደነበረ አይጠረጠርም። ተክለ ሃይማኖት ቢያሸንፉም በአሸናፊነት እኔን ይጫናል በማለት እንዝመትበት የሚልም ስሜት በርሳቸውም፤ በመኳንንቶቻቸውም ልብ እያድርም ነበር ለማለት አይቻልም። በዚህ ምክንያት፤ ከእምባቦ ዝምሮ ምኒልክና ተክለ ሃይማኖት ባላጋራነታቸውን ረስተው ሲወያዩ፤ ሲወዳጁ የምኒልክ የአሸናፊነት ወሬ የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት መሣሪያ በንጉሥ ምኒልክ እጅ መግባት በዐፄ ዮሐንስ ሠፈር ሲሰማ ሥጋት ሳይጥል አልቀረም።

ስለዚህ፤ ዐፄ ዮሐንስ በሸዋ ላይ ለመዝመት ከነሠራዊታቸው፤ በዋናው ክረምት በሐምሌ ወር፤ በውሃ ሙላት ብዙ ሰውም እያለቀባቸው ወደ ወሎ ተጓዙ። በዚህም ጊዜ ደጃዝማች መሸሻ ሰይፋ የምኒልክ የዙፋን ባላንጣ ሸፍተው ብዙ ጊዜ ከራስ ዳርጌም፤ ከነደጃች ወልደ ሚካኤልም ጋር በሚዋጉበት ጊዜ በገሃድ ያፄ ዮሐንስ ድጋፍ እንደ ነበራቸው ይገመታል።² በኋላ ደግሞ ምኒልክ ለዮሐንስ ገብተው ስምምነቱ ስለ ተዝመረ፤ ዮሐንስ ለመሸሻ የሚሰጡትን ድጋፍ ቀዝቀዝ አድርገው የነበረውን አሁን በምኒልክ ትእዛዝ ከታሰሩበት ሥፍራ ከአትሮንስ ማርያም ፈትተው ግንባር ቀደም በማድረግ በምኒልክ ላይ ለመጫን ይዘው በለጋምቦ በኩል አድርገው ወደ ወረይሉ

1 ብ.ጊ.ጎሩይ፤ የኢት ታሪክ ከንግሥተ ላባ እስከ ዐድዋ ጦርነት፤ ገጽ 109-110

2 መሸሻ ሰይፋ የንጉሥ ሣህለ ሥላሴ የልጅ ልጅ ያቤቶ ሰይፋ ልጅ ስለሆኑ ከንጉሥ ዐይሉ መለኮት ልጅ ከምኒልክ ጋራ የታናሸና የታላት ልጆች ናቸው ማለት ነው።

በግሥጋሚ ሲጓዙ ፡ ምኒልክ ምንም እንኳን ከተከለ ሃይማኖት ተራር ቀው ቢወዳጁ ያዩ የሐንሰ በክረምት ወደ ወሎ ግሥጋሚ ለሰላም አስ መሆኑን ቢረዱትም ፡ እንደ ልማዳቸው ስሜታቸውን በልባቸው ይዘው የእምባቦን የጦርነት ሁኔታ በደብዳቤ አድርገው መልክተኞቻቸውን ደጃች መሸሻ ወርቁንና የሻነው ተፈሪ የሚባሉትን ወዳዩ የሐንሰ ልክው ሁኔታውን በትዕግሥት ሲጠባበቁ ቀጥሎ ያለው ደብዳቤ ካዩ የሐንሰ መጣላቸው ።

መልእክት ዘሥዩመ እግዚአብሔር የሐንሰ... ይድረስ ከንጉሥ ምኒልክ... በጌምድር ሳለሁ ሁለቱ ነገሥታት ተዋግተው ድሉ ለንጉሥ ምኒልክ ሆነ ፡ ንጉሥ ተክለ ሃይ ማኖትን ይዘው ወደ ሸዋ ተጓዙ ሲሉ ብሰማ እግዚአብሔር የፈቀደውን ሠርቷል ። የክርስቲያን ደም በማይረባ ነገር በመፍሰሱ (ሳዝን) የናንተን ደብዳቤ ስጠብቅ ደብረ ታቦር ላይ ወር ሙሉ ተቀመጥሁ ። ጳላ ግን ወሬያችሁ ቢጠፋ ብኝ ይህስ ነገር አለበት ብዬ ተነሥኜ ስመጣ ሳይንትን ሳል ፈው የንጉሥ ወረቀት ደረሰልኝ ። ደብዳቤውንም አይኜ ፡ መዘግየቱ በመንገዱ ርዝመት ሆኖ ተንኮል አለመኖሩን ሳውቅ ወደ ቤገምድር ለመመለስ አሰብሁ ። ነገር ግን ከረምቱ ተጭኗልና ሠራዊቱ የሚጉዳብኝ ሆነ ። በወሎ እንድከርም ፈቃድ ይደረግልኝ ። እኔም አገር አልበድልም ። በጥቢ(ክረ ምት ሲወጣ) ተገናኝተን ሁሉንም ተማክረን ወደ ቤገም ድር መመለስ ይሻለኛል ብዬ ነው እንጂ ሌላ ጉዳይ ኖሮ ብኝ አይደለም ። ደግሞ ይህም የሚያሳዝን ነገር ሲሆን ተመልሼ ሠራዊቱ በውሃ ሙላት በጭቃ ያለቀው አልቆ የተረፈውን ይዤ መመለስ ይሻለኛል ። 1

በዚህ ደብዳቤ ውስጥ ፡ “ወሬያችሁ ቢጠፋብኝ ይህስ ነገር አለ በት” የሚለው ቃል ምኒልክን “በኔ ላይ የሸፈቱ መስሎች” ለማለት ነው ። ከዚያ ደግሞ ዝቅ ብለው ፡ “ተንኮል አለመኖሩን ሳውቅ ወደ ቤገምድር ለመመለስ አሰብሁ” የሚሉት ፡ ደብዳቤው የዘገየው በመን ገድ ርዝመት እንጂ ፡ በኔ ላይ ለማመጥ አሳብ እንደሌለም ስለተረዳሁ ወደ ቤገምድር ለመመለስ አሰብሁ ማለታቸው ነው ። ከዚህ ጋር መደምደሚያውን የመላዋ ኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ሆነው ለምኒል ክም የበላይ ገዥ መሆናቸው ሲታወቅ ፡ “በወሎ እንድከርም ፈቃድ

ይደረግልኝ” ማለታቸው ፡ ንጉሥ ምኒልክ ገና ዐፄ ቴዎድሮስ ሳይሞቱ በሸዋ ላይ ወሎን የራሳቸው ግዛት አድርገው በወረደሉ ከተማ ከት መዋል ። ወደ እምባቦ ሲዘምቱ የወሎዋ ባላባት ወይዘሮ መስተዋት ጭፍራ ይዘው ምኒልክን የተከተሉበት ምክንያት ይኸው ነው ።

ስለዚህ ዘመኑ ምንም የበላይ ንጉሠ ነገሥት ያለበት ቢሆን የባለ ጉልት ጊዜና አያንዳንዱ መስፍን በቤቱ አዛዥ ፡ ናዛዥ እርሱ ስለሆነ ያሰርሱ ፈቃድና መስተንግዶ አንዱ መስፍን ፡ ንጉሠ ነገሥትም ቢሆን በግዛቱ ውስጥ አይገባበትም ። “አገር አላጠፋም” ማለታቸውም አንዱ ንጉሥ ወይም መስፍን ካንዱ አገር ወደ ሌላው ሲሔድ ከተነሣ በት አገር በቂ ስንቅ መያዝ ይቸግረዋል ። ቢይዝም የጉዞው ወይም የዘመቻው ጊዜ በረዘመ መጠን ስንቅ ያልቅና ለወታደር ያለው ምርጫ ከሠፈረበት አውራጃ ካለው ነዋሪ ሕዝብ ላይ ዘርፎ መብላት ነው ። ከዚህ የተነሣ ፡ ንጉሠ ነገሥቱ አገር አልበድልም ማለታቸው በትዕዛዝ ወይም በይሉኝታ በነራስ ሚካኤል አማካይነት ሕዝቡ ዐውቆ ይሰጠ ኛል እንጂ እንዲዘረፍ አላደርግም ማለታቸው ነጭ ።

የዚህን ዐይነቱን ያዩ የሐንሰን የትሕትና አባባል ፡ የንጉሥ ምኒ ልክ መልስ ሞገስ ሰጥቶት ይገኛል ። ንጉሠ ነገሥቱና ንጉሡ እንደ መልካም የፖለቲካ ሰው በቃል ልውውጥ እየተጫወቱ ፡ እንደ ኃይለኛ ባላጋራ ውስጥ ለውስጥ እየተገነታተሉ ፡ በይፋ ደግሞ በጨዋነት እየ ተከባበሩ ፡ በሁለቱ ጉን ላሉት ወደ ጠብ ለሚገፋፉዋቸው የጦር ባለሥ ልጣኖች መንገድ ከመስጠት እንደሚቆጠቡ ይታያል ።

በዚህ ምክንያት ፡ ምኒልክ ደብዳቤው እንደ ደረሳቸው በእምባ ቦው የጦርነትና በጉዞ ሠራዊታቸው መድከሙንና የክረምቱን መከ በድ ሳያመካኙ ፡ “ጃንሆይ ፡ እንደዚህ ከቀረቡ ሳንገናኝ አንከርምም ። እኔም መጣሁ ። ከድንኳን ቤት ይሻላልና ወረደሉ ከኔ ቤት ይግቡ” የሚል ደብዳቤ አስቀድመው በሐምሌ 14 ቀን 1875 ዓ.ም. ከእን ጦጦ ተነሥተው ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን እንደያዙ በሐምሌ 16 ቀን ደብረ ብርሃን አድረው በነሐሴ 7 ቀን ወረደሉ ሲደርሱ ንጉሠ ነገሥቱ በታላቅ ክብርና በመድፍ ተኩስ ተቀበሏቸው ። በዚያን ጊዜ ያዩ የሐንሰም መኳንንት “ጦራቸው ከኛ ይበልጣል ለምን አልወጉ ንም” እያሉ ምኒልክን አሙ ይባላል ። 1

እንደ ተገናኙ ምንም እንኳን ሁለቱ የቀድሞ ጠበኞች እንጦጦ ሳሉ ላለመከላከል ውስጠ ስምምነትና ልባዊ ዕርቅ ቢያደርጉም ፡ ንጉሠ

1 ብ.ጊ. ገፋይ የኢት-ታሪክ ከንግሥተ ላባ እስከ ዐድዋ ጦርነት ፡ ገጽ 110-111

1 አቶ ዐጥሜ ፡ የጋላ ታሪክ ገጽ 155-156 ።

ነገሥቱ ሁለቱን ግራና ቀኝ አቋቁመው “እኔ መጥቼ እስከገላግላችሁ ድረስ አትዋጉ” ያሉትን ትዕዛዝ አፍርሰው በመዋጋታቸውና ሰዎቹ ውጥ በከንቱ በማስጨረሻቸው እንደ ተወቀሱ አለቃ ተክሌ ገልጸው ታል = ጸሐፊው በምኒልክ ላይ የተሠነዘረውን ወቅላና ከምኒልክ ወገን የተሰጠውን መልስ ሳይጠቅሱ ተክሌ ሃይማኖት ከንጉሠ ነገሥቱ፣ “ለምን ተዋጋህ?” በሚል ለቀረበላቸው ጥያቄ፣ “ንጉሥ ምኒልክ እምቢ ብሎ ገፍቶ መጥቶ ያለውድ በግድ ገጠመኝ... አሽከሮቼ ያቀኑትን አገር ቀምቶ ምርኮውን ሁሉ እጅ አደረገ፤ የጃንሆይ ደብዳቤ ቢዘገይብኝ አገሬን ገንዘቤን አልሰጥም ስል ተዋጋሁ” ሲል፣ ዐፄ ዮሐንስ ስም “አትዋጋ ብዬ የላክሁብህን ደብዳቤ ማን ወሰደው” ብሎ መላክ ተሞክሮ ቢመረምር፣ “ደስታ ኃይሉ የሚባል ሽፍታ ከመንገድ ቀማን” ብለው እንደ መለሱ ከጠቀሱ በኋላ ዐፄ ዮሐንስ ያለ ትእዛዝ በተዋጉበትና ሕዝቡን ባስፈጁበት ከንጉሥ ምኒልክ ላይ ወሎን ወስደው ለልጃቸው ለራስ አርአያና ለራስ ሚካኤል፣ ሰባት ቤት አገውን (አገው ምድርን) ከንጉሥ ተክሌ ሃይማኖት ወስደው ለራስ አሉላ መስጠታቸውን ያረጋግጣሉ። 1

በመጨረሻ ጊዜ ቤገምድርን፣ ደምቢያን ለራስ አርአያ ሰጥተው የወሉን ገዛት ጠቅልለው ለክርስትና ልጃቸው ለራስ ሚካኤል ስለ ሰጡዋቸው በምኒልክ ዘንድ ቅሬታ ነበር። በተለይ እርሳቸው እንደ ወገን ያደረጉዋቸው ወይዘሮ መስተዋትና ልጃቸው ኃይለማርያም እየተዳከሙ ራስ ሚካኤል የወሉን ጠቅላላ ገዛት በመጨበጥ ስለ ተጠናከሩ በምኒልክ ዘንድ ቅሬታው እየባሰ ሔዶ ነበር።

ራስ ሚካኤል

(ከጥሪስ ደ ኮፒ)

* አለቃ ተክሌ ባጸጸላቸው ላይ ዮሐንስም ለግንም የአንቀታ ከበረታ አይሰጡም።
1 ያለቃ ተክሌ የእጅ ጽሑፍ ገጽ 127-128።

ምዕራፍ ሐያ

የራስ አርአያና የወይዘሮ ዘውዲቱ የጋብቻ መሣሪያነት —
የእምባቦው ጦርነት ያስከተለው ውዝግብ — የወሎ ገዛት ከምኒልክ
እጅ ወጥቶ በንጉሠ ነገሥቱ ቁጥጥር ውስጥ መግባት

በዓለም ያሉ ነገሥታት፣ በፈላጭ ቆራጭነት በነበሩበት ዘመን
ያንድን አስፈሪ መስፍን ወይም አሥጊ ቀንደኛ መሪ በቀጥታ ማሳ
መን ሲያቅታቸው፣ ወደ ራሳቸው ጉራ ለመሳብ ዘራቸውን ከዘሩ
ይደባልቁ ነበር። ከተደባለቀው ዘር ውስጥ የተገኘው መስፍን ለልጅ
ልጅ እንዲገዛና በርሱ አማካይነት የነርሱ ስም፣ የነርሱ ዝና ለታሪክ
እንዲቆይ ጽኑ ምኞታቸው ነበር። ብዙ ጊዜ ለዚህ ፖለቲካና ለገዥነት
ዓላማ ሲባል ለወንድ ያልደረሰች ልጅ አገረድ፣ ለሴት ያልደረሰ ወጣት
መሣሪያ ሆነው በመሥዋዕትነት ሲጻሩ ሲኳሉ ፍረዋል። ይህ ዐይነቱ
መሥዋዕትነት ሊቀር የቻለው በምሁራን ነጻ አስተሳሰብና በሕዝብ
ንቅናቄ ግፊት የዘውድ አገዛዝ በፊጥብሊክ ሲለወጥ፣ ወይም የዘ
ውዱ ፈላጭ ቆራጭነት በሕገ መንግሥት ዐዋጅ የተወሰነ ሲሆንና
የአስተዳደሩ ሥልጣን ወደ ሕዝብ ወኪሎች የተዛወረ ጊዜ ብቻ ነው።

በዚህ መሠረት፣ ቀደም ባለው ጊዜ ውስጥ ዐፄ ቴዎድሮስ
ብዙ ታላላቅ ልጆች እያሏቸው ሕፃኑን ዓለማየሁን አልጋ ወራሽ
ያደረጉበት፣ ወይም ሴት ልጃቸውን ወይዘሮ አልጣሽን ለሸዋው የወጣት
መስፍን ለምኒልክ የጻፉበት ከዚህ ስሜት ጋር የተያያዘ ነበር። ለጋ
ብቻ ከልባቸው ጣይቱን የተመኙት ምኒልክ በተጽዕኖ የጣይቱን
ጋብቻ ወደጉን አቆይተው የንጉሠ ነገሥቱን ልጅ አልጣሽን ለማግ
ባት ተገድደዋል።

በዚህ ዐይነት፣ ምኒልክና ተክለ ሃይማኖት አንድ ጊዜ ወረደሉ፣
አንድ ጊዜ ቦሩ ሚዳ በነበሩበት ሰዓት ከንጉሠ ነገሥቱ ካፄ ዮሐንስ
ወደ ንጉሥ ምኒልክ ስለ ጋብቻ የተላከውን መልእክት ብላቴን ጌታ
ገሩይ ወልደ ሥላሴ እንደዚህ ሲሉ አስፍረውት ይገኛል። “...ዐፄ
ዮሐንስ መቼም ቢሆን ለኢትዮጵያ የሚያስቡት አሳብ መሠረት ያለው
ነበርና የንጉሥ ምኒልክ ኃይላቸው እየበረታ፣ ሠራጭታቸው እየበዛ
መሔዱን አይተው። “ከእንግዲህ ወዲህ ለእኔም ያለኝ አንድ ወንድ ልጅ

ብቻ ነው። ለንጉሥ ምኒልክም ያለቻቸው አንዲት ሴት ልጅ ብቻ ናትና የኔ ወንድ ልጅ የንጉሥ ምኒልክን ሴት ልጅ ያገባ እንደሆነ፤ እኛም ብንሞትና ብናልፍ የሁለታችንም ዘር በአልጋው እንዲቀመጥ ሴት ልጅዎን ለልጄ ይስጡልኝ” ብለው ራስ አሉላን፤ ራስ ገብረ ኪዳንን፤ ቢቶደድ ገብረ መስቀልን ወደ ንጉሥ ምኒልክ ላኩዋቸው። ንጉሥ ምኒልክም ይህን የጋብቻውን ነገር በሰሙ ጊዜ፤ “የልጅቱ ዕድሜ ገና 6 ዓመት ስለሆነ፤ ሕፃን በመሆኗ ብቻ ነው እንጂ ጋብቻው እጅግ ያማረ ነውና ጃንሆይ ፈቃዳቸው ከሆነ የኔም ፈቃዴ ነው” ብለው ተናገሩ። ዐፄ ዮሐንስ አሳባቸው በመፈጸሙ ደስ አላቸው። ወዲያውም ስለ እምባቦ ጦርነት መቀጫ ከንጉሥ ምኒልክ የተወሰደባቸው የወሎ ግዛት ለራስ አርአያ እንዲሆን ተማከሩና ዐዋጁ ተነገረላቸው።¹ የራስ አርአያም ዕድሜ በዚህ ጊዜ 12 ዓመት ሲሆን፤ የዘውዲቱም ዕድሜ እላይ እንደ ተባለው 6 ዓመት ነበር። የጋብቻውን ዕድሜ እንደ ዚህ ያሳጠረው የፖለቲካው ጋብቻ መሆኑ ነው። ይኸን የመሰለው ጋብቻም፤ በኢትዮጵያ ብቻ ሳይሆን ቀደም ብሎ በሌላውም ዓለም ይደረግ ነበር። የፈረንሳዊ ንጉሥ ሉዊ 15ኛ በ11 ዓመቱ የ3 ዓመቷን የአስፓኝ ንጉሥ ሴት ልጅ ማጪቱ በታሪክ ተመዝግቦ ይገኛል።²

ስለዚህ፤ በሁለቱም ሴት መንግሥት የተደገሰውን ድግስ፤ ለሙሽራውና ለመላክተኞቹ ለነራስ ገብረ ኪዳን፤ ለነራስ አሉላ የተሰጠውን የሽልማት ብዛቱንና ዐይነቱን ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ በሙሉ በመጽሐፋቸው በምዕራፍ 33 ላይ በደንብ ዘርዘረውታል። ለሙሽራው ለራስ አርአያ ከምኒልክ ከተሰጠው ስጦታ ውስጥ 1 መድፍ፤ 500 ጠበንጃ፤ 500 ፈረስና በቅሎ፤ 500 አገልጋይ፤ 100 ስርፍና ሥጋጃ ይገኝበታል። ዐፄ ዮሐንስም ለሙሽራይቱ ለወይዘሮ ዘውዲቱ ከወረደሉ ወደ መኖሪያ ቤታቸው እስኪደርሱ ያደሩበትን ቦታ ሁሉ ርስተጉልት አድርገው ሰጧቸው ይባላል።³

1 ብ.ጊ.ገ.ወ/ሥላሴ፤ ከንግሥተ ሳባ እስከ ዐድዋ ጦርነት፤ ገጽ 112። ጸ.ት. ገብረሥላሴ ታሪክ ዘመን ዘጸግማዊ ምኒልክ በሚባለው መጽሐፋቸው ልጅቱ ሕፃን ነች እንጂ ምን ከፋኝ ቢሉ ዮሐንስ “የንጉሥ ልጅ ባንቀልባና በማደግ ይሕዳል (ሕዳ ይላል) ግድ የለም” ብለው መለሱ የሚል ይገኝበታል፤ ምዕ.33 ።

2 M. de Coppet, Chronique du Regne de Menilik p.185, No. 719.

3 Ibid. pp. 185-186 No. 11 ምኒልክ ዘውዲቱን የወሰዱዋቸው ከደንበኛ ሚስት ሳይሆን ከወሎ ባላባት ከሚወለዱት ከወይዘሮ አብቺው ሲሆን፤ ዐፄ ዮሐንስም አርአያን የወሰዱ ካንዲት አሊማ የክርስትና ሰማቸው (ጥበበ ሥላሴ) ከሚባሉ የደንክል (ጥልጣል) ተወላጅ መሆናቸውን፤ ሴትዮዋም ክርስትና ተነሥተው እንደቆዩ አርአያ በተወለዱበት ቀን መሞታቸውን እንዳንድ ሰነዶች ይጠቁማሉ።

ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት፤ ምንም ለግብር ይውጣ “ጥፋቱ የንጉሥ ምኒልክ ነው፤ የኔ አይደለም” በማለት ዐፄ ዮሐንስ ላይ ክርክር ቢያደርጉም፤ ከእምባቦ ጦርነት ወዲህ፤ በጉዞም ላይ ሆነ እንጦጦም ሳሉ በምኒልክ ዘንድ በተደረገላቸው እንክብካቤ ልባቸው ከምኒልክ ጋር ነበር ይባላል።

ንጉሥ ምኒልክ፤ በእምባቦ ጦርነት የማረኩትን የጦር መሣሪያ በንጉሠ ነገሥቱ ትእዛዝ፤ ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት እንዲያስረክቡ በመገደባቸው ቅሬታ ተሰምቷቸው እንደነበረ ብላቴን ጌታ ኅሩይ እንደዚህ ሲሉ ገልጸዋል። “እንዳንድ ጊዜ ዐፄ ዮሐንስ ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የሚያደሉ በመሆናቸው፤ ንጉሥ ምኒልክ የሞትሁበትን መሣሪያ ለምን ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት አስረክብ ይሉኛል በማለት እጅግ አዘኩ። ቢሆንም የንጉሥ ቃል ረዘመ ብለው አያሳጥሩት፤ አጠረ ብለው አያስረዝሙት የሚባል ነገር አለና መድፋንም፤ ለናድፋንም በሙሉ ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት አስረክቡ።”

ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ወዳገራቸው ወደ ጉጃም ሲመለሱ የተማረከባቸውን መሣሪያ በምን አኳኋን እጅ ለማድረግ እንደቻሉ ሲያስረዱም፤ ብላቴን ጌታ ኅሩይ እንደዚህ ብለዋል። “...የሠርተወራት ካለፈ በኋላ ንጉሥ ምኒልክ ከወረደሉ ተነሥተው ባንድ ቀን ግሥጋሜ ቦሩ ሚዳ ገብተው ካፄ ዮሐንስ ተገናኙ። የትግራይ መኳንንትም የንጉሥ ምኒልክን አኳኋንና የሠራዊታቸውን ብዛት በማየት ሥጋት ስለ አደረባቸው ክፉ ምክር ይመክሩባቸው ጀመር።”

ይኸን “ክፉ ምክር” የተባለውን ብላቴን ጌታ በትክክል አልገለጹትም። ምናልባት፤ “ምኒልክ በዚህ ዐይነት ከበረቱ ለእርሰዎም በሕይወትዎ አይገዙልዎትም፤ ወደፊት ልጅዎንም አያስገዙምና አሁን ቦሩ ሚዳ እንዳሉ እጃቸውን ይዘን እንሰርና በርሳቸው ፋንታ የንጉሥ ሣህለ ሥላሴን የልጅ ልጅ ደጃች መሸሻ ሰይፉን እንግሠን ወደ ሸዋ እንላክ” ብለዋቸው ይሆናል። ዐፄ ዮሐንስ ግን፤ በተፈጥሮአቸው ከተንኮል ይልቅ የሐቀኝነት ዝንባሌ ስለሚታደባቸው፤ “ትናንትና ልጆቻችንን አጋብተን እንዴት እንደዚህ ያለውን ከሀደት እንሠራለን?” ብለው እምቢ ብለው ይሆናል። ደግሞም ምኒልክ በሸዋ በሕዝባቸው ዘንድ ያሠፈኑትን መወደድና ዝና በምንም ዐይነት መሸሻ ሰይፉ ሊያሟሉት ስለማይችሉ፤ መሸሻን ለሸዋ እንግሠው ቢልኩ ብጥብጥ እንደሚፈጠር አልሳቱትም ነበር።

ከዚህ ይልቅ ምኒልክን እንዳሉ ትተው፤ በዘዴ ተክለ ሃይማኖትን እንደገና በጦር ማጠናከሩንና ምኒልክን ማዳከሙን የሚሻል አድርገው የገመቱት ይመስላል። ስለዚህም ነበር በጋብቻው ለብብ አድርገው

የወሎን ግዛት ከምኒልክ ወሰደው ፡ ለልጃቸው ለራስ አርአያ የሰጡዋቸው ። በዚህ አያያዝ ይሆናል ከእምባቦ ጦርነት የተማረከውንም የጦር መሣሪያ ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት እንዲመለስ ያደረጉት ።

ከዚህ ሁኔታ ጋር የተያያዘ መሆኑና የተመለሰበትን ዘዴ ለማመልከት ብላቴን ጌታ ጎሩይ እንደዚህ ሲሉ አብራርተውታል ።

... ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ወዳጄ የሐንሰ ገብተው ፡ “እባክዎ ጃንሆይ ወደ አገሪ እንድገባ ይፍቀዱልኝ” ብለው ቢለምኗቸው ፡ “ወደ አገሪ ልግባ የምትለኝ መቼ ማርሁህና ነው ። አሁንም ስለ ጥፋትህ ሁሉ ምሕረት እንዳደርግልህ ንጉሥ ምኒልክን አማላጅ ላክብኝና ከዚያ በኋላ አሰናብትሃለሁ” አሏቸው ። ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትም ፡ ወደ ንጉሥ ምኒልክ ሔደው ፡ “ወደ አገሪ እንድገባ ከጃንሆይ ጋር ከልብ ያስታርቁኝ” ብለው ወደቁባቸው ። ንጉሥ ምኒልክም ባጄ የሐንሰ ልብ የታሰበውን ሳያውቁ ፡ “እባክዎ ጃንሆይ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን ከልብዎ ይታረቁትና ወደ አገሩ ይግባ” ብለው ቢለምኗቸው ፡ “እኔ ባነግሠው እርሱ በጥጋቡ ለቆታልና መንግሥት አይገባውም ነበር ። ነገር ግን ፡ ንጉሥን አማላጅ ከላክ ምን ይደረጋል? ትናንትናም ንጉሥ አድርገን ዛሬ ብንሸረው ለእኛም አያምርልን ምና ምሬዋለሁ ። ዳሩ ግን ፡ ንጉሥሆኖ ያለ መሣሪያ በጀሌ ወታደር ታጅቦ ወደ አገሩ ቢገባ ውርደቱ ለእኛው ነውና የተማረከበት መድፋም ነፍጡም እንዲመለስለት ይሁን” ስለ አሏቸው ፡ ንጉሥ ምኒልክ በድንጋጤ አዘኑ ። የሸዋ መኳንንትም ይኸን ወሬ በሰሙ ጊዜ ፡ “ጥንቱንም የፈራነው ይኸንኑ ነበር ። መቼስ ምን እናደርጋለን? ይልቅስ የባሰ ነገር ሳያገኘን ተሰናክብተን ብንመለስ ይሻለናል” በማለትም ከራቸውን ጨረሱ ።¹

ዐፄ ዮሐንስ ፡ ደጃች መሸሻ ሰይፉን ቀደም ብለው ምኒልክ ካሰሩአቸው ቦታ አስፈትተው ፡ አጠገባቸው በማስቀመጥ ባለሟል አድርገዋቸው ነበር ። ገባ ወጣ ማለታቸውን ሰው ሁሉ እያየ ፡ “በመኳንንቶቻቸው ምክር ምኒልክን አሰረው መሸሻን አንግሠው ወደ ሸዋ ሊልኩ ነው ። የምኒልክም ባለቤት ኃይለኛዋ ወይዘሮ ባፈና ውስጥ ለውስጥ ልባቸውን ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር አድርገው የደጃች መሸሻን

1 ብ.ጊ.ጎሩይ ፡ የኢት ታሪክ ከንግሥተ ሳባ እስከ ዐድዋ ጦርነት ፡ ገጽ 113 ።

አነጋገሥ ይደግፋሉ” እየተባለ ይወራ ነበርና አሁን መኳንንቱ በምርኮ የተገኘውን የመሣሪያውን መመለስ ሲሰሙ ፡ “ይልቅስ የባሰ ነገር ሳያገኘን ወደ አገራችን ወደ ሸዋ እንመለስ” ያሉት ስለዚህ ነበር ። ‘የባሰ ነገር’ ማለትም ሳያስሩዎ ወይም ሳንታሰር ማለት ይመስላል ።

ምኒልክም የባሰ ነገር እንዳይመጣባቸው በመጠንቀቅ ፡ የወሎም ግዛት ለራስ አርአያ ሲሰጥና የተማረከውም የጦር መሣሪያ ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ይመለስ ሲሏቸው በልባቸው እየተናደዱ ፡ ባፋቸው “ይሁን” እያሉ ንዴታቸውን እየደበቁ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር በሰላም መለያየትን ብቻ እንደ ፈለጉ ያሳያል ። ይሁን እንጂ ፡ ውስጡን እየተበሳሰሉ ሁለቱም ላይ ላይን ተቻቸለው በጨዋነት ለውጭው ሕዝብ ቢጋብቻ ተሳስረው እንደ ተፋቀሩ ይመስላሉ ። ስለዚህ ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ወደ ዝርዝሩ ውዝግብ ሳይገቡ የሁለቱንም በለምምነት መለያየት ሲገልጹ ፡ “... በፍቅር አብረው ሰንብተው በየካቲት 2 ቀን ሁለቱ ነገሥታት ተሰነባብተው ... ዐፄ ምኒልክ ወደ ሸዋ ተጓዙ” ብለዋል ።¹

የሆነ ሆኖ ፡ ምኒልክ ከሐምሌ ወር 1875 ዓ.ም ጀምሮ እስከ የካቲት ወር 1876 ድረስ ብዙ ጊዜ ወረደሉ እራሳቸው ባሠሩት ቤተ መንግሥት ሲቀመጡ አንዳንድ ጊዜም ንጉሠ ነገሥቱ ወደ ሠፈሩበት ወደ ቦሩ ሚዳ እየተመላለሱ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር ስለ ሠርጉም ስለ ሌላውም ጉዳይ እየተነጋገሩ ፡ ከመንፈቅ በላይ በወሎ ቆይተው በመጨረሻ ከንጉሠ ነገሥቱ ተሰናብተው በየካቲት 2 ቀን 1876 ዓ.ም ከቦሩ ሚዳ ተነሥተው ፡ በጨፋ መንገድ አድርገው ፡ ልቼ ደርሰው ከዚያ በደስታና በዕልልታ ደብረ ብርሃን ከተማ ገቡ ።

በዚህ ዘመን ፡ ዐፄ ዮሐንስ ከእስክንድርያ ፓትርያርክ ተላልከው በማስፈቀድ ለኢትዮጵያ አራት ጳጳሳት አስመጥተው ነበር ። ይኸም በኢትዮጵያ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ውስጥ ለመገጠሪያ ጊዜ መሆኑ ነው ። ከአራተኛው መቶ ዓ.ም ገምሮ እስከዚህ ዘመን ድረስ ለአንድ ሺ አራት መቶ ዓመት ያህል ለኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ከእስክንድርያ የሚላከው ጳጳስ አንድ ብቻ ነበር ። አንድ ብቻ ከመሆኑም የተነሣ ከህነት ፡ ዲቁናና ቅስና ከጳጳሱ ለመቀበል ጳጳሱ ወደሚቀመጡበት ከተማ በመጓዝ የነበረው ድካም ከፍ ያለ ነበር ።

አሁን ግን ፡ እላይ እንዳልነው ዐፄ ዮሐንስ ፡ “ኢትዮጵያን ለሚያህል የክርስቲያን አገር አንድ ጳጳስ አይበቃም” ብለው ከእስክንድርያው

1 ጸ.ት. ገ/ሥላሴ ፡ ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፡ ገጽ 113 ።

ፓትርያርክ ጋር ተጸጽፈው አራት ጳጳሳት አቡነ ጲጥሮስ ፡ አቡነ ሉቃስ ፡ አቡነ ማቴዎስ ፡ አቡነ ማርቆስ የሚባሉትን አስመጥተው አቡነ ጲጥሮስን ለትግረና ለትግራይ ይኸውም ማለት ለራሳቸው ፡ ሁለተኛውን አቡነ ማቴዎስን ለሸዋ ለንጉሥ ምኒልክ ፡ ሦስተኛውን አቡነ ሉቃስን ለጉጃም ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ፡ አራተኛውን አቡነ ማርቆስን ከወሎ በኋላ የቤገምድርና የሰሜንን ግዛት ለሰጧቸው ለልጃቸው ለራስ አርአያ ደልድለው ሰጡ ። ማርቆስ ግን ምንም ጊዜ ሳይቆዩ ሞቱ ።

ምኒልክ ከንጉሠ ነገሥቱ ከተሰነባበቱ ወዲህ ፡ አቡነ ማቴዎስን ይዘው ከወሎ ወደ ሸዋ ተጉዘው ልቺ ገብተው ጥቂት ካረፉ በኋላ ደብረ ብርሃን ከተማ ገቡ ። የአገባባቸውን ሁኔታ ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ከዚህ እንደሚከተለው አሥፍረውታል ። “በየካቲት 23 ቀን ንጉሡ በሥርዓተ መንግሥት ዘውድ ደፍተው ፡ አቡነ ማቴዎስም ሙሉ የጽጵስና ልብስ ለብሰው ፡ ሠራዊቱም ተሰልፎ በታላቅ ሥርዓት አምረው ደብረ ብርሃን እከተማዎ (እከተማቸው) ገቡ ። በሸዋም ያሉ ካህናት አጊጠው በታላቅ ክብር ተቀበሉዎ ። ያን ጊዜ የተደረገ የቀለም ድርሰት ፡ የሠራዊት ደስታ እጅግ ብዙ ሆኗልና ካህናቱም እንዲህ አሉ “ንሕንስ ነአምን በአብ ማርቆስ ዘላዕለ ነሱ ወበወልዱ ተክለ ሃይማኖት ዘደብረ ሊባናስ የምስ ዓባይ ትፍሥሕተነ ሶበ መጽአ ማቴዎስ ወነበረ በየማነ ንጉሥ ዐፄ ምኒልክ ። በዚህም ጊዜ 101 ጊዜ መድፍ ነፍጥም (ጠበንጃም) ሙሉ ግባት ተተኮሰ ። ንጉሡም ሙሉ ግብር አግብተው አዳራሽ ተገኝተው ዋሉ ።”

የሆነ ሆኖ ፡ ከዚህ በፊት ተደርጎ የማያውቀውን በዘመናቸው አራት ጳጳሳት ማስመጣታቸው ፡ ካስመጡ በኋላ በተለይ እንደ ባላንጣ የሚመለከቷቸው ምኒልክ “ጳጳስ ካገኘ በጳጳስ ተቀብቶ ንጉሠ ነገሥት ነኝ ይልና ከኔ ያፈነግጣል” የሚለውን ሥጋት አሸንፈው ፡ ጳጳስ ሰጥተው ንጉሥ ምኒልክን በሰላም ወደሸዋ ማሰናበታቸው ፡ ያፄ ዮሐንስን ልበ ሰፈነትና ቅንነት በግልጽ ያሳያል ። ምኒልክም ፡ “ድርጅቱ ለሁ ፡ ሠራዊቱ በዝታል ፡ ከንጉሠ ነገሥቱ የበላይነት ቀንበር ልላቀቅ” ብለው በትዕቢትና በኩራት ተፈንቅለው በመሸፈት ለብዙ ሕዝብ እልቂት ሰበብ አለመፍጠራቸው ታጋሽነታቸውን ያመለክታል ።

በዚሁ አንጻር ፡ የራሳቸውን ንጉሠ ነገሥታዊ ሥልጣን ለማጠናከርና የምኒልክንም የግዛት ኃይል ለማዳከም ዐፄ ዮሐንስ መሞከራ

1 ታሪክ ዘመን ዘጸግግጧ ምኒልክ ገጽ 113—114 ።

ቸው አልቀረም ። ምኒልክ ከቴዎድሮስ ጊዜ ዝምረው ብዙ ጊዜ ወደ ወሎ እየተመለሱ በወረደሉ በመቀመጥ “እሺ” ብሎ የተገዛላቸውን የወሎ ባላባት ሲሾሙ ሲሸልሙ ፡ ያፈነገጠውን ሲሸሩ ሲያግዙ ወሎን በማናቸውም ረገድ ልክ እንደ ራሳቸው ግዛት ቆጥረውት የነበረው አሁን ከርሳቸው ፡ ባለሟላቸው ከሆኑት ከወይዘሮ መስተዋትም እጅ ወጥቶ ወደራስ አርአያ እጅ ሲዛወር መጠነኛ ቅሬታ እንደ ገባቸው አይጠረጠርም ። ቢሆንም “ተጋብተናል ፡ ግዴላም የተሰጠውም ለልጄ ባል ነው” በሚል ስሜት ችለውት ባለ ፡ በሚቀጥለው ጊዜ ራስ አርአያ የቤገምድርና የሰሜን ገዥ ተብለው ወሎን ሲለቁ በርሳቸው እግር በወሎ የወይዘሮ መስተዋትና የልጃቸው የአባ ዋጠው ባላንጣ ለሆኑት ለራስ ሚካኤል (መሐመድ ዐሊ) በመሰጠቱ የበለጠ ቅር አሰኝቷቸዋል ። ስለዚህም ምኒልክ ከውጭ አገር ሰዎች እየተጸጸፉ መሣሪያ በመሰብሰብና ዐልፎ ዐልፎ ፡ በዘዴ በማፈንገጥ ንጉሠ ነገሥቱን አዳክመዋል ። ይኸንንም ንጉሠ ነገሥቱና ንጉሡ በሩስ ዳርጌ አማካይነት ሲወቃቀሱ ወደፊት እናነባለን ።

ይሁን እንጂ ፡ ምኒልክ በማሽል ኢትዮጵያ የወሎን ግዛት ቢያጡም ፡ በሚቀጥለው ጊዜ በደቡብ በኩል አሩሲን ፡ ባሌን ፡ ቀጥሎም ሐረርጌን በማግኘታቸው ቅርታቸው ለጊዜው እየጠፋ ሔደል ። ከዚህም በቀር ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጋር ያጣላቸው የጉድሩ ፡ የጨሊያ ፡ የሊሙ ፡ የከፋ ፡ የወለጋ ፡ የኢሉባቦር አውራጃዎች ሁሉ እያደር በርሳቸው ቁጥጥር ውስጥ ፡ ስለ ተጠቃለሉ ፡ የየአውራጃው ባላባት ሁሉ በራስ ጉበና መሪነት እየመጣ የሚገባውን ግብር እየሰጠ ስለ ታመነላቸው ፡ በዚሁ የበለጠ ሳይጽናኑ አልቀሩም ።

ምዕራፍ ሐያ አንድ

የግብጽ መንግሥት አወዳደቅ፡ ከኢትዮጵያ ጋር ለመቀራረብ
ያደረገው ሙከራ—የገፍኔራል ጉርዶን መሾም—
የመሀዲ አነጣሥ — የጉርዶን አማጂት

ዐፄ ዮሐንስ፤ በግብጽ ጦር ላይ ሁለት ጊዜ የማሸነፍ ዕድል ስለ ገጠ
ማቸውና የዙፋን ባላንጣቸውን ምኒልክን ያለምንም ጦርነት ስለ አስገ
በሩ፡ በፈታቸው ሁሉም ነገር እየቀናቸው፡ ባገራቸው የማንም ኃይል
መንግሥት የበላይነት ሳይኖርባቸው በኢትዮጵያ ሥልጣናቸው እየተ
ጠናከረ ሔደ ። በርሳቸው እንጂ ዋናው የውጭ መንግሥት ባላጋራ
ቸው ከዲቭ ኢስማኤል በእንግሊዝ ቁጥጥር ውስጥ ገብቶ በውስጥ
አስተዳደርና በውጭ አገር አገዛዝም፡ በኢኮኖሚም እቅዋሙ እየወደቀ
ሔደ ። መውደቅም የዠመረው ሁለት ጊዜ (1867 እና 1868 ዓ.ም.)
ጉንዳጉንዲና ጉራዕ ላይ በኢትዮጵያ ጦር ከተመታ በኋላ መሆኑን ራሳ
ቸው ግብጾቹ ያምናሉ ።¹

በኢትዮጵያ ድል ከመመታቱም በላይ፡ ሊጥለው የቻለው ያለ
ብዙ ጥናት፡ ያለ በቂ ሀብት አንደኛ በጦርነት ግዛት ማስፋፋቱ ነበር ።
በዚህም ኢትዮጵያ ብቻ እያሸነፈች ስትመልሰው፡ የቀረው በአካባቢ
ያለው አገር ሁሉ ለጊዜው በግብጽ ሥር ወድቆለት ነበር ። የግብጽ
ጦር የሱዳንን አገር በሙሉ በቁጥጥር ውስጥ ከአደረገ ወዲህ ወደ
ደቡብ ዘልቆ ኤኳቶርን ዐልፎ እስከ ኒያንዛ ባሕር ደረሰ ። በምሥራቅ
በኩል የዘይላን አካባቢ በጁ ካደረገ ወዲህ በ1867 ዓ.ም. በራውፍ
ፓሻ መሪነት ሐረርን ያዘ ። እነዚህንም የተያዙትን አገሮች ለመቆ
ጣጠር ከ30.000 እስከ 45.000 የሚደርስ በደንብ የታጠቀ ጦር በያ
ለበት ማስቀመጥ አስፈለገው ። በጎጂው ግን ለነዚህ ሁሉ የሚከ
ፈል ገንዘብ ተቸገረ ።

ከዚህ በተጨማሪ፡ የግብጽ መንግሥት በሱዳን ውስጥ የነበረውን
የበላይነት ሥልጣን የሚቀናቀን ኃይለኛ የማህዲስቶች እንቅስቃሴ
በዚያው ወቅት ተቀስቅሶ ነበር ። በዚያም ላቢያ በየጊዜው የተፋፋሙ

1 Catawi Pacha, Coup d'Oeil sur la Chronologie de la Nation Egypt., pp.378-379.

ውጊያዎች በየሥፍራው እየተደረጉ በግብጽ ከዲቭና በእርሱም እየተሾሙ በሱዳን ውስጥ ከፍተኛ የአስተዳደር ሥልጣን በነበራቸው አማካሪዎች ዘንድ ሥጋትን አስከትሏል።

በዚህ ምክንያት የግብጽ መሪ ከእንግሊዝ ባለሥልጣኖች ጋር በመስማማት፡ “ለማናቸውም ቢያላችሁበት እየተከላከላችሁ ተቀመጡ” የሚል ትእዛዝ በካርቱምና በአምዱርማን ለነበሩት አገረ ገዢዎች አስተላልፎ፡

1ኛ/ ይኸን የማህዲን አነሣሥ ደምስሶ በሱዳን ሰላምና ጸጥታ ሊመሠርት የሚችል ጠንካራ ሰው እንዲገኝ ለማድረግ፡

2ኛ/ የሱዳን ሁኔታ እየባሰበት ሔዶ የግብጽ መንግሥት የጦር ሠራዊቱንም፣ የሲቪል አስተዳዳሪዎቹንም ከሱዳን በሰላም አስወጥቶ በኢትዮጵያ ግዛት አሳልፎ ወደ ምጥዋ ከማዛወር በፊት የኢትዮጵያና የግብጽ መንግሥታት በከዲቭ እስማኤል ዘመን ሁለት ጊዜ ተዋግተው በጠብላይ ስለነበሩ፣ ባሁኑ የችግር ጊዜ ሁለቱንም መንግሥታት ማስታረቅ የተሻለ መሆኑን አመነበት።

በርግጥም ዐፄ ዮሐንስ ምንም ሁለት ጊዜ የግብጽን ጦር በጉንዳጉን ዲና በጉራራ አሸንፈው ቢመልሱም፣ የግብጽን አገዛዝ ከምጥዋና ከአካባቢው ከሐባብ፣ ከቦጎስ፣ ከከረን ማስወጣት አልሆነላቸውም ነበር። ከጦርነቱም በኋላ ከግብጽ በኩል መሐመድ ራፋት ቤይ እና ራቲቭ ፓሻ፣ ከዐፄ ዮሐንስ ወገን ሊቀ መኳስ ምርጫ ወርቄና ዐሊ አልፋቢ ተመድበው የዕርቅ ስምምነት ለማድረግ ብዙ ጊዜ ተሞክሮ የግብጽ መንግሥት ቦጎስንና የቦጎስን አካባቢ አለቅም ከማለቱም በላይ፣ በዐፄ ዮሐንስ ላይ የተነሡትን እንደጃች ወልደ ሚካኤልን እያከበረ፣ መሣሪያ እያስታጠቀ፣ በሐማሴን የተሾሙትን እነ ራስ ባሪያውን፣ እነ ራስ አሉላን ማስጠቃቱን እንደ ቀጠለ ነበር። የዚህንም ሁኔታ ለእንግሊዝ መንግሥት ባለሥልጣኖች ደጋግመው ቢያሰሙም፣ ባለሥልጣኖቹ ከግብጽ በኩል የሚያገኙትን ጥቅም በመገምገም የርሳቸውን ስሞታና ጥያቄ በቁም ነገር አልተመለከቱትም ነበር።

አሁን ግን፣ በኢትዮጵያ በኩል ሁኔታው በዚህ ላይ እንዳለ፣ በሱዳን የማህዲ መነሣት የግብጽንና የእንግሊዝን መንግሥታት አሥጊ ሁኔታ ላይ ስለ ጣላቸው ነገሩ በካይሮም፣ በሎንዶንም ውይይትና ንግግር ሲደረግበት ሰነበተ። በመካከሉም ዐፄ ዮሐንስ በኢትዮጵያና በግብጽ መካከል በሚደረገው የፖለቲካና የመሬት ጠብ የእንግሊዝ መንግሥት ባለሥልጣኖች ለግብጽ መንግሥት ማድላታቸው ስለ ተሰማቸው፡

በመቅደላ ጦርነት ጊዜ ተዋውቀው ለተዛመዱት ለገፍሬል ናፒየር ጉዳዩን እንሥተው በተለይ ማሳሰቢያ ጽፈውለት ነበር። የማሳሰቢያው መሠረተ ሐሳብ በመቅደላ ጦርነት ገፍሬል ተመልሶ ወደ አገሩ ሲሔድ በተወላቸው የጦር መሣሪያ ጠላቶቻቸውን አሸንፈው ለዙፋን መብቃታቸውን፣ ከዚያ ወዲህ ደብዳቤ ጽፈውለት እንዲትም መስመር መልስ ስላልጸፈላቸው ማዘናቸውን ገልጸዋል። ከዚህ አያይ ዘው ከቱርኮችና ከግብጽ በኩል ብዙ በደል እንደ ደረሰባቸው ለርሱና ለእንግሊዝ መንግሥት ሁለት ደብዳቤዎችን ጽፈው በገፍሬል ኪርክሃም እጅ ቢልኩ ቱርኮች፣ እርሱንም አስረውና መርዘው በመግደል ደብዳቤዎቹንም ቀዳደው ከባሕር እንደ ጣሏቸው ከእንግሊዝ በኩል ምንም ዓይነት ሽቀጥና ጠበንጃ እንዳይመጣላቸው በማድረጋቸው ስለ ተጉዱ፣ ገፍሬል ናፒየር በነገሩ ገብቶ በወዳጅነቱ እንዲረዳቸው ያሳስባል። በዚሁም ጊዜ ለእንግሊዝ ንግሥትም የጸፉት ይህንኑ የመሰለ ቃል ያዘለ ነበር።¹

ሎርድ ናፒየር ይኸ ደብዳቤ ሲደርሰው ፓሪስ ነበር። ከፓሪስ በ25 መስከረም 1872 ዓ.ም የደረሰውን ደብዳቤ ከነትርጉሙ አድርጎ የራሱንም ደብዳቤ ጨምሮ ለጠቅላይ ሚኒስትሩ ለሎርድ ሮበርት ሳልስቤሪ ጻፈለት። በራሱ ስም በጻፈው ደብዳቤ ላይ፡ “ዐፄ ዮሐንስ ምንው እስካሁን ሳትጽፍልኝ ቀረህ” ብለው በመውቀሳቸው ምክንያት እውነትም ከመቅደላው ዘመቻ 1860 ዓ.ም. በኋላ አንድ ጊዜ ብቻ ለራሳቸውና ለባላንጣቸው ለዋግሹም ጉብዜ (ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ) ከጎረቤቶቻቸው ጋር ሰላም እንዲያደርጉ ከጸፈላቸው ወዲህ ምንም ሳይጽፍ ብዙ ዘመን ማለፉን አረጋገጠ። መልሱን ያልጻፈበትም ምክንያት እርሱም አማርኛ ባለማወቁ በእንግሊዝኛም ቢጽፍ ምን ያደርጉታል በማለት መሆኑን ገልጾ፡ “ከዐፄ ዮሐንስ ጋር በመቅደላ ጊዜ ከእደረግነው ወዳጅነት በቀር በክርስቲያንነታችን እንደምንረዳቸው ስለሚያምኑ፣ ልንረዳቸውና ወደ ሥልጣኔ ልናመጣቸው ይገባል” የሚል ቃል ጨምሮ፣ መደምደሚያውን ንጉሡ ዮሐንስ ለአቀረቡት አቤቱታ መልካም አስተያየት እንደሚደረግለት ተስፋ አደርጋለሁ” የሚል ቃል ጨምሯል።²

* ዐፄ ዮሐንስ ቱርኮች የሚሉት አብዛኛውን ጊዜ ገብጾችን ጭምር ነው። በተለይ የቱርክ ሠልጣን ምጥዋን ለግብጽ ከለቀቀ ወዲህ በዚህ ወደብ የሚገኙት ብብዛት ገብጾች ነበሩ።

1 Correspondence respecting the relations between Egypt and Abyssinia (1878-79) -Confidential, pp. 26, No. 28-Public Record Office, London- FC 407-11-11897.
2 Public Record Office London-F.C. p.407.

የግብጽንም ችግር፡ የኢትዮጵያንም አቤቱታና እርሮ ደህና አድርገው የተገነዘቡት፡ በካይሮ ዋናው ቆንሲል ባሪንግ (ክሮመር)ና አውግክተስ ዋይልድ የሚባለው በጄዳና በምጥዋ የሚቀመጠው የእንግሊዝ ቆንሲል፡ ጉዳዩን በዝርዝር ከአጠኑ በኋላ፡ በዚሁ ዓመት በመስከረም ወር ከሳሊስቤሪ በኋላ ጠቅላይ ሚኒስትርነት ለተሾመው ለግላድስተንና ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለግራንቪል ባቀረቡት ሪፖርት ውስጥ “በአሁኑ ሰዓት የኢትዮጵያንና የግብጽን መንግሥታት በዕርቅ ማስግማቱ ለእንግሊዝ መንግሥታት ጠቃሚ ነው” የሚል ስለ ጻፉና መንግሥቱም የነርሱን አስተያየት ስላመነበት፡ የዚህን ጉዳይ ከሁለቱም መንግሥታት መሪዎች ጋር ተነጋግሮ እንዲጨርስ አላይ ስሙ የተጠቀሰው ጄኔራል ጆርጅ ቻርልስ ጉርዶን ተመረጠ። ይህም ጄኔራል ትውልዱ እንግሊዛዊ ሲሆን የሩቅ ምሥራቅንና የመካከለኛውን ምሥራቅ ጉዳይ የሚያወቅ፡ አስቀድሞም በካርቱም ከተማ በግብጽ መንግሥት አገረ ገዥ ሆኖ የተሾመ፡ የአፍሪካን ባህልና የሕዝቡን ጠባይ የሚያወቅ፡ በአስተዳደር ብልህነቱ በወታደርነትም የቆራጥነት ዝና ያተረፈ ነበር። ስለዚህ ይኸው ጄኔራል ጉርዶን በዐፄ ዮሐንስና በግብጽ መንግሥት መካከል የተነሣውን የመሬት ጠብ በስምምነት እንዲጨርስ ተደረገ።

ጄኔራል ጉርዶን፡ በእንግሊዝ መንግሥት ፈቃድ ከሎንዶን ወደ ካይሮ ሔደ፡ በፓሻነት ማዕረግ የሱዳን ጠቅላይ ገዥ ተብሎ ከተሾመ ወዲህ የግብጽ ከዲሻና እርሱ በሚግባቡበት በፈረንሣይ ቋንቋ እንደዚህ ብሎ ጻፈለት። “የተወደዱት ፓሻ እንደሚያውቁት በአበሻና በግብጽ መካከል መለያየት (በጠብ) አለ። በልምድም፡ በታማኝነትም ከሁሉ የበለጠ እምነት አለኝ። የመንግሥቱ ጉዳይ በእርስዎ በኩል ከመፈጸም በቀር ሌላ ምርጫ የለውም። ስለዚህ በዚህ ደብዳቤ አማካይነት ወደ ንጉሡ ወደ ዮሐንስ ሔደው ሁኔታውን እንዲያስተካክሉ ወክየዎታለሁ። የአሁኑ ሁኔታ (መጥፎ) የተፈጠረው በእኔ ምክንያት አለመሆኑን፡ ከጉረቤቶቼ ጋር በሰላም ለመኖር የምወድ መሆኔና የኔ ስሜት በርስዎ ዘንድ የታወቀ ነው። ስለዚህ በሁለቱ መንግሥታት (ግብጽና ኢትዮጵያ) መካከል መልካም ግንኙነት እንዲመሠረት፡ የግብጽ መብቶች እንዲጠበቁ፡ ለሐበሻ ምንም የምንሰጠው (ቦንስና የምጥዋ አካባቢ) ሳይኖር የአሁኑ ወሰን እንዲከበር፡ ለሁለቱ አገሮች ጥቅም እንዲሆንና ማናቸውም ግጭት እንዲወገድ የእርስዎ የአሁኑ መልእክት የሚያተኩረው በነዚህ ጉዳዮች ላይ ነው።”

1 G. Douin, Histoire du Regne du Kedive Ismael, Tome III, 2c partie, pp.580-582.

ጉርዶን ፓሻ ከሎንዶን ባለሥልጣኖች ልዩ መመሪያ በደብዳቤ መልክና እነዚህን አላባች ከከዲሹ ተቀብሎ በምጥዋ በኩል መጥቶ ከዐፄ ዮሐንስ ጋር ደብረታቦር (ቢጌምድር) ላይ በ1871 ተገናኘ። ነገር ግን የዐፄ ዮሐንስ ጥያቄና በከዲሹ ስም ለማስፈጸም ጉርዶን የመጣበት ጉዳይ በፍጹም የተራራቀ ሆነ። የዐፄ ዮሐንስ ጥያቄ “ከሱዳን ወሰን አካባቢ ያሉት ጋላባት፡ መተማ፡ ከረን፡ በምጥዋ አካባቢ የሚገኙት ሐባብና ቦጉስ፡ ሰሐጢና ዶጋሊ እነዚህን የመሳሰሉት ሁሉ የኢትዮጵያ ታሪካዊ ግዛቶች ናቸውና ለኔ መመለስ አለባቸው። በነዚህ ወረዳዎች የሚገኙትም ባላባቶች ጥንት ለኢትዮጵያ ነገሥታት ይገብሩ እንደ ነበረው፡ አሁንም ለኔ መገበር አለባቸው” ሲሉ፡ እርሱ ግን ከከዲሹ እንደ ተቀበለው መመሪያ፡ “እነዚህ ሁሉ ንጉሡ የሚጠይቋቸው ወረዳዎች የግብጽ ግዛቶች ስለሆኑ፡ ለኢትዮጵያ ሳይመለሱ እንዳሉ ለግብጽ ረግተው ዕርቁንና የሰላሙን መንገድ ብቻ መቀበል አለባቸው” የሚል ነበር። በዚህ ምክንያት በአለፉት ዓመታት የቦጉስን ከንቲባ በእርሳቸው ላይ እያሰነሣ፡ ለገደጃች ወልደሚካኤል የራሱነት ማዕረግ እየሰጠና፡ እያስታጠቀ ራስ አሉላን ማስወጋቱን ጠቅሰው “ግዛቴን ሳላገኝ እንደዚህ ያለውን ባዶ የሰላም ዕርቅ እንዴት እቀበላለሁ” ቢሉ፡ ጉርዶን ፓሻ በእንደ ወገን በእንግሊዝ ጄኔራልነቱ እና በነጭነቱ፡ በሌላው ወገን በሱዳን ጠቅላይ አገረ ገዥ ነቱ እየተኩራራ በማስፈራራት ጭምር እርቁን ጠይቆ ሳይላካለት ስለቀረ፡ ሁለቱም በጠብ ተለያዩ።

በዚህ መካከል፡ በሱዳን የማህዲስቶች አነሣሥ በእንግሊዝና በግብጽ ወታደሮች ላይ የሚያደርሱት ጥቃት፡ በየወረዳው የሚገኙትን የእንግሊዝ፡ የጀርመን፡ የፈረንሳይና የጣሊያን ተወላጆች ግማሾቹ በንግድ፡ የቀሩትም በወንጌል ሰባኪነት የተቀመጡትን ወደ እስላምነት ግቡ እያሉ በማጉላላት ታላቅ ችግር ተፈጥሮ ነበር። አንዳንዶቹ አውሮፓውያን ሕይወታቸውን ለማትረፍ እያሉ ከክርስትና ሃይማኖት ወደ እስላምነት የተለወጡ ይገኙባቸዋል። ከእነዚህም መካከል አንዱ የጉርዶን ገዥ የነበረው ሩዶልፍ ሳላቲን ይባል የነበረው የጉርዶን ወዳጅ በማህዲስቶቹ ተገዶ የሰለጠነው ነበር።

በዚህ ሁሉ ምክንያት፡ ጉርዶን ፓሻ ከዐፄ ዮሐንስ ጋር ያለውን ንግግር አቁሞ በቶሎ ወደ ካርቱም መሔድ ግዴታ ሆነበት። ካርቱም ሲሔድ ከሎንዶን ባለሥልጣኖች ጋር የተሰማማው፡ “ከሱዳን የግብጽን አገዛዝ ሽሮ፡ በሱዳን ውስጥ ከግብጽ ነጻ የሆነ መንግሥት አቋቁሞና የዚህን ሥልጣን ባገር ላሉት ባላባቶች አስጨብጦ፡ አዲሶቹ ባለሥልጣኖች ማህዲን እንዲቃወሙ ማድረግ ይቻላል” የሚል አሳብ አለበት።

ዋናው መሠረታዊ ዓላማ ግን፡ በማናቸውም ረገድ የእንግሊዝ የበላይ ገዥነት በሱዳን ውስጥ እንዲመሠረት ነው።

ስለዚህ፡ ጉርዶን ፓሻ ደብረ ታቦርን ለቆ ላዩን በበርበር አድርጎ በየካቲት 18 ቀን 1878 ካርቱም ገባ። ከበርበር፡ ከዋናዎቹ ከተማዎች ከካርቱምና ከአምዱርማን ወይም ከኢትዮጵያ አዋሳኞች ከመተማና ከከሰላ በቀር ሁሉም ከተማዎች በማህዲስቶች ተይዘዋል ወይም ተከበዋል። ከዚህ በፊት ስሙን የጠቀስነው ሩዶልፍ ሳላቲን የሚባለው የአውስትሪያ ተወላጅ ሠላጢን ፓሻ እየተባለ የጉርዶንን አውራጃ ያስተዳድር የነበረው፡ ብዙ ቀን ተከላከሎ ሳይሆንለት ስለቀረ በዕርቅ ገብቶ ሕይወቱን ለማዳን ሲል፡ ስልም ከተቀመጠ በኋላ በጥርጣሬ ታስሮ ወህኒ ቤት ገብቷል። ሎፕቶን የእንግሊዝ ተወላጅ ባሕር ኤልጋዛል የሚባለውን አውራጃ ይገዛ የነበረው፡ እንደ ንደኛው እንደ ሠላጢን እጁን ለማህዲስቶች ሰጥቶ ስልም ተቀምጧል። ሺናይድለር የሚባለውን ኤሚን ቤይ ተብሎ የተሠየመው የጀርመን ተወላጅ ብቻ ግዛቱ፡ ኤኳቶርያ፡ ወደ ደቡብ ራቅ ስላለ የነገሩን አስፈሪነት በመገንዘብ፡ ከነሱው ወደ ላይ ኒያዛ ሐይቅ አጠገብ ሸሽቶ ራሱን ለማዳን ችሏል።

ስለዚህ፡ ጉርዶን ፓሻ ካርቱም ሲገባ ወታደሩም፡ ሲሸሉም በከብርና በአለኝታ ከተቀበለው በኋላ፡ ካገር ተወላጆችና ከውጭ አገር ታላላቅ ሰዎች ጋር በመመካከር ባንድ ወገን የወታደር ዝግጅቱን እያጠነካከረ፡ በሌላው በኩል ከማህዲ ጋር ለመስማማት ሞከረ። ለማህዲም፡ “ጦርነቱን አቁመህ ወደኔ ብትገባ የጉርዶንን ሠልጣንነት እፈቅድልሃለሁ” ብሎ ላከበት። ማህዲ ግን በዚህ ጊዜ በፊቱ ሁሉም ነገር ስለ ተሳካለት፡ እንኳን ወደ ጉርዶን ሊገባ እንዲያውም “ይልቅስ አንተ እጅህን ለኔ ስጥና ስልመህ ነፍሰህን አድን” ብሎ መለሰለት።

ከዚህ በኋላ ከመቶ ሺ በላይ ጦር እንደያዘ፡ ማህዲ አምዱርማንና ካርቱምን ከበበ። ከካርቱምም በፊት በአቅራቢያው ያለው አምዱርማን ወድቆ ተበዘበዘ። ካርቱም ግን፡ ራሱ ጉርዶን በደንብ አጠናክሮ ስለ መሸገው ከበባው ብዙ ቀን ፈጀ። ወሬውም በሎንዶን ስለ ተሰማ ለእርሱ እርዳታ የሚደርስ ዘማች ጦር ተዘጋጀ። ከዚህ በፊት በካይሮና በእስክንድርያ የነኮሎኔል አራቢን እነዚህ በጦር ኃይል የደመሰሰው ገዢው ወልስሌ የሚባለው በዘማቹ ጦር ላይ ተሾሞ በካይሮ ዐልፎ በጥቅምት ወር 1879 ዓ. ም. ዋዲ ኃልፋ ደረሰ።

* ከባቢውን ጦር አብረ አልጊዬሪ እስከ 200.000 አድርሶታል።

ወልስሌይ በገዢው ጉርዶን ገጭንነት በመተማመን ከነሠራዊቱ በዝግታ ሲጓዝ፡ የካርቱምን ከበባ ከቀን ወደ ቀን እያዋከበ በማጣ ደፍ ጥር 26 ቀን 1878 ዓ. ም. የማህዲ ጦር ተጫጩሆ ጥሶ ወደ ከተማው ገብቶ ብዙ እልቂትና ብዝበዛ በሚደረግበት ጊዜ ያንዱ ክፍል የማህዲ ጦር ጉርዶን ፓሻ ወደአለበት ቤተ መንግሥት ደርሶ ጉበዙ ገዢው በኩራት እንደቆመ እጁን ተይዞ አንገቱ ተቆረጠና በደስታና በጭፋሮ ለማህዲ ቀረበለት። የዚህንም ወሬ በጉዞ ላይ የነበረው ገዢው ወልስሌይ ሲሰማ ጦሩን እንደያዘ ወደ መጣበት ተመለሰ። ከዚህ ጊዜ ዝምሮ የሱዳን ግዛትና ሥልጣን በማህዲ እጅ ተጠቀለለ። ዳሩ ግን፡ ከዚህ ድል በኋላ ማህዲ ብዙ ዘመን ሳይቀመጥ ጉርዶን በተገደለ በአምስተኛው ወር ስለሞተ በርሱ እግር ከአራቱ ከሊፋዎች እንዱአብዱላሂ ተተካ።

ጉንደር የተቃጠለው፡ የጉጃሙ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ተዋግተው የተሸነፉት፡ ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ በመተማ ተዋግተው መጋቢት 1 ቀን 1873 ዓ. ም. የሞቱት በማህዲ ተከታይ በከሊፋ አብዱላሂ ኤል ታላሺ ጊዜ ነው። ዝርዝር ታሪኩ ወደፊት ይነበባል።

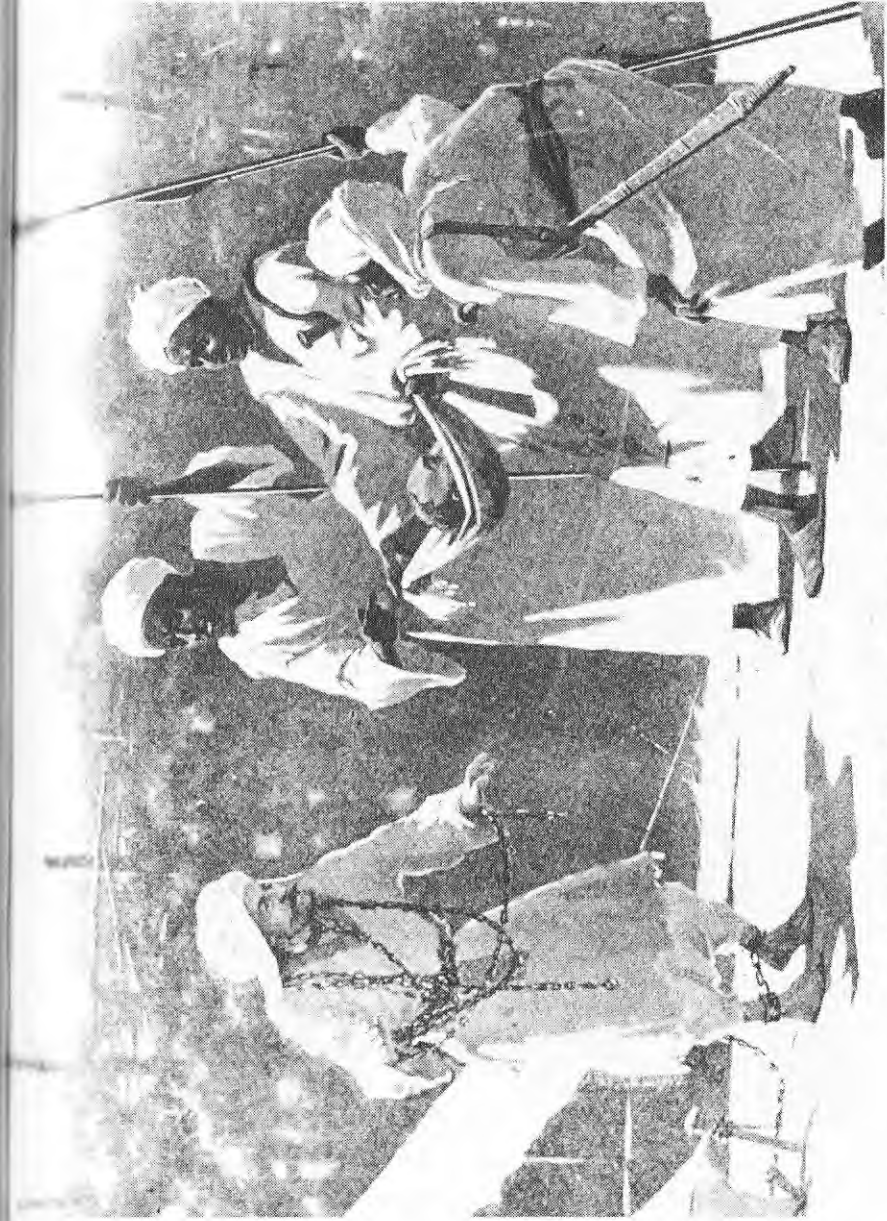
አህመድ መሀዲ

(ድራሚ እና ሴክራቲ ከሚለው መጽሐፍ)

ጎርባን ፓሻ ሲገደል

(ከሶርድ ኤንድ ፋየር መጽሐፍ)

የካርዶንን የተቆረጠ ራስ ለሠላጢን (ኑዶልፍ) ሲያሳዩት
(ዐርድ ኢንድ ፋያር ከተሰኘ መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሐያ ሁለት

የጎርድን አሟሟት በሎንዶን ስለ መስማቱ—ያዲ የሐንስ ተከታታይ
ለምታ ለአውሮፓ ኃያላን—የእንግሊዝ መንግሥት
የተጠቃሚነት ችሎታ—የሰር ዊልያም ሒዊት መሾም

የዜጅራል ጎርድን አሟሟት እንደ ተሰማ ፡ በፓኪንግሃም ቤተ
መንግሥት ፡ በዌስት ሚኒስቴር (ፓርሊያሜንት ሐውዝ) ምክር ቤት ፡
በዳውኒንግ ስትሪት (የጠቅላይ ሚኒስቴር) ፡ በፎራይን አፊስ የውጭ
ጉዳይ ታላቅ ቁጭትንና ሐዘንን አስከትሏል ። በምክር ቤት እንደ
ነበሩ የተናደዱት አባሎች ፡ “አሁኑኑ አዲስ ጦር ተልኮ የማህዲን
ሱዳን በሾርባው ውስጥ እንዳለ መቀቀል ነው” እስከ ማለት ድርሰ
ዋል ።

ነገር ግን ፡ የእንግሊዝ መንግሥት የበላይ መሪዎች ዋናው አሳ
ባቸው ግብጽን በገዛ አገሩ በኢኮኖሚና ባስተዳደር አዳክመው ፡ በግ
ዛቶቹ በሱዳንና በኢኳቶር “የባሪያን ንግድ እናጠፋለን” በሚል ሰበብ
ገብተው ፡ የራሱን አስተዳደር አዳክመው ራሳቸው በርሱ እግር ለመ
ተካት ስለሆነ ፡ አሁን ጎርድን ፓሻ ላገሩ ጥቅም እንደ ተሠዋወረው
ለት ፡ በሌላው ወገን ያለችኩላ በትዕግሥትና በእርጋታ ፡ በጥናት ፡ ሁኔ
ታውን አመዛዝነው ወደፊት ባለው ጊዜ የሚከተለውን ለመፈጸም
በቀዱ ።

1ኛ በሱዳንና በኢትዮጵያ ጠረፍ በስናር ፡ በጋላባት ፡ በከሰላ
ገና እጃቸውን ለማህዲስቶች (ደርቡሾች) ሳይሰጡ በመከላከል
ላይ ያሉትን የቱርክና የግብጽ ወታደሮች በኢትዮጵያ
ሰሜናዊ ክፍል አሳልፎ ፊደ ምጥዋ ለማድረስ እንዲቻል
በቅድሚያ በቦጎስ ፡ በሐባብ ፡ በሐማሴንና በአካለ ጉዛይ
ጉዳይ ላይ ከጉንደትና ከዋናው ከጉራዕ ጦርነት ወዲህ
ምንም የታወቀ ስምምነት ያላደረጉትን የግብጽና የኢትዮ
ጵያን መንግሥታት ማስታረቅ ። ዐዲ የሐንስ ዕርቁን እን
ዲቀበሉ የዘወትር ጥያቄያቸው የነበረውንና በከዲሽ ኢስ
ማኤል እምቢተኛነት ተንጠልጥሎ የቆየውን የቦጎስንና
የምጥዋን ወደብ ጉዳይ ማሟላት ።

2ኛ መሠረታዊ ዓላማቸው የሆነውን የግብጽን አገዛዝ ከሱ ዳን አስለቅቀው በደንብ እነርሱ ከመተካታቸው በፊት ለዚህ ሰፊ ዓላማ የተሠዉትን ገጭራሎች የጐርዶንንና የሂ ከሰን፣ የስቲዋትን ደም ለመበቀል ጥናቱን በጐንደርና በካይሮ በሰፊው መቀጠል ።

ስለዚህ የእንግሊዝ መንግሥት፣ በቪክቶርያ ዘመን መንግሥት፣ ከመቼውም ዘመን በበለጠ በጦርና በፖለቲካ፣ ባስተዳደር የበሰሉ መሪዎች በብዛት የሞሉበት፣ ግዛቱ በአስያና በሩቅ ምሥራቅ፣ በደቡብ አሜሪካና በአፍሪካ የተስፋፋበት፣ የኢኮኖሚው አቅዋም ደንበኛ መሠረት የያዘበት ጊዜ ስለነበረ፣ የነገጭራል ጐርዶንን መሞት ቀጥ ሎም ባምስተኛው ወር የራሱን የማህዲን ሞት እንደሰማ በችኮላና በደም ፍላት በቶሎ ዘማች ጦር ልኮ ደርሶቻቹን ለመበቀል ሳያስብ፣ ሆኖም ግን፣ የበቀሉን ጉዳይ ሳይረሳ ረዘም ላለ ጊዜ መድቦ በቅድሚያ እላይ እንዳልነው፣ አንድ ከጀርጅ ቻርልስ ጐርዶን ለዘብ ያለና ምራ ቁን የዋጠ ሰው ኢትዮጵያንና ግብጽን ለማስታረቅ የሚችል መርጦ ለመላክ ምክር ሲደረግ ቆይቶ በሕንድ የባሕር ኃይል ምክትል አዛዥ የሆነው ሬር አድሚራል ሰር ዊልያም ሔዊት ተመረጠ ።

በበኩላቸው ዐፄ ዮሐንስ፣ በፊት ኢስማኤል ፓሻ ባንድ ወገን ዕርቅ የፈለገ እየመለሰ፣ በሌላ ወገን እነ ደጃች ወልደሚካኤልን እያስ ታጠቀ ሲያስወጋቸው ከቆየ ወዲህ፣ አሁንም ደግሞ ልበ ደንዳናውና ግትሩ ጐርዶን ከተውፊቅ ፓሻ ተልኮ መጥቶ ለርሳቸው የመሬትና የወደብ ጥያቄ ምንም ዋጋ ሳይሰጥ የላከውንና የሾመውን የተውፊቅን ምኞት ብቻ ለማሟላት በመከጀሉ፣ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር በጠብ ተለ ያይቶ ወደ ሱዳን በሔደበትና በተከበበበት ጊዜ ሁሉ፣ ንጉሠ ነገሥቱ፣ እንደ ኢትዮጵያ ቁቅር ሚያዝያ 25 ቀን 1871 ዓ.ም.፣ ጎዳር 10 ቀን 1872፣ ሚያዝያ 22 ቀን 1872 ዓ.ም. አከታትለው ለንግሥት ቪክቶርያ ስለ በደላቸው ደብዳቤ ጽፈዋል ። ወዳጄ ከሚሏቸው ከንግሥት ቪክቶርያም አልፈው ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለሎርድ ግራንቪልም ጽፈዋል ። እንደዚሁም በየካቲት 11 ቀን 1873 ዓ.ም.፣ በሚያዝያ 2 ቀን 1875 ዓ.ም. ለጀርመን ንጉሠ ነገሥት ለዊልሄልም ቀዳማዊ ጽፈው ጉዳዩ ፍጻሜ እንዲያገኝ በተላመዱት በዶክተር ጀርሃርድ ሮልፍስ አማካይነት ለቻንስለሩ ለቢስማርክ ጭምር ጽፈዋል ። እንደዚሁም ለነ ምሳ (አውስትሪያ) ንጉሠ ነገሥት፣ ለፈረንሳይ ፕሬዚዳንት፣ ለሩሲያ ንጉሠ ነገሥት ስምታቸውን በደብዳቤ ከማሰማት በዝነው አያውቁም ።

ለሁሉም የጻፉት ቃሉ ተመሳሳይ ነበር ። ሁሉንም በዚህ ምዕ ሬፍ ላይ ማስፈር አስፈላጊ ስላልሆነ፣ በተለይ የጥያቄያቸው ዐይነት

በብዛት ሠፍሮበት ከሚገኘው ለንግሥት ቪክቶርያ ከጻፉት ውስጥ ዋና ዋናው አሳብ ከዚህ የሚከተለው ነው ።

አንደኛ፣ ለንግሥቲቱ የሚጽፉትን ደብዳቤ ሁሉ የምጥዋን ወደብ የሚቆጣጠሩ ግብጾችና ቱርኮች መላክተኛቸውን እየያዙ በማሰር ደብዳቤውን እየቀደዱ ወደ ባሕር መጣላቸው ።

ሁለተኛ፣ “ኢትዮጵያን በጠብ ጊዜ (በመቅደላ ዘመቻ) ያልራ ቋት አሁን በፍቅር (በሰላም) ጊዜ ምነው ራቋት ።” (ይኸውም ማለት በመቅደላ ዘመቻ ጊዜ ወዳጅነቱን ፈልገው ተፋቅረን ሳለ አሁንም ምነው ረሱኝ ለማለት ነው ።)

ሦስተኛ፣ ጐርዶን ከከዲሽ ተውፊቅ ተልኮ እንታረቅ ብሎ መጥቶ እክብረው ከተቀበሉት በኋላ፣ “ያልሆነ ያልሆነ ነገር እየተናገረ... ሰደበኝ፣ አዋረደኝ ። ደካማ ነህ ጉልበት የለህም፣ ጦር አምጥቼ እወ ጋሃለሁ አለኝ ።”

አራተኛ፣ “እኔ ወደ አዘቦ ኦሮሞ ለዘመቻ በሔድኩበት ሰዓት የግብጹ መሪ ከዲሽ ኢስማኤል ጦር ልኮ ቢወጋኝ በእግዚአብሔር ኃይል አሸነፍኩት ። ምን አደርጋለሁ ብዬ ምርኮኛውን ሁሉ ብሰድ ሁለተኛ ልጁን ሐሰንን ከሠራዊት ጋር ሰደደ ። እግዚአብሔር ኃይል ሰጥቶኝ ደግሜ ባሸንፈው የዚህን ብድር ለመመለስ ብሎ አገሬን ያዘብኝ ።”

አምስተኛ፣ “የኢትዮጵያ አቡን ከእስክንድርያ እንዳይመጣ ክለ ክለብኝ ።”

ስድስተኛ፣ “መሣሪያ ነፍጥ (ጠመንጃ) ባሩድ (ጥይት) በገንዘቤ ገዝቼ እንዳላስመጣ የኢትዮጵያና የእንግሊዝ ነጋዴ እንዳይገበያይ የምጥዋ በር ተዘጋብኝ ። ስለዚህ የሸቀጡንና የዋጋውን ተመን የሚቆ ጣጠር ለኔ እንደ ምስክር የሚሆነኝ የእንግሊዝ መንግሥት ምጥዋ ላይ አንድ ቆንሲል ያስቀምጥልኝ” ካሉ በኋላ፣ የእንግሊዝን እሸታ ለማግኘት ሲሉ፣ “ለሌላው (ለግብጽና ለቱርክ) አልሰጥም እንጂ ከእንግሊዝ ቤተ መንግሥት ጋር ተአረመኔ አገር ያለውን ሁሉ (ቦጎስ ሐባብ) ተካፍሎ ብበላው አልጠላም” ሲሉ ደብዳቤያቸውን ደምድመዋል ።

* ምንአልባት ያረመኔ አገር የሚሉት እስላም ነክ የሆኑትን ወረዳዎች በሪ፣ አላውርታ፣ ዙላ፣ ሐልሃል፣ ቦጎስ (ምገስ) ታንደር፣ ሐባብ፣ ቁናማ፣ መንሣዕ፣ ገዳሪፍ፣ ሸሆ፣ ጥልጣል፣ ደንከል፣ አዘቦ እነዚህን የመሳሰሉትን መሆን አለበት ።

ለነዚህ ሁሉ መንግሥታት የሚጽፉበት ምክንያት፡ ከግብጽ መሪዎች ጋር ገላግላችሁ የያዙትን አገር አስመልሱልኝ ለማለት ነው። በደብዳቤያቸው ማሰሪያ ላይ፡ “ነገሥታት ምድር ካላስታረቃችሁኝ ነገሥተ ሰማይ ወርደው ያስታርቁኛልን” የሚል ይገኝበታል።

ዐፄ ዮሐንስ፡ በሐቅ መንገድ በእንግሊዝ ወዳጅነትና በክርስቲያንነቱ በመተማመን ይህን የመሳሰለውን ቃል እያሠራሩ ደብዳቤ አከታትለው ሲጽፉ፡ የእንግሊዝ መንግሥት ጉዳዩን የሚመለከተው ከራሱ የግል ጥያቄ ጋር በማያያዝ ነበር። የእንግሊዝ ንግሥትም ምንም ዐፄ ዮሐንስ የጸፋላት ደብዳቤ እውነትን የተንተራሰ መሆኑን ብትረዳውም፡ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩና ጠቅላይ ሚኒስትሩ በጠቅላላው ለእንግሊዝ ጥቅም ከሚያስቡትና ከሚወስኑት ዐልፋ በንግሥትነቷ ልትረዳቸው የምትችልበት አንዳች ነገር አልነበረም።

ከርሳቸው ቀጥታ ያለ ወይም ግልጽ የሆነ ጥያቄ ሲላክ በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር እየተረቀቀ በንግሥቷ ስም የሚመጣላቸው ደብዳቤ የተጠማዘዘ፡ የዲፕሎማሲ አነጋገር የሠፈረበትና አወላዋይ ዐረፍተ ነገር የሞላበት ነበር። በታኅሣሥ 12 ቀን 1872 ዓ.ም. የመጣላቸውና ተተርጉሞ የቀረበላቸው ደብዳቤ እንደዚህ ይላል።

አንደኛ፡ ለግብጽ ከዲቭ እንደሚጻፈው ለልዑል ዮሐንስ የኢትዮጵያ ንጉሥ የሚል ነበር። ተውፈቅን ልዑል ብለው እርሳቸውን ግርማዊ እንዳይሉ ይጠነቀቃሉ ማለት ነው።

ሁለተኛ፡ ወደ ፍሬው ጉዳይ ሲገቡ “በርስዎና በልዑል ከዲቭ መካከል የተነሣውና እኛንም ያሠጋውን አለመግባባት፡ በወዳጅነትና ሁለታችሁን በሚያስደስት መንገድ እንደሚፈጸም ተስፋ እናደርጋለን።

ሦስተኛ፡ “በሁለታችሁ መካከል የተወጠነው የስምምነት ንግግር ግቡን እስኪመታ ድረስ፡ የጠብ አሜሪካን ሰበብ እንዳይፈጠር ከልብ እመኛለሁ።

አራተኛ፡ “በሁለታችሁ መካከል ስምምነት በቀጥታ ማድረግ ቢሳናችሁ የእንግሊዝ መንግሥት አማካይ ሆኖ ለማስማማትና በሁለታችሁ መካከል ያለውን ጠብ ለማራቅ ደስተኛ ነው” የሚል ነው። ይህ ዐይነቱ አባባል፡ የዲፕሎማሲ አነጋገሩም፡ የዘዴውም ሥልት ባልሠፈነበት ጳላ ቀር ለሆነው የኢትዮጵያ መንግሥት ግር ማለቱ አይቀርም።

የእንግሊዝ መንግሥት፡ በዚህ በ19ኛው መቶ ዓመት ኃያሉ የቱርክ ግዛት ሊወድቅ ሲንገዳገድ እርሱን ለመተካት በሚያደርገው የፖለቲካ ዘዴው፡ ትክክለኛ እየሰጠ በመጠኑ የሚፈታተነው የፈረንሳይ መንግሥት ነበር። የጀርመንና የአውስትሪያ፡ የሩስያ ተቃውሞ እምብዛም ሩቅ አይሔድም። የግብጽ የበላይ ጌታ የነበረው የቱርክ ሠልጣን በስጣንቡል ቤተ መንግሥቱ ተቀምጦ ባካባቢው ያሉትን ብቻ እየተቆጣጠረ፡ ባለፈው ኃይሉና ዝናው እየተኩራራ፡ ያረጀ የመንግሥቱን በትረ መንግሥት ገና እንደ ጨበጠ፡ ዕለት በዕለት በርሱ ግዛት ውስጥ የነበሩትን፡ ከራሱ አንጡራ መንግሥቱ ራቅ ያሉትን፡ በቀይ ባሕርና በሕንድ ውቅያኖስ አካባቢ የሚገኙትን ወደቦች ፈረንጆች ሲቀራመቷቸው ለይስሙላ ተቃውሞውን በቃልም፡ በጽሑፍም እያቀረበ በዝምታ ተቀምጧል። ለስሙ የርሱ ተገዥ የነበረው የግብጽ መንግሥት የኢኮኖሚውም፡ የአስተዳደሩም እጅና እግሩ በእንግሊዞች ታስሮ በነርሱ ፈቃድና ውስጠ ትእዛዝ ዐይኑን ጨፍኖ ይገዛ ነበር። በግዛቱ በሱዳን በማህዲስቶች እጥቂነት በያለቤት ስለተዋከበ፡ ለመቆየት ሳይሆን ለመውጣት እንኳን የሚጠቀመው በእንግሊዞች ሥልጣንና ዘዴ ነበር።

በበኩላቸው ዐፄ ዮሐንስ ሎርድ ናፒዬርንና ንግሥት ቪክቶርያን በመማጠን በታሪክ የኢትዮጵያ የነበረውን ነገር ግን፡ በመጨረሻ በቱርኮችና በግብጾች እጅ ወድቆ የቆየውን የቀይ ባሕር አካባቢና ከሱዳን ወሰን ላይ የሚገኘውን በእንግሊዝ ረዳትነት ላገራቸው ለኢትዮጵያ ለመጨመር እመጣጣር ላይ ሳሉ፡ እንግሊዝ ግን ሁሉንም እየሸነገለ በበኩሉ የሚያስበው የራሱን ጥቅም ብቻ ነበር።

የኢጣልያ ግዛት ግማሹ በፈረንሳይ፡ የቀረውም በአውስትሪያ ተወስዶ በውስጡም ተከፋፍሎ ሲኖር በ1853 ዓ.ም. ላይ አንድነቱን መሥርቶ የኢጣልያ መንግሥት ለመባል በቃ። አስተዳዳሪዎቹም በእንግሊዝ ጥላ ውስጥ ተከልለው ከቅርምቱ ድርሻቸውን ለማግኘት ሲሉ የእንግሊዝን ባለሥልጣኖች ደጅ ይጠኑ ነበር።

ዘዴኛው የእንግሊዝ መንግሥት፡ የሁሉንም መሣሪያነት እንዳያጣ “አንተኛው ታገሥ፡ ያንተም ችግር ገብቶኛል፡ አቀናዋለሁ ወይም ሁለታችሁን ለማስታረቅ ዝግጁ ነኝ” ሲል ለግማሹ ደግሞ፡ “ያንተኛውንም ጉዳይ አጥንቼ ለመርዳት የተዘጋጀሁ ነኝ፡ ወይም አንተ በዚህ ወደብ አልፈህ ቁራጭ መሬት ብትይዝ አልቃወምም፡ እንተኛውም ከበረታህ በግዛትህ ብትቆይ ግዴላኝም” እያለ ለሁሉም ምክር እየሰጠ፡ አለኝታነቱም እንዳይጠፋ በዘዴ ተስፋ እየለገሠ፡ እርሱን መሣሪያ ሊያደርጉ የፈለጉትን ሁሉ በመጨረሻ፡ ትንሽ አሳይቶ ብዙ በመውሰድ፡ የርሱ መሣሪያና ለግዛት መሸጋገሪያ ያደርጋቸዋል።

1 Public Record Office, London-Fo95- (7-38-2) 99-Fo95-739- Fo95- 73. B.Tafla, Ethiopia and Germany,p.200.

ወደፊት እንደምናየው ፡ ግብጾችን ባዴ የሐንሰ መሣሪያነት ከተከበሩት ሥፍራ በነጻ ካስለቀቀ በኋላ ፡ ጣልያንን ወደ ምጥዋ መጋበዝ የባላጋራውን የፈረንሳይን ኃይል ለማድከም ብቻ ሳይሆን ፡ እንደ ኢትዮጵያውያን ጣልያኖች በከሰላ በኩል የበረቱትን ማህዲስቶችን (ደርቡሾች) እንዲዋጉለትና ደርቡሾቹ ሲዳከሙ ፡ የተዳከሙትን በቀላሉ ደምስሶ የራሱ ግዛት ለማድረግ ነው ። እሁንም ዐፄ ዮሐንስንና ግብጾችን ሲያስታርቅ በእርቁ ውስጥ ላይ ላይን የግብጽና የኢትዮጵያ ጥቅም ያለበት ሲመስል ፡ በኋላ ግን ከፍጻሜው ላይ ወለል ብሎ የሚታየው የርሱ ጥቅም መጠበቁ ነው ። ባዴ ዮሐንስ እርዳታ ግብጾቹ ከሱዳን ለቀው ሲወጡ እርሱ እንደሚተካ ያውቅ ነበር ። ግብጾችንም ፡ “ሱዳንን ከመልቀቅ በቀር ሌላ መፍትሔ የላችሁም” እያለ የዘመድ መከር መስሎ ሲገፋፋ ፡ ለመውጫና ለጉዞ ገንዘብ በቸገረ ቁጥር እያበደረ የራሱን ገዥነት በሱዳን ተካ ። በዚህ ሁኔታ ደግሞ ዐፄ ዮሐንስ ወደ ፊት ከምናነበው ከሐዊት ውል በኋላ ወደፊት ከደርቡሾቹ ጋር ብቻ ቸውን ተዋግተው ሲሞቱ ፍጻሜውን የጠላቶቹን የደርቡሾቹን ኃይል እንደሚያዳከሙለት እያወቀ ፡ መጠነኛ እርዳታ እንኳን ሊለግሣቸው አልፈለገም ። እርሱ በፖለቲካ ስሌትና ዘዴ አስቀድሞ ዐውቆ የጉነጉ ነው ፡ ኢትዮጵያና ሌሎችም መታለላቸውን የሚያውቁት ለማሻሻል ወይም ወደኋላ ለመመለስ በማይችሉበት በመጨረሻው የችግር ሰዓት ነው ።

በሆንም ፡ ሁሉም መንግሥት በየበኩሉ እንዳቅሙ ይኸን የመሰለውን የፖለቲካ ዘዴ መጫወት ይፈልጋል ። ነገር ግን ፡ የመሪዎቹ ዐይነት እንደ እንግሊዞች በራድነት ፡ ጽናትና ታጋሽነት ስለሚጉድላቸው ፡ የዘዴያቸው ዓላማ እንደ እንግሊዝ ሩቅ ሳይደርስ በቅርቡ ፡ ባልሆነ ግርግርና አድራጎት ፡ በሰበብ አስባብ ይቀጭና ይጋለጣል ። መንግሥትን ከፍም ዝቅም ሊያደርግ የሚችለው የሰዎች የችሎታቸው ዐይነት መሆኑ ለማንም ግልጽ ነው ።

ስለዚህ የእንግሊዝ መንግሥት ባሁኑ በ19ኛው መቶ ዓመት ከማንኛውም የአውሮፓ ኃይል መንግሥት የበለጠ የመርከብ ጌታ ስለሆነ ፡ ብዙ ጊዜም ሊይዛቸው የፈለገውን አገሮች በመዝናኛ ለመርከብ መተላለፊያ ፡ ለሸቀጥ ማውረጃና መጫኛ ፡ ለወታደር ማከማቻ የሚሰማሙትን ወደቦችና ሸቀ ጉን ሊበትን የሚችልባቸውን አገሮች በመሆኑ የሱዳን ፡ የዘይላን ፡ የአደንን ፡ የበርበራን ወደቦች ... መያዝ ከዚሁ ዓላማ ጋር የተዛመደ ነው ። በሎንዶን በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴርና በጠቅላይ ሚኒስቴር ቢሮ የሚቀመጡት ባለሥልጣኖች ፡ በዋናው ምክር ቤት ለአባልነት የተመረጡት መማከርት በፖለቲካ የበሰሉና ከነዚህም ጋር የጦር መርከብ አድሚራሎች ፡ የምድር ጦር አዛዦች ሁሉ ንቃትም ፡ ጽናትም ፡ ድፍረትም ፡ ዘዴም ያላቸው ሲሆኑ

ሲያስፈልግም በገፍገንነት መሞትን ወይም ማፈገፈግን የሚያውቁ ፡ ለጠላት ብቻ ሳይሆን ለወዳጅም የማይመቹ ጠምዛዛና ጥቁቅ ሰዎች ናቸው ።

በዚህም ላይ ፡ የእንግሊዝ መንግሥት በእንዱስትሪ የበለጠን አገር እንደ መሆኑ መጠን ፡ የራሱን ሸቀጥ በያዛቸው ወይም በሚይዛቸው ወደቦች አማካይነት ለብዙ አገር እየበተነ ፡ ባገሩ የሌለውን ሸቀጥ ሸቀጥና ለእንዱስትሪ የሚያገለግለውን ጥሬ ሀብት እያጋዘ ፡ ከብዙ ጊዜ ዝምሮ መንግሥቱ በኢኮኖሚና በግናቸውም መስክ እየደረጀ መጥቷል ።

ባሁኑ ጊዜ በግብጽ ላይ ከሁሉም የበለጠ ያተኮረበት ምክንያት ፡ እንደኛ የሰዊዝ ካናል ከተከፈተ ወዲህ ሥፍራው ለአውሮፓም ፡ ለአፍሪካም ለእስያም መተላለፊያ አቋራጭና ዋና በር በመሆኑ ነው ። ይኸን ሥፍራ ያለ ጦርነት ለመያዝ ያገዘው እንደ አጋጣሚ ቀድሞ በ17ኛውና በ18ኛው ክፍለ ዘመን ዓለምን ያንቀጠቀጠው የቱርክ የቄሣር ግዛት በዚህ በ19ኛው ክፍለ ዘመን መዋደቁ ምቹ ሁኔታ ስለ ፈጠረለት ነው ። የቱርክን ግዛት ለመያዝ ዐውቆ እንደ በሰለ ፍሬ ሲወድቅ እየጠበቀ ከመልቀም በቀር በግናቸውም ግንባር ከቱርክ መንግሥት በኩል ወታደራዊ ኃይል አልገጠመውም ።

ከቱርክ መዳከም የግብጽ ውድቀት ስለ ተወለደ ፡ ይኸን የተረዱት እንግሊዞችና ፈረንሳዮች ቱርክ ወይም ግብጽ በሚለቀው አገርና ወደብ ለመግባት አስፈሰፉ ። በኢኮኖሚ ፡ በአስተዳደርም ፡ በጦር ድርጅትም በምንም ዐይነት የድጋፍ ሁኔታ ሳያሳዩ ፡ እንዲያውም የሚወድቅ በትን መንገድ ብቻ እየጠረጉ ከኋላ ይገፉት ነበር ። እላይ እንደ ተባለው ከሁለቱም የበለጠ ነገሩን በትዕግሥትና በጽናት እየተከታተለ በግብጽም ፡ በሱዳንም ረዥም እግሩን የሰደደው እንግሊዝ ነበር ። ከቱርክም ፡ ከግብጽም ጋር ምንም ዐይነት ገሃድ የሆነ ጠብ ሳያሳይ እንዲያውም የልብ ወዳጅና ለችግር ደራሽ እየመሰለ ፡ በስጣንቡል ፡ በካይሮ ፡ በየሌጋሲዮኑ ፡ በየቆንስላው ፡ በየንግዱ ማኅበር ለፖለቲካው እገባብ ችሎታና ትጋት ያላቸውን እየመረጠ በሹመት አስቀምጦ ውስጠ ግዝገዛውን በደንብ ያካሄድ ነበር ። በካይሮ የፖለቲካና የንግድ ወኪል ሆኖ የተቀመጠው ሰር ባሪንግ ኤቪን ፡ በኋላ ሎርድ ክሮመር የተባለው ዋና የእንግሊዝ ፖለቲካ አጫጣጥኝ ነበር ። ይኸም ለውዩ በሎንዶን ቤተ መንግሥትና በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር አስተያየቱ ተሰሚና በግብጾቹ ዘንድ ተፈሪ ነበር ። ስለዚህ ከሌሎቹ የበለጠ ከባሪንግ በሚሰጠው አስተያየት መሠረት ቀይ ባሕርንም ፡ የአባይ ሸለቆንም በበላይ ሆኖ ለመቆጣጠር በቅድሚያ ግብጽንና ኢትዮጵያን በተቻለ ማስማማቱ ይጠቅማል ብሎ ያቀረበው አሳብ በእንግሊዝ መንግሥት ዘንድ ተቀባይነት አግኝቷል ።

ስለዚህ ፡ ግብጽና ኢትዮጵያ በጦርነት ሲቆላቆሱ ግዛቴን ከሚደራ ትራኒ ባሕር እስከ ሕንድ ውቅያኖስ እድርሳለሁ በሚል ምኞት ተውጦ የነበረውን ኤስማኤልን ዐፄ ዮሐንስ ሁለት ጊዜ አሸንፈው መመለሳቸው ይታወቃል ። ነገር ግን ፡ ከዚህ በፊት እንዳልነው ፡ ሁለት ጊዜም ቢያሸንፉ ለግዛት ወደ ደጋ የመጣውን የግብጽን ጦር በሚዳ ላይ ውጊያ አሸነፉ እንጂ ፡ ከጉራዕና ከቀይህኮር ምሽግ ለማስለቀቅ ወይም ወደቆላ ወደ ምጥዋ ዘልቀው ወደቡን ሊያስለቁቁትና ይገባኛል የሚሉ ጥቸውንም ወረዳዎች በጦር ኃይላቸው ወደ ኢትዮጵያ መመለስ አልቻሉም ። እነዚህን ወረዳዎች ለማግኘት የተማመኑት በራሳቸው ኃይል ሳይሆን በእንግሊዝ አጋዥነትና በሰላም መንገድ ነበር ።

ኢትዮጵያ ፡ የረዥም ዘመን ነጻነት እንደ ማግኘቷ መጠን ፡ ገናግና ተዋጊ ወታደር ፡ በጠባዩ ብልህ የሆነ መሪና ሕዝብ ሳታጣ ልዩ ልዩ ሀብት የያዘ መሬትም እያላት ፡ ለረዥም ዘመን ከሥልጣኔ ወደኋላ የቀረች አገር በመሆኗ ፡ ቴዎድሮስም ፡ ተከለ ጊዮርጊስም ፡ ዮሐንስም ፡ ምኒልክም የወደብን አስፈላጊነት ቢረዱት እና ጥያቄ ቢያቀርቡም ፡ እንግሊዞች ወደቡን የራሳቸው ደጋፊ ሰነበረና ከኢትዮጵያ የተሻለ ጥንካሬ ለነበረው ለአንድ አውሮፓዊ መንግሥት (ለኢጣሊያ) ለመስጠት ይፈልጉ ነበር ።

ደግሞም በዚህ ዘመን በዓለም ላይ የቅኝ እገዛዝ ተፋፍሞ በቤርሊን በ1884 ዓ.ም. የአውሮፓ የቅኝ አገር ገዥዎች አፍሪካን ያለጦርነት በሰላም ለመከፋፈል ተዋውለው ከዚያ ወዲህ በብሩክሴል በጋር ዮሽም ፡ በተናጠልም ስምምነት ያደረጉት ከማናቸውም ከሠለጠነው የአውሮፓ ሀገር የጦር መሣሪያ ለአፍሪካውያን እንዳይተላለፍ ነበር ። በዚሁ ዐይነት ማንም በአፍሪካ ያለ አገር የማስተዳደር ችሎታ ያለው መንግሥት ቢሆን ራሱ የወደብ ጌታ ሆኖ መሣሪያም ፡ ሸቀጥም እንደልቡ ከውጭው ዓለም እንዲያገኝ አይፈልጉም ። ስለዚህ ነበር አውሮፓውያን በተለይ ቱርክ በሚለቋቸው የአፍሪካና የአለያ ወደቦች እየተሸቀዳደሙ ሱዳኪንን ፡ በርበሬን ፡ ዘይላን ፡ አደንን ፡ ጅቡቲን ፡ ዛንዚባርን የያዙት ። ግብጽም ለስሙ የሰዊዝ በር ባለቤት ቢሆንም ፡ በፊትም በቱርክ ውስጥ ሰለነበረ ፡ አሁንም በእንግሊዝ ተቆጣጣሪነት ሥር ስለሆነ በራሱ ፈቃድ የሚያደርገው ነገር አልነበረም ። እንኳን እስተዳደሩ የማገበሩ አክሲዮን በዕዳ የተነሣ አብዛኛው ለእንግሊዝ ፡ የቀረውም ለፈረንሣይ መሸጡን ባለፈው አንብበናል ።

በተለይ ደግሞ ፡ በዚህ በ1872—76 ዓ.ም. ላይ ግብጽ በሱዳን በማህዲስቶች ጦር እየተዋከበ ኢኮኖሚውም በእንግሊዝና በፈረንሳይ

እየተገዘገዘ ስለ ደከመ ፡ ያሁኑ መሪ ከዲቭ መሐመድ ተውፊቅ በአባቱ በኢስማኤል ጊዜ የነበረውን የመስፋፋት ዓላማ ትቶ ከእንግሊዝ መንግሥት አስፈቅዶ ፡ “ካፄ ዮሐንስ ጋር አስታርቀኝ” ብሎ ጐርዶንን የላከው ከመቸገሩ የተነሣ ነበር ። ጐርዶን ግን ፡ ካፄ ዮሐንስ እንደተገናኘ ንጉሠ ነገሥቱን በመናቅ የተውፊቅን ጉዳይ ለማስፈጸም በኃይል ማስፈራራትን ስለ ጨመረ ፡ ካፄ ዮሐንስ በጠብ በመለያየት የእንግሊዝን የልሰላሴ ፖለቲካ እጠፋፍቶ ወደ ሱዳን ሔዶ ለመሞት በቃ ። ስለዚህ በሁለቱ መካከል የእንግሊዝ መንግሥት እንደ በላይ ዳኛ ሆኖ የነገሩ ሁሉ አዝማሚያ ወደርሱ ጥቅም እንዲያመራ በሰፊው እየተመለከተ በየእንጻሩ ለግብጽም ፡ ለኢትዮጵያም የወዳጅነት መልክ እያሳየ ለእንዳንዳቸው ችግር መፍትሔ ይሰጥ እየመሰለ ፡ መደምደሚያውን ግን ወደፊት የሚመጣውን የራሱን ጥቅም ያደላድል ነበር ።

በኋላ ግን ፡ በአለፈው እንደ ተመለከትነው በሱዳን የርሱ ገርጌራ ሎች በማህዲስቶች ስለ ተገደሉ ፡ በኢትዮጵያና በሱዳን ጠረፍ የሚገኙት የግብጽና የቱርክ ወታደሮች ተከበው ከታላቅ ጭንቀት ላይ ስለሚገኙ ፡ ለዚህ ጉዳይ መፍትሔ ይሆናል ብሎ ያመነበት ኢትዮጵያንና ግብጽን የማስታረቁ ጉዳይ ነበር ።

በዚህ ዕርቅ ፡ ግብጾችና ቱርኮች ከሱዳን ፈጽመው ለቀው ሲወጡ እርሱ ለመተካት እመች ሁኔታ እንዲፈጠርለት ከማወቁ ጐን የነጭና የጥቁር እባይ የሚተላለፉባቸውን የሱዳንን ግዛት ሲይዝ ፡ በነዚህ ወሃዎች ሕይወት ያላትን ግብጽን በቀላሉ ለዘለቂታ ለመግዛት እንደሚቻል ጉዳዩ ቀደም ብሎ በነሳሙኤል ቢከር ፡ በነባሪንግ በሰፊው ተጠንቶ የቀረበና በእንግሊዝ ባለሥልጣኖች ዘንድ ተቀባይነት ያገኘ ጉዳይ ነበር ። እንደዚሁም በሱዳንና ከሱዳን ወደ ደቡብ ያሉትን ኤኳተርን ፡ ዩጋንዳን ከታላላቆቹ ሐይቆች ጋር ሲይዝ በታንጋኒካና በካሜሩን የገቡት ጀርመኖች በኮንጎ የተሠማሩትን ፈረንሳዮችንና ቤልጅኮችን ለመቆጣጠር እመች ነበር ።

ስለዚህ እነ ባሪንግ ፡ እነ ዋይልድ አስቀድመው በጠቆሙት መሠረት ጐርዶን ከአምስት ዓመት በፊት ተውፊቅንና ዮሐንስን ለማለማማት መጥቶ ያበላሸውን ግንኙነት ብማሻሻል ያፄ ዮሐንስን የዘወትር የግዛት ጥያቄ በከፊል በማሟላት ፡ ንጉሡ በከሰላ እካባቢ የተከበቡትን ግብጾችና ቱርኮች በመርዳት ባገራቸው አላልፈው ወደ ምጥዋ እንዲያደርሱ ሁለቱን በቅድሚያ ለማስማማት ለዘብ ያለ ጠባይና ችሎታ ያለው ሰው ሲፈለግ ፡ ምርጫው ሬር አድሚራል ዊሊያም ሔዊት ከሚባለው ላይ ወደቀ ። ይኸው ሰው ወደ ኢትዮጵያ መጥቶ የተፈራረመውን ውል ወደፊት እናነባለን ።

(ጥበቢክ ሪፖርት ለፈሰ፡ ሎንዶን)

ምዕራፍ ሐያ ሦስት

በሪር አድሚራል ሔዊት አማካይነት የእንግሊዝ፣ የኢትዮጵያና

የግብጽ ስምምነት

ባለፈው ሁሉ እንዳመለከትነው፣ የእንግሊዝ መንግሥት የግብጽን የውስጥ አስተዳደሩን ለባላባቱ ለከዲሽ ተውፊክ ትቶ በበላይ በማናቸውም ረገድ ቁጥጥሩን እያጸና እንደዚህም በሱዳን የነበረውን የግብጽ ገዥነት በራሱ ለመተካት ሲል ግብጽን በሱዳን ግዛት እንዲቆይ ሳይሆን፣ እንዲለቅ ለመርዳት ማናቸውም ሥረት በማድረግ ላይ ነበር። ግብጾችም ቢሆኑ በሱዳን የማህዲስቶች የውጊያ አጥቂነት በጣም ስለ አስጨነቃቸው፣ ቀድሞ በመሐመድ ዐሊና በከዲሽ ኢስማኤል ጊዜ እንደ ልባቸው ገብተው የተስፋፉትን ያህል አሁን ከእስራት፣ ከምርኮ፣ ከሞት የተረፉትና በኢትዮጵያ ጠረፍ አካባቢ ተከበው እየተከላከሉ በሥጋት መካከል የቆዩት ዋና ምኞታቸው በምን አኳኋን ከየምሽጋቸው ወጥተው ነፍሳቸውን አድነው ወደ አገራቸው የመግባቱ ነገር ነበር።

በግብጾቹ አንጻር፣ ያፂ ዮሐንስ ምኞት ደግሞ በግብጾች እጅ የነበረውን የኢትዮጵያን ግዛት ማስመለስ፣ ከውጭ አገር ማናቸውንም መሣሪያ ገዝተው በምጥዋ ወደብ በኩል ያለችግር እስገብተው መንግሥታቸውን ማጽናት፣ ቀብቶ ንጉሥ የሚያነግሠው፣ ለካህናት ቅስና፣ ዲቁና፣ ለወጣት ተማሪ ካህናት እየሰጠ የኢትዮጵያን ቤተ ክርስቲያን በበላይ የሚጠብቀው ጳጳስ ከግብጽ ሲመጣ ችግር እንዳይገጥመው ለለነበረ፣ የሁለቱ መንግሥታት ችግርና ምኞት የገባው የእንግሊዝ መንግሥት የራሱ ጥቅም የሚገኘው ከሁለቱ ችግርና ከመፍትሔው መሆኑን በመገንዘብ፣ ሁለቱን የቀድሞ ጠበኞች ለማስማማት ሪር አድሚራል ዊሊያም ሔዊትን ከመደበ በኋላ፣ የዚህን አሳብ የእንግሊዝ ምክር ቤት በመጋቢት ወር 1876 ዓ.ም. ላይ አጽድቆታል።

ሔዊት የጠቅላላው¹ የእንግሊዝ የባሕር ኃይል ምክትል አዛዥ በእንግሊዝ አገር በመካከለኛው ምሥራቅ በሕንድ አገር የታወቀ

1 ከወደ ገ/ሥላሴ በገጽ 125 ላይ ሪር አድሚራል ስር ዊሊያም ሔዊት በወቅቱ የነበረው ሥልጣን በቦምቤይ የኢስት እንዲስ ጠቅላይ አዛዥ እንደነበረ ገልጸዋል።

የባሕር ኃይል ባለሥልጣን ነበር። እርሱም ለዚህ መልእክት ከተመደበ በኋላ ገረፈው ሺ ቤከር* የሚባለውን የጦር አዛዥ በሱእኪንና በምጥዋ በኩል በቅድሚያ ወደ ሐማሴን ዐልፎ ከራስ አሉላ ጋር ግንኙነት በማድረግ የጉዞውን ሁኔታ እንዲያደላድል አስቦ ላለ፣ ቤከር በሱዳን ውስጥን ዲግና ከሚባለው ከደርቡሾቹ (ማህዲስቶች) የጦር አለቃ ጋር የሚያደርገው ጦርነት ፋታ ስለ አልሰጠው፣ በሱ ምትክ በጀዳ ቆንሲል የነበረውና የመካከለኛውን ምሥራቅ ሁኔታ ደህና አድርጎ ያጠናው አውግስጦስ ብላንዲ ዋይልድ ተመደበ። እርሱም ከባሪንግ ጋር በመስማማት ከዚህ በፊት፣ “በሱዳን ለመጣው ችግር መፍትሔ ግብጽንና ኢትዮጵያን በቅድሚያ ማስማማት ነው” ብሎ ለመንግሥቱ አሳብ ማቅረቡ ይታወቃል።

ስለዚህ፣ አድሚራል ሔዊት በሚያዝያ 18ና በግንቦት 13 ቀን ለባሕር ኃይል ሲከፈተር(ሚኒስትር)፣ በሰኔ 30 ቀን 1876 ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለኢርል ግራንቪል በላከው ሪፖርት እንደሚያመለክተው፣ በመጋቢት መጨረሻ ላይ ምጥዋ እንደገባ ጥቂት ጊዜ ዐርፎ ሚያዝያ 7 ቀን ከምጥዋ ተነሥቶ ወደ አሥመራ ጉዞ ገመረ። ከርሱም ጋር ግብጻዊው የምጥዋ አገረ ገዥ ሚስን ቤይ፣ አብሮት እንዲመጣ አድርጎ ከርሱ በቀር በተጨማሪ በመቅደላ ጦርነት ስሙ የታወቀውና በእንግሊዝ አገር ለምርኮኛው ወጣት ለዓለማየሁ ቴዎድሮስ ሞግዚት የነበረው ካፒቲን ስፒድ፣ ኮማንደር ኤርነስ ሮልፍስ፣ ሌፍቴኔንት ወልተር ግራህምና ሌሎችም ተከተውለታል።

በጉዞም ላይ እንዳለ፣ እነዚህን የመጨረሻዎቹን የጦር መኰንኖች ቀደም አድርጎ ወደ ሐማሴን ገዥ ወደ ራስ አሉላ ጉዞውን እንዲያቃኑ አስቀድሞ ልኮ ቀጥሎ ራሱ ከምጥዋ ሚያዝያ 7 ቀን ተነሥቶ በየመንገዱ እያረፈ በመጓዝ ከአራት ቀን በኋላ አሥመራ ሲገባ፣ ራስ አሉላ 2000 የፈረሰኛ ብዛት ያለው፣ የአግረኛ ጦር አሰልፈው በከብር ተቀበሉት። ከርሳቸውም እንደ ተገናኘ የጉዞው ዓላማ በእንግሊዝ መንግሥት አማካይነት ኢትዮጵያንና ግብጽን ለማስማማት መሆኑን በመዝገመሪያ ለራስ አሉላ ገልጾ፣ ቀጥሎ መቀሌ ለሚገኙት ላይ የሐን ስም ልኮ ነበርና ንጉሡ ዐድዋ ከተማ ላይ እንደሚቀበሉት በራስ አሉላ አማካይነት ተገለጸለት።

ከዚህ በኋላ፣ ንጉሡ ከዋናው ቤተ መንግሥታቸው ከመቀሌ ተጉዘው እ.አ.አ. በግንቦት 26 ቀን 1876 ዐድዋ ሲገቡ፣ እርሱም ከራስ አሉላ ጋር ተጉዞ በማግሥቱ በግንቦት 27 ቀን ከንጉሡ ጋር ተገናኘ።

* የሳሙኤል ቤከር ወንድም

የንግሥቲቱን ደብዳቤና የተላከላቸውን ገጽ በረከት በዝርዝር አቀረበ። በዚህ ጊዜ፣ ንጉሡ ነገሥቱ ገጽ በረከቱን ከተቀበሉና የደብዳቤውንም ቃል ባስተርጓሚ ከሰሙ በኋላ፣ ዙፋናቸውን ራሱን ያገኙት በእንግሊዝ መንግሥት እርዳታ መሆኑን ጠቅሰው፣ ያሁኑንም ውሳኔ ምን ጊዜም የማይረሱት መሆኑን ገለጹለት።

ቀጥሎ በግንቦት 28ና በ31 ቀን እ.አ.አ. 1884 እንደገና ተገናኝተው፣ ስለ ጠቅላላው ስምምነት በመሸሻ ወርቄ አስተርጓሚነት ሔዊትና ዐይ የሐንስ በሚወያዩበት ጊዜ፣ ንጉሡ ነገሥቱ ከሰላን ለመውሰድና የምጥዋንም የቀረጥ ገቢ ከግብጽ መንግሥት ጋር እኩል ለመካፈል ጥያቄ ቢያነሡ፣ እንደኛ ከሰላን እንዲወስዱ ለመፍቀድ ከመንግሥቱ ሥልጣን አልተቀበለሁም ካላቸው በኋላ፣ ስለ ቀረጥ ገቢ “ባይሆን እርስዎ የሚያስመጡትና የሚልኩት ዕቃና ሸቀጥ በነጻ እንዲተላለፍልዎ እናደርጋለን እንጂ፣ የቀረጡ ገቢ ከፍቻ የሚቻል አይደለም። እርስዎ ግን በምጥዋ ወደብ ዐልፎ ከደርሰዎ ግዛት የሚገባውን ለመቅረጥ ኬላ ለማቋቋም ይችላሉ” ቢል መለሰ።

ከዚህ በኋላ፣ በጠቅላላው ጉዳይ ንጉሡ ነገሥቱና ሬር አድሚራሉ እንደዚሁም የግብጽ መንግሥት ወኪል የቃል ስምምነት ካደረጉ በኋላ፣ ውላቸውን ከዚህ እንደሚከተለው በጽሑፍ አሥፍረው በሰኔ 3 ቀን 1876 ዓ. ም. ተፈራረሙ። በእንግሊዝኛ የተጻፈው የውሉ ቃል በመጽሐፉ መጨረሻ አባሪ ሆኖ ገብቶአል።

ሬር አድሚራል፣ በእንግሊዝኛ ያሠፈረውን የውል ቃል የመንግሥቱ የይፋ ቋንቋ ወደሆነው ወደ አማርኛ ለመተርጉም ችግር — ተፈጥሮ ስለነበረ፣ ካፒቲን ስፒዲ ከካይሮ ይዞት በመጣው ሰው ወደ አማርኛ ማስተር ጉሙን በሪፖርቱ ውስጥ ይጠቅሳል። ካንድ አርመንና ካንዲት ኢትዮጵያዊት የተወለዱት መሸሻ ወርቄና ወንድሞቹ ምርጫ ወርቄና ብሩ ወርቄ እንግሊዝኛ ንግግር ቢያውቁም፣ ከእንግሊዝኛ ወደ አማርኛ በትክክል ከመተርጉሙ ላይ ድካም አሳይተው ይሆናል። በታላቁና በነጻነት የብዙ ዘመን ዕድሜ ባሳለፈው መንግሥት ውስጥ እንድ አማርኛና እንግሊዝኛ አጣርቶ የሚያውቅ ጠፍቶ ከካይሮ በመጣው ሰው እጅ መተርጉሙ የሚያሳዝን ነው። የሆነ ሆኖ፣ በዚያው ዘመን ከእንግሊዝኛው ላይ ተተርጉሞ በአማርኛ የሠፈረውና ተፈርሞ የታተመበት ቃል ከዚህ እንደሚከተለው ነው።

* ወደፊት ለንግሥት ጄክተርያ በሚጽፉት ደብዳቤ ላይ እንደ ተገለጸው 2 መድፍ ከነመሃሪያው ከነጥይቱ፣ 12 ግሊያ፣ 5 መናኛ ጠበንጃ፣ 1 ልዩ ጠበንጃ (መርሰጥ — ነፍጥ) 2 ሽጉጥ ጠበንጃ (አጠር ያለ ጠበንጃ) እንድ ግምጃ ድንኳን፣ (ባለ ቀለም) ሁለት ምንጣፍ (ሥጋጃ)

መዝሙሪያ ክፍል*

ይህ ውል ከሚታተምበት** ቀን ዝምሮ በምጥዋ ወደ ሐበሻ የሚገባ ከሐበሻም የሚወጣ ዕቃ ሁሉ የጦር መሣሪያ ነፍጥና መድፍ ጥይትም ቢሆን በእንግሊዝ ውክልና ነጻ እንዲወጣና እንዲገባ ተፈቅድዋል***

ሁለተኛ ክፍል

ከዲሴምበር መባቻ**** ዝምሮ በ1884 በሐበሻም በመስከረም 8ኛ ቀን 1877 ቦኅስ የሚባለው አገር ላይ የሐንስ***** ይመለሳል ። በከሰላ፣ በአመዲብ፣ በሰንሂትም ያሉት የከደዊ***** ወታደሮች ተነሥተው አገራቸው ሲሔዱ፣ አሁን በምስር ከደዊ እጅ ያለው የጦሩ ቤት በውስጡ ካለው የጦር መሣሪያና ዕቃ ሁሉ የዐፄ ዮሐንስ ገንዘብ ይሆናል ።

ሦስተኛ ክፍል

ጃንሆይም ንጉሠ ነገሥቱ የከደዊ ወታደሮች ተከሰላ፣ ተአመዲብ በኢትዮጵያ አድርገው ወደ ምጥዋ እንዲያልፉ ይራዳሉ ።*****

አራተኛ ክፍል

ከቡር ከደዊም፣ ጃንሆይ ንጉሠ ነገሥቱ ለኢትዮጵያ አቡን የፈለጉ እንደሆነ ከምስር ደህና አድርገው ይሰዳሉ ።*****

አምስተኛ ክፍል

ጃንሆይም ንጉሠ ነገሥቱና ከቡር ከደዊም ወንጀለኛና ወንጀለኞች (አንድም ብዙም ቢሆኑ) ቅጣት ፈርተው ካንዳቸው አገር ወዳንዳቸው

* እንደ ዛሬው አባባል አንደኛ አንቀጽ በማለት ፈንታ
** ከተፈረመበት በማለት ፈንታ እንደ እንግሊዝኛው
*** የእንግሊዝኛው ቃል መድፍ አይጠቅሰም ። ውክልና በማለት ፈንታ ጠባቂነት ወይም ዋስትና ሊለው በተገባ ።
**** መባቻ የሚለው የወሩን መዝሙሪያ ነው ። (ታኅሣሥ 1 ቀን ለማለት ነው)
***** እንግሊዝኛው ግርማዊ ንጉሠ ነገሥት ነው የሚለው፤ ነገር ግን ያው ነው ።
***** ለዑል ከዲቭን ከደዊ የሚለው በኢትዮጵያ ፈደል በ የሚባለው ፈደል ስለ ሌለበት ለውጦታል ።
***** ይረዳሉ ለማለት ነው እንግሊዝኛው ለማቃናት ቃል ገብተዋል ነው የሚለው ።
***** ጉዳዩን አቃንተው ለመስደድ ግዴታ ገብተዋል ።

አገር የተቋለሉ እንደሆነ እጁን ይዘው አንዱ ላንዱ ሊሰጡ ተዋውለዋል ።

ሴኛኛ ክፍል

ንጉሠ ነገሥቱ፣ ይህ ውል ከታተመ በኋላ፣ በእርሳቸውና በከቡር ከደዊ መካከል ጠብ የተነሣ እንደሆነ፣ ስለ ዕርቅ ወደ እንግሊዝ ንግሥት ሊያሳዩ ውል ገብተዋል ።

ሰባተኛ ክፍል

ይህ ውል፣ እንደገና በትልቅ (ታላቂቱ) ብሪታንያና በኤርላንድ ንግሥት፣ በሕንድም ንግሥተ ነገሥታት በከቡርም በምስር ከደዊ ዘንድ ታይቶ ታትሞ** በቶሎ ወደ ዐድዋ ተመልሶ ይመጣል ።

ለዚህም ምስክር አድሚራል ሴር ዊሊያም ሔዊት ስለ ትልቅ ብሪታንያና ስለ ኤርላንድ ንግሥት፣ ስለ ሕንድም ንግሥተ ነገሥታት እንደራሴ ሆነው ጃንሆይም ንጉሠ ነገሥቱ ስለ ራሳቸው ሆነው ከቡር ሜሰን ቤይም ስለ ከቡር የምስር ከደዊ ሆነው በዚህ ውል ማኅተማቸውን አትመዋል ። ተጻፈ ዐድዋ በዩኒ (ጁን) በሦስተኛው ቀን በ1884 በሐበሻ 26 ግንቦት በ1876 ።

የንጉሥ ማኅተም
ውሊያም ሔዊት
ሜሰን ቤይ ፤

ይኸን ውል የተረገመው አገር ወዳድ ኢትዮጵያዊ ከአግርኛው ትርጉም ገርጌ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ቃል አስፍሯል ። “ማሳሰቢያ ይህ ውል በታተመ በስድስተኛው ወር እንግሊዞች ምጥዋን ለኢጣልያ ሰጡና ውሉን አፍርሰው ዐፄ ዮሐንስን አዋጉዋቸው ። ዐፄ ዮሐንስ ግን፣ በውላቸው ቁመው ከደርቡሽ ጋር እየተዋጉ በሱዳን የተከበበ ውን የምስር ወታደር ወደ አገሩ አገቡት ።”

* ለመፍትሔው ለእንግሊዝ ንግሥት ለግመልክት ተስጥተዋል ።
** ጸድቆ ለማለት ነው
1 S. Rubensen, Survival of Ethiopian Independance በሚል ርዕስ ላይ ያሳተመት ያግርኛ የውል ሰነድ የአነጋገር አካሄድ ይሰጥዋል ። ምናልባት በሁለት አስተርጓሚ የተሠራ ይሆናል፤ ገጽ 357-358 ።
2 Correspondence relating to the mission of vice-Admiral Sir W. Hewett to a king Joho of Abyssinia and treaty between Great Britain, Egypt and Abyssinia printed by Narrison and Son,s pp. 1-7.
Carlo Rossetti, Storia Diplomatica dell' Ethiopia Durante il Regno di Menelik II, pp. 25-27.

ወደፊት በዝርዝር እንደምናነበው፡ የተርጓሚው አባባል ትክክል ነው። የሆነ ሆኖ፡ ውሉ በአራት ግልባጭ ተዘጋጅቶ ሦስቱ ባለሥልጣኖች ማሳተማቸውን ከውሉ ላይ ካተሙና ሔደትና ሚስት በየማሳተማቸው አቅጣጫ ከፈረሙ በኋላ፡ እንዲሁ ግልባጭ ለንጉሠ ነገሥቱ፡ ሁለተኛው ለሚስት ቤይ ሲሰጥ፡ ሁለቱን ፊር አድሚራሉ ተቀብሎ ለንግሥቲቱ መንግሥት አቅርቦ ውሉን እንዲጸድቅ ካደረገ በኋላ፡ እንዲሁ አስቀርቶ አራተኛውን ግልባጭ መልሶ ላይ የሐንስ እንዲልክ ተስማሙ።

ፊር አድሚራል፡ ይኸን ውል ተዋውሎ ወደ ሎንዶን ከተመለሰ በኋላ፡ ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለግራንቪል የውሉን ግልባጭ ሰጠ። ከዚህ ጋር አያይዞ ባቀረበው ራፖርት ላይ ለዚህ መልእክት አብረውት የሐዱት የእንግሊዝ ሹማምንት ያበረከቱለትን አገልግሎት ከምስጋና ጋር አስረድቷል። ይኸን ውል ለማድረግ ከምጥዋ—ዐድዋ ሲሔድና ወደ ምጥዋ ሲመለስ፡ በንጉሡ ዘንድ የተደረገለትን አቀባበልና በተለይ በራስ አሉላ በኩል ያገኘውን ምንም ጉድለት የሌለበትን መስተን ግድና የንጉሡ አስተርጓሚ መሸሻ ወርቄ ያበረከቱለትን አገልግሎት በምስጋና ገልጧል።¹

ARTICLE I

From the date of the signing of this Treaty there shall be free transit through Massowah, to and from Abyssinia, for all goods, including arms and ammunition, under British protection.

ARTICLE II

On and after the 1st day of September, 1884, corresponding to the 8th day of Maskaram, 1877, the country called Bogos shall be restored to His Majesty the Negoosa Nezust; and when the troops of His Highness the Khedive shall have left the Garrisons of Kassala, Amedib, and Sanhit, the buildings in the Bogos country, which now belong to His Highness the Khedive, together with all the stores and munitions of war which shall then remain in the said buildings, shall be delivered to and become the property of His Majesty the Negoosa Negust.

ARTICLE III

His Majesty the Negoosa Negust engages to facilitate the withdrawal of the troops of His Highness the Khedive, from Kassala, Amedib and Sanhit through Ethiopia to Massowah.

ARTICLE IV

His Highness the Khedive engages to grant all the facilities which His Majesty the Negoosa Negust may require in the matter of appointing A boonas for Ethiopia.

¹ ዝኒ ከግሁ ገጽ 7—8

ARTICLE V

His Majesty the Negoosa Negust and His Highness the Khedive engage to deliver up, the one to the other, any criminal or criminals who may have fled, to escape punishment, from the dominions of the one to the dominions of the other.

ARTICLE VI

His Majesty the Negoosa Negust agrees to refer all differences with Hhis Highness the Khedive which may arise after the signing of this Treaty to Her Britannic Majesty for settement.

ARTICLE VII

The present Treaty shall be ratified by Her Majesty the Queen of Great Britain and Ireland, Emperess of India, and by His Highness the Khedive of Egypt and the ratification shall be forwarded to Adowa as soon as possible.

In witness whereof Rear-Admital Sir W.Hewett, on behalf of Her Majesty the Queen of Great Britain and Ireland, Emperess of India, and His Majesty the Negoosa Negust on his own behalf, and his Excellency Mason Bay on behalf of His Highness the Khedive of Egypt, have signed and affixed their seals to this Treaty, made at Adowa, the 3rd day of June, 1884' corseponding to the 27th day of Guinbot, 1876.

(King's Seal.)

L.S. W.Hewett.

L.S. Masson.

ምዕራፍ ሐያ አራት

በሐዊት ውል ያፂ ዮሐንስ ጊዜያዊ ደስታና አላላች ድል —
ራስ አሉላ በኩልት ከደርቡሾች ተዋግተው ግብጾችን
ስለ ግስለቀቃቸው

የውሉ ጉደሎንት ያስከተለው ችግር

የሐዊት ውል ፡ ጠቅላላውን ያፂ ዮሐንስን የዘወትር ጥያቄ አያሟላም ። በምጥዋ አካባቢ ያሉት ወረዳዎች ወደፊት ለማን እንደሚሆኑ ባይገልጽም ፡ ንጉሠ ነገሥቱ በውሉ ሳይደሱት አልቀሩም ። ከጉራዕ ጦርነት ወዲህ ከግብጽ ጋር ተንጠልጥሎ የቆየው ስምምነት ወደ ፍጻሜ ሊደርስ የቻለው ፡ “በእንግሊዝ መንግሥት የወዳጅነት ርዳታ” ነው ብለው ከልብ አምነዋል ።

ደግሞም በዚህ በእሁኑ ውል ለጊዜው ዐፂ ዮሐንስ ከብዙ ዘመናት ገምሮ እርሳቸውንም ፡ አባቶቻቸውንም ሲያወዛግብ የኖረው አንደኛ በምጥዋ በኩል የጦር መሣሪያና ሸቀጥ የማስመጣቱ ፡ ሁለተኛ አቡን ከእስክንድርያ በየጊዜው የማግኘቱ ፡ ሦስተኛ እስካሁን ከኢስማኤል ፓሻ ጋር በሁለት ጊዜ ጦርነት ሲያቆራቁላቸው የኖረው ጥናው የቦንስ አውራጃ ጉዳይ በከፊል ውሳኔ ሰላገኘላቸው እንደ ታላቅ ድል ቆጥረውታል ። በዚህ ምክንያት ፡ ስለ ተላከላቸው ገጸ በረከትና በተለይ ስለውሉ ያላቸውን ባለውለተኛነት ለመግለጽ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ደብዳቤ ለእንግሊዝ ንግሥት ጻፉ ።

በስመ እግዚአብሔር... መልእክት ዘሥዩመ እግዚአብሔር ዮሐንስ ንጉሠ ጽዮን ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ወኩሉ አድያሚሃ። ይድረስ ኃበ ከብርት ወልዕልት ንግሥት ቪክቶሪያ በጸጋ እግዚአብሔር አንድነት የሆኑ የቢርታንያና የአየር ላንድ ንግሥት የሀንደኬ ቄሣርዬት... ከጸፍሁልዎ ወዲህ እጅጉን እንዴት ነዎ... ከቡር ብሩህ የሆነ መስተፍሥሐ አልባብ በ1876 ዓ ፡ ምሕረት በግዛትዎ (በነገሡ) በ42 ዓመት የተጻፈ ደብዳቤዎ በቡርክት ሰዓት ከለማግተሙ ደረሰኝ። ስለፍቅር ብለው የሰደዱልኝ ገጸ በረከትም 2 መድፍ ከለመሳሪያው ፡ 12 ማለፊያ 5 መናኞች ጠበንጃ ፡ 1 መርቡጥ ፡

2 ሽጉጥ ጠበንጃ፡ 1 ግምጃ ድንኳን፡ 2 ምንጣፍ በመርከብ አለቆች እራስ የሕንድ ምስላኔ በታመነ ሉሌዎ በሬር አድሚራል ሰር ውሌም ሕይወት እጅ ተቀበልሁ ደረሰኝ። እግዚአብሔር ይስጥልኝ። የምጽዋንም በር እኔን ደስ ይበለው ብለው አንድ ከፈቱልኝ ኢየሱስ ክርስቶስ የማያልፈውን የመንግሥተ ሰማይን በር ከፍቶ ደስ ያሰኝልኝ። በመንግሥትም ውስጥ ያሉን መማከርትም እኔን ደስ ሊያሰኙ ይኸን አለበው ስለ መከሩ እግዚአብሔር በመንግሥተ ሰማይት ደስ ያሰኝቸው። እኔንም ከርስዎ ጋር በምክር አንድ ሆኜ ከፈቃድዎ ለመዋል ያብቃኝ። ጥንቱንም በእግዚአብሔር ፈቃድ ለመንግሥት የበቃሁ እርስዎ በሰጡኝ መድፍ ነፍጥ ባሩድ ነው። * አሁን ደግሞ ይልቁን ፈጽመው ደስ አሰኙኝ። ከዚህ በፊትም እናት ለልጅዎ አንድትጩነቅ ለኔ መንግሥት ሲጩነቁ ይኖራሉ። ነገር ግን በቅርብ ቀን ቀርቶ ነው እንጂ፡ እንኳን እርስዎ የአውሮፓ ነገሥታት መላው ያውቃሉ፤ የምጽዋ በር የአባቶች የነገሥተ ኢትዮጵያ ነው፤ አሁንም እንበለ በር ቤተ መንግሥት አይቀናምና በርስዎ ወኪልነት የምጽዋን በር አንድይዝ ያድርጉኝ ብዬ እለምናለሁ። የቀረው ነገር ሁሉ ሲወሰን የዚህ ነገር አልተወሰነልኝም። ደግሞ ሬር አድሚራል ሴር ውሌም ሕይወት ሹምዎ የምጽዋን ቀረጥ እኩሌታውን ይያዙ አለኝ፤ እሺ አትምልኝና ልያዝ ብለው ማተምስ ንግሥትን ሳልጠይቅ አላትምም ብሎኝ መጥቷል። ተጽሕፈ በእክሱም ከተማ አመ በ19 ሰኔ 1872 ዓ.ም. * *

ይኸን ደብዳቤ ከጻፉ በኋላ የሐንስ በሁለተኛውና በሦስተኛው አንቀጽ የተጻፈውን መሠረት በማድረግ ባመቱ በሰኔ 22 ቀን 1877 ዓ.ም. ከሊፋ አብዱላሂ ከሶ ያሰጩነቃቸውን የግብጽና የቱርክ ወታደሮች ለማዳን ዋና የጦር አለቃቸውን ራስ አሉላን ከ10 000 ወታደር ጋር ወደ ኩፊት ላኩ። ኩፊት የሚገኘው በሰበርደትና በአልገዴን አጠገብ ነው። በዚያም በራስ አሉላና በማህዲስቶቹ አዝማች በዑስ ማን ዲግና መካከል የዛቻ ቃል፤ ልውውጥ ተደረገ። ራስ አሉላ

ከአሥመራ ወደ ከረን ከዚያም ወደ ኩፊት ከዘለቁ በኋላ፡ በነሐሴ ወር 1885 (እንደ ኢት. ቁጥር 1877) ጭፍሮቻቸው በብላታ ገብሩ መሪነት ጦርነት አድርገው ማሕዲስቶቹ አሸንፈው በዚህ ጦርነት ለመጥፋት አርበኛ ብላታ ገብሩ አባ ጭቁንና ሌሎችም የጦር አለቆች ሞተዋል። ደርቡቾቹ የተሻለ ለትራቴጂያዊ ቦታ ይዘው በመቆየታቸው ራስ አሉላ ቢዋጉም ራሳቸው እስከ መቁሰል ድረሱ።

ከዚህ በኋላ፡ ራስ አሉላ ባዲስ ኃይል ሠራዊታቸውን አከማች ተው እንደገና ገጥመው ሲዋጉ ውስጥ በመጨረሻ ቀናቸው። ከሁለቱም ወገን ቁጥሩ የበረከተ ወታደር ከሞተ በኋላ፡ አዝማች ዑስማን ዲግና ስለሸሸ ድሉ፤ በማያጠራጥር ሁኔታ የኢትዮጵያውያን ሆኖ የአካባቢውን ወረዳ ከመያዛቸው በቀር በከሰላ፡ በአመዲብ፡ በሰን ሂት የተከበቡትን ነጻ እውጥተው ባገራቸው ላይ ለንቅም፡ ማናቸውንም እርዳታ እየሰጡ አሳልፈው በመሸኘትና በሰላም ወደ ምጥዋ በማድረስ ግዴታቸውን ፈጸሙ። 2

ዐፄ ዮሐንስ፡ በቅንነት ለንግሥቲቱ የምስጋና ደብዳቤ ሲጽፉ፡ ይኸን ግዴታ ሲፈጽሙና የምጥዋ በር ጉዳይ እንደ ተንጠለጠለ መቅረቱን በደብዳቤያቸው እንዳነሡ ይታወቃል። ነገር ግን፡ ውሉ ራሱ ጊዜያዊ ደስታ የሚሰጥ ቢሆንም፡ በሙሉ ድብብቆሽ ያለበት ሰንካላ ውል ነበር። በመዝናኛው አንቀጽ ላይ የኢትዮጵያ ሸቀጥና የጦር መሣሪያ በነጻ ማለፉን ከመጥቀሱ በቀር፡ የወደፊቱ የምጥዋ ወደብ ባለቤትነቱ ለማን እንደሚሆን አልተጠቀሰም። አድሚራል ሔዊት ሁለቱን ጠበኞች ለማስማማት ሲላክ፡ እንግሊዞች በቅርቡ የኢጣልያ ጦር ምጥዋን ገብቶ እንደሚይዝ በድብቅ ስለ ተስማሙ፡ ባሁኑ ግብጽ ችን ካፄ ዮሐንስ ጋር በሚያስማማቸው ጊዜ የምጥዋ ጉዳይ እንዳይነሣ መመሪያ ተቀብሏል። ስለዚህ አሁን በግብጽና ኢትዮጵያ በዚህ ዓመት ባደረጉት ውል ውስጥ ራሱ የምጥዋው ወደብና የአካባቢው የመንኮሎ፡ የአርኪቆ (ደሆኖ) ወረዳ የወደፊት ዕድሉ አልተጠቀሰም። እላይ እንዳልነው በቅርብ ጊዜ ግብጾች እንደሚለቁትና በነርሱም እግር ኢጣልያኖች መጥተው እንደሚይዙት የሎንዶንና የሮማ ባለሥልጣኖች በምስጢር የተስማሙበት ሲሆኑ፡ ላፄ ዮሐንስ እንዲደበቅ

* ናፒዬር በተወላቸው የጦር መሣሪያ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን አሸንፈው መንገዳቸውን ሲያወሱ ነው።

** እንደ ኢት. ቁጥር መሆኑ ነው። እርሱም የተጻፈው በኢትዮጵያ ነው።

1 ዘውዴ ገሥ በገጽ 177 ዛቻ ያዘለ ደብዳቤ የጻፈው መስጠፋ ሃዳል ሲሆን፡ የተላ ከው ግን በዑስማን ዲግና ነው ይላል።

1 በጦርነቱ ወቅት ከፍተኛ ጉዳት የደረሰበት የዑስማን ዲግና ሠራዊት ነው። ድል መሆኑ የታወቀው ዑስማን ስለሸሸ ሳይሆን፡ በጣም ከፍተኛ ቁጥር ያለው ሠራዊት ስለ ተደመሰሰ ነው። ዘውዴ ገ/ሥ ገጽ 178

2 P.A. Colmedin, Tradition de Tsazega et Hazzega ,P.106. Lucca dei Sabelli, Storia d' Abyssinia' Vol. pp. 339-340.

ተደርጓል ። ምክንያቱም የዐፄ ዮሐንስ ምኞት፡ “ግብጽ ሲለቀው ወደቡ ለኢትዮጵያ ይገባል” ስለሚሉ፡ የሰሙ እንደሆነ ክርክር ያነሣሉ ። ይኸንንም ሲያነሡ የተከበቡትን ግብጾች ከደርቡሾቹ በውጊያ አድነው ባገራቸው ላይ አሳልፈው ወደ ምጥዋ ለመሸኘት እምቢ ይላሉ ። እነ ሱም ካልወጡ እንግሊዝ ሱዳንን ለመያዝ ይቸግረዋል በሚል አስተሳሰብ ነገሩ በምስጢር ስለተያዘ፡ በዚህ ውል ውስጥ ሊጠቀስ አልተፈለገም ። ዐፄ ዮሐንስ ደግሞ ይኸን ወጥመድ ካለማወቃቸው የተነሣ፡ “ለጊዜው በጉስን ካገኘሁ፡ የጦር መሣሪያና ለቤተ መንግሥቱ የሚያስፈልገኝን ሸቀጥ በምጥዋ ወደብ በኩል በነጻ ካስመጣሁ ለጊዜው ይበቃኛል፤ የቀረውን በእንግሊዝ መንግሥት ድጋፍ ወደፊት አገኘዋለሁ” የሚል ስሜት እንዳደረገባቸው ይታወቃል ። ለኢትዮጵያም የምጥዋ ወደብ አስፈላጊነቱን የወደብ በር የሌለው መንግሥት ማናቸውም ነገር እንደማይቃናለት በደብዳቤያቸው ገልጠውሰታል ።

የኢትዮጵያ መንግሥት፡ ነጻነቱን ጠብቆ እስከዚህ መድረሱ ሲያስደንቅ፡ በረዥም የነጻነት ዘመን ባለመጠቀም በማናቸውም መስክ ከሥልጣኔ ወደኋላ የቀረ በመሆኑ፡ በውሉ ላይ ሊጠቀሱ ሊሟሉ የሚገቡትን ሕጋዊ መንገዶች የሚመረምርና ላይ ዮሐንስ አሳብ የሚያቀርብ የሕግ ምሁር የሆነ ኢትዮጵያዊ አልነበረም ። ራሳቸውም እንደቀደሙት የሥልጣን አባቶቻቸው የቀሩትም ካገራቸው ትምህርት በቀር የውጭውን አገር ትምህርትና ሕግ አያውቁትም ነበር ። ስለዚህም ወደቡን ተረክቦ ለማስተዳደር የሚችል የተማረ ሰውም ድርጅትም ካለመኖሩም በቀር፡ እንግሊዞች ወደቡን፡ የራሳቸው ደጋፊ ለሚሆን ከኢትዮጵያ የተሻለ ጥንካሬ ላለው ለኢጣሊያ ለመስጠት በመፈለጋቸው፡ ወደቡን ኢትዮጵያ የመረከቧ ጉዳይ ተቀባይነት አላገኘም ።

ዐፄ ዮሐንስ፡ በቅን ልቦና በንጹሕ ሕሊና በእንግሊዞች ወዳጅነት ይተማመኑ ስለነበረ፡ ከእንግሊዞች በኩል የሚሰነዘረውን ማናቸውንም አሳብ ከዘመድና ከወዳጅ ዘንድ እንደመጣ ሲቆጥሩት፡ የእንግሊዝ መንግሥት ግን በቅርብ ቀን ወደቡን ጣልያኖች እንደሚረከቡት ራሱ እያወቀ፡ “ያፄ ዮሐንስ ሸቀጥ በምጥዋ ወደብ በነጻ ይወጣል” ብሎ በመዝመሪያው አንቀጽ ያሠፈረው ለማታለል ያህል እንደተደረገ የሚቆጠር ነው ። የተማረ ወኪል በሎንዶንም፡ በሌሎችም ከተሞች ባለማስቀመጣቸው የአውሮፓን ሁኔታ፡ የእንግሊዝንና የኢጣልያንንም ውስጠ ሽርክና ተከታትሎ የሚያሰማቸው አልነበረም ። በተለይ ደግሞ በዚህ ዘመን በአውሮፓውያን መካከል በበርሊንና በብሩክሴል ለአፍሪካውያን የጦር መሣሪያ እንዳይደርስ በውል የተወሰነ መሆኑን የእንግሊዝ መንግሥት ስለሚያውቀው፡ ዐፄ ዮሐንስ ከግብጾች ጋር የተዋዋሉ

ትን ውል ጣልያኖች እንዲያከብሩላቸው አላደረገም ። የኢጣልያኖችም ዓላማ ምጥዋን ለመተላለፊያ እንጂ፡ ወደፊት መላ ኢትዮጵያን በጠቅላላው ለመውረር ስለሆነ፡ ይኸን የመሰለውን ውል ተቀብለው በምንም ዐይነት የጦር መሣሪያ በኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት እጅ እንደልብ እንዲገባ የማይፈቅዱ መሆናቸውን የእንግሊዝ መንግሥት በቅድሚያ ያውቀው ነበር ። ራሱም እንደዚህ ያለውን ጥቁሮቹን በመሣሪያ የማስታጠቁን ጉዳይ አይቀበለውም ። ስለዚህ ይኸን ሁሉ እያወቀ የእንግሊዝ መንግሥት በየዋሁ ባይ ዮሐንስ ላይ ትልቅ ደባ ሲውልባቸው በርሳቸው ደብዳቤ ተደጋግሞ ለተገለጸው ዝምድና ምንም ዋጋ አልሰጠውም ነበር ።

ንጉሠ ነገሥቱ ግን፡ በሐቀኛው መንገድ በሬር አድሚራል ሔዊት ለማካይነት በተዋዋሉት ውል የሦስተኛውን አንቀጽ መሠረት በመከተል፡ ከማህዲ ሞት በኋላ የተከታዩ የከሊፋ አብድላሂ ወታደሮች ከበው ያስጨነቁዋቸውን የግብጽ ወታደሮች፡ እሳይ እንዳልነው በራስ አሉላ የሚመራ ጦራቸውን ልከው፡ ከደርቡሾች ጋር አዋግተውና አስጥለው በትግራይና በምድሪ ባሕሪ አሳልፈው ምጥዋ ከወገኖቻቸው ጋር በሰላም እንዲደባለቁ አደረጉ ። በእንግሊዝ አለኝታና ተስፋ ለኢትዮጵያ ጥቅም ሲሉ ይኸን ሲያደርጉ በሌላ ወገን ግን በደርቡሾች በኩል በራሳቸው ላይ ቁጭትንና ቂምን አትርፈዋል ።

ባለፈው እንዳነበብነው፡ ዐፄ ዮሐንስ ንጉሠ ነገሥት ከሆኑ ዝምሮ ኢትዮጵያ ከካቶሊክም፡ ከእስላምም ነጻ ሆና በፍጹም የክርስቲያን አገር ብቻ እንድትሆን ምኞታቸው ስለነበረ፡ በትግራይና በትግራይ፡ በወሎ፡ በዋጅራት፡ በራያና በአዘቦ በሌላውም አውራጃ ያለው እስላም ሁሉ፡ (በ1870—1875 ዓ.ም.) ክርስቲያን እንዲሆን ዐውጀው እስላሙ ሁሉ እየተያዘና እየተሰበሰበ ተጠመቅ፡ ቁረብ በተባለ ጊዜ የፈራውና ከንብረቱ መነቃነቅ የጠላው በግዳ እየቆረበ ያለልቡ ክርስቲያን ሲሆን፡ የቀረው ግን እየተሰደደ ሱዳን ገብቶ ከማህዲስቶች ጋር በመተባበር በዚህ ጊዜ ባይ ዮሐንስና በኢትዮጵያ ላይ ዘመቻ እንዲዘመት ቧትና ማታ ይወተውቱ ዝምር ። ሱዳኖቹ (ደርቡሾች) ግን አቅማቸውን በመገመትና ባንድ ጊዜም ከእንግሊዞች፡ ከግብጾችና ከኢትዮጵያም ጋር መጣላቱን ስለሠጉበት፡ ለጊዜው የኢትዮጵያን ጦርነት ታግሠው ቆይተው ነበር ። አሁን ግን፡ ዐፄ ዮሐንስ ጦራቸውን ልከው ከሱዳኖቹ ጋር ተዋግተው ግብጾቹን ስለረዱ በቂም ላይ ቂም አደረገባቸው ።

ይህ ውለታ ለግብጾች ደህንነትን፡ ይኸውም ማለት ከደርቡሾች የሞት አደጋ መዳንን ሲሰጣቸው፡ በዚያው አንጻር ለጉንደር ወረራና

ዘረፋ፡ ለጉጃሙ ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት መሸነፍና ለብዙ ቤተሰብ
 ጥፋት፡ ለራሳቸው ለንጉሡ ነገሥቱ በመተማ ላይ በደርቡሾቹ እጅ
 ሕይወታቸው ለማለፍ ምክንያት ሆነ። በዚህ ጉን ደግሞ ያፂ የሐንስ
 መሞት ባንድ ወገን በግብጾች እግር ለመጡት ኢጣልያኖች ምጥዋን
 ከያዙ በኋላ፡ ወደ አሥመራና ወደ ከረን ለመስፋፋት ጠቀማቸው።
 እንግሊዝ ግብጾችን በዚህ ውለታ አድኖ ካወጣ ወዲህ ከግብጽ ጋር
 በመዛመድ፡ የኢጣልያንን ተባባሪነት በማግኘት በራሱ በግብጽ ላይ
 ተቆጣጣሪነቱን ለመዘርጋትና በሱዳንም ከግብጽ ጋር ተስማምቶ በጋ
 ሮዮቭ አብሮ ግዛቱን ለማስፋፋት ጠቀመው። ከመዝናዎቹም በኋላ
 ላን የተከተለው ዓላማ ይኸው ነበር።

በማህዲስቶችና በግብጾች መካከል ውጊያ

(ከሩዶልፍና ከዊንጌት መጽሐፍ)

— 283 —

ምዕራፍ ሐያ አምስት

የግብጽ ወደ ሐረር መግባትና መውጣት—

የሐረርጌ ከኢትዮጵያ ጋር መዋሐድ

ሐረርጌ በአክሱሞችና በዛጉዬዎች ዘመን መንግሥት ሁኔታው ከምን ላይ እንደ ነበረ በትክክል አይታወቅም። ከኢትዮጵያ የተለየ በዚህ አካባቢ ራሱን የቻለ መንግሥት ስለ አልነበረ፣ ጉልበት ያለው ባላባት ብቻ አንዱ ሌላውን እያስገበረ ወይም ከአክሱም ወይም ከዛጉዬ (ላስታ) በሸዋ ላይ የተሾመ ጉልበተኛ ቅቅ ባለ ጊዜ፣ ባላባቶቹ ለርሱ እየገበሩ ኖረው ይሆናል። ከቱርክና ከግብጽ በፊት የዐረብ አገር የሃይማኖት መሪዎች እንጂ፣ ከማዶ ከዐረብ አገር ዘማች ወታደር ጦር ይዞ መጥቶ ይኸን ታላቅ አውራጃ አስገብሮ በሥልጣኑ ውስጥ ያደረገ አልነበረም። በአክሱሞችና በዛጉዬዎች ዘመን መንግሥት እንደ ዛሬ የሐረርጌ ግዛት የሚታወቅ አይመስልም።

የላስታ መንግሥት በ13ኛው መቶ ዓመት ሸዋ ወደሚቀመጠው ወደ ዐፄ ይኩኖ አምላክ እጅ ሲዛወር፣ ከዐረብ አገር መጥቶ በይፋት የተቀመጠው ዑመር ወላስማ ባፄ ይኩኖ አምላክ ተሹሞ ይፋትን ሲገዛ ሞተ። የርሱ ተከታዮች ሐቅ አድዲን (ሐቀዲን) ናስር አድ ዲን (ነስረ ዲን) ጋማል አድ ዲን (ገመልዲን) ሳብር አድ ዲን (ሰብረዲን) በድላይ ሺሃብ አድ ዲን (አርዊ በድላይ) . . . * ለይኩኖ አምላክ ተከታዮች ለነዐፄ ዐምደ ጽዮን፣ ለነዐፄ ዳዊት፣ ለነዐፄ ዘርዓ ያዕቆብ ሲመቻቸው እየሸፈቱ፣ ሳይመቻቸው እየገበሩ ብዙ ዘመን አላልፈዋል።¹

ከነዚህ ዑመር ወላስማ ተከታዮች በሚወለደው በእቡበከር ጊዜ ወላስሞች ከይፋት ወደ አውሳ ተዛውረው ጥቂት ጊዜ እንደቆዩ በ1512 ዓ.ም. አካባቢ ከአውሳ ወደ ሐረር ተዛውረው ደንበኛ መቀመጫቸው አደረጉት። በዚህ ጊዜ ከቀይ ባሕር ማዶ ያሉት ዐረቦች እየ በረቱ በሒዱ መጠን፣ ወደ አውሳና ወደ ሐረር እየሠረጉ በመግባት

* በትንቱ ውስጥ ያለው የግዕዝኛው ታሪክ ነገሥት አጠራር ነው።

¹ ገሌል ፒሩቮ ያላተመው ያፄ ዓምደ ጽዮን የጦርነት ታሪክ፣ በየምዕራፉ፣ የኢት. ታሪክ ካፄ ይኩኖ አምላክ እስከ ዐፄ ልብነ ድንግል ተ.ጺ.መ.፣ ገጽ 59፣ 122።

የሐረርጌና የአካባቢውን የእስላም ተወላጅ አጠናክሮ ። በዚህ ጉን የሃይማኖት መሪዎች (ሸኮች) ያልተማረውንና ያላመነውን በጋብቻም በንግድም እየተጠጉና እያስተማሩ ፤ ወደ እስልምና በማግባት በቀን ብዛት የእስላሙን ቁጥር እያበረከቱት ሔዱ ።

ይህ በዚህ ሁኔታ ላይ እንዳለ በ(1519—1533) ግራኝ ከውጭም ከውስጥም የነዚህን ድጋፍ በማግኘት የክርስቲያኑን መንግሥት በምን አኳኋን እንደ ወረረ 14 ዓመታት ያህል በክርስቲያኑ ሕዝብና በታሪካዊ ቅርሱ ላይ ብዙ ጉዳት ካደረሰ በኋላ ፤ በክርስቲያኖቹ ፓር ቱጋሎች እርዳታ የግራኝ የወረራ አገዛዝ እንደ ወደቀ በየታሪኩ ተጽፏል ።¹

ምንም የግራኝ የጭካኔ አገዛዝ ቢወድቅ እነ ዐፄ ገላውዴዎስ (1533—1551 ዓ.ም.) ፤ እነ ዐፄ ሠርፀ ድንግል (1555—1589 ዓ.ም.) ሐረርን ወደ ኢትዮጵያ እንደገና ለመመለስ ቢጣጣሩ አልሆነላቸውም ። በተለይ በሚቀጥለው ጊዜ ፤ የኢትዮጵያ መንግሥት ዋና መዲና (ከተማ) ከሸዋ ተጠቅሎ ሔዶ በጉንደር ስለ ተመሠረተ ያገሩ ርቀት ፤ ወደ መጨረሻ ዘመን (17—18ኛው መቶ ዓመት) የጉንደር ነገሥታት ሥልጣን መዳከም ፤ የነ ዑመር ወላስማን ተከታዮች ሥልጣን የገፋፉት መሳፍንት ራሳቸው አቅም ስላጡና የርስ በርሱም ጦርነት ፋታ አልሰጥ ስላለ ፤ ሐረርንና አካባቢውን እንደሌላው የኢትዮጵያ ደቡባዊ አውራጃ ሁሉ ፤ ከኢትዮጵያ ተለይቶ የአቡበከርና የግራኝ አህመድ ተከታዮች “ሥልጣን” ወይም “አሚር” እየተባሉ በነጻነት ሲያስተዳድሩት እስከ 19ኛው መቶ ዓ.ም. ድረስ ።²

በዚህ ሁኔታ ላይ እንዳሉ ባለፈው እንዳነበብነው ፤ የግብጽ ከዲቭ ኢስማኤል የግብጽን ግዛት ከሜዴትራኒ ባሕር እስከ ሕንድ ውቅያኖስ ወይም እስከ ዛንዚባር አደርሰዋለሁ ብሎ በተነሣበት ሰዓት በቱርክ ሥልጣን ፈቃድ የምጥዋንና የሱኦኪምን ወደብ ሲይዝ በዚሁ ዐይነት አሁንም በቱርኮች ፈቃድ በ1869—70 ዓ.ም. የዘይላን ወደብ ያዘ ። በቀጥታ በቱርኮች ይታዘዝ የነበረው ባላባቱ አቡበከርም ከግብጽ ጋር ተስማምቶ የነርሱን የበላይ ገዥነት ተቀበለ ። ቀጥሎ በ1875 ዓ.ም. ራውፍ ፓሻ የዘይላና የአካባቢው ገዥ (የዘይላ ማእመር) የሚል የማዕረግ ስም ጨምሮ በሐምሌ 16 ቀን ዘይላ ገባ ።

ወደ ዘይላ ሲመጣ በምስጢር ከከዲቭ ኢስማኤል የተሰጠው መመሪያ ፤ “በዘይላና በአካባቢው ፤ በሐረርም የሚገኙትን ዐረቦችና ሕዝቦች በደህና እያያዝ ልባቸውን በመሳብ ከዘይላ ወደ ሐረር የሚወስደው መንገድ ለነጋዴም ፤ ለተመላላሽም እንዲያመች ጸጥታውን ማስጠበቅ ያስፈልጋል” የሚል ሊሆን ፤ ዋናው አሳብ ሐረርን ጭምር በቀጥታ ለመያዝ ስለነበረ ፤ “እንደዚህ ያለውን አሳብ እንግሊዞችም ሆኑ ማንም ሌላ ሰው እንዳያውቅ በምስጢር ተጠንቀቁ ። አገሩን ለመያዝ ወደ ሐረር ስትጓዙም ‘ምነው’ የሚል ጥያቄ ለሚያቀርቡላችሁ ያገርና የወንዛወንዝ ካርታ ለማዘጋጀት ነው በሉ ። ሐረርንም ከያዛችሁ በኋላ እንግሊዞች ለምን ያዛችሁ የሚል ጥያቄ ቢያቀርቡላችሁ የሐረሩ ኢሚር እያጉላላ ስላስቸገረን ፤ እናንተ ጠብቁን ብለው ነዋሪዎቹ ራሳቸው ስለ ለመኑን ነው ብላችሁ መልስ ስጡ” የሚል ነበር ።

በዚህ ጊዜ ከ1855 ዓ.ም. ዝምሮ ሐረርንና አካባቢውን ይገዛ የነበረው ሼክ ሙሐመድ ኢብን ዐሊ ኢብን አብድል ኤል ሻኩር ይባል ነበር ። እርሱም ለመገገመሪያ ጊዜ ራውፍ ፓሻ ከዘይላ መጥቶ ሐረርን ግዛት በገባ ጊዜ ተዋግቶ ነበር ። ዳሩ ግን ፤ የግብጽ ትጥቅ ዘመናዊ ስለነበረ መመከት ባለመቻሉ ልጁን ሐጂ የሱፍን በቅድሚያ ልኮ ለግብጽ ከዲቭ ገባርነቱን መግለጥ ግዴታ ሆነበት ። ነገር ግን ፤ የግብጽ ጦር ወደ ሐረር ከተማ ለመግባት ሲጓዝ በዙሪያው ያሉት አሮጭዎች የአላ ፤ የጀርሲ ፤ የባቢሌ ፤ የአቡራ . . . ነገዶች ተሰብስበውና ጠንክረው በእግርም ፤ በፈረስም እየጋለቡ በጦርና በቀስት ሰባት ሰዓት ያህል ከግብጽ ጋር ተዋግተው በመጨረሻ ሲሸነፉ ፤ እነሱም እንዳገር ልማድ ሴቶቻቸውን ልከው መገበራቸውን አስታወቁ ። ቀጥለውም መሪዎቹ በየተራ እየመጡ ለራውፍ ፓሻ እጃቸውን ሲሰጡ የግብጽ ባንዲራ ኢሚሩ ቤት ላይ በገሃድ ተሰቅሎ ሐረር በግብጽ አገዛዝ ሥር መሆኑ ታወጀ ።¹

ከዚህ በኋላ ፤ ከከዲቭ ኢስማኤል ለራውፍ ባሻ በተሰጠው መመሪያ ላይ እንደ ተገለጸው የግብጽ መንግሥት ሐረርን ለመያዝ ሲያቅድ ፤ የእንግሊዝ መንግሥት ብቻ ሰምቶ እንዳይቆጣው ከማሰብ በቀር ስለ ኢትዮጵያ መንግሥት ምንም ዐይነት ሥጋት አላደረበትም ። የፈረንሳይንና የኢጣልያን መንግሥታት ፤ ከምንም አልቆጠራቸውም ። ይሁን እንጂ ፤ ፍሬያማ በሆነው አየሩ ለሰውነት ተስማሚ በሆነው ሰፊ የሐረር ግዛት ላይ ፈረንሳይም ኢጣልያም የምኞታቸውን ዐይን ሳይወረውሩ አልቀረም ።

1 ተ.ዲ.መ. ፤ የግራኝ አህመድ ወረራ ፤ ገጽ 109—131 ።

2 E.Cerulli L, Islam d' Ieri di Oggi , pp. 157--321

1 G. Douin, L, Histoire du Regne du Kedive Ismael, pp. 583-627.

ሙሴ ዳወ የሚባለው ጸሐፊ ግብጾች በገቡበት ሰዓት የሐረር ከተማ ዙሪያውን አምስት በሮች ባሉት የግምብ አጥር የተከበበ መሆኑንና የግምቡ ቁመት በአንድ በኩል ከ3 እስከ 4 ሜትር መድረሱን፤ በሌላ በኩል ደግሞ እስከ አንድ ሜትር ተኩል ማጠፋቱን፤ ከተማዋ የተቆረቆረችው በቋጥኛ ሥፍራ መሆኑንና የከተማዋ ስፋት 481 812 ሜትር ካፈሰሆን፤ በውስጧ እንደ አባይ የመሰለው ሀያላባቸው 9 ጉድጓዶች መኖራቸውን፤ በከተማው ውስጥ የሚኖረው ሕዝብ ቁጥር 35 000 ሆኖ ቤተሰቡም የሚኖረው አንድ ፎቅ ብቻ ባለው፤ ጣራው አሸዋ በተከደ ነና መስኮት በሌለው ቤት ውስጥ መሆኑን፤ የቤቱም ሥራ ከግብጾች ቤት ሥራ ጋር ተመሳሳይ መሆኑንና በጠቅላላው በከተማው 9560 የደንጊያ ቤቶች፤ 346 የሣር ከዳን ጉጆዎች መኖራቸውን ያመለክታል ።¹

ከዚህም ጋር ትክለኛው የሐረር ባላባት ኤሚር መሐመድ ኢብን ዐሊ የሐሰት ገንዘብ (ሞህለቅ — መሐለቅ) በማውጣትና በማታለል ንግዱን ሁሉ የግል አድርጎ ሀብት በመሰብሰብ፤ ሕዝቡን፤ በማጥላላት የተጠላ ስለነበረ፤ አሁን ግብጾቹ ገብተው አዲስ የተሻለ አስተዳደር በማሳየታቸው መደሰታቸውን ይኸው ጸሐፊ ያወሳል ።²

በዚህ ዐይነት፤ ግብጾች በሐረርም፤ በዘይላም፤ በሌላውም የኢትዮጵያ ዙሪያ ግዛታቸውን ማስፋፋት እንደ ዠመሩና በሐረርም ዐሥር ዓመት ያህል እንደቆዩ፤ ባለፈው እንዳነበብነው በሱዳን የማህዲስቶች አጥቂነትና በኩፊት የኢትዮጵያውያን አሸናፊነት የተነሣ ከፍተኛ የኢኮኖሚ ውድቀት ስለ ገጠማቸው፤ በደስታ የተስፋፋትን ያህል በሐዘንና በጸጸት ከያዙበት አገር እየለቀቁ መውጣት ግዴታ ሆነባቸው ። ሐረርንም መልቀቅ ስለ ተገደዱ፤ ከራውፍ ፓሻ ወዲህ በመጨረሻ የሐረር ገዥ ተብሎ ተሾሞ ለመጣው ለዐሊ ሪዳፓሽ በ1878 ዓ. ም. ግንቦት 20 ቀን፤ ያገሩን ተወላጅ ባላባት አሚር አብዱላሂ የሚባለውን የመሐመድን ልጅ ለሐረር ገዥነት ሾሞ እርሱ ጦሩን ጠቅሎ እንዲወጣ ትእዛዝ ከካይሮ ደረሰው ። አሚር አብዱላሂ ከላይ ዘሩ የመጣው ዐሊ ኢብን ዳውድ ከሚባለው በ1639—40 ላይ ሐረርን ከሚያስተዳድረው ነው ። ኤሚር ዐሊ ኢብን ዳውድ የማዕረግ ስሙ “ኤሚር” እንደሚያመለክተው ምናልባት ዘሩ ሐረርን ካስገነባው ከኤሚር ኑር ቤን ሙጃሂድ የወረደ ይሆናል ። ከወላስሞች ቢወለድ ኖሮ አሚር በመባል ፈንታ ሠልጣን ይባል ነበር ።

የሆነ ሆኖ፤ ግብጾች ሐረርን ሲለቁ በዘይላም፤ በበርበራም ሊቆዩ አልቻሉም ። ስለዚህም በነዚህም ወደቦች እንግሊዞች ተተኩ ። በታጁራና በጅቡቲም ፈረንሳዮች ለመግባት አልመዋል ። በአሱብ ወደብም ኢጣልያኖች ገና ቀደም ብሎ 1869—70 ተመሥርተዋል ። በዚህ ምክንያት፤ እንግሊዞች ሐረርን ከዘይላና ፈረንሳዮች ወደፊት ሊያዙ ካስቡት ከጅቡቲ ጋር ለመደባለቅ ሲመኙ፤ በበኩሉ የኢጣልያ መንግሥት በተለይ ምጥዋ ከገባ በኋላ በሐረር ላይ ዐይኑን ጥሎ ነበር ። የአገር ተወላጆቹን እነ አንቶኒዎ ቸኪን፤ እነ ኮንቲ ፓሮን እየላከ መንገዱን፤ ወንዛ ወንዙንና ተራራውን ሲያስመረምር የመጨረሻው መልእክተኛ ኮንቲ ፓሮ በዚህ ዓመት (1870 ዓ. ም.) ገረሰሌ አጠገብ ሐርቲ ከሚባለው ቦታ ሲደርስ፤ ሰላይነቱ የገባቸው የአሚር አብዱላሂ ሰዎች ከነሰጩ ፈጁት ። ይኸም ለኢጣልያ “ኪጋዎቹ ከተገደሉ የነርሱን ደም ተበቅዬ ወዲያውም ሐረርን እይዛለሁ” በማለት ፕላንና ጊዜ ሲያማርጥ በሸዋው ንጉሥ በምኒልክ ተቀደም ።

ንጉሥ ምኒልክ በ1870 ዓ. ም. በዕርቅ ላይ የሐንሰ ገብተው ከተሰማሙ በኋላ፤ በጽሞና ወደ ደቡብ የኢትዮጵያ አውራጃ እየተስፋፉ ከዕለት ወደዕለት ኃይላቸውን ከማጠንከር ላይ ነበሩ ። በተለይ ልጃቸውን ወይዘሮ ዘውዲቱን የንጉሠ ነገሥቱ ልጅ ራስ አርአያ ካገቡ ወዲህ በሁለቱ መካከል ያለው መግባባት በኋላ መልሶ እስኪደፈርስ ድረስ እየሠመረ ሐዲል ።

ስለዚህ ምኒልክ ቀደም ብሎ እነ ራስ ዳርጌን፤ እነ ደጃች ወልደ ገብርኤል አባ ሰይጣንንና እነ ደጃች አስፋው ዳርጌን ወደ ደቡብ እየላኩ የአሩሲን፤ የጨርጨርን፤ የኢቱን፤ የባሌን አገር ጠቅልለው በሐረርም አካባቢ ይዞታቸውን አጠንክረው ነበረ ። ሐረርንም ከጥንት፤ የኢትዮጵያ ከፍለ ሀገር መሆኑን በመገንዘብ ይኸንኑ ፍሬያማ አገርና የደመቀ ከተማ ለመያዝ ዝግጅት በማድረግ ላይ ነበሩ ። በዚህ ጊዜ ምንም ላይ የሐንሰ በያመቱ ቢገብሩም፤ በውጭ ጉዳይ ራሳቸውን እንደ ነጻ የመንግሥት መሪ በመቁጠር ከእንግሊዝም፤ ከፈረንሳይም፤ ከኢጣልያም ነገሥታትና መሪዎች ጋር በቀጥታ የወዳጅነት ደብዳቤ ይጸጸፉ ነበር ። ከሦስቱም የበለጠ ከኢጣልያ ንጉሥ ከኡምቤርቶ ጋር ቀድሞ በአባ ማስያሰና በአንቲኖሪ በኩል የሆመሩትን አሁን በኮንት አንቶ ሊኒ አማካይነት በደብዳቤና ገጸ በረከት እየተለዋወጡ ወዳጅነታቸውን የበለጠ አጥብቀዋል ።

ቢሆንም በሐረር ላይ ብዙ መንግሥታትና ራሱም የኢጣልያ መንግሥት ጭምር ዐይናቸውን እንደ ጣሉበት ንጉሥ ምኒልክ ያውቁ ስለነበር፤ በርሳቸው ወደ ሐረር መዝመት የተነሣ በአውሮፓ አገሮች፤

1 G. Douin, Histoire du Regne du Kediye Ismael, III Tome 3e Parties, p.615.

2 Ibid.

በተለይም በኢጣልያ መንግሥት ዘንድ ከፍተኛ ያለ ግጭት እንዳይፈጠር በመጠንቀቅ፣ በተለመደ የፖለቲካ ዘዴያቸው የዘመቻውን መንገድ ለማቃናት ግሰባቸውን ከዚህ ቀጥሎ ያለው ለኢጣልያ ንጉሥ የጻፉት ረዘም ያለ ደብዳቤ ያሳያል።

“የተላከ ከንጉሥ ምኒልክ፣ ይድረስ ከከበረ ከታፈረ የኢጣልያ ንጉሥ ኡምቤር (ኡምቤርቶ) . . . ንጉሥ ሆይ . . . አሁን እምነግርዎ ነገር እጅግ የከበደ የበረታ ነገር ነው። በዚህ ደብዳቤ ቃል ፍቅሬትና ማክበሬት እንዲያውቁልኝ ተስፋ አለኝ። ይህ ደብዳቤ ሲደርስ ሐረርጌንና የሐረርጌን አውራጃ አገር ሁሉ መያዜ ጥርጣሬ የለውምና ይወቁት ብዬ ነው። ይህም አገር በአያቱና በቅድመ አያቱ ዝምሮ የሸዋ ግዛት ነበር። * በዚህ ነገር የተነሣ የአውሮፓ ሰዎች የሚሉትን አላውቅም። ይከፋ አይመስለኝም። አሁን ንጉሥ የሚገባኝን ገንዘቤን አገሬን ነውና የወሰድሁት ስለይ ሆነው ለዚህ ነገር የሚነሣውን ሁሉ ይመልከቱልኝ ብዬ እለምንዎ ታለሁ።

“ዳግመኛም ይህን አገር የያዝሁበት ምክንያት ባጭሩ አስረዳዎታለሁ። ሐረርጌ ቀድሞ የኢትዮጵያ መንግሥት ላለ የአገሬ ጭማሪ ነበር። የእስላሞች ጦርነት የተነሣ ጊዜ ከሁሉ ይልቅ የግራኝ ጦርነት ኢትዮጵያን ያጠፋ ጌታ በተወለደ በ1600 ዘመን ብዙ አገር ሔደብን። ከሔደብን አገር ሁሉ ቁጥር አንዱ ሐረርጌ ነው። እግዚአብሔር ግን፣ ክርስቲያንን አይጥልምና እኛ በጉልበታችንም ሆነ እውነትንም ይዘን ሆነ እስላሞች ያጠፉብንን አገር ሁሉ እየተዋጋን እንደገና እያቀናን መለስነው።

“የእስጣንቡል መንግሥትና የምስር መንግሥት ያባ ቶቻችን መንግሥት ጥፋት አገዛቸውና በባሕር ዳር የነበረውን አገራችንን ሁሉ ሐረርጌን ጨምረው ይዘውብን ነበር። ንጉሠ ነገሥት ዮሐንስ በእግዚአብሔር ኃይል ቱርኮችን ድል አድርገው ኢትዮጵያን አተረፏት . . . እኛ ግን ዕርቅን ስላምን እንወዳለን። ዳግመኛ ጦርነቱን ብንጠላው ቱርኮች ሐረርጌ ላይ ቢቀመጡ ዝም ብለናቸው ነበር። አሁን

* በአያቱና በቅድመ አያቱ ሲሉ በነዘርዓ ያዕቆብ፣ በነልብነ ድንግል ማለታቸው እንጂ፣ በወሰን ሰገድና በሣህለ ሥላሴ ጊዜ ማለታቸው እንደማይሆን ዕውቅ ነው።

ግን ነገሩ ተለዋወጠ። ሐረርጌ ላይ ያሉት ወዳጆቹ ከ6 ወር ዝምረው አገሩ በእርምጃ እጅ ሆነ ከዚያ ያለ ሰው ሁሉ ፈርቷል እያሉ ዕለት ዕለት ይጽፋልኛል። አሁን እንኳን በመጨረሻ የመጣው ደብዳቤ ቱርኮች ጨርሰው ለቀቁት የሚል ነው . . . ያያቶቹን መንግሥት የእስላም ሽፍታ ወጥቶ እንዳጠፋው ዳግመኛ የእስላም ሽፍታ ወጥቶ በኋ መንግሥት ይጫወትበት ብዬ ዝም ብዬ አላይም . . . ሐረርጌ ስንገባ ሰውን ሁሉ በሃይማኖቱ እናኖራለን። ሀብታሙንም ደሀውንም እኩል እንገዛለን፣ እንጠብቃለን፣ ንግድም እንዲቀና በጣም እንጥራለን . . . ይህ መልካሙ ሐሳባችን በንጉሥ ፊት የተወደደ እንዲሆንልን ተስፋ አለን። ሁሉን የሚችል እግዚአብሔር ንጉሥንም፣ ሕዝብዎንም መንግሥትዎንም እንዲጠብቅ እለምናለሁ።¹ ደብዳቤው የተጻፈው በግንቦት መሆኑን ሲያመለክት ዓመተ ምሕረቱ እንደሌላዎቹ አልተጻፈበትም። ነገር ግን ዓመተ ምሕረቱ እንደ ኢት. ቁ. 1877 ዓ. ም. መሆን አለበት።²

በዚህ ዓመት በግንቦት ወር 1877 ዓ. ም. ንጉሥ ምኒልክ ይኸን ደብዳቤ ጽፈው በስምንተኛ ወር በታኅሣሥ 1878 ዓ. ም. ወደ ሐረርጌ ዘመቱ። በዚህ ጊዜ አሚር አብዱላሂ ከግብጾች ተሾሞ በሐረር ግዛት የቆየው ሰባት ወር ብቻ ነው። ስለ ሐረር ዘመቻ ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ በመጠኑ ዘርዘር አድርገው እንደዚህ ሲሉ አሥፍረውታል። “ . . . 0% ምኒልክ የራስ ዳርጌና የደጃች ወልደ ገብርኤል ከዲና (ዶሩሲ ተዋጊ ባላገር) ጋራ ተሰላልፈው መከረማቸው አሳዝኖዎ (አሳዝኗቸው) * በ1879 ዓ. ም. በኅዳር 4 ቀን ወደ አሩሲ ለመሔድ ተነሡ . . . በታኅሣሥ 10 ቀን ገለምሶ ከገለምሶ ተነሥተው ወደ ሐረርጌ ተጓዙ። በ18 ቀን (ታኅሣሥ 1879) ሒርና ሰፈሩ። በ21 በወሰራ መገናኛ ቡርቃ ወንዝ ሰፍረው . . . በ24 ቀን ገበያ ወንዝ ላይ ሠፈሩ።

“በዚያ ቀን አሚር አብዱላሂ ምሽግ መሸጎ ጨለንቆ ላይ ተሠልፎ ይጠብቅ ነበር። ነገር ግን፣ በነጋው (በማግሥቱ) ለቆት ሔዶ ባዶውን ተገኘ። በ25 ቀን ሚታና ወበራ መገናኛ ጨለንቆ ላይ

1 I. Guidi, I Framenti Relativi alla Storia di Abisinia በሚል ርዕስ ካላተመው ውስጥ። ተ.ጸ.መ. የግራኝ አህመድ ወረራ፣ ገጽ 155። Marcus, Life and Times of Menelik
2 በገጽ 90 ምኒልክ ደብዳቤውን የጻፉት እ.ኤ.አ. ጁን 4/1885 ነው ይላል። ይህም ግንቦት ወር 1877 ዓ. ም. መሆን አለበት። ልዩነቱ የ8 ዓመታት ነውና።
* በርሳቸው አነጋገር አሳዝኖዎ ይላል። ባባቶቻችን አጻጻፍ ስለ ንጉሥ ሲጻፍ አሳዝኗቸው አይባልም።

ሠፈሩ ። በ26 ቀን በዓለ ልደት (ገና) ቀርቦ ነበርና ሰርድ ከብት ለማምጣት ወራሪ (ዘራፊ) * ሔዶ ብዙ ላም ተያዘ ። የሐረሩም ገዥ የአሚር አብዱላሂ ሠፈር ወራቢሊ ላይ ታየ ። ከዚያ ለዕርቅ አስበው ‘ግባ እኔ ላንተ ነው እንጂ የመጣሁት አገር ለማጥፋት አልመጣሁም’ ተገባህ ተተገዛህ አገር አልነሣህም ኋላ ይጠጥሃል’ ብለው ላኩ በት ። እርሱ ግን ፡ ይህን ቢልኩበት የፈሩት መስሎት መልክተኞችን አሰራቸው” በማለት ከዘረዘሩ በኋላ ፡ ጸሐፊ ትእዛዙ ስለ ውጊያው እንደዚህ ብለዋል “... አሚር አብዱላሂ ‘ዛሬ (ታኅሣሥ 29 ቀን) በዓለ ልደት ነውና ክርስቲያኖች አይሰለፉም(አይዋጉም)’ ብሎ መክሮ ጦሩን ጠቅልሎ ሰኔድሩን (ባለጠበንጃውን) ከፊት ፡ መድፎቹን ከመካከል ፡ ቀስተኛውን ከኋላ ፡ ከዚያ ቀጥሎ ፈረሰኛውን ጋሸኛውን * * አሰልፎ በአምስት ሰዓት ወደ ሠፈር መጣ... ንጉሡ መነጥራቸውን ከዙፋናቸው ፊት አቁመው ሲመለከቱት ከሠፈር ማዶ ያለውን ቁልቁለት ወርዶ ከደኑ * * * (እፍሱላቱን) * * * ሰማዶ ለጀህድ (ለቅዱስ ጦርነት)ሲመጣ አዩት ።

“በዚህ ጊዜ በቁጣ... ሠራዊታቸውን ‘ሔደህ በለው’ ብለው አሰልፈው ሰደዱት ። ንጉሡም የቤት አሸከሮቻቸውን ፡ ዘበኞቻቸውን... ይዘው ተከተሉ ። አሚር አብዱላሂም መድፎቹን ማስተኮስ ዝመረ ። በዚህ ጊዜ ከመኳንንትም ፡ ከቤት አሸከሮችም ፡ ከሠራዊትም አሜሪው ፈረሰኛ ሔዶ ገጠመው ። በዚያ ጊዜ ጽኑ ውጊያ ሆነ ። የንጉሡ ሠራዊት መድፎቹን እጅ አድርጎ (ማርኮ) አዘረበት ። የግንባሩም (ግንባር ቀደም ተዋጊ) ሲዘልቅና ሲገጥመው አሚር አብዱላሂ ድል ሆነ ። ነፍጡንም (ጠበንጃውንም) መድፋንም ፡ ሠራዊቱንም ሥላሴ ለቀቡት ንጉሥ (ለምኒልክ) አበርክቶ ባንድያ ፈረሱ (ጋልቦ በማምለጥ) ራሱን አዳነ ። የንጉሡ ሠራዊት ከወራቢሊ በታች ያቦት ከባሕሩ ድረስ እያሳደደ ድል አድርጎ የሠፈሩን ድንኳን ተቃዶ (ቀዳዶ በመካፈል) ተመለሰ ። ባላገሩንም ለውጊያው ሰብስቦት ነበርና አንማረክም እያለ ጠንክሮ ተዋግቶ ድል ሆነ... ንጉሡም ሠራዊታቸው ጠቅሎ ሲገባ ሲመለስ አይተው ፡ ከሠፈራቸው ገብተው ለእግዚአብሔር ምስጋና አቅርበው መላልሰው መድፍ(የደስታ) አስተኩሱ ።¹

* በጠላት ወገን ሆኖ የሚዋጋውን ባላገር ይዝረፍ ብለዋል ማለት ነው ።
 * * ጋሸኛ የሚሉት በግራ ከንዱ ጋሸውን እየመከተ በቀኝ እጅ በጦር ወይም በጉራዴ የሚዋጋውን ከፍል ነው ።
 * * * ከደኑ ወጣ ብሎ ያለው በር ።
 * * * ከውጊያ በፊት የሚደገም ጸሎት ።
 1 ጸ.ት. ገብረ ሥላሴ ፡ ታሪክ ዘመን ዘዳግማ ዊ ምኒልክ ፡ ገጽ 145 ።

ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ የጦርነቱን ሁኔታ በዚህ ዐይነት ካመለከቱን በኋላ ፡ በማግሥቱ ስለ ከተማው አያያዝ ንጉሡ በድል አድራጊነት ግርማ በእንዴት ያለ አኳኋን እንደገቡ አጠር አድርገው እንደዚህ ብለዋል ። “... በታኅሣሥ 30 ቀን ከጨለንቆ ተነሥተው በወራቢሊ ወርደው ያቦት ከባሕሩ ዳር ሰፈሩ ። የያቦት ሰዎችም ግብራቸውን አገቡ ። ከዚህ በኋላ ራስ ዳርጌን ለጓዝ (ጥበቃ) ደጀን ትተው በጥር 10 ቀን ወደ ሐረርጌ ገሠገሡ ። አሚር አብዱላሂም ጦር እንደ ደረሰበት ባየ ጊዜ ‘ልግባ ፡ ልገዛ ፡ አገርዎንም አያጥፉት’ ብሎ ላከ ። ዐፄ ምኒልክም ‘... እሺ ምሬሃለሁ’ ብለው አማሬሳ ወንዝ ላይ ሠፈር አደረጉ ። እርሱም ፈርቶ ሌሊቱን ሚስቱንና ልጆቹን ይዞ ጠፋ ።

“በነጋው የአሚር አብዱላሂ አገራት ሀሊ አቡበከር ፡ የሱፍ በር ከለን ፡ ቃዲ አብደላገና ሌሎችንም ብዙ ሽማግሎች ይዘው ‘አሚር አብዱላሂ ሌሊት ጠፋብን ግምብዎን (ከተማቸውን) ይቀበሉን ሕዝቡንም አያጥፉት ንጉሥ ሆይ’ አሉ ። በዚህ ጊዜ ንጉሡ በጅሮንድ አጥናፊን * ከተማውንም ዕቃውንም ለመቀበል ሰንደቅ ዓላማቸውን አሲዘው ሰደዱ ። የሻቃ ተክሌን * * ባላምባራስ ዳምጠውን * * * የሻቃ አድነውን * * * * የሻቃ ገበየሁን * * * * በሩን ለመጠበቅ አዘዙ ። በዚያም ቀን በመካከል ላይ በድዋንበር ፈረስ መጋላ በሚባለው አደባባይና በአምስቱ በር የንጉሡ ባንዲራ ቆመበት * * * * *

ከዚህ በኋላ ፡ ንጉሡ በሦስተኛው ቀን (ጥር 3 ቀን) በሥርዓተ መንግሥት ሆነው ዘውዳቸውን ደፍተው በልብስ መንግሥታቸው አጊጠው ፡ ሠራዊቱ አምሮ ተሰልፎ መድፋም ፡ ጠበንጃውም ሙሉ ግባት ተተኩሶ ሐረርጌ ከግንቡ ገቡ ። በዚያም ጊዜ አብረው የዘመቱት ካህናት ወደ ጃንሆይ ገብተው “ኃዲጎ ተስዓ ወተሰዓተ ነገደ ቆመ ሣህለማርያም * * * * * ማዕበለ ባሕር ምድረ ሐረርጌ ገብእ ወወጽእ

* በኋላ ቢቶደድ ተብለው በዐድዋ ጦርነት ጊዜ ዋና የሰንቅ ኃላፊ የነበሩት ።
 ** በኋላ ፈታውራሪ ተብለው ወለጋን ሲያስተዳዳድሩ ኖረው ዐድዋ ከጦርነት ላይ የሞቱት ።
 *** በኋላ ፈታውራሪ ተብለው መስኮብ ተልከው ሲመለሱ ዐድዋ ጦርነት ላይ የሞቱት የነራስ ደስታ አባት ።
 **** የሻቃ አድነው በኋላ ሊቀ መኳስ ሆነው ዐድዋ የዘመቱ ።
 ***** በኋላ ፈታውራሪ ተብለው በዐድዋ ጦርነት ጊዜ የጦር አበጋዝ ሆነው በታላቅ ገርግንነት ሕይወታቸውን ከጦሩ ሚዳ የሠዉ ።
 ***** የኢትዮጵያ ባንዲራ ተተክላ ለማለት ነው ።
 ***** ሣህለ ማርያም የምኒልክ የክርስትና ስም ነው ።

በሰላም” ብለው በወረብ ማሸብሸባቸውን፤ ከዚያም ንጉሡ የሐረር ጌን ሰዎች ገንዘባቸውም ቢታቸውም እንዳይነካ በየደጃቸው ጠባቂ ዘበኛ ማለቆማቸውን ከገለጡ በኋላ፤ በመጨረሻ በጥር 20 ቀን ሐሙስ የሐረርጌን ግዛት ለባላምባራስ መኰንን፤ የደጃዝማችነት ማዕረግ ጨምረው ከሰጡ ወዲህ አሚር አብዱላሂን ለመፈለግ (ለማሳደድ) በጥር 22 ቀን ወደ ባቢሌ ገሥግሠው የሁለት ቀን ዘመቻና ወረራ ካደረጉ በኋላ ብዙ ሰው አስገብረው ብዙ ክብት ይዘው ወደ ሐረር እንደ ተመለሱ ከተማረከው ውስጥ ለማራኪው ሁለት እጅ ለንጉሥ፤ ሦስት እጅ (ከ5 ውስጥ 2 እጁ ለማራኪው 3 እጁ ለመንግሥት ለማለት ነው) ሰጥተው ከዚህ ከዘመቻው ላይ ከተዘረፈው ውስጥ በጦርነቱ ሰዓት በቅሎው፤ ፈረሱ፤ አህያው ለሞተበት ወይም ለጠፋበት አደላድለው በመስጠት ከጦር ሠራዊቱ፤ ከመድፋና፤ ከጠበንጃው፤ ከፍለው ለደጃዝማች መኰንን ትተው ወደ ከተማቸው ወደ እንጦጦ በየካቲት 28 ቀን መግባታቸውን፤ ጊዜው የሁዳዬ ወራት በመሆኑ በክብር በጽናጽል ማንሌት (ምስጋና ማቅረብ) ማድረግ ምንም በተለምዶ ክልክል ቢሆንም፤ ሕግን በሕግ እንሻር (ንጉሡ ሕግ በእንተ ሕግ) በማለት “መን ከር ተአምሪሁ ለመድኃኒኝ ሣህለ ማርያም” * እያሉ የሦስቱ አድባራት ካህናት በክብርና በወረብ እንደ ተቀበሏቸው ጸሐፊ ትእዛዙ ለታሪክ በተወልደ መጽሐፍ አብራርተውታል ።¹ ደግሞ ከሐረር ወደ እንጦጦ ሲመለሱ ከያዙት ምርኮ ውስጥ በሰንሰለት የተያዙ ውሾችና በቀፎ ውስጥ ያሉ ርግቦች ስለነበሩ ሥራ ቢቶቹ “የምኒልክ ነገር ይመስለኛል ተረት፤ አሞራው በቀፎ ውሻው በሰንሰለት” እያሉ ዘፈኑ ይባላል ።

ከዚህ በፊት የግራኝ አህመድ ወረራ በሚባለው መጽሐፍ እንዳመለከትሁት፤ ምኒልክ በሕይወታቸው ለኢትዮጵያ ከሠሩት ታላላቅ ውለታዎች ውስጥ ሐረርጌን ግብጾች ከሾሙት ከአሚር አብዱላሂ እጅ በዚህ ዐይነት ውጊያ መውሰዳቸው ብቻ ሳይሆን፤ እንግሊዞች በቅርቡ ከያዙት በዘይላና ፈረንሳዮች ወደፊት ከሚይዙት ከጅቡቲ ለመደባለቅ ሲያደቡ፤ በእንግሊዝ የተደገፈው የኢጣልያ መንግሥት እንደ ምጥዋና እንደ አካባቢው ግብጾች በሚለቁት አውራጃ መተካትን እንደ ደንበኛ መብትና ተግባር በመቁጠር ሐረርጌን ለመያዝ በሚመኝበት ሰዓት ከኃያላኑ መንግሥታት ቀድመው መያዛቸው አንደኛውን ከፍተኛ

ሥፍራ መያዝ አለበት ። ከርሳቸው መኳንንቱ፤ እመቤቶቹ፤ ተራው ወታደር፤ የወንዱ አሽከር፤ የሴቷ ገረድ ለዚህ ብሔራዊ አንድነት ደማቸውንና ወዛቸውን ያፈሰሱት ሁሉ በሕይወት ላለነው ባለውለታ ናቸው።

በዚያን ጊዜ፤ እርሳቸው ችላ ብለው ወይም የኃያላኑን መንግሥታት ጠብ በሩቁ በመፍራት በወዳጅ ዐይን ከሚያዩት ከኢጣልያ ንጉሥ ጋር ላለመጣላት ሲሉ ሐረርጌን በዚህ ዓመት ተሸቀዳድመው ባይዙ ኖሮ፤ ሁለቱ መንግሥታት ፈረንሳይና እንግሊዝ እንኳን ምንክልባት ቅኝ አገር በመጥገባቸው ችላ ይሉት ነበር ቢባልም፤ ቅኝ አገር የናፈቀው የኢጣልያ መንግሥት ሐረርጌን ቀድሞ ቢይዘው ኖሮ የኢጣልያ ሐረርጌን መያዝና የኢጣልያ ሱማሌ ይባል ከነበረውና በኋላ ከያዘው ከቅኝ ግዛቱ ጋር መደባለቁ የማይቀር ስለነበረ፤ በሁለተኛው የዓለም ጦርነት ፍጻሜ የእንግሊዝና የኢጣልያ ሱማሌ የተባሉት በኅብረት የመንግሥት አቋም ሲያገኙ የሐረርጌ ዕድል እምን ውዝግብ ላይ ያርፍ ነበረ ብሎ ለማሰብ ቀላል ነው ። ስለዚህ የኋለኛው የ1940—45 ዓ.ም. የነበረው ውዝግብ በ1879 ዓ.ም. የልደት በዓል ዕለት ጨለንቆ ላይ በቅድሚያ ተወገደ ማለት ነው ። ያገር ወሰን እንዳይደፈር ከመታገል ጋር ማስወገዱን አንድ ጊዜ ለዘለቄታ የማድረግ ተግባር ያሁኑና የሚመጣው ትውልድ ፈንታ ነው ።

የሐረርጌ አውራጃ በንጉሥ ምኒልክ መያዙ እንግሊዞችንም፤ ፈረንሳዮችንም በጣም ቆጭቷቸዋል ። እንደ ተያዘም ለመቃወም ሳይሞክሩ አልቀሩም፤ በጦር ኃይል መቃወሙንም አልፈለጉትም ። ነገር ግን በሉንዶን የእንግሊዝ መንግሥት የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ሳሊስበሪና የፈረንሳይ አምባሳደር ሙሴ ዋዴግተን በ1880 ዓ.ም. ስለ ሱማሌ ቅኝ ግዛታቸው በተለዋወጡት የስምምነት ጽሑፍ ላይ በቁጥር 4 “ሐረርጌን ይዘን ወደየግዛታችን ለመደባለቅ ምኞት የለንም ። ሌላም ኃይል ይኸንኑ አውራጃ እንዲይዘው አንፈቅድለትም” የሚል ቃል አስፍረው ተስማምተውበት ነበር ።¹ ነገር ግን የኢጣልያ መንግሥትና እነዚህ ሁለት ኃያላን መንግሥታት የሚቃወሙበትን መንገድ ጊዜና መሣሪያ ሲያማርጡ፤ ምኒልክ በሐረርጌ ላይ ይዞታቸውንና የሐረርጌን ኢትዮጵያዊነት እያደረገ እያጠባበቁ ስለሔዱ፤ በነዚያ በኩል የታቀደው ተቃውሞ ዐውቆ በመኳሸፍ የውሃ ላይ ኩበት ሆኖ ቀረ ።

* ካህናቱ ለጥምቀት በዓል ክድን ላይ ተጠቅሶ ለክርስቶስ የተደረሰውን ለምኒልክ አወራርሰው ማዜማቸው ነው ።
1 ጸ.ት ገ/ሥላሴ፤ ታሪክ ዘመን ዘዳ. ምኒልክ፤ ገጽ 147 ።

1 “... the two governments engage not to endeavour to annex Harar, nor to place it under their protectorate. In taking this engagement, the two governments do not renounce the right of opposing attempts by any other power to acquire or assert any rights over Harar...” (S. Petrides, L’Ethiopie et les Covoitisés Allemandes, pp. 135—139.)

ጥንት እነ ዐፄ ዓምደ ጽዮን፣ እነ ዐፄ ዘርዓ ያዕቆብ የነበሩበት፣ በግራኝ ወረራ ዋዜማ እነ አባ ገብረ እንድርያስ፣ እነ ራስ ደገልሃን፣ እነ ራስ ወሰን ሰገድ፣ ከግራኝ ወረራ ፍጻሜ በኋላ እነ አዝማች ፋኑኤል፣ እነ አቤቶ ሐመልማል የተጋደሉበት ሐረርጌ አሁን በመጨረሻ ዐፄ ምኒልክ ከያዙት ወዲህ ራስ መኩንን ከመኳንንቶቻቸው ጋር ከሸዋውና ከቤጌምድኑ፣ ከጉጃሚውና ከትግሬው፣ ከአሮሞውና ከጉራጌው ተወላጅ ጋር ለዚህ ምድር የአዕምሮና የጉልበት ኃይላቸውን አፍሰውበታል። የነዚህ የቀደምት የትክለኞቹ ተወላጆች ዛሬ በሕይወት የሚገኙት አገራችን ነው፣ ቤጌምድር ጉጃም፣ ትግሬይ ነው በማለት ፈንታ የሐረር ተወላጅ ነን ይላሉ። ከሀገሬው ተወላጅ ከአደሬው፣ ከሰማሌው፣ ከአሮሞውና ከኢሳው፣ ከአዳሉ ጋር ዘራቸውንና ልማዳቸውን ደባልቀው ይኖሩበታል።

የመጨረሻው የሐረር ገዥ አሚር አብዱላሂ

(ከሪቫርድ ፓንክረስት ዝግጅት)
(ኢትዮጵያ ኢንግሬሽን)

(አርኪፒዮ ሰቶሪኮ ዴ ሶፕራሶ ሚኒስቴር ዴል አፍሪካ ኢታሊያና፡ ሮግ)

ምዕራፍ ሐያ ስድስት

የደጃች ኃይሉና የደጃች ወልደ ሚካኤል የዘር አንድነት

የባላባቶቹ የሥልጣን ፍልሚያ

ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ ሁለት ጊዜም በሜዳ ጦርነት ግብጽን ቢያሸንፉም ፡ የእሸናፊ ወሰን የለውም በማለት በተለይ ከጉራዕ ጦርነት ወዲህ የተከበበውን የግብጽን ጦር ወደኋላቸው እንዳለ ትተው ከነሠራዊታቸው ወደ ምጽዋ ገሥግሠው ከቀይ ባሕር ወዲህ ማዶ የነበረውን የግብጽ አገዛዝ ጠራርገው ማስወጣት ሳያምራቸው አልቀረም ነበር ። ነገር ግን ፡ ይኸን ለማድረግ በቅድሚያ በመላው የኢትዮጵያ ግዛት በየእውራጃው የሚገኙትን መሳፍንትና ባላባት በቁጥጥራቸው ሥር ማድረግ ነበረባቸው ። ይኸን ከማድረጋቸው በፊት ከሐማሴን ወደ ቆላው ወደ ምጽዋ ወርደው ፡ ወደ ግራም ፡ ወደ ሐባብና ወደ ቦጉሱ ወደቀኝም ወደ ዙላና ወደ አራፋሊ ታጥፈው ከግብጽና እነርሱንም ከተጠጉት የእስላምና የክርስቲያን ባላባቶች ጋር በመዋጋት ያለ ኃይላቸውን እዚያ ላይ ቢያደክሙ ኖሮ ፡ ከዚህ በፊት ደጋግመን የጠቀስናቸው የሸዋ ፡ የወሎ ፡ የለቆጣ ፡ የቤጌምድር ባላባቶች በላያቸው ላይ ሊነሡ ፡ ወይም ባይነሡም የንጉሠ ነገሥቱ ኃይል ሲዳከም ለወደፊቱ የማይበገሩ ባላጋራዎች ሊሆኑ በቻሉ ነበር ።

ይኸን እስቸጋሪ ሁኔታ በትክክል ተገንዝበውት ስለነበር ሁለት ጊዜ ከሩቅ አገር ፡ ባሕር ተሻግሮ ፡ ከግብጽ በምጥዋ በኩል ጦር ልኮ ከአስወጋቸው ጠላታቸው ከከዲሽ ኢስማኤል ጋር ነገሩ እንዳይከር “ወንድሜ ወዳጄ” እያሉ ደብዳቤና ገጸ በረከት እየተለዋወጡ በሰላም ድርድር የግብጽ ጦር ከሐማሴንና ከአካለ ጉዛይ ለቆ እንዲወጣ መጣ ጣር ግዴታ እንደ ሆነባቸው አጋባቢ ሊገነዘበው ይችላል ። እንደዚህ በልስላሴ ካልያዙት ፡ “ለእንደርታው ለወልደ ሥላሴና ለዓድዋው ለራስ ሚካኤል ሲሑል ተወላጅ ለዮሐንስ አንገዛም” የሚሉት አላይ ከጠቀስናቸው ሌላ በዚያው በቅርቡ ከነበሩት ከደጃች ወልደ ሚካኤል በቀር የአጋሜው የሰባጋዲስ ወገኖች ሳይቀሩ ለመሸፈትና ቢመቻቸውም መንግሥታቸውን ከመቀማት አይመለሱም ነበር ።

በዚያን ሰዓት ፡ ከሁሉም የበለጠ ያሠንቸው የነበሩት ዋናው የዙፋን ባላንጣቸው የሸዋው ንጉሥ ምኒልክ ነበሩ ። ስለዚህ ከጉራዕ

ጦርነት በኋላ አላባቸውን ወደ ሸዋ አምርተው ወደዚያ ተጉዘው ምኒልክን ለማሳመን ሲዘጋጁ በግብጽ ግንባር የነበረውን ጉዳይ በለዘብታ ለመያዝና የሰላም ድርድር ለማድረግ እንደ ተገደዱ ሁኔታው ያስረዳል። ሆኖም ጉዳዩ ካገር ወረራ ዐልፎ የሃይማኖት ጦርነት ጠባይ ጭምር ስለያዘ፣ ምኒልክም ሌሎችም ፈንገጥ የማለት መልክ ቢያሳዩም ከአገርና ከሃይማኖት ባላንጣ ጋር በግልጽ አልተደረሱም።

ከዐፄ ዮሐንስ በኩል ሐቀኛ የሰላም መንገድ ቢፈለግም፣ በሰምምነት እስረኛውንና የገዛ ልጁን ካገኘ ወዲህ፣ በመሸነፉ የቆጩውና ዘመናዊው የጦር መሣሪያው ባፄ ዮሐንስ እጅ በመግባቱ እንደ አላት ያንገበገበው ኢስማኤል በሰላሙ ድርድር ጊዜ ከዐፄ ዮሐንስ መላከተኞች ከነሉት ገብረ እግዚአብሔር እጅ የወዳጅነት ደብቤና ገጸ በረከት እየተቀበለ፣ የራሱንም ገጸ በረከትና ወዳጅ መሰል ደብዳቤ ወደ ዐፄ ዮሐንስ በሚልከበት በዚያው ሰዓት ለዐፄ ዮሐንስ ባላጋራ ለደጃች ወልደ ሚካኤል ውስጥ ውስጡን እርዳታ እየሰጠ ለማጠናከር ይሞክር ነበር። በዚህ ምክንያት፣ ለዋናው አዝማች ለራቲቭ ፓሻ እንደዚህ ብሎ ጽፎለት ይገኛል፡፡ “ደጃች ወልደ ሚካኤል ወታደሩን ይዞ ለሐማሴን ግዛት ተሾሞ የመጣውን ደጃች ኃይሉን ሐጂ ልሰር ብሎ ቢያማከርህ አትከልከለው። በዚህ መስመር እንዲያውም መፍቀድ ብቻ ሳይሆን ያገሩን ተወላጅ ሰብስቦ የሚዋጋበትን መሣሪያም ገንዘብም ልትሰጠው ይገባል። ይሁን እንጂ፣ ወልደ ሚካኤል ኃይሉን ሊወጋ መሔዱ በኛ ፈቃድ መሆኑን እንዳይገልጽ መጠንቀቅ አለበት። ምናልባት ወልደ ሚካኤል ኃይሉን ወግቶ መማረኩ የተወራና ከንጉሡ ከዮሐንስ ዘንድ ‘ምንድነው ምክንያቱ’ የሚል ጥያቄ የተላከብህ እንደሆነ ነገሩን በፍጹም እንደማታውቅና ወልደ ሚካኤል ያደረገው ያለፈቃድህ መሆኑን መግለጽ አለብህ። እንዲያውም አጠራጣሪውን ሁኔታ ለማስወገድ ለወልደ ሚካኤል ‘ከኃይሉ መዋጋትህን እንቃወማለን’ የሚል ጸፍለትና ‘በጉን ደግሞ የጸፍነው ለውሸት ነው እንዲያውም በርታ’ ብለህ በጽሑፍ እስረዳው”።¹

በዚህ ደብዳቤ ላይ በሕዝብ መሪነት በከፍተኛ ደረጃ የተቀመጠው የኢስማኤል የቅጥፈትና የማጭበርበር አቅዋሙ በግልጽ ይታያል። በዚህ ዐይነት ራሱ ሁለት ጊዜም ጦር ልኮ በማዋጋት ዮሐንስን ማጥቃት ያቃተውን አሁን በገዛ ወገናቸው ለማስጠቃት ፈለገ። በዚሁ ጉን ደግሞ፣ ደጃች ኃይሉ ባፄ ዮሐንስ ፈቃድ ተሾመው ወደ ሐማሴን

1 G. Douin, Histoire du Kedive Ismael, pp. 1029 1042.

መምጣታቸውን ሲረዳ በፊተኛው ጊዜ ከራቲቭ ፓሻ ጋር የተጸጸፉትን ደብዳቤ ፈልጎ፣ “ይኸው እርስዎን ከድተው ጽፈውልኝ ነበር” አሰኝቶ ንጉሡን ከታማኛቸው ለማጣላት ጥረት አድርጓል።¹

በአንዱ በሐማሴን ግዛት ዘመዳሞቹ ወልደ ሚካኤልና ኃይሉ ሊዋጉ ከዝግጅት ላይ ይገኙ ነበር። የወልደ ሚካኤልና የኃይሉ አባቶች ከጉንደር ነገሥታትና መሳፍንት ሲሾሙ ሲሻሩ የኖሩ ናቸው። በዕድሜ ከደጃች ወልደ ሚካኤል ደጃች ኃይሉ 15 ዓመት ያህል ይበልጣሉ። እነዚህ ሁለት ባላባቶች ርስተ ጉልታቸው የደጃች ኃይሉ ጸሐዘጋ ሲሆን፣ የወልደ ሚካኤል ሐጸዘጋ ይባላል። ሁለቱም እዚያው ሐማሴን ውስጥ በዘር ግንድ የተገኙ ሆነው ሳለ፣ እንደ እነሱ አባቶቻቸው በሐማሴን ግዛት ሲዋጉም፣ ሲታረቁም ብዙ ዘመን አሳልፈዋል።

ሁለቱ ባላባቶች የኖሩት፣ የኢትዮጵያ ነገሥታት ሥልጣናቸው የወደቀበትና መሳፍንት በየአውራጃው ተመሥርተው እርስ በርስ በተዋጉበት ዘመን ነበር። በሸዋ መርዕድ አዝማች ወሰን ሰገድ፣ በጉጃም እነ ራስ መርዕድ ኃይሉ፣ በሰሜን እነ ራስ ገብሬ፣ በቤገምድር እነ ራስ አሥራትና እነ ራስ ወልደ ገብርኤል ነበሩ። ከነዚህም በኋላ እነ ራስ ትግሣ መርሶ በጉንደር የእንደራሴነቱን ሥፍራ የያዙበትና በየጊዜው እርስ በርሳቸው እየተዋጉ በመተላለቅ ሥልጣን የሚሻሙበት ጊዜ ነበር።

በዚሁ ጊዜ፣ ከመረብ ወዲያና ከመረብ ወዲህ ባለው የትግረና የትግራይ ግዛት እነ ራስ ወልደ ሥላሴ በእንደርታ፣ እነ ደጃች ገብረ ሩፋኤል በተምቤን፣ እነ ደጃች ሰባጋዲስ ወልዱ በእጋሚ የገነኑበት ጊዜ ነበር። የደጃች ወልደ ሚካኤል እያትና አጎት እነ ከንቲባ ተስፋና እነ ከንቲባ ዘርዓይ ሐማሴንን ሲገዙ ኃይሉ በሐማሴን ውስጥ የወጣትነት ጊዜያቸውን ካሳለፉ ወዲህ ለደጃች ሰባጋዲስ ልጅ ለሹም አጋሚ ካላ እድረው ከርሳቸው ጋር ሳሉ፣ የሰሜንን፣ የወልቃኢትንና የጸገዴን ግዛት ከያዙት ከደጃች ውቤ ኃይለ ማርያም ጋር ለጦርነት በተሰለፉበት ሰዓት ኃይሉ ከካላ ጋር ሆነው በ1832 ዓ.ም ወቤን ተዋግተዋል። ድሉ የውቤ ሆኖ ጌታቸው ካሣ ሲማረኩ እርሳቸው እምልጠው ወደ ሀገራቸው ወደ ጸሐዘጋ (ሐማሴን) ሔደዋል። በዚህም ጊዜ አባታቸው ተወልደ መድኅን እርጅተው እቤት መዋል ዝምረው ነበርና በአባታቸው ፈንታ እርሳቸው ከሹም አጋሚ ካላ የደጃዝማችነት ማዕረግ

1 Ibid.

እንዳገኙ ከጦርነቱ መልስ የጸእዘጋን ግዛት ይዘው ማስተዳደር እንደ ዝመሩ ከላይ እንዳልነው፤ የሹም እጋሜ ካሣና የደጃች ኃይሉ ባላጋራ ደጃች ውቤ የሁለቱን ተቃዋሚዎች እየመለሱ ግዛታቸውን ከመረብ ወዲያ ባለው በሐማሴን፤ በአካለ ጉዛይና በሠራዊ አውራጃ አስፋፉ።

በዚህ ጊዜ ኃይሉ ግዴታ ሆኖ ለደጃች ውቤ ስለገቡላቸው፤ የሐማሴንን ግዛት መርቀውላቸው ወደ ስሜን ተመለሱ። ከዚህ በኋላ የሠራዊ ሕዝብ “እኛንም ጭምር ይዘው ከውቤ እገዛዝ ያድኑን” የሚል አሳብ ስላቀረቡላቸው “እሺ” ብለው የሠራዊንና የሐማሴንን ግዛት ይዘው በውቤ ላይ እንደ ሸፈቱ ሳይቀናቸው ቀርቶ በውቤ ትእዛዝ ታስረው ወደ ስሜን መጥተው በግዞት ላይ እንዳሉ በ1847 ዓ.ም. ዐፄ ቴዎድሮስ ከውቤ ጋር ተዋግተው ያሸነፉ ጊዜ ኃይሉ ከስር ቤት ወጥተው በሹመት እንደገና ወደ ሐማሴን ተላኩ። ቀጥሎ ባለው ጊዜ በ1852 ዓ.ም. ባፄ ቴዎድሮስ ላይ የደጃች ውቤ እህት የወ/ሮ የውብ ዳር የልጅ ልጅ ደጃች ንጉሤ (አገው ንጉሤ) ሸፍተው ከስሜን አልፈው በትግራይና በትግሬ ላይ በተስፋፋቦት ሰዓት ኃይሉ ለቴዎድሮስ በመታመን ከንጉሤ ጋር ከተዋጉ በኋላ ተሸንፈው ንጉሤ የሐማሴንን ግዛት ለወልደ ሚካኤል ወንድም ለደጃች መርዕድ ሰጡ። በዚህ ዐይነት ኃይሉ በደጃች ውቤና ባፄ ቴዎድሮስ እንደዚሁም ባፄ ተክለ ጊዮርጊስና ባፄ ዮሐንስ ጊዜ እንድ ጊዜ ሲሾሙ፤ ሌላ ጊዜ ሲሻሩ ወይም ሲጋዙና ሲታሰሩ ቆይተዋል።

ከዐፄ ቴዎድሮስ ሞት ወዲህ ዋግሹም ጉበዜ ላስታንና ትግራይን በሚገዙበት ጊዜ ቀደም ብለው ወልደ ሚካኤል ስለገቡላቸው፤ ኃይሉን ሸረው ለወልደ ሚካኤል የደጃዝማችነት ማዕረግ ጨምረው ስለሰጡባቸው፤ ከአገው ንጉሤ ሞት በኋላ ለቴዎድሮስ ታማኝ የሆኑት ደጃች ኃይሉ በዚህ ጊዜ ከደጃች ወልደ ሚካኤል ጋር ተዋጉ። በሌላ በኩል ደግሞ በዚሁ ዘመን በእንደርታ፤ በተምቤን፤ በዐድዋ የገነኑት ደጃች ካሳ (የወደፊቱ ዐፄ ዮሐንስ) በዚህ ጊዜ ጎብረታቸው ከደጃች ወልደ ሚካኤል ጋር ነበር። በተረፈ በዚሁ መካከል የሸፈው ባላባት ራስ ባርያው ገብረጸድቅ በትግራይ ላይ ካፄ ቴዎድሮስ ተሾመው ከነደጃች ካሳ ጋር በደብረሲና ተዋግተው ባርያው ስለ ተሸነፉ በደጃች ከሳ ፈቃድ ወልደ ሚካኤል ወደ ግዛታቸው ተመለሱ። ቀጥሎ ባለው ጊዜ ካሳ (ዮሐንስ) እንደገና ወልደሚካኤልን ሸረው ኃይሉን በሐማሴን ሲሾሙ፤ ወልደ ሚካኤልን በእናታቸው አገር በቃርኒሽምና በደምበሳን ወስነዋቸው ቆይተው ነበር።

በዚህ ዐይነት ምስቅልቅልና ዝውውር ሁኔታ ላይ እንዳሉ ካሳ ከዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ተዋግተው ንጉሠ ነገሥት በሆኑበት ጊዜ ባርያው

ከልብ ስለታመኑላቸው፤ በጠቅላላው ከመረብ ወዲያ ባለው በሠራዊና ሐማሴን ላይ ጠቅላይ ገዥ አደረጉዋቸው። በዚሁ ጊዜ የግብጽ መንግሥት ባለፈው እንዳነበብነው፤ በኢትዮጵያ ላይ መስፋፋት ስለገጠመረ ከራስ ባርያውና ካፄ ዮሐንስ ጋር ያላቸውን ጠብ ለመበቀል ሲሉ ወልደ ሚካኤል በግድ ወደ ግብጾች ተጠጉ። ነገር ግን ዐፄ ዮሐንስ በጉራዕ ጦርነት ፍጻሜ ላይ እስከ ካይሮ ድረስ እነ አቶ ገብረ እግዚአብሔርን እየላኩ ከከዲቭ ኢስማኤል ጋር የሰላም ውል በሚደራደሩ በት ጊዜ ለሐማሴን የደጃች ወልደ ሚካኤልን ነዋሪ ባላንጣ ደጃች ኃይሉ ተወልደ መድኅንን ሾመው ልከው እርሳቸው በዚሁ ዓመት (1870) ዓ.ም. የሸዋውን ንጉሥ ምኒልክን ለማስገበር ረዥሙን የሸዋ ጉዞ ዝመሩ።

ምዕራፍ ሐያ ሰባት

ደጃች ኃይሉና ራስ ባርያው ከደጃች ወልደ ሚካኤል ጋር በየተራ ተዋግተው እንደሞቱ፡ በሐማሴን የሻለቃ አሉላ እንግዳ መሸም፡ የራስ ወልደ ሚካኤል፡ ከምሕረት በኋላ እስራት

በፊት ደጃዝማች በሚባሉበት ጊዜ፡ በጉንደት (ጉንዳጉንዲ) ጦርነት ወልደ ሚካኤል ካፂ የሐንስ ወገን ሆነው ከግብጾች ጋር በዝግግንነት እንደ ተዋጉ ብዙ ግብጻውያንንም በመማረክ ንጉሠ ነገሥቱን አስደስተው የሐማሴንን ግዛት ተቀብለው ነበረ። ፆኋላ ግን፡ የጉራዕ ጦር ነት ሲቃረብ ዐፄ የሐንስ ሠራዊታቸውን ይዘው መረብን ተሻግረው ወደ አከለ ጉዛይ ሲጓዙ የወልደ ሚካኤልን የሥልጣን ተፋላሚ ደጃች ኃይሉን አስከትለው ስላመጡ፡ እኔን ሽረው ሹመቴን ለኃይሉ ሊሰጡ ነው በሚል ጥርጣሬ ከንጉሠ ነገሥቱ ሸፍተው ወደ ግብጾች መግባታቸውን በዚህም ጊዜ የግብጽ ባለሥልጣኖች ለወልደ ሚካኤል የራስነት ማዕረግ ሰጥተው እንዳስደሰቷቸው ተጽፏል።

በፊተኛው ወቅት ያሰቡትን አናውቅም እንጂ፡ ንጉሠ ነገሥቱ በጉራዕ ጦርነት ድልን ከተገብዙ በኋላ፡ ከመረብ ምላሽ ያለውን የሐማሴንን ግዛት ለደጃች ኃይሉ ተወልደ መድኅን መስጠታቸው የተረጋገጠ ነው። በዚህም ጊዜ፡ ንጉሠ ነገሥቱ ከሐማሴን ዐድዋ ከዚያ ወደሸዋ ሲጓዙ ኃይሉ ወደ ሐማሴን ሔደው ማስተዳደር ዝመሩ። ከጉራዕ ጦርነት በፊት በውድም፡ በግድም ወደ ግብጾች ተጠግተው ከነበሩት ውስጥ ብዙ ሰዎች እየመጡ ገቡላቸው።

ዳሩ ግን፡ በሚዳ መዋጋት ያልሆነላቸው፡ ወይም በውል ሰላም አድርጎ ከልብ መታረቅም የቆሟቸው ግብጾች ~~የወረደው~~ እንዳመለከት ነው፡ ባንድ ወገን ላፂ የሐንስ የሰላም እጃቸውን እየዘረጉ፡ ሁለተኛውን እጃቸውን በዚያው ሰዓት ለወልደ ሚካኤል ዘርግተው የጦር መሣሪያም፡ ገንዘብም በጉን እያቀበሉ በቁጥጥራቸው ሥር የነበሩትን እነ አቶ አስገደምን፡ እነ አቶ ወልደ ጋብርንና ሌሎችንም እንዲተባበሩዋቸው አድርገው ከኃይሉ ጋር ለመዋጋት በሚዘጋጁበት ሰዓት በወታደራዊ ትጥቅ ረገድ የወልደ ሚካኤል ከኃይሉ የበለጠ ዘመናዊ ነት ነበረው። ስለዚህ ደጃዝማች ወልደ ሚካኤል በግብጾች ውስጣዊ

ድጋፍ እየተረዱ በራሳቸው ታማኝ የሐጸጋ ጦራቸው ላይ የእኩል ጉዛይን፣ የሐልሃልንና የሰሐርትን ተዋጊ ጦር በማስተባበር መጥተው ዳዕሮ ካውሉስ ሠፍረው፡ “የኔ የሆንክ ተከተለኝ” የሚል መልእክት በያለበት ልከው ስለነበር የሚናብ ዘርዳይ፣ የካርኔሽም፣ የደምበላን ተወላጅ አጋማሹ ገባላቸው። ወጣቱ ልጃቸው ደጃች መኰንንም አብረው ስለነበሩ፣ ከዚህ በፊት በዕሮ መኻንና በእምባዘራብ ላይ በተደረገው ጦርነት ገጃግንነት ማሳየታቸውን አባትዮው በማስታወስ፡ “አሁንም ዕድላም ነህና የድል ዝንጣፊ* ይዘህ አዝማች ሁነን” አሉዋቸው ይባላል።

በበኩላቸው የደጃች ኃይሉ ሰዎች ከፊሎቹ “ያለንበት ሠፈር ስለማይመቸን፣ ወደ ቋራ ጉብታ ሔደን እንዋጋ” ብለው አሳብ ቢያቀርቡ ሌሎቹ ደግሞ “ግዴለዎትም እዚሁ ሆነን እንዋጋ አይሥጉ” ብለው ስለመለሱላቸው እሳቸው ም፡

“እኔ ኃይሉ
የደም ደመና
ትልቁ ወርካ**

ብወድቅም ብዙ ቅርንጫፍ ይገሩ ነው የምወድቀው” ብለው ፎክረው፡ “ሁልህም ታጠቅ” ብለው አዘዙ። ከዚያ ከመንደር ወጣ ብለው በገበያ አጠገብ በነበረ ሚዳ ላይ ጦራቸውን አሰለፉት።

በዚህ ጊዜ ወልደ ሚካኤል ከጦራቸው ለየት ብለው አንድ ሰው ብቻ አስከትለው፣ የጠላታቸውን ሠፈር የመዋጊያውን ምቹ ቦታ ለመመርመር የጸሐዘጋን ከተማና የኃይሉን የጦር ሠፈር ወለል አድርጎ ከሚያሳይ ቦታ ሆነው እየተመለከቱ ለድሉ ሥጋት ስለ አደረባቸው፡ “በውነት ይኸን ጦር እችለው ይሆን? ይኸን ድል ብትሰጠኝ ስመለሱ የሚገባህን ስለት አቀርብልሃለሁ” ብለው ለቅዱስ ጊዮርጊስ እንደ ተሳሉ የሐንስ ኮልሞዲን ያሰባሰበው አፈ ታሪክ ያመለክታል።

እኝሁ ጸሐፊ ጦርነቱ ከመዝናዎት በፊት አንዳንድ የጸሐዘጋ ሰዎች ባንድ ወገን ከደጃች ኃይሉ ጋር ሆነው ውስጡን ከደጃች ወልደ ሚካኤል ጋር እየተላላኩና ገንዘብ እየተቀበሉ ከድተው ስለነበረ ይኸን

* የድል ሰራቲ
** በትግርኛ — እነ ኃይሉ
እነ ሰርብ ደም
እነ ዐባይ ጸዕር

ያወቀው ሁሉ፡ “እነዚህ ጌታውን እንደ ሸጠ እንደ ይሁዳ ናቸው” እያለ በማማት ሲያወግዝ አንዳንዶቹም፡ “የሰኞ ቀን አይሆነንምና የዛሬው ውጊያ ይቅርብን” ብለው ቢያመለክቱ፡ “ከዚህ በፊት እኔ ያልኩትን አልተቀበላችሁም፣ አሁን ዝም ብላችሁ መዋጋት አለባችሁ” ብለው ደጃች ኃይሉ ወደ ወክዳባ ጉዟቸውን ቀጠሉ። የተጓዙትም ወደቤት ምክህ የሚያደርሰውን መንገድ ወልደ ሚካኤል ሳይዙት ለመቁረጥ ነበር። ዳሩ ግን፡ ወልደ ሚካኤል ከዚሁ ከቤት ምክህ ሌሊቱን ገሥግሠው ሲነጋጋ ወደ ወክዳባ ደረሱና ወታደሮቻቸው ምቹ ምቹውን ሥፍራ ይዘው፣ በልባቸው ተኝተው እያነጣጠሩ ሲጠብቁ ደጃች ኃይሉ ይኸን ሁሉ ሳያውቁ ዝም ብለው ወደ ጠላቶቻቸው አቅጣጫ ሲጓዙ ፀሐዩዋ ፊት ለፊት ሆና የጠላታቸውን ሠፈር ለመመልከት አስቸግራቸው እንደነበረ ጸሐፊው ያመለክታሉ።

ስለዚህ የጸሐዘጋ ሰዎች ሳያስቡት ከደጃች ወልደ ሚካኤል በኩል የጻዳክስታት፣ ያቶ ወልደ ገብርኤል ልጅ ጉግሣ ከፈረስ ሆኖ ወዲያና ወዲህ ሲል ስለታየ፣ ወዲያው የደጃች ኃይሉ ሰዎች የጌታቸውን ድንኳን ተክለው ለጦርነት ሲዘጋጁ መሪውም ደጃች ኃይሉ በበቅሏቸው ላይ ሆነው ‘እነ እገሌ በዚህ፣ እነ እገሌ በዚያ ሁኑ’ እያሉ ሲያስተናብሩ የደጃች ወልደ ሚካኤል ወታደሮች ከተደበቁበት ቦታ አነጣጥረው ተኩሰው መቷቸው። በዚህ ጊዜ መመታታቸው የገባቸው የገዛ ሰዎቻቸው ደጋግፈው ከበቅሉ አውርደው እተነጠፈ አንበሳ ቆዳ ላይ እንዳስቀመጧቸው ወዲያው ሞቱ።

የጸሐዘጋ ሰዎች በብዛት ተኩስ ቢከፍቱ የደጃች ወልደ ሚካኤል ሰዎች (ሐጸጎች) ፀሐዩዋ በጀርባቸው ስለ ነበረች፣ ምንም ሳይቸገሩ የነዚህን ዐይኖቻቸውን እያጭበረበረች አነጣጥሮ ለመተኩስ ባስቸገረቻቸው በደጃች ኃይሉ ወታደሮች ላይ እያነጣጠሩ በመተኩስ ብዙ ሰው ይጥሉ ዝመር። ከነዚህም ወገን ግን፣ የሚተኩሰው ‘የመታውን ይምታ’ እየተባለ እንደዚሁ ቢሆንም ብዙ ሰው መግደላቸው አልቀረም። በዚሁ ጊዜ የራሳቸው የደጃች ወልደ ሚካኤል ልጅ ደጃች መኰንን ተመትቶ ወደቀ።

ከዚህ በኋላ፣ የጸሐዘጋ ሰው ከጦሩ ሚዳ እየሸሸ መሔድ ሲገጥምር ደጃች ወልደ ሚካኤል ድል በማድረጋቸው ተደስተው፡ “ምርኮኛውን አሰሩ እንጂ አትግደሉ” ብለው ሳለ በኋላ ግን፣ የሚወዱት ልጃቸውን የደጃች መኰንን በውጊያው ላይ መሞቱን ባዩ ጊዜ ራታቸው ባንድ ጊዜ በቁጣ ተለውጦ ጸሐዘጋውን፡ “ያዘው! በለው! ግደሰው! ቆራርጠው!” እያሉ በፊታቸው ያገኙትን ሁሉ ይገድሉ ነበረ። ወደ ጸሐዘጋ መንደር ገብተው የጸሐዘጋ ተወላጅ የሆነውን ሁሉ እንዳስፈጁት መሬቱ

ሁሉ በጸሐዘጋዎች ሬሳ ተሸፍኖ እንደነበረ ጸሐፊው ይገልጹና ከዚህ አያይዘው በደጃች ኃይሉ ሬሳ ጉን ካቶ ተስፋ ጽዮን የተወለደው የልጅ ልጃቸው፣ የካላና የአቶ አላ (አሉላ) ልጆች፣ የልጅ ሽፋርና፣ የልጅ አባይ ሬሳ፣ የሌሎችም ወድቆ ይታይ ነበረ። በዚህ ቀን የጸሐዘጋ ከተማ የአዲ ገብሩ፣ የአዲ ተከላይ፣ የአዲ ሽፈለት መንደሮች መቃጠላቸውን ባገር ተወላጁ ጸሐፊ በትግርኛ ተጽፎ ኮልሞዲን ባላተሙት መጽሐፍ ላይ ተዘርዝሮ ይገኛል።

የሰመ ጥሩው የደጃዝማች ኃይሉ አባ ሐባል ሕይወት በዚህ ዐይነት ተፈጽሟል። ሲታሰሩ ሲፈቱ መኖራቸውን በጠቅላላ ዕድሜያቸው 68 ዓመት መሆኑን ካመለከተ በኋላ፣ ሐማሴንን የገዙበት (ያስተዳደሩበት) ዘመን 30 ዓመት መድረሱን ዜና መዋዕሉ ይገልጻል።

ዐፄ ዮሐንስ፣ በሸዋ ምኒልክን በ1870 ዓ.ም. አላምነው በሩ ሚላ (ወሎ) ላይ ከንጉሥ ምኒልክ ጋር በመተባበር የሃይማኖትን ጉዳይ በጉባዔ አከራከረዋል። ተዋሕዶ ሃይማኖትን ካጸኑ በኋላ፣ እስላሞች ከርሱ ትና እንዲነሡ ዐውጀው ከሁለት የታወቁ የወሎ ባላባቶች እንደኛውን መሐመድ ዐሊን በሚካኤል ሥያሜ ከርሱትና ራሳቸው እንሥተው በራስነት ማዕረግ በወሎ ሾመዋል። ከዚያም ዐፄ ዮሐንስ ከወሎ ወደ ለለዋ ሔደው ያመፁባቸውን ራስ ኃይሉን በማባረር ላይ በነበሩበት ሰዓት በሐማሴን ላይ የሾሟቸውን የደጃች ኃይሉንና የደጃች ወልደ ሚካኤልን ጦርነትና የኃይሉን መዋት ለሙ። ሁኔታው ብዙም ያስገረማቸው ወይም ያናደዳቸው አይመስልም። ምክንያቱም በፊተኛው ዘመን ኃይሉም እንደ ወልደ ሚካኤል የእርሳቸውን እነሣሥ ሲቃወሙ የኖሩ ነበሩ። ባፄ ዮሐንስም እጅ 16 ዓመት እንደ ታሰሩ ዜና መዋዕሉ ያወሳል።

ስለዚህ ደጃች ኃይሉ በወልደ ሚካኤል እጅ መዋታቸውን ዐፄ ዮሐንስ እንደ ሰሙ በንዴት ሔደው ደጃች ወልደ ሚካኤልን በመግደል የኃይሉን ደም በመበቀል ፈንታ ነገሩን ውጠው በትዕግሥት፣ “ባለፈው ጥፋትህ ምሕረት አድርጌልሃለሁ፣ ወደኔ ብትገባ በሐማሴን ላይ እሾምሃለሁ” ብለው ሦስት መነኮሳትን ቢልኩባቸው፣ ወልደ ሚካኤል ባደረጉት ሁሉ ንጉሠ ነገሥቱ ከልብ እንደማይምሩአቸው በመጠራጠር ወይም በሰመ ጥሩው በደጃች ኃይሉ ላይ ባገኙት አሸናፊነትና በእጃቸው በገባው የጦር መሣሪያ በመተማመን ይሁን አይታወቅም። ለጊዜው አልገባም ብለው የእምቢታ መልስ ሰጡ። ከዚህ በኋላ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ለሐማሴን ራስ ባርያው ገብረ ጸድቅን ሾመው ላኩ።

ራስ ባርያው በሐማሴን ላይ ሲሾሙ የጌታቸውን ትእዛዝ በመፈጸም በ1870 ዓ.ም. ወደ ሐማሴን ሔደው በቤት ምኝእ ሠፈሩ። እዚያም ላሉ “ደጃች ወልደ ሚካኤል መጣብም” ቢሏቸው “እንዴት እኔ እባ ጋላ እኔ እሔድበታለሁ እንጂ እሱ አይመጣብኝም” ብለው ፎክረው፣ ወደ ወልደ ሚካኤል ሲጓዙ ፊታውራሪ ገብረ አብ የሚባሉት “ከደጃች ወልደ ሚካኤል ጋር መዋጋቱን እንተውና ከዚህ ሥፍራ ብንሔድ ይሻላል...” ቢሏቸው፣ “ዝም በል አይዞህ አትፍራ ወልደ ሚካኤል እኔን ለመዋጋት የሚችል ይመስልሃልን” ብለው ተቆጥተው ለውጊያ ተዘጋጁ።

በበኩላቸው የጦር ዘዴ ከራሳቸውም፣ ከግብጾችም የተለማመዱት ኃይሉኛው ደጃች ወልደ ሚካኤል ጦራቸውን ሰብስበው ወደ ካርኔሽም ሲጓዙ፣ “በድንገት ደርሰን አደጋ ለመጣል እንዲመቸን አትነጋገሩ፣ አትሸልሉ” የሚል ትእዛዝ ሰጥተው በዝምታ እየተራመዱ እም ባደርህ* ደረሱ። በጉዞም ጊዜ አንድ ወታደር በፊተኛው የጦርነት ጊዜ ለኞ ቀን በወከድባ በደጃች ኃይሉ ላይ የተገኘውን ድል አወራርሶ “ላሌ ላሌ...” እያለ የሸለላ ግጥም መግጠም ሲዝምርና ጓደኞቹ “ዝም በል!” እያሉ ሲቆጡት ወልደ ሚካኤል ተጨት ይጨርስ ስላሉ፣

“ላሌ! ላሌ! ሰኑየ ሰኑየ ሰኑይ ወክ ድባ ድራርይ ትሽልእ ምላሕ ሂባ***”

ብሎ ከሸለለ በኋላ፣ ወልደ ሚካኤል በደስታ “አይዞህ አንድ በቅሎ እስጥሃለሁ” ብለው ተስፋ ሰጥተውት ጉዞአቸውን ቀጥለው አድ ነፋስ ከደረሱ በኋላ፣ እንዳለፈው ከደጃች ኃይሉ ጋር እንዳደረጉት ዐሐይዋ በጀርባቸው እንድትሆን ሲሉ ወደ ቀኛቸው ወደ ቤተ ጊዮር ገሰታጥፈው ቤት ምኝእ ከሚባለው ቦታ ላይ ስኞ ግንቦት 12 ቀን የሚካኤል ዕለት ከራስ ባርያው ጋር ውጊያ ዝምሩ። በዚህም ጊዜ ደጃዝማች ወልደ ሚካኤል በፈረሳቸው እንዳሉ እየፎከሩ ገብተው በመዝምሪያ ጦርነቱን የዝመረውን ፊታውራሪ ገብረ አብን*** እነ ጣጥረው ከፈረሱ ላይ እንዳለ መቱት። በዚህ ጊዜ ከራስ ባርያው ጦር ጋር ተባብሮ የነበረው የጸሐዘጋ ሰው መሸሸ ሲዝምር በዚህ መካከል

* 12 ዚሉ ሜትር ከአሥመራ።
** ስኞ ለት (በወከዳባ ከደጃች ኃይሉ ጋር የተዋጉበት ቦታና ቀን) የሰጠሽንን የድላ ምላ በዛሬው ስኞ ምላችንን አትነሣንም እንደ ማለት ነው።
*** የብላታ ገብረ መድኅን ልጅ፣ ገብረ መድኅን የብላታ አገልጽም ልጅ።

ራሳቸው ራስ ባርያው ተመትተው ወደቁ ። ክርሳቸውም ጋር ብዙ መኳንንትና የጸዓዳ ክህስታኑ አቶ ገብረ ሥላሴ (የአቶ አስገደም ልጅ) ሞቱ ። ድሉም በማያጠራጥር አኳኋን በደጃች ወልደ ሚካኤል አሸናፊነት ተደመደመ ።

በዚሁ ጊዜ ፡ ዐፄ ዮሐንስ ክሰለም ወደ ዐድዋ ተመልሰው የትንሽ ጊዜ ዕረፍት ካደረጉ በኋላ ፡ በወልደ ሚካኤል ላይ ለመዘመት ወደ ሐማሴን ሲጓዙ ደጃች ወልደ ሚካኤል በቦጉስ ፡ በሐባብና በመንሳያሉትን የግብጾች እርዳታ ይዘው ንጉሠ ነገሥቱን ለመቋቋም ሞክረው ነበር ። ከዚህ ቀደም ብሎ በደጃች ኃይሉና በራስ ባርያው ላይ የተከታተለ ድል ስለአገኙ ፡ ግብጾቹ ውስጠ ደስታ እየተሰማቸው በራቲቭ ፓሻ እግር ተተክቶ ቆላማውን የቦንስን ክፍል የሚያስተዳድረው ሶሊማን ኒያዚ ፓሻ ፡ ወደ ካይሮ ተላልኮ የራስ ወርቅ አሠርቶ በመስጠት በመንግሥቱ ስም ቀደም ብለው የተቀበሉትን የራስነት ማዕረግ አጸናላቸው ። በወዲህ በዐፄ ዮሐንስ ወገኖች ዘንድ ግን ፡ ወልደ ሚካኤል ከግብጾች ጋር መተባበራቸውን በመንቀፍ ሐጂ ወልደ ሚካኤል እየተባሉ መጠራት ዝምረው ነበር ።¹

በዚህም ጊዜ ፡ ዐፄ ዮሐንስ የአከለ ጉዛይን ግዛት ለአጉታቸው ለትልቁ ራስ አርአያ ድምፁ ሰጡ ። ራስ አርአያም ወደ ግዛታቸው ወደ አከለ ጉዛይ ሐደው በጉራዕና በቀይህ ኮር ግብጾች ያሠሩትን ምሽግ እያፈራረሱ አገር በሚያረጋጉበት ሰዓት ፡ እስካሁን ድረስ ጸሐዘጋዎችንና ሐጸጋዎችን ሲያቀጣቅጥ የኖረውን የሐማሴንንና የሠራዬን ግዛት ባስተዳደርም ፡ በወታደርነትም ሲያገለግሉ ለቆዩት ለተምቤኑ ተወላጅ ለሻለቃ አሉላ እንግዳ የራስነት ማዕርግ ጨምረው ሰጧቸው ። ስለዚህም ከዚህ ጊዜ ዝምሮ እኚህ ሰው በሚጽፉት ደብዳቤ ላይ “ራስ አሉላ ዘውእቱ ቱርክ ፓሻ” እያሉ በማሳተም ሲጻጻፉ ይታያል ። “ቱርክ ፓሻነት”ም ትልቅ ወታደራዊ ሥልጣን ነው ። በዚህ ዘመን በቱርክ ሠልጣን ሥር ያሉትንም ግብጾችን ጭምር ቱርክ ይሏቸው ነበር ።

የሆነ ሆኖ ፡ የዚህን ሁሉ ወሬ ደጃች ወልደ ሚካኤል ሲሰሙ ቀድሞውኑ ነዋሪ በሆኑት ታማኞቻቸው ላይ ፡ ወዲያና ወዲህ እያሉ ካገር ውስጥና ከግብጾችም ጦር ለማስተባበር ሞክረው ነበር ። ነገር ግን ፡ ባሁኑ ጊዜ ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ በግብጾች ላይ የሁለት ጊዜ ድል ጌታ ሆነው ፡ የሸዋውን ንጉሥ ምኒልክን አሳምነው ፡ እነ ራስ

ወሬኛን አስረው ፡ የወሎን ባላባቶች ክርስትና እስካሁን ታይላቸውን በያለበት አጠንክረው ወደ ሐማሴን በታላቅ ግርማ በሚጓዙበትና ለሐማንሴና ለሠራዬ ራስ አሉላን ፡ ለአከለ ጉዛይ ራስ አርአያን በሾሙበት ሰዓት ፡ ለወልደ ሚካኤል እንደ ቀድሞው ሰው ሊተባበሩላቸው አልቻለም ።

በተለይም ደግሞ ፡ የግብጽ መንግሥት በፊተኛው በከዲቭ ኢስማኤል ጊዜ መላ ኢትዮጵያን ለመውረርና ከሱዳን ጋር ለማደባለቅ ባለመበት ዘመን በየአውራጃው የነበሩትን የኢትዮጵያን መሳፍንት ፡ በሩቅ የሚገኙትን እነጂማን ፡ እነ ጉማን ፡ እነ እናርያን ሳይቀር በመላላክ በሚያባብልበት ወቅትና በቅርብ አጠገቡ ለነበሩት ለወልደ ሚካኤል በገንዘብም ፡ በጦር መሣሪያም ያደርገው የነበረው ሰፋ ያለ እርዳታ ባሁኑ በመጨረሻው ሰዓት አቁሟል ።

ከዚህ ቀደም እንደተባለው ፡ ከዲቭ ተውፊቅ ሥልጣን ሲጨብጥ ባገር ውስጥ እነ ኮሎኔል አህመድ ቤይ አራቢ ያነሡትን ንቅናቄ የበለጠ ከችግር ላይ ስለ ጣለው ፡ ይኸን ሁሉ ክስረትና ውድቀት ያስከተለውን የአባቱን የመስፋፋት ዓላማ ሰርዞ ወደቤቱ ሰብሰብ በማለት የቤቱን ጸጥታ ማረጋገጥን መረጠ ። በሱዳን የተነሣውንም የማህዲን ንቅናቄ ለማብረድ በቅድሚያ ካፄ ዮሐንስ ጋር መታረቅ አስፈላጊነቱ ስለ ተሰማው ፡ ለዚህ ሁሉ እንዲረዳው ጉርዶን ፓሻ የሚባለውን እንግሊዛዊ ለሱዳን አገረ ገዥነት ሾመ ። በሱዳን ላይ ጠቅላይ ገዥነት የተሾመ ሁሉ በዚያ አካባቢ ያለውን የግብጽ ጦር የሠፈረበትን ቦጉስን ፡ ሐባብንና ሰናሂትን ሁሉ በቁጥጥር ውስጥ ማድረግ ስለ አለበት ፡ በዚህ ጊዜ የንጉሠ ነገሥቱ ወደ ሐማሴን ጉዞና የራስ አሉላ ሹመት ያሠጋቸው ደጃች ወልደ ሚካኤል ከጉርዶን ፓሻ ጋር ግንኙነት ለማድረግና እርዳታ ለማግኘት ቢሞክሩ ነገሩ ሁሉ ተለዋውጦ አገኙት ። ስለዚህ ከግብጽ በኩል ተስፋ ያደረጉት እርዳታ በፍጹም ሳያስቡት ተስፋ አስቆራጭ ሆነባቸው ። እንዲያውም ቀድሞ በነራቲቭ ፓሻ ዘመን የነበረው የግብጽ መንግሥት ገንዘብም ፡ የጦር መሣሪያም እንደልብ እየሰጠ የሚያበረታታቸው ሲሆን ያሁኑ አዲሱ ሹም ጉርዶን ፓሻ ፡ “ይኸን አድርግ ፡ ይኸን አታድርግ ፡ አገር አትዘረፍ ፡ ራስ አሉላን አታስቸግር” የሚል ትእዛዝ እየሰጠ በሌላ በኩል ደግሞ ፡ ይኸው እንግሊዛዊ የግብጽ አገረ ገዥ ካፄ ዮሐንስም ፡ ከራስ አሉላም ጋር በጉን እርሳቸው ሳያውቁ መላላኩን ከመንገድ ባስያዙት የልውውጥ ደብዳቤ ላይ ለመረዳት ችለዋል ። ስለዚህም በጣም ተስፋ ቆርጠው ፡ “ይኸስ እጄን ይዞ ለመታረቂያ ለመስጠት አይመለስም” በማለት ሳይወዱ በግድ ወዳፄ ዮሐንስ ለመግባት ይላላኩ ዝምር ።

1 G. Douin, Histoire du Kedive Ismael, pp. 1088—1043.

ጉርዶን ፓሻ የዚህን ጉዳይ በሰፊው ለመግለጽ ባስተላለፈው የራፖር ማስታወሻ ውስጥ “ራቲቭ ፓሻ ‘ሁለተኛ የሐበሻን መሬት (ሐማሴንን) እወስዳለሁ ብለህ እንዳትዋጋ’ ብሎ ለወልደ ሚካኤል ቢነግረው አሾፈበት። ራቲቭ ሔዶ እኔ ሥልጣን ስይዝ መጥቶ አየኝ። ለወታደሩም ስንቅ ሰጠሁት። በኋላ ግን ወደ ሐማሴን እየዘ ለቀ ዝርፊያ ስለገጠመረ፡ የወቀሳ ደብዳቤ ብጽፍለት ተቆጣ። እንዲያውም በተገናኘን ጊዜ ከዮሐንስ እንዲስማማ ብነግረው ‘ይልቅስ ዮሐንስ በምኒልክ ላይ ለመዝመት ወደ ሸዋ ሲሔድ እንወጋው’ ቢለኝ ዮሐንስ በምኒልክ ላይ ለመዝመት ተጣለን...” የሚል ይገኛል። በዚህ ዐይነት እምቢ ስላልሁት ተጣለን...” የሚል ይገኛል። በዚህ ዐይነት ወልደ ሚካኤል ከራቲቭም ከተከታዩም፣ ከጉርዶን ፓሻም ስለተጣሉ፣ ያላቸው ምርጫ ተላልከው ካዩ ዮሐንስ ጋር መታረቅ ነበር።

ስለዚህ በመስከረም ወር 1871 ዓ.ም ላይ ደጃች ወልደ ሚካኤል ወደ ራስ አሉላ ደብዳቤ ልከው፡ “ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ለመግባትና ለመታረቅ አስቤያለሁና እርስዎ ያስታርቁኝ” የሚል ደብዳቤ ላኩ። ራስ አሉላም፡ ማናቸውንም ሁኔታ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር ተነጋግረው ከተወያዩ ወዲህ፡ “መልካም ነው አስታርቅዎታለሁ” ብለው መሐላ ጭምር ስለ ላኩባቸው፡ ደጃች ወልደ ሚካኤል የመሐላውን የምሕረት መልስ ተማምነው በታኅሣሥ ወር ላይ ወደ አከሱም ሔደው ከራስ አሉላ ተገናኙ። ራስ አሉላም መልካም አቀባበል እድርገው ከተገናኙዋቸው በኋላ፡ በዚሁ ዓመትና በታኅሣሥ ወር ላይ ወደ ደብረ ታቦር አምጥተው ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር እገናኙዋቸው። ንጉሠ ነገሥቱም በደስታ ተቀብለው፡ “ምሬሃለሁ ከግብጾችም የተቀበልኸውን የራስነት ማዕርግ መርቁልሃለሁ፡ በራስ አሉላ ውስጥ ከመረብ ወዲያ ባለው አገር ሾሜ ሃለሁ” ብለው አሰናበቱዋቸውና ከራስ አሉላ ጋር ወደ አከለ ጉዛይ ተመልሰው ጉራዕ ላይ አብረው ሠፈሩ።

ከዚህ በኋላ ራስ አሉላ፡ “በቆላው በኩል ያለው አገር (ቦጉስና ሐባብ፡ መንሳ) ገና ለመንግሥታችን አልተገዛምና አብረን ሔደን እንድንወጋው ሠራዊትዎን ይሰብስቡ” አሏቸው። እሳቸውም ‘እኚ’ ብለው በይፋ ተላልከው ሰዋቸው ሁሉ ሲሰበሰቡ፡ በራስ አሉላ ፈቃድ የራስ ወልደ ሚካኤል ጦር ሁሉም ወደ ቦጋስና ወደ መንሳ ዘመተ። ወዲያው በ1871 ዓ.ም በነሐሴ ወር ላይ፡ በራስ አሉላ ግፊት፡ ከንቲባ ኃይሉ የሚባሉት ያቶ ገብራይ ልጅ* “የጦር መሣሪያዎን ግማሹን በምጥዋ ወደብ ግማሹን በየገዳሙ ደብቀዋል” ብሎ በራስ ወልደ

ሚካኤልና በልጅዬው በደጃች መስፍን ላይ ከስ አቅርበው ስለነበሩ በዚሁ የተነሣ፡ የምሕረት ቃል ተሰጥቷቸው የነበሩት ራስ ወልደ ሚካኤል “ተረትተዋል” ተብለው በመስከረም ወር 1872 ዓ.ም. ከልጆቻቸው ከደጃች መስፍንና ከልጅ ኃይለ መለኮት * ጋር በአምባ ሰላማ ታሰሩ። በዚህ ዐይነት ኃይለኛውና ስመ ጥሩው ወልደ ሚካኤል አባ ጉሚዳ ከሁለት የወደቀ ዛፍ ሆነው የወደፊት ዕድላቸው ግዞትና በእርጅና እቤት መዋል ሆነ። ዝግገነታቸውን፡ እምቢ ባይነታቸውን የሚያወሳ “እምቢ አለ ወልዱ” በሚል የቅጽል ስም የተቀረፀ የሸከላ ዘፈን ነበራቸው።

በወሎና በሸዋ እንደ ቀናቸው ሁሉ፡ ከመረብ ምላሽ ባለው አውራጃ በትውልዳቸው የሚመኩት የጸሐጸጋው ባለባት ደጃች ኃይሉና የሐጸጋው ራስ ወልደ ሚካኤል በዚህ ዐይነት ሲወገዱ፡ ዐፄ ዮሐንስ ባላባትነት የሌላቸውን ራስ አሉላን በመሾም ግዛታቸው፡ የጣልያን ጦር በግብጽ እግር መጥቶ እስኪያደፈርስው ድረስ፡ ለጊዜው በደንብ ጸና። በዚህ ዐይነት ለበላይ መሪ ሁሉ ባላባትነት ካለው ተመኪሹም ይልቅ፡ መሪው ራሱ ከድህነት አንሥቶ በሹመት ያሳደገው የበለጠ ይታመንለታል ማለት ነው። የዚህንም ዐይነት ያሿሿም መስመር ላገዛቸው ጥቅም ሲሉ ብዙ መሪዎች ይከተሉታል። የሆነ ሆኖ፡ ከዚህ ጊዜ ዝምሮ የወልደ ሚካኤል ገናናነት እየጨለመ ሲሔድ፡ የራስ አሉላ ዝነኛነት እንደ አጥቢያ ኮከብ እየደመቀ ይሔድ ዝመር።

* የራስ ወ/ ሚካኤል የቅርብ ዘመድ።

* በቀ.ጋ.ሥላሴ ጊዜ ራስ ተብለዋል።

ምዕራፍ ሐያ ስምንት

የዚ የሐንስና የኢጣል መንግሥት የመገመሪያው ግንኙነት

የኢጣሊያ መንግሥት እንደነቱን ገና በደንብ ሳያቋቁም ባዲ ቴዎ ድሮስ ዘመን ከደጃች አገው ንጉሤ ጋር ተላልኮ እንደነበረ “ዐዲ ቴዎ ድሮስና የኢትዮጵያ አንድነት” በሚለው መጽሐፍ ላይ ጠቅሰናል ። ነገር ግን ፡ ከዚህ ወዲህ 1852 ዓ.ም. የኢጣልያ ንጉሣዊ መንግሥት በደንብ ከተቋቋመና የአሰብን ወደብ እጁ ካደረገ ወዲህ ወደ ኢትዮጵያ በልዩ ልዩ መልክ ዜጎቹን እየላከ አገሪቱን ያስመረምር ዝመር ።

የኢጣልያ ንጉሣዊ መንግሥት ሲቋቋም በያገሩ ተበትኖ የነበረው የኢጣሊያ ተወላጅ ሁሉ ፡ “አገርና መንግሥት አገኘን” እያለ በብዛት ከየጉረቤት አገር ተሰብስቦ መጥቶ ስለ ነበረ ፡ ለጊዜው የሰው ብዛትና የሥራ እጦት ባዲሱ የኢጣሊያ መንግሥት ላይ ክብደበት ነበረ ። በተቻለ መጠን ሕዝቡ በሌላውም ክፍለ ዓለም በተለይ በአፍሪካ እየተበተነ ሥራ ማግኘትንና በንግድ መክበርን ፡ ሕዝቡም መንግሥቱም በትጋት የሚያስቡበት ጉዳይ ሆኖ ነበር ።

ስለዚህ በቅድሚያ በሃይማኖትም ፡ በንግድም መልክ እነ ሳፒቶ ፡ እነ ፒያጃ ፡ እነ ስቴላ ፡ እነ ናሬቲ ወደ ሰሜን ኢትዮጵያ እየገቡ ከመሳፍንቱና ከሕዝቡም ይተዋወቁ ዝመር ። ለአሰብ ወደብ የኢጣሊያ መንግሥት የሾሟቸው እነ ብራንኪ በመልእክት ካዲ የሐንስ ጋር መወሳጀት ዝመሩ ። በተለይ ጃኮሞ ናሬቲ የሚባለው በ1862 ዓ.ም. ወደ ዐዲ የሐንስ መጥቶ እንደ ደንበኛ ታማኝ አሸከር ሆኖ በአናጢነት ያው የመቀሌን ቤተ መንግሥትና የሚቀመጡበትን ዙፋን አሳምር በመሥራት አስደሰታቸው ። ወደ ዐዲ የሐንስ የሚመጡትንም የኢጣልያ ተወላጆች ሁሉ እያገናኘ በንጉሡ ዘንድ ያገሩ ሰዎችና መንግሥቱ እንዲታወቁና እንዲወደዱ እያደረገ በርሱም ሰበብ ወንድሙ ጆሴፒ ናሬቲ ወደ መቀሌ መጥቶ ንጉሡ ነገሥቱን ያገለግል ዝመር ።

ናሬቲ ምንም የኢጣሊያ ተወላጅና በዘሩ አውሮፓዊ ቢሆን ፡ በተለይ ቤተ መንግሥቱንና ዙፋናቸውን ሠርቶ ካስደሰታቸውና የሰሉ ሞንን ፒሻን ከሸለሙት ወዲህ በበዓል ቀን እንግዳም በመጣ ጊዜ

አንድ ኢትዮጵያ መኩንን ጃኖ ወይም ኩታውን አደግድጎ ወደ ንጉሠ ነገሥቱም ዘንድ ገባ ወጣ እያለ ትእዛዝ እየተቀበለ ሲያስተናብር ብዙ የውጭ አገር ሰዎች እንዳይት በየመጽሐፋቸው ገልጸውታል። ባለቤቱ ቴሬዛ ትባል ነበር። ይክተር ሸምፐር የሚባሉት የጀርመን የፅዕዋት ሊቅ ካንዲት የኢትዮጵያ ወይዘሮ (ወለተ ሩፋኤል) የወለዱት ናት። ቴሬዛ የአማርኛና የኢጣሊያንኛ ቋንቋ ስታውቅ ጃኮም ናሬቲ በመጠኑ አማርኛም ዐረብኛም እያደበላለቀ ይናገር ነበር ይባላል።

በዚህ ሰዓት፣ በኢጣልያ አገር በሮማ፣ በጀኖቫ፣ በቶሪኖ በሚላኖ ብዙ እንዳስትሪዎች ስለነበሩ እነዚህ እንዳስትሪዎች የሚያመርቷቸውን ሸቀጦች የሚሸጡበት አገር ላጣም የሚፈልጉበት ሰዓት ነበረ። ሸቀጡን በንግድ መልክ ከመላክ በፊት በትድሚያ በኢትዮጵያ ከነበሩት መሳፍንትና ነገሥታት መወዳጀትና ሁኔታውን መመርመር ያስፈልጋል ተብሎ ሲመከርና ሲዘከር ቆይቶአል። ቀደም ብሎ እነጆሴፒ ሳፒቶ በስሜን ኢትዮጵያ፣ እነ ሳሊምቤኒ በጎጃም፣ እነ አባማስያስና እነ አንቲኖሪ ወደ ሸዋ ገብተው ስለነበር፣ በእነርሱ አማካይነት፣ “ከሁሉ የበለጠ የሸዋው ንጉሥ ምኒልክ ባገሩ የአውሮፓን ሥልጣኔ ለማስገባትና ንግድን ለማስፋፋት ፈቃደኛ ነው” የሚል ወሬ በአውሮፓ ተስፋፋቶ ነበር። “ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ አንድነት” በሚለው መድሐፍ ላይ እንዳነብበነው፣ አባ ሚካኤል የሚባሉ በቱርክ አገር የኖሩ ኢትዮጵያዊ ከምኒልክ ወደ ኢጣልያ ንጉሥ፣ ሙሴ ፒዬር አርኑ የሚባለው የፈረንሳይ ተወላጅ ወደ ካይሮም፣ ወደ ፈረንሳይም አገር እየሔዱ ሁለቱም ስለ ምኒልክ ፕሮፓጋንዳ ማድረግ ዝምረው እንደነበረ ይታወቃል።

ስለዚህ በሚላኖ የነበረው የንግድ ምርመራ ማኅበር ወደ ሸዋ ሔዶ የዚህኑ የንግድ ጉዳይ የሚመረምርና ለምኒልክ የተዘጋጀውን ልዩ ልዩ ገጽ በረከት የማይቀርብ አንድ የመልእክት ጓድ እንዲመረጥ ተደረገ። ለዚህም ተግባር የሱዳንና የኢትዮጵያን ሁኔታ ያውቃል ተብሎ ፒሌግሪኖ ማቲዎቺ ተመረጠ። ከርሱም ጋር ጉስታቮ ቢያንኪና ሌሎችም ተደልድለውና ተዘጋጅተው በ1871 ዓ.ም. በንዳር ወር ከሚላኖ ተነሥተው ወደ ሸዋ በሚያደርሰው ወደብ በዘይላ ወይም በአስብ በማለፍ ፈንታ በታኅሣሥ ወር ከምጥዋ ወደብ ደረሱ። አሳባቸው በስሜን ኢትዮጵያ አድርገው ትግራይንና ጎጃምንም ጎብኝተው ወደ ሸዋ ለማለፍ ነበር።

1 A. Del Boca, Gli Italiani in Africa Orientale, pp. 83—100.

በዚህ ጊዜ ውስጥ ዕውቁና ያፂ የሐንስ ባለሟል የነበረው ጃኮም ናሬቲ ከወንድሙ ከጆሴፒ ናሬቲና ከሚስቱ ከቴሬዛ ጋር በካይሮ የዕረፍት ጊዜያቸውን አሳልፈው ወደ ዐድዋ ሊመለሱ ሲሉ ከነዚህ መልክተኞች ጋር በምጥዋ ወደብ ተገናኝተው ተወያዩ። ናሬቲ በዚያን ሰዓት የመላዋ ኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ዐፄ ዮሐንስ መሆናቸውን፣ ንጉሥ ምኒልክም ወዳፂ የሐንስ ገብተው ታማኝነታቸውን ማረጋገጣቸውን ገልጦ ወደ ምኒልክ የመሔዱን አሳብ እንዲሰርዙ አድርጎ ወደ ዋናው ገዥ ወደ ዐፄ ዮሐንስ ቢሔዱ ለኢጣልያ የበለጠ ጥቅም የሚሰጥ መሆኑን በምክር አስገንዝቦ እሺ ከአስኘ በኋላ፣ ወዳፂ ዮሐንስ የነዚህን መልክተኞች መምጣት፣ የነርሱን ደብዳቤ ጨምሮ፣ በጽሑፍ አስታወቀ።

ለዚህ መልስ ካፂ ዮሐንስ፣ “ያንተና የዘመዶችህ ደብዳቤ ደርሶኛል። ቀድሞ ፈረንሳዮችና እንግሊዝኛ ሲመጡ፣ መልካምነታቸውን ገልጸውልኝ ወዳገር ከገቡ በኋላ ለመንግሥቱ እንቅፋት ይፈጥሩብኛል። የሃይማኖትም ችግር ይፈጥሩብኛል። አንተን ስለማውቅህ ሌሎችም ያንተ ወገኖች እንዳንተው መልካም ይመስሉኛል። አገር የአምላክ ስለሆነ ለከፋዎች ካልሆነ በቀር አገሬን ለማንም አልዘጋም። ስለዚህ እነዚህን ደጎች ኢጣልያኖች ለማየትና ለመገናኘት እወዳለሁ” የሚል መልስ መጣለት። የደብዳቤውንም ቃል ሚስትየዋ ቴሬዛ ናሬቲ ከአማርኛ ወደ ኢጣልያንኛ ተረጎመችላቸውና ጉዞው ከምጥዋ ወደ ዐድዋ ተገዥመረ። ዐድዋ ገብተው ጥቂት ጊዜ እንዳረፉ ንጉሠ ነገሥቱ ወደሚገኙበት ወደ ደብረ ታቦር መጥተው በግንቦት 20 ቀን 1871 ዓ.ም. ሲደርሱ ለክብራቸው አምስት ጊዜ መድፍ ተተኩሰላቸው።

ከዚያም በዚህ በናሬቲ መሪነት ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ቀርበውና፣ እንዳገሩ ልማድ እጅ ነሥተው ለምኒልክ ያዘጋጁትን ዲስኩር በርላቸው ፊት ተናግረው፣ ለምኒልክ የያዙትንም ገጽ በረከት አንድ ጠባኝ፣ ሁለት ሽጉጥ፣ አንድ የብረት አልጋ፣ አንድ የወርቅ ዘውድ ከመከዳ ጋር፣ የሐርና የከፋይ ጨርቃ ጨርቅና መሐረብ፣ ሳሙና፣ ክብሪት፣ መጠጥ የያዙ ጠርሙሶች አቅርበው ንጉሡን አስደሰቱ። ቀጥሎም ወደ ማረፊያቸው ሔደው ዕረፍት ካደረጉ በኋላ፣ በአምስተኛው ቀን የመልእክቱን ዓላማ የሚገልጥ ጽሑፍ ዋናው መሪ ሰጣቸው። ያንንም ንጉሠ ነገሥቱ በቴሬዛ አማካይነት ትርጒሙን በአማርኛ ከሰሙት በኋላ፣ ስለንግዱ ጉዳይ “እሺ” ብለው እርሳቸውም ስለ አውሮፓ ሁኔታ፣ ስለ ኢጣልያ ንጉሥ ስለ ኡምቤርቶ ጤንነትና ሁኔታ ጠያይቀዋቸው ሲጨርሱ፣ በበኩላቸው ንጉሠ ነገሥቱም ለኢጣልያ ንጉሥ ደብዳቤና ገጽ በረከት ለመላክ ይዘጋጁ ዝምር።

ጉስታቮ ቢያንኪና ሌሎችም በኢትዮጵያ ሲቀሩ ወደ ኢጣልያ አገር ለሚመለሰው ለማቲዎቹ ሁለት የአንበሳ ግልገሎችና እንድ ደብዳቤ ለሉምቤርቶ እንዲሰጥ አስረክቡት።

ለኢጣልያ ንጉሥ የላኩት የደብዳቤው ቃል ከዚህ እንደሚከተለው ነው።

“መልእክት ዘሥዩመ እግዚአብሔር የሐንስ ንጉሠ ነገሥት... ይድረስ ከንጉሥ አምቤርቶ ፊተኛው ዘኢጣልያን* እንዴት ነዎ። እኔ እግዚአብሔር ይመስገን ደህና ነኝ። ከዚህ በፊት ደብዳቤ ያልጻፍኩ ለዎ መንገዱ በእስላም እጅ ተዘግቶብኝ ነው።** አሁን እንኳን ይህን ወረቀት የጻፍኩለዎ ከኢጣልያን በመጡ ነጋዶች ምክንያት ነው። ሌላ ጉዳይም እንዳልጽፍልዎ በፊት ወዳጅነትዎን አገኘው ብዬ ነው። አሁንም የፍቅር ምልክት ይሆን ዘንድ እንድ ተባት (ወንድ)ና አንድ እንስት (ሴት) ሁለት የአንበሳ ጉቺላ (ግልገል) ሰድጃለሁ። ተጽሕፈ በጉንደር ከተማ ሰኔ 14 ቀን 1871 ዓ.ም.

በዚህ ዐይነት፣ እነ ማቲዎቹ “በሰሜን በኩል አድርገን፣ ወደ ሸዋ ዘልቀን፣ ከምኒልክ ጋር የንግድ አሳብ እንለዋወጣለን ብለው ዐቅደውት የነበረውን (አሳብ) ጃኮም ናሬቲ ምንም እንኳን በዚህ ጊዜ የሐንስና ምኒልክ በስምምነት ላይ መሆናቸውን ቢያውቅ፣ የመልክተኞቹ ወደ ሸዋ መሔድ ንጉሠ ነገሥቱን ቅር እንደሚላቸው በመገመት በምክር አስቀራቸው። ስለዚህ ማቲዎቹ በምርመራና በአደን ምክንያት የጣናን ሐይቅና ጉጃምን ጉብኝቶ ከንጉሠ ነገሥቱም ጋር የንግዱን ልውውጥ ተነጋግሮ በየጊዜው ንጉሡ ግብር በሚያገቡበት (በሚያበሉበት) ሰዓት እየተጠራ ተጋብዞ ሲጨርስ፣ በሰኔ ወር ላይ ከዚህ በላይ የተጻፈውን ደብዳቤና ሁለቱን የአንበሳ ግልገሎች ተረክቦ ከንጉሠ ነገሥቱ ትሰናብቶ በምጥዋ በኩል አድርጎ ወዳገሩ ተመለሰ።

ጉስታቮ ቢያንኪ ግን፣ ከማቲዎቹ ተለይቶ አንድ ጊዜ ወደ ጉጃም፣ እንድ ጊዜ ወደ ሸዋ እየተዘዋወረ ብዙ ጊዜ እዚያው መቀሌ ንጉሠ ነገሥቱ ባሉበት ቆየ።

ማቲዎቹ ወደ እገሩ ከተመለሰ በኋላ፣ “በሐበሻ አገር” በሚል ርዕስ ከንግዱ ግንኙነት በቀር ስለ ጉዞውና ስላየው ነገር ሁሉ ባሠፈረው

* አምቤርቶ ቀዳማዊ ለማለት ነው።

** የግብጾቹን አያያዝ መጥቀሳቸው ነው።

ጽሑፍ ላይ ስለ መልካቸው እንደዚህ ይላል። “የሐንስ የዐርባ ዓመት ሰው ናቸው። ቆንጉ ሳይሆኑ አስደሳች መልክ አላቸው። ከዕድሜያቸው በላይ የሸመገሉ ይመስላሉ። ባለፈው ብዙ የሁካታ፣ የእድማና የጦርነት ዘመን እንዳሳለፉ ከፈታቸው ላይ ይነበባል። የጢማቸው ጠጉር አጭርና ትንሽ ነው። የራስ ጠጉራቸው ተጠላልፎ ተሠርቷል።” *...፤

ማቲዎቹ በሐቅ መንገድ ኢትዮጵያና ኢጣልያ ተስማምተው ንግድ እንዲለዋወጡ ከልቡ ሲመኝ፣ ቢያንኪ ግን የሻምበልነት ማዕረግ የነበረው ወታደር ስለነበረ፣ ዋና ምኞቱ ኢጣልያ በኢትዮጵያ ላይ የገዥነት ሥልጣን የምታገኝበትን መንገድ ያውጠነጥን እንደነበረ የሁለቱም አሳብ ከየመጽሐፋቸው ላይ ይነበባል።

በመካከሉ ሸዋንና የኢትዮጵያን ደቡባዊ ክፍል ለመጉብኘት የተመደቡት እንቱኒዎ ቸኪና ኪያሪኒ ጀምቫኒ የሚባሉት የጉስታቮ ቢያንኪ ጓደኞቹ በጌራ ሲያልፉ የጌራ ባላባት (ጌራ ጌኔ) ሁለቱንም የምኒልክና የጉበና ሰላዮች ናችሁ ብሎ አስሯቸው ስለ ነበረ፣ ይኸንን ላይ የሐንስ አመልክቶ ካይ የሐንስ ወደ ራስ አዳል ትእዛዝ አስተላልፎ በራስ አዳል ማስፈራራት ከሁለቱ የኢጣልያ አገር ጉብኝዎች አንዱ ኪያሪኒ ጀምቫኒ እዚያው ጌራ ሲሞት፣ እንቱኒዎ ቸኪ ተለቆ ወደ ሸዋ እንዲመጣ አደረገ።

በዚህ ሁሉ ምክንያት፣ ቢያንኪ ካይ የሐንስ ተላምዶ የንጉሠ ነገሥቱን መልእክት ይዞ በ1873 ዓ.ም ወደ ኢጣልያ አገር ተመልሶ በ1875 ዓ.ም እንደገና ወዳይ የሐንስ ከኮንት ሳሊምቤኒ፣ ከዲያናና ከሞናሪ ጋር መጥቶ ባለሟል ሆነ። በእርሱም አማካይነት ንጉሠ ነገሥቱ ለጠቅላይ ሚኒስትሩ ለሲኞር ፓስኩአሌ ማንቺኒና ለሌሎች አራት የኢጣልያ ባለሥልጣናት የሰሉሞንን ኒቫን፣ ለራሱም በቅሎ ከሙሉ መሣሪያዎ ጋር እንዲሁም ጦርና ጉራዴ ከሙሉ ልብስ ጋር ሸልመው መልሰው ወደ ኢጣልያ ሊሰዱት ሲዘጋጁ፣ በቅድሚያ ንጉሠ ነገሥቱ ለኢጣልያ ንጉሥ እንደዚህ የሚል አንድ ደብዳቤ አዘጋጁ። “መልእክት... ለትግራይም፣ ለሸዋም፣ ለሌላው ለአማራውም አገር የሀገርዎ መንግሥትም፣ የኢጣልያ ሰው ጉዳይ ያለው ሁሉ በአርሆና በጨው በኩል እየወጣ (እያለፈ) ወደ ከተማዬ ወደ መቀሌ እየገባ (እየመጣ ጉዳዩን ያደርጋል፣ ይፈጽማል) ከአቶ ቢያንኪ ጋር ተማክሬ ወረቀት ጽፌልዎ ነበር። እንግዲህ ግን አቶ ቢያንኪን ወደ ሌላ ጉዳይ

* ሹሩባ ነው ማለቱ ነው።

1 P. Matteucci, In Abyssinia, pp. 11—50.

ምዕራፍ ሐያ ዘጠኝ

የኢጣሊያ መንግሥት የመዝናኛው አገባብ በአስብ

የኢጣሊያ መንግሥት ንግዱን የሚያሠራውበት ሕዝቡን የሚያሠርበት ራሱም የሚጠቀምበት ቅኝ አገር የፈለገው፣ ካሚሮ ካቩር ጠቅላይ ሚኒስትር ከሆነበትና ቪክቶር አማኑኤል ገና የሣርዴኛ ንጉሥ ብቻ ከሚባልበት ከ1857 ዓ.ም. ዝምሮ ነበር።

በፈቃዳቸውም እየወጡ ለመንግሥትም ለሮማ ሊቃነ ጳጳሳት ከቫቲካን ድርጅትም እየተላኩ በኢትዮጵያ የተሠራጩት አገር መር ማሪዎች፣ የአልኦባሪስትና የካፑቺን፣ የጄሱዬት ሚሲዮን አባሎች፣ በተለይ ደግሞ በሮማ የኢጣሊያ የገርዎግራፊያ ምርመራ ማኅበርና በሚላኖ የንግድ ምርመራ ድርጅት ከተቋቋመ ወዲህ ከነዚህ ከሁለት ድርጅቶች ለስንቅ የሚያስፈልገውን ገንዘብ ለየመሳፍንቱና ለየባላባቱ የሚቀርበውን ገጸ በረከት ለመከላከል የሚሆነውን ሽጉጥና ጠበንጃ ለአደን የሚያስፈልገውን የረሽ መሣሪያ እየያዙ ወደ ኢትዮጵያ መምጣት ዝመሩ። ከመጡ በኋላም የየመሳፍንቱን አቅዋም፣ የሕዝቡን ጠባይ፣ የኢትዮጵያን አውራጃ መውጫ መግቢያውን፣ ወንዛወንዙን፣ የአየሩን ጠባይ፣ የመሬቱን ሀብት እየተዘዋወሩ በመጽሐፍና በራፖርት መልክ ለየላካቸው ድርጅት እያዘጋጁ ያቀርቡ ነበር።

የጥናት ራፖርቶች ሁሉ በደንብ በየክፍሉ እየተመዘገበ በከፍተኛ ደረጃ ይጠና ዝመር። የኢጣሊያ ያንድነታቸው ጉዳይ ከ1857 ዝምሮ በተለይም በ1860—70ዓ.ም. ድረስ እየጸና መጥቷል። በ1870—80ዓ.ም. ድረስ የነበሩት ባለሥልጣኖች አሁንም መልክተኞችን ወደ ኢትዮጵያ ወዳጄ የሕንስም፣ ወደ ንጉሥ ምኒልክም፣ ወደ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትም፣ ወደ ሌሎችም እየላኩ በገጸ በረከትና በሙያ አገልግሎት በኩል እየገቡ በመገናኘትና ባለሟል በመሆን፣ ወደቅኝ አገዛዝ የሚመራውን የምርመራውንና የስለላውን ሥራ በአዲስ ኃይል ይከታተሉ ዝመር።

ይሁን እንጂ፣ በቅኝ አገር ፍለጋው ጉዳይ የኢጣሊያ ባለሥልጣን የነበረው ሁሉ፣ በውጭም ሆነ በምክር ቤትም ውይይት ላይ አልተስማማበትም። ካሉት የፖለቲካ ቡድኖች ግማሹ ኢጣሊያ እንደ እንግሊዝ፣

እንደ ፈረንሳይ፣ እንደ ፖርቱጋል፣ እንደ ኤስፓኝ በቀጥታ ይዛ የምታስተዳድረውና በሀብቱ የምትጠቀምበት የቅኝ ግዛት ያስፈልጋታል ሲል ግማሹ ከፍልደግም፣ በተለይ የግራው ክፍል የፖለቲካ ቡድን አባሎች አዲሲቱን አገራችንን በኢንዱስትሪና በእርሻ በጠቅላላው በኢኮኖሚ እናቋቋም ። ያለንን መጠነኛ ሀብታችንንና የሰው ጉልበታችንን ለቅኝ ግዛት ፍለጋና ለጦርነት በማዋል ፈንታ ላገራችን ጉዳይ ብቻ እናውለው ሲሉ፣ የቀሩት ደግሞ ከየሚሰዩናውያኑ እነሳፔቶ — እነስቴላ፣ እነ ማሳያ፣ ከአገር አባሾቹ እነቢያንኪና እነቸኪ በሚያቀርቧቸው ጽሑፎች የኢትዮጵያን የተፈጥሮ ሀብት ብዛት፣ የወንዛወንዙን የደሴቱን፣ የተራራውን የፅዕዋቱን ምብት፣ የቀንድና የጋማ ከብቱን ብዛት ስለሚያስገነዝባቸው፣ ከኢትዮጵያን ጉሠ ነገሥትና ከየመሳፍንቱ ጋር በሐቅና በቅንነት በመዛመድ በልማትና በንግድ ተዋውለን አገራችንን ማክበር እንችላለን ይሉ ነበር።

ይሁን እንጂ፣ የነዚህ የመጨረሻዎቹ ቅን አስተያየት፣ እየተዳከመ በዚህም ዘመን የስዊዝ ቦይ ሊከፈት በተቃረበበት ሰዓት እንግሊዝ በግብጽ፣ በሱዳን፣ በበርበራ፣ በአደን፣ ፈረንሳይ ደግሞ፣ በታጁራና በአቦክ(ጅቡቲ) መግባት ስለ ጀመሩ፣ የአውሮፓ መንግሥታት ዐይናቸውን በቀይ ባሕር ላይ አበክረው ጣሉ። የኢጣልያ መንግሥትም ከዚህ አንጻር ደካማነቱን በመገንዘብ፣ እንደነዚህ መንግሥታት በመርከብ ጦር ልኮ ወደብ በኃይል የመያዙን ነገር ለኋላ ጊዜ አቆይቶ፣ ከባላባቶች ጋር በመዛመድ በግዥ መንገድ ለጊዜው ጠቃሚነቱ ያልታወቀና ለወደፊት ግን፣ በወደብነት የሚያገለግል ቁራጭ ቦታ ለማግኘት ይጣጣር ዝመር።

ይኸውም እርምጃ በመንግሥት ደረጃ ሳይሆን በግል እንዲሆን ታሰበ። የዚህንም ጉዳይ ከሁሉ ይበልጥ ያውጠነጠነው ዣሴፔ ሳፔቶ የሚባለው ቀደም ብሎ የላዛሪስት ሚሲዮናዊ የነበረ በወቅቱ ግን፣ በፍጹም ወደ ሹመትና ወደ ንግድ ያዘነበለ ነበር። ዣሴፔ ሳፔቶ ገና የኢጣልያ አንድነት ሳይመሠረት ከኢጣልያ አገር ተነሥቶ በመጋቢት 3 ቀን 1830 ዓ.ም. ወደ ምጥዋ መጣ። ከዚያም ዐልፎ ወደ ዐድዋ ደረሰ። ይኸም ጊዜ፣ የመሳፍንት ዘመን ወደ መጨረሻው የተቃረበበት፣ በጉንደር ራስ ዐሊ፣ በስሜንና በትግራይ ደጃች ውቤ፣ በሸዋ ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ የነበሩበት ጊዜ ነበር። በመጀመሪያ አመጣጡ የወንጌል መልእክተኛ ሆኖ ነበር። አንዳንድ ጊዜ ከረን ላይ ከተመሠረተው ስቴላ ከሚባለው ሚሲዮናዊ ጋር፣ ብዙም ጊዜ ብቻውን ሆኖ በስሜን ኢትዮጵያ በመንሳና በበንስ እየተዘዋወረ ሲያስተምርም፣ ቋንቋም ሲያጠና፣ አገር ሲመረምር ከ1840 ዓ.ም. ዝምሮ እስከ 1870 ዓ.ም. ድረስ ረዥም የሠላሳ ዓመት ጊዜ አሳለፈ።

በዚህ ጊዜ፣ የኢጣልያ አንድነት ስለ ተቋቋመ እርሱም በግብጽ በኩል ወዳገሩ ይመላለስ ነበር። የስዊዝ ቦይም በመከፈቱ ተደስቶ፣ እንግሊዝና ፈረንሳይ ወደፊት የሚጠቀሙበትን በቀይ ባሕርና በአደን ሰላጤ በየወደቡ መስፋፋታቸውን በመመልከት፣ የአዲሲቱ ኢጣልያ መሪዎችም ወደዚሁ ጉዳይ እንዲያዘነብሉ በቃልም በጽሑፍም ያሳስብ ዝመር። ከየባለሥልጣናቸውም እየታዘዘ፣ በጀትም እየተሰጠው በዚህ ጉዳይ ሰፊ ምርመራ እንዲያደርግ ብዙዎቹ ያበረታቱት ዝመር።

በኢጣልያ መንግሥት ባለሥልጣናት እየታዘዘም፣ በራሱም ፈቃድ እየተነሣሣ ኢጣልያ በቀይ ባሕር ዳርቻ አንድ ወደብ የምታገኝበትን መንገድ ሲፈላለግ ከሁሉ ቀና መስሎ የታየው አሰብ ስለነበረ፣ ቀደም ብሎ ከአካባቢው ባላባቶች ጋር በገጸ በረከት መወዳጀት ዝመረ።

ስለዚህ በ1861 ከአድሚራል ጉሊዮልሞ አክቶን ጋር በመርከብ ወደ ቀይ ባሕር መጥቶ ሁሉንም አብረው እየተመካከሩ ከመረመሩ በኋላ፣ አገር የመያዙን ጉዳይ የኢጣልያ መንግሥትም፣ የፋብሪካ ባለቤቶችም ስለ ተስማሙበት ለሩባቲኖ የመርከብ ኩባንያ አምስት መርከቦች የሚሠራበት 4.000.000 ሊሬ ተፈቀደለት።*

በዚሁ ጊዜም ለፕሴፔ ሳፔቶ ለወደቡ ግዥና ለሌላውም ወጭ የሚያደርገው 80.000 ሊሬ ለብቻው ተፈቀደለትና አፍሪካ በሚባለው መርከብ እንደገና ከጎደኛው ከአንድሬያ ቡዝሊኒ ጋር ሆኖ ወደ አሰብ መጣ። ባንድ ወገን ሁለቱ የኢጣልያ ባለሥልጣናት በሌላው ወገን የአሰብ ጌቶች የሆኑት የራሄታ ባላባቶች ሐሰን ቤን አህመድ — አብ ደላ ሻሂሚ፣ ኢብራሂም ቤን አህመድ ሻጮች፣ ምስክሮች ከኢጣልያ ኖቹ ወገን አራሲዮ አንቲኖሪና ካፒሎ ግራንዶኒ ሲሆኑ፣ ከሻጮቹ ወገን አብደላ ኤበንና አሊ ኬሲ ምስክሮች ሆነው ከቀይ ባሕር ዳር የሚገኘውን በራሲ ሎማህና በአላላ መካከል የሚገኘውን የባሕር ዳር መሬት በ3.100 ማሪያ ቲሬዛ ብር መሸጣቸውን፣ ኢጣልያኖቹም መግዛታቸውን ከተስማሙ በኋላ፣ ውሉ በኢጣልያንኛና በዐረብኛ ቋንቋ ተጽፎ ተፈራረሙ። በመንግሥት ደረጃ የሆነ እንደሆነ የፈረንሳይን ወይም የግብጽና የቱርክን መንግሥት እንዳያስቆጣ ተብሎ ግዥው በግለኛው በሲኛር ራፋኤሊ ሩባቲኖ የመርከብ ኩባንያ ስም መሆኑ በውሉ ላይ ተጠቅሷል።¹

* 20 ሊሬ አንድ የግሪያ ቲሬዛ ብር ሲሆን 200.000 ብር ይሆናል።
1. G. Cortese, Eritrea, pp. 20—22. Bardi, Pionieri E Soldati, Commissario Civile pp. 59—68.

ኢጣልያኖች የያዙት ገንዘብ የአገራቸው ሊፈ ስለነበረ፣ ገዥዎቹም ሻጮቹም ወደ አደን ከተማ ሔደው ምንዛሪውን እንደ ሔሳቡ በሩቢና በማረያ ቴሬዛ ተመንዝሮ ሻጮቹ ተቀበሉ። ከዚህ በኋላ በ1861 ዓ.ም. ለመዝመሪያ ጊዜ ሲፈሩ ሲቸሩ ኢጣልያኖች በዚያው በአስብ ባሠሩት ቢሮአቸው ላይ ያገራቸው የኢጣልያ ባንዲራ ተሰቅሎ መውላ ብለብ ገመረ። ከዚህ ጊዜ ገምሮ በዚህ ርዝመቱ ባሕሩን ይዞ ለባት ኪሎ ሜትርና ከሐያ እስከ ሠላሳ ኪሎ ሜትር ካሬ ስፋት ባለው የባሕር ዳር ሥፍራ ላይ ጣልያኖች እግራቸውን ለመዝመሪያ ጊዜ አስገብተው በሚቀጥለው ጊዜ እየተሰፋፉ ሔዱ። የዚህም ወሬ በሮማ በጋዜጣ በተሰማ ጊዜ የቅኝ ክፍሎች፣ የፋብሪካ ቤቶች፣ የግድ ማኅበር የነበራቸው ነገሩን በደስታ ሲቀበሉት፣ የቀሩት ይህ ደረቅና በረሃማ ሥፍራ ለኢጣልያ ምንም ጥቅም አይሰጣትም፤ እንዲያውም ይኸን ሥፍራ በመያዛችን ከሌሎቹ የወደብ ጌቶች ከእንግሊዝና ከፈረንሳይ ጋር ሊያቀያይመን ይችላል። ከአካባቢው ጌቶች ከግብጽና ከቱርክ ጋራም ያጣላናልና ይቅርብን የሚል ክርክር አቅርበው ነበር።

ነገር ግን፣ በአፍሪካ ለመግባት ሰፊ ዓላማ የነበራቸው ወገኖች እያደር እያሸነፉ ሔዱ። የግብጽ መንግሥትም እንዳይቆጣ ደማርቲኖ ጃኮዋ የሚባለው በካይሮ ተቀማጭ የሆነው የኢጣልያ ዋና ቆንሲል የአስብ ግዥና የኢጣልያኖች በዚህ ሥፍራ መመሥረት ለግብጽ የኢኮኖሚ ዕድገት የሚረዳ መሆኑን አስፋፍቶ ለማስረዳት ሞክሮ ነበር። ይሁን እንጂ፣ የግብጽ ባለሥልጣኖች አባባሉን ሳይቀበሉ ከግብጹ ከዲቭ ከኢስማኤል ታዞ ሞታዝ ፓሻ በካርቱም በተሠየመው መር ከብ ያንድ ክፍል ጦር ይዞ መጥቶ ወዲያና ወዲህ በማለት ኢጣልያ ኖቹንም፣ ሻጮቹንም የደንከል ሠልጣኖች ለማስፈራራት ሞክሮ ነበር። በካይሮም መንግሥቱ ራሱ በውጭ ጉዳይ በኩል ስኢጣልያ መንግሥት ተቃውሞውን በጽሑፍ ቢያቀርብ፣ “የግብጽ መንግሥት ከምጥዋ ወደ ደቡብ በሚገኘው በዚህ በአስብ አካባቢ ምንም የገዥ ነት ሥልጣን የለውም” በማለት ተቃውሞውን በመወርወር፣ ጣልያኖች የራሳቸውን አያያዝ በየጊዜው ያጠባብቁ ገመሩ።

“የግብጽ መንግሥት ግዛቱን ከሚዲቴራኒ እስከ ሕንድ ውቅያኖስ አደርሳለሁ፣ ኢትዮጵያንም ከሱዳን ደባልቄ እገዛለሁ” በሚል ምኞት ከተዋጠ ወዲህ፣ ባንድ ወገን በዚህ የተነሣ በጉንዳጉንዲና በጉራዕ ጦሩ ባዜ የሐንስ ጦር ከተፈታና በሱዳንም አል ማህዲ ተነሥቶ የግብጽንና የቱርክን ጦር እያዋከበ ማስወጣት ስለ ገመረ፣ በዚህ ሁሉ ምክንያት የግብጽ መንግሥት የኢኮኖሚም፣ የወታደርም ውድቀት ስለገጠመው፣ ኢጣልያኖች እንደ ልባቸው አስብን አጠንክረው ለመያዝ ምቹ ጊዜ አጋጠማቸው። ስለዚህም በኢትዮጵያ የኢጣልያ የቅኝ

አገዛዝ ታሪክ የተወጠነው በዚህ ወደብና በጉራፔ ሳፔቶ አማካይነት መሆኑ ነው። አገር ጉብኝዎቹ ወደ ሸዋም፣ ከሸዋም እየተነሡ ደቡባዊውን ከፍላችንን ለመመርመር የረዳቸው በአስብ በቅድሚያ እግራቸውን ማስገባታቸው ነበር።

እንደ እውነቱ የዚህ የአስብ አካባቢ ቀበሌ ባላባቶቹ ሻጮቹ እነ ሠልጣን ኢብራሂም ቢሆኑም፣ በገርዎግራፊ አቀማመጥና በታሪክ የበላይ ባለቤቱ የኢትዮጵያ መንግሥት ስለሆነ ከሩቅ መጥተው ምጥዋንና አካባቢውን ከያዙት ከግብጽና ከቱርክም፣ ከፈረንሳይና ከእንግሊዝም የበለጠ መጠየቅም መፈራትም የነበረበት የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ነበር። ዳሩ ግን፣ ኢትዮጵያ የተከፋፈለችበትን የመሳፍንት ዘመን አሳልፋ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ አንድነቷንና ንጉሠ ነገሥታዊውን ሥልጣን መሥርተው በ1860 ዓ.ም. በመቅደላ ከሞቱ ወዲህ፣ ይህን የአስብ ወደብ ባላባቶቹ ለሩባቲኖ ማኅበር በሳፔቶ አማካይነት በ1861 ዓ.ም. ሲሸጡ፣ ከቴዎድሮስ ቀጥለው በኢትዮጵያ የነገሡት ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ነበሩ።

በዚህም ጊዜ፣ በትግራይ ዐፄ ዮሐንስ (ደጃች ካሳ ርዕሰ መኳንንት) በሸዋም ምኒልክ ንጉሠ ሸዋ እየተባሉ የየአውራጃ ግዛታቸውን የሚያስተዳድሩበትና በሦስቱም ዘንድ በዚህ ጊዜ ፋታ የማይሰጥ የውስጥ ያስተዳደር ጭቅጭቅና የዙፋን ባላንጣነት ክርክር ያዋክባቸው ነበር። ወደ ንጉሠ ነገሥታዊ ሥልጣን ለመውጣት ሦስቱም እርስ በርሳቸው በጠብ፣ ለውጊያ የሚፈላለጉበት ጊዜ ነበር። ምናልባት የሳፔቶን የአስብ ወደብ አገዛዝና የባላባቶቹንም አሻሻላቸው ወሬውን እንኳን የሰሙት በኋላ ጊዜ ይሆናል። ቢሰሙም ቁርጠኛ እርምጃ በባላባቶቹ ላይ ለመውሰድ በሥፍራው ርቀትና በበረሃማነቱ፣ በጠቅላላውም እነሱ የነበሩበት የባላንጣነት ሁኔታ አያስችላቸውም ነበር። ላዲሱ ንጉሠ ነገሥት አሸዋ ማና በረሃማ የሆነውን ሩቁን የባሕር ጠረፍ ከመከላከል በፊት በቅድሚያ በለምለሙ በማኸል ኢትዮጵያ በባላንጣነታቸው ግንባር አቅዋማቸውን ማጽናቱ ይብስባቸው ነበር። ደግሞም ምጥዋና የአስብ አካባቢ ከቀይ ባሕር ወዲህ ማዶና ወዲያ ማዶ ያለው የባሕር ጠረፍ ሁሉ በቱርክ ቁጥጥር ውስጥ ከገባ ብዙ ዘመን እንዳለፈው ይታወቃል። በውስጡም የነበረው ነዋሪ ሕዝብ አዳሉና ሌላውም እስላማዊ ሕዝብ ከኢትዮጵያ መንግሥት ቁጥጥር ውስጥ እየራቀ እንዲሔድ ተደርጓል።

በዚህ ምክንያት፣ የኢትዮጵያ የውስጥ የመከፋፈሉና የኋላ ቀር ነቱ ሁኔታ ለኢጣልያኖቹም፣ ለባላባቶቹም ስለ አገዛቸው የሩባቲኖ የመርከብ ኩባንያ በኢጣልያ መንግሥት በቀጥታ እየተረዳ 13 ዓመታት ያህል በስሙ ይዞ እያስተዳደረ ወደቡንም እያስፋፋ ከቆየ በኋላ፣

በ1874 ዓ.ም 416.000 ሊሬ ተቀብሎ ለኢጣልያ መንግሥት በይፋ ሸጠው። ይኸው ወደ ማሪያ ትሬዛ ብር ሲለወጥ 20.800 ብር ስለሚሆን፣ ከባንያው 17.700 ብር አትርፏል ማለት ነው።

የኢጣልያ መንግሥት ከማኅበሩ ላይ ይኸን ወደብ በገዛበት በ1874 ዓ.ም የነበሩት የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ዐፄ ዮሐንስ ርቅርቄ። ባለፈው እንዳነበብነው፣ ንጉሠ ነገሥቱ በዚህ ጊዜ ግብጾችንም ቢያሸንፉ፣ ምኒልክንም ቢያሳምኑ ከግብጾችና እነርሱን ተጠግተው ከሸፈቱ ባቸው ከነራሰ ወልደ ሚካኤል ጋር የነበረባቸው ውዝግብ ፋታ ባለመሰጠቱ የኢጣልያን በአሰብ ላይ መግባት ሊቃወሙ አልቻሉም። የኢጣልያ መንግሥትም ባንድ ወገን በቀጥታ በአሰብና በአካባቢው አገዛዙን አጠንክሮ ወደቡንም እያስፋፋ ለአሰብ የበላይ እስተዳዳሪ እነ ብራንኪ ጀዎቫኒን፣ እነ ፒስታሎዛጁ ሊዎኔን ስለሾሙ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ከነዚህ የኢጣልያ ወኪሎች ጋር ደብዳቤና ገጸ በረከት እየተለዋወጡ እንዲያውም ደንበኛ ወዳጅነት ወጥነው ነበር።

የኢጣልያ መንግሥት፣ በአሰብ እግሩን ከ1861—74 ከሰደደ ወዲህ፣ ባንድ ወገን በአሰብ በኩል ወደ ሸዋ ገብቶ ከንጉሥ ምኒልክ ጋር ተወዳጀ። በሌላ ወገን ወደ ትግሬና ወደ ትግራይ የሚያስገባውን የምጥዋን ወደብ ከተዳከሙት ከግብጾች እጅ ለመረከብ የእንግሊዝን መንግሥት ድጋፍ ለማግኘት በመጣጣር ከ1874—76 ዓ.ም ድረስ እንዳሳለፈ እንግሊዞችም በሱዳን የተቀሰቀሰውን የማህዲስቶችን አነሣሥ ለመደምሰስ የኢጣልያንን ድጋፍ ለማግኘት ሲሉ ደጋፊነታቸውን እንዳልነፈጉ በዚህ ዐይነት ሁለቱም በየዋሂቷ ኢትዮጵያ ጀርባ ላይ እንደልባቸው መገቢያቸውን ወደፊት እናነባለን።

ጥዕራፍ ሠላሳ

አፍሪካን በሰላም ለመከፋፈል በርሊን ላይ

የአውሮፓ ኃያላን ያደረጉት ስምምነት

አውሮፓ ከግሪክና ከሮማ ወርሶ በአስፋፋው ሥልጣኔ የተነሣ ከሌሎች አህጉር ከእስያም፣ ከደቡብ አሜሪካም፣ ከአፍሪካም የበለጠ በማናቸውም መስክ በእንዳሰትሪ፣ በቴክኒክ፣ በንግድና በርሻ፣ በሥነ ጥበብና በሥነ ጽሑፍ የበረታ መሆኑ ለማንም ምልጽ ነው። የአውሮፓ መሪዎች ከ14ኛው መቶ ዓመት ገምግሞ በዚያው በአውሮፓ ውስጥ በወሰን ግዛት፣ በጥቅም፣ በጋብቻ፣ በዙፋን፣ በሃይማኖት እርስ በርሳቸው ዐልፎ ዐልፎ ሲቀጣቀሙ ኖረዋል። ከሌላው አህጉር ሁሉ የበለጠ ከመገጠሪያ ገምግሞ እስከ ሁለተኛው የዓለም ጦርነት ፍጻሜ ድረስ የሰው ልጅ ጦርነት ያደረገበት አገር ሲታሰብ ከሁሉ በልጦ የሚገኘው የሠለጠነው የአውሮፓ አህጉር ነው።

የአውሮፓ ነገሥታት ለረዥም ዘመናት እየተዋጉም፣ እየታረቁም፣ እየተጋቡም ዙፋንና መንግሥት እየተወራረሱ፣ በጋብቻውና በኃይሉም አንዱ ሌላውን ሲጠቀልለው ከቆዩ በኋላ፣ ከነዚህ መካከል አንዳንዶቹ መንግሥታት በጦር መሣሪያና በመርከብ ሥራ የታወቁት እነ ፖርቱጋል፣ እነ ኤስፓኝ ከአውሮፓ እየወጡ ወደ ደቡብ አሜሪካ፣ ወደ አፍሪካም እየዘመቱ ከባላንጣቸው ከአቶማን የቄሣር ግዛት ጋር እየተፋለሙ ብዙ አውራጃ ለመያዝ በቁ። ከነርሱም ተከታትለው እንግሊዞች፣ ፈረንሳዮች፣ ቤልጅጅኮች፣ ጀርመኖች፣ ሆላንዶች በያለበት ቅኝ አገር ፍለጋ ሲሠራው የቀረው ዓለም ግማሹም የነበረው ሥልጣኔና ገናንነት እየተዳከመ ስለሔደ ሌላውም ድንቁርና ስለተጫነው፣ ያለው ዕድል ለነዚህ አዲስ ለተነሡትና ለሠለጠኑት በሥልጣኔያቸው የተነሣ በመርከብና በባቡር ለሚጓዙት የመድፍ፣ የጠመንጃና የሽጉጥ ሥራ በማወቅ ኃይል ላገኙት መገዛት ብቻ ሆነ።

አውሮፓውያን በአገር መርማሪዎቻቸው በነስታንለይና በነሊቪንግሥተን በሌሎችም እየተመሩ በተለይ እንግሊዝ በግብጽ፣ በሱዳን፣ በናይጄሪያ፣ በኬንያ፣ በጋና፣ ፈረንሳይ በምዕራብና በሰሜን አፍሪካ፣ ፖርቱጋል በአንጉላ፣ በሞዛምቢክ፣ ጀርመን በታንጋኒካ (የዛሬ ታንዛኒያ)

እና በተጉ፡ ቤልኸክ በተለይ ንጉሥ ዳግማዊ ሊዎፖልድ ኮንጎን እንደ ግል ግዛቱ አድርጎ በያዘበት ጊዜ ከሥልጣኔ ሂሳብ ሲወጡና ሀብት የሞላበትን አፍሪካን ሳይጣሉና ሳይዋጉ የሚይዙበትን፡ ያገር ክፍያው፡ የወሰን ከለላው፡ የንግዱ መስፋፋት፡ የመርከቡ ዝውውር በሰላም የሚከናወንበትን ሁኔታ ማጥናት ዝሙሩ ። ለዚህም ዋና የጉዳዩ ጠንሳቾችም፡ እበረታቾችም ስሙን እላይ የጠቀስነው የቤልኸክ ንጉሥ ሌዎፖልድና የጀርመን ቻንስለር ቢስማርክ ነበሩ ።

ኃያላት የአውሮፓ መንግሥታት ባንድ ወገን ባገር መርማሪዎቻቸውና በወንጌል መልክተኞቻቸው በኩል፡ ቀጥሎም በየቅንሲሎቻቸውና በንግድ ወኪሎቻቸው አማካይነት የየግል ጥቅማቸውን የሚያስፋፋበትን፡ ከዚህ በፊት በእጃቸው ያገቡትን፡ ወደፊት ለመያዝ ያለሙትን ክፍለ ሀገር፡ መርከባቸው የሚተላለፍበትን የባሕር መስመርና የሚያርፍበትን ወደብ በደንብ ካጠኑና አያያዛቸውን ካጠባበቁ በኋላ በመንግሥታት መሪዎች ደረጃ በባለሥልጣናቸው አማካይነት በስብሰባም፡ በመልእክትም፡ በቃልም፡ በጽሕፈትም ከ1875 እስከ 1876 ዓ.ም በነበረው ጊዜ ውስጥ አሳብ ለአሳብ እየተለዋወጡ ሲወያዩበት ከቆዩ በኋላ፡ በመጨረሻ በየካቲት 26 ቀን 1877 ዓ.ም በጀርመን ዋና ከተማ በቤርሊን ተገናኝተው ቀጥሎ ያለውን ስምምነት በፊርማቸው አጸደቁ ።

ስምምነቱ በሰባት ምዕራፍ በ38 አንቀጽ የተከፈለ ነው ።

ሀ/ የመዝመሪያው ምዕራፍ ስለ ንግድ ነጻነት፡ ስለ ቀረጥ፡ ስለ ንብረት መያዝ መብት፡ ስለ ሚሲዮኖች፡ ስለ ተወላጆች/ ደህንነትና አጠባበቅ፡ ስለ ደብዳቤ አላላክና ስለ ቴምብር ቀረጥ፡ ለዚህ ሁሉ ከንውን የተቋቋመው ኮሚሲዮን የንግዱን ሁኔታና የመርከቡን ዝውውር የሚያከናውንበት ነው ።

ለ/ ሁለተኛው ምዕራፍ ኃያላት በያዙት አገር ከልል ውስጥ የባሪያን አገዛዝ ሠርዘው ባሪያን ነጻ እንዲያወጡና የባሪያ ንግድ እንዳይፈጸም እንዲከለከሉ ነው ።

ሐ/ በሦስተኛው ምዕራፍ እያንዳንዱ አውሮፓዊ መንግሥት በያዘው አገር ወይም ባሕርና ወንዝ ላይ መርከብና ሸቀጥ በሚተላለፍበት ጊዜ ሌላውን እንዲያግዝ እንጂ እንዳያውክ፤ በተቻለ መጠን በመንግሥታቱ መካከል ሰላምና አብሮ የመሥራቱ ዓላማ እንዲሰፍን ። ምናልባት በሁለት መንግሥታት መካከል ጠብቆ ጦርነት ቢነሣ፡ ሌሎች በሰላምና በገለልተኝነት የገላጋይነት አቅዋም እንዲኖራቸው እንጂ ካንደኛው ወገን ተደርበው ሌላውን በማጥቃት

የሰላሙ አስተዳደርና የሰላሙ ንግድ እንዳይደፈርስ ። የተጣሉት መንግሥታት ከውጊያ በፊት ራሳቸው አስታራቂ በስም ምነት መርጠው እንዲገላገሉ ።

መ/ በአራተኛው ምዕራፍ በኮንጎና በሌሎችም ወንዞችና ባሕሮች ሁሉም በትክክለኛነት መርከብና ሸቀጣቸውን የማስተላለፍ መብታቸው የተጠበቀ እንዲሆንና በየወደቡ የማንም መርከብ በሚቆምበት ጊዜ፡ የመጠበቁ፡ ሸቀጥ የማውረዱና የመጫኑ ጉዳይ ለሁሉም ያለ አድልዎ እንዲሆን፤ ቀረጡም ተመሳሳይ መሆኑን የሚቆጣጠር የአንድ ኮሚሲዮን አቋቋሙና የኮሚሲዮኑ ዝርዝር ተግባርና ሥልጣን፡

ሠ/ በአምስተኛው ምዕራፍ በኒጀር ወንዝ ላይ በመርከብ የመተላለፉ ጉዳይ ከኮንጎው ወንዝ መተላለፊያ ደንብ ጋር ተመሳሳይ እንዲሆን።

ረ/ በስድስተኛው ምዕራፍ አንዱ ኃያል፡ አንድ የአፍሪካን ክፍል በያዘ ጊዜ መያዙን ለሌሎች ኃያላን ማስታወቅ እንዳለበት፤ ኃያላት አዳዲስ አገር በያዙ ቁጥር በዚህ ስምምነት የተጠቀሱትን ሕጎች እንዲያከብሩ ።

ሰ/ በመጨረሻውና በሰባተኛው ምዕራፍ ይኸን ያሁኑን ስምምነት አባሎች በስምምነት ወደፊት ማሻሻል እንደሚችሉና ሌሎች ኃያላን በዚህ ስምምነት ለመግባት ቢጠይቁ፡ ጥያቄያቸውን ለጀርመን ንጉሠ ነገሥት በቅድሚያ እያቀረቡ መግባት እንደሚችሉ ያረጋግጣል ።

በዚህ ውል ውስጥ ተስማምተው የተፈራረሙት ቅኝ አገር የነበራቸው እንግሊዝ፡ ፈረንሳይ፡ ጀርመን፡ ፖርቱጋል፡ ቤልኸክ ሲሆኑ እንደሚታየው ኢጣልያ አንድነቷንም ያቋቋመችው በቅርቡ ከሐያ ዓመት በፊት ስለነበረ፡ ቅኝ አገርም በዚያን ሰዓት ለመያዝ በየትኛውም ክፍለ ሀገር ልዝምር የምትልበት ወቅት ነበር ። ወደ ምጥዋም ገና ወታደር ለመላክ የምታዘጋጅበት ጊዜ ስለነበረ፡ በዚህ የኃያላን ጉባዔ ላይ ለመካፈል ዐቅሟ በማናቸውም ረገድ አልፈቀደላትም ። በመጨረሻው ምዕራፍ ላይ እንደ ተመለከተው ሰሚቀጥለው ጊዜ ግን በውሉ ውስጥ ገብታለች ።

ከ16ኛው መቶ ዓመት ዝምሮ የአፍሪካ ሰሜን፡ የመካከለኛው ምሥራቅ፡ የባልካን አገሮች ጌታ የነበረውን ቴርክን በዘሩና በሃይማኖቱም ባዕድ በማድረግ፡ ባሁኑ በ19ኛው መቶ ዓመት መጨረሻ ላይ በውስጥ አስተዳደሩም እየተዳከመ፡ ኢኮኖሚውም እየወደቀ ስለ

ሔደና የርሱ መሣሪያ የነበረው ግብጽም በእንግሊዝ ቁጥጥር ውስጥ ስለገባ፣ የቱርክ መንግሥት በስብሰባው እንዲካሄድ አልፈለጉም።

ከዚህም ጋር እነዚህ በቅኝነት የተያዙት የአፍሪካ ተወላጆች መከላከያ መሣሪያ እንዳያገኙ በሚቀጥለው ጊዜ በብሩክሴል ሌላ የተለየ ስምምነት አደረጉ።

እነዚህ የቤርሊን ስምምነት ተካፋዮች በስምምነቱ መሠረት የአፍሪካን አገሮች እንደ ሥጋ ቅርጫ በሰላም ቢከፋፈሉም፣ ወደ ጠብ በደረሱ ቁጥር በውሉ መንፈስ እየታረቁ፣ በይፋ የጦርነቱ በር ባይከፈትም እርስ በርስ በሽሚያው ጊዜ መፋጠጥና መጉነታተል አልቀረም። ቱርክና ግብጽ በሚለቁቸው በቀይ ባሕርና በሕንድ ውቅያኖስ ወደቦች እንግሊዝና ፈረንሳይ በጣም በብዙ ቦታ ለጦርነት ይፋጠጡ ስለነበረ ፈረንሳይ ወደምጥዋ ቀድሞ ገብቶ ወደብ ይዞ ከዘይላና ከበርበራ ወደብ ጋር እንዳይፍካከር ጣልያንን በጉን ጋብዞ ያስያዝ እንግሊዝ ነው። በዚህም የተነሣ፣ ዐፄ ዮሐንስ በምጥዋ ወደብና በአካባቢው ባሉት ወረዳዎች ላይ ከኢጣሊያ ጋር ሲጣሉ ከርሳቸውም በኋላ ዐፄ ምኒልክ ከኢጣልያ ጋር በነበራቸው የመጨረሻ ጠብ ጊዜ ፈረንሳይ የኢትዮጵያ ረዳት ሆኖ ለእንግሊዝና ለኢጣልያ መንግሥታት ክፉ ባላገጣ ሆኖባቸው ነበር።

በተለይ በአቦከና በጅቡቲ ፈረንሳይ፣ በአደንና በዘይላ እንግሊዝ፣ ጣልያኖችም በአሰብ በተተከሉበት በ1860—85 ዓ.ም. ከመሬት ይዞታው በቀር የጅቡቲ ወደብ የአደኑን ወደብ ተፎካከሮ እንዳይጥለው፣ ሀብታም ሆኖ በኖረቸውም ኢትዮጵያ በቅድሚያ እንዲገባቸው ሌላውን እንዳያስወግድ እንግሊዝ በጉን ጣልያንን እየጠቀሰ፣ ጀርመንንም እየገፋፋ የፈረንሳይን መንግሥት ለማዳከም በሚያደርገው መከራ ፈረንሳይም በምትችለው መንገድ ኢትዮጵያን የመደገፍ መልክ እያሳየች በእንግሊዝና በኢጣልያ ላይ የምታደርገው ተቃውሞ በየሰነዱ ላይ በግልጽ ይታያል። ወደፊትም ባፄ ምኒልክ ዘመን መንግሥት በ1890 ዓ.ም. የፈረንሳይ ጦር ፋሽዳን (በሱዳን ውስጥ) በመያዙ በሱዳን ቀድሞ ከገባው ከእንግሊዝ ጦር ጋር ለውጊያ ከተፋጠጡ በኋላ የቤርሊን ስምምነት እንዳይፈርስ ፈረንሳይ ሽብረክ ብሎ ወደኋላ በማፈገፈጉ ሁለቱ የቅኝ አገር ኃያላን ከትልቅ የርስ በርስ ውጊያ ድነዋል።

ነገር ግን፣ ሌላው አህጉር (እስያ፣ መካከለኛው ምሥራቅና አሜሪካ) “ባለቤትና በመጠኑም ቢሆን ሥልጣኔ አለው በዋሃም ሊያዝና ሊገዛ አይችልም” ብለው ችላ በማለት አፍሪካን ግን ባለቤት፣ አዛዥና ተቀናቃኝ እንደሌለበት አምነው፣ ከሥልጣኔም ኋላ ቀርነቱ አግዟቸው በሰላም ለመከፋፈል በ1877 ዓ.ም. ይሸን ውል

ቢያደርጉም፣ በሚቀጥለው ጊዜ ከ1906—10 ዓ.ም.ና በ1931—37 ዓ.ም. ሁለት ጊዜም ያደረጉት የዓለም ጦርነት ሰበብ በግዛት ነበር። የመገናኛ መሪያው ጦርነት በሳራዬቮ የአውስቶሮ ሁንጋሪ መስፍን በመገደቡ ሰበብ ሲሆን፣ የግዳዩ ምክንያት ደግሞ ሰምን በናንተ እንገዛለን የሚል ነበር። በመገናኛ መሪያው የዓለም ጦርነት ጀርመን እንደ ቅጣት የአፍሪካ ቅኝ አገሮቿን በእንግሊዝና በፈረንሳይ ስትነጠቅ፣ በ1925—31 ዓ.ም. ከሂትለር አነሣሥ ውስጥ ዋነኛው ሰበብ እንግሊዝና ፈረንሳይ አፍሪካን ተከፋፍለው የኛንም ግዛት ቀምተው በሰፊ ግዛት ሲንደላቀቁ፣ ጀርመን በምን ምክንያት በአውሮፓ ግዛቷ ብቻ ተወስና ትኖራለች በሚል ቁጭት ነበር።

በዚህ መካከል የሚታየው አሳዛኝ መልክ፣ ሁለተኛው የዓለም ጦርነት ከተፈጸመ በኋላ፣ አፍሪካውያን የፖለቲካ ነጻነት አግኝተው የቀድሞ ገዥዎች የሆኑት አውሮፓውያን ባገራቸው ተሰብስበው ይነስ ይብዛ በሰላም ሲኖሩ ነጻነታቸውን ያገኙት አፍሪካውያን ግን፣ በየምክንያቱ እንዳንድ ጊዜም ያለበቂ ምክንያት እርስ በርሳቸው እየተጣሉ ብዙ ደም እስከ መፋሰስ መድረሳቸው ነው። የዚህም ዋናው መንሥቁ የቀድሞዎቹ ቅኝ ገዥዎች በሥውርም በግልጽምም ከሚፈጥሩት ደባ ጉን ራሳቸው የአፍሪካ መሪዎች በልዩ ልዩ ያስተዳደር ፍልስፍና በመለያየት ወይም የብሔረተኝነት ስሜት እያደረገባቸው ለሰላሙ መንገድ የበቃ ጥረት ባለማድረግ ነው።

ምዕራፍ ሠላሳ አንድ

ትኝ ግዛት የግጥም ጉዳይ በኢጣልያ ምክር ቤት

ያስከተለው ውዝግብ

ባለፈው ምዕራፍ አንድ ተገንዝብነው ፡ የኢጣልያ አውራጃዎች ግጥሞች በመሳፍንት ፡ የቀሩት በሬፑብሊክ አገዛዝ ፡ እንደ ኢትዮጵያ የመሳፍንት ዘመን ፡ ተበታትኖ የነበረው በካርሎ አልቤርቶና በቬክ ቶር አማካኝል ዳግማዊ ትጋት ባንድ መንግሥት ከመዋሐዱ በፊትና በኋላ በሮማ ፡ በሚላና ፡ በጀኖቫ ፡ በቶሪና ፡ በቬኒዚያና በፊሬንዜ ከተቋቋሙት የንግድ ማኅበሮች ፡ ያገር ምርመራ ድርጅት የሚላኩት መላ ከተሞች ካፂ ቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት ዝምሮ ባተለይ ባሁኑ ባፂ ዮሐንስ ጊዜ በልዩ ልዩ መንገድ የኢትዮጵያን የፖለቲካ ፡ የወታደራዊ ፡ የአስተዳደርና የኢኮኖሚ አቅዋም በደንብ አጥንተውታል ። በዚህ ጉን የሕዝቡና የመሬቱ ፡ የአየሩ ጠባይ ፡ የወንዛወንዙ ፡ የሐይቁና የደሴቱ የተራራና የሸለቆው ሁኔታ ፡ መገናኛ መንገዱንም ሁሉ በራፖርና በመጽሐፍ መልክ በሥልጣን ላይ ለነበሩት እየቀረበ ሲጠናበትና ሲመከርበት ቆይቷል ።

የኢጣልያ እሳይ የጠቀስናቸው አውራጃዎች በሰላምም በጦርነትም ተጠቃልለው ፡ የሮማንም ግዛት ከርእስ ሊቀ ጳጳሱ እጅ ወስደው ፡ የሣርዴኛ ንጉሣዊ መንግሥት የሚባለው ተሠርዝ የኢጣልያ መንግሥት የሚባለው ሥያሜ ከመጋቢት 17 ቀን 1853 ዓ.ም. ጀምሮ ሲጠናቀቁ በይፋ በ1862 ዓ.ም. ሲታወጅ ፡ በኢትዮጵያ ላይ በማተኮር የጥናቱም ፡ የትኝ አገር ፍላጎቱም ጉዳይ እየተፋፋመ ሔደ ። ባለፈው እንዳንበብነው ፡ ግጥሞች ኢጣልያኖች በምጥዋ በኩል ወደ ዐድዋና ወደ መቀሌ እየመጡ ካፂ ዮሐንስ ጋር እና ከዚያም ወደ ጉጃም እያለፉ ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጋር እየተገናኙ ፡ በአስብ በኩል አውሳን እያቋረጡ የዚህን አገር ባላባት የመሐመድ አንፋሪን ወዳጅ ነት ከጨበጡ ወዲህ ከርሱ መሪ እየተቀበሉ ወደ ሸዋ በመዝለቅ እለክ አንኮበር ደረሱ ። ከንጉሥ ምኒልክ ጋር የወዳጅነት ግንኙነታቸውን በደንብ አጠበቁ ። ከአንኮበርም አልፈው በዘይላ በኩል እየመጡ የኢትዮጵያን ደቡባዊውን ክፍል የአሞንና የጊቤን ወንዝ ወንዝ ተራራና ሸለቆውን በረሃውንና ለምለሙን ከሕዝቡ ጠባይ ጋር ከመመርመርና ከማሰስ አልተቆጠቡም ።

የዚህ ሁሉ ምርመራ ውጤት ያተኮረው፡ በኢትዮጵያ ውስጥ ለመግባት ስለሚቻልበት ሁኔታ ነበር። የኢጣልያ መንግሥት እንደ ተቋቋመ የፈላጭ ቆራጭነት ጠባይ ያላቸውን የጀርመንና የአውስትሪያን የመሰለውን የቂሣር አገዛዝ አልተከተለም። ላንድነቱ መሪ ሆኖ መንግሥቱን ያቋቋመው ንጉሡ ሺክቶር አማኑኤል ከተከታዮቹ ጋር ስለነበረ፤ እንደ ጉረቤት አገራቸው እንደ ፈረንሳይ የሬፑብሊክ አገዛዝ ለመመሥረትም አልፈለጉም።

ስለዚህ የኢጣልያ መንግሥት እንደ ተቋቋመ የታወጀው የመተዳደሪያ ሕገ መንግሥት፤ ከእንግሊዝ አገር አስተዳደር ጋር በተመሳሰለ ሕገ መንግሥት የሚመራ ንጉሣዊ አገዛዝ ነበር። በዚህ ምክንያት በምክር ቤቱ ውስጥ እንደ ልባቸው የሚከራከሩ በርክት ያሉ የፖለቲካ ቡድኖች ስለነበሩ፤ የቅኝ አገር የማግኘቱ ጉዳይ በጉባኤ ብዙ ንትርክና ውዝግብ አስከትሏል። ሆኖም ከመማከርቱ አብዛኞቹ የንጉሡን ክብር ከኢጣልያ ዕድገት ጋር በማጣመር አሳቡን በቶሎ ይቀበሉት ነበር።

በዚህ ምክንያት፤ ደጃች አገው ንጉሤ ከተላላኩት ከመዝመሪያው ጠቅላይ ሚኒስትር ከካሚሊዮ ካቮር ወዲህ 1851 — 1874 ዓ.ም ቁጥራቸው ከዐሥር በላይ የሆነ ጠቅላይ ሚኒስትሮች ሲለዋወጡ ቆይተው፤ አሁን የቅኝ ግዛቱ ጥያቄ እየጉላ በሔደበት ጊዜ ከ1873 ዓ.ም ዝምሮ ጠቅላይ ሚኒስትሩ አጉስቲኖ ደፕሬቲስ፤ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ማንቺኒ ፓስኩኦሌ፤ የጦር ሚኒስትሩ ኤ ፌሬሮ ይባሉ ነበር።

ቀድሞም ንጉሡ ሺክቶር አማኑኤል፤ አሁንም ልጁ ኡምቤርቶ ቀዳማዊ፤ “ከኢኮኖሚው ጥቅም ጋር ለወግና ለዝና ኢጣልያ ግዛት ያስፈልጋታል” የሚሉትን ክልብ የሚደግፉና የሚያበረታቱ ነበሩ። ከነርሱም ጋር በፈረንሳይና ይልቁንም በአውስትሪያ ንጉሡ ነገሥት ጦር ሠራዊት ውስጥ የነበሩ አሁን አገራቸው ነጻነቷን አግኝታ እንድንቷን ስታቋቁም፤ ዘራቸውን ጠቅሰው የመጡ የጦር ሹማምንቶች ሁሉ የንጉሡ ታዛዦችና በአሳብ ከቅኝ ፈላጊዎች ጋር ነበሩ። በነዚህም መካከል በሶሻሊስት ቡድን ውስጥ ከነበሩት ውስጥ፤ “ቅኝ አገር ለኢጣልያ አያስፈልጋትም ስንል የኢጣልያን ዕድገት የምንቃወምና አገር ፍቅር እንደሌለን እንቆጠራለን” በማለት ብዙዎቹ ወደ ቅኝ ፈላጊዎቹ ሲደረቡ ይታዩ ነበር።

በዚህ ሁሉ የተነሣ፤ “ኢትዮጵያን እንወረር፤ በቅድሚያ ወደ ምጥዋ ጦር ልክን ወደቡን እንያዝ” የሚለው ክርክር በምክር ቤት በተፋፀመበት ጊዜ፤ ጠቅላይ ሚኒስትሩ በሽማግሌው በዴፕሬቲስና በወጣቱ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር በማንቺኒ መካከል ሁለቱም በሶሻሊስትነት

ተመዝገበው ሳሉ በሁለቱ መካከል የአሳብ ልዩነት ነበር። ሽማግሌው ጠቅላይ ሚኒስትር ለኢጣልያ ቅኝ አገር ማስፈለጉን ቢያምንም፤ የቅኝውን ፍላጎት ቀዝቀዝ አድርገን ጉዳዩ በትዕግሥት መጠናት አለበት ሲል ማንቺኒ “አሁኑኑ በቶሎ” እያለ እየወተወተ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ታሞ እተኛበት እቤቱ ድረስ እየሔደ ጤና ነሥቶት እንደነበረ በዚያን ዘመን የተጻፈው ሁሉ ያስረዳል።

የዚህ የቅኝ ፍለጋ ጉዳይ በምክር ቤት ከፍ ያለ ክርክር እያለ ነሣ፤ ወደ ሁከታ በሚዞርበት ጊዜ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ሳምባውን ታሞ እቤት በዋለበት ሰዓት ሳይቀር ማንቺኒ እቤቱ ድረስ ይሸን ፍቀድ፤ ይሸኛውን ፈርምበት እያለ ሲያስቸግረው ሳለ፤ በሽታው እየጠናበት መሔዱን የሰማ አንድ ወዳጁ ሊጐበኘው ሔደ “እንደምን አደርክ?” ብሎ ቢጠይቀው፤ “ምን ደህንነት አለ ብለህ ነው? ሌሊት በሳል ስጉበስት አድራለሁ፤ ቀን ማንቺኒና አፍሪካ (የአፍሪካ ጉዳይ) ይወጥሩኛል፤ ሳልፈነዳ ብቀር እንደ ተአምር! ይቆጠራል” ብሎ መለሰለት።¹

የሆነ ሆኖ፤ በቅኝ ግዛት አፈላበጉ ጉዳይ በአንደኛና በሁለተኛ ቁጥር የነበሩትና ከቀሩትም ውስጥ ከየጓደኞቻቸው እየተገነጠሉ ለኢጣልያ ቅኝ ግዛትና ወደብ አስፈላጊነቱን እያመኑ ስለ ተደረቡ፤ የኢጣልያ መንግሥት በምስጢር ወደ ምጥዋ የሚዘምት የጦር ዳድ ማዘጋጀት ዝመረ። የጦር ዳዱም አላላክ በቱርክ፤ በፈረንሳይም፤ በኢትዮጵያም ዘንድ እንዳይታወቅ በምስጢር እንዲያዝ ሲባል ለምክር ቤቱም፤ ለጋዜጠኞችም ወሬው ለጊዜው እንዲሰወር ተደረገ።

1 F. Martini, Cose Africane da Saati ad Abba Garima, p. 144.

ምዕራፍ ሠላሳ ሁለት

ስለ ምጥዋ ወደብ፣ የኢጣልያ ጦር ምጥዋ መግባትና መስፋፋት

ሀ/ ስለ ምጥዋ ሁኔታ

ደንበኛው የአክሱም መንግሥት ወደብ፣ አዲሲስ ከአክሱም ውድቀት ወዲህ ሲቀዘቅዝ ምጥዋ እየገነነ ሔደ ። ከአክሱም ዘመነ መንግሥት ወዲህ ኢትዮጵያ በሥልጣኔ ወደፊት በመራመድ ፋንታ የኋሊት በመሔዱዋና በአቀማመጥም፣ በታሪክም [ገንዘቧ የሆነውን ምጥዋን ይዛ ለመሸጥ፣ ወይም ለመግዛት የምትፈልገውን ሸቀጥ በመላክና በማስመጣት መጠቀም ስለ አልቻለች፣ በ1557—60 ዓ.ም የምጥዋ የወደብ ከተማ በቱርኮች እጅ ወደቀ ። በምጥዋና በአርኪቆ ከኢትዮጵያ ጉሠ ነገሥት ይሾሙ ከነበሩት ባሕር ነጋሾች አንዳንዶቹ ከጉሠ ነገሥቱ እየተጣሉና ከቱርኮቹ ጋር እየተደረሱ መሣሪያ ይሆኑ ነበር ። ካ፤ ገላውዴዎስ ውጊያ ወዲህ በ1551—1555 ዓ.ም የነገሡት ዐፄ ሠርፀ ድንግል በደባርዋ የሚቀመጠው ሹማቸው ባሕር ነጋሽ ይስሐቅ ከድቶ ከቱርኮቹ ጋር በመደረሱ በዚሁ በደባርዋ አካባቢ ያደረጉት ጦርነት በታሪክ ዕውቅ ነው ።¹

ለ/ የኢኮኖሚ አቅዋምና የንግድ እንቅስቃሴ

በኢኮኖሚ ረገድ በኢንዱስትሪና በቴክኒክ፣ በእርሻና በንግድ ኢትዮጵያ ወደኋላ የቀረች አገር መሆኗ ቀደም ሲል ተወስቷል ። ከዚህም በላይ ወደቡን ከያዙባት ከቱርኮችና ከግብጾቹ ጋር አብዛኛውን ጊዜ በጠብ ላይ ነበረች ። በዚህ ወደብ አማካይነት የምታስገባውና የምትልከው ነዋሪ ሸቀጥም የተፈለገውን ያህል አልነበረም ። በመተማና በከሰላ በኩል እንደሚደረገው ተባራሪ የምጥዋና የደሆኖ ባላባቶች (ናይቦች) ወይም ነጋዴዎች ወደ ጉንደር ወደ ዐድዋ ብቅ

1 ተ.ጸ.መ.፣ የኢት. ታሪክ ካ፤ ልብን ድንግል እስከ ዐፄ ቴዎድሮስ፣ ምዕ.21.22 ።

እያሉ ከነገሥታቱና ከየመሳፍንቱ እየተገናኙ እንደ እህል፣ እንደ ቆዳ የመሳሰለውን ሲወስዱ ለየመሳፍንቱም አንዳንድ የጦር መሣሪያና ልብስ ያቀብሉ እንደነበረ የታወቀ ነው።

በዚህ በ19ኛው መቶ ዓመት ወደ መጨረሻው ጊዜ፣ ኢጣልያኖች ከመግባታቸው በፊት በምጥዋ ወደብ ላይ በየመቱ የነበረውን የመርከብና የሸቀጥ የክብደት ንቅናቄ እላይ የጠቀሰው ሙሴ ዱወ የተባለው የታሪክ ጸሐፊ ከዚህ እንደሚከተለው አሥርታል።¹

ዓ.ም.	የግብጽ		የሌሎች አገሮች	
	መርከብ	ክብደት	መርከብ	ክብደት
1873	1679	63530 ቶን	264	19292 ቶን
1874	1568	44779 "	231	19431 "
1875	845	31697 "	305	67218 "
1876	555	16130 "	398	107645 "
1877	827	46271 "	458	39912 "

በዚህ ሰሌዳ ላይ የሌሎች አገሮች የሸቀጥ ንቅናቄና በተለይ ያለ ተዳዳሪው የግብጽ የንግድ ንቅናቄ፣ የቶኑ ክብደት በብዛት ሲታይ የኢትዮጵያ እላይ በጠቀሰው ኋላቀርነት ምክንያት ምንም የለም። የሌሎች አገሮች የተባሉትም እንግሊዝ፣ ፈረንሳይና ቱርክ ናቸው።

ሐ/ የኢጣልያ ጦር ቤይሉል መግባት

የኢጣልያ መንግሥት በ1876 ዓ.ም. ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር ውስጠ ስምምነትን ከፈጸመ በኋላ፣ ከምጥዋ ቀደም ብሎ ለሙከራ ያህል በመርከብ ጦር ልኮ በመዝመሪያ የወረረው ቤይሉልን ነበር። ቤይሉል ከአሰብ በሰሜን በኩል 51ኛው ኪሎ ሜትር ላይ በቀይ

ባሕር ዳር በወዲህኛው ማዶ በሞከ ፊት ለፊት የሚገኝ የመንደር ከተማና ቀበሌ ነው።

ግዛቱ በጥንት ታሪኩ እንደ ምጥዋ፣ እንደ ዙላና እንደ ሌላው ቀበሌ ሁሉ ከኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት በሚሾመው በባሕር ነጋሽ ውስጥ ሆኖ ከርሱ በታች የራሱ የደንከል ባላባት ያስተዳድረው ነበር። ነገር ግን፣ ከ17ኛው መቶ ዓመት ወዲህ የኢትዮጵያ ነገሥታት እያደር ሥልጣናቸውን በየእንደራሴዎቻቸው ሲነጠቁ፣ በዘመን መሳፍንት ማዕ ከላዊው መንግሥት ሲዳከም፣ የምሥራቅና የደቡብ አውራጃዎች በየባላባታቸው ሲተዳደሩ ይኸም የቤይሉል ቀበሌ ከነገሥታቱ ቁጥጥር ወጥቶ በራሱ ባላባቶች ይተዳደር ዝመር። ከነርሱ በላይ የአውሳው ባላባት ከርሱ በላይ ደግሞ የግብጽ ከዲቭ ነበር። ግብጽ ደግሞ ምጥዋ ንና የዚህን ቀበሌ ባላባቶች እያስገበረ በበኩሉ መቀመጫው ስጣን ቡል ለሆነው ለቱርክ ሠልጣን ይገብር ነበር።

የኢጣልያ መንግሥት አሰብን እጅ ከማድረጉ ቀደም ብሎ በነበረው ጊዜና ከሩባቲኖ ኩባንያ ገዝቶ በቀጥታ በሚቆጣጠርበት ጊዜ ሁሉ፣ በአሰብ የሚቀመጡት ኮሚሳሮችም፣ መንገደኞችም ሁሉ ለአውሳውና ለሌሎችም ባላባቶች ጥሬ ገንዘብና ሸቀጥ ሸቀጥ፣ ጠበንጃና ጥይት ሽጉጥ በመስጠት ልባቸውን ስበውታል።

ለእዚህ ጎዳር 16 ቀን 1877 ዓ.ም. የውጭ ጎዳይ ሚኒስትሩ ማንቺኒ በወኪሉ በደማርቲኖ አማካይነት ከእንግሊዝ መንግሥት ተወካይ ጋር ስምምነት ካደረገ በኋላ፣ ከጓደኛው ከባሕር ኃይል አዛዥ ጋር ተነጋግሮ ያንድ ክፍል ጦር በመርከብ ሔዶ አደን ላይ እንዲጠባበቅ አድርጎ በዚሁ ጊዜ የአሰብ ኮሚሰር ዝፍሊዎ ፔለታሎዛ የቤይሉል ባላባቶችና የነርሱ የበላይ የሆነው መሐመድ አንፋሪ እንዳይቃወሙ ግንኙነት እንዲያደርግና እንዲያግባባቸው አድርጎ በመጨረሻ ወታደሮቹ በምስጢር ከሲራጉዛ (ሲሲሊያ) ወደብ በመርከብ በጎዳር 27 ቀን 1877 ዓ.ም. ተነሥተው በጥር 25 ቀን 1877 ዓ.ም. ደርሰው ቤይሉል ላይ ተራግፈው ያለ ምንም ግጭት በባሕር ዳር ሠፈሩ።

በዚህ ዐይነት፣ የኢጣልያ ጦር በምስጢር መጥቶ ቤይሉልን ሲይዝ የበታች ባላባቶች ትንሽ ቢከራክሩም፣ ከኢጣልያኖች በየጊዜው የሸቀጥ ጥና የገንዘብ ስጦታ እየተቀበለ ሺወዳጅ የቆየው የአውሳው ባላባት መሐመድ አንፋሪ ተቆጥቶ ዝም አሰኛቸው። እንደዚሁም በግብጽ መንግሥት ውስጥ ሆኖ ምሥራቅ ሱዳንን፣ ምጥዋንና አካባቢውን የሚያስተዳድረው ኮሎኔል ቸርሚላይድ የሚባለው እንግሊዛዊ ከእንግሊዝ መንግሥት ካይሮ ባለው በእንግሊዝ ቆንሲል በባሪንግ አማካይነት በምስጢር በተላለፈለት ትእዛዝ መሠረት ለግብር ይውጣ ያህል

1 G. Douin, Histoire du Regne du Kedive Ismael, Tome III, 2^e Partie, pp. 1242—1246.

የቃል ተቃውሞ አድርጎ በተግባር ገንጠል ለቆ በሰላም እንዲ መጣ ቢይሉል ላለው አዛዥ ትእዛዝ ስለ አስተላለፈለት፤ የኢጣልያ ወታደሮች እላይ እንዳልነው ምንም ተቃውሞ ሳይደርስባቸው በሰላም ተቀመጡ።¹

መ/ የኢጣልያ ጦር በምስጢር ምጥዋ ገብቶ በግልጽ መስፋፋት

ከዚህ ቀጥሎ አሁንም ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር ስምምነቱ በዚህ ዓመት በታኅሣሥ ወር እንዳለቀ ወደ ምጥዋ የሚላከው ጦር በምስጢርና በትጋት ይዘጋጅ ዝመር = የሚያዘጋጁትም ሦስቱ የውጭ ጉዳይ፣ የመርከብና የጦር ሚኒስቴር ባለ ሥልጣናት ነበሩ። ሦስት ባለ ላባ የእግረኛ ጦርና አንድ የመድፈኛ ጦር በጠቅላላው አራት የጦር ክፍል ተዘጋጀ። የነዚህም ድምር 38 የጦር መኰንኖች፣ 767 ወታደሮችና 2 ተራ ሠራተኞች በድምሩ 807 ነበሩ። የነዚህም አዛዥ እንዲ ሆነ ኮሎኔል ታንክሬዲ ሳሌታ ተመረጠ።

እንደ እውነቱ ከሆነ ጦሩ የሚላከው ምጥዋን ለመያዝ ሆኖ ሳለ፣ ወሬውን ካገር ውስጥም ከውጭም ተወላጆች ለመደበቅ ሲባል የወታደሩ አላላክ ወደ አሰብ መሆኑንና ዓላማቸውም የአሰብን ወደብ ለማ ጠናከርና ቢቻልም የጉስታቮ ቢያንኪን ገዳዮች ለመፈለግ ነው የሚል አስወሩ። ሚኒስትሮቹ ጉዳዩን ከራሳቸው ምክር ቤትም ደብቀዋል። የሆነ ሆኖ፣ ወታደሮቹ ከነስንቃቸውና ከነመሣሪያቸው በልዩ ልዩ የጦር መርከብ ተሣፈሩ። የመርከቡም የበላይ አዛዥ ካይሚ ፒዩትሮ የሚባለው ተሾመ። ለርሱም ሦስቱ ሚኒስትሮች የተሰማሙበት ከዚህ ቀጥሎ ያለው መመሪያ በምስጢር ተሰጠው።

1. ስለ ምጥዋ አያያዝ የኢጣልያ መንግሥት ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር ያደረገው ስምምነት በጥብቅ ምስጢር መያዝ አለበት። የነርሱ ስምምነት በቃልም በጽሑፍም አይጠቀስም።
2. በምጥዋ ያለው ኮሎኔል ቸርሚሳይድ ዜግነቱ እንግሊዝ ቢሆንም፣ አገረ ገዥነቱ የግብጽ መንግሥት መሆኑ እንዲታወቅ፤
3. የኢጣልያ ጦር ምጥዋ ከገባ በኋላ፣ አገረ ገዥውና የግብጽ የክፍል ጦር በምጥዋ ላይ ላጭር ጊዜ ይቆዩ ይሆናል።
4. በዘይላና በበርበራ፣ ከእንግሊዞች ጋር እንደ ሆነው በምጥዋም የግብጽ መንግሥት ባንዲራ በኢጣልያ ባንዲራ ጐን አዲስ ትእዛዝ እስኪመጣላችሁ ድረስ መውሰብለቡን ይቀጥል።
5. የባሕሩ አዛዥ የምጥዋን ወደብ ከያዘ በኋላ፣ ለሕዝቡ በሚያስማው የይፋ ማስታወቂያ ላይ የኢጣልያ መንግሥት የእንግሊዝና

የቱርክ፣ የግብጽና የሐበሻም መንግሥታት ወዳጅ መሆኑን መግለጽ ጠቃሚ ይሆናል።

የኢጣልያ ባለሥልጣናት፣ ይኸንን የመሰለውን መመሪያ ለመር ከቡ አዛዥ በሚሰጡበት በዚያው ሰዓት በግራንቪልና በማንቺኒ፣ በሰር ባሪንግና በዲማርቲኖ፣ በከዲቭ ተውፊቅና በኑባር ፓሻ እንደዚሁም ምጥዋ ባሉት የግብጽ ባለሥልጣናትና በኑባር ፓሻ መካከል ስለም ጥዋ መያዝ ጉዳይ የመጸጸፉ ውዝግብ ቀጥሏል። ከዚህ ሁሉ የቃልና የደብዳቤ መመላለስ የሚታየው፣ የእንግሊዝ መንግሥት በሱዳን በኩል ለገጠመው ችግር ረዳቱ እንዲሆነው ሲል የምጥዋ ወደብ በኢጣልያ መያዙን ሲወደውና ሲደግፈው ፈቃዱና ድገፋው ግን፣ በይፋ እንዳይ ታወቅበትና ከወዳጆቹ ከቱርክ መንግሥትና ከኢትዮጵያም በኩል ወቀሳ እንዳይደርስበት ይፈልጋል። ደካማው የግብጽ ከዲቭ ደግሞ በኢኮኖሚና ባስተዳደር ጉሮሮውን ካነቀው ከእንግሊዝ መንግሥት ፈቃድ መውጣቱ አስቸግሮታል። ስለዚህ የግብጽ ጠቅላይ ሚኒስትር ኑባር ፓሻና ኃይለኛው የእንግሊዝ ቅንሲልና ዲፕሎማት ባሪንግ ጧት ማታ እየተገናኙ ስለ ምጥዋ ወደብ በኢጣልያና መያዝ ሁኔታ ይመካከሩ ነበር።

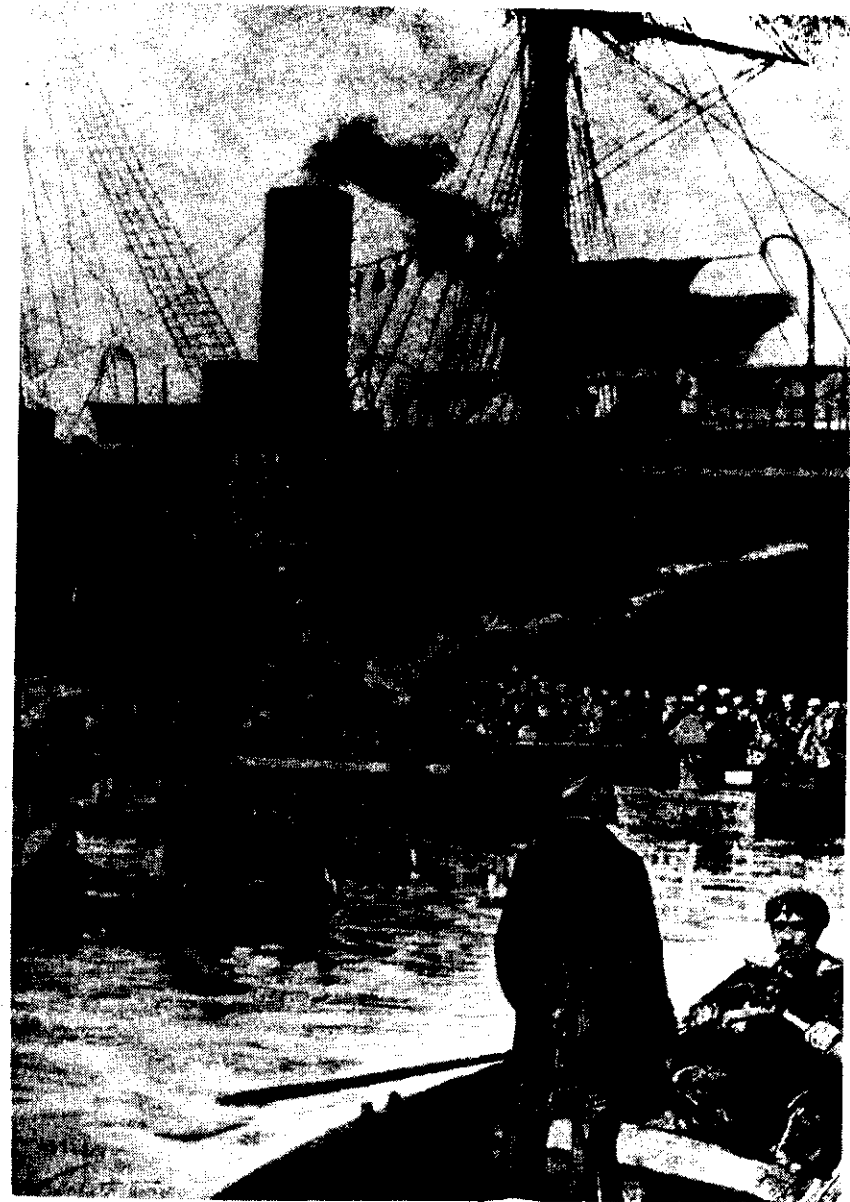
የኢጣልያ ጦርም ከሲራጉዛ ወደብ ተጉዞ ሱዳኪም በቆመበት ጊዜ ሕዝቡንና የምክር ቤት አባሎችን ለማደናገር፣ “የጦሩ ጉዞ አሰብን ለማጠናከርና የቢያንኪን ገዳዮች ለመፈለግ ነው” ተብሎ በየጋ ዜጣው ተወርቶ የነበረው ቀረና አሁን የመከላከያው ሚኒስትር ዝኔራል ሪኮቲ ቀደም ብሎ ለዋናው የመርከቡ መሪ ለካይሚ በምስጢር የተነገረውን በማጽደቅ ወደ ምጥዋ እንዲጓዝ ትእዛዝ አስተላለፈ። በዚህ ምክንያት፣ በየካቲት 3 ቀን 1877 ዓ.ም. ከሱዳኪም ተነቃንቀው በ4 የካቲት ወደ ማታ ምጥዋ ደርሰው በማግሥቱ የካቲት 5 ቀን ከመርከብ እየወረዱ የወደቡን ሥፍራ ይይዙ ዝመር።

ነገሩን የሚያውቀው የእንግሊዙ ተወላጅና በግብጽ መንግሥት የምጥዋ አገረ ገዥ ኮሎኔል ቸርሚሳይድ ከጭቅጭቁ ለመዳን ሲል እዚያም ተገኝቶ ሳይከላከል ዝም ብሎ የኢጣልያን ጦር መቀበሉን ስለ ጠላው፣ ከምጥዋ ዘወር ብሎ ወደ ሱዳኪን ወደብ ሔዶ ተቀመጠ። በዚህ ምክንያት፣ ዋናው የመርከቡ አዛዥ ከነሹማምንቱ ወደ ወደቡ ወርደው ግማሹ ክፍል ወደ አርኪቆ የቀረውም ወደ አራፍሌ እየሔዱ ይዘታቸውን ሲያጠባብቁ፣ ምክትሉ የምጥዋ አገረ ገዥ ኢዚትቢይና ዋናው ጸሐፊ ማርኮፖሊ ለሰሙ ያህል እየተከራከሩ በቸልታ ወረራውን ይመለከቱ ዝመር። ከልባቸው ለመከላከል ያሰቡትንም ዋናው ጸሐፊ ማርኮፖሊ ዐልፎ ዐልፎ እየተቆጣ ዝም አሰኛቸው። ለሰሙ ያህል ምክትል አገረ ገዥው፣ “ምንም እንኳን እናንተን የምቋቋምበት

በቂ ኃይል ባይኖረኝ ስለ አደረጋችሁት ወረራ ተቃውሞዬን በጽሑፍ እገልጻለሁ” የሚል ለኢጣልያኑ የጦር አዛዥ ደብዳቤ ልኮ ዝም ብሎ ተቀመጠ ። የመርከቡም አዛዥ ሕዝቡን ለማጭበርበር ፡ “የኢጣልያ ጦር የመጣው በሰላም ንግድን ለማስፋፋት ነው ። የኢጣልያ መንግሥት ለእንግሊዝ ፣ ለቱርክ ፣ ለግብጽ ፣ ለሐበሻ መንግሥትም ጭምር ወዳጅ ነው” የሚለውን ማስታወቂያ አወጣ ። አባባሉም ወደዚህ ወደብ የገባነው በነዚህ መንግሥታት ፈቃድ ነው ለማለት ነው ። የመርከቡ አዛዥ በዚህ ዐይነት ኮሎኔል ሳሌታን ካጠነካከረ በኋላ እርሱ ወደ ኢጣልያ ተመለሰ ።

ኮሎኔል ሳሌታ ፡ በለሰለባ አንደበት ምጥዋ ከነበሩት ከግብጽኛ ባለሥልጣናት ጋር በተለይም ከዋናው ጸሐፊ ከማርኮፖሊ ጋር እየተ ሰማማ ለወታደሩ መኖሪያ የሚሆን ቤት ፣ ዕቃና ስንቅ ፣ መድኃኒቱን የሚያስቀምጥበት መጋዘን አሠራ ። በተለይ ባሁኑ ጊዜ የምጥዋ አየር አዲስ ለመጣው ጦር እንግዳ ሆኖ ስላልተሰማማው ፡ በዚህም ላይ የምጥዋ ባሕር ጨውና ለመጠጥ የማይመች ስለሆነ ከምጥዋ 8 ኪሎ ሜትር ርቆ ከሚገኘው ከአርኪቆ (ደሆኖ) ከጉድጓድ እያስቀዳ አስጋዘ ። የሕክምና ክሊኒክም አሠራ ። በዚሁም ጉን “ኢጣልያ ምጥዋ የገባው ለሰላም ፣ ለንግድና ለልማት ነው” የሚባለውን ሐሰተኛውን ስብከት እያስፋፋ ያገር ተወላጇን ለማቀራረብ ይሰብክ ዝመር ። ብዙ እስላሞችም እንዲጠጉት አደረገ ። ለቀረቡትም የሐባብ ተወላጆችና ባላባ ቶች “ጠባቂያችሁ ነን ፤ እይዟችሁ” እያለ ይናገር ዝመር ። የሐባብ ባላባቶችም አንዳንድ ጊዜ ለነራስ አሉላ አንገርብም እያሉ እየሸፈቱ አስቸግረው የነበረው ፣ አሁን ወደ ኢጣልያ ተጠግተው የነራስ አሉላን ትእዛዝ ለመቃወም ቀናቸው ።

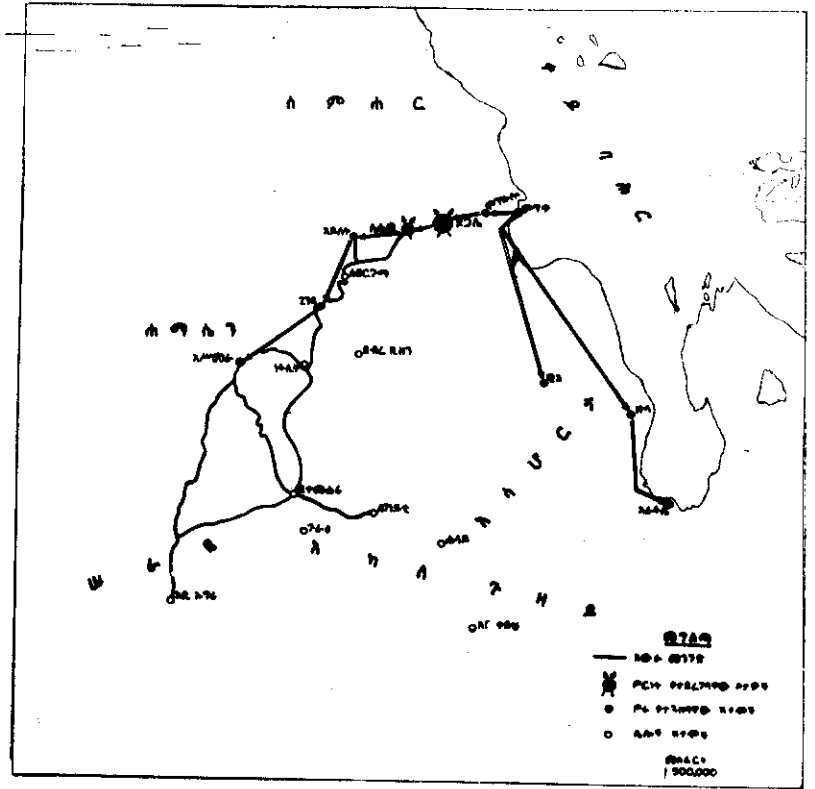
በየካቲት 5 ቀን ምጥዋን የያዘው የኢጣልያ ጦር እስከ ኅዳር ወር መጨረሻ ቦሪኦር ወራት ውስጥ ይዞታውን እያጠባበቀ ሲሔድ ከግብጽኛ ባለሥልጣናት ጋር እያደር ተስማማ ። በግብጽ ባለሥልጣናት ይታዘዙ ለነበሩት ለሲቪሎችም ለባሽ ቡዙቶችም ከግብጽ በኩል የሚከፈላቸው ቀለብ ስላቆመ ፣ አንዳንዶችም ወደ አገራቸው ሲመለሱ ለቀሩት በሙሉ ቀለባቸውን እየከፈለ እንዳሉ ወደርሱ ዞረው እንዲያ ገለግሉት አደረገ ። በሚቀጥለውም ጊዜ በካይሮ የእንግሊዝና የኢጣልያ ባለሥልጣናት ከዲቪ ተውፈቅንና ጠቅላይ ሚኒስትሩን ኑባር ፓሻን ገፋፍተውና አግባብተው ወደ ምጥዋ ትእዛዝ እንዲተላለፍ አድርገው አስተዳደሩም ፣ ጉምሩኩም ሁሉ በሙሉ ከታኅሣሥ 2 ቀን 1878 ዓ.ም. ዝምሮ በኢጣልያ መንግሥት እጅ እንዲዞር አደረጉ ። በኢጣልያ ባንዲራ ጉን ይውለበለብ የነበረውም የግብጽ ባንዲራ ወርዶ ከባለሥልጣናቱ ጋር ተጠቅልሎ አገሩ ገባ ።

የኢጣሊያ ጦር ምጥዋ ላይ ከመርከብ ሲወርድ

(ከኢጣሊያኢን አፍሪካ የሩዶልፍ ማዙኮኒ መሐጽፍ ተወሰደ)

የኢጣሊያ ጦር ምጽዋ ከገባ በኋላ የተስፋፋባቸውን የምንኩሎን የደጋሊን
የሰሐጤን የዊላን የኩላንና የአራፋሌን በታዎች የሚያሳይ ካርታ

የኢጣሊያ ጦር ምጽዋ ከገባ በኋላ የተስፋፋባቸውን የምንኩሎን የደጋሊን
ሊን የሰሐጤን የዊላን የኩላንና የአራፋሌን በታዎች የሚያሳይ ካርታ

ምዕራፍ ሠላሳ ሦስት

በምጥዋ መያዝ የኢጣልያና የእንግሊዝ መንግሥት ውስጠ
ስምምነት—የቱርክ መንግሥትና የኢትዮጵያም ተቃውሞ

የኢጣልያ መንግሥት ለመያዝ ያለመው አገር ብዙ ነበር ።
እዚያው አጠገቡ አልባንያንም ወይም በአፍሪካ ለሚገኝ ላገሩ ቀረብ
የሚሉትን ቱኒዚያንና ሊቢያን ለመያዝ አስቦ ነበር ። ነገር ግን፣ በሊቢያ
ቱርክን ፈራ ። ቱኒዚያም በፈረንሳይ መንግሥት ስለ ተያዘ መሪዎቹ
በጣም ተናጸዱ ። በእስያም በኩል ስቆጥራ ታስቦ ነበር፤ አመቺ አል
ሆነም ።

ስለዚህ በማናቸውም ረገድ ደገፊነትና ማንቺኒ በጉዳዩ ከእንግ
ሊዝ መንግሥት መሪዎች ከጠቅላይ ሚኒስትሩ ከሎርድ ሞላርስተን ፣
ከወጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ከሎርድ ግራንቪል በየአምባሳደሮቻቸው
አማካይነት ሲጸጸፉበት ፣ ሲወያዩበት ቆይተው የቅኝ ግዛት ፍላጎታ
ቸውን ግብጽ ለመልቀቅ በሚሰናዳበት በምጥዋ ወደብና በምድሪ ባሕሪ
የቀይ ባሕር አካባቢ ላይ ወሰኑ ።

በዚህ ጊዜ፣ የእንግሊዝ መንግሥት በአደን፣ በዘይላና በበርበራ
ክወዲህም በግብጽና በሱዳን ላይ ሥልጣኑን ዘርግቶ በጠቅላላው
ከቱርክና ከግብጻቸው ሳይጣላ የራሱን ግዛት በሚያጠብቅበት ጊዜ
ምጥዋን ከፈረንሳይ ቀድሞ የኢጣልያ መንግሥት ሲይዘው እንደማይ
ቃወም ለኢጣልያ መሪዎች በገሃድ አረጋገጠ ። ይሁን እንጂ፣ ኢጣል
ያኖች ምጥዋን ስንይዝ ከኢትዮጵያ የበለጠ ከቱርክ ወይም ከፈረንሳይ
ጋር እንጋጭ ይሆን እያሉ በመፍራት በጉዳዩ ማለትም በወደቡ አያ
ያዝ የእንግሊዝ መንግሥት እንዲተባበር ለማግባባት ሲጥሩ፣ እንግ
ሊዝ ደግሞ ከነዚህ አገሮች ጋር በሰላም ለመኖር ምኞቱ ስለነበር፣
ከኢጣልያ ጋር በግልጽ ለመተባበር አልፈለገም ። እንግሊዝ በከለላና
በለናሂት ከደርቡሾች ጋር በሚያደርገው ትግል ኢጣልያ በጦር ኃይል
ጭምር እንድትረዳው ሲፈልግ፣ ኢጣልያ ምጥዋን መያዝን ሲሰማ
የጥራሉን ድጋፍ ዐልፎ በጦር ኃይል መተባበሩን በፍጹም አልፈለ
ገውም ። መፍቀዱም ራሱ እንዳይታወቅበት ይጣጣር ነበር ።

ኢጣልያ በቤርሊኑ የስምምነት ክፍያ በመዝመሪያው ላይ እንደ ኃያል መንግሥት ባለመቆጠሯ አልተካፈለችም ነበር ። ለመካፈል ገና የቅኝ አገር ካለመያዝ በቀር የመንግሥትነቷ አቅዋም ስለ አልተጠና ከረ ፣ ብትዘገይም ባሁኑ ጊዜ ለእንግሊዝ መንግሥት መሣሪያ ሆና ባንድ የአፍሪካ አህጉር ገብታ ለመስፋፋት ፍላጎቷ ስለ ገፋፋት በሚ ቀጥለው ጊዜ ወደ ስምምነቱ ገብታለች ።

ስለዚህ ባለፈው እንዳመለከትነው በምክር ቤትም ፡ በጠቅላይ ሚኒስቴርም ፡ በውጭ ጉዳይም ሚኒስቴር አካባቢ የሚያዘው አገርና ወደብ ምቹነቱ ፡ ቅርብቱ ፡ ጥቅሙ ፡ የሚያስከትለው መዘዝ በብዙ አቅ ጣጫ ሲጠና ከ1872—77 ዓ.ም. ድረስ ቆየ ። በመጨረሻ ቅኝ ግዛት ለማግኘት የጓጓው የኢጣልያ መንግሥት ዐይን ፡ በተለይ በምጥዋ ወደ ብና በጠቅላላውም በኢትዮጵያ ላይ ዐረፈ ። ምጥዋም ከተያዘ በኋላ አብዛኛው ሰሜናዊውና ማዕከላዊው ክፍል ለኢጣልያ የመስፋፊያ ክፍል ተብሎ እንግሊዞችም በጽሑፍ ሳይሆን በቃል ተስማሙበት ። ጣልያኖች በኢትዮጵያ ላይ ለማተኮር የቻሉበት ምክንያት ፡—

ሀ/ በነጻ የተቀመጠች አገር በመሆኗ ፡

ለ/ ሷላቀር በመሆኗ ወደቡን ይገዢ አስተዳድራለሁ የሚለው አቅዋሚ የመነመነና በሌሎችም ኃያላን መንግሥታት ዘንድ ተቀባይነት ስለ አልነበራት ፡

ሐ/ በውስጧ ያለው የሕዝቡ ኅብረት ፡ የመሳፍንቱ አንድነት ያልተዋሐደና ጠላትን ለመከላከል በቂ ጉልበት ያለው ማዕ ከላዊ መንግሥት ስለአልነበራት ፡

መ/ በቱርክና በግብጽ የደካማነት መሽቆልቆል ጐን በእንግሊዝና በፈረንሳይ ባላንጣነት መካከል ያን ጊዜ ኃይሉ በማና ቸውም መስክ በርታ ብሎ የሚታየው የእንግሊዝ መንግሥት ደጋፊነቱ ስለ ተገኘ ነበር ።

በዚህ ሁሉ ምክንያት ፡ የኢጣሊያ መንግሥት ለዚህ ለቅኝ አገር ዓላማው በተለይ ወደ ምጥዋ ወደብ ያንድ ክፍል ጦር ለመላክ ከመዝመሩ በፊት ፡ በሎንዶን በሚቀመጡት አምባሳደሮቹ ወይም ሮማ በሚቀመጡት የእንግሊዝ ወኪሎች በኩል የኢጣልያ መንግሥት ወደ ምጥዋ የሚገባው በእንግሊዝ ፈቃድ ሲሆን ፡ በዚህ ምክንያት ከማናቸውም አቅጣጫ ጠብ ቢነሣ የእንግሊዝ ፖለቲካዊና ቢያስፈልግም ወታደራዊ እርዳታ እንዲገኝ የኢጣልያ ባለሥልጣኖች በተለይ ለዚህ ጉዳይ አግባብ የነበረው የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ማንቺኒ እንግሊዞች ሰልፏቸው እስኪመረሩ ድረስ በቃልም በጽሑፍም ሲወተውት ነበር ።

አንድ ጊዜ ማንቺኒ ምጥዋን ለመያዝ እንግሊዝ ከኢጣልያ ጋር ተባብሯል የሚል ቃል በምክር ቤት ጉባዔ ላይ መወርወሩ ስለተሰማ ፡ በእንግሊዝና በኢጣልያ መንግሥታት መካከል መጠነኛ ቅራኔ ተፈጥሮ እንግሊዞች ለማስተባበል ተገደው ነበር ።

የእንግሊዝ መንግሥት ፡ የባለብዙ አገር ጌታ እንደ መሆኑ መጠን ጉዳዩን የሚመለከተው በብዙ አቅጣጫ ነበር ። የኢጣሊያንና የኢትዮጵያን መንግሥታት በተቻለ መጠን ለራሱ በሱዳን በኩል ለገጠመው ችግር በመጠኑም ቢሆን መሣሪያ ለማድረግ ይፈልጋል ። ይሁን እንጂ ፡ ራሱ ለኢጣልያ የመስፋፋት ዓላማና ለኢትዮጵያ የመከላከል ተግባር ግልጽ መሣሪያ ሆኖ ኢጣሊያ ምጥዋ የገባችው በእንግሊዝ ፈቃድ ነው ተብሎ ከቱርክም ፡ ከፈረንሳይም ፡ ከኢትዮጵያም ጋር በጎሃድ መጣ ላቱን በፍጹም አይፈልገውም ። ቱርክም ግብጽም በሚለቋቸው በዘ ይላ ፡ በበርበራ ፡ በአደን ፡ በሱዳን መተካት የሚፈልገው ከነዚህ መንግሥታት ጋር ተጣልቶ ሳይሆን ባንድ ወገን ቆነራ ወዳጅ መሰሉ ፡ በሌላ ወገን በዚያው ሰዓት ውድቀታቸው እንዲፋጠን በነዚህ አገሮች ባስቀመጣቸው በራሱ የፖለቲካ ወኪሎች አማካይነት እየገዘገዘ ነው።

ስለዚህ ፡ እላይ እንዳመለከትነው ፈረንሳይ ሳይገባበት ፡ አበሻም እጅ ሳይወድቅ ኢጣልያ ወደ ምጥዋ መግባቷን ውስጡን በቃልም በምስጢራዊ ጽሑፍም ሲሰማማ በጎሃድ መጸፋንም መናገሩንም አይፈልግ ውም ። ኢጣልያም የእንግሊዝን የቃል ኪዳን ጓደኝነትና ሙሉ ትብብር ሳይጨብጥ ምጥዋን ይዞ ከፈረንሳይም ከቱርክ ጋርም መጣላቱን ፈራ ። በዚህ የተለያየ አሳብ ውስጥ ሁለቱም በቃልም ፡ በጽሑፍም በጎሃድም ፡ በምስጢርም ሲወዛገቡ ቆዩ ። አንድ ጊዜ የኢጣልያ መንግሥት ባለሥልጣኖች “ወታደሮቻችን ወደ ቀይ ባሕር የሚዘልቁት ለእንግሊዝ ጥቅም ነውና በወታደራዊ ተግባርም በኩል በኅብረት እንሥራ” የሚል አሳብ በወረወሩ ፤ “የእንግሊዝ መንግሥት የማንንም እርዳታ ሳይፈልግ የራሱንም ጉዳይ በራሱ ይወጣዋል ። እናንተም ወደ ምጥዋ የምትገቡት ፡ በራሳችሁ ምኞትና ለራሳችሁ ጥቅም ነው እንጂ ለእንግሊዝ ስትሉ አይደለም” የሚል ቁጣ የተንተራሰ ደረቅ መልስ ግራንቪል ሰጥቶ ነበር ። የሆነ ሆኖ ፡ የእንግሊዝ መንግሥት አቅዋም ኢጣልያ ከሌላ መንግሥት (ፈረንሳይ) ቀድሞ ወደ ምጥዋ ብትገባ ወይም በቀይ ባሕር አካባቢ አንድ ወደብ ወይም ቀበሌ ብትይዝ የሚደሰት እንጂ ፡ የማይከፋ መሆኑን ገልጾ ይኸንንም የኢጣልያ መንግሥት ከእንግሊዝ ጋር እንዳደረገው ስምምነት ፡ ከቱርክና ከግብጽ መንግሥት ጋርም መልካም ስምምነትና ግንኙነት ፈጥሮ በወዳጅነት በኩል ቢፈጸም የበለጠ የሚደሰት መሆኑን ቁርጥ ባለ አኳኋን ተናግሮአል ።

በዚህ ዐይነት፡ የኢጣልያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ማንቺኒና በሉንዶን የነበረው አምባሳደሩ ኒግራ ኮስጠንጢኖስ ከእንግሊዝ ጠቅላይ ሚኒስትር ከሎርድ ግላድስተንና ከውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ከሎርድ ግራንቪል ጋር አሳብ ለአሳብ በቃል እየተለዋወጡ ሲወያዩበትና በደብዳቤም ሲጻጻፉበት ከቆዩ በኋላ፡ በጠቅላላው በገሃድ ጽሑፍም ባይሆን በቃልና አወላዋይ ሁኔታ ባለበት የጽሑፍ ሰነድ የእንግሊዝን ውስጠ ፈቃድና ድጋፍ ካገኘ በኋላ፡ ኢጣልያ የምትልከውን ጦር ታዘጋጅ ዠመር ። የእንግሊዝ መንግሥትም በያለበት በካይሮም፡ በምጥዋም ለነበሩት የራሱ ወኪሎች የኢጣልያ ጦር ወደ ቤይሉልም፡ ወደ ምጥዋም ሲገባ ለይምሰል ስለ ተርክና ስለግብጽ አድልተው ለግብር ይውጣ ቢከራከሩም፡ በጠቅላላው ግን በማንኛውም መንገድ ኢጣልያ ኖችን እንዲደግፉ እንጂ ተቃውሞ እንዳያደርጉ በምስጢር ትእዛዝ አስተላለፈ ።

የግብጽ መሪ ከዲቭ ተውራክና ዘተለይም የአርመኑ ተወላጅ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ኑባር ፓሻ ካይሮ ከሚገኙት ከእንግሊዝ ባለሥልጣኖች ከነባሪንግ፡ ከኢጣልያ ዋና ቆንሲል ከማርቲኖ ጋር አብሮ በመብላትና በመጠጣት፡ የቱርክን መዳከም፡ የራሱም የግብጽ መንግሥት በየሥፍራው፡ በየወደቡ ላስቀመጣቸው ወታደሮቹ የሚከፍለው ገንዘብ እስከ ማጣት ድረስ በኢኮኖሚ መውደቁንና በርሱ እንጻር የእንግሊዝን፡ በማናቸውም መስክ መበርታቱን በመገንዘብ፡ ልቡን ወደ እንግሊዝ አድርጎ ዋና መሣሪያ ሆኖ ነበር ።

በዚህ ሁሉ የፖለቲካ ውዝግብ ውስጥ የምጥዋ ወደብ በታሪክና በገርምግራፊ አቀማመጥ ባለቤትነቷ የታወቀው ኢትዮጵያ ከምንም አልተቆጠረች ። በእንግሊዝም ሆነ በኢጣልያ በኩል ያለው ሥጋት ከቱርክ መንግሥት ወይም ከፈረንሳይ በኩል ለሚሠነዘረው ተቃውሞ እንጂ፡ ከኢትዮጵያ ወገን ያለው አሥጊ ሆኖ አልተገኘም ። በዚህ ምክንያት የኢጣልያ መንግሥት ወደ ምጥዋ የሚያዘምተውን ጦር በምስጢር ያዘጋጅ ዠመር ።

የእንግሊዝና የኢጣልያ መንግሥታት ግብጽን እንደ አግባቡ ሁሉ በልዩ ልዩ ዘዴ የቱርክ መንግሥትንም በጉዳዩ እንዲሰማማበት ለማድረግ መሞከራቸው አልቀረም ። በባሪንግና በደማርቲኖ፡ በኑባር ፓሻ ግፊት “በዐቅም ማጣትና በኢኮኖሚ ውድቀት የተነሣ አገሩን መያዝ አልተቻለኝም ምን ይሻላል?” ብሎ የግብጹ ከዲቭ ለቱርኩ ሠልጣን እንዲጽፍ አድርገው ቱርክም እንዲለሰልስ በቀጥታም በጎንም ከመጣጣር አላለፉም ። የቱርክ መንግሥት ምጥዋንና አካባቢውን ሁሉ እንደራሱ ግዛት ስለሚቆጥረውና ግብጽም 16.000 ሰተርሊን ያመት

ግብር እየከፈለ ምጥዋን ሊያስተዳድረው የቻለው በቱርክ መንግሥት ፈቃድ ስለነበረ፡ ለጊዜው በምጥዋ መያዝ በእንግሊዝና በኢጣልያ ፊት እንደ ግብጽ አልተሰማማም ነበር ። እንዲያውም ኢጣልያ ኖቹ ምጥዋ ስንደርስ የቱርክ የጦር መርከቦች መጥተው ይወጉን ይሆን የሚል ሥጋት ስለ ነበረባቸው፡ ከናፖሊ በስዊዘርና በሱዳኪም ሲያልፉ ጉዟቸው ምሥጢራዊ ነበር ። ይሁን እንጂ፡ በፊትም ቢይሉል የተያዘ ጊዜ በሮማም፡ በእንግሊዝም አገር የነበሩት የቱርክ የፖለቲካ ወኪሎች የኢጣልያ መንግሥት በፊት አላግባብ አሰብን መያዙ አንሶት በቅርብ ጊዜ ቢይሉልን መያዙን ሲቃወሙ ለንብተው ነበር ። አሁን ደግሞ፡ ስለምጥዋ መያዝ ጉዳይ የግብጽ ከዲቭ ተውራኒ ፓሻ ራሱን ከቱርክ ሠልጣን ቁጣ ለማዳን ሲል፡ “ኢጣልያኖቹ ምጥዋን ይዘዋል ዐቅም በማጣት በኃይል ለመቋቋም ስለ አልቻልኩ ተቃውሞ ዩን በጽሑፍ አገልጣለሁ” ብሎ ወደ ስጣንበል ለሠልጣኑ ስለላከ፡ ሮማ የሚቀመጠው የቱርክ ጉዳይ ፈጻሚ፡ አሁንዲሁ ሚህልን የሚባለው ለኢጣሊያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለማንቺኒ ከመንግሥቱ የተላለፈለትን ትእዛዝ መሠረት በማድረግ የኢጣልያ መንግሥት በቤይሉልና በምጥዋ ወታደር የላከ ጊዜ ያላላኩ ሁኔታ አገር ለመውረርና መሬት ለመያዝ እንዳልነበረና የሠልጣኑንም ግዛት በሙሉ እንደሚያከብር ገልጾ የነበረውን በመጥቀስ በቃልም፡ በጽሑፍም ክርክሩን አቀረበ ።

እንደዚሁም በዚሁ ጊዜ ሎንዶን ተቀምጦ የነበረው ምስራሽ የሚባለው የቱርክ አምባሳደር በዚሁ ዐይነት ከእንግሊዝ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ባለሥልጣኖች ጋር ተከራክሮ ነበር ። ነገር ግን፡ የእንግሊዝ ዲፕሎማቶች “ምን ይደረግ የቱርክ መንግሥት ቀበሌውን ራሱ ይዞ በደንብ ሊቆጣጠር አልቻለም፤ ግብጽም በደርቡሾች አነሣሥ ስለተዳከመ አስተዳደሩን ይዞ ለመቀጠል አልተቻለውም” በማለት በተለመደው ዘመናዊ የፖለቲካ የአነጋገር ዘዴ አንድ ጊዜ የሆነውን የቱርክ መንግሥት በትዕግሥት እንዲቀበለው ስለገፋፉ፡ የቱርክ መንግሥትም ከ16ኛው መቶ ዓመት ዝምሮ በመካከለኛው ምሥራቅ፡ በባልካን፡ በአፍሪካ ምሥራቅና ለሜን ግዛቱን ከልክ ያለፈ አስፋፋሳለ፡ አሁን እንግሊዞችና ፈረንሳዮች በያለበት እየገዘገዙ ባስተዳደርም በኢኮኖሚም ስለ አደክሙት፡ የኢኮኖሚ መድከም የጦር ኃይልን መዳከም በግድ ስለሚያስከትል፡ በእንግሊዝ የተደነፈው ጣልያን በግዛቱ ሲገባ ከቃልና ከጽሑፍ ክርክር ዐልፎ በጦር ኃይል ለመቃወም ስለአዳገተው፡ ጉዳዩን ፈጽሞ ችላ ማለትና የቀረውን ግዛቱን ለመጠበቅ ወሰነ ። ስለዚህ በዚህ ጉዳይ የመጨረሻዋም፡ የመዝገመሪያዋም የፖለቲካና የኃይል ተቀዋሚ ኢትዮጵያ ብቻዋን ሆና ተገኘች ።

ዐፄ ዮሐንስ፡ የኢጣልያ ምጥዋን መያዝ ዝርዝር ሁኔታውን ከብዙ አቅጣጫ ሰምተውታል። እንደኛ በተግባር በራስ አሉላ ውስጥ ሆነው ጌዳን ከሚያስተዳድሩት ከባላምባራስ ተሰማና የአይለትን አካባቢ ከሚያዙት ከሻለቃ አርአያ በቀጥታም በራስ አሉላም በኩል ሰምተውታል። ሁለተኛ ዶክተር ፖሪሲስ ኒኮላ የሚባለው የግሪክ ተወላጅ ከግሪክ ንጉሥ ከጆርጅ እንደኛ ተልኮ መጥቶ ያፄ ዮሐንስ ባለሟል አገልጋይ ሆኖ ነበርና እርሱ ከየጋዜጣውም እያነበበ ሁኔታውን ሳያስረዳቸው አይቀርም። ሦስተኛ ከሁሉ የበለጠ እያስፋፋ ነገሩን ከምንጩ በሎንዶንና በሮማ መካከል የተደረገውን ውስጠ ስምምነት እየተነተነ ያስረዳቸው ሙሴ ጋስቶን ለሜይ የሚባለው የፈረንሳይ ቆንሲል ነበር።

እርሱም ከእደን ወደ ሱዳን ሔዶ በቆንሲልነት እንዲሠራ ስለታዘዘ፡ ከእደን መጥቶ ምጥዋ ውሎ ባደረበት ጊዜ የኢጣልያ ጦር በወደቡ ሲራገፍ ባይኑ ያየውን በደብዳቤ አድርጎ ልኮባቸዋል። ከዚህ በኋላ ራሱ ከምጥዋ ወደ መቀሌ መጥቶ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር በተገናኘበት ጊዜ መቸም እንግሊዝና ኢጣልያ የተመሳጠሩት በኢትዮጵያ ላይ ብቻ ሳይሆን በፈረንሳይ ላይ ጭምር ስለነበረ፡ ቆንሲሉ የእንግሊዝና የኢጣልያ ባለሥልጣናት በእውሮፓ የተለዋወጡትን ውስጣዊ ወንጀል ውጫዊውንም ስምምነት፡ ከመንግሥቱም በሚላክለትና ራሱም ከየጋዜጣው በሚያነበው መሠረት ለነዐፄ ዮሐንስ፡ ለነራስ አሉላ ስወር የሆነውን የፖለቲካ የጽሑፍ ልውውጥ እርሱ የተረዳውን ያህል ባሁኑ ጊዜ ላፄ ዮሐንስ በትክክልና በዝርዝር አስገንዝቧቸዋል።¹

በዚህ መካከል፡ በመቀሌ ሆኖ ችግር የገባው ጃኮሞ ናሬቲ የሚባለው የኢጣልያ ተወላጅ ነበር። እርሱም ለዚያን ዘመን በተለይ ለኢትዮጵያ ብርቅና ደንቅ የሆነውን የመቀሌን ቤተ መንግሥት በሕንፃ አላምሮ ከነዙፋናቸው ከሠራ ወዲህ በጣም ባለሟል ሆኖ ተሾሞ፡ ተሸልሞ በፊተኛው ጊዜ የሚመጡትን ያገሩን አገር ገብኝዎች እንደልቡ እያስወጣ፡ እያስገባ ቆይቶ ሳለ፡ አሁን የርሱ ወገኖች ምጥዋን ወርረው በጠላትነት አቅዋም ሲገኙ የርሱ የባለሟልነት ይዞታው ተበላሽበት። ስለዚህም ራሱ ምጥዋ ለነበረው ለኢጣልያ የቆንሲል ወኪል፡ ለሲኞር ሎካርዲ ጆሴፔ በጻፈለት ደብዳቤ ላይ፡

“...ኢጣልያ ከእንግሊዝና ከግብጽ ተስማምታ ምጥዋን በያዘችበት ባሁኑ ጊዜ የፈረንሳይ ቆንሲል ለሜይ ይኸንኑ በደብዳቤ ስለገለጠላቸው፡ ንጉሠ ነገሥቱ በምን ምክንያት ይኸንኑ እንግሊዝ

ሳይነግረኝ ቀረ ብለው መቆጣታቸውን ከገለጸ በኋላ ከዚሁ እያይዞ፡ “የምጥዋ እያያዝ በኔ ምክንያት እንደሆነ በማሰብ ለሞኑን ፊት ነሥተውኛል” የሚል ይገኝበታል። ከዚህም በኋላ አሁንም ምጥዋ ለኢጣልያ እንደ ቆንሲል ሆኖ ከግብጽኛም፡ ከእንግሊዘኛም ጋር በመተባበር የኢጣልያኖቹን አያያዝ ወዲያና ወዲህ እያለ ያከናውን የነበረው ሌላው ግይሳ ፌሊቼ የሚባለው በበኩሉ ለኢጣልያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር የናሬቲን ራፖር በላከው ጽሑፍ ላይ፡ “ባሁኑ ጊዜ የንጉሠ ነገሥቱ አስተያየት በኢጣልያ ላይ መጥፎ ነው። በምጥዋ የኛን ይዞታ በርከት አድርጎ እያስፋፋ፡ እየቀባባ ከሚያስረዳቸው ከፈረንሳይ ቆንሲል ከለሜይ መስማታቸው ጥሩ አልሆነም። የፈረንሳይም ቆንሲል ባሁኑ ጊዜ በአጠገባቸው ተቀምጦ የኛን ዓላማ ለማፈራረስ ይጣጣራል” የሚል ይገኝበታል።

የሆነ ሆኖ፡ ዐፄ ዮሐንስ ይኸን ሁሉ እየሰሙ ከብዙ ጊዜ ዝምሮ እንደ ወዳጅ የሚቆጥሩት እንግሊዝ ይኸን በማድረጉ ከፍ ያለ ትዝብ ቢያሳድርባቸውም፡ ለጊዜው ለጠብና ለውጊያ አልቸኩሉም። አምናውን በሐዊት አማካይነት ከግብጽ ጋር የተዋዋሉትን ውል መሠረት በማድረግ ከእንግሊዘኛም ጋር ከመቅደላው ጦርነት ዝምሮ በነበራቸው ወዳጅነት ላይ በመተማመን፡ “በውሉ መሠረት በግብጽና በቱርኮች ይዞታ የነበረውን ወረዳ ሁሉ እጄ አደርጋለሁ፡ በምጥዋ ወደብም እንደልቤ የፈቀድሁትን ሸቀጥና የጦር መሣሪያ ያለቀረጥ እገኛለሁ” ብለው ተስፋ በማድረግ በብዙ ቦታ የተከበቡትን ግብጾች ከደርቡሾቹ ጋር ተዋግተው ከሞትና ከምርኮ በማስጣል መሪና ስንቅ እየሰጡ በሰላም ወደ ምጥዋ በብዙ ድካም ከሸኙ ወዲህ አሁን የእንግሊዝና የኢጣልያ መንግሥታት ከግብጽም ጋር ውስጣዊ ስምምነት አድርገው ውሉን በማፍረስ ወይም ወደ ጉን በማድረግ የኢጣልያ ወታደሮች ወደቡን መያዝ ብቻ ሳይሆን፡ እያለፉ አገር መያዛቸው የኢትዮጵያንም ነጋዴ መቅረጣቸው፡ “ይኸ ይለፍ፡ ይኸ አያልፍም” እያሉም ማስቸገራቸው በጣም እንዳላዘናቸው ከዚህ ቀጥሎ ለንግሥት ቪክቶርያ የጻፉት ደብዳቤ ያስረዳል። ደብዳቤው የተዘጋጀው በራሳቸውና በዘመኑ አነጋገር መሆኑን ጳንባቢው ይረዳዋል።

“በስመ እግዚአብሔር... ይድረስ ኃበ ክብርት ወልዕልት ቪክቶርያ... ቀድሞ ስንዋዋል ከቱርኮች * ጋራ ስንታረቅ መሬቴን

1 A. Del Boca, Gli Italian in Africa, pp. 193—220.

* ዐፄ ዮሐንስ በደብዳቤያቸው ላይ ግብጾችን ቱርኮች ነው የሚሉት፤ ይሁን እን ሁለቱ ሕዝቦች በአገዛዝና በአስተዳደር በሃይማኖት ቢገናኙም፤ በዘርና በቋንቋ ይለጁ ያያሉ።

አገሬን ሊለቅልኝ (ሊለቅልኝ) በሞገስ (ቦጎስ) በእመጄ፣ በድህረ፣ በመተማና በጌራ ያለ የቱርክ ወታደር ሲለቅ መድፋን ጠበንጃውን አረፋን (ባሩዱን) ትተውልኝ ሊሔዱ እርቅ ነበረን። እነዚያ እንኳንስ መድፍና ጠበንጃ... ሊተዉልኝ ገንዘባቸውን ሰብስበው ይዘው ሔዱ... ሠራዊቱን እያሰፈጀሁኝ ቱርኮችን እያወጣሁኝ ወዳገራቸው ሰደድሁ... ሠራዊቱን በከረምት ሰድጄ በጦርና በጉርፍ እያለቀ አስወጥቼ አመጣሁ። ይህን ሁሉ ማድረግ የናንተን ፍቅር ፈልጌ ነው እንጂ ስንዋዋል፣ ስንጽፍ፣ ስናትም አውጥቼ ልሰድ ከውል አላገባነውም። ለጥንት ልጅ ለልጅ ሊሆን የታረቅነውን አሁን ዓመት ሳይሆነው ውሉ ፈርሶ የምጥዋን በር እይዛለሁ ስል ቱርኮች ቢለቁ ኢጣልያ መጥቶ ምጥዋንም፣ ሌላውንም አገሬን ያዘብኝ። የቀድሞ ነገሥታት አባቶቼ ከአውሮፓ ነገሥታትና ከሌሎች የክርስቲያን ነገሥታት ፍቅር ነበሩ እንጂ ጠብ አልነበራቸውም። ከቱርኮችና ከእስላሞች ጋር ሁልጊዜ ጠበኞችናቸው። አሁን እኔ ይህን ማለቱ የላንተን ፍቅር የላንተን ልብ የያዝሁ መሰሎኝ ነው። ውሉ ፈርሶ እንደሆነ እኔ ገድ የለኝም። ገንዘባችሁንና ሰዋችሁን የፈጀ ደርቡኸ ነው እንጂ እኔ የበደልሁት ነገር የለኝም መልካም ነገር ከማድረግ በቀር። አሁንም የኢጣልያ ጦር መምጣቱ በላንተ ፈቃድ ነው። እሱ ተጋፍቶ የኔን አገር ሲወስድ ነው። የዚህ ብልሃቱ ጠፍቶኛል። በላንተ ፈቃድ መጥቶ እንደሆነ ውሉ ከቀረ ካገሬ ከመጣብኝ የምፈራው የለኝም። እሱም (የኢጣልያ ንጉሥ) እም ባጫራ ሳለሁ ሰው ሰዶ እንደ እንግሊዞችና እንደ ቱርኮች እኔም ልጻፍ፣ ላትም (ልዋዋል) ብሎ ላከብኝ። እኔም ካገሬ እትድረስብኝ እንጂ በነዚያ ውል እሺ ጻፍ እትም ከፍቅር ላይ ፍቅር ቢጨመር ልንጠልቅ ብዬ ላከሁበት። አሁን ይህን ትቶ ነፍጥ እንዳይወጣ (ጠበንጃ እንዳልገዛ) ከለከለ። ደግሞ ቱርኮች ይዘውት የነበረውን አገር እስከ ጨው (እስል) ዳርቻ ድረስ ወታደር ሰዶ እያሰለለ መያዝ ሆመረ። አሁንም የምጥዋን በር ይሰጡኝ ቀድሞም የአባቶቼ የነገሥታት እንደሆነ ያውቃሉ። የተለቀቀበት ጊዜም ቅርብ እንደሆነ አይጠፋዎም። የመጣውም ጠላት ቢይዝብኝ ግድ የለም። ካገሬ የመጣብኝን ጠላት እችላለሁ።”

ደብዳቤውን የጻፉት ደብረ ታቦር ላይ ነሐሴ 23 ቀን 1877 ዓ.ም. መሆኑን በግርጌው ላይ በተለመደው የግዕዝኛ አጻጻፍ ተመልክቷል።¹

በዚህ ደብዳቤ ዐፄ ዮሐንስ በሔዊት ውል ላይ በትክክል መቆጣቸውን እንግሊዝ ግን፣ ከውሉ ወደ ኢጣልያ አጋድሎ እንደ ከዳቸው

ሸፈንፈን ባለ የዲፕሎማሲ አነጋገር ገልጸውታል። በእንግሊዝ ፈቃድ የኢጣልያ ጦር መምጣቱንም ልባቸው እያወቀ እንዳላወቁ በመምሰል ነገሩን ላለማባባስ፣ “አሁንም የኢጣልያ ጦር ምጥዋ መምጣቱ በናንተ ፈቃድ ነው” የሚል የጥያቄያዊ ዐረፍተ ነገር ካሰደገፉ በኋላ ተጋፍቶ የመጣውን ጠላታቸውን ግን፣ አመጣጡ በእንግሊዝ ፈቃድም ቢሆን ለመመለስ አቅም እንደማያንሳቸው ገልጸዋል። ከዚህም አያይ ዘው የምጥዋ በር ቀድሞ የአባቶቻቸው የኢትዮጵያ ነገሥታት መሆኑን ጠቅሰው እንዲሰጣቸው በጠየቁበት ዐረፍተ ነገር ላይ የምጥዋ ወደብ ከኢትዮጵያ ነገሥታት ቁጥጥር እጅ የወጣበትን ጊዜ ቀረብ አድርገው የገመቱት ይመስላል።

ነገር ግን፣ ባለፈው ምዕራፍ እንዳመለከትነው፣ ከአክሱሞች ዝምሮ እስከ ግራኝ አህመድ እነዚህ ምጥዋ በኢትዮጵያ እጅ ቆይቶ አል፡፡ ከዚያም በቱርኮች እጅ ከወደቀ በኋላ ከ1555—1589 ዓ.ም. የነገሡት ዐፄ ሠርፀ ድንግል በ1571 ዓ.ም. በወታደር ኃይል ላጭር ጊዜ እጅ አደረጉት። ቱርኮቹ በ1580 ዓ.ም. አካባቢ መልሰው እጅ ማድረጋቸውንና በመጨረሻም ያመት ግብር እየከፈለ ራሱ እንዲያስተዳድረው ለግብጹ መሪ ለኢስማኤል ፓሻ መስጠታቸውን ባለፈው አመልከተናል።

1 F. Harison Smith, Through Abyssinia, pp. 70—71.

ምዕራፍ ሠላሳ አራት

የካፒቱን ሐሪስን ስሚዝ ወደ መቀሌ መምጣት፣ ከራስ አሉላ

ጋር የተመላለሱት ቃል—የንጉሠ ነገሥቱ የመልስና

የስሞታ ደብዳቤ ለንግሥት ሸክቶሪያ

የእንግሊዝ መንግሥት፣ በግብጽና በሱዳን ላይ አገዛዙን ለማጠን ከር ሲል የማህዲ እንቅስቃሴ ስላሠጋው፣ ይኸን የማህዲን እንቅስቃሴ ለመደምሰስ እንዲረዳው መሣሪያ ለማድረግ የፈለገው ኢጣሊያን ብቻ ሳይሆን ኢትዮጵያንም ጭምር መሆኑ በትክክል የሚታወቀው በሐዊት ውል ነው። የሁለቱ አገሮች ዓላማ የተለያየ በመሆኑም ማስማማቱ ችግር ስለሆነበት፣ እንግሊዝ ከሁለቱ ወዳጅ ሊያደርጋቸው ከፈለጋቸው አገሮች ውስጥ ምርጫው ከኢጣልያ ላይ ወድቋል።

አሁን የኢጣልያ መንግሥት ምጥዋን ከያዘ በኋላ፣ ለእንግሊዝ መንግሥት አቤቱታም፣ ስሞታም፣ ወቅሳም፣ ማስፈራራትም ያለበት ያፂ የሐንስ ደብዳቤ ስለደረሰው በኢጣሊያና በኢትዮጵያ መካከል ያለው ጠብ እንዳይባባስ በሚፈልግበት ጊዜ፣ “ጠቡን ለማ ብረድና በጠቡ ፋንታ ሁለቱ መንግሥታት በገጭራል ፖሊሲ አማ ካይነት የወዳጅነት ውል ሊያደርጉ ነው” ማለትን ስለሰማ፣ ይኸንኑ ለማጠናከርና ወደ ፍጻሜ ለማድረስ በሉንዶን ተመክሮና ተዘከሮ ካፒ ቱን ሐሪስን ስሚዝ እንዲላክ ተወሰነ። ካፒቱን ስሚዝ ባለፈው ዓመት በውሉ ጊዜ ከፊር አድሚራል ሐዊት ጋር ወደ ዐድዋ መጥቶ ካፂ የሐንስም፣ ከራስ አሉላም ጋር ተዋውቋል።¹ “ከካፒቱንም ጋር ስለድ አፈንዲ የሚባለው ግብጻዊ መኰንን ግብጻቹን ከደርቡሾች እጅ ለማ ውጣት ዐፂ የሐንስ የረዱትን ምስጋና ለማቅረብ አብሮ መጥቷል” የተባለው ውሸት መሆኑን ራሱ ካፒቱን ስሚዝ በመጽሐፉ፣ “ሐሰት የፈጠራ ወሬ ነው” ብሎ አስተባብሏል።² ወልቃኢቲ ብሩ የሚባሉት

1 A. Del Boca, Gli Italiani in Africa, p. 215.

2 F. Harson Smith, Throught Abyssina, p. 113

የነአቶ ሚካኤል፡ የነአቶ መንገሻ አባት ግን፡ ለአስተርጓሚነት ተመርጠው አብረው መጥተዋል።

ካፒቴን ስሚዝ የንግሥቲቱን ደብዳቤና ገጸ በረከት እንደያዘ በየካቲት 13/1878 ዓ.ም ምጥዋ ደርሶ ከገፍፊራ ፖሊሲ ጋር ተገናኝቶአል።

ዳሩ ግን፡ በመካከሉ በኮሎኔል ሳሌታ እግር ተሾሞ ወደ ምጥዋ የመጣው ዠፍራል ካርሎፒኔ የሚባለው የኢጣልያ ጦር አዛዥ ከወደቡ እያሰፈ የሰሐጢንና የዊሉን አገር በመያዙ የተነሣ ሁኔታው ስለደፈረሰ፡ ገፍፊራ ፖሊሲ ወዳጄ ዮሐንስ ሳይደርስ የውሉን ረቂቅ እንደያዘ በባላይ ትእዛዝ በመጋቢት 13/1878 ወደ ሮም ተመለሰ። ካፒቴን ስሚዝ ከኢጣልያ አዛዥ ከገፍፊራ ካርሎ ፒኔ ለመጓጓዣና ለሰንቅ መጫኛ የሚያስፈልገውን ከብት መረውንም፡ አጃቢውንም ተቀብሎ ወደ አሥመራ ተጓዘ።

አሥመራም ሲደርስ ራስ አሉላ በከብር ተቀብለው ካስተናገዱት በኋላ፡ በወልቃኢቲ ብሩ አስተርጓሚነት ስለሐወቁት ውል አሳብ ለአሳብ ተለዋውጠው ነበር። በውይይታቸውም ላይ ራስ አሉላ ውሉ በምን ምክንያት እንደ ተሻረ እንዲያስረዳቸው ቢጠይቁት፡ ካፒቴን ስሚዝ ግብጾች ምጥዋን ለማስተዳደር ብዙ ሥራ ስለ አጋጠማቸው አውሮፓውያን (ኢጣሊያኖች) እንዲይዙ የአውሮፓ ኃያላን፡ ከቱርኮች በቀር፡ በሙሉ ፈቅደዋል ሲል መለሰላቸው። ወደፊትም ኢትዮጵያ ከኢጣሊያኖች ግንኙነቷ የሠመረ እንደሚሆንና ኢጣሊያኖችም ከንግድ በቀር መሬት እንደማይፈልጉ ሊያረጋግጥላቸው ሞከረ። ራስ አሉላ ግን፡ እንድ ሰው ንግድና ወዳጅነትን ሲፈልግ ከቦታው ተቀምጦ ነው እንጂ የወዳጅን መሬት አይወስድም። ጣሊያኖች ወደ እኛ የሚያስመጣውን የቤሪንና የአራፋሌን ወረዳ ይዘዋል የሚል ቅሬታቸውን አቀረቡለት። በዚህም ጊዜ ካፒቴን ስሚዝ ጣሊያኖች እነዚያን ሥፍራዎች የያዙት ጸጥታ ለመጠበቅ እንደሆነ አስረድቶ የኢጣሊያ የመልዕክት ጓድ ሲመጣ ሁሉንም ከእርሱ ጋር መነጋገር እንደሚችሉ ገለጸላቸው።

በዚህ አነጋገር፡ ካፒቴን ስሚዝ ኢጣሊያ ምጥዋን ለመያዝ ከቱርኮች በቀር የአውሮፓ ኃያላን ፈቅደዋል ሲል ከዕውነት የራቀ ሐሰተኛ መልስ ሰጥቷል። የኢጣልያን ምጥዋን መያዝ ፈረንሳይና መስኮብ በግልጽ ተቃውመዋል። እንግሊዝና ጀርመን የኢጣልያንን ይዞታ ሲደግፉ የቀሩት የአውሮፓ ሀገሮች ግን፡ ለጉዳዩ ግድ የሌላቸው ነበሩ። ከዚህም አያይዞ እንግሊዛዊው መኰንን፡ “ኢጣልያኖች ከናንተ ጋር በወዳጅነት ከመነገድ በቀር መሬታችሁን አይፈልጉም” ያለው ወይም በኢጣሊያኖች ስብከት ራሱ ተታሏል። ለሰዚያም

የሚያውቀውን እንደማያውቅ አድርጎ ራስ አሉላን በሐሰት ሊያግባባ ሊፈገፍል ማለት ነው።

መቸም በሥልጣኔ የተራመደው፡ በኤኮኖሚ በልማት የፋፋው አውሮፓዊ በዚያን የቅኝ አገዛዝ በሠፈነበት ዘመን የፈቀደውን የሚናገርበት፡ የወደደውን የእፍሪካ ከፍለ አህጉር ከጓደኞቹ ጋር ተስማምቶ ወይም ተሻምቶ የሚይዝበት፡ ኋላ ቀር የሆነውን የማናቸውንም ከፍለ ሀገር ተወላጅ በንቀት ዝቅ አድርጎ የሚመለከትበት ጊዜ ስለነበረ፡ ለአገዛዙም ለአነጋገሩም ወሰንና ገደብ አልነበረውም። ስለዚህ ከአገር ፍቅርና ከዝግገንነታቸው በቀር የአውሮፓን ሥልጣኔ ያልቀመሱትና የፖለቲካውን የውዝግብ ወሃ ከምንጩ ከአውሮፓ ያልጠጡት ራስ አሉላም እንደ ጌታቸው እንዳጄ ዮሐንስ የኢጣልያንንም ወረራ ከመቅደላ ዝምሮ እንደ ወዳጅ ይመለከቱት የነበረውን የእንግሊዝን ከዳትና የኢጣልያንን ደጋፊነት እየተገረመ ከመደነቅ፡ በጦር ሚዳ ተሰልፈው ከመመከት በቀር የቅጥፈት እንደበቱን በደንበኛ መልስ ዘግተው ለማስተባበል አልቻሉም።

የሆነ ሆኖ ራስ አሉላ፡ ካፒቴን ስሚዝንና ጓደኞቹን ከነጓዙ ሲያስተናግዱ ሰንብተው ቀጥለው መሪ ጨምረው ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ ወደ ሚገኙበት ወደ አሸንፌ ልከዋቸው ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር በሚያዝያ ወር መጨረሻ ላይ ተገናኝተው ደብዳቤውንና ገጸ በረከቱን በዝርዝር አስረከቡ። ንጉሠ ነገሥቱ ባሁኑ ጊዜ ከቤተ መንግሥታቸው ከዐድዋና ከመቀሌ ርቀው አሸንፌ የተገኙት በወሎና በዋጅራት በሃይማኖት የተነሣ እነሸከ ጦልሃ የቀሰቀሱትን ሽፍትነት ለመደምሰስ መጥተው ነበር።

ካፒቴን ስሚዝ ያመጣውን ትክክለኛ የንግሥት ሺክቶርያ ደብዳቤ አላገኘሁትም። ነገር ግን፡ ቀደም ብሎ ስለ ኢጣልያኖች አገባብና አያያዝ ንጉሠ ነገሥቱ በደብዳቤ ላቀረቡት ስሞታ የመጣ መልስ ሆኖ በደብዳቤው ውስጥ ንጉሠ ነገሥቱ ከኢጣልያኖቹ ጋር እንዲሰማሙ የሚጠይቅ መሆኑ አይጠረጠርም። መቸም በንግሥቲቱ ስምና ማኅተም የሚመጣው ደብዳቤ ሁሉ፡ በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴርና በጠቅላይ ሚኒስትሩ ጽሕፈት ቤት ተጠንቶና ተረቆ የቀረበው ነው። ብዙም ጊዜ ዐፄ ዮሐንስ የሚጽፉትንና ከንግሥት ሺክቶርያ ለንጉሠ ነገሥቱ የሚመለበውን ደብዳቤ ሁሉ የእንግሊዝ ባለሥልጣኖች ሎንዶን በሚቀመጠው የኢጣልያ አምባሳደር በኮርቲና ወይም በጉዳይ ፈጻሚው አማካይነት ለኢጣልያ ባለሥልጣኖች እያሳዩና እየተመካከሩ ነው።

በዚህም ሁለቱ መንግሥታት ፍጹም ስምምነታቸውና በኢትዮጵያ ላይ በኅብረት መሥራታቸው ይታወቃል ። 1

ካፒቱን ሐሪሰን ስሚዝ፣ ከደብዳቤው ጋር ለንጉሠ ነገሥቱና ለልጁቸው ለራስ አርአያ ጭምር ያመጣውን ገጸ በረከትና ደብዳቤ አቅርቦ ሲነጋገር ለንብቶ፣ ራሱም ተስተናግዶ ሽልማትም ባለጉፈር የወርቅ ለምድ ከነቀሚሱ ሁለት የብር ጦርና ጋሻ ከሰሎሞን ኒሻን ጋር ተሸልሞ በሚመለስበት ጊዜ፣ ንጉሠ ነገሥቱ በበኩላቸው ለመጣላቸው ደብዳቤ መልሱን አዘጋጅተው በመስጠት አሰናበቱት ። የደብዳቤው ቃል ከዚህ እንደሚከተለው ነው ።

... በነገሡ በ49 ዓመት አመ 8 ሰኅዳር በ1885 ዓ. ም. በዊዘር ግምብም (ቤተመንግሥት) የተጻፈ ክቡር ደብዳቤም ከለማነተሙ አመ 30 ለሚያዝያ (ለግንቦት) ደረሰን ደግሞ ከፍቅርም ላይ ፍቅር ለማብዛት አንድ ለኔ አንድ ለልጄ ለራስ አርአያ የሰደዱልኝን የክብረት (የክበረ) ሁለት ጉራዴ በምስተር ሐሪሰን ስሚዋስ እጅ ተቀበልሁ ደረሰኝ። እግዚአብሔር ይስጥልኝ። በፊትም ቱርኮች (ግብጾች) ጉልበት ተሰማን ጥበብ አበዛነ ብለው ጥንተ ነገሥታት ኢትዮጵያ አባቶች ሲገዙት የነበረውን አገሬን ቢይዙብኝ፣ ደግሞ የምፅዋን በር የጦር መሣሪያ ሌላም ለቤተ መንግሥት የሚሆን ዕቃ እንዳይወጣ ቢዘጉብኝ ከዚህ በኋላ ቀጥለው በግፍ አቤቱ ድረስ መጥተው ቢወጉኝ ይኸን ሁሉ በደሴን ለርስዎ ጸፍሁልዎ ።

እርስዎ ግን አስተውለው፣ አውጥተው አውርደው ከቤተ መንግሥት ሹማምንቶችዎ ጋር መከረው የምጽዋ በር ይከፈት በእንግሊዝ ጠባቂነት የሀበሻ ነጋዴ ምጽዋ ላይ አይቀረጥ እንደልቡ ይውጣ ይግባ የጦር መሣሪያም ሌላም ለቤተ መንግሥት የሚገባ ዕቃ ይውጣ አይከልከል ቱርኮችም የነበሩበትን አገር ለቀው ወደ አገራቸው ይመለሱ እነዚያ ከነበሩበት የተገኘ የጦር መሣሪያም አገሩም ለንጉሠ ኢትዮጵያ ይሁን ተብሎ ተዋውለን ይኸም የቃል ኪዳን ደብዳቤ ተጻፈ ታተመ ። ምጥዋ ግን ቱርኮች ሲለቁ ለሀበሻ ንጉሥ ይሁን ተብሎ እውነት ነው ከውል አልገባም ። አልተጻፈም አልታተመም ።

1 L'Italia in Africa — Tome VI — Documenti (1887—1888), pp. 170—173.

ነገር ግን ከዚህ ማህል እጣልያኖች መጥተው ምጽዋ ላይ ተቀምጠው ውል አፍርሰው የሀበሻን ነጋዴ ቀረጡ ። ደግሞ ከዚያው ተቀምጠው የሆነ ያልሆነውን እየጸፉ እንዳያጣሉኝ በውላችን የሀበሻ ነጋዴም እንዳይቀረጥ የሚጠብቅልኝ በደሴን የምነግረው ከእንግሊዝ ቤተ መንግሥት አንድ ሰው ምጥዋ ላይ ይቀመጥልኝ ። ከእጣልያኖች ጋር ተፋቀሩ ብለው ቢጽፉልኝ (የሚጽፉልኝ) ነገርዎ አገሬን እንያዝ ብህ አይበሉኝ እንጂ እንፋቀር ቢሉኝ አልፋቀርም አላልሁም ይህ ስለሆነ ግን አላረፉም የያዙትንም በእጃቸው ይዘዋል ያልያዙትንም እንደዛለን ይላሉ ። እየተላላኩ የሀበሻን መሬት ሁሉ ይመረምራሉ ። ከእጣልያ ጋር ተፋቀሩ ያሉኝንም ከዚህ በፊት ጠብ አልነበረንም ። ደግሞ አገሬን ይዘውብኛል እንጂ እኔ ካገራቸው አልደረሰሁም ። ነገር ግን የምፋቀርበትን ብልሃቱን አላወቅሁትምና የዚህን ብልሃቱን ገልጸው እንዲልኩብኝ ይሁን ። የዚህን ምላሹን ስምቸ እኔም ምላሹን እጽፋለሁ ። ተጽሕፈህ ሐሸንጌ ከተማ ። የደብዳቤው ቀን እንደ ኢትዮጵያ ቁጥር ሚያዝያ 18 ቀን 1878 ዓ. ም. ነው ።

በዚህ ደብዳቤ ውስጥ፣ ዐፄ ዮሐንስ ከሁለት ዓመት በፊት በሐዊት እማካይነት ምጥዋንና አካባቢውን ያስተዳድር ከነበረው ከቀድሞ ባለጋራቸው ከግብጽ መንግሥት ጋር ሲዋዋሉ፣ በመዝናኛው እንቀጽ ላይ በምጥዋ ወደብ ወደ ኢትዮጵያ የሚገባውም ዕቃና የጦር መሣሪያ፣ መድፍም ጥይትም ቢሆን ከኢትዮጵያ የሚወጣውም በእንግሊዝ ወኪል ተቆጣጣሪነት በነጻ እንዲያልፍ በግልጽ ተጽፎ የነበረውን አሁን ጣልያኖች እንኳን የጦር መሣሪያ ጥይት ጠባንኛና መድፍ ወደ ኢትዮጵያ በነጻ እንዲገባ መፍቀድ ቀርቶ ቀረጥ እየተከፈለ እንኳን እንዲገባ አይፈልጉም ። እንግሊዞችም ኢጣልያኖች ምጥዋን እንዲይዙ ሲፈቅዱላቸው ይኸን የሐዊትን ውል እንዲጠብቁ ውል አላስገባቸውም ። ኢጣልያኖቹ ባሁኑ ጊዜ የሚከተሉት ዓላማ ቀደም ብሎ አስማኤል ፓሻና የግብጽ ባለሥልጣኖች ይከተሉት የነበረውን የማጭበርበር ሥራ ነው ። ባንድ ወገን፣ “የኢትዮጵያ ወዳጅ ነን” እያሉ በሌላ በኩል ነዋሪውን የእስላምና የክርስቲያን ሕዝብ በሐሰተኛ ስብከት አንድ ጊዜ “ምጥዋን የያዝነው በእንግሊዝና በቱርክ፣ በግብጽና በኢትዮጵያ ፈቃድ ነው” እያሉ፣ ሌላ ጊዜ ደግሞ ገንዘብ በመሰገሥ “ወደኛ ኑ፣ እኛ የናንተ ጠባቂና አሠልጣኝ ለመሆን፣ ንግድ ለማስፋፋት፣ አገር ለማልማት ነው የመጣነው” እያሉ በመስበክ በዚሁ ጉን መተላለፊያ የሆነውን መንገድና በር እየተሸቀዳደሙ በመያዝ

በያዙት አገር ይዞታቸውን እያጠናከሩ ለመከላከያ ምሽግ እየሠሩ ተቀምጠዋል። ይኸንንም ንጉሠ ነገሥቱ ከሐማሴን ገዥ ከራስ አሉላ፣ ደግሞ ከአይሉቱ ወረዳ ገዥ ከሻሊቃ አርአያና ከጊንዳው አስተዳዳሪ ከባለምባራስ ተሰማ በዝርዝር ሰምተው ዐውቀውታል።

በዚህ መካከል፣ ይህን ከመሰለ አጥቂ ባላጋራ ጋራ ከእንግሊዞች በኩል የመጣው “ታረቁ ተሰማው” የሚለው መልእክት በእርግጥ ለንጉሠ ነገሥቱ ግራ አጋቢ ሆኖባቸዋል። ስለዚህ ነው ለንግሥቲቱ በጸፋት ደብዳቤ ላይ፣ “... የምንፋቀርበትን ብልሃቱን አላወቅሁትምና ብልሃቱን ገልጸው ይላኩብኝ” እስከ ማለት ያደረሳቸው።¹

በዚህ ምክንያት፣ ካፒቲን ሐሪሰን ስሚዝ ይዞ የሔደው ይህ ደብዳቤና የደብዳቤውም ስሞታ የተመሠረተበት የሔዊትን ውል ጣልያኖች ሲያፈርሱት፣ እንግሊዞች በፈረንሳዮችና በሱዳን ግምባር ከኢጣልያኖች በኩል የሚያገኙትን የመሣሪያነት ጥቅም ብቻ በመመልከት ወኪላቸውን እንደ ውሉ ቃል ምጥዋ ላይ አስቀምጠው፣ ውሉን ለማስከበርም ሆነ በሐቀኛ ውል ላይ የተመሠረተውን የኢትዮጵያንም በደል ተመልክተው በኢጣልያ ላይ ምንም ዐይነት ተጽዕኖ ለማድረግ አልፈለጉም።

በሉንዶንም የመሪዎች ለውጥ ተደርጎ ሌቤራሎች ግላድስተንና ግራንቪል ተሽረው ወግ አጥባቂዎች እንሳሊስበሪ በሥልጣን ቢተኩም፣ በውስጥ አስተዳደርና በኢኮኖሚ አያያዝ ይለያዩ እንጂ፣ በውጭ ፖሊቲካ፣ በቅኝ አያያዝና በግዛት ማስፋፋት በኩል የሚከተሉት ፖሊሲና ስልት የባሰ ወይም የሁሉም ተመሳሳይ ነው። በኢጣልያም አገር ጠቅላይ ሚኒስትሩ ደብረስቲስ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ማንቹኒ በፍራንቸስኮ ከሬስፒና በነካርሎ ቢላ ቢለወጡም፣ በኢትዮጵያና በቀይ ባሕር ወደቦች ላይ በዝመሩት የመስፋፋት ጉዳይ ዓላማቸው አንድ ዐይነት ነው።

በዚህ ምክንያት፣ ቀድሞ በእንግሊዝ መንግሥት ወዳጅነት ከልብ ይመኩ የነበሩት ዐፄ ዮሐንስ፣ ባሁኑ ጊዜ ኢጣልያ ወደ ምጥዋ የመጣው በእንግሊዝ መንግሥት ፈቃድ መሆኑን ስለ ተረዱ፣ እንግሊዞች

ቀድሞ ከመቅደላው ጦርነት ወዲህ በመቀሌ ቤተ መንግሥት የተወደዱትን ያህል ባሁኑ ጊዜ መጠላታቸውን ተልኮ የመጣው ራሱ ካፒቲን ስሚዝ በደንብ ተረድቶታል።¹

ስለዚህም በሃይማኖት፣ በወታደርነት፣ በነጻነት አጠባበቅ ብቸኛ ሆኖ የኖረችው ኢትዮጵያ ያላት የመጨረሻ ዕድል አሁንም በአርበኞች ልጆቿ በመተማመን ብቻዋን መከላከል ስለሆነ፣ ወደፊት በኢጣልያ ተስፋፊነት አንጻር በዶጋሊ፣ በሰሐጢ በኳንቲት በሰናፌ፣ በሃይላ፣ በአምባ አላጌና በመቀሌ ሲዋጉ ቆይተው የሁለቱ ተዋጊዎች ዕድል በመጨረሻ ዐድዋ ላይ ይወሰናል።

1 F. Harison Smith, Through Abyssinia, p 219.

1 F. Harison Smith, Through Abyssinia, pp. 194—195.

ምዕራፍ ሠላሳ አምስት

በዶጋሊ ጦርነት ዋዜማ የኢጣልያኖች የግብርና ዘዴ፣ በባላባቶች ፍልሚያ መካከል የውስጥ አንድነታችን መላላት፣ የነሳሊዎቤኒ ሰላይነት፣ የፈረንሳዮች ኢትዮጵያን ደጋፊነት

የኢጣልያ ጦር ወደ ምጥዋ የገባው፣ በትክክል ለቅኝ አገዛዝ ዓላማ መሆኑን የኢጣልያ ንጉሥ ኡምቤርቶ እያወቀው፣ “ዐፄ ዮሐንስ ፍጹም ክርስቲያን ናቸው አምላካቸውን ይፈራሉ” ማለትን ከየወኪሎቹ ስለሰማ፣ አገባቡን በአምላክ ፈቃድ ነው ለማሰኘትና በዚህም ለማጭበርበር ሲል በጸፈላቸው ደብዳቤ ላይ፣ “ወደ ምጥዋ የገባው ምስጢሩ በማይመረመረው በአምላክ ፈቃድ ነው” የሚል ዐረፍተ ነገር በመጨመር ሊያታልላቸው ሞክሮ ነበር። ዐፄ ዮሐንስ ምንም አምላካቸውን ወዳድና የሃይማኖት ሰው መሆናቸው የታወቀ ቢሆንም፣ በአጭበርባሪው ደብዳቤ ሊታለሉለት አልቻሉም።

ከዚህ አያይዞ ኢጣልያዊው ንጉሥ በምጥዋና በአካባቢው መያዝ ሊጠቀም የፈለገው እሱና ሕዝቡ መሆኑን በግልጽ እያወቀው፣ ኢትዮጵያን ለመጥቀም አገር አቋርጦ ባሕር ተሻግሮ የመጣ በማስመሰል፣ “የኛ ምጥዋ መግባት ከኛ ይልቅ ለሐበሻ ይጠቅማል” ያለውም ሁለተኛው ማጭበርበር ነው። ሦስተኛው ማጭበርበር የእንግሊዝም፣ የኢጣልያም የውጭ ጉዳይ ባለሥልጣኖች የምጥዋን መያዝ ግብጽ እንዲያውቀውና የቱርክ መንግሥትም፣ ነገሩን እንዲቀበለው በጉንም በቀጥታም ሲያባብሉ ኢትዮጵያን ግን፣ በንቀት ዐይን ከመመልከት የተነሣ ሁኔታውን ላይ ዮሐንስ ደብቀው ሳለ ጦሩ ምጥዋ ወደብ ላይ በተራገፈበት ሰዓት የጦሩ አዛዥ፣ “ምጥዋ የገባው በእንግሊዝ፣ በቱርክና በሐበሻ መንግሥታት ፈቃድ ነው፣ አመጣጣችንም በወዳጅነት ንግድን ለማስፋፋት እንጂ መሬትን አንፈልግም” የሚል የይፋ ማስታወቂያ መበተኑ ነበር።

ነገር ግን፣ የኢጣልያ መንግሥት መሪዎች በዚያን ጊዜ ያጭበረብሩ የነበሩት የኢትዮጵያን መንግሥት ብቻ ሳይሆን የራሳቸውንም ሕዝብ ጭምር ነበር። በኢጣልያ አገር በድብቅ የቆየው የምጥዋ ወደብ መያዝ በይፋ እንደ ተሰማ በምክር ቤት ግቢም በውጭም ብዙ ክርክር ፈጥሮ ነበረ። በመጨረሻ የወታደሩን አላላክ በምስጢር ያዘጋጁት ባለሥልጣኖች በምክር ቤት አባሎች ተከሰው፣ “ወደ ምጥዋ

ጦር የላከነው ለቅኝ አገር ፍለጋ ነው” ብለው በግልጽ በመናገር ፋንታ እንደ ጊዜ “ለንግድ ነው” ሌላ ጊዜ፡ “አረመኔውን ሕዝብ ለማሰልጠን ነው” በሚል አነጋገር ትክክለኛ ዓላማቸውን ለመግለጽ እየደበቁ ብዙ ግርግር ከተፈጠረ በኋላ፡ በመጨረሻ ጉዳዩን ያውጠነ ጠነው ማንኛኛ ተሽሮ በርሱ እግር የውጭ ጉዳይ ሚኒስትርነቱን ካርሎ ፊሊፔ ደርቢላ የሚባለው ተሾመ። እሱም እንደ ተሾመ የቅኝ ፈላጊዎቹ ቁጥር ከመበርከቱ የተነሣ ማንኛኛ በሥራው አመራር ተነቅፎ ተሻረ እንጂ እርሱ ምጥዋን በመያዝ የወጠነው የቅኝ ፍላጎት ዓላማ አልከሸፈም። ሮቢላም በወዲህ በራስ አሉላ በኩል ያለውን ተቃውሞ አዲስ ከተሾመው ከገፍኔራል ካርሎ ገፍኒ በሚደርሰው ራፖር እየተማመነ፡ “አረመኔውን የአሉላን ጦር ለማቆም ከ600 እስከ 700 የሆነ ወታደራችን በቂ ነውና የቀረው መመለስ አለበት። እዚያ የሚቀሩት ወታደሮቻችን ከኢጣልያ ባንዲራ ጋር በመድፎቻቸው በትር የሐበሻን ወታደሮች ከደጋው ወደ ቆላው እንዳይነቃነቁ ያደርጉዋቸዋል” እያለ ምክር ቤቱን ያጽናና ነበር።

እውነትም ከመማከርቱ አንዱ ደረንሲስ ፍራንቸስኮ የሚባለው “ምጥዋ ያሉት ወታደሮቻችን በራስ አሉላ እንዳይጠቁ ሁኔታውን በየጊዜው እኛ አማካሪዎቹ መረዳት ስላለብን፡ ሁልጊዜ ራፖር ይቅረብልን” የሚል ጥያቄ ቢያቀርብ፡ ለዚህ መልስ በገፍኒ አባባል የተታለለው ሚኒስትሩ ደ ሮቢላ የገፍኔራል ገፍኒን ገብዝና አድንቆ፡ “ሌላ ብዙ የምንወያይበት ዓለም አቀፍ ቁም ነገር ጉዳይ እያለን ስለነዚህ በእግራችን ድኳ ሥር ስላሉት አራት ሽፍቶች ጉዳይ ምክር ቤቱ ማለብና መነጋገር ያለበት አይመስለኝም” የሚል የንቀት መልስ በመስጠት የምክር ቤት አባሎችን የሥጋት መንፈስ ሊአረጋጋ ሞክረ።¹ “አራት ሽፍቶች” የተባሉት የራስ አሉላ ሰዎች ናቸው።

ምጥዋ እንደ ተያዘ ከኢጣልያኖቹም ከእንግሊዞቹም፡ ብዙ የማጭበርበር ሁኔታ ሲታይ ከፈረንሳይ ቆንሲሎች በኩል ግን፡ እውነተኛው ሁኔታ ላይ የሐንስ ተገልጾአል። ለጊዜው ንጉሠ ነገሥቱም ሆኑ የምድር ባሕር ገዥ (ኤርትራ) ራስ አሉላም ለጠብ አልቸኮሉም። ሁለቱም አጋማሽ አላባቸውንና የጦር ኃይላቸውን በሐዊት ውል መሠረት ሰሜን ምዕራባዊውን ክፍል ለማግኘት የጦርነት ፈታቸውን ወደ ከሰላና ወደ መተማ አዙረዋል። በዚያም ራስ አሉላ በቅርቡ ግብጾችንም ለማውጣት

1 F. Martini, Cose Africane, p 2; A. Del Boca, Gli Italiani in Africa Orientale, p. 220.

ከሰላንም በመፋለም ከደርቡሾች ጋር ሲዋጉ ቆስለው ተመልሰዋል። ከዚህም ጋር በሚያሳዝን አኳኋን ቀድሞ ራስ ወልደ ሚካኤል ከግብጾች ጋር ሆነው ዐፄ ዮሐንስን ያውኩ እንደነበረ ሁሉ፡ አሁን ደግሞ ያፄ ዮሐንስ የአጉታቸው የትልቁ ራስ አርአያ ልጅ ደጃች ደብብ አርአያና ሌሎችም የከርስቲያንና የእስላም ሹማምንት በሹመትና በገንዘብ እየተደለሉ ለኢጣልያኖቹ ገብተው መሣሪያ ሆነዋል።

በሌላው የኢትዮጵያ ክፍለ ሀገር እንደሚደርሰው፡ በለሚን ኢትዮጵያም ከመረብ ምላሽ ባሉት አውራጃዎች በአጋሚ የደጃች ለባጋ ዲስ ወገኖች ለእንደርታዎቹ ለራስ ወልደ ሥላሴ ወገኖች መታዘዝን እንደማይወዱ ከመረብ ወዲያ ያሉትም በሐማሴን የተሰፉ ጽዮን ወገኖች፡ በደምበላን የደጃች አድጎ አምበሳ ወገኖች፡ በካርኒሽም ደጃች ስብሐቱ ከነቤተሰባቸው፡ ከአክለጉዛይ ደጃች ባሕታ ሐጉስ፡ በሠራዬ የነባላምባራስ ተስፋ ማርያምና የፊታውራሪ ተስፋ ሚካኤል ወገኖች እርስ በርሳቸው ባላንጣ ከመሆናቸውም በላይ፡ ዐፄ ዮሐንስ ባባታቸው ከመረብ ወዲህ የሹም ተሃቤን ምርጫና በእናታቸው የእንደርታው የራስ ወልደ ሥላሴ ወንድም የደጃች ደብብ ልጅ የወይዘሮ ሥላሴ ልጅ በመሆናቸው፡ እንዲሁም የታወቁት የጦር አለቃቸው ራስ አሉላም ከመረብ ምላሽ ከተምቤን ስለሚወለዱ፡ ከመረብ ወዲያ ያሉት እላይ የጠቀስና ቸው ባላባቶች ለነዚህ መታዘዙን፡ የጦር ኃይል ካላስገደዳቸው ወይም የሹመት ዕድገት ማርኮ ካልያዛቸው በቀር፡ ራሳቸውም ቤተሰባቸውም እንደ ውርደት ይቆጥሩታል። ባንዱ በሐማሴን አውራጃ ውስጥ በሐጸጋው ተወላጅ በራስ ወልደ ሚካኤልና በጸሐዘጋው ባላባት በደጃች ኃይሉ መካከል የነበረውን ጠብና ፍልሚያ ባለፈው ተመልክተናል።

በዚያው ባንዱ አውራጃ ውስጥ እና ባንድ ቤተሰብ ውስጥ የነበሩት ዘመዳሞች እንኳን በሥልጣንና በባላይነት ፍለጋ የእርስ በርስ ውጊያ ያደርጉ ነበር። ከውጊያው በኋላ ዕርቁ፡ ከዕርቁ ወዲህ ተመልሶ ውጊያው ዐልፎ ዐልፎ መታየቱ አልቀረም። በዚህ ምክንያት ደጃች ደብብና ዐፄ ዮሐንስ የታናሽና የታላቅ ልጆች ሆነው ላለ፡ ደጃች ደብብ ከደጋሊ በፊት ካፄ ዮሐንስ ሸፍተው ወደ ኢጣልያ እንደ ገቡና ከደጋሊ ጦርነት በኋላ፡ የዐፄ ዮሐንስና የኢጣልያ ጦሮች በስሐጢ ለጦርነት ሲሰላለፉ ከኢጣልያኖቹ ከድተው ወዳፄ ዮሐንስ እንደመጡ፡ ቀጥሎም ካፄ ዮሐንስ ሞት ወዲህ ለራስ መንገሻ ላለመታዘዝ ወደ ኢጣልያኖቹ ሲመለሱ ወደፊት ይነበባል።

በዚህ ሁሉ ምክንያት፡ የኢጣልያ ጦር ምጥዋ ከገባበት ጊዜ ዝምሮ ምንም ያህል ጊዜ ሳይቆይ ከነሰዋቸው ገብተው ለኢጣልያ ታማኝ የሆኑ ቀኛዝማች (በኋላ ደጃዝማች) አድጉ አንበሳ የደምበሳን ባላባት፡ ቀጥለው ደጃዝማች ተስፋ ማርያም የዓዲኳላው፡ ደጃች

ኪዳነ ማርያም የደቂ ተስፋው መሆናቸውን የኢጣልያኖቹ ሰነድ ያረጋግጣል።¹ እንደዚሁም የኢጣልያ ጦር አዛዥ፣ ግራና ቀኝ በተሰ ፋፋና ሥልጣኑን ባጠነከረ መጠን፣ ከክርስቲያንም ከእስላምም ወገን ብዙዎቹ ገብተውለታል። ከእስላሞቹ ወገን ሐመድ ሐሰን ከንቲባይ የሐባቡ ተወላጅና ሌሎች ጓደኞቹ በዚህ ጊዜ ከኢጣልያኖቹ ጋር በመደረብ እነራስ አሉላን ከማወክ ላይ ይገኙ ነበር። የኢጣልያ ባለሥልጣኖችም ‘አለያይተህ ግዛ’ በሚለው የገዥዎች ዘዴ በመጠቀም ባንድ ወገን ገንዘብና ሹመት ከማዕርግ ስም ጋር እያደሉ፣ ለክርስቲያኑ ወገን “መጣንልህ እንዳንተው እኛም ክርስቲያን ነን” ሲሉ፣ ለእስላሙ ወገን ደግሞ ክርስቲያኖቹ እንዳያጠቁህ ጠባቂህና ተከላካይህ እኛ ነን” እያሉ በመስበክና በውል በመተሳሰር ያታልሉታል።

ይህ የውስጥ የመለያየት ሁኔታዎች ስለ ጠቀመው፣ እላይ እንደ ተባለው የምጥዋው አዛዥ በጠቅላላው በኢትዮጵያ አንድነት ድርጅትና ትጥቅ፣ በተለይም በራስ አሉላ የጦር ኃይልና ብርታት ቅንጣት ያህል ሥጋት ሳያድርበት ለመከላከያ ሚኒስትሩ ለሪኩቴና ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለሮቤላ የዚህኑ መንፈስ በማሳደሩ ሚኒስትሮቹ የንቀቱ ተካፋይ በመሆን፣ “በየቀኑ የምጥዋ ሁኔታ ይገለጽልን” ብለው ለጠየቁት አማካሪዎች፣ “በሚማችን ድኳ ሥር ላሉት አራት ሽፍቶች ጉዳይ ምክር ቤቱ በምንም ዐይነት ማሰብ የለበትም” እስከ ማለት ድርሷል። ገርጌራል ገርጌ አሁንም በኢትዮጵያ ጦር ላይ የነበረውን ንቀትና በራሱ ኃይል የመተማመኑን ስሜት ለመግለጽ ሲል ጥር 21 ቀን 1879 ዓ.ም. ለካርሎ ሮቢላ በጻፈው ሰፊ ራፖርት ውስጥ፡—

“...ከአሉላ በቀር ወታደሩ እኛን መውጋት አይፈልግም። ራስ አሉላ እኛን ለመውጋት በበቅሎ ሲመጣ የጊንዳው ሹም ባላምባራስ ወርቁ ደንጊያ ተሸክሞ አይሆንም ብሎ እንደለመነው ስምቻለሁ። ንጉሠ ነገሥቱም አትዋጋ ብሎታል ነገር ግን፣ አሉላ ሁለት ዐይነት ስሜት አለው። ወደፊት ለመግፋት ፍርሃት፣ ወደኋላ ለመመለስ ዕፍረት... ስለዚህ አሉላ ቢወጋኝ ተስፋ እንደማድርገው አሸንፈዋለሁ። ...ከዚያም አልፈን ለወደፊቱ ጸጥታ ሊሰጠን የሚችለውን ቀበሌና ለበጋ ወራት ለወታደሮቻችን ተስማሚ

የሚሆነውን (ደጋውን አሥመራን) ሥፍራ መያዝ ነው” የሚሉ ቃላት ይገኙበታል።¹

በዚህ ዐይነት አጸጻፍ፣ የራስ አሉላን ደካማነት በመግለጽ ገርጌ ራሱ ተታሎ በርማ የነበሩትን የሩቅ አለቆቹንም አታሏል። በቅርብ የገቡለት ያገር ተወላጅ ሰላዮች ደግሞ፣ ገርጌን ደለ በሚለው መንገድ፣ ረብ ለማግኘት ሲሉ ብቻ የሆነ ያልሆነውን እየፈጣጡ በማቅረብ ያታሉለት ይመስላል። እርሱ በነዚህ ሲታለል እርሱ አለቆቹን፣ አለቆቹ ደግሞ ከርሱ የሚደርሳቸውን በማመን የምክር ቤቱን አባሎችና በጠቅላላው የኢጣልያን ሕዝብ አሰቱን እውነት እያደረጉ በማቅረብ አታሰውታል። የዚህ ሁሉ እንደ ሰንሰለት የተያያዘው ውሸትና ማታሰል፣ ሊበጣጠስ የቻለው እንደተራ ሽፍታ የተናቁት ራስ አሉላ በደጋሊ ጦርነት ማሸነፋቸው በኢጣልያ አገር በቴሌግራም ሲሰማ ብቻ ነበር።

ይኸን የመሳሰለው ሁኔታ በሚታይበት¹ ጊዜ፣ በኢጣልያኖቹ ዘንድ በትጋት የተያዘው በኢትዮጵያ ላይ ሰላዮችን አሠራጭቶ ውስጣዊ ሁኔታን የማሰለፍና ማስረጃዎችን የመሰብሰቡ ጉዳይ ነበር። በዚህ ሥራ ላይ እንዳሉ እንጉስታሾ ቢያንኪ፣ እነጃን ፒዩትሮ ፖሮ በአዳል አገርና በሐርጌሳ አካባቢ ከዚህ በፊት መሞታቸው ይታወሳል።

ለስለላ ወደ ኢትዮጵያ የሚላኩት፣ አብዛኛውን ጊዜ ለአገባብ እንዲመች የእጅ ባለሙያዎች አናጢዎች ሐኪሞችና መሐንዲሶች ነበሩ። ከዚህ የተነሣ አውጉስቶ ሳሊም ቤኒ የሚባለው መሐንዲስ አባይ ላይ ድልድይ እሠራለሁ የሚል ተስፋ ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በመስጠት ከርሱም ጋር በሕክምና አገለግላለሁ በሚል ሰበብ ዶክተር ቸዛሬ ኔራሲኒ የሚባል ሐኪም ውስጡን ለስለላ በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ተመድበው ተልከዋል። እንደዚሁም ከነዚህ ጋር ሻለቃ ፌዴሪክ ፒያኖና ቴኔንቲ ታንግረዲ ሳቧሩ የሚባሉት የጦር መኩንኖች ከጦር ሚኒስቴር ውስጡን ለዚሁ ለስለላ ክፍል ተመርጠው ላዩን መሐንዲሶች ተብለው የሲቪል ልብስ ለብሰው በምጥዋ በኩል መጥተው ወደ አሥመራ ደርሰው ከራስ አሉላ ጋር ንግግር ዝምረው ነበር። ለማስመሰል ሲሉ ሁለት የገምቢ መሣሪያ የያዙ ተራ ሠራተኞችና እንደዚሁም ሻለቃ ፒያኖ ንጹሕ የቤተሰብ አባት

1 L'Italia in Africa — Serie Storico — Militare Vol. 1, Cap. VII - pp. 130-123. Abyssinia ed Erytrea - M.Pate Seconda - pp. 141-291.

1 L'Italia in Africa - Serie Storico - Vol. 1, Documenti (1887—1888 -) G. Giglio - pp. 1-50.

ለመምሰል አማኑኤል የሚባለውን የ11 ዓመት ወጣት ልጁን አስከ ትሎ ነበር።

እነዚህም በፈቃድ በታኅሣሥ ወር 1879 ዓ.ም. አሥመራ ገብተው ሳለ፣ በዚህ ጊዜ ራስ አሉላ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር በእንደርታ ነበሩና የርሳቸውን ወደ አሥመራ መመለስ ሲጠባበቁ ራስ አሉላ ወደ አሥመራ ተመልሰው ሁሉንም በደስታ ተቀብለው እርዳታ ማድረግና ማስተናገድ እንደ ዝመሩ በዚሁ ጊዜ፣ “በሰላዮቻቸው አማካይነት ኢጣልያኖቹ ከምጥዋ ወደብ እየወጡ ዙላንና ዊኦን በወረራ ይዘው መሸገው ተቀምጠዋል። ለኑሮ የሚያገለግላቸውን የምንጭ ጉድጓድ ሁሉ እያበጁ አያያዛቸውን ያጠነከራሉ። ወደ አሥመራም የመጡት ጣልያኖቹ ሰላዮች ናቸው እንጂ በፍጹም መሐንዲሶች አይደሉም” የሚል ወሬ ከደንበኛ ምንጭ ደረሳቸው።

በዚህ ጊዜ አሉላ ፈረንጆችን በፈታቸው አስቀርበው የዊኦን በኢጣልያ ጦር መያዝ እንደሰሙ ገለጹላቸው። ዋንዮው ሳሊምቤኒ እርሱና ጓደኞቹ ንጹሐን መሐንዲሶችና የሥራ ሰዎች እንጂ፣ የዚህን የጦርነትና የፖለቲካ ነገር እንደማያውቁ ተናገረ። ራስ አሉላ ግን፣ በርሱ አነጋገር ለመታለል ስለ አልቻሉ፣ “በል እንግዲያው ገዢራል ካርሎ ገዢ ያንተው ወገን ስለሆነ፣ ደብዳቤ ጽፈህ ዊኦን እንዲለቅና በምጥዋ ወደቡ ዐርፎ እንዲቀመጥ አድርግ ብለውት እሺ ብሎ ለግብር ይውጣ ጽፎ ነበር። ነገር ግን የኢጣልያ ጦር ከወደቡ እየወጣ የመስፋፋቱ ጉዳይ ወደ ደጋው ወደ አሥመራም፣ ወደ ከረንም የመዝመቱ ነገር በካርሎ ገዢና በጓደኞቹ አሳሳቢነት በሮማ በከፍተኛ ባለሥልጣኖች የተወሰነ ጉዳይ ስለሆነ፣ ገዢራል ገዢ የዙላንም የዊኦንም ምሽግ ከማጠባበቅ አዳዲስ ወታደርም ከመመልመል ጋር የመጣበትን ወረራ ለማቆም አልቻለም።

በዚህም ምክንያት፣ ራስ አሉላ በመሐንዲስነትና በሕክምና ስም ለስለላ የመጡትን ሁሉንም ጠርተው፣ “መሐንዲስ ነን ብላችሁ በሐሰት ያወራችሁት እኛን ለማምኘት ነው እንጂ፣ ሰላዮችና የጦር አለቆች መሆናችሁን ስለ ደረስሁበት፣ ወደ ጉጃም ለመሔድ አትችሉምና ሁላችሁም በእስር ቤት ቆዩ” ብለው እርሳቸው ከአሥመራ ወደ ጊንዳ ወርደው በቀጥታ ከገዢራል ካርሎ ገዢ ጋር ይጸጸፉ ዝመር።¹ “የመሸግሽውን ካለቀቅህ እነዚህን የታሰሩትን እገድላለሁ” ብለው እስከ ማስፈራራት ድርሰው ነበር። ወደፊት ባለው ምዕራፍ እንደምናነበው፣

ራስ አሉላ በሰሐጢና በዶጋሊ ተዋግተው ምንም ቢያሸንፉ፣ በዙ ሰው በተለይ በሰሐጢው የክቢ ጦርነት ላይ ስለ ተጉዳባቸው፣ እውነትም እነዚህን ሰላዮች ለመግደል አስበው ሳለ በአክራይ የነበሩት ፈረንሳይ አባገፔን ባቲስት ኩልቦ በምክር ገላግለው አዳኗቸው ይባላል። *

በኢጣልያኖቹ አጥቂነት በእንግሊዞች ተባባሪነት ግንባር፣ ፈረንሳዮች ከቀድሞ ከነሳርዚክ፣ ከነጋስቶን ለሚይ ዝምሮ ያዜ ዮሐንስ ረዳቶች ስለሆኑ፣ አሁንም በምጥዋ የሚቀመጠው ፍራንሷ ሱማኝ የራስ አሉላ ረዳት ስለሆነ፣ ምንም እንኳን በካቶሊክ ሰባኪነታቸው ካዜ ዮሐንስ ጋር ባይስማሙ በፈረንሳይ ዜግነታቸው ምክንያት ራስ አሉላ የእባ ኩልቦን ምክር በጥምና ተቀብለዋል።

ባለፈው የምጥዋ አያያዝ፣ የኢጣልያንና የእንግሊዝን መመሳጠር እንደ ገለጡላቸው አሁንም ላዜ ዮሐንስም፣ ለራስ አሉላም የኢጣልያን ትክክለኛውን አያያዝ ምናልባትም የነአውግስጣስ ሳሊምቤኒን የነሻለቃ ፒያኖን ሰላይነት በትክክል የገለጸላቸው ይኸው ቆንሲሉ ሱማኝ ይሆናል። ራስ አሉላ ከሱማኝ ጋር በዶጋሊ ጦርነት ዋዜማ ከሚጸጸፉቸው ደብዳቤዎች ውስጥ፣ “መልእክት ዘራስ አሉላ... ይድረስ ከቆንስል ፈረንሳዊ ሱማኝ... በክቡር ቃል የሰደድህልኝ ደብዳቤ ደረሰኝ የፍቅራችንም ነገር በቀደም እንደጸፍሁልህ ነው... ጣልያን የሚያደርገውን ነገር የምታየውና የምትሰማው ነው...” የሚሉ ቃላት ይገኙባቸዋል። ደብዳቤው ምስጢራዊ ስለሆነ ባይገልጹትም፣ ከቆንሲሉ የመጣላቸው መልእክት የኢጣልያኖቹን የአጥቂነት ዓላማ የሚያመለክት መሆኑ አይጠረጠርም። የፈረንሳይ እርዳታ የተገኘውም ፈረንሳዮች ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር ካላቸው የቅኝ አገዛዝ ፋክከር የተነሣ መሆኑን አንባቢ አይዘነጋውም።

1 A. Del Boca, Gli Italiani in Africa, pp. 218—219.

* ግርክስ በገጽ 86 ሰላዮቹ የተለቀቁት ከዶጋሊ ጦርነት በፊት እንደሆነ ይገልጻል።

ምዕራፍ ሠላሳ ስድስት

የዶጋሊ ጦርነትና የራስ አሉላ አሸናፊነት

ጥር 28 ቀን 1878 ዓ.ም. ጣልያኖች የምጥዋን ወደብ ይዘው ከወዲህ የነራስ አሉላን ተቃውሞ በሐሰተኛ ወሬ ለማዘናጋት በሚጣ ጣሩበት ጊዜ፡ ከመጋቢት ወር ዝምሮ አዳዲስ ጦር እየተከታተለ ወደ ምጥዋ በመግባት ምሽጉን ከማጠባበቁም በላይ፡ ከወደቡም እየተሳበ አገር በመያዝ የ1878 ዓ.ም. ዘመንን አሳለፈ። በዚሁ ዓመት በታኅሣሥ ወር የኢጣልያ መንግሥት ለዚህ የወረራ ጉዳይ ከብደት ለመለጠት ኮሎኔል ሳሌታን አስነሥቶ በርሱ እግር ገፍራል ካፍሎ ገፍኒን ሾመ። ግብጾችንም በሰላምም በማስገደድም ምጥዋን ለቀው ወደ አገራቸው እንዲመለሱ ካደረጉ በኋላ፡ ጣልያኖች በምጥዋና በአካባቢው ብቻቸውን ጌቶች ሆኑ። በዚሁ ጊዜ ካፄ ዮሐንስም፡ ከነራስ አሉላም እየተቀያየሙ ወደነርሱ የተጠጉትንም፡ ያልተጠጉትንም ያገር ተወላጆች እያባበሉ በማቅረብ ከዚህ በፊት እንደልነው፡ ለክርስቲያኑ ለብቻው “መጣንልህ” እስላም ነክ የሆነውን “ክርስቲያን እንዳያጠቃህ ጠባቂህ እኛ ነን” እያሉ ላስተዳደርም ለውጊያም ያደራጁት ዝመር።

በሳሌታ ጊዜ ከወደቡ አጠገብ ያሉት ምንኩሎና ዊዓ ከተያዙ ወዲህ አሁን ካርሎ ገፍኒ ወረራውን እየቀጠለ ከወደቡ 19 ኪሎ ሜትር ፀልፎ ዶጋሊን እስከ 26 ኪሎ ሜትር* ዘልቆ ሰሐጢን ይዞ ይመሽግ ዝመር። ለጊዜው በትኩሱ ተከላካይም አልገጠመውም። የዚህን ሁኔታ ሁሉ ዐፄ ዮሐንስም፡ ራስ አሉላም ሲመለከቱት እስከዚህ ጊዜ ድረስ ይተማመኑበት የነበረው የሐዊት ውል አታላይ መሆኑን እያደር ተገነዘቡት። በተለይ ደግሞ፡ ‘ምጥዋ የገባነው ባፄ ዮሐንስ ፈቃድ ነው’ ብለዋል የሚባለውን ወሬ በሰሙ ጊዜ፡ በኢጣልያኖች በኩል እንዴት ያለ ቅጥፈት እንደሚነገር ታዝብው ባጠገባቸው ከብዙ ዘመን ዝምሮ በአገልግሎት የኖረውንና ይወዱት የነበረውን ናሬቲን “ኢጣልያኖች ለካ ውሸታሞች ናቸው” በሚል ስሜት እርሱንም ፊት ነሥተውት ቆይቶ በመጨረሻም ስላለፈው አገልግሎቱ 5.000 ብር ስጥተው

* ናቢንሰን በገጽ 380 ዶጋሊን እስከ 30 ኪሎ ሜትር መዝለቱን ገልጿል።

አለናበቡት * ለመዘጋጀትም ይሁን ወይም ዐቅም በማጣት ከወ መዝናኛው ላይ አሉላ ቸኩለው ጦርነት እያንሡ እንጂ፡ በኢጣል ኖቹ ምጥዋ መግባትና መስፋፋት ገና ግብጾቹ ላሉ በነገሩ ተከራካሪ ውበታል። ስለዚህ ገና ላሉታም ግብጾቹም በግብረት በምጥዋ በሚፋበት ጊዜ ዋናው በግብጽ ስም ያስተዳድር የነበረው ኮሎኔል ቺርሳ ሳይድና ምክትሉ ከተመለሱ ወዲህ፡ ምጥዋን ለመጨረሻ ጊዜ ከኢጣልያኖቹ ጎን ሆኖ ያስተዳድር ለነበረው ለማርኮፖሎ ቤይ ራስ አሉ ከዚህ የሚከተለውን ደብዳቤ ጽፈውለታል።

የተላከ ከራስ አሉላ ዘውዲቱ ቱርክ ፓሻ ። ይድረስ ለክቡር ማርኮፖሎ ቤይ ። ኢጣልያኖች መጥተው ምጥዋ ሲገቡ ለምን ዝም አላችኋቸው። ይኸም እመጣጣቸው በምስር ከደቂ (ከዲቭ) ፈቃድ እንዳልሆነ በኢትዮጵያና በምጥዋ መካከል ያለውን መንገድ እኔ እዘጋጃለሁ። እናንተስ ለምን ፈቃድ ሰጣችኋቸው ይህችም ስፍራ የኢትዮጵያ ግዛት መሆኗን ኢጣልያኖችም እንዲቀመጡበት አለመፍቀዱን በሰመ ንጉሠ ነገሥት ዮሐንስ አስታውቃችኋለሁና ወደ አገራቸው ይመለሱ። ሐምሌ 3 ቀን 1878 ዓ.ም.

ኢጣልያኖቹ ምጥዋ የገቡት በጽር 28 ቀን ሲሆን፡ ደብዳቤው የጻፉለት በመንፈቁ በሐምሌ ወር ነው። ይኸውም ማለት በዚሁ ዘመን በሚያዝያ፡ በግንቦትና በሰኔ ከወደቡ እያለፉ የምንኩሉን የዊዓን አባቢ ከያዙ በኋላ መሆኑ ነው። የሆነ ሆኖ፡ ማርኮፖሎ ራስ አሉላ ለፋለት ደብዳቤ የሰጣቸው መልስ እንዳለ ለመመልከት ባፈላል አላገኘሁትም። ሰውዬው በዚህ ጊዜ ከኢጣልያኖቹ ዘንድ ተለጥሞ የሚያገለግል ሲሆን፡ የምጥዋም አያያዝ በከፍተኛ ደረጃ በሮማና በጎደን ባለሥልጣናት ውስጣዊ ስምምነት ያለቀ ስለሆነ፡ በቂ ምክንያት አግኝቶ መልስ የሰጣቸው አይመስለኝም።

ራስ አሉላ፡ ይኸን ደብዳቤ ለማርኮፖሎ የጻፉት የኢጣልያ ጦ በገባበት ዓመት በ1878 ዓ.ም. ቢሆንም፡ ቀጥሎ ባለው በ1879 ዓ.ም. ባንድ ወገን የኢጣልያኖቹ “በወዳጅነት ንግድ ለማስፋፋት ነው የሚጣነው” የሚለው ማጭበርበር፡ በሌላ ወገን የእንግሊዝ መንግሥት በነካፒቱን ሐሪስን ስሚዝ አማካይነት፡ “የኢጣልያን ምጥዋን መያዝ

ተቀበሉ” የሚለው ተጽዕኖ፡ በሦስተኛ በኩል በሐዊት ውል መሠረት ለሚናዊ ምዕራብ ኢትዮጵያን ከግብጾች ለመረከብ በከሰላ በኩል ከደርቡሾች ጋር የሚደረገው ጦርነት ጊዜ ስላልሰጠ፡ በትኩሱ የኢጣልያን ጦር ለመቃወም እንዳልተቻለ ሁኔታው ያስረዳል።

ስለዚህ፡ ራስ አሉላ ወደ ከሰላ ከመዝመታቸው በፊት ለማርኮፖሎ ጽፈው ከዚያም ወደ ከሰላ ዘመቱ። በኩፊት ከደርቡሾች ጋር ተዋግተው ቢያሸንፉም የከሰላን ከተማ እጅ ለማድረግ አልቻሉም። በኩፊቱም ጦርነት ብዙ ሰው አልቆጣቸዋል። ራሳቸውም እንደ ቆሰሉ ተመልክቷል። ስለዚህ በዚያ በኩል ያለውን ለጊዜው እንዳለ ትተው በ1879 ዓ.ም. ወደ አሥመራ ሲመለሱ፡ የኢጣልያ ጦር ከወደቡ ዐልፎ ለሐጢ፡ ዊዓና ዙላ ገብቶ መመሸጉን ሰሙ። ገፍሬራ ገፍኒ ይኸንን ወረራውን እንዲቀበሉት የአርኪቆውን (ደሆኖ) ባላባት መሐመድ ቤይ ወይም ናይብ መሐመድ የሚባለውን እየላከ የወዳጅነት ደብዳቤ እያስመለሰ በመጻፍ ያባብላቸው ነበር።

ራስ አሉላም፡ የኢጣልያኖች የወረራ አያያዝ ወሰን እንደሌለው፡ የሚናገሩትም፡ የሚጽፉትም ሁሉ ሐሰት የሞላበት መሆኑን በመረዳት የጦርነት ዝግጅታቸውን ሳይተዉ ከአሥመራ ወደ ጊንዳ በሚጓዙበት ጊዜ ቀጥሎ ያለውን ደብዳቤ ጻፉለት።

የተላከ ከራስ አሉላ ይድረስ ከገፍሬራ ካርሎ ገፍኒ... ሰላምታ... በናይብ መሐመድ የላኩብኝ ቃል መልካም ነው። እንግዲህ ወዳጅ ከሆንን ጦር ሠራዊትዎን ከዊዓ ያስነሡ ነጋዴውም በአድገዴ (ሐባብ) በኩል መሆኑ ቀርቶ ለመሸጥም ለመግዛትም ከጊንዳ በኩል ይመላለስ ዊዓ ያለው ጦርም እስከ ጥር 13 ቀን ድረስ ይልቀቅ። ዙላ ያለው ወታደርም ከአንድ ወር በኋላ ይውጣ። ወዳጅነት ከፈለጉ ይኸ መፈጸም አለበት። ያለዚያ ግን ወዳጅነት መቅረቱን ይወቁት ጥር 5 ቀን 1879 ዓ.ም.

ለዚህ ደብዳቤያቸው ገፍሬራ እንደዚህ ሲል ይመልሳል። በ5 ጥር የተጻፈውን ደብዳቤዎን ናይብ መሐመድ ሰጥቶኝ አነበብሁት። ወዳጅነት እንደሚፈልግ ዘወትር ነግዶታለሁ። ዊዓ ያሉት ወታደሮች ይኸን ወዳጅነት አይቃወሙም። እኔ መቼም ቃሌን አልለውጥም። ወታደሮቹ ዊዓ የሚቀመጡት

* ሩቤንስን በገጽ 380 ደጋፊን እስከ 30 ኪሎ ሜትር መዝለቁን ገልጿል።

1 A. Del Boca, Gli Italiani in Africa, p. 217.

1 A. Del Boca, Gli Italiani in Africa, pp. 277—297.

ላገሩ ጸጥታ ሲባል ነው። እንዲያውም ከማናቸውም ወገን ውጊያ ቢገጥማቸው እንዲቋቋሙ ከቀድሞው የበለጠ አጠንክራቸዋለሁ ይኸንንም የምልዎት የኢጣል መንግሥት ሌሎችን ሲያከብር ራሱም መከበር እንደሚፈልግ እንዲያውቁት ብዬ ነው። የኛ ወዳጅ እስከሆኑ ድረስ እኔም ወዳጅዎ ነኝ። ምጥዋ ጥር 15 ቀን 1887 ዓ.ም.

በዚህ ጊዜ የኢጣል ወታደር ምጥዋ ከገባ ሁለት ዓመት ሆኖታል። በምጥዋ ሲገቡ ኢጣልያኖቹ ዙላንና ዊግን በቅድሚያ ቀጥለው ሰሐጢን ሲይዙ የሚሰጡት ሰበብ አንደኛው “ይኸን ክፍል ግብጾች ያስተዳድሩት ስለነበርና እኛ በነርሱ እግር ከገባን መያዝ አለብን” ሁለተኛው “የምጥዋን ወደብ ለማስተዳደር፣ ንግድን ለማስፋፋት፣ ያካባቢውን ጸጥታ መጠበቅ ስለሚገባ ይዘነዋል።” ሦስተኛው “በዚህ አካባቢ ያሉት እስላም ነክ የሆኑት ጎሣዎች በኛ የጥበቃ ሥር መሆንን ስለመረጡ፣ ከላይ የራስ አሉላ ሹማምንት የነሻለቃ አርአያ የነበላምባራስ ተሰማ ሰዎች ከጊንዳና ከአይለት እየመጡ ስላገላሉ ዋቸው እነርሱን የመጠበቅና የመከላከል ግዴታ አለብን” የሚል ነው። ለእነዚህ ሁሉ ራስ አሉላ የሚሰጡት መልስ፣ ከምጥዋ ወደብ ዝምሮ ያለው ወረዳ የእስላምም፣ የክርስቲያንም ሕዝብ የሰፈረበት የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ግዛት ነው ማለታቸውን ከየደብዳቤያቸው ተገንዝበነዋል። በእርግጥ በሐይት ውል ውስጥ የግብጾች መልቀቅ የኢጣልያኖች በግብጾች መተካት በምስጢር ስለተያዘ፣ በሁለተኛው አንቀጽ የቦጎስ ይዞታ ያዩ የሐንስ የግዛት ክፍል እንደሚሆን ሲጠቅስ፣ የምጥዋ ወደብና ቅርብ የወደቡ አካባቢ የሆኑት እነአርኪቆ፣ እነአራፋሊ፣ እነዶጋሊ፣ * እነሰሐጢ፣ እነአይለት ወደማን እንደሚሆኑ አልተጠቀሰም።

የሆነ ሆኖ፣ የኢጣልያ ጦር አዛዥ በየጊዜው እነዚህን አካባቢዎች ወታደር እየላከ ሲያስይዝ ራስ አሉላ በትኩሱ በወታደር ኃይል ሊቃወሙት ያልቻሉበት ምክንያት ካዩ የሐንስ ፈቃድ ማግኘቱ ብቻ ሳይሆን ራሳቸውም፣ ጭፍሮቻቸውም ለዘወትሩ ነዋሪነታቸው ከጊንዳ በላይ በአሥመራ ከተማና በደጋማው ሥፍራ ስለነበረ፣ ከጊንዳ በታች በበረሃውና በቆላው እስላማዊ ሕዝብ በበረከተበት መካከል ነዋሪ ወታደር የማስቀመጡ ጉዳይ በውሃም፣ በሰንቅም፣ በአየርም፣ በጎብረትም ረገድ ችግሩ የበረከተ በመሆኑ ነው። በእውነትም በቱርክና

* በአግርኛ አጠራር ዶጋሊ የሚባለው በትግርኛ ተደላሊ ይሉታል።

በግብጽ የበላይነት ሥር በየባላባቱ ሲተዳደር ለብዙ ዘመናት የኖረው የእስላም ሃይማኖት ያቀፈው የሐባብ፣ የሰናሂት፣ የሰመሀርና የሾሆ ሕዝብ ከራስ አሉላና ከክርስቲያናዊ ጭፍራቸው ጋር የነበረው ጎብረት የጠነከረ ነው ማለት አይቻልም።

ስለዚህ፣ ራስ አሉላ ከከሰላ ጦርነት እንደ ተመለሱ የዊግንና የዙላን ሠፈሮች ኢጣልያኖች ጭቆናቸውን፣ ሰሐጢንም መመሽጋቸውን እንደተረዱት ለገጼራል ካርቶ ገጽጌም ባለፈው ያነበብነውን ደብዳቤ ጽፈውለት የእምቢታና የግስፈራሪያ ቃል ከመለሰላቸው በኋላ፣ 5000 የሚደርስ የጦር ወታደራቸውን እንዳስከተሉ በጥር ወር አጋማሽ ላይ 1879 ዓ.ም. ከጊንዳ ቁልቁል ወደ ሰሐጢ መጥተው ወደ ምሽጉ ለመድረስ አምስት ኪሎ ሜትር ሲቀራቸው ሠፈር አደረጉ። በዚህ ጊዜ በሰሐጢ የ2 ኮምፖን የነጭ፣ 300 ያገር ተወላጅ ወታደር ይዞ መሽጎ የተቀመጠው ማገጥር ቦረቲ ከምሽጉ ወጣ ብሎ ጦርነት እንደገጠመ ሁኔታው አደገኛ መሆኑን ሲረዳው፣ ስነጦሩ ወደ ምሽጉ ተመልሶ ራስ አሉላም ተጠግተው በተደረገው ውጊያ ከኢጣልያኖቹ ወገን ፈደሪክስ-ዎም የሚባለው የመቶ አለቃ ከሁለት የኢጣልያና ከሦስት ያገር ተወላጅ ወታደሮች ጋር ሞተ። ይሁን እንጂ፣ በምሽጉ ውስጥ ተገን ይዘው የሚዋጉት የኢጣልያ ወታደሮች በውጭ ያለም ንፃ ተገን በሚዋጉት በኢትዮጵያ ወታደሮች ላይ ብዙ ጉዳት ማድረሳቸውን ራስ አሉላ ሲመለከቱ፣ የሰሐጢን ምሽግ ትተው ወደታች ወደ ዶጋሊ ወርደው ሠፈሩ። *

በዚህ ጊዜ፣ ማገጥር ቦረቲ መከበቡን ገልጦ የጦር እርዳታም፣ ሰንቅም ባስቸኳይ እንዲላክለት ያንለቱን ከሰዓት በላይ ወደ ገጼራል ገጽ በግሥጋሢ ልኮ ነበረ። ገጼራሉም ምንኩሉ ለሠፈረው ለሦስተኛው ባታዬ የእግረኛ ጦር አዛዥ ለኮሎኔል ቶማስ ዴክሪስተርሬስ ወታደርም፣ የጦር መሣሪያም በበቅሎና በግመልም ጭና በቶሎ ወደ ተከበበው ወደ ሰሐጢ ምሽግ እንዲዘምት አዘዘው።

ከዶጋሊ ምንኩሉ ርቀቱ 11 ኪሎ ሜትር ነው። ከምጥዋ ዶጋሊ 19 ኪሎ ሜትር ሲሆን፣ ምንኩሉ ከምጥዋ የሚርቀው 8 ኪሎ ሜትር ነው። በሰሐጢና በዶጋሊ መካከል ያለው ርቀትም 7 ኪሎ ሜትር ስለሆነ

* በሰሐጢ ምሽግ ከበባ 200 የራስ አሉላ ሰዎች ጥተዋል። ግርክስ በገጽ 86 የጥቅት ቁጥር 100 ይሆናል ይላል። ከኢጣልያኖቹም 5 መጥታቸውን ጠቅሷል።

ከሰሐጢ ምጥዋ 26 ኪሎ ሜትር ይሆናል ። ስለዚህ ኮሎኔል ክሪስቶፎሪስ ትእዛዙ ከሰዓት በላይ እንደ ደረሰው ሌሊቱን ጭምር ሲዘጋጅ አድሮ ሲነጋ 540 የነጭ ፡ ሃምሳ ያገር ተወላጅ ወታደር ፤ ሁሉም በደንብ የታጠቁ 10 የሚሆኑ መድፎች ፤ ሁለት መትረፍሶች እንደያዘ ከሌሊቱ በ11 ሰዓት በሐያ ደቂቃ ከምንኩሎ ተነሥተው ከጥዋቱ በሁለት ሰዓት ተኩል ዶጋሊ አጠገብ ሲደርሱ ፤ ራስ አሉላ ወታደሮቻቸውን ግራና ቀኝ ሥፍራ ሥፍራ እስይዘው ይጠባበቁ ነበር ። ጣሊያኖች ግን ፤ ሁልጊዜ የኢትዮጵያን ጦር በመናቅ መንገድ ለመንገድ ሲመጡ ፤ “ራስ አሉላ እነርሱን በሩቅ አይተው ወደ ጊንዳ እንደሚሸሹ የጦር መኩንኖች እምነው ይሸንኑ በጉዞ ላይ ይጨዋውቱ ነበር” ይባላል ። ይሁን እንጂ ፤ የራስ አሉላን አመጣጥና የጦራቸውን ብዛት የሰሙ አንዳንድ በጣሊያኖች ውስጥ የተቀጠሩ ፓሽ ባዙቆች ከጉዞ ላይ ስረቅ እያሉ ወደ ጫካ በመግባት የጠፉ ቢኖሩም ፤ በቅርብ የመጣውም ቀደም ብሎ የነበረውም የነጭ ወታደር ወደፊት ሲገሠግሥ ሳለ ሳያ ሰበው ከራስ አሉላ ጦር የእርምታ ተኩስ ላይ ወደቀ ።

ኮሎኔል ክሪስቶፎሪስ ወታደሩ በቶሎ የመከላከያ ሥፍራ እየፈለገ በመያዝ እንዲመክት ለየሹማምንቱ ትእዛዝ ወዲያው ሰጥቶ ወታደር ከወታደር እየተታኩስ ውጊያው በተጋጋለበት ሰዓት እርዳታ እንዲደርስለት ወደ ካርሎ ገፍኒ በጥድፊያ መላከተኛ ላከ ። ዳሩ ግን ፤ ተኩሱ በሚጋጋለበት ሰዓት ኢትዮጵያውያን እያደር ዙሪያውን እንደ ቀለበት ከበው ጠላቶቻቸውን መውጫ መግቢያ አሳጧቸው ። ጣሊያኖችም በያለበት መከበባቸውን ሲያውቁት ጠንክረው ይዋጉ ዝመር ። ነገር ግን ፤ ከያዙት የጦር መሣሪያ ግማሹ በተለይ መድፋና መትረፍሶ ከግብጾች በውርስ ይሁን በግዥ ያገኙት አሮጌ መሣሪያ ስለነበረ በመካከሉ አልሠራ እያለ አስቸገረ ። ጥይቱም አለቀባቸው ። ወደ ገፍኒ የተላከው መልከተኛ ኢጣሊያኖች አደገኛ ሁኔታ ላይ መገኘታቸውን አስረድቶ በአራትና በአምስት ሰዓት መካከል ደርሶ እርዳታው ተዘጋጅቶ ከመላኩ በፊት ራስ አሉላና ወታደሮቻቸው ከወዲህ የድል አድራጊነት ሥራቸውን አከናውነው ጨረሱ ። ውጊያውም ያለቀው በመጨረሻ ላይ በጨበጣ ጦርነት ነበር ።

በውጊያው ላይ ዋናው አዝማች ኮሎኔል ቶማሶ ደ ክሪስቶፎሪስ ከ22 የጦር መኩንኖች ጋር በጦሩ ሜዳ ላይ እየተዋጋ ወደቀ ። ከመጥቱም በፊት ሻምላውን በቀኝ እጁ ይዞ ፤ “ኢጣሊያ ሕያው ትሁን

ኢጣሊያ ሕያው ትሁን! ወደፊት ቅደም! በለው!” እያለ በመጮህ የዝግገነት ጥያቄ ለማሳየት ሞክሮ እንደነበረ በቁስለኞቹ አንደበት የተነገረው ፤ በኋለኛው ጊዜ በወገኖቹ በኢጣሊያኖች ዘንድ የመደነቅ ታሪክ አግኝቷል ። ያልተናገረውንም በመጨማመር ቆስሎ ከመውደቁና ሕይወቱ ከመጥፋቱ በፊት በሕይወት ላሉት 12 ወታደሮች በውጊያ ወድቀው ለተረፈረፉት ወታደሮች “የብረት ሰላምታ ስጡ” የሚል ቃል ወርውሯል እየተባለ በየጊዜው ሲጻፍና ሲታመን የቆየውን የዛሬው ተመራማሪ ጸሐፊ እንጀሎ ደልቦካ የፈጠራ ወሬ አድርጎታል ።

በውጊያው ላይ ራሱ ኮሎኔል ክርስቶፎሪስ ከ22 የጦር መኩንኖች ጋር ሲወድቅ 418 ወታደሮች ሞተዋል ። * ከነዚህም ውስጥ ቆስለው ወደ ምጥዋ እንደርሳለን ብለው በሌሊት ጉዞ እያቃሰቱ በመንገድ የሞቱ ምጥዋ ደርሰው ነፍሳቸውን ያተረፉም ይገኛሉ ። አንዳንዶችም ምጥዋ ሆስፒታል እንደተኙ ለየዘመዶቻቸው በጸፉት ላይ ፤ “ሹማምንቶቻችን ያለምንም ጥናትና ድርጅት ከጦርነት ላይ አጋፍጠውን ‘ኢጣሊያ ሕያው ትሁን ወደፊት ግፉ’ ብለው በመጨረሻ እኛን ጥለውን እነሱ ሸሹ” የሚል ሮሮ ያቀረቡ ነበሩ ። ከተረፉት የጦር መኩንኖች መካከል ካፒቱን ሚሸሊኒ የሚባለው የመድፈኛ የጦር መኩንን እንደ ቆሰለ ወድቆ ሳይሞት የሞተ በመምሰል ከፊላ ጋር ድምፁን አጥፍቶ ውሎ ሲጨልምና ጸጥ ሲል ከጥቂት ጓደኞቹ ጋር በሌሊት የችግር ጉዞ ተጉዞ ምጥዋ ከገባ በኋላ ፤ እንደ ቀሩት ቁስለኞች በራስ መዳር ሆስፒታል ታከሞ ከዳነ በኋላ ወደ አገሩ በሕይወት ለመመለስ ችሎአል ። 1

በእገራችን የጦርነት ዝክረ ነገር በመዝገብ ይዞ ለትውልድ ማቆየት እምብዛም ስላልተለመደ ፤ በዶጋሊ ጦርነት ከኢትዮጵያ ወገን የሞቱትንም ፤ የቆሰሉትንም የሹማምንቱንም ፤ የወታደሩንም ቁጥር በትክክል አናውቅም ። ደልቦካ በመጽሐፉ ከራስ አሉላ ወገን የሞተውም የቆሰለውም እስከ 1 ሺ መድረሱን ያመለክታል ። 2

ምንም እንኳን ፤ በዶጋሊ ጦርነት በኢጣሊያና በኢትዮጵያ ፤ እንደ ዚሁም በእንግሊዝ መካከል ብዙ የፖለቲካና የጦርነት ውዝግብ በመፈጠሩ ባዜ የሐንስ ዘንድ ቅሬታ ተፈጥሮ ራስ አሉላ ከጦር ጠቅላይ

1 ዘውዴ በገጽ 223 ፤ ሩቢንሰን በገጽ 381 የወታደሮች ቁጥር 500 ብቻ መሆኑን ሲገልጽ ፤ ግርክስ ደግሞ በገጽ 86 ብዛታቸው 550 ነበረ ይላል ።

* ግርክስ በገጽ 302 የሞቱት 430 ሲሆኑ ፤ የቆሰሉት 82 መሆናቸውን ገልጿል ።
1 I'Italia in Africa — Serie Storico-Ethiopia - Mar Rosso - Tomo VI Documenti (1878—88) - G. Giglio, PP. 27—32. Ang. Del Boca, Gli Italiani in Africa Orientale, pp. 240—243.
2 Ibid.

መሪነቱ ቢገለጽም፡ በዶጋሊው ጦርነት የራስ አሉላ የጉብዝና ዝና በመላው ኢትዮጵያ ተሠራጭቷል። በኢጣልያኖቹም በኩል ከማናቸውም የዐፄ ዮሐንስ መኩንን የበሰጡ የታወቁና በየመጽሐፉ የሚታወቁ ናቸው። ከዶጋሊ ጦርነት ወዲህ በየጊዜው እንደዚህ እየተባለ ተገጥሞላቸዋል።¹

1. መብቱን የሐንስ ላሉላ ቢሰጠው እንደ ቀትር እሳት ቱርክን ገላመጠው ጣልያንም ወደቀ እያንቀጠቀጠው አጭዶና ከምሮ እንደ ገብስ አሰጣው
2. አባ ነጋ አሉላ ካሥመራ ቢነሣ እንዳንበሳ ሆኖ እሳት እያገሣ የችግር ምስጋና ባይወሳ ቢችግረው ጣልያን አለ ፎርሳ ፎርሳ
3. ጣልያን በሀገርህ አልሰማህም ወሬ የበዝብዝ አሸከሮች እነሆት አይፈራ ዘለው ጉብ ይላሉ እንደ ጉፈር ዐውሬ
4. አባ ነጋ አሉላ የደጋ ላይ ኮሶ በጥላው ያደክማል እንኳንስ ተቀምሶ
5. ጣልያን ሰሐጢ ላይ እግሩን ቢዘረጋ በብረት ምጣዱ በሰሐጢ አደጋ አንገርግሮ ቆላው አሉላ አባ ነጋ
6. ተው ተመከር ጣልያን ይሻላል ምክር ሰሐጢ ላይ ሆነህ መሬት ብትቆፍር ጿላ ይሆንልሃል ላንተው መቃብር ይቺ አገር ኢትዮጵያ የበዝብዝ አገር ምንም አትቃጣ እንዳራስ ነብር

ይሁን እንጂ፡ በዶጋሊ የራስ አሉላ አሸናፊነት ያስፈቃዴ ተዋጋህ በማለት በንጉሠ ነገሥቱ ዘንድ ቅሬታ ሲያሳድር፡ በሌላ በኩል በንጉሠ ነገሥቱ ዙሪያ የነበሩ መሳፍንትና የንጉሠ ነገሥቱ ቤተሰቦች ሳይቀሩ ባንድ ወገን አሉላ ከተራ ቤተሰብ የተወለዱ መሆናቸውን በመጥቀስ

በሌላ በኩል ጠላትን በማሸነፍ ዝናቸው እየገነነ በሐደ መጠን፡ ለወደፊት አስፈሪ ሊሆኑ ይችላሉ በማለት በንጉሠ ዘንድ ጥላቻና ጥርጣሬ እንዲያድር ያደርጉ ነበር ይባላል።

ከዶጋሊ ጦርነት ቀደም ብሎ በነበረው ጊዜ የወሎ፡ የዋጁራት፡ የየጁ፡ የራያና የአዘቦ ሕዝብ እስላሙ ሁሉ ክርስትና እንዲነሣ ዐፄ ዮሐንስ ባወጁት ምክንያት እነሸክ ጣህላ የቀሰቀሱት የተቃውሞ ጦርነት አልበረደም ነበር። ስለዚህም ብዙ ጊዜ ንጉሠ ነገሥቱ ከመቀሌም ከዐድዋም ወደነዚህ ወረዳዎች እየዘመቱ ለመደምሰስ የተደጋገመ መከራ አድርገዋል። አሁንም ራስ አሉላ በዶጋሊ የኢጣልያን ጦር ማሸነፋቸው ወሬው የመጣላቸው ደብረ ታቦር (በጌምድር) ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጋር ባሉበት ሰዓት ነበር።

በሸዋ ደግሞ፡ በዚሁ ራስ አሉላ ከአሥመራ ወደ ጊንዳ ከጊንዳ ወደ ሰሐጢ ወርደው በዶጋሊ ከኢጣልያኖቹ በሚዋጉበት ሰዓት ራስ ዳርጌ አሩሲን ለማስገበር የሚታገሉበት፡ ንጉሥ ምኒልክ ለከተማቸው ለእንጦጦ ከእቴጌ ጣይቱ ጋር ዋና አልጋ ጠባቂ ራስ ጉብያን ትተው አርሳቸው ወደ ሐረርጌ አሚር አብዱላሂን ለማስገበር የሔዱበት ጊዜ ነበር። ምኒልክ አሚር አብዱላሂን በታኅሣሥ 29 ቀን 1879 ዓ.ም. አሸንፈው በጥር 3 ቀን ሐረር ከተማ በገቡ በ5ኛው ቀን ራስ አሉላ በዶጋሊ ጦርነት ቀናቸው ማለት ነው።

ራስ አሉላ በሰሐጢ የነበሩትን የምሽግ ተከላካዮች ለመርዳት የመጣውን ቁጥሩ ከ500 በላይ የሆነውን ጦር እንዳሸነፉ ወደ ምጥዋና ወደ ምንኩሎ ሔደው ወደቡን ለመያዝ ሳያምራቸው አልቀረም። በዚያን ሰዓት በወደቡ የነበረው የኢጣልያ ጦር ቁጥር 2000 ወታደር ቢሆንም፡ ይኸው ጦር በያለበት ተበታትኖ በምጥዋ ወደብ የነበሩት በመቶ የሚቆጠሩ ፈቃደኞች ግሪኮችና ዐረቦች፡ እንደዚሁም ጥርቅም ባንዳ ብቻ ስለነበሩ፡ በገጭራል ካርሎ ገጭና አጠገቡ ባሉት ሹማምንቶች ዘንድ የዶጋሊ ጦርነትና ውጤቱ እንደ ተሰማ ታላቅ ፍርሃትና ሥጋት ነበር። ስለዚህም ገጭራሉ በፊተኛው ጊዜ በያለበት የበታተነውን ጦሩን በቶሎ እንዲሰበሰብ አደረገው።

ስለዚህ ጉዳይ፡ ኤሚሊዮ ዴላቪታ የሚባለው የኢጣልያ የጦር መኩንን ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ሐታታ ይሰጣል።

“... እንደ አላጌውና እንደ ዐድዋው፡ ከዚህ ከዶጋሊው ድል አድራጊነቱ በጳላ ጠላት በፍጹም ወታደር አልባ የሆነውን ምጥዋን ገሥግሦ በመውረር የድል አድራጊነቱን ፍሬ መልቀምን አላወቀበትም። የዚህም ምክንያት ሐበሾች በጠባያቸው ድል ለማድረግ እርግጠኛ የሚሆኑ

1 ተ.ጸ.መ.፡ የኢት. ታሪክ ካፒ ቴዎድሮስ እስከ ተ.ጋ.ሥ.፡ ገጽ 69

በትን ነገር ካልጨበጡ አይዋጉም ። አወላዋይነት ያለበትን ነገር (ጦርነት) ለመግጠም ጥንቃቄ ማድረግ ይወዳሉ...”¹

ጸሐፊው መኩንን የሚለው በአጋማሽ እውነት ሊሆን ይችላል ። የራሱ የጦርነቱ ዝርዝር ታሪክ እንደሌለን ሁሉ፣ የራስ አሉላን ወደ ምጥዋ አለመዝመት በኛ በኩል ሰበብንና ችግሩን የሚናገር ጽሑፍ ባይኖረንም ከአሁኑ ዘመናችን ላይ ሆነን የመላ ግምት ስንሰጥ እንደኛ፣ የሰለላ አቅማችው ደካማ ስለነበረ፣ በምጥዋ ወደብ መሸጉ የተቀመጠውን የጦር ኃይል በትክክል አይረዱትም ይሆናል ። ሁለተኛ ጦሩ ትንሽም ቢሆን፣ በደንብ መሸጉ የሚከላከል ጦር ከውጭ የመጣበትን ጠላት እንደ ምንም እንደሚያጠቃው በዚያው ሳምንት በሰሐጢ በተደረገው ውጊያ የደረሰባቸውን ሊገመግሙት ይችላሉ ። ሦስተኛ ከሁሉ የበለጠ ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ በዙፋን ባላንጣቸው በምኒልክ አንጻር በእስላማዊው ሕዝብ አሸፋፈት፣ በሰሜናዊ ምዕራብ ኢትዮጵያ በደርቡሾች አነሣሥና አጥቂነት ፈት፣ ካንድ በእንግሊዝ መንግሥት በተደገፈ ኃያል አውሮፓዊ መንግሥት ጋር ሰረዥም ዘመን ጦርነት መግጠሙን እንደማይፈልጉት አይስቱትምና ከንጉሠ ነገሥቱ ባልተቀበሉት ግልጽ ትእዛዝ ምጥዋን ለመውረር መሞከሩ አደገኛ መሆኑ ሳይሰማቸው አይቀርም ። በዚህም ላይ በሔዊት ውል ውስጥ የግብጽ መሪና ንጉሠ ነገሥቱ ሲዋዋሉ የምጥዋ የወደብ ባለቤትነት ለግብጽ ስለረጋ፣ ከግብጽም ለኢጣልያ የተላለፈው በእንግሊዝ መንግሥት ፈቃድ መሆኑን አሉላ በግልጽ ስለሚያውቁ፣ በዚህ ሁሉ ምክንያት መዘዙ ወደበዛው ወደ ምጥዋ ወደብ በማምራት ፈንታ ከዶጋሊ ወደ ጊንዳ፣ ከጊንዳ ወደ አሥመራ ተመልሰው መገናኛቸው በመልእክት ቀጥለው ራሳቸው በመገናኘት ሁኔታውን ለጌታቸው ለማብራራት ተወስኑ ።

ስለዚህ፣ ገፍኔራል ካርሉ ገፍኒ የራስ አሉላን ከነጦራቸው ወደ አሥመራ መመለሳቸውን ከሰላዮቹ ካረጋገጠ በኋላ፣ ድንጋጤው በርዶ ወደ ዶጋሊ ሰው ልኮ የሞቱትን የወገኖቹን ሬሳ በሰላምና በጸጥታ ያስለቅም ዝመር ። ፌሪኒ አታቪዬ የሚባለው የሃምሳ አለቃ ወደ ኢጣልያ አገር ለወንድሙ ለሉዊጂ ከምጥዋ በጸፈው ደብዳቤ ላይ፡—

ውድ ወንድሜ ከጦርነቱ ወዲህ በሦስተኛው ቀን ባለቆቼ ትእዛዝ ጦርነቱ ወደ ተደረገበት ቦታ የገናኘውን

ያገራችንን ተወላጅ የሌተና ኮሎኔል ቶማሶ ደ ክሪስቶፎሪስንና ክርሱ ጋር የወደቁትን ሬሳ ለማምጣት ሔድን... እንዴት ያለ አስቀያሚ ትርፉት አለው ። ሦስት ጉብታዎች ራቁታቸውን በሆኑና ገና በሚደሙ ሬሳዎች ተሸፍነዋል ። የነዚህም ሰውነታቸው ከብዙ ቦታ ተቆራርጧል ። እንዳንዶቹም የተሰለቡ አሉ ። ጅብና አምራ ምንም ያህል አልጉዳቸውም ። ውሎ በማደር ሬሳዎቹ ጠቋቁረዋል... ከጥቂት ፍለጋ በኋላ የኮሎኔል ክሪስቶፎሪስን ሬሳ አገኘንና በድንኳን ጨርቅ ጠቅልለን በግመል አጉዘን ወደ ምንኩሎ ስንደርስ የክብር አቀባበል ተደርጎለት በካቶሊኮቹ መቃብር ተቀበረ... ሲል ያረጋግጣል ።¹

ነፍሱ የወጣውን ሬሳና እንዳንዱንም ገና የሚያጣጥረውን ሬሳ የምጥዋ ባለሥልጣናት ከማግሥቱ ጊዜ ዝምሮ እያስለቀሙ የሞተውን በመቅበር፣ የቆሰለውን በማሳከምና የዳነውን ወዳ ኢጣልያ አገር በመርከብ ያግዙ ዝመር ።

¹ E. Bellavita, Adua, p. 59—67.

¹ M. A. Frassinetti, Saati E Dogali, pp. 34—36.

ምዕራፍ ሠላሳ ሰባት

ያ፤ ዮሐንስ የስሞታ ደብዳቤ ለእንግሊዝ መንግሥት—በገፍራር

ፖርታል አማካይነት የመጣው አሳዛኝ ደብዳቤ

የዶጋሊ ጦርነትና ፍጻሜው ለኢጣልያ ወዳጅ በሆኑት በእንግሊዝና በጀርመን አገር ሲሰማ 'አብ ሲነካ ወልድ ይነካ' እንደሚባለው፤ የነጭ ደም በጥቁር በመደፈሩ ንዴት አሳድሯል። ከጀርመን የበለጠ እንግሊዝ በመካከለኛው ምሥራቅ፣ ባተለይ በግብጽና በሱዳን ለወጠነው የመስፋፋት ዓላማው ኢጣልያ፣ ለመሣሪያነት ተመድቦ ላለ እንደዚህ ያለ ውድቀት ሲያገኘው ንዴቱ የርሱ ሞቅ ያለ ነበር። የፈረንሳይ መንግሥት ግን፣ በምጥዋ የኢጣልያ አገባብ ሰበቡን ሁሉ ደህና አድርጎ ስለሚያውቀው ላ፤ ዮሐንስ የሞራል ድጋፍ ከመስጠት በቀር በነገሩ አላዘነበትም። በዘርና በቋንቋ እንኳን ለላቲኑ ለኢጣልያ ከእንግሎ ሳክሶኑ ከእንግሊዝ ፈረንሳይ በላቲንነት በጣም ይቀርባል። ዳሩ ግን፣ የፖለቲካ ጥቅም ከዝምድና የበለጠ ስለሆነ ለኢትዮጵያ የፈረንሳይ ድጋፍ እስከ መጨረሻው እስከ ዐድዋ ጦርነት ድረስ ሲዘልቅ የእንግሊዝም ወዳጅነት ለኢጣልያ አልተለየም ነበር።

ቢሆንም፣ ዐፄ ዮሐንስ የዶጋሊን ጦርነት ዝርዝር ሁኔታ ከራስ አሉላ ከሰሙ በኋላ የእንግሊዝን መንግሥት በዚያን ሰዓት የነበረውን አቅዋምና የእርሳቸውንም የቆየ ወዳጅነት ለጥቅሙ ሲል ለኢጣልያ እንደ ለወጠው በትክክል ቢረዱትም፣ በመሠረቱ የእንግሊዝ መንግሥት መልክተኛውን ሬር አድሚራል ሔዊትን ልኮ ከግብጽ መንግሥት ጋር ከአዋዋላቸው ወዲህ፣ እርሳቸው በውለታቸው ጸንተው ወታደራቸውን በመሠዋት ደርሱሾች የከፀቧቸውን ቱርኮችና ግብጾች አድነው በውሉ መሠረት በግብጽ ይዞታ ሥር የነበረውን ሁሉ ለመረከብ በሚዘጋጁበትና አብዛኛውን በተረከቡበት ሰዓት፣ ምስጢሩ ከርሳቸው ተደብቆ በግብጽ እግር የኢጣልያ ጦር አንደኛ ምጥዋ መግባቱ፣ ሁለተኛ ከወደቡ እያለፈ በግብጾች ይዞታ ሥር የቆየውን የአራፋሌን፣ የዊእን፣ የዙላንና የሰሐጢን አካባቢ መውረሩ፣ ሦስተኛ ንጉሠ ነገሥቱ በምጥዋ ወደብ እንደ ልባቸው የሚያስፈልጋቸውን መሣሪያና ሸቀጥ ያለቀረጥ ለማስመጣት እንደሚችሉ በግልጽ ከውሉ ላይ ሠፍሮ የነበረው

ዓመት ሳይሞላው በኢጣልያ ባለሥልጣኖች መሻሩ ስላሳዘነናቸው ፡ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ደብዳቤ ለእንግሊዝ ንግሥት ለመጻፍ ተገደዱ ።

በስመ አግዚአብሔር ኢየሱስ... መልአክት ዘሥዩመ እግዚአብሔር የሐንሰ ይድረስ ኃበ ክብርት ወልዕልት ቪክቶርያ... ከጻፍኩልዎ ወዲህ* እጅጉን እንዴት ነዎ እኔ ከሠራዊቱ ጋር በእግዚአብሔር ቸርነት በእምነ ጽዮን አማላጅነት አምላክ ቅዱሳን ይክበር ይመስገን ይህና ነኝ ምህረቱ ለዘለዓለም ነውና ። የውሉን ነገር መፍረሱን አምና በጸሙ ጽፈልዎ ነበር ምላሹ ግን አልመጣልኝም ። በመጀመሪያ ክቱር ኮች ጋር ስታስታርቁኝ ስታዋውሉኝ በሐበሻ መሬት የነበረ የቱርክ ጦር አገሬን ለቆ ወደ አገሩ ሊመለስ ፡ እኔም ልሰደው ሲሄድም በሰንሃት በእመዴብ ያለውን የጦር መሣሪያ ሁሉ መድፍ ነፍጥ ባሩድ ከዚያው ጥሎልኝ ሊሄድ ደግሞ ከዳተኛ ወስላታ ከኔ ተነስቶ ቅጣት ፈርቶ ወደነዚያ ቢሄድ አስረው ሊሰዱልኝ ከነዚያ ተነስቶ ከዳተኛ ወስላታ ቅጣት ፈርቶ ወደኔ ቢመጣ አስሬ ልሰድላቸው የኔ አገር የሀበሻ ነጋዴ ምጥዋ ገበያ አድርጎ ሲመጣ ሳይቀረጥ በዚህ ውል ተዋደን እሳንተም እኔም ጽፈን በየማሳተማችን አትመን ባፈረሰውም ምስክር ሊሆን የሳንተ ማሳተም ከኔ የኔ ማሳተም ከሳንተ ተቀምጧል ። አሁንም ጥቂት ሳይቆዩ ውሉን አፍርሰው ደብብ የሚባል ከኔ ከድቶ ወደነዚያ ሄዶ አስረው እንዳይሰዱልኝ ብዙ ነፍጥ ሰጥተው ሸኝተው ቱርኮች ወደ በረሀ ሰደዱት ። ነጋዴውንም ዓመት ሳይሞላው ዝምሮ እስከዛሬ ይቀርጣል ። እኔ ግን ባዋዋላችሁኝ በውሀ ሙላት ሠራዊቱን አስፈጅቼ ብዙ ጦር ሰድጄ ተከቦ ተጨንቆ የነበረውን ጦራቸውን አውጥቼ ሰድድሁ ። ሁለተኛም ደግሞ ኢጣልያ ወዳጅ መስሎ የፍቅር ወረቀት እየጸፈ ገጸ በረከት እየያዘ እየመጣ አገሬን እየሰለለ ነበር ። አሁን በመጨረሻው ቱርክ የነበረበትን አገር እንደዛለን አለ። እኔ ግን በአገሬ ምን አለህ ብለው ተጋፍቶ ከሁለት ላይ ክርቆጦ ተቀመጠ ። ራስ አሉላ ከሰው አገር ምን እመጣህ ሊለው ቢወርድ ተሰልፎ ከርሱ ጋር ተዋጋ ይህን ግን ወደ ሳንተ መጻፌ በደሌን ትሰሙልኝ ብዬ ነው ። ምን አድርጌ ነው ከኔ የደረሰ ቃል ኪዳኑ የፈረሰብኝ ። አሁንም በሳንተ

ፈቃድ እንደሆነ ላኩብኝ ። እርሱ ግን ጠግቦ ተጋፍቶ መጥቶብኝ እንደሆነ እግዚአብሔር ለተበደለ ይበል ። ተጽህፈ አመ 30 ለየካቲት በመቀሌ ከተማ በ1879 ዓ ም

የእንግሊዝና የኢጣልያ መንግሥታት ባዩ የሐንሰና በኢትዮጵያ ዝርባ ላይ ሽርክነታቸው የታወቀ ስለሆነ ፡ ከዚህ በላይ ካዩ የሐንሰ ለንግሥቲቱ የተጻፈላቸውን ደብዳቤ ጠቅላይ ሚኒስትሩና የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ከተነጋገሩበት በኋላ ፡ የኢጣልያ መንግሥት ጉዳዩን ዐውቆት መልስ ለመስጠት እንዲመቸው ትክክለኛ ግልባጫን ሎንዶን በሚቀመጠው በኢጣልያ ጉዳይ ፈጻሚ በሲኞር ካታላኒ አማካይነት እንዲተላለፍለት አደረጉ ። እንደ እውነቱ ንጉሠ ነገሥቱ እንደ ዳኛ ሆኖ ይፈድድልኛል በማለትና በወዳጅነቅ መልክ እንደ ሰሞታ የላኩት ደብዳቤ እንደ ምስጢር ተቆጥሮ መያዝ ነበረበት እንጂ ለባላጋራ መስጠት አልነበረበትም ። ወይም የርሳቸውን ለኢጣልያ ባለሥልጣኖች እንደ ሰጡ የጣሊያኖቹንም ትክክለኛ የመልስ ሰነድ ላዩ የሐንሰ መላክ ነበረባቸው ። ነገር ግን ፡ ይኸን ትክክለኛ የዳኝነት አቅዋም እንግሊዞቹ ስለ አልወሰዱ ፡ ያዩ የሐንሰ አቅዋምና ስሜት ለኢጣልያኖቹ ግልጽ ሲሆን ፡ የኢጣልያንና የእንግሊዝ ትክክለኛ ዓላማ ላዩ የሐንሰ ድፍንም ሳይሆን የተጭበረበረ ነበር ለማለት ይቻላል ።

አሁንም ሲኞር ካታላኒ ከውጭ ጉዳዩና ከተጠባባቂው ጠቅላይ ሚኒስትር ከፍራንቸስኮ ክሪስፒ የተላከለትን መመሪያ መሠረት በማድረግ ያዩ የሐንሰን ደብዳቤ ግልባጭ ስለሰጡት ፡ ምስጋናውን አቅርቦ አሁንም በንግሥት ቪክቶርያ ስም ከእንግሊዝ መንግሥት ላዩ የሐንሰ የሚሰጠው መልስ ዐዩ የሐንሰን የልብ ልብ ሰጥቶ የሚያኮራ እንዳይሆን ለማሳሰብ ጉዳይ ፈጻሚው ለእንግሊዝ ጠቅላይ ሚኒስትርና ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ በጸፈው ደብዳቤ ላይ ፡—

ወደ ንግሥት ቪክቶርያ ንጉሡ የሐንሰ በጸፈው ደብዳቤ ላይ እንደሚታየው ፡ በእኛና በእንግሊዝ መንግሥት መካከል ያለው የጋራ ግንኙነት እንደዚሁም ምጥዋንና አካባቢውን ለመያዝ ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር በመስማማታችን እንዳልገባው ይታያል... ስለዚህ በሚጻፍለት የመልስ ደብዳቤ ላይ የሁለቱ መንግሥታት ስምምነትና ወዳጅነት እንዲገለጽለት ያስፈልጋል የሚል ቃል ይገኝበታል ። ይኸ ውም ማለት ከሁለቱ ጥብቅ ወዳጅነት የተነሣ በዚህ ወዳጅነት ተኩራርቶ የልብ ልብ የበቃው ክሪስፒ ዐዩ የሐንሰ በእንግሊዝ ወዳጅነት ተስፋ እንዲቆርጡ በሌላው መንግሥት

* በካፒቱን ሐረሰን ስሜዝ እጅ የላኩትን ማውሳታቸው ነው ።

ጉዳይ ገብቶ የደብዳቤ አጻጻፍ እስከ ማስተማር ድርሷል ማለት ነው።

በዚህ ምክንያት፡ የእንግሊዝ ባለሥልጣኖች ለኢጣልያ መንግሥት ወደ ምጥዋ አገባብ እንደሚሰማ ሆኖ ላይ የሐንስ ያዘጋጁትን የደብዳቤ ግልባጭ ራሱ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ሎርድ ሳሊስቦሪ በጉዳይ ፈጻሚው በካታላኒ አማካይነት ለክሪስቲ ክላክ በኋላ፡ ዋናውን ደብዳቤ ወዳጄ የሐንስ የሚያደርስ ሲፈልግ፡ ምርጫው በካይሮ ከሚቀመጠው በባሪንግ ሥር የዲፕሎማሲውን ሥራ ከሚያካሄድው ከሚሰተር ገፍራል ፖርታል ላይ ወደቀ። በዚህ መካከል፡ የኢጣልያ መንግሥት የዶጋሊን እልቂት ለመበቀል ስለዛተ፡ ለዚህም የሚያስፈልገውን የጦር ዝግጅት ከማድረግ ላይ ስለሚገኝ፡ በጥቅምት 1880 ዓ.ም የእንግሊዝ መንግሥት ሁለቱ መንግሥታት ወደ ትልቅ ጦርነት ከመግባታቸው በፊት ፖርታል በንግሥቲቱ ስም ሔዶ ሁለቱን ወገኖች ለመገላገል የሚያስችል የዕርቅ አሳብ እንዲያቀርብ ወሰነ። እስከዚያም ድረስ ኢጣልያኖች የበቀሉን ጦርነት በትዕግሥት እንዲያቆዩ ስምምነት ተደረገ።

ስለዚህ ፖርታል የንግሥቲቱን ደብዳቤ ይዞ ከርሱም ጋር ምስተር ቤች በግብጽ ጦር ውስጥ የሚያገለግለውን እንግሊዛዊና እንደዚህም አህመድ ፋህሚ የሚባለውን ግብጻዊ የአማርኛ ቋንቋ ከነጽ ሕፈቱ ዐውቃለሁ የሚለውን ላስተርጓሚነት አስከትሎ ከካይሮ ወደ ምጥዋ ለመጓዝ ተዘጋጀ። የጉዞው ዓላማ በምስጢር እንዲያዝ ስላስፈለገ፡ ማናቸውንም ጥንቃቄ ለማድረግ ሲባል ፖርታል ከስዊዝ ወደ ምጥዋ ሲጓዝ በመርከብ ላይ ሥፍራ የተያዘለት በአገልጋዩ እንግሊዛዊ በሁትሺስንና በሦስት ጓደኞቹ ስም ነበር።

በዚህ ዐይነት፡ ፖርታል ከነጓደኞቹ በጥቅምት 1880 ዓ.ም ከካይሮ ወደ እስክንድርያ ሔዶ ከሎንዶን በንግሥቲቱና በሎርድ ሳሊስቦሪ ስም ላይ የሐንስ የተጻፈውን ደብዳቤና ገጸ በረከት ተረከበ። ላይ የሐንስ፡ ለልጃቸው ለራስ አርአያና ለራስ አሉላም በስጦታ መልክ የሚቀርብ የጦር መሣሪያ አብሮ ተዘጋጅቷል። ፖርታል ከነጓዙ ከእስክንድርያ ካይሮ ተመልሶ ከዚያ ኖርጊለህ በሚባለው የግብጽ ጦር ከብ ተላፍሮ በጀዳና በሱአኪን ዐልፎ በጥቅምት 29 ቀን ምጥዋ ገባ። በዚያም በገፍኔራል ገፍኒ እግር የተሾመው ዋናው አዛዥ ገፍኔራል ሳሌታና የኢጣልያ ባለሥልጣኖች ካመት በፊት ለካፒቱን ሐሪ ስን ካደረጉት የበለጠ አቀባበልና መስተንግዶ ለስር ፖርታል አድርገው ከምጥዋ ወደ ጉራዕ እስቲንዝ ድረስ በግብዣ ሲያንከባከቡት ውለው አደሩ። ከዚያም ወደ አሥመራ እርሱም ጓዙም የሚጫኑበት በቅሎም፡ ፈረስም፡ ግመልም አቅርበው በማናቸውም ነገር አስደሰቱት።

ፖርታል ሁለቱን ወገኖች ለማስታረቅ የሚያስችለውን ከኢጣሊያ በኩል ከዶጋሊ ጦርነት በኋላ፡ የበቀል ጦርነቱን ሊያስቀር ይችላል ተብሎ በኢጣልያን ባለሥልጣኖች የቀረበውን የጥያቄ ረቂቅ እንደያዘ ራስ አሉላ አሉ ወደ ተባሉበት ወደ ጉራዕ ለመሔድ ተዘጋጀ። በገፍኔራል ሳሌታም አሳሳቢነት ላስተርጓሚነት ብሩ ወርቄ፡ እንደዚሁም ለመንገድ መሪነትና ለጭነት የሚያግዙ ያገር ተወላጆች ተጨማሪው ስር ፖርታል ከምጥዋ ወደ ምንኩሎ ሔደ። ከዚያም በኩሎኔል አቮጋድሮ አዘጋጅነትና ሸኝነት በገዳር መገናኛሪያ ላይ በአይለትና በጊንዳ በኩል ዐልፎ ወደ አሥመራ ጉዞውን ቀጠለ። አሥመራም ደርሶ ወደ ጉራዕ ለመጓዝ ሲዘጋጅ፡ “ወደዚያው መጣሁ ጠብቁኝ” የሚል መልእክት ከራስ አሉላ ደረሰው። ከዚያም ራስ አሉላ ገዳር 11 ቀን አሥመራ እንደገቡ ከስር ፖርታል ጋር ተገናኙ። ዐይናቸው የነብር ዐይን የሚመስለው አሉላ ቁጭ እንዳሉ ተቀብለው እጁን እንደ ጨበጡት ለርሳቸው የመጣውን የማንችሰተር ጠበንጃ ከ800 ጥይት ጋር አቀረበ። ቀጥሎ ላይ የሐንስ የሚሰጥ የንግሥት ሺክቶርያ ደብዳቤና ገጸ በረከት ስላለ ንጉሡ ወዳሉበት ወደ ደብረታቦር ለመሔድ ቢጠይቃቸው፡ “ጉዳዩን ንገረኝ” ብለው እንዳስቸገሩትና አልነግርም በማለቱ፡ “የኢጣልያን ሰላዮች ናችሁ” በማለት መጥላላት እንደ ደረሰበት ወደ ንጉሡም እነርሱን ለመላክ አሉላ የፈሩት፡ ንጉሡ ነገሥቱ የዶጋሊን ጦርነት ሁኔታ ከነርሱ በዝርዝር ሲሰሙት እንዳይቆጧቸው ወይም ከሐማሴን ሽረው ወደሌላ እንዳያዛውሯቸው መሆኑን በአሳቡ የመሰለውንና ከየሰጧ የሰማውን በራሪ ወሬ በመጽሐፉ አስፍሮታል።¹

ይሁን እንጂ፡ ራስ አሉላ የፖርታልን አሥመራ መድረስ ለዐፄ የሐንስ አስታውቀው፡ ወደ ደብረ ታቦር ለመላክ ፈቃድ ሲጠባበቁ በመጨረሻ ንጉሡ ነገሥቱ ከደብረ ታቦር መጥተው አሸንጌ ላይ ለመገናኘት ማሰባቸውን ስለሰሙ፡ ይኸንኑ ለፖርታል ገለጹለት። ወዲያ ውም የዐድዋው ገዥ ቢቶደድ ገብረ መስቀል መጥተው መስተንግዶም አቅርበው ፖርታልን ወደ አሸንጌ ከሰደዱት በኋላ፡ በአሸንጌ ከንጉሡ ነገሥቱ ጋር ተገናኝቶ ከንግሥቲቱ የተላከውን ደብዳቤና የሰይፍ ገጸ በረከት አቀረበ።

ከእንግሊዝ ንግሥትና ከሎርድ ሳሊስቦሪ ላይ የሐንስ የመጡት ደብዳቤዎች ሁለቱም በኢጣልያና በኢትዮጵያ መካከል ስላለው ክርክር

1 G.H. Portal, My Mission to Abyssinia, pp. 57—84.

ጉዳይ ለግልግል በካይሮ ሌጋሲዮን የዲፕሎማቲክ አባል በሆነው ሚስተር ፖርታል እጅ መላኩን፣ እርሱም የታመነና ችሎታ ያለው ለው ስለሆነ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ከርሱ ጋር በእምነትና በግልጽ ተነጋግረው የዕርቁን ነገር እንዲጨርሱ የሚል የማስተዋወቂያ ደብዳቤ ነበር። ሁለተኛው ደብዳቤ ፍሬውን ጉዳይ የያዘው ነበር። ከዚህ በፊት እንዳልነው፣ በሎርድ ሳሊስበሪ ተረቆ የኢጣልያ ተጠባባቂ ጠቅላይ ሚኒስትር ተመልክቶ የተቀበለውን የንግሥቲቱንና የራሱን የሎርድ ሳሊስበሪን ደብዳቤዎች አቀረበ። የንግሥቲቱ ደብዳቤ በተለመደው አርዕስትና ለላምታ ይዠነግራል።

...ኃያላን ከሆኑትና መልካም ስሜት ካላቸው ኢጣልያኖች ጋር በመጣላቸው አዝናል። በሐዊት አማካይነት በተደረገው ውል መሠረት የንግድን ነጻነት በደንብ ለማከናወን ምጥዋን ሔደው በያዙ ጊዜ የውሉን ጉዳይ በጥንቃቄ ፈጽመዋል። እርስዎ ውሉ በትክክል አልተፈጸመም ብለው ሐዘንዎን በገለጹ ጊዜ፣ ነገሩን ለመመርመርና ጠቡ የተነሣ በትን ሁኔታ ለማወቅ ምስተር ሐሪስን ስሚዝን ስለላከነው፣ ከዚያ ወዲህ በሁለታችሁ መካከል ያለው ጠብ ተወግዶ በላም የወዳጅነት ግንኙነት ታደርጋላችሁ ብለን ተስፋ አድርገን ነበር።

የንግድን ነጻነት ለመጠበቅም አንድ ወኪል ለመላክ አስበናል። ነገር ግን፣ የርስዎ ገጽራል ራስ አሉላ ኢጣልያኖቹ ኢትዮጵያን ለመውረር አላብ ሳይኖራቸው ተጓዥ ነጋዴ በደንብ እንዲተላለፍ ሲሉ በመልካም ስሜት ሰሐጢንና ዊዓን መያዛቸው ነገሩ ስለ አልገባው ተሳስቷል። ያለአገባብ በመውጋቱ በመካከላቸው ጦርነቱ ተፈጠረ።

አሁንም ኢጣልያኖቹ በደረሰባቸው የጦርነት አደጋ ካሣ ካላገኘን አንደስትም ጦርነቱን እንቀጥላለን ብለው በቁርጥ ተናግረዋል። እነሱም በጣም ኃያላን ናቸው። ነገር ግን እርስዎ ለላም ከፈለጉ በምን ሁኔታ ለመስማማት እንደሚፈልጉ ጠይቀን ወደ ስምምነቱ እንድትደርሱ ወደፊት እንረዳዎታለን። ነሐሴ 1887 ዓ.ም.*

በዚህ ደብዳቤ ላይ፣ የእንግሊዝ መንግሥት የቃል ኪዳን ጓደኛው እንደመሆኑ መጠን፣ የኢጣልያ መንግሥትን ወራሪነት በደንብና

* ዓ.ም. እ.ኤ.አ. ነው።

በግልጽ ሲደግፍ ይታያል። በንግድና በጸጥታ አጠባበቅ እያመካኙ የሰሐጢንና የዊዓን ወረዳ የወረሩትን ኢጣልያኖች የእናት አገራቸውን ግዛት ለመከላከል ራስ አሉላ ያደረጉት ጦርነት በእንግሊዞች ዘንድ እንደ ወንጀል ተቆጥሮባቸዋል። አጻጻፉ ያው ከሪስፒ እንደ ተመኘው ዐፄ ዮሐንስን ተስፋ የሚያስቆርጥና የኢጣልያን የወራሪነት ዓላማ በግልጽ የሚደግፍ ነው።

ስለዚህ ሰሞኑን መላክተኛው ፖርታል የራስ አሉላን አጥቂነት በመደጋገም ስለ ጠቀሰ፣ ንጉሠ ነገሥቱም አሉላን ለመከላከል ሲሉ፣ “እናንተስ እንግሊዞቹ ያገራችሁን ወሰን አበሾች መጥተው ጥሰው ቢገቡ ዝም ትሉዋቸዋላችሁ ወይ?” በሚል ጥያቄ ሲመልሱ፣ እርሱም “በአውሮፓችና በሠለጠኑት አገሮች ዘንድ ይኸን የዶጋሊን አልቂት የመሰለ ሁኔታ አይፈጸምም” እያለ ለኢጣልያኖቹ ሲከራከር ሰነበተ። በአነጋገሩም ኢጣልያኖች በሰሐጢ መሸገው እንዳልተዋጉ ኮሎኔል ክርስቶፎሪስ የጦር ወታደር ይዞ እነዚያን በውጊያ ሊረዳ እንዳልመጣና እንዳልተዋጋ በሰላም ስንቅ ለማቀበል ጣልያኖቹ ሲመጡ ብቻ ራስ አሉላ በመንገድ አድብተው ያላገባብ እንደ ፈጅዋቸው እያስመሰለ፣ በንግግሩ ውጊያ በማለት ፋንታ ደጋግሞ የሚጠቀምበት ቋንቋ ‘ማላክር’ ‘ፍጅት’ ነው።

የሆነ ሆኖ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ከአሸንጊ ወደ መቀሌ ከመጡ በኋላ በክርክሩ መካከል ሚስተር ፖርታል ከኢጣልያኖቹ ጋር ስምምነት አድርጎ ከነርሱ የተቀበለውን የዕርቅ አላብ ለንጉሠ ነገሥቱ አቀረበላቸው። ከኢጣልያኖቹ ተዘጋጅቶ በሚስተር ፖርታል እጅ የቀረበው የስምምነት ረቂቅ ከዚህ እንደሚከተለው በአምስት አንቀጽ ላይ የተከፈለ ነው።

- 1ኛ/ በአሳሆርታና በሐባብ የዐረብ (እስላሞች) ነገዶችና እነርሱ በሠፈሩበት ወረዳ ሁሉ የኢጣልያ የበላይ ጠባቂነቱ እንዲታወቅ፤
- 2ኛ/ ሰሐጢና ዊዓ በዙሪያቸው እስከ አንድ ቀን መንገድ ያለው ወረዳ ጭምር የኢጣልያ መንግሥት መሬት ይሆናል።
- 3ኛ/ ሁለተኛ የወሰን ክርክር ተነሥቶ ጠብ እንዳይፈጠር ሁለቱ ወገኖች የሐበሻን ጥቅም ከሚጠበቀው ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር በመስማማት በወሰን ላይ ዐምዶች (ምሉክቶች) ተከለው ይወስናሉ። የጊንዳ ከተማው የሐበሻ ሆኖ እንደ ወሰን ይቆጠራል።
- 4ኛ/ ሰናሂት የኢጣልያ ግዛት ይሆናል።

5ኛ/ የሰላምና የወዳጅነት፡ የንግድም ውል በኢጣልያና በሐበሻ መካከል ይፈረማል።

ከዚህም በቀር፡ ከኢጣልያኖቹ በኩል በአንደኛ አንቀጽ፡ “ባለፈው በጥር ወር በዶጋሊ በተደረገው አግባብ በሌለው ውጊያ ንጉሡ ሐዘናቸውን በይፋ እንዲገልጹ” የሚል ለፖርታል አቅርቦውለት የነበረውን ሐሳብ፡ ፖርታል ንጉሡ ነገሥቱ እንደማይቀበሉት በማመን ይኸን ወደጉን አድርጎ ከዚህ በላይ በአምስት አንቀጽ ያለውን ብቻ አቀረበ ላቸው።¹

ከዚህም ጋር አያይዞ፡ ንጉሡ ነገሥቱ ይኸን የውል አሳብ ተቀብለው ከኢጣልያ ጋር መስማማታቸውን በመልክተኛው አማካይነት ለእንግሊዝ ንግሥት ቢገልጹ፡ በሰላምና በንግድ መስፋፋት አገራቸውን ለማሳደግና ለማስፋፋት እንደሚችሉ ያለውን ተስፋ ከመግለጥ ጋር፡ በበኩሉም የኢጣልያ መንግሥት ይኸን ውል በመቀበል ንግዱን በሰላምና በወዳጅነት እያስፋፋ ከንጉሡ ነገሥቱ መንግሥት ጋር በሰላም እንደሚኖር ከማረጋገጥ ጋር የውሉን አሳብ እንዲቀበሉ ገፋፋቸው።

ንጉሡ ነገሥቱ፡ የንግሥቲቱንም የሳሊስበሪንም ደብዳቤ እላይ የተዘረዘረውንም ድርድር በነብሩ ወልቃኢቱ አማካይነት ወደ አማርኛ የተተረጎመው በንባብ ተሰምቶ ጉዳዩን በየመልኩ ከተረዱት በኋላ፡ በፍጹም እንደማይቀበሉት ገልጸው በበኩላቸው በንግሥቲቱ አማካይነት ለእንግሊዝ መንግሥት የሚላከውን ደብዳቤ አዘጋጅተው፡ ለራሱም ለመንግሥት መላክተኛ እንደሚያደርጉት ከግምጃ ቤታቸው አስገብተው ላንድ የኢትዮጵያ የደጃዝማችነት ማዕረግ ላለው የሚገባውን ቀሚስና ድርብ ኩታ ከባለ ጉፈር ለምድ ጋር አልብሰው በብር የተለበደ ጋሻና ጦር ሸልመው ወደ አገሩ መለሱት።

ንጉሡ ነገሥቱ ለእንግሊዝ ንግሥት የመለሱት ደብዳቤ ከዚህ እንደሚከተለው ነው።

በስመ እግዚአብሔር... ከሥዩመ እግዚአብሔር የሐንሰ ለወዳጆችን ለትልቂቱና ለደገኛዬቱ ንግሥት ሺከቶርያ... ከጻፍሁልዎ ወዲህ እንደምን ነዎ... በጥቅምት 12 ቀንና ደግሞ ከኢጣልያኖች ጋራ ታረቁ የሚል በኅዳር 16 የተጻፉ ደብዳቤዎች ደርሰውኛል በእርስዎም ላይ በቱርኮችም ላይ (ምስሮች) ምንም አለማድረጌንና ክፉ ሥራ አለመሥራቱን

በእውነት ገልጼ እንግርዖታለሁ በእኔና በእንግሊዝ በምስርም መካከል የተደረገው ውል እኔ ሳልፈቅድ እንድ እንኳ መሣሪያ በምጥጥ በኩል እንዳይወጣ ነበር። እነሱ ግን ውሉን አፍርሰው መሣሪያ አምጥተው ለሺህ ጎሳ ሸጠዋል። ሺህም ጎሳ ባገሬ ላይ ትልቅ ሁከት አስነሥቷል።

ኢጣልያኖች ተበድለናል ስለ ግለታቸው ግን፡ ጥፋቱ የነሱ ነው እንጂ የእኛ አይደለም። የኢትዮጵያን ነጋዴዎች በመከልከላቸውና ስሐጢንና ዊዓን በመያዛቸው ጠብ የጀመሩ እነሱ ናቸው። ንግዱን ስለምን ከለከሉ፡ ወደአገሬ ስለምን ገቡ እኔም በንግሥት ሺከቶርያ ፈቃድ መጥታችሁ እንደሆነ ማሳተም አላዩኝ፡ እለዚያ አገሬን ልቀቁ ብዬ ጻፍኩላቸው። እነሱ ግን፡ እምቢ ስለእሱ በዚህ ምክንያት ከራስ እሱ ጋር ጦርነት ገጥመው ከሁለቱም ወገን ብዙ ሰዎች ሞቱ። እርስዎስ ኢየሱስ ክርስቶስ የሰጠኝን እገር እንደ ምን ለኢጣልያኖች ልቀቅ ይሉኛል፡ ልቀቅ እንኳ ቢሉኝ ያልተገባ ነገር ነው።

የእርስዎ አሳብ በመካከላችን እርቅ ለማድረግ እንደሆነ ይህ እርቅ የሚሆነው እነርሱም ባገራቸው እኔም በአገሬ ሆነን ነው። እሁን ግን በሁለታችንም ወገን ፈረስ ተጭኗል ጉራዴም ተመዟል ቁጥሩም እንደ አሸዋ የሆነ ወታደራ ለጦርነት ተዘጋጅቷል። ኢጣልያኖች ጦርነት ማድረግ ፈልገዋል።

ቢሆንም ኃይል የኢየሱስ ክርስቶስ ነውና የፈቀዳቸውን ያድርጉ እኔ ግን በሕይወት ሥጋ እስካለሁ ድረስ እነሱን ፈርኜ በጉድጓድ ውስጥ ተደብቄ ለመኖር አልችልም። በኅዳር 24 ቀን 1880 ዓ.ም. በእሸንጌ ከተማ ተጻፈ።

እንደዚሁም ከንግሥት ሺከቶርያ በምስተር ፖርታል አጅ ስለ ተላከላቸው እንድ በወርቅ ያጌጡ ጉራዴና አንድ በሩቅ የሚያሳይ መነጽር መድረሱን ገልጸው፡ ለልጃቸው ለራስ አርእያም ለተላከው ግለፊያ ጉራዴ ለብቻም የምስጋና ደብዳቤዎች ጽፈው ከሰጡት በኋላ ከመቀሌ ቤተ መንግሥታቸው አሰናብተውት ወዳገሩ ሐደ። ከዚህ ጊዜ በኋላ በኢትዮጵያም፡ በኢጣልያኖቹም በኩል የጦርነቱ ዝግጅት በግልጽ ይካሄድ ጀመር።

1 G. Portal, My Mission to Abyssina, pp. 167—169. F. Crispi, La Prima Guerra d'Africa, pp. 34—35.

[illegible]

ዐፄ ዮሐንስ ለንግሥት ሲክቶሪያ የጻፉት

(ፕብሊክ ፊኮርድ ኦፊስ ፡ ሎንዶን)

መ ል ኤ ክ ት፡ዘ ረ ክ፡ ስ ለ ስ ፡ ዝ ው ስ ቱ፡
 ቱ ር ክ፡ ግ ማ፡ ይ ዩ ረ ክ፡ ክ ግ ር ል ዩ፡ ስ ር
 ታ ል፡ ዩ ኦ ግ ግ ል ት ረ፡ ግ ግ ጋ ህ ት፡ መ ስ ክ
 ት ሾ ፡ ለ ግ ይ ት፡ ስ ጌ ግ ህ፡ ለ ጌ ፡ ለ ግ ጊ ስ
 ብ ሌ ር፡ ይ መ ከ ግ ግ ፡ ዩ ሳ ፍ ፡ ን ፍ፡ ዩ ቀ ዩ
 ሞ ሞ፡ ስ ር ቃ ቸ ን ግ ፡ ታ ው ቀ ሞ ለ ህ፡ ክ ፍ ግ
 ት ም፡ ወ ዩ፡ ስ ት ዩ ስ ዩ፡ ስ ለ ረ ቃ ዩ ቸ ህ፡
 ስ ሞ ቸ ህ፡ ስ መ ጣ፡ ስ ስ ረ ግ፡ ል ግ ስ ጥ፡ ስ ፍ
 ግ ት ም፡ ክ ፍ፡ ስ ለ ረ ቃ ዩ ቸ ግ፡ ክ ስ ት ዩ ስ
 ዩ፡ ወ ዩ ፍ ግ ት፡ ስ ሞ ቸ ግ፡ ስ መ ጣ፡ ስ ክ ረ
 ቸ ህ፡ ል ት ስ ዩ ል ግ፡ ይ ህ፡ ን ወግ፡ ስ ር ቃ ቸ ግ፡
 ስ ህ ግ ም፡ በ ህ ለ ታ ቸ ግ፡ ቤ ት፡ መ ክ ስ ስ ስ፡
 መ ግ ግ ጋ ህ ት፡ መ ክ ክ ል፡ ጠ ብ፡ ዩ ለ ግ ም፡ ጠ
 ብ፡ ዩ መ ዩ ጣ ሳ ግ፡ ዩ ለ ፡ ን ጋ ዩ፡ ት ክ ል ክ ስ፡
 ዩ ለ፡ በ ጊ ህ፡ ዩ በ ብ፡ በ መ ዩ ሳ ል፡ ገ ፍ ታ፡ ን ወ፡
 ስ ግ ሾ፡ በ ህ ለ ታ ቸ ግ፡ ጠ ብ፡ ዩ ለ ግ ም፡ ስ ህ ግ
 ም፡ ዩ በ ብ፡ ም ጥ ሞ፡ ው ክ ጥ፡ ን ወ፡ ዩ ለ ፍ፡
 ስ ግ ዩ ር ቃ ቸ፡ ስ ግ ዩ ፍ ቀ ሶ ቸ ግ፡ ዩ በ ብግ፡
 ስ ግ ዩ ር ታ ግ፡ ዩ ህ ግ፡ ክ ስ ጣ ል ዩ ግ፡ ጋ ረ ም፡
 ዩ ጣ ሳ ግ፡ ዩ በ ብ፡ ን ወ፡ ዩ ህ ግ፡ ማ ለ ቲ፡ ክ ህ
 ለ ት፡ ቤ ት፡ መ ግ ግ ጋ ህ ት፡ መ ክ ክ ል፡ ዩ ለ፡
 ስ መ ጠ ፍ፡ ቤ ጠ ት፡ በ ቤ ት፡ መ ግ ግ ጋ ህ ት፡
 ፍ ቀ ር፡ ዩ ጠ ፍ ል፡ ን ጋ ዩ ም፡ ስ ግ ዩ ወ ት ር
 ው፡ ዩ ን ግ ዩ ል፡ ብ ዩ፡ ን ወ፡ ግ ግ፡ ዩ ህ ግ፡
 ማ ለ ቲ፡ ዩ ፍ ቀ ረ ቸ ግ፡ ስ ዩ ቸ፡ ን ወ፡ ስ ግ ሾ፡
 ዩ ት ክ ግ ስ ስ ዩ ዩ ስ ም፡ ዩ ት ጽ ሶ ረ፡ ስ መ
 ሾ ወ ር ስ ጥ ር ም ት፡

ራስ ለሰላ ለሰ ርጅራልፍ ከርበርት ፖርታል የጸፉት

(ፕብሊክ ራኮርድ ለፊስ፡ ሎንዶን)

ምዕራፍ ሠላላ ስምንት

የምኒልክ ኃይል እየተጠናከረ መሐድ
በምጥዋ መያዝና በዶጋሊ ጦርነት ንጉሡ
የነበራቸው አቅዋም

በዚህ ዘመን በነበረው የንጉሠ ነገሥታዊ ሥልጣን ደካማነትና እንዲሁም በኃይለኛና በደንበኛ ማዕከላዊ መንግሥት እጦት የተነሣ ባዴ ተክለ ጊዮርጊስ ዘመነ መንግሥት የሐንስና ምኒልክ ራሳቸውም ተክለ ጊዮርጊስ ጭምር በየፊናቸው ከውጭ መንግሥታት ጋር የወዳጅነት ግንኙነት ያደርጉ እንደ ነበረው ላሁንም ቢሆን ንጉሥ ምኒልክ የዐፄ ዮሐንስን የበላይነት ዐውቀው፣ የንጉሠ ነገሥትነትንም ሥያሜ በይፋ ከለቀቁላቸው በኋላ፣ እንደ አንድ የነጻ መንግሥት መሪ ከውጭ መንግሥት ጋር የነበራቸውን ግንኙነት አላቋረጡም።

በ1870 ዓ.ም ዐፄ ዮሐንስና ንጉሥ ምኒልክ ሰላሌ ተገናኝተው ስምምነት ባደረጉበት ጊዜ፣ በዚያው ምዕራፍ ላይ የተመለከትነውን ግዴታ ሲያስገቡ፣ ምኒልክ ከውጭ መንግሥታት መሪዎች ጋር በጽሑፍም፣ በመላክተኛም አማካይነት ግንኙነት እንዳያደርጉ ንጉሠ ነገሥቱ ግዴታ አላስገቧቸውም። ጉዳዩ እንደዚሁ በዝንጋታና ባለማወቅ ይታለፍ ወይም ተጠይቀው ምኒልክ እምቢ ይበሉ በትክክል አናውቅም። የሚመስለው ግን፣ ሳይታወቅ እንደዚሁ መታለፉ ይመስላል። ራሱ መገበራቸው እንደ ትልቅ ውጤት ስለ ተቆጠረ፣ ይኸኛውን ችላ ማለት ግዴታ የሆነ ይመስላል።

ይሁን እንጂ፣ ከ1870 ዓ.ም እስከ 1880 ዓ.ም ድረስ ባለው የ10 ዓመት ጊዜ ውስጥ የሐንስና ምኒልክ የበላይና የበታች ሆነው ይነሱ ይብዛ በስምምነት ኖረዋል። በመካከሉ ጠብ የሚያስነሣ ነገር ሲገጥም ሁለቱም ሲያበርዱት ታይቷል። በዚህም ጊዜ ውስጥ ንጉሥ ምኒልክ ያፄ ዮሐንስን የበላይነት ዐውቀው በመገበር ተስማምተው፣ በዚህ በኩል የነበረውን ችግር ካስወገዱ በኋላ፣ እንደ ሌላቸው ግዛታቸውን በደቡብ፣ በምዕራብና በምሥራቅ ኢትዮጵያ በኩል ማስፋፋት፣ ከቀድሞውም የሸዋ ግዛት በቀር በቅርብ ካቀኟቸው እውራጃዎች በጦር

አለቆቻቸው አማካይነት ወታደር እያስመለመሉ ኃይላቸውን ማጣፋት ከር፡ ከውጭ መንግሥታት በተለይም ከኢጣልያኖችና ከፈረንሳዮች ጋር እየተላላኩ በሰጠታም፡ በግዥም በሚያገኙት ዘመናዊ የጦር መሣሪያ ወታደራቸውን ማስታጠቅና ማደራጀትን ሥራዬ ብለው ይዘውት ነበር ።

በ1874 ዓ.ም ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጋር በእምባቦ ተዋግተው ካሸነፉ ወዲህ፡ በ1879 ዓ.ም ከአሚር አብዱላሂ ጋር በጨለንቆ ተዋግተው ሐረርጌን ከያዙ በኋላ፡ በማናቸውም ረገድ ኃይላቸው ከቀን ወደቀን እየጠነከረ ሔደ ንጉሠ ነገሥቱን እስከ ማሥጋት ማድረሱ ግልጽ ነበር ።

በዚህ ዐይነት፡ በውስጥ አስተዳደርና በወታደር እያያዝ አቅዋማቸውን እያጠነከሩ፡ በዲፕሎማቲክ በኩል ደግሞ ከውጭ መንግሥታት ጋር የነበራቸውን ግንኙነት ገና በዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ዘመነ መንግሥት የገዢነትን ባሁኑ ጊዜ የበለጠ እያስፋፉት ሔደዋል ። ከኢጣሊያ ጋር ግንኙነት የገመሩት ከ1864 ገምጄ መሆኑን የግንኙነቱ አማካይ ሞንሲጄር፡ ጎለቶልሞ ማሳያ የሚባሉት የካቶሊክ ሚሰቦን መሪ መሆናቸውን አባ ሚካኤል የሚባሉ ኢትዮጵያዊ በዚህ ዘመን ከምኒልክ ተልከው ወደ ኢጣልያ ሔደው ለኢጣሊያ ንጉሥ ለቪክቶር አማካኝነት ካልዓይ ደብዳቤ አቅርበው፡ የመዝናኛውን የኢጣሊያንና የሸዋን ግንኙነት እንደ ከፈቱ በታሪክ ተመዝግቦ የሚገኘውን ከዚህ በፊት አውስተናል ።

ከዚያ ወዲህ ግንኙነቱ በመጻጸፍ ደረጃ ከዘለቀ በኋላ፡ በመጨረሻ በ1869 ዓ.ም ማርኬዝ አራሲዎ እንቲኖሪ የሚባለው ከኢጣልያ አገር በተለይ ከገረዎግራፊ ማኅበር ተልኮ መጥቶ ከንጉሥ ምኒልክ ጋር ተገናኝቶ አንኮበር አጠገብ ልጥ ማረፊያ የሚባለው ሥፍራ ለማረፊያ ተሰጥቶት እንደ ነዋሪ መልእክተኛ ሆኖ ተቀመጠ ። በዚያም ሲኖር አቶ ነከሬ የሚባሉ ኢትዮጵያዊ ባልደረባ ተሰጥተውት የፖለቲካ ውንም፡ ያገር ምርመራውንም ሥራ ሲያካሂድ፡ በመካከሉ በ1874 ዓ.ም ዓውሬ አደን ሲሔድ ጠበንጃ ባርቆ ገደለውና እዚያው ልጥ ማረፊያ ተቀበረ ።

ከእንቲኖሪ በኋላ ደግሞ፡ ኮንት ፒዮትሮ አንቶኔሊ ወደ አንኮበር መጥቶ ደንበኛ ነዋሪና የኢጣሊያ ጉዳይ ፈጻሚ ሆኖ ተቀመጠ ። በርሱም አማካይነት የኢጣልያ ንጉሥ ኡምቤርቶና የሸዋ ንጉሥ ምኒልክ የጠበቀና የተቀራረበ ግንኙነት አድርገው ደብዳቤና ገጸ በረከት በየጊዜው እየተለዋወጡ ወዳጅነታቸውን አጠበቁ ። ቀድሞ ዐፄ ዮሐንስ “ኢጣልያ ወዳጅ መስሎ የፍቅር ወረቀት እየጻፈ ገጸ በረከት እየያዘ

እየመጣ አገሬን እየሰለለ ነበረ” ብለው ለንግሥት ቪክቶርያ በጻፉት ደብዳቤ ላይ ከገለጹ በኋላ በመጨረሻ ግን፡ የኢጣልያን የወረራ ምኞት በግብርም በአሳብም ተረድተው እንደጻፉት ንጉሥ ምኒልክም የኢጣልያ መልክተኞች ወደ ሸዋ ሲመለሱ ከመልክተኞቹ አንደበት ዘወትር የሚሰሙት፡ ፈረንጆቹ በሃይማኖት ክርስቲያኖች፡ ከእስላሞቹ መንግሥት አደጋ ክርስቲያኖቹን የሚጠብቁ፡ ባገር ላይ ሥልጣኔን የሚያስገቡ፡ የባሪያን ንግድ ለማስቀረትና ንግድን ብቻ ለማስፋፋት የሚጣጣሩ ይመስሏቸው ነበር ። እንዲሁ ዮሐንስ እርሳቸውም በዚያን ሰዓት ይወነጅሉና ይወቅሱ የነበረው በቀይ ባሕር ዳር ያለውን የኢትዮጵያን ግዛትና በር የያዙትን ቱርኮችንና ግብጾችን ነበር ። ሁለቱንም ነገሥታት የባሕር በር የማጣቱ ጉዳይ ያብክነክናቸው ነበር ።

ስለዚህም፡ ንጉሥ ምኒልክ በ1872 ዓ.ም ለሦስተኛው የፈረንሳዊ ፊፐብሊክ ፕሬዚዳንት ለሙሴ ገፍል ግሬቪ በጻፉት ረዥም ደብዳቤ ውስጥ፡—

“...ብዙ ጊዜ ወዳንተ መንግሥት ጽፈን ነበር ። እንደ አንኳ መልስ አላገኘንም... ምነው የለመንነውን አትመልሱልንምን የምንለምነውም ብርሃን (ሥልጣኔ) ነው እንጂ ሌላ አይደለም... ይህም ብርሃን ለምሥራቅ ሁሉ የተረፈው ምነው ክኛ ድረስ አለመምጣቱ... የአውሮፓ ሥርዓት ሁሉ ምልክት ወደ መንግሥታችን ተሰምቷል ። የባርያ ንግድ ጠፋ ዕለት ዕለት የወንበዴ መቅሠፍት እናጠፋለን... ግብጹምን ግን በኢትዮጵያ ሰዎች ጥሩ ክርስቲያን በሆነ ሕዝብ የሚቀኑ በመልካም ሥርዓት ከቆሙ ከአውሮፓ ሕዝብ ጋራ እንዳንሰማማ መሰናከያውን ሁሉ ያመጡብናል ። የኢትዮጵያ በር ሁሉ በእጃቸው ነው ለኛ የሚጠቅመውን፡ መልካም ነገር የሚስበውን ምክንያት ሁሉ ይከለክሉናል... ”የሚል የሮሮና የወቀሳ ቃል ይገኝበታል ።

ከዚህም እያደዘው ፈረንሳይ የያዘውን የአቦክ (ጅቡቲ) በር ለሸዋ መንግሥት በቸርነትና ዘፈቃዱ የሚሰጥ መስሏቸው፡ “የፈረንሲስ መንግሥት ግን ለተጨነቁ ሰዎች የምታስብ ለተከበቡም የምትረዳ ናት... ምነው አቦክ (ጅቡቲ) የፈረንሳውያን በር የሚ... ሆን ለወትሮው የሸዋ በር አይሆንም? ወንድማችንን የምንለም ነው ይህ ነበር ነገሩን በጣም መርምሮ ሲያበቃ...” የሚል ቃል ጨምረዋል ።

እንደዚሁም፡ ቀደም ብለው በደብዳቤና በመልክተኛ አማካይነት የተዋወቁትን የኢጣልያ ንጉሥ ሲጠቅሱ፡ “የሮማ የጊዎግራፊያ ማኅበር

ከወዳጆችንና ከወንድማችን የኢጣሊያ ንጉሥ፣ አገር የሚያዩ መልክተኞች ለደው ነበር” የሚል ቃል ይገኛል። ይህ አሁን ወንድምና ወዳጅ የሚሉት የኢጣሊያ ንጉሥ ኡምቤርቶ ወደፊት እንደምን ጠላታቸው እንደሚሆን ይገነዘቡታል።

አሁን ግን፣ ንጉሥ ምኒልክ በዚህ ዘመን ከምጥዋ ወረራ በፊት በፈረንጆቹ የመንግሥታት መሪዎች ላይ ያላቸውን አለኝታና ተስፋ በትክክል ይገልጻል። በአውሮፓ የፈረንጆቹን አሳብ ሁሉ እየተከታተለ የሚጽፍላቸው ወኪል ስለሌላቸው፣ የፈረንጆቹን የወራሪነት መንፈስ አፍሪካም እንዳትሠለጥን የሚያደርጉትን ተንኮል እምብዛም አያውቁትም። በያውቁት ኖሮ፣ የኢጣሊያ መንግሥት እንዳደረገው የፈረንሳይ መንግሥት ከባላባቶቹ ገዝቶ በውል የያዘውን የጅቡቲን ወደብ በልመናና በፈቃድ ይሰጠኛል ብለው ተስፋ በማድረግ በደብዳቤ እስከ መጠየቅ አይደርሱም ነበር።

በዚህ ዘመን ባለው የአውሮፓ ሥልጣንነትና ኃያልነት በአፍሪካ አለመሠልጠንና ደካማነት የተነሣ፣ የአውሮፓውያንን የወረራ ተንኮል ማናቸውንም የዚህን ዘመን የአውሮፓ የአጥቂነት በትር ቢሰሙም ቅሉ፣ ከመቻል በቀር ምንም የሚያደርጉት ነገር አልነበረም። በኋለኛው ዘመን እንደ ተፈጠረው ያለ አቤቱታ እንኳ የሚቀርብበት ዓለም አቀፍ ማኅበር አልነበረም። የኢጣሊያ መንግሥት በግብጾች እግር ገብቶ ምጥዋንና አካባቢውን ሲወር፣ ዐፄ ዮሐንስ በጥቅሻ እንዲይዝ ለጋቢዘውና ለሚያበረታታው ለእንግሊዝ መንግሥት አቤቱታና ስሞታ ማቅረብ ግዴታቸው ሆኖ ሳለ፣ የቅኝ አገዛዙ አንጋፋው መንግሥት ምንም ሊያደርግላቸው አልቻለም። ቢችልም የሩቁን ጥቁር ‘ያልሠለጠነ’ አፍሪካዊ መንግሥት ከመርዳት ይልቅ ነጮን አውሮፓዊ በጦርነትና በፖለቲካ ሊረዳው የሚችለውን በዘርና በጉርብትና የሚቀርበውን ኢጣልያን መርዳቱ ይቀለዋል።

የሆነ ሆኖ፣ ንጉሥ ምኒልክ በማናቸውም ረገድ ከፈረንሳዊ መንግሥት ጋር በሙሴ አርኑ፣ በሙሴ ሸፍኔ፣ በሙሴ ብሬሞ፣ በሙሴ ሳቩሬ... አማካይነት፣ ከኢጣልያ መንግሥት ጋር በአባ ማስያስ ከዚያም ወዲህ በማርኬዝ አንቲኖሪ፣ በኮንት አንቶኖሊ፣ በትራቬርሲ፣ በሳሊ ምቤኒና በሌሎችም አማካይነት ከሁለቱም መንግሥታት ጋር ግን ፕነታቸውን በሚቀጥሉበት ጊዜ፣ ወደ ንጉሠ ነገሥትነት ሥልጣን ያወጣኛል ብለው ያመኑበትን የጦር መሣሪያ እንደልብ ይለበስቡ ነበር። ለዚህም ጉዳይ አማካይ የነበሩት የአውሳው ባላባት መሐመድ አንፋሪ፣ የዘይላው ባላባት አቡበከር፣ የመሐመድ አንፋሪን ልጅ ያገባው አብዱራህማን፣ የትግራይ ተወላጆች ዮሴፍና ንጉሤ የሐራምባው አቶ

አጥሚና ያንኮበሩ አቶ ነከሬ ናቸው። ዮሴፍ በኋላ ግራዝማች ተብለው የወጧቤን ውል የተረገሙ ናቸው። በዘይላ በኩል ለሚመጣው የጦር መሣሪያና ሸቀጥ አቡበከር ተቀብሎ ለሐረሩ ገዥ ለደጃች መኩንን ሲያስተላልፍ፣ በአሰብ በኩል ደግሞ የሚመጣውን መሐመድ አንፋሪ ተቀብሎ ለአንኮበሩ ገዥ ለአዛዥ ወልደ ጸድቅ ያስተላልፋል። ሁለቱም እየተቀበሉ ገጸ በረከቱንም ይሁን ወይም የጦር መሣሪያውን፣ አዲስ አበባ ለንጉሥ ምኒልክ ይልካሉ ወይም ራሳቸው ያስረክባሉ። ከፈረንሳይ የበለጠ ንጉሥ ምኒልክ የወዳጅነትና የጥቅም፣ የንግድ ግንኙነታቸውን ከኢጣልያ መንግሥት ጋር አጠንክረው ነበር። በመጨረሻም በግንቦት 10 ቀን 1875 ዓ.ም በ18 አንቀጾች የተከፈለ የወዳጅነትና የንግድ ውል የኢጣልያ ንጉሥ ወኪል አንቶኔሊና ንጉሥ ምኒልክ አንኮበር ላይ ተዋዋሉ።

ስለዚህ ከዐፄ ቴዎድሮስ ሞት ወዲህ ኢትዮጵያ የሦስት ነገሥታት (ተክለ ጊዮርጊስ፣ ዮሐንስ፣ ምኒልክ) አገር ትመስል እንደ ነበር አሁንም የምኒልክ ሁኔታ ሲታይ፣ አንድ መንግሥት በሌላ መንግሥት ውስጥ ወይም ኢትዮጵያ አሁንም የሁለት ነገሥታት አገር እንደሆነች የሚያስቆጥር ነበር። በውጭ አገር መንግሥታትም ዘንድ የሚገመተው በዚሁ ዐይነት ነበር። የሁለቱም ነገሥታት አቅዋም በየጉብኝዎቹ አስተያየት እየተገመገመ ዮሐንስ “ሃይማኖት አጥባቂ የሥልጣኔ ተቃዋሚ” እየተባሉ ሲዘለፉ፣ ምኒልክ “ሥልጣኔ ወዳድ፣ እንግዳ ተቀባይ፣ ስለ ሃይማኖት እምብዛም ግድ የሌላቸው” እየተባሉ በመዋገስ መጽሐፉም፣ ጋዜጣውም በውጭ አገር የሚጻፈው በዚሁ ዐይነት ነበር።

የሆነ ሆኖ፣ ምኒልክ የኢጣልያኖችን ምጥዋ መራገፍ አስቀድሞ በተባራራ ወሬውን እንደ ሰሙት፣ ቀጥሎም በሐረር አሚር አብዱላሂን አሸንፈው እንደ ተመለሱ ኢጣሊያኖች ከምጥዋ ወደብ እያለፉ መስፋፋታቸውን፣ በመጨረሻም የዶጋሊውን ጦርነትና የራስ አሉላን አሸናፊነት የሰሙት ካፄ ዮሐንስ ደብዳቤ መሆኑንና በሰሙም ጊዜ በኢጣልያ የወረራ ሁኔታ መገረማቸውንና መሥጋታቸውን፣ በሸዋም የኢጣልያ መልካሙ አቅዋም እንደተበላሸ ባጠገባቸው የኢጣሊያ መንግሥት ወኪል ሆኖ የተቀመጠው ኮንት አንቶኔሊ ያረጋግጣል። የኢጣልያው ነዋሪ መልክተኛ የኢጣልያ ጦር ምጥዋ ስለ መግባቱ ምኒልክ ከንጉሠ ነገሥቱ ደብዳቤ በደረሳቸው ጊዜ መልክቱ የደረሳቸው ካፄ ዮሐንስ መሆኑን ሳይገልጹ ካንድ ተመላላሽ ነጋዴ እንደሰሙ መስለው እንደ ጠየቁትና እርሱ ስለዚህ ስለምጥዋ መያዝ የሚያውቀው ነገር አለመኖሩን እንደ ገለጸላቸው ያስረዳል።

በእርግጥም የሮማ ባለሥልጣኖች ባለፈው እንዳመለከትነው፡ ወደ ምጥዋ ጦር የላኩት ምክር ቤቱም ሳይጠየቅ፡ ሕዝቡም ሳይ ሰማ በድብቅ ስለነበር በዘመኑ የመገናኛ ችግር እርሱ አንኮበር ወይም እንጦጦ ተቀማጭ ሆኖ በእርግጥም ላይሰማው ይችላል። የዚሁኑ ጉዳይ ይኸው አንቶኔሊ እንጦጦ ሆኖ ለኢጣልያ የውጭ ጉዳይ ሚኒ ስቴር በግንቦት 1878 ዓ.ም. በጻፈው ሪፖርት ላይ እንደዚህ ይላል።

... አንድ በትግሬ የሚኖር ነጋዴ ኢጣልያ በወታደር ኃይል ምጥዋን ይዞታል በየቀኑም የጦር መሣሪያ ያገባል 30 የሚሆኑ የጦር መርከቦች በምጥዋ ወደብ ቆመዋል ብሎ ከጠረፍ ስለጻፈ ልኝ፡ ይህ ነገር ሐሰት ነው ወይስ እውነት ብለው ንጉሡ (ምኒ ልክ) ሲጠይቁኝ ከኢጣልያም ከአሰብም ምንም ስለዚህ ጉዳይ የደረሰኝ ወሬ የለም ብዬ መለስሁ። በዚያን ጊዜ የኢጣልያ የጦር አዛዥ ለምጥዋ ሕዝብ ያደረገውን አዋጅና ነጋዴው የጻፈውን በዝርዝር አነበብልኝ። በዚያን ጊዜ ምንም እንኳን ገና እርግ ጡን ባልገነዘበው ነጋዴ የተባለው የበላዩ አለቃ (ንጉሡ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ) መሆናቸው ገባኝ። እኔም ከአሰብና ከኢጣልያ አገር ትክክለኛውን ወሬ እስካገኝ ድረስ ስለዚህ ጉዳይ ምንም የማስረጃው ነገር የለኝም ብዬ አስታወቅሁ... ከዚህ ቀን ገምሮ ያለን ግንኙነትና በዚህ አገር (በሸዋ) ያለው ሁኔታችን የሚያወላውል አደገኛና እን ግዳ ነገር ሆነ። ኢጣልያ በርሳቸው ላይ ጦርነት እንደማታደርግ ቢገነ ዘቡም፡ በነገሩ መገረምና ሥጋት በፊታቸው ላይ ይታይ ነበር...¹

በእርግጥ እስከዚህ ጊዜ ድረስ እላይ እንዳልነው፡ በዮሐንስም በምኒልክም ዘንድ እንግሊዞችም፡ ፈረንሳዮችም፡ ኢጣልያኖችም በመ ጨረሻ እውነተኛው መልካቸው በተግባር እስኪገለጽ ድረስ እንደ ወዳጅ እንደ ጠባቂ ይታዩ ነበር። ምኒልክና የኢጣልያ ንጉሥ ኡምቤርቶ በሚጸጸፉት የወዳጅነት ደብዳቤ ላይ ከየመልከተኞቹ አንደበት በሚሰማው፡ “ኢጣልያ ከንግድ ማስፋፋትና ከወዳጅነት በቀር መሬት አይፈልግም” እየተባለ ነበርና አሁን ምኒልክን ከሥጋ ትና ከመገረም ላይ የጣላቸው፡ እብላት ከሌለበት ከንጉሡ ነገሥቱ ደብዳቤ ላይ እንደ ወዳጅ ይመለከቷቸው የነበረው የኢጣሊያኖችን አገር ወራሪነት መስማታቸው ነው።

አንቶኔሊ ብዙ ጊዜ በአንኮበርም፡ በአንጉሰላም፡ በእንጦጦም ሲቀመጥ ከምኒልክም፡ ከመኳንንቱም፡ በተለይ ከአንኮበር ገዥ ከአዛዥ

ወልደ ጸድቅ ጋር ቅርብ ግንኙነት ስለ ነበረው፡ በኢጣልያኖቹ ምጥዋ መግባት የምኒልክ መሥጋትና መገረም እርሱን ትንሽ ሳይገርመው አልቀረም። ሁልጊዜ አፍሪካዊን የመናቅና የማቅለል ስሜት ስለአለ በአንቶኔሊ አጻጻፍ በንጉሥ ምኒልክ ዘንድ የነበረውን የንጉሡ ነገሥ ትነት ምኞት ስለሚያውቅ፡ ላይ ዮሐንስ መገበራቸውም ያለውድ በግ ዴታ መሆኑን በመገንዘብ፡ ከኢጣልያ መንግሥትም ጋር በነበራቸው ጥብቅ ወዳጅነት “መልካም ነው በርቱ እናንተ ከምጥዋ በኩል ስትዋጉ፡ እኔ ደግሞ ዐፄ ዮሐንስን እወጋለሁ” የሚል መልስ ሲጠ ብቅ ሳለ፡ አሁን የምኒልክ መገረምና የመሥጋት ሁኔታቸው እንደ ገረ መው በሌላው አጻጻፍ ይታያል። እንደዚሁም ምጥዋ በተያዘ በሁለ ተኛው ዓመት ስለ ደረሰው ስለዶጋሊ ጦርነት ሌላው ሌዎፖልዶ ትራ ቪርሲ የሚባለው የአንቶኔሊ ጓደኛ ኢጣልያ አገር ለሚገኘው ለፕሮ ፌስር ዳላቬዶቫ በጻፈው ደብዳቤ ላይ፡—

“የዶጋሊ የጦርነት ውጤት በቅድሚያ ከራስ አሉላ ቀጥሎ ከንጉሡ ነገሥቱ ተጽፎ ወሬው በዚህ አገር (በሸዋ) የተሰማ ጊዜ የሐበሾቹ (የሸዋዎቹ ጭምር) ደስታ እስከ ማሳበድ ድርሶ ነበር። ነገሩ የእኔን ራስ መብረቅ እንደ መታው ቆጥሬዋለሁ፤ ብዙ ገንዘብ የወጣበት ብዙ ድካም የተደረገበት አሳብ (በንግድ የመስፋፋቱ ጉዳይ?) እንደ ጭስ በኖ ጠፋ። እንግዲህ አገራችን ብዙ በሚሊዎን የሚቆጠር ሰውና ገንዘብ ወደሚሰያጠፋ ጦር ነት መግባቷ ነው... ንጉሡ ብቻ ከሌሎቹ ብልህነት ስለአ ለው የነገሩን አደገኛነት በመገንዘብ በሥጋት የተዋጠ ይመስ ለኛል... ”ሲል ጽፏል።¹

በዚህ ዐይነት፡ በአንኮበርና በልጥ ማረፊያ ብዙ ዘመን በመቀ መጥ የንጉሡንም ባለሟልነት እስከ ማግኘት የደረሰው ይኸው ሌዎ ፖልድ ትራቬርሲ አሳቡና ምኞቱ ኢጣልያ ወደ ኢትዮጵያ በሰላምና በወዳጅነት ገብታ ሁለቱ አገሮች በንግድና በልማት አብረው እየሠሩ ለመጠቀም እንደ ነበረ በአጻጻፉ ይታወቃል። የዚህንም አሳብ የሚደግፉ በኢጣልያ አገር ብዙዎች እንዳሉ ከዚህ በፊት አውስተ ናል። ነገር ግን፡ እዚህ እዶጋሊ ጦርነት የተደረሰውና ወደፊትም እስከ አላጌውና እስከ ዐድዋ ኃይለኛ ጦርነት የሚራዘመው በዚህ የቅኝ አገዛዝ ምኞት በተጋነነበት ሰዓት የደጉቹ አሳብ እየመነመነ የከፋዎች ምኞት እያሸነፈ በመሔዱ ነው።

1 F. Crispi, La Prima Guerra d'Africa, pp. 76—78; C. Rossetti, Storia Diplo-
matica, p. 27.

1 A. Del Boca, Gli Italiani in Africa, p. 271.

ምዕራፍ ሠላሳ ዘጠኝ

በኢጣልያና ባዜ ዮሐንስ መካከል የምኒልክ ያስታራቂነት አሳብ

አለመሳካት፡ ለፈረንሳይ ፕሬዚዳንት የተላኩት

የስጥታ ደብዳቤዎች ፍሬቢሲነት

በዚህ ዘመን፡ ኢትዮጵያን የሁለት መሪዎች አገር ከሚያስመስላት አንዱ፡ ኢጣልያኖች ምጥዋ ገብተው በተስፋፋበት ሰዓት የምኒልክ የአስታራቂነት አቅዋምና ከመዝናኛ መሪያው ላይ ያዩ ዮሐንስም አሳቡን መቀበል ነበር። በሁለቱም ቤተ መንግሥት ፈረንሳዮችና ኢጣሊያኖች ስለ የግል አገራቸው ከመሥራት ላይ ይገኙ ነበር። በሸዋ ቤተ መንግሥት በዚያን ጊዜ አንቶኔሊ የኢጣልያን ምጥዋ መግባት ከመንግሥቱ መሪዎች በተለይ ከቀጥታ አለቆቹ ከውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ባለሥልጣኖች በዝርዝር ከተጻፈለት ወዲህ በተቻለው መጠን የሚሯሯጠው ለምኒልክና ለየመኳንንቱ የጦር መሣሪያና የሸቀጣ ሸቀጥ ገጸ በረከት በማቅረብና በማባበል ወዳዜ ዮሐንስ እንዳይደረቡ ለማድረግ ነበር።

ባንድ ወገን ደግሞ፡ በሰሜን ባዜ ዮሐንስ ዘንድ ፖርታል ከእንግሊዝ መንግሥት ተልኮ የዕርቅ አሳብ አቅርቦ ሁለቱን ጠበኞች ለማስማማት በሚሞክርበት ጊዜ፡ ለሜይ የሚባለው በምጥዋ የፈረንሳይ ቆንሲል የእንግሊዝና የኢጣሊያን መመሳጠር ለንጉሠ ነገሥቱ በመግለጽ ዕርቁ እንዳይቃና ጥረት አድርጓል። በሸዋም ካፒቲን ሎንግቢ የሚባለው የፈንረሳይ ተወላጅ ከእንግሊዝም፡ ከኢጣልያም ለኢትዮጵያ የሚሻለው ፈረንሳይ መሆኑን ገልጾ፡ “የኢጣልያ መንግሥት የጦርም ሆነ የገንዘብ ኃይሉ ደካማ ሆኖ ብድር በብድር ነው” እያለ በምኒልክ ዘንድ ለማስናቅና ለማጥላላት ቢሞክርም፡ ለጊዜው በሸዋ ቤተ መንግሥት ቀደም ብሎ ከዐሥር ዓመት ዝምሮ የተመሠረተውን የኢጣልያኖቹን ወዳጅነት ሊፈነቅለው አልቻለም።

በሌላ ወገን ደግሞ፡ ምኒልክ ካዜ ቴዎድሮስ ሞት ወዲህ የንጉሠ ነገሥትን ሥያሜ በራሳቸው ለራሳቸው ከተቀዳጁ በኋላ፡ በዕርቅ ይኸን ሥያሜ ለዮሐንስ መልቀቃቸው፡ የወሎ ግዛት ከእጃቸው መውጣቱ፡

ንጉሠ ነገሥቱ “ምኒልክ ያመጡበት እንደሆነ በሸዋ አነግሠዋለሁ” በሚሉ ዓላማ መሸሻ ሳይፋን ማቅረባቸውና ማክበራቸው በምኒልክ ዘንድ ግልጽ ቢሆንም፤ ሁለቱ ውስጡን እየተጉነታተሉ ላዩን በጋብቻ ተሳስረው የስምምነት መልክ እያሳዩ ተቻቸለው በነበሩበት ሰዓት በምጥዋ በኩል በኢጣሊያና ባዜ ዮሐንስ መካከል ጠብ ስለተፈጠረ፤ በምኒልክና በመኳንንቶቻቸው ዘንድ ተመክሮና ተዘክሮ የተወሰነው ምኒልክ ሁለቱን ጠበኞች እንዲያስታርቁ የሚል ነበር። በዚህ ምክንያት የኢጣሊያኑ ወኪል አንቶኔሊ መኳንንቱ ባሉበት ተጠርቶ ከምኒልክ የተነገረው ቃል እንደዚህ የሚል መሆኑን በኢጣሊያንኛ ቋንቋ ራሱ ባሠፈረውና ለመንግሥቱ ባስተላለፈው ማስታወሻ ውስጥ ይገኛል።

“የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥትና የኢጣሊያ ንጉሥ ለውጊያ መሰለፋቸውን ሰማሁ።

እኔ እንደ አንድ ኢጣልያዊ ኢጣልያን እወዳለሁ። ሕጄም ይኼን የተወደደች አገር ለመገባቸው ምኞቴ ነው። ማን ያውቃል አንድ ቀን አምላክ ይኸን ምኞቴን ይፈጽምልኝ ይሆናል።”

ባንድ ወገን ደግሞ፤ እዚህ ላይ ዝርዝሩን መግለጽ አስፈላጊ ባይሆንም፤ “ከጃንሆይ (ዮሐንስ) ጋር በእምነትና በወዳጅነት በመሐላ ተሳስፈዋል። አሁን እኔን የቸገረኝ ሊዋጉ በተሰለፉ ሁለት ወዳጆች መካከል መገኘቴ ነው... እኔ መቸም አንድ ንጉሣዊ አማራ ነኝ አገሬንም እወዳለሁ ስለዚህም የምፈልገው የሁለታችሁን ዕርቅ ነው።

በዚህ ምክንያት፤ ጃንሆይንና የኢጣልያን ንጉሥ የምጠይቀው ሽማግሌ ሆኜ እንዳስታርቃቸው ፈቃዳቸው እንዲሆን ነው። አሳቤን ሁለቱም ወገኖች የተቀበሉ እንደሆነ ወደ ኢጣልያ አገር መልክ ተኛዬን እልካለሁ በዚህም የተነሳ (ዕርቅ የሆነልኝ እንደሆነ) ባገሬ ታሪክ ውስጥ ስሜ ይገኛል። ከሁለቱ ወገኖች አንዱ ዕርቁን እምቢ ያለ እንደሆነ የማደርገውን እኔ አውቀዋለሁ፤ ጦርነት ለፈለገው ወገን የኔን ድጋፍ አልሰጠውም።”¹

በዚህ መንፈስ ለኢጣሊያ ንጉሥ አምቤርቶ የጻፉትን ደብዳቤ በልጥ ማረፊያ ተቀማጭ የሆነው የአንቶኔሊ ጓደኛ ዶክተር ራጋሲ

ቪንቸንሶ ይዞ ወደ ሮማ እንዲሔድ ሲደረግ፤ ስለዚሁ ጉዳይ ደብዳቤና ገጸ በረከት ይዘው ወዳጄ ዮሐንስ የተላኩት ደጃዝማች መሸሻ ወርቄ* እና ቢቶደድ አጥናፌ፤ ጳጳሱ አቡነ ማቴዎስ ነበሩ። ጳጳሱ የተላኩት ለጉዳዩ ክብደት ለመስጠት ነበር። የተጻፈው ደብዳቤ በትክክል ምን እንደሚል ለመረዳት ራሱንም ወይም ቅጅውን ለማግኘት አልቻልንም። ዶክተር ራጋሲ የምኒልክን ያስታራቂነት ደብዳቤ ይዞ በሚሔድበት ጊዜ አንቶኔሊም በዚሁ አጋጣሚ ጊዜ ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለከሪስፒ በጻፈው ደብዳቤ ላይ፤ “አደራችሁን የምኒልክን አስታራቂነት በንቀት ተመልክታችሁ ችላ እንዳትሉት” የሚል ቃል ጨምሮ ልኳል። ይኸንንም ለማሳሰብ የተገደበት ምክንያት፤ ባንድ ወገን በከፍተኛ ደረጃ የእንግሊዝ መንግሥት ስር ዠራልድ ፖርታልን ልኮ ሁለቱን ጠበኞች ለማስታረቅ መዝገመሩን፤ በሌላ ወገን ደግሞ፤ በእንጦጦ ቤተ መንግሥት እኔ አስታርቄ መልካም ዝና ላትርፍበት የሚል የጋለ ምኞት በምኒልክ ዘንድ ማደሩን ስለተገነዘበውና የኢጣሊያ መንግሥት ለእንግሊዞቹ አስታራቂነት ዋጋ በመስጠት የምኒልክን በመናቅ፤ ምኒልክ ደግሞ በዚሁ ተናደው ጎብረታቸውን በእልህ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር እንዳያጸኑ ነበር።

በቅርብ ጊዜ የኢጣልያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር በብዙ ቅጾች ከፋፍሎ ባሳተመው የሰነድ ጽሑፍ እንደሚነበበው አንደኛ ምኒልክ ወደ ዘመቻ መጠራታቸው፤ ሁለተኛ ምኒልክ ጦሬ በየዳር አገሩ በሐረር በአሩሲ፤ በከፋ... ስለ ተበታተነ፤ እስኪሰበሰብልኝ ድረስ ጃንሆይንና ጣልያንን ላስታርቅ ማለታቸው፤ ሦስተኛ ከዮሐንስ ለምኒልክ ቀደም ብሎ ከዶጋሊው ጦርነት በፊት በመጣው የመልስ ደብዳቤ ውስጥ “ለኛ ንጉሥ ከሌለውና ከአልጋው ከፈረንሳይ መንግሥት** የኢጣልያ መንግሥት ይሻለናል” የሚል ቃል እንደነበረበት፤ አሁን ደግሞ ከዶጋሊ ጦርነት ወዲህ በጎዳር 12 ቀን 1880 ዓ.ም ለምኒልክ በተላከው ደብዳቤ ውስጥ፡-

“ከኢጣሊያ ንጉሥ ጋር ያለኝ ወዳጅነት ታላቅ ነበር። ገጸ በረከትም እንለዋወጥ ነበር። ቆንሲላቸው ብራንኪ ሲመጣ በቤተ መንግሥቱ በክብር አስቀምጬ ሕስተናግደው ነበር። በኋላ የእንግሊዝ መንግሥት መልክተኞች መጥተው ከግብጾች ጋር እናዋወላችሁ አሉኝና እሺ ብዬ ተዋዋልሁ... በምን ምክንያት

¹ Carlo Rossetti, Storia Diplomatica dell' Etiopia Durante il Regno di Menelik II, pp. 31—32.

* ያዜ ቴዎድሮስ አፈ ንጉሥ የነበሩት የወርቄ ልጅ ናቸው።

** ፈረንሳይ ያለ ንጉሥ በፊጥብሊክ ስለምትተዳደር

¹ Etiopia Mar Rosso, Tome I (1857—1885), p. 410.

እንደሆነ ላላውቅ ለኔም ላይገልጹልኝ እንግሊዞች የምጥዋን ወደብ ለኢጣልያ ሰጡ እነርሱም በምጥዋና በአካባቢው ምሽ ጋቸውን እያጠነካከሩ የጦር መሣሪያም እኔ ላልፈለግሁት (በኔ ላይ ለሸፈቱት)) ያድላሉ በውላችን ውስጥ ያለውን በማፍረስ የኔን ሰዎች እየቀረጡ ለኔ በተሰጠው መሬት ላይ ምሽጋቸውን ይሠራሉ ስለዚህም በራስ አሉላና በነሱ መካከል የነበረው ሰላም ሲደፈርስ ቻለ = ነገር ግን ራስ አሉላ የፈጸመውን (የዶጋሊ ጦር ነት) እንዲያደርግ ከኔ በኩል አላዘዝሁትም = አሁን የሁለታችን ጦር ለውጊያ በተሰለፈበት ሰዓት ከተቻለ ስምምነት ለማድረግ ፈቃደኛ ነኝ = ኢጣልያኖች ግን ማናቸውንም ስምምነት እንደ ማይፈልጉ በምስክር ተረድቻለሁ = ለቅዳሴ እንኳን የሚያስ ፈልገው የወይን ጠጅ (ዘቢብ) ወደኛ እንዳያልፍ ከልክለዋል = የሆነ ሆኖ መሬቱን ከለቀቀ የኛን ሸቀጥ በነጻ የሚለቅ ከሆነ ከኢጣሊያ መንግሥት ጋር ስምምነት ለማድረግና ለመታረቅ ዝግጁ ነኝ = ” የሚል እንደሆነ ፡ የንጉሠ ነገሥቱም ይኸው ደብዳቤ በንጉሥ ምኒልክ ትእዛዝ አለቃ ዮሴፍ ካነበቡለት በኋላ ፡ ተርጉመው እንደ ሰጡት አንቀጽሊ ላለቃው ለፍራንቸ ስኮ ክሪስፒ በጻፈው ውስጥ ያረጋግጣል ።

ከዚህኛው ሰነድ በቀር በአጠገባቸው ሆኖ የሁለቱን ጠብ ለማ ሟሟቅ የሚጣጣረው ይኸው ኮንት አንቀጽሊ ከእንጦጦ ወደ እደን ሔዶ ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለክሪስፒ በነሐሴ 1880 ዓ.ም. በምስ ጦር ቃል ባስተላለፈው ቴሌግራም ውስጥ ፡ “ንጉሡ የሐንስ ጉንደ ጦር ቃል ባስተላለፈው ቴሌግራም ውስጥ ፡ “ንጉሡ የሐንስ ጉንደ ጦርን ለማዳን (ምኒልክ) እንዲዘምቱ ፡ ቀጥሎም ራሳቸው ኢጣሊያኖችን ለማስወጣት ወደ ሰሐጢ እንደሚዘምቱ (ለምኒልክ) ጻፈላቸው = በማ ናቸውም ረገድ ምኒልክ ሁሉንም ያውቁት ዘንድ እምነትና ወዳጅነት የተመላ ደብዳቤ ይጽፍላቸው ነበር” ካለ በኋላ ፡ አከታትሎ ላለቆቹ በላከው ራፖርት ውስጥ ፡ “ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ በደጃች መሸሻ ወርቄ እጅ ለንጉሥ ምኒልክ በላኩት መልእክት ውስጥ ይኸን ሁሉ ችግር የፈጠሩባቸው እንግሊዞች መሆናቸውን እነሱም የማይ ሆን የውል ዐይነት እያቀረቡ እንደልጅ አድርገው እንደ ተጫወቱ ባቸው... በነርሱ ፋንታ የመስኮቶችን ወይም የፈረንሳዮችን አስ ታራቂነት እንደሚቀበሉ ፡ ነገር ግን ከመስኮብ ጋር ወዳጅነት ስፊ ሌላቸው ፈረንሳዮች ደግሞ ንጉሥ የሌላቸው ስለሆኑ የማይሆኑ

መሆናቸውን አሁንም የእንግሊዞች አስታራቂነት ካልሆነ በንጉሥ (ምኒ ልክ) በኩል ይሞከር ፤ አለዚያ ያው ጦርነት መሆኑ ነው ከጦርነት ግን ምንም ረብ እንደማይገኝ አውቀዋለሁ ፤ ኢጣሊያም ኢትዮጵ ያን መግዛት አይሆንላትም = እኔም ባሸንፍ ኢጣሊያን ባሕር ተሻ ግሬ ለመግዛት አንድ እንኳ ታንኳ የለኝም = የኢጣልያ ንጉሥ ክርስ ቲያን ስለሆነ ወዳጅነቱን በወንጌል ምሎ ከገለጸልኝ እቀበለዋለሁ... ራስ አሉላ እኔ ሳላዘው በመዋጋቱ አጥፍቷል... አሁን አግዢው በራስ ሐጉስ እጅ እንዲቆይ አድርጌዋለሁ... እኔ ቃሌ አንድ ሲሆን አውሮፓውያን ቃላቸውን እንደ ፈለጋቸው ይለዋውጡታል = ትንሽ ቦታ ሲለቀቅላቸው ይዘው ትልቅ ከተማ ያደርጉታል = ከዚያ ደግሞ ትንሽ ምክንያት እየፈጠሩ ወደፊት ይገፋሉ ብለው መላካቸውንና መሸሻ ይኸንኑ ለንጉሥ ምኒልክ ከነገሩ በኋላ ለኔ በዝርዝር አጫ ወቱኝ በማለት ጽፏል ።

ሁልጊዜ እንደምንለው ፡ በአገራችን ሰነድ ማስቀመጥ ወይም የቃሉን መልእክት በደንብ መመዝገብ ስለ አልተለመደ ከዚህ በላይ የተነገረውን በትክክል ተመልክተን ሐተታ እንደልብ ለማድረግ ይቻ ግረናል = አንቀጽሊም በኢጣልያንኛ መዝግቦት የቆየው ይህ ሰነድ ሐሰት ነው ማለት አይቻልም = በእርግጥም ንጉሠ ነገሥቱ እንዳሉት ቀድሞ ወዳጅ የነበሩት የእንግሊዞችም ከዳትና ተንኮል ፡ የኢጣሊያኖቹም ውሸትና ማጭበርበር ፡ ለንግድ ማስፋፊያ ወደብ ብቻ የሚይዙ መስ ለው እየተሳሰሉ ፡ አገር መውረራቸውና ቃላቸውንም አለመጠበቃቸው ግልጽ ነው = ራስ አሉላ በዶጋሊ ጦርነት ያገኙት ድል የሚያኮራ ቢሆ ኑም ፡ ንጉሠ ነገሥቱ ከእንግሊዞቹ ጋር ግንኙነታቸው እየተበላሸ የሐደው ፡ እንግሊዞቹም ወቀሳ ያበዙባቸው ከዶጋሊው ጦርነት ወዲህ ስለሆነ ፡ አሉላን በግማሽ አግዘው የጦር አለቅነቱን ለታላቅ ወንድ ማቸው ልጅ ለራስ ኃይለማርያም ሰጥተው ፤ ወደ መተማም የተዘመ ተው በዚህ ሁኔታ እንዳሉ ነበር ።

ምኒልክ ላይ የሐንስ ያስታራቂነቱን ጉዳይ በሚመለከት ጽፈ ውላቸው ከላይ የተነበቡት ደብዳቤዎች እንደ መጡላቸው ሁሉ ፡ ለኢ ጣልያ ንጉሥ ለኡምቤርቶ ቀዳማዊ ስለዚህ ስለዕርቅ ጉዳይ ጽፈው በአንቀጽሊ እጅ ለሁለተኛ ጊዜ ከምኒልክ የተላከው እንደዚህ የሚል ነው ።

“... ባለፈው ወር በጥቅምት በርስዎ መንግሥትና በጃንሆይ መንግሥት መካከል የተነሳውን በከንቱ የክርስቲያን ደም

እንዳይፈስ ጠብ ለማብረድ ለርስዎም ፡ ለጃንሆይም አስታራቂ ሽማ ግሌ ልሁን ብዬ ልኬባችሁ ነበር ። አሁን የጃንሆይም ምላሽ ቢመጣልኝ አገርዎን የሚያስማማ እጅግ መልካም ቃል ስለሆነ ደስ ቢለኝ አስታውቅዎታለሁ ። ይኸም ምላሽ ከዚህ የከፋ ነገር እንዳይመጣ ጠብን የሚያበርድ እንዲሆን ተስፋ አድርጌያለሁ። አሁን ንጉሥን የምለምነው ይህ ነገር በኔና በመንግሥቱ ፊት ትልቅ ቁም ነገር ስለሆነ ፣ የላክሁብዎትን ጉዳይ ምላሹን ይላኩብኝ ብዬ ነው እኔ የምወደው ቅኑን ልቡናዬን ለርስዎና ለጃንሆይም አላይኛ ከእግዚአብሔር ኃይል ጋር በሁለት ክርስቲያን ነገሥታት ወዳጆች የመጣውን ጦርነት ለማስቀረት ብበቃ እጅግ ደስ ይለኛል ። ትጽሕፈ በእንጦጦ ከተማ ኅዳር 22 ቀን 1880 ዓ.ም”

ይህ ደብዳቤ ፡ ለኢጣሊያኖች እንደደረሰ የጣሊያን ባለሥልጣኖች በጉዳዩ ሲመካከሩበትም ፡ በዚሁ ጊዜ በገፍራልድ ፖርታል አማካይነት የእንግሊዝ መንግሥት ኢትዮጵያንና ጣሊያንን ለማስታረቅ የሚሞክርበት ጊዜ ስለነበረ ፡ በድጋሚ የንጉሥ ምኒልክን አስታራቂነት አልፈለጉትም ። ይህንንም ለእንግሊዝ መንግሥት መግለጽ አይፈልጉም ። በሌላው ወገን ደግሞ ፡ አንቶኔሊ አጥብቆ እንዳላሰበው የምኒልክን አስታራቂነት በይፋ እምቢ ብለው የምኒልክን ወዳጅነት ማጣት አልፈለጉም ። በዚህ ምክንያት ምኒልክ አስታራቂነታቸው ቀርቶ ከእንግሊዝ በኩል የቀረበውን የዕርቅ ሐሳብ የሐንስ እንዲቀበሉ ምኒልክ እንዲመከሩዋቸውና ዕርቁ ወደ ፍጻሜ እንዲደርስ ማድረጉ ይሻላል ተብሎ ተወሰነ ። ይህንንም ደበስበስ ባለ አነጋገር ንጉሡ ኡምቤርቶ የምስጋና ቃል ጨምሮ ደብዳቤ ለምኒልክ እንዲጽፍ ተወሰነ ።

ይህ በዚህ ሁኔታ ላይ እንዳለ ፡ የዕርቁም ጉዳይ በእንግሊዝና በምኒልክ እንደዚሁም በጀርመን ጠቅላይ ሚኒስትር በቢስማርክ አማካይነት በሚሞክርበት ሰዓት የሐንስም ፡ ምኒልክም በየበኩላቸው ሁኔታውን ለፈረንሳይ ፊፑብሊክ ፕሬዚዳንት በጽሑፍ በለምታ መልክ ማቅረቡ የተሻለ መስሎ ታይቷቸዋል ። ስለዚህ ዐፄ ዮሐንስ ከኢጣሊያና በተለይ ወዳጅ መስሎ ጠላት ሆኖ ከጉዳቸው ከእንግሊዝ በኩል የደረሰባቸውን በደል ለመግለጽ ለፈረንሳዊ መንግሥት ፕሬዚዳንት ለሙሴ ገዢ ግሬቪ የጻፉት ደብዳቤ እንደዚህ የሚል ነው ።

“በሰመ እግዚእነ ይድረስ ኃበ ክቡር ወህፋር ለባዊ ወማዕምር ዩልዮስ ግረቢ ሊቀ ማኅበር ዘፈረንሳዊ . . . አሁንም እንግሊዞች የሚበድሉኝን በደል ግሬን ትሰሙት ብዬ ነው . . . እንግሊዞች ዘመድ መሰለው እናስታርቃችሁ ብለው ላኩብኝ . . .

በበደለኛው ፈርዳችሁ አስታርቁኝ ብዬ ብልክ ተበደልሁ እንጂ የበደልሁ ይመስል ክርስቶስ በቸርነቱ የሰጠኝን አገሬን በጎሰን ሐባብን ፡ ሰሐጤን ፡ ዊዓትን ፡ አሳውርታን ይስጧቸውና ታረቁ የሚል ቃል ላኩብኝ ። በውስጡ ለጣሊያን ረዳት ሆነው ይኸን ሁሉ የሚያደርጉኝ እንግሊዞች ናቸው ። ምነው ስሞት የክርስቲያን ደም በከንቱ ሲፈለዝም ብላችሁ ታዩኛላችሁ . . . ይህንንም የጻፍሁላችሁ በደሌን ትሰሙልኝ ብዬ ነው እንጂ ቀብቶ ያነገሠኝ አምላክ ለነዚህ በግፍ ለተነሱብኝ ሰዎች አቅም ይነሣኛል ብዬ አይደለም ። ነገር ግን ይኸን የጻፍሁላችሁን ደብዳቤ ለወዳጆቻችሁ ሁሉ ለነገሥታቱ እየጻፋችሁ አላዩልኝ ። ትጽሕፈ በሐሽንጌ ከተማ አመ 20 ወ 9 ለኅዳር በ1880 ዓ.ም. ” ከዚሁ አክታትለው ንጉሥ ምኒልክ በበኩላቸው ለዚሁ ለገዢ ግሬቪ እንደዚህ ሲሉ ጽፈዋል ።

“የተላከ ከንጉሥ ምኒልክ . . . ይድረስ ኃበ ክቡር ወልዑል ዩልዮስ ግረቢ ሊቀ ማኅበር ዘፈረንሳዊ ቤተ መንግሥት . . . በኢጣልያ ሹማምንትና በጃንሆይ ሹማምንት መካከል የተነሳውን ጠብ ለማብረድና ለማስታረቅ ወደ ኢጣልያ ቤተ መንግሥት ደብዳቤ ልኬያለሁ ። ደግሞም እናንተ የፈረንሳዊ ቤተ መንግሥት ከኤውሮፓ ነገሥታት ከወንድሞቻችሁ መከራችሁ በደለኛውን መርምራችሁ አናስታርቅምን ። ምንም አገራችን ቢራራቅ ሁላችን ያንድ የክርስቶስ ልጆች ነን በከንቱ የክርስቲያን ደም ለምን ይፈላል ። እኛስ ወንድሞቻችሁ አይደለንምን ። አሁንም ወደ ፈረንሳዊ ቤተ መንግሥት ጃንሆይ ደብዳቤ ልከዋልና ምላሹ ቶሎ እንዲመጣልን ያለ ትዕግሥት እንጠብቃለን ። ጤና ይስጥዎ በታኅሣሥ በ12 ቀን 1880 ዓ.ም በእንጦጦ ከተማ ተጻፈ ።”

በዚህ ደብዳቤ ላይ ፡ “ወደ ፈረንሳዊ ቤተ መንግሥት ጃንሆይ ደብዳቤ ልከዋል ” የሚል ስለ አለበት ፡ በጉዳዩ ካፂ ዮሐንስ ጋር የተሰማሙበት ይመስላል። ዐፄ ዮሐንስ ፡ “ይኸን የጻፍሁላችሁ በደሌን ትሰሙልኝ ብዬ ነው ። ለወዳጆቻችሁ ሁሉ ለነገሥታቱ እየጻፋችሁ አላዩልኝ” ብለው ሲጽፉ ፡ ንጉሥ ምኒልክም “ከአውሮፓ ነገሥታት ከወንድሞቻችሁ መከራችሁ በደለኛውን መርምራችሁ አናስታርቅምን” ሲሉ ፡ ነገሩን ሁሉ ሁለቱም የሚመለከቱት ባገራቸው በኢትዮጵያ ልማድና ባህል ነው ። ሁለቱም

1 L'Italia in Africa... Tome VI - Documenti, Paris, (1887—1888)- G. Giglio, pp. 275—291.

የፈረንጅ አገር መሪዎች ሁሉ ክርስቲያን ስለሆኑ፤ በስምምነትና በወንድማማችነት የሚኖሩ ይመስላቸዋል። የእንግሊዝና የፈረንሳይን ፉክክርና ባላንጣነት፤ የጀርመንንና የፈረንሳይን የቆየ ጠብ፤ የጀርመንና የእንግሊዝን ከኢጣሊያ ጋር የመመሳጠር ውዝግብ በትክክል የሚያውቁ አይመስልም። ሰምተውትም ቢሆን እንኳ ደህና አድርገው አላጤኑትም ማለት ነው።

የሆነ ሆኖ፤ ንጉሥ ምኒልክ አሳባቸውንም፤ ኃይላቸውንም ከንጉሠ ነገሥቱ ካዩ የሐንስ ጋር አጣምረው የመጣውን ጠላት በመመከት ፈንታ እንደ ባዕድ ወይም እንደ ጉረቤት መሪ ላስታርቅ ማለታቸው በዛሬው ዘመን አስተሳሰባችን ግራ የሚገባ ነው። ነገር ግን፤ ካዩ ቴዎድሮስ ሞት ወዲህ ስለነበረው ሁኔታችን ባለፈው ያሠፈርነው የጽሑፍና የሰነድ መስተዋት፤ ባዩ ተክለ ጊርጊስ ጊዜ የሦስት ሰዎች (ተክለ ጊርጊስ፤ የሐንስ፤ ምኒልክ) መንግሥት እንደነበረ ሁሉ፤ አሁንም ምንም እንኳን የሐንስና ምኒልክ የበላይና የበታች ሆነው ለመተዳደር ቢሰማሙም፤ በዚህ ጊዜ የነበረው የኢትዮጵያ መንግሥት ለሁለት የተከፈለ መንግሥት መሆኑን በትክክል ያሳየናል። ሁለቱ ለየብቻ በቀጥታ የሚያስተዳድሯቸው አውራጃዎች ሲኖሩአቸው የሁለቱ የጦር ሠራዊት የተለያዩ ነበሩ። ዛሬ በ14 ከተከፈሉት ክፍለ ህገራት ውስጥ ሸዋ ወሎ፤ ሐረርጌ፤ አሩሲ፤ ሲዳሞ፤ ባሌ፤ ወለጋ፤ ኢሉ ባቦር ስምንቱ ይነሰ ይብዛ በንጉሥ ምኒልክ የቀጥታ ቁጥጥር ውስጥ ነበሩ። ወሎ አንዳንድ ጊዜ ከምኒልክ ወደራስ አርአያ፤ ከራስ አርአያ ወደ ባላባቱ ወደ ራስ ሚካኤል ቢዘዋወርም፤ የቀሩት ሰባቱ ከ/ሀገሮች እንኳን ዐፄ ዮሐንስ በቀጥታ ከሚቆጣጠሩዋቸው ከምድረ ባሕሪ፤ ከትግራይ፤ ከቤጌምድር በስፋትም በሕዝብ ብዛትም ይበልጣሉ። ስለዚህም በምጥዋና በአካባቢው መወረር ጉዳይ ከሁለቱ አቅዋም ያንደኛው ሞቅ ያለ ሲሆን የሁለተኛው ቀዝቀዝ ያለ ነበር።

በዚህ ምክንያት፤ የዶጋሊ ጦርነት በተካሄደበት ዓመት የንጉሥ ምኒልክ አሳብ ያተኮረው በለሙና በስፋፊው የሐረርጌ፤ የባሌ፤ የአሩሲ፤ የወላይታ ዘመቻ ጉዳይ ስለነበረ፤ ከርሳቸው ከሺ ኪሎ ሜትር በላይ ለሚርቀው ለበረሃማው ለሰሐጢ፤ ለዶጋሊ፤ ለዊዓና ለዙላ መያዝ እንዳይችሉ የሐንስና እንደ ራስ አሉላ ማሰባቸው ባይቀርም በነገሩ የተጨነቁበት አይመስልም። የዶጋሊንም ጦርነት ከግለሰቦችና ካዩ ዮሐንስም የሰሙት ከሐረርጌ ጦርነት መልስና አሩሲዎች ደግሞ ለራስ ዳርጌ አንገዛም ብለው ባወኩበት ሰዓት ስለነበር፤ ምኒልክ የሰሜኑን ጉዳይ የሚመለከቱት በሁለተኛ ደረጃ ነው ማለት ይቻላል።

የሆነ ሆኖ፤ ዐፄ ዮሐንስና ንጉሥ ምኒልክ ለመዝናኛው ጊዜ ተገናኝተው በውል ከተሰማሙበት ከ1870 ዓመተ ምሕረት ዝምሮ

እስከ 1880 ዓ. ም. ድረስ ልጅ ከልጅ አጋብተው፤ በተቻለ መጠን በሰላም የበላይና የበታች ሆነው የዐሥር ዓመት ጊዜያቸውን ካሳለፉ በኋላ፤ አሁንም ከዶጋሊ ጦርነት ወዲህ ዐፄ ዮሐንስ ወደ ሰሐጢ እስከ ዘመቱበት እስከ ግንቦት ወር ድረስ ምንም ሁለቱን የሚያጣላ ነገር ሳይገጥም ወይም ቢገጥምም ሁለቱም ተቻችለው ኖሩ። ንጉሠ ነገሥቱ ከሰሐጢ የጦር ግንባር ወደ ዐድዋ ከተመለሱ በኋላ ግን፤ ባንድ ወገን በሁለቱ ነገሥታት መካከል በጋብቻ ቀለበት ወዳጅነትን ፈጥረው የነበሩት ራስ አርአያ ስለሞቱና በተለይ ደግሞ በዚያን ጊዜ ያዩ ዮሐንስ መኳንንትም ከሰሐጢው መልስ፤ “ኢጣሊያኖችን ተላልከው ያመጡብን ንጉሥ ምኒልክ ናቸው” የሚለውን ወሬ እያጋነኑ ሰላውሩትና የሐንስም ይኸንኑ ወደማመን ስለቀረቡ፤ ከዚህ ጊዜ ዝምሮ በሁለቱ ነገሥታት መካከል የነበረው የወዳጅነትና የስምምነት መንፈስ ወደ ጠብና ወደ መወቃቀስ ሲለወጥ እናያለን። ከዚያ ወዲህ ግን፤ በሰሐጢ ግንባር ጣልያኖች፤ በሶሜናዊ ምዕራብ በኩል የደርቡሾቹ ወረራ ስለ አፋጠጠ፤ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትም ወደ መተማዘምተው ተሸንፈው መመለሳቸው ስለ ተሰማ፤ የሐንስ በምኒልክ ላይ የነበራቸውን ቂም በልባቸው እንደያዙ ምኒልክ ከነሠራዊታቸው ወደ ጉንደር ብቅ ብለው እንዲከላከሉ የትእዛዝ ጥሪ አደረጉላቸው።

[illegible]

ዐፄ ዮሐንስ እንግሊዞችን እየነቀፉ ለፈረንሣይ ፕሬዚዳንት ለገዢ ግፍሽ የጻፉት ደብዳቤ

(ሚኒስቴር ዳፌር ኤትራንገድር ሜምዋ ኤ ዶክተር አፍሪካ ፡ ፓሪ)

77. 223 : 17 2 :

ዐፄ ምኒልክ ፡ ዐፄ ዮሐንስና የኢጣሊያን መንግሥት ለማስታረቅ ያላቸውን አቋም ለኢጣሊያኑ ንጉሥ ለኡምቤርቶ ያስታወቁበት ደብዳቤ (ኦርኪቪዮ ስቶሪኮ ዴ ሶፒሬሶ ሚኒስቴሮ ዴልአፍሪካ ኤታሊኖና ፡ ሮማ)

ምዕራፍ ዐርባ

የደርቡሾች አጥቂነት—የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በደርቡሾች

መሸነፍ ፡ የጉንደር ዘረፋና ቃጠሎ

በሰሜን ምሥራቅ በኩል ፡ ባሄ የሐንሰና በኢጣልያኖች መካከል የነበረው የጦርነት ሁኔታ በዚህ ዐይነት እንዳለ በሰሜን ምዕራብ ኢትዮጵያ በኩል የደርቡሾች አጥቂነት እየባሰ ከመሔድ ላይ ይገኝ ነበር ። ዋናው የንቅናቄው መሥራች ማህዲ ቤህመድ ከሞተ ወዲህ ተከታዩ ከሊፋ አብዱላሂ የማህዲን የግዛትና የእስልምና ሃይማኖት የማስፋፋት ዓላማ በመከተል ፡ ግብጾችንና ቱርኮችን አስጨንቆ ካስወጣ ወዲህ የነበረው የጦርነት መፋጠጥ ከኢትዮጵያ ጋር ሆነ ። የመፋጠጡንም ሁኔታ ካባባሉት ምክንያቶች ዋነኞቹ ከዚህ በፊት ደጋግመን እንዳወሳነው ፡ በሔዊት ውል መሠረት እነ ራስ አሉላ የቱርኮችንና የግብጾችን ሕይወት ለማትረፍ ሲሉ ከደርቡሾች ጋር የመዋጋታቸው ሰበብ ነው ።

በ1878-79 ዓ.ም ላይ ብዙ ጊዜ ዐሄ የሐንሰ ከሞቁ ፡ ከደመቁ አብያተ መንግሥቶቻቸው ከመቀሌም ፡ ከዐድዋም እየመጡ ደብረ ታቦር በመቀመጥ በመተማና በጋላባት የደርቡሾችን ንቅናቄ በሩቁ ይቆጣጠሩ ነበር ። እንደዚሁም የዋጅራትን ፡ የራያና የአዘበዎችን ሽፍትነት ለመደምሰስ በአሸንጊ በሚገኙበት ጊዜ በተለይ የደርቡሾች ወረራ በጋላባት በሚገፋበት ወቅት ከአሸንጊ እየተመለሱ ብዙ ጊዜ ያቸውን በደብረ ታቦር ያሳልፉ ነበር ። በርሳቸውም ሥር በዚያ አካባቢ የነበሩትን አውራጃዎች ቤጊምድርን ልጃቸው ራስ አርአያ ፡ ጸለምትንና ሽሬን ራስ ሐጎስ ፡ ደምቤያን ሹም ደህና ፋንታ ያስተዳድሩ ነበር ። የቀረውም በደቡብ በኩል በዳሞት ፡ በአገው ምድርና በጭልጋ የነበረው ግዛት የጉጃሙ የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የግዛት ከፍል ነበር ።

በደርቡሾች በኩል ደግሞ ፡ በግብጾች ጊዜ ሳሊን ኢድሪስ የሚባለው የጋላባትን ወረዳ ሲያስተዳድር ቆይቶ ነበር ። የግብጾች ሥልጣን ከዚያ አካባቢ ሲነቀል መሐመድ ዋድ አርባብ የሚባለው የሳሊን ኢድሪስ ዘመድ ከደርቡሾች ይኸውም ማለት ከከሊፋ አብዱላሂ ተሹሞ ያስተዳድር ጀመር ።

በመተማ የደርቡሾች መግፋት በተሰማ ጊዜ፣ የወሎ እስላሞች ሽፍትነት እንደገና ስለ ተቀሰቀሰ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ከደብረ ታቦር ተነቃቃቸው ወደዚያ ሲያመሩ በጋላባትና በመተማ የነበሩት ደርቡሾች ምቹ ጊዜ ስለ አጋጠማቸው፣ ከወሰን ዐልፈው ደምቢያንና ጭልጋን ወረሩ። የደምቢያውም አስተዳዳሪ ሹም ደህና ፋንታ ከደርቡሾች ጋር በመዋጋት ሕይወታቸው ዐለፈ። * ዐፄ ቴዎድሮስ የተማሩ በት ስመ ጥሩው ገዳም ማኅበረ ሥላሴ በዚህ ጊዜ ተቃጠለ። ብዙም ሰው አለቀ።

በዚህ ጊዜ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ወሎ ውስጥ እንደነበሩ የጎጃሙን ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን ጠራቸውን ይዘው ሔደው ከደርቡሾች ጋር እንዲዋጉ አዘዙዋቸው። በሌላውም በኩል ራስ አርአያ (ልጃቸው) አምባ ጫራ ሆነው እንዲጠባበቁ ቀጥሎም ራስ ሐጎስ፣ ዋግሹም ገብሩ፣ ደጃች በረሄና ደጃች ሥዩም ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን እንዲረዱ አድርገው እርሳቸው ከወሎ ወደ መቀሌ ሔዱ። ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በልዩ ልዩ ምክንያት የነራስ ሐጎስ እርዳታ ሳይጨመርላቸው እስከ 100 ሺ የሚደርሰውን የገዛ ** ጠራቸውን ይዘው በአገው ምድር አድርገው ወደ ደምቢያ ተጓዙ። ከዚያም አልፈው በጥር ወር በታበረክ አላህ በኤል ኑር ዋድ ፉጋራ የሚመሩትን አንሳሮችን አሸነፉ። *** ከዚያም ዐልፈው መተማ ደርሰው በመሐመድ ዋድ አራብ የሚመሩትን ደርቡሾች አሸንፈው በደስታ ወደኋላቸው መለስ ብለው በደብረ ሲና ሠፈሩ።

የዚህን ሁሉ ወሬ ዋናው የደርቡሾች ጠቅላይ መሪ ከሊፋ አብዱላሂ ሲሰማ፣ በበኩሉ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን የሚወጋ ጦር አዘጋጅቶ የበላይ መሪ ሐምዳን አቡ አንጋ የሚባለውን ሾመ። በርሱም ውስጥ አህመድ ዐሲ አብዱላሂ ኢብራሂም፣ አልዚኪ ቴማል፣ አራቢ ዳፋ አላህ የሚባሉት የጦር አለቆች የየክፍል ጠራቸውን ይዘው ይገኙ ነበር። እነዚህ ሁሉ በደንብ ከተዘጋጁ በኋላ፣ በአቡ አንጋ እየተመሩ ከጋላባት ወደ ደምቢያ መጥተው ሣር ወሃ ከሚባለው ቀበሌ ሠፈሩ። በዚህም ጊዜ ጥር 10 ቀን 1880 ዓ.ም በንጉሠ ነገሥቱ ትእዛዝ

* ሹም ደህና ፋንታ ባደረገው የሐጎስ ትእዛዝ በሰናሂት በክሰላ ከደርቡሾች ተዋግተው የተከበቡትን ቴርኮችና ግብጾች ያዳኑ መሆናቸው ይታወቃል።

** ከነዚህ ውስጥ 2000ባለ ጠበንጃ መሆኑን ሰላጢና ውንጌት ያረጋግጣሉ።

*** አንሳሮ የደርቡሽ አንድ የገዳ ከፍል ነው። ደብረ ሲና የሚገኘው ከጎንደር ሰሜን ምዕራብ ሆኖ ርቀቱ ከጎንደር 38 ማይል ገደም ነው።

ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ገሥግሠው መጥተው ደርቡሾችን ሲገጥሙ፣ እነዚያ ቀደም ብለው ምቹ ሥፍራ ይዘው ይጠባበቁ ነበርና የመዝሙሪያውን ግንባር ቀደም የኢትዮጵያ ጦር በቀላሉ አሸንፈው ደጃኑንም በድንጉላ ፈረስ እያባረሩ ይወጉ ዝመር። ከዚያ የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጦር ፈራርሶ የማረኩትን ማርከው ጎንደርን ካጠፉ በኋላ፣ ሐምዳን አቡ አንጋ ወደ አገሩ ተመልሶ እንደ ደምቡ ከማረከው ውስጥ ከአምስት አንዱን እጅ ለራሱ አስቀርቶ የቀረውን ምርኮ ከነሰጧ ለከሊፋ አብዱላሂ አስረከበ። የምርኮኛው ቁጥር በደጃች ዘውዴ ገብረ ሥላሴ ጽሑፍ ገጽ (446) 3445 ሲደርስ በማርከስ ሐሮልድ ገጽ 101 እስከ 8፪ ተባዝቷል። ከ44 የጎንደር አብያተ ክርስቲያናት ውስጥ ዐርባዎቹ መቃጠላቸው በየመጽሐፉ ተጠቅሷል።

ስለዚህ ጦርነት ወደ ብዙ ሐተታ ሳይገቡ አለቃ ተክለ ሥላሴ የሚባሉት በራሳቸው በዘመኑ የጎጃምኛ እነጋገር ከሌሎች ያገራችን ጸሐፊዎች የበለጠ ከዚህ እንደሚከተለው ዝርዝር ይሰጣሉ።

“የጎጃም ሰው ያን ጊዜ ወደ ጦርነቱ ሲሔድ አዘን ትቶ ጠግቦ እንደ እንባቦው ምካ (የትምክህት ቃል) እየተናገረ ሔደ።

“አይታሰብም ምጣድ በግምጃ ዘንድሮ ደርቡሽ መትረፉን እንጃ”

እያለ ያቅራራ ነበር። “ያንን ሻግያ (ሻንቅላ) እንደ ፊተኛው እንደ ዱባ እየወጋን ጌጥ (ጊጤ) መጫወቻ እናደርገዋለን” እያለ ይዘባበት ነበር። ይሸሻል እንጂ አይገጥመንም ተብሎ ሰላይ በፊታውራሪ ተስፋዬ እግር እምስት መቶ ፈረሰኛ ወረደ... ወዲያው ጦር ሳይከት ማልዶ ድንገት ደረሰ። በዚህ ጊዜ ጀግናው ሁሉ ፈረሱን አቡቀዳዲ እያለበሰ ድንፋታና ፋክራ አደረገ...”

በማለት የጦርነቱን አጀማመር፣ የተዋጊውን በራስ የመተማመንና የመመካት መንፈስ ጸሐፊው ከገለጹልን በኋላ፣ ስለ ጦርነቱ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን አሥፍረዋል።

“በሊቀ መኳስ የተመኙ በንጉሥ አሳሳቹ እግር ጀግናው ሁሉ ወረደ። መጀመሪያ ነጋሪት ሲያገዛ፣ ቀንደ መለከት ሲያከላላ መድፍ ሲተኮስ፣ ስናድር (ጠመንጃ) ሲከተል፣ ደርቡሽ ሞኝ መስሎ እምስት ቁርጥ ሆኖ ተሰልፎ የአረር (ጥይት) በረዶ የአንድ ጊዜ ወላፈን ዝም ብሎ ተቀበለ። ከዚህ በኋላ እረባዳው መሬት ላይ ሆኖ አሻቅቦ አንድ ጊዜ ቢተኮስ፣ ጎጃሜን እንደ ምርት አመረተው

“የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ሠራዊትም እኩሉ ጀግና አይገጥሙም እያለ ገና በጉዳና ያላገጥ ነበረ። በዚህ ጊዜ በኋላ የቀረው ሠራዊት ተሰልፎ አንድ ጥይት ሳይተኩስ መጀመሪያ የወረደው ጦር ተፈታና ሽሽተ ሆነ። ደርቡሽም በድንጉላው (በጠገበ ፈረስ) እየተጋባ ሰይፋን መልጦ (መዞ) ተለቀቀው፤ (አባረረው) መሐጃ መድረሻ አሳጣው... ያን ጊዜ ንጉሡና ጳጳሱ ከገዳሙ ሆነው ጳጳሱ ሽሽተኛውን (የሚሸሸውን) እየገዙቱ ንጉሡ እየተኮሱ የአረር በረዶ ሲወርድ፤ ፈሪ ሚያ ሲጠበው ምድርና ሰማይ የዘረ ሲመስል፤ መምህር ካሣ የንጉሡን ጥላ ገትሮ እንደያዘ አረር በእጁ ላይ አረፈና በታተነና ሙረሰው። ከዚህ በኋላ በለው አባ ዳንዴ ንጉሡንና ጳጳሱን ተቆጣ። ሠራዊታችን ሲሸሽ እኛምን እናያለን አለ። ያን ጊዜ ንጉሡ ጉሉ በሚባል ፈረስ ጳጳሱ አቡነ ሉቃስ በሰጋጃ (ሰጋር) በቅሉ ወጥተው አመለጡ። ራስ በዛብ ህና ራስ ደረሰ፤ በለው አባዳንዴ፤ ብሩ አባጉሉ፤ ይመር ፋንታ ልጅ ቢረሳው እየዞሩ ከደርቡሽ ጋር እየተዋጉ ንጉሡንና ጳጳሱን በዳንገር በር * ይዘው ወጡ። ... ሕዝቡ በፈረስም በበቅ ሉም፤ በእግርም ሲሸሽ እግረኛውን ቃታ እያስጨነቀው ሳን ባው በጉርሮው እየተወተፈ በየመንገዱ እየወደቀ ደርቡሽ ተጫ ወተበት።”

እያሉ የጦርነቱን ሁኔታ በዚህ ዐይነት ከዘረዘሩ በኋላ፤ በዚህ ቀን ጦርነት፤ በለው ተክለ ሃይማኖት የሚባሉት የንጉሡ ልጅ፤ ዳሰው በሚባል ፈረሳቸው ሆነው ከደርቡሽ መካከል ገብተው ብዙ ገድለው አምስት የሰናድር ጠበንጃ ማርከው ወደ ሠፈር ሲመለሱ፤ ንጉሡም ጳጳሱም ሁሉም ሸሽተው ሰላገኙዋቸው፤ “እኔን እንመለስ ሳይሉ ለሞት ዳርገው ራስ በዛብህን ይዘው ጥለውኝ ሐዱ” በማለት ብዙ ቀን ከአባታቸው (ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት) ጋር ተኳርፈው መሰን በታቸውን፤ በተደረገው ጦርነት ደጃች ካሣ፤ ደጃች ይማም ካሣ፤ ፈታውራሪ እሸቱ፤ ፈታውራሪ ንጉሤ፤ ፈታውራሪ ረታ፤ ፈታውራሪ ይልማ፤ ጸሐፊ ትእዛዝ አለቃ እሸቱ፤ ቀኛዝማች ለማ፤ ባለምባራስ ጋርጠው በጀግንነት እየተዋጉ ከጦሩ ሚያ ወድቀው መሞታቸውን ተክለሥላሴ አብራርተው ገልጸውታል።¹ ከሱዳኖቹ ወገን 519 ሲሞቱ፤ 563 መቁሰላቸውን አቡ አንጋ ለአሚር አብዱላሂ በጻፈው ራፖር አመልክቷል።

* ዳንገል በር በማና ባሕር በስተደቡብ በደብረ ግይ ምሥራት ይገኛል።

1 የእጅ ጽሑፍ ገጽ 131-132

ጸሐፊው ከዚህ አያይዘው ጽሑፋቸውን በማራዘም፤ ድል እድራጊው አቡ አንጋ ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት መኳንንት ውስጥ የ12 ሰው ጭንቅላት ቆርጦ ለሱዳኑ መሪ ለአሚር አብዱላሂ ሰለባላክ። የቀረውን ምርኮ እየነጻ ጉንደር ገብቶ ቤተ ክርስቲያን ግቃጠሉን፤ ብዙ ክርስቲያን ማረፋን፤ የተረፈውን ምርኮኛ እየነጻ ወስዶ በምርኮ ካገኘው ከ30,000 ብር ጋር ወስዶ አምዱርማን ለነበረው አለቃው ለአብዱላሂ ማረከቡን፤ ከሊፋ አብዱላሂም አቡ አንጋን አመስ ግና ከተማረኩት ቤት ወይዛዝርት ውስጥ ቆንገዎቹን ለራሱ በዕቁባ ትነት አስቀርቶ፤ የቀሩትን ጉንጫቸውን እያስተላተለ ባሪያ ሆነው መሸ ጣቸውን ከተማረኩት ቤት ወይዛዝርት ውስጥ የራሳቸው የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ልጅ ምንትዋብ አዳል የምትባለው ባለቤቷ ደጃች ጀምረው ሲሞቱ፤ እሷ ተማርካ ሳለ በእስላም እጅ አልበላም ብላ (አል ሰልምም ብላ) በችጋር እንደ ሞተችና ከመሞቷም በፊት፤

“ጉጃም የምትሔዱ እንደኔ እማትቀሩ
እርኩስ እርማ ሞተች ብላችሁ ንገሩ”፤

ብላ እንደ ገጠመች ዘርዘረዋል።

ሌሎች የገጠሙት ደግሞ፤

“ዛር ወፃ ከሚዳው የተዘራ አዝመራ
አጫጁ ደርቡሽ ነው ሰብሳቢው አሞራ

አትከለክልሞይ (ተክለ ሃይማኖት) ይዘህ አለንጋህን
አሞራ (ደርቡሽ) ሲበላው የገዛ ገላህን (ምንትዋብን)” የሚል ነው።

የሆነ ሆኖ ሐቱን ስንመለከተው፤ ባለፈው ጊዜ በኢትዮጵያ በተለይ በወሎና በአካባቢው የነበሩት እስላሞች በ1870-75 ዓ.ም. ላይ በግዴታ ክርስትና እንዲነሡ ተብሎ በታወጀው መሠረት የፈራው ክርስትና በመነሣት ሕይወቱን ሲያተርፍ እምቢ ባለው የእስላም ተወላጅ ላይ እስራት፤ መቆረጥ፤ ግድያ፤ ሰደት እንደ ደረሰበት አሁን ደግሞ የዚያ ቆቃል በደርቡሾች መነሣት፤ በንጉሥ ተክለ ሃይማኖት መሸነፍ፤ በክርስቲያኖች ላይ የሞትና የሰደት መከራ ደርሶባቸዋል ማለት ነው።

ስለ ጦርነቱ አገማመርና አፈጻጸም ግን፤ ተክለ ሥላሴ እንዳሉት ጦሩ ከመሸነፍ የደረሰው፤ እናሸንፋለን ብለው ጉጃሞቹ ትምክህት

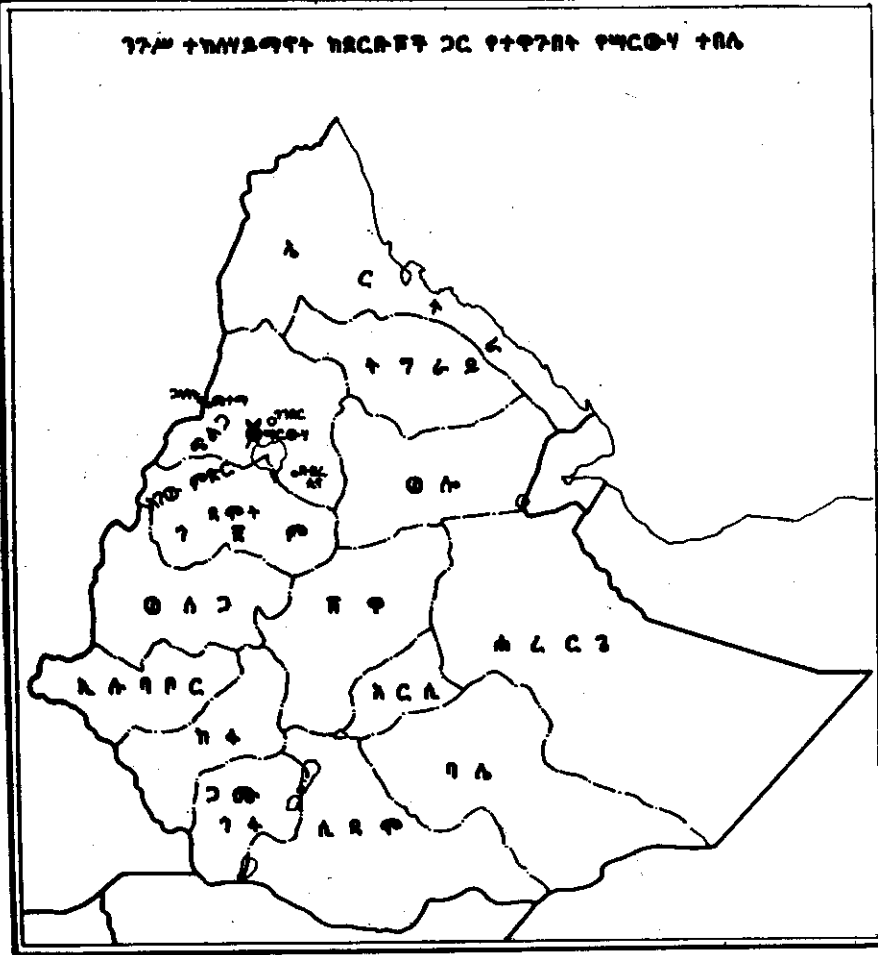
1 በሌላ ጽሑፍ “የምትሔዱ ሰዎች የምትሻገሩ፤ ድመት በልታ ሞተች ብላችሁ ንገሩ።” “ደላል። ተጿ. መ.፤ የኢት. ታሪክ ካኔ ተምድርስ እስከ ተ.ጋ.ሥ፤ ገጽ 81

በግብዓታቸው ብቻ ሊሆን አይችልም። ማንም ጦር ወደ ዘመቻ ሲሔድ አሸንፋለሁ ብሎ ማመንና መፎከርም መሸለልም ባህል ነው። ነገር ግን በተለይ የአየር ኃይል በሌለበት ዘመን፣ ብዙ ጊዜ ጠላቱን ላጥቃልበቀል ብሎ ወደፊት በሚገመግሥ ጦር ላይ ምሽግ መሸጐ ወይም በተፈጥሮ እንደ ዲብ ወይም እንደ ቋጥኝ ያለውን ምቹ ሥፍራ በቅድሚያ ይዞ በልቡ ተኝቶ ጣቱን እጠበንጃው ምላጭ ላይ አድርጎ በተከላካይነት የሚዋጋ ጦር ብዙ ጊዜ አሸናፊ ሆኖ ይገኛል። ዐፄ ዮሐንስ በመተማየተሸነፉት፣ ዐፄ ምኒልክም ኢጣልያኖችን በዐድዋ ያሸነፉት በዚህ ዕቅድ ነው። ጦሩን ፈልጎ ከሚሔደው ብዙ ጊዜ የሚቀበለው አሸንፎ ይገኛል።

በተረፈ ስለዚህ ጦርነት የነጋድራስ አፈወርቅ አጻጻፍ ከአለቃ ተክለ ሥላሴ አጻጻፍ ለየትና አጠር ብሎ እንደዚህ ይላል።

“... የዚህን ጊዜ ዐፄ ዮሐንስ ሰሐጢ ላይ ከኢጣልያ ጋር ተሰላልፈው ነበረ * ደርቡሽ ዐፄ ዮሐንስ መያዛቸውን (መጠመዳቸውን) አይቶ ወደ ጉንደር ገፋ አጤ ዮሐንስ ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ውረድና ከደርቡሽ ተዋጋ ብለው ላኩ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ግን የደርቡሽን ብርታት አይተው ዛሬ የመጣው ደርቡሽ ለኔ የሚቻል አይደለም ብለው ላኩ። እንዲህ ማለትህ ፈርተህ ነው ውረድና ተዋጋ ብለው ላኩባቸው። ምንም ነገሩን (መሸነፋቸውን) ቢያውቁት በኔ ምንም ፍርሐት የለብኝ እስትሞት እዋጋለሁ ብለው ተዋጉ ድል ሆኑ ሰውም አለቀ እርሳቸውም ሸሽተው አመለጡ።”

ከዚህም አያይዘው የንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን ድል ሆነው መሸሻቸውን ዐፄ ዮሐንስ በሰሙ ጊዜ፣ “እንኳን እግዚአብሔር ከሞት አዳነህ” በማለት ፋንታ፣ “ፈክረህ ወርደህ ተሸንፈህ ሰውን አስፈጀህ” ብለው እንደ ቀቆጧቸውና በዚህም ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት መቀየማቸውን፣ ከዚህ በኋላ ንጉሠ ነገሥቱ እባክህ ደርቡሽ መጥቶ ቤተ ክርስቲያን ሲያቃጥል ታቦት ሲያረክስ ዝም አትበል፤ ለኔ እልልም ስለ ሃይማኖትህ ሰላገርህ ብለህ ተዋጋ ብለው ለምኒልክ መላካቸውን ምኒልክ ከወሎ ገሥግሠው ወደ ጉንደር በሔዱ ጊዜ ደርቡሽ ጉንደርን አቃጥሎ ወዳገሩ መመለሱን ያረጋግጣሉ።¹

* ገና እጉዞ ላይ ነበሩ እንጂ በዚህ ጊዜ በሐጢ አልደረሱም።
1 አፈወርቅ ገብረ ዮሱስ፣ ጳጉሜ ዐፄ ምኒልክ፣ ገጽ 48-49

ኢጣሊያኖች ለማስፈራሪያነት ባዩር የተሞላ ኳስ ወደ ሰማይ ሲለቁ

ምዕራፍ ዐርባ አንድ

በዮሐንስና በምኒልክ መካከል የተዳረገው ጠብ—የንጉሥ ምኒልክ ጉዞ

ወደ ወሎና ወደ ቤጌምድር—ታላቅ ሰልፍ በአዘዞ

የእንግሊዝ መንግሥት፡ ለራሱ ጥቅም ሲል ለወገኑ ለኢጣሊያ መንግሥት አድላዊ በመሆኑ በእንግሊዝ መንግሥት መላክተኛ በሰር ዜራልድ ፖርታል እማካይነት የተጀመረው የግልግል ሁኔታ ሲሳካ አልቻለም። በዚህ ጊዜ በተደራቢ የምኒልክን አስታራቂነት ዐፄ ዮሐንስም፡ የኢጣልያ መንግሥትም በይሉኝታ ምክንያት ከመዠመሪያው ላይ ባይገፉትም ሁለቱም ዋጋ እንዳልሰጡት ይታወቃል። ለፈረንሳይ መንግሥት ፕሬዚዳንት ለገፍል ግሬቪ ዮሐንስም ምኒልክም የላኩት የስሞታ ደብዳቤ ፈረንሳይና እንግሊዝ ባላቸው የቅኝ አገር የአያያዝ ቅራኔ ምንም ዋጋ ሊያስገኝ አልቻለም። የጀርመኑ ጠቅላይ ሚኒስትር አቶን ቢስማርክ የእንግሊዝን አስታራቂነት ለመገፋፋት በክሪስፒ በኩል ያደረገው ጥረት ዋጋ አላገኘም።

ስለዚህ፡ ከዚያ ወዲህ ያለው ዝግጅት ለጦርነት ብቻ ሆነ። የጦሩም ግምባር በሰሜን ምዕራብ ከደርቡሽ፡ በሰሜን ምሥራቅ ከኢጣልያ ኖች ጋር ስለሆነ፡ ወደ ሰሜን ምሥራቅ ለመዝመት ንጉሠ ነገሥቱ ሲዘጋጁ ለምኒልክ ባለፈው ጥሪ ባደረጉ ጊዜ ንጉሡ፡ “በየዳር አገር የተበተነው ጦራ እስኪሰበሰብ ድረስ የዕርቁን ጉዳይ ልምክር” ብለው ለዚህ አቡነ ማቴዎስን፡ ደጃች መሸሻን፡ ቢቶደድ አጥናፌን መላ ካቸው ይታወሳል። ስለነዚህ መልእክት ያገራችን ጸሐፊዎች ብላቴን ጌታ ጎሩይና አቶ አጥሜ እንዳሠፈሩት፡ ንጉሠ ነገሥቱ አቡነ ማቴዎስን ብቻ ተቀብለው ሲያነጋግሩ ሁለቱን እንደ ሰላይ አድርገው ፊት ነሥተው ሳያነጋግሩዋቸው እንደቀሩ፡ በመጨረሻም ሁለቱን መኳንንት ወዳገራቸው ሲመልሱ አቡኑን ይዘው ወደ ሰሐጢ እንደ ተጓዙ ሲገልጡ፡ በውጭ አገር ጸሐፊዎች በተለይም በኢጣልያኖቹ ሰነድ ላይ ንጉሠ ነገሥቱ ምንም እንኳን አቡኑን በሁለተኛው የጉዞ ጊዜ ማስቀረታቸው የተረጋገጠ ቢሆን፡ ሁለቱን መኳንንት በደንብ እነጋግረው በአቡኑና በደጃች መሸሻ እጅ ስለዕርቁ ጉዳይ ለምኒልክ የላኩትን ባለፈው ምዕራፍ አንብበናል። ምናልባት የመልእክቱ መመላለስ

ሁለት ጊዜ ሆኖ የመዝናኛው ጊዜ መልእክት በደህና ተከናውኖ በሁለተኛው ጊዜ ለምኒልክ አስታራቂነት ልዩ ልዩ ትርጉም እየተሰጠው ይኸውም ማለት፡ “ጣልያኖችን ስበው ያመጡ ምኒልክ ናቸው፡ አሁንም ለጦርነት ቢጠሩ ጦራ አልተሰበሰበልኝም ያሉት ለምክንያት ነው” እየተባለ፡ ባዲ ዮሐንስ ቤተ መንግሥት የሚነፍሰው ወሬ ስለገነነ፤ በመጨረሻው ላይ ንጉሠ ነገሥቱ ወደ ማመን ደርሰው ለምኒልክ እንደ መዝናኛው ጥሪ ሳያደርጉ ከሸዋ ሁለተኛ ጊዜ ወደ ትግራይ የተመለሱትን አቡኑን እንደያዙ ወደ ሰሐጢ ጉዟ ቸውን ዝምረዋል ማለት ነው።

ብዙ የውጭ አገር ጸሐፊዎች በተለይ ኢጣሊያኖች በንጉሥ ምኒልክ ቤተ መንግሥት የኢጣሊያን የወራሪነት አቅዋም አበክረው የሚቃወሙና ዐፄ ዮሐንስን በስሜት የሚደግፉ እንደነበሩ ጽፈዋል። እነዚህም የንጉሡ ባለቤት ወይዘሮ ጣይቱ፣ ወንድማቸው ደጃች ወሌ፣ የአገውምድሩ ተወላጅ ደጃች መንገሻ አቲከም፣ ደጃች መሸሻ ሰይፋ፣ የደጃች ገርማሜ ልጅ ደጃች መኩሪያና ብዙ የቤተ ክህነት አለቆች ነበሩ። የመኳንንቶቹ ዮሐንስን ደጋፊነት በግልጽ አይታይም እንጂ የሊቃውንቱ ዐፄ ዮሐንስን መውደድ ዕውቅ ነበር። የእነዚህም አደጋገፍ ከፖለቲካው ይዞታ ይልቅ በሃይማኖት በኩል ዮሐንስን ስለተዋሕዶ ሃይማኖት የነበራቸውን መንፈሳዊ ቅንፃትና ምኒልክ በዚህ ረገድ ያሳዩ የነበሩትን ቸልታና ገለልተኛነት እያነጻጸሩ በመገምገም የአንኮበር አለቆች ሳይቀሩ፡ “ሐቀኛ የተዋሕዶ ክርስቲያን ንጉሥ ማለት ዐፄ ዮሐንስ ናቸው። የእኚህ (የምኒልክ) ይዘታቸው አይታወቅ፡ ሁሉ እንደ ሃይማኖቱ ይኑር ባይና የካቶሊክ ሃይማኖት ያለውን ፈረንጅ የሚያቀራርቡ ናቸው” እያሉ ውስጥ ውስጡን ያመነበር። በፊተኛው ጊዜ ከደጃች መሸሻ ሰይፋና ከወይዘሮ ባፈና ጋር እያደሙ ወዳጄ ዮሐንስም ይላላኩ እንደ ነበር የታወቀ ነው። ምናልባት ከነርሱም ጋር በአሳብ የተደረሱ መኳንንት ይኖሩ ይሆናል። እንዲያውም አልፈው ተርፈው እነዚህ የአንኮበር ታላላቅ የአድባራት ሊቃውንት በፊታቸው ተሰብስበው፡ “ሃይማኖትም ተዋሕዶ መሆኑን አላወቅነውምና ይገዙታልን” የሚል ጥያቄ አቅርበውላቸው “እኔ ከናንተ ካባቶቼ ከተዋሕዶ ሃይማኖት የተለየ የለኝም” ብለው ተገዝቱ (ማሉ) ይባላል።

በእነዚህ መኳንንትና ሊቃውንት አንጻር አብዛኞቹ መሳፍንትና መኳንንት ምኒልክን ከልብ የሚወዱ፣ እስከ መጨረሻ ለንጉሣቸው ታማኝ የሆኑ፣ የምኒልክ ሰዮሐንስ መገበር ቅር የሚላቸውና ውሊየ የሚያምራቸው እንደ ራስ ጉበና፣ እንደ ደጃች መኩንን፣ እንደ ደጃች ወልደ ጊዮርጊስ፣ እንደ ደጃች ወልደና ሌሎችም ተሰማ ናደው፣ በሻህ

አቦዩ፣ አጥናፈ ገበየሁ ይገኙ ነበር። ከዚህ በፊት ስማቸውን የጠቀስ ነው የጉጃሙ ጸሐፊና ሠዓሊ አለቃ ተክለ ሥላሴ የዚህን ጉዳይ ሲያወሱ እንደዚህ ብለዋል። “... የሸዋ ሰው ጉልበት እየተሰማው እንደዋጋ የሰጠ (ሰሰጠ) ይሰጠው ለትግራይ አንገብር እያለ ንጉሥ ምኒልክን ያውክ ነበር። ንጉሥ ምኒልክ ግን የመነሻውን ጊዜ ዐውቆ ዝም ብሎ እስተጊዜው ሲገብር ኖረ።”¹

ዮሐንስና ምኒልክ በ1870 ዓ.ም የበላይና የበታችነታቸውን በዕርቅ ጨርሰው ከዚያም ወዲህ ልጅና ልጅ አጋብተው በስምምነት በነበሩበት ለዓት ምኒልክ እየተጠሩም ሆነ በራሳቸው ፈቃድ ወደ ደብረ ታቦርና (ቤገምድር) ወደ ቦሩ ሜዳ (ወሎ) ብዙ ገጸ በረከት ይዘውና ብዙ ሠንጋ እያስነዱ ከንጉሠ ነገሥቱ በሚገናኙበት ጊዜ፡ ዐፄ ዮሐንስን የተከተሉት የትግራይ መኳንንቶችና ወታደሮች፡ “ይኸን ሁሉ ከኛ የሰለጠ ወታደር ይዘው እንዴት አይዋጉም? ለምን ይገብራሉ?” እያሉ ምኒልክን ማግታቸውን ሌላው ጸሐፊ አቶ ዐዕመ ጊዮርጊስ (አጥሜ) ጠቅሰውት የነበረው ይታወሳል።²

ነገር ግን አፈወርቅ “የሸዋ ሰው እንዋጋ... ሲል ዐጤ ምኒልክ ጊዜያን እየጠበቁ ዝም ብለው በገዢነቸው ይሸኙት ነበር” እንዳሉት፡ በጠባያቸው ደመ በራድ ታጋሽና አመዛዛኝ የነበሩት ምኒልክ የግራቀኙን አባባል እያዳመጡ፡ “አንተም ተው ያንተም እውነት ነው፤ ነገር ግን...” እያሉ በፖለቲካ አነጋገር ከበሰሉት የሽማግሌ አባቶች ከነራስ ዳርጌ፡ ከነፈታውራሪ ሀብተ ማርያም (የዘቆላው) ከነአዛዥ ወልደ ጸድቅ (ያንኮበሩ) ከፈረንጁም ሳይቀር እየተመካከሩ፡ ባንድ ወገን ኃይላቸውን እያጠነከሩ፡ በሌላ ወገን ካፂ ዮሐንስ ጋር የነበራቸው ግንኙነት ፈጽሞ እንዳይበላሽ “እንዋጋ ይዋጣልን” እያሉ የሚወተውቱትን በትዕግሥት እያበረዱ ጊዜያቸውን በመጠበቅ ቆዩ። የኢጣልያ ጦር ምጥዋ የመውረዱ ወሬ ሳይሰማ ሐረርጌን ለመያዝ በሚዘጋጁበት ወቅት በ1878 ሰላጣልያ ንጉሥ በጻፉት ደብዳቤ ላይ፡ “ካባቴ ከወዳጄ ካፂ ዮሐንስ ታረቅን አንድ አካል አንድ አምሳል ሆንን” ብለዋል። ከዚያ ወዲህ ነገሩ እየተለዋወጠ ሔደ።

አሁን ወደ ወሎ ለመዝመት፣ በሚዘጋጁበት ጊዜ፡ በየዳር አገር ያለው ጦር ተሰብስቦ ሳያልቅ በመካከሉ የፈንጣጣ በሽታ ተነሥቶ ብዙ ሰው ፈጀ። ከእነዚህም መካከል ብዙ ጊዜ ባዲ ዮሐንስ ደጋፊነት

1 የእጅ ጽሑፍ ገጽ 133
2 አቶ አጥሜ፣ የጋላ ታሪክ፣ ገጽ 155

የዙፋን ባላንጣቸው ሆነው የቆዩት ደጃች መሸሻ ሰይፉ በመጨረሻ በራስ ዳርጌ አግካይነት ታርቀው ከገቡ በኋላ በዚህ በፈንጣጣ በሽታ ታመው በታኅሣሥ 7 ቀን 1880 ዓ.ም. ሞተው አዲስ አምሮ ተሠርቶ በተመረቀው በእንጦጦ ማርያም ቤተ ክርስቲያን ተቀበሩ። ይኸውም ምኒልክ ለዘመቻ ከመነሣታቸው ከ11 ቀን በፊት ማለት ነው። ከዚህም ትንሽ ቀደም ብሎ እቴጌ ጣይቱ ታመው የንጉሡ እክ ስትና የራስ መኩንን እናት ወይዘሮ ተናኘ ወርቅ በነሐሴ ወር መጨረሻ 1879 ሞተው በቤተ መንግሥቱ ሐዘን ነበር።

ከዚህ ሁሉ በኋላ በየዳር አገር የነበረው ጦር በከተት ዐዋጅ ይነስ ይብዛ ከተሰበሰበ ወዲህ በታኅሣሥ 18 ቀን 1880 ዓ.ም. ለከተማና ላገር ጥበቃ በዚህ ጊዜ ጤንነታቸውን መልሰው ያገኙትን ባለቤታቸውን እቴጌ ጣይቱንና ራስ ጉበናን ትተው ከ120.000 እስከ 130.000 የሚደርሰውን ጦራቸውን ይዘው ከእንጦጦ ተነሥተው ምስር ምድር ሠፍረው ሳሉ፤ ከርቀት የተነሣ ወደኋላ ዘግየት ብለው የነበሩት ደጃች መኩንን ከሐረርጌ አሚር አብዱላሂን ይዘው ስለ መጡ ታላቅ ደስታ ሆነ። ከዚያ አልፈው በታኅሣሥ 23 ቀን ደብረ ብርሃን ከተማ ደርሰው የሁለት ቀን ዕረፍት ካደረጉ በኋላ በጥር 22 ቀን ተሁለደሬ (ወሎ) ገቡ።¹

በላቴን ጌታ ኅሩይ ቁጥር ሳይጠቅሱ የሠራዊቱን ብዛት ለማመልከት በደፈናው፤ “የተከተላቸው ሠራዊት እጅግ ብዙ ነበርና ሠፈሩ ከአርዲቦ ባሕር እስከ ሐይቅ ባሕር ደረሰ” ሲሉ፤ ጸሐፊው ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ በበኩላቸው፤ “የሠፈሩ ብዛት ከአርዲቦ ባሕር እስከ ቀይ ባሕር ነበር” ያሉት። በቃለ አጋኖ ወይም የሥፍራውን ርዝመት ባለማወቅ ስለሚመስል የሚታመነው የብላቴን ጌታ ኅሩይ እርባል ነው።²

በእርግጥም ንጉሥ ምኒልክ በዚያን ጊዜ ያስከተሉት ጦር በቁጥር ብዛት ብቻ ሳይሆን በጥራትም ጭምር ዝግጅቱ የላቀ ነበር። በወታደር፣ ባለቆቹና በንጉሡ መካከል የነበረው የግንኙነት ሥነ ሥርዓት ከመቸውም የጠነከረ ነበር። ወደኋላ አሳባችንን መለስ አድርገን ሁኔታውን ስንመለከተው፤ መቸም ምኒልክ ከመቅደላ አምልጠው

ሸዋ ከገቡበት ጊዜ ከ1857 ዝምሮ እስከዚህ እስከ 1880 ዓ.ም. ድረስ በ23 ዓመታት ውስጥ ከአቶ በዛብህ ጋር ባጋዲሎ ካንጉሥ ተከለ ሃይማኖት ጋር በእምባቦ፣ ከአሚር አብዱላሂ ጋር በጨለንቆ ሐረርጌ ባደረጉዋቸው ጦርነቶች ሁልጊዜ ድልን ስለ ተቀዳጁ፤ ይህ ሁኔታ ግዛታቸውን ከማስፋትና የሠራዊታቸውን አቅዋም ከማጠናከር በቀር አላዳከመውም። የደቡብንም ክፍል በባሰው ራሳቸው እየዘመቱ፤ በቀሪውም የጦር አለቆቻቸውን እየላኩ፤ የግራኝ አህመድ መነሣትና የጉንደር መንግሥት ከሥፍራው መራቅ አግዞአቸው ከኢትዮጵያ ማዕከላዊ መንግሥት ቁጥጥር የወጡትን ነገዶች ከነአውራጃቸው ወደ እናት አገር ሲመልሱ፤ ያገር ተወላጆቹ የያዙት የጦር መሣሪያ እንኳሰና ጦር፣ ጉራዴና ጩቤ ስለነበረ፤ በጠበንጃና በጥይት ከሚያሳምናቸው የደረጀ ጦር ጋር ምንም ያህል የመቋቋም ኃይል ስለአልነበራቸው የምኒልክን የጦር ቁጥር ሊቀንሱ አልቻሉም።

በዚህ ፈንታ እነዚህ አዳዲስ አውራጃዎች ከገበሩ በኋላ ካንጉሥ ምኒልክ አለቃና ጭፍራ ከመካከላቸው እየመለመሉ በሹመት፣ በማዕረግ ስምና በሽልማት እያሳደጉ ከውጭ አገር በግዥም በሰጦታም በሚያገኙት የጦር መሣሪያ እያስታጠቁ የጦር ሠራዊታቸውን ቁጥር ከቀን ወደ ቀን ለማበርከት ችለዋል። ከነዚህ አውራጃዎች በሚገኝ በቡና ሀብት፣ በወርቅ፣ በዝሆን ጥርስ ሽያጭ፣ በቀንድና በጋማ ከብት ረገድ ሀብታም ሆነዋል። በዚህ ሀብትና በተወዳጅነት የጉጃምን፣ የቤገምድርን፣ የወሎንና የትግራይን ተወላጅ ሳይቀር እየላኩ በውስጣቸው በማሳደር ሁኔታው ንጉሠ ነገሥቱን እስከ ማሥጋት ደርሷል።

ከላይ በተመለከተው ዐይነት ተዘጋጅተው ከነሠራዊታቸው ቦሩ ሚዳ ላይ እንዳሉ፤ “እርስዎን ለመርዳት ጣልያንን ለመውጋት ልምጣ” ብለው ወዳጄ የሐንስ ላኩ። ከንጉሠ ነገሥቱ “ለኢጣልያን ጦር እንሰንፍም። ይልቅስ ደርቡሽ በመተማ አለና ጉንደርን እንዳያቃጥለው ዐይንህን ወደዚያ አድርግ። ንጉሥ ተከለ ሃይማኖትንም በቤገምድር ተቀምጦህ ጠብቅ ብዬቀለሁ” የሚል መልስ እንደ መጣላቸው አቶ ዐጥሚ ገልጸዋል። ቀጥለውም ንጉሠ ነገሥቱ ምኒልክን ወደኔ አትምጣ ያሉዋቸው ምናልባት ከኢጣልያ ጋር ዱለት (መመሳጠር) እንዳላቸው ብለው ሠግተው ስለነበረ መሆኑን፤ በዚህ ጊዜ ደርቡሽ ከመተማ ወደ ደምቢያ (ሣር ውፃ) መጥቶ ከንጉሥ ተከለ ሃይማኖት ጋር ተዋግቶ ማሸነፉን፤ ጉንደርን ማቃጠሉንና ሰውንም መፍጅቱን አቶ ዐጥሚ ጽፈዋል። ምኒልክ የንጉሥ ተከለ ሃይማኖትን መሸነፍ ሲሰሙ፤ ከቦሩ ሚዳ ወደ ቤገምድር መገሥገሣቸውን ከዚያም ወደ ጉንደር ወርደው በአዘዘ ሠፍረው ከሠራዊታቸው ብዛት የተነሣ ሠራዊታቸውን ባንድ ጊዜ ማሰለፍ ስለ አልቻሉ፤ ሁለት ጊዜ አሰልፈው

1 እ.ት. ገ/ሥላሴ፣ ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ፣ ገጽ 148-150 ብ.ጌ.ኅሩይ፣ ከንግሥተ ሳባ እስከ ዐድዋ ጦርነት፣ የእጅ ጽሑፍ ገጽ 138፤ አፈወርቅ፣ ዳግማዊ ዐጼ ምኒልክ ገጽ 50።

2 የአርዲቦ ሐይቅ፣ ከሐይቅ እስጢፋኖስ ርቀቱ እስከ 10 ኪሎ ሜትር ይደርስ ይሆናል።

ያንደኛውን ሰልፍ ሁኔታ በአቅራቢያው የነበሩት ደርቡሾች በሰላዮችቸው በኩል ተገንዝበው ግድነታቸውን ዘርዘረዋል።¹

በጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ መጽሐፍ ከወሎ ሳይነሡ “ከወሎ ለቅላቃ በመለስ ሚያዝ ወንዝ ድረስ ያለህ ሰው፤ ሠራዊት ቢራብ ብኝ እህል ለምኘሃለሁና ጓዝህን ከብትህን ይዘህ ተነሣልኝ፤ ወታደር እህል ፈትጀልሃለሁ፤ ልብሰህ ከብት አትንካ” የሚል ዐዋጅ አድርገው ወደ ዜገምድር መጓዛቸውን፤ በዚሁ ጊዜ የንጉሥ ተክለ ሃይ ግናትን በደርቡሾች የመሸነፍ ወሬ ሲሰሙ በየካቲት 6 ቀን ወር ጣየ፤ በ18 ቀን ዋር መስፈራቸውን፤ ከዋር 12 ቀን ተጉዘው በመጋቢት 1 ቀን ደብረ ታቦር መግባታቸውን፤ በደብረ ታቦር 19 ቀን ቆይተው በሚያዝያ 11 ቀን እዘዞ ደርሰው ከሠፈሩ በኋላ ከሚዳ ላይ ወጥተው ሠልፍ ሲያሳዩ መዋላቸውን፤ ከሠልፋ ላይ መኳንንቱም ወታደሩም እየፍከረ ግባት ቢተኩስ ድምጡ (የጥይቱ) ሳያቋርጥ እንድሰዓት መቆየቱን፤ በዚህ ጊዜ ደርቡሽ ከሚዳ ላይ ወጥቶ መዋጋቱን ፈርቶ ከዚያም ካለበት (መተማ) በታ ምሽጉን ብቻ ማጠናከሩን ገልጠዋል።²

መቼም ያገራችን ጸሐፊዎች የሚጽፉት ሁሉ፤ በመሠረቱ ሲስ ግግ ባንዳንድ ዝርዝር ሁኔታ ይለያያል። አንዱ የተወውን ሌላው፤ ሌላው የተወውን አንዱ ይጽፈዋል። ነጋድራስ አፈወርቅ ገብረ ኢየሱስ የዚህን ጉዳይ ሲያወሱ እንደዚህ ብለዋል። “ዐጤ ምኒልክ ከወሎ ገሥግሠው ወደ ጉንደር በሔዱ ጊዜ ደርቡሽ ጉንደርን እቃጥሎ አገሩን (ወደ አገሩ) ገባ። ደርቡሽና ዐጤ ምኒልክ ግን፤ ነገር ለነገር ተዋውቀው ነበር አስቀድመው። ለሁሉም ነገር ዐጤ ምኒልክ እዘዞ ላይ ሠራዊትዎን (ሠራዊታቸውን) ሁሉ አሰልፈው አዩ። ስልፋ አምሮ ሠራዊቱ በዝቶ እንኳን ደርቡሽ ይቆምለት ላጤ የሐንሰም ሠራዊት ቢሆን በግርግው ብቻ አለመድፍና አለነፍጥ የሚያንቀጠቅጥ ነበር። ዐጤ ምኒልክ ያን ሁሉ ሰልፍ በፈረሰ ሆነው ዳር እስከ ዳር እየቃኙ አዩ አዩና ከልብዎ በደረሰ ጊዜ ቀኝና ግራውን በዘንግ እያሳዩ በዚህም ቢመጣ (በመታግ) በኩል ደርቡሽ በዚህም ቢመጣ በትግራም በኩል ዐፄ ዮሐንስ (ውሎህ እንዲህ ነው በዚህ በኩል ትዋጋለህ) አሉና ለሠራዊቱ ተናገሩ። ነገሩን አውጥተው ባይናገሩም ትግራ ቢመጣ እንዲህ ሁኔታ ተሰልፈህ ትዋጋለህ። ማለታቸው ነው” ብለው

ራሳቸው ተርጉመው ያመለክቱና፤ ሠራዊቱም ነገሩ እንደ ገባው ዐፄ ዮሐንስን መከዳታቸው በዚሁ ስለ ታወቀ ከዚያው ላይ አቅራቢ ተነሥቶ፤

— አይሆንም እንጂ ተሆነግ

— ተመጋዝ ይሻላል ጉልማ *

ብሎ እንዳቅራራ ጽፈዋል፤

ንጉሥ ምኒልክ ከአዲስ አበባ በታኅሣሥ 18 ቀን ተነሥተው በሚያዝያ 11 ቀን እዘዞ መድረሳቸውን ለጉዞ የአራት ወር ጊዜ መፍጀታቸውን፤ ደጃዝማች ዘውዴ ገብረ ሥላሴም ማርከስ ሀርልድም በየመጽሐፋቸው የልግም ጉዞ አድርገው ቆጥረውባቸዋል።² እንደ ዛሬ የአባይ ድልድይ ሳይሠራና በጉጃምና በባሕር ዳር ያለው መስመር ሳይከፈት ከእንጦጦ በደብረ ብርሃን፤ በመንዝና በግድም፤ በኤፍርሃታ፤ በወረይሉ፤ በቦሩ ሚዳ በደብረ ታቦር ዞሮ እዘዞ ለመድረስ ርቀቱ ወደ 800 ኪሎ ሜትር ድረስ የሚጠጋ ይመስለኛል። ያስከተሉት ጦር እስከ 130.000 ሊደርስ ይችላል ሲባል፤ የነዚህ ተከታይ በእግሩ የሚጓዘው ሸክም የማይለየው አሽከሩ ነገረዱ፤ ስንቅና ዕቃ የሚነው አህያ፤ እጋሰስና በቅሎ ይኸን ሁሉ ጓዝ አግተልትሎ በግሥጋሜ መሔድ ችግር ነው። በዚህ ላይ ደግሞ ለዘመቻ የታዘዘው ጦር ሁሉ ምንም የንጉሥ ትእዛዝ ቢሆንበት፤ በቅርብ ቀን ያቀናውን ዳር አገር ሁሉ ባንድ ጊዜ ለቆየመምጣቱ ነገር የሚታሰብበት ነው። የራስ ጉብና ከዚህ ዘመቻ ተለይቶ አዲስ አበባ ለጥበቃ መቅረት ከዚሁ ጋር የተያያዘ ነበር። ራስ መኩንን ጦራቸውን አስከትለው ከሐረርጌ በንጉሡ ሠፈር ምስር ምድር (ለንዳፋ አካባቢ) የደረሱባቸው በመንገድ ጉዞ ላይ ሳሉ መሆኑ ባለፈው ተጠቅሷል። እንደዚሁም ከዋነኞቹ የጦር አለቆች አንዱ የኤፍራሃታና የአንጾኪያው ገዢ ደጃች ወልዴ አሻግር በዚሁ ወቅት ታመው ስለ ነበረ፤ ጦራቸውን ያዘው የደረሱባቸው የጥር ወር ካለቀ በኋላ ቦሩ ሚዳ ሳሉ ነው። ስለዚህ ከዚህ ሁሉ ጋር በምኒልክ ጠባይና የጦር ስልት ዐዋቂነት በግሥጋሜ ሔደው እጦርነት ላይ ወድቀው ራሳቸውንም፤ ሠራዊታቸውንም ከመሸነፍ አደጋ ላይ ከመጣል ወታደርንም ከብትንም አጠጥሮ በሩሜ ሳያዳከሙ ከኋላ የቀረውን

1 አቶ ዐጥጌ፤ የጋላ ታሪክ፤ ገጽ 163-165።

2 ጸ.ት.ገ/ሥላሴ ታሪክ ዘመን ዘጸግግጥ፤ ምዕ.37፤ ገጽ 48-150።

* መጋዘን ጥበኝነት ጉልማ ቁራጭ የርስት መሬት ነው። ባጭሩ ያፂ ዮሐንስ ጥበኝ ገባር ከመሆን ነጻ መሆን ይሻላል ግለቱ ነው።

1 አፈወርቅ፤ ገ/የሱስ፤ ዳግግግ ዐፄ ምኒልክ፤ ገጽ 50-51።

2 ዘውዴ ገ/ሥላሴ በገጽ 240-241 የጉዞ ርቀት 350-400 ኪ.ሜ. እንደሚሆን ገልጸዋል። P. Rosenfeld, Chronology of Menilik II, p. 128.

እየጠበቁ ሰብሰበው ከፊት የቀደመውን በማርጋት ባንድነት አጠራቅ መው ለመዋጋት ነው። በአዘዞ ከፈረስ ላይ ሆነው ያሳዩት ታላቅ ሰልፍ ደርቡሽንም ሊያስበረግግ የቻለው ከጥናት ጋር በዚህ ዐይነት የተዘጋጀ በመሆኑ ነው ማለት ይቻላል።

ሌላው በዚህ ምዕራፍ ሊጠቀስ የሚገባው የእርሳቸውና የደርቡሾች ግንኙነት ነው። በጥር ወር መዝናኛ ላይ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን ደብረ ሲና አጠገብ ሣር ውሃ ከሚባለው ቀበሌ (ደምቢያ ውስጥ) ደርቡሾች ካሸነፉ ወዲህ፣ ንጉሠ ነገሥቱም ወደ ሰሐጢ ግንባር ስለ ዘለቁ ንጉሥ ምኒልክም በወሎና በሸዋ መካከል ገና ከጉዞ ላይ ስለነበሩ፣ ሁኔታው ለድል አድራጊዎቹ ደርቡሾች ምቹ ጊዜ ስለ አስገኘ፣ የደምቢያን ወረዳ የጉንደርን ከተማ እስከ መተማ ድረስ ያለውን ከቁጥጥራቸው ውስጥ አውለውታል።

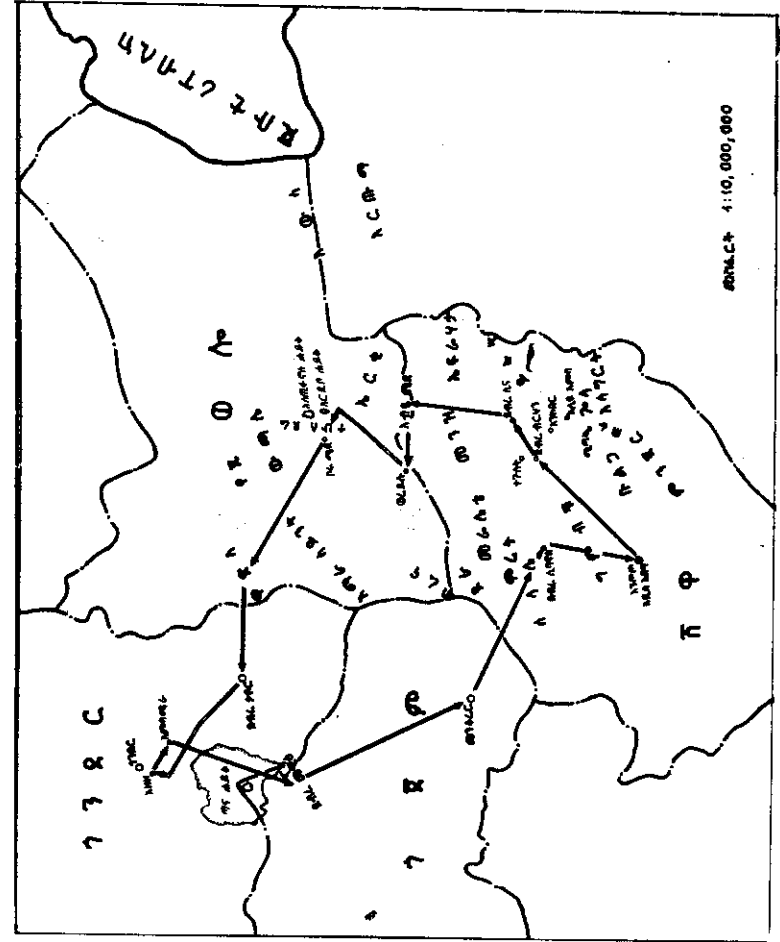
በዚህም ጊዜ፣ በመሸነፍ ወደ አገራቸው የተመለሱት ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ስለ ተማረኩት ልጃቸው ስለ ወይዘሮ ምንትዋብና ልጅ መኰንን ስለሚባለው የቅርብ ዘመዳቸው ሁኔታ ከሐምዳን አቡ አንጋ ጋር እየተጸጸፉ፣ የደርቡሹ መሪ የምንትዋብን ሞት በደብዳቤ አስረድቶ በርስዎ እጅ ያሉትን የኔን ምርኮኞች ቢልኩልኝ እኔም በኔ እጅ ያሉትን የርስዎን ሰዎች እነልጅ መኰንንን በሰላም እልካለሁ በማለት በመተማና በአካባቢው የደርቡሽ ገዥ በመሐመድ ሳላህ አማካይነት በሰላማዊ መንገድ ከመጸጸፍ ላይ ይገኙ ነበር።

አሁን ደግሞ፣ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ወደ ጉጃም ቢመለሱም ንጉሠ ነገሥቱም ከነሠራዊታቸው ወደ ሰሐጢ ቢርቁም፣ ምኒልክ ከሸዋ አዲስ ያልተነካ ጦር ይዘው እዘዞ መድረሳቸውና ታላቅ ሰልፍ በማሳየታቸው ሱዳኖች ባገኙት የሣር ውሃ ድል እንደ ልብ ተዝናንተው በያዙት ወረዳና በጉንደር ከተማ ሊቆዩ አልቻሉም። በዚህ ምክንያት የደርቡሾቹ ባለሥልጣኖች በሰላዮቻቸው በኩል እንደ ተገነዘቡት፣ የምኒልክ የጦር ኃይል የማይገፋ መሆኑን ሲረዱት ወደኋላ መለስ ብለው ደግሞም፣ “ዐፄ ዮሐንስ በሰሐጢ ግንባር ከኢጣልያኖች ጋር ሲዋጉ ሞተዋል” የሚል ሐሰተኛ ወሬ ስለ ተሰማ፣ አልጋውን የሚወርሱት ምኒልክ መሆናቸው አይቀርም በማለት ነጋሽ መሐመድ የሚባለውን የቃል መልእክት አሲይዘው ወደ ምኒልክ ልከዋል። ይኸንንም ሲያደርጉ ከሣር ውሃ ጦርነት በኋላ፣ የያዙትን የደምቢያን ምድርና የጉንደርን ከተማ የምኒልክ ጦር ስለ አሠጋቸው ከለቀቁ በኋላ ነበር። የመላክተኞቹም ዓላማ በሰላም ንግግር አማካኝተው የምኒልክን ጦር ዝግጅት ለመሰለል ጭምር መሆኑ አይጠረጠርም።

የምኒልክም አሳብ ሁኔታው እንደሚያስረዳው፣ ‘አትንኩኝ አልነካችሁም’ የሚል ስሜት ስለ ነበረበት፣ ደርቡሾቹ ደምቢያንና ጉንደርን የማይለቁ እንደሆነ ለመዋጋት፣ ከለቀቁ የጦራቸውን ሕይወት ጠብቀው በሰላም ለመመለስና ለኢጣሊያኑ ግንባር ካፄ ዮሐንስ ጋር ለመላላክ ነበር። ከደርቡሾቹ ለቀረበላቸው ሰላማዊ አሳብ እርሳቸውም ሐጅ አህመድ በሚባለው በኩል ስለ ሰላሙ ጉዳይ ተላልከዋል። በዚያውም በነጋሽ መሐመድ አማካይነት በገርማዳ አልሐኪር የካቲት 1880 የዮሐንስ በሕይወት መኖር ሲሰማ፣ “ከንጉሠ ነገሥቱ ያስማሙን” የሚለውንም የደርቡሾች አሳብ በእጅታ ተቀብለው፣ ጉዳዩ በዚሁ እንዳደረገ ንጉሠ ነገሥቱ ከሰሐጢ የጦር ግንባር ወደ መቀሌ ከዚያም ወደ ቤጌምድር ሲመለሱ ነገሩ ሁሉ ሌላ መልክ ያዘ። እካሁን ተቻችለው በኖሩት በዮሐንስና በምኒልክ መካከል በይሉኝታና በጋብቻ ተደፋፍኖ የቆየው ጠብ ወደ መገለጥ ደረሰ።

1 Zewde G.S. The Process of Re-unification of the Ethiopian Empire, Vol. II, pp. 525-530.

774 PLAN MAP OF AREA 8274 974 0000

ምዕራፍ ዐርባ ሁለት

ባዜ የሐንስ ውስጥ ያሉ መሳፍንትና መኳንንት—ንጉሠ ነገሥቱ

በከተት ዐዋጅ ወደ ሲሐጢ ያደረጉት ጉዞ፤

የነገደርን መቃጠል ስለ መስግታቸው

እንደዚያው እንዳፂ ቴዎድሮስ ዘመን፤ ባዜ የሐንስ ዘመን መንግሥት በየአውራጃው የነበሩት መሳፍንት በቅርብ ከነበሩት የራሳቸው መኳንንት ጋር ልዩነት ነበራቸው። በየአውራጃው የነበሩት በሸዋ እንደ ንጉሥ ምኒልክ፤ በጉጃም እንደ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት፤ በወሎ እንደ ራስ ሚካኤል፤ በቤጌምድር እንደ ራስ ወሬኛ (ወልደ ሥላሴ) በላሰታና በሰቆጣ እንደ ዋግሹም ብሩ ያሉት ትክለኛ ባላባቶች ስለ ሆኑ፤ ፊት ለፊት ካልሸፈቱ በቀር እምብዛም እንደ ልብ የማይሻሩና የማይሾሙ፤ በትክለኛ ባላባትነታቸው የሚከሩ ጉልተኞች ስለሆኑ፤ በንጉሠ ነገሥቱ አጠገብ ከነበሩት እንደነራሰ አሉላ ከመሳሰሉት የቅርብ ረዳቶችና እንደ ራስ አርአያ ካሉት ቤተሰቦች ጋር የተለየ አቅዋም ነበራቸው። የእነዚያ ሹመትና ዕድገት በጉልተኛ ባላባትነት ላይ የተመሠረተ ሲሆን፤ የእነዚህ በአገልግሎት ወይም የንጉሠ ነገሥቱ ተወላጅ በመሆን ነው።

አብዛኞቹም፤ በባላባትነትና ከንጉሠ ነገሥቱ ተወላጅነታቸው በላይ ንጉሠ ነገሥቱ አገልግሎታቸውንና ታማኝነታቸውን እያመዛዘኑ ያሳደጉዋቸው፤ በማዕረግ ስም በሹመት በሽልማት ያከበሩዋቸው ስለሆኑ ከነዚያ የበለጠ ታማኝነታቸው የጠበቀ ነበር። እነዚያ የሩቅ፤ እነዚህ የቅርብ ረዳቶች ነበሩ። የነዚህም የዋነኞቹ ስማቸው ከዚህ እንደሚከተለው ነው።

1. ትልቁ ራስ አርአያ ድምፁ አጎታቸው፤
2. ትጋሹ ራስ አርአያ የሐንስ ልጃቸው፤
3. ራስ ቢቶደድ ኃይለ ማርያም ጉግሣ የታላቅ ወንድማቸው ልጅ
4. ደጃዝማች መንገሻ የሐንስ *

* ደጃች ዘውዴ ገብረ ሥላሴ ያፂ የሐንስ ልጅ አድርገዋቸዋል። ሌሎቹ የታላቅ ወንድማቸው የደጃች ጉግሣ ልጅ ናቸው ይላሉ። እውነትም ዐፂ የሐንስ ከመጥታቸው በፊት ጽሑፉ ሁሉ መንገሻ ጉግሣ ይላቸው ነበር።

5. ራስ ቢቶደድ ገብረ ኪዳን የአህታቸው የእቴጌ ድንቅነሽ ባለቤት (በዚህ ጊዜ ሞተዋል)
6. ራስ አሉላ አባ ነጋ ተምቤናዊ (ዙቅሊ)
7. ደጃች ባርያ ጋብር (የደጃች ገብረ ሥላሴ አባት)
8. ራስ ሐጉስ ተምቤናዊ
9. ቢቶደድ ገብረ መስቀል ገብረ ጸድቅ (እንደርታ)
10. ዋግሹም ገብሩ
11. ደጃች ተሰማ ገብረ ሚካኤል
12. ደጃች መሸሻ
13. በጅርገድ ሰውጤ
14. ደጃች ተድላ ባሕራይ
15. ሊቀ መኳስ ይልማ ደስታ.....

ሰጊዜው ሰማቸውን ያገኘውን ከየመጽሐፉ ለቅመን ዘረዘርነው እንጂ፡ ብዙ መኳንንት በዚህ ዝርዝር ውስጥ ያልተጻፉ እንደሚኖሩ የታወቀ ነው። ከዶጋሊው ጦርነት ወዲህ የጦር ጠቅላይ አዛዥነቱን ንጉሠ ነገሥቱ ከራስ አሉላ አንሥተው ለታላቅ ወንድማቸው ልጅ ሰራሰ ጋይሰ ማርያም ሰጥተው፡ አሉላን በሐግሴን ግዛት ሰሰወሰኗቸው ቅሬታ ነበራቸው ይባላል። በዚህም ላይ ያዩ የሐንስ የአህታቸው የእቴጌ ድንቅነሽ ባለቤት ራስ ቢቶደድ ገብረ ኪዳን ስለሞቱ የራስ ቢቶደድነቱን ሥልጣን ከነማዕረጉ ሰኝሁ ሰራሰ ጋይሰ ማርያም ሰጥተው አክብረዋቸዋል።

በዚህ ሁኔታ ላይ እንዳሉ፡ በመስከረም ወር 1880 ዓ.ም. ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን ወደ መተማ የጦር ግንባር ከደርቡሾች እንዲዋጉ ልከው ሳለ፡ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በሣር ወሃ ከተሸነፉና ጉንደር በደርቡሾች ከተበዘበዘ ወዲህ፡ ካህናቱ “እግዚእ ቦኦ አሕዛብ ውስተ ርስትከ፡ ወአርቡ ጽርሐ መቅደስከ፡ ወረሰይዎ ለጉንደር ከመ ልገተ ዓቃቤ ቀምሕ” የሚል ከዳዊት መዝሙር ጠቅሰው ወዳጂ የሐንስ ላኩ። ዐፄ የሐንስም ንጉሥ ምኒልክን ወደ ጉንደር ብቅ ብለው እንዲጠባ በቁ አዘው እርሳቸው ደብረ ታቦር እንዳሉ፡ በእንግሊዝ አማካይነት የተሞከረው የዕርቅ ድርድር ከሳተ ወዲህና በጤኔራል ሳን መርሳኖ መሪነት 20,000 ወታደር መጥቶ ሲሰጡ ላይ በመመሸግ የዶጋሊን በቀል ለመመስሰ መምጣቱን በየጊዜው ሰምተው ስለነበረ፡ ወደዚያ ለመዝመት በሚዘጋጁበት ጊዜ መኳንንቶቻቸው ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ገብተው፡ “ጃንሆይ ሁላችንም እስከ ምጥዋ ወርደን ኢጣልያኖችን ከእናታችን ከኢትዮጵያ ምድር እንድናስወጣቸው ይፍቀዳልን” አሏቸው። እርሳቸውም በመኳንንቱ አነጋገር ተደስተው ቀጥሎ ያለውን መለሱ።

“መኳንንቶቹ፡ ልጆቹና ሕዝቦቹ ሆይ! እኔም ስለ እናቴ ስለ ኢትዮጵያ ሕይወቴን ልሠዋለት ሙሉ ፈቃድ አሰኝ። ደግሞ በኔ ልብ ያለው በናንተ ልብ ስለመታሰቡ በጣም ደስ ብሎኛል እንግዲህ አሳባችን አንድ አሳብ ከሆነ፡ ጠንክሩ እንጂ አትፍሩ። ለዘመቻውም አሁን አዋጅ እነግራለሁና አይዟችሁ በርቱ” ብለው በቅድሚያ አዝማች መኳንንቶቻቸውን በንግግር ካበረቱ በኋላ፡ ለጠቅላላው ወታደር ከዚህ ቀጥሎ ያለውን የክተት ዐዋጅ አስነገሩ። “ሀገሬ ሆይ ሰማ፤ መኳንንቶቹ፡ ወታደሮቹ፡ ሕዝቦቹ ሰሙ። በመጋቢት 25 ቀን በምጥዋ መንገድ አቅንተህ ለጦርነት እንድትገመግሥ የኢትዮጵያ መንግሥት በጽኑ ያዝሃል። ወደፊት ገሥግሥ እንጂ ወደኋላ አትቅር።”

“የኢትዮጵያ ልጅ ሆይ፡ ልብ አድርገህ ተመልከት ኢትዮጵያ የተባለችው አንደኛ እናትህ ናት፡ ሁለተኛ ዘውድህ ናት፡ ሶስተኛም ሚስትህ ናት፡ አራተኛም ልጅህ ናት፡ አምስተኛም መቃብርህ ናት፡ እንግዲህ የእናት ፍቅር የዘወድ ከብር የሚስት ደግነት የልጅ ደስታ፡ የመቃብር ካባቲነት (ታቃፊነት) እንደዚህ መሆኑን አውቀህ ተነሣ።”¹

ይኸን ዐዋጅ ባናገሩ ጊዜ፡ ሁሉም በየአለቃው ስንቁንና መሣሪያውን እየያዘ አብሮ ተነሣ። በዚህም ጊዜ ጌታቸውን ከድተው ከጠላት ጋር ተባብረው የነበሩት ያጉታቸው የራስ አርአያ ልጅ ደጃች ደብብ በአባታቸው በራስ አርአያ ምክር ከኢጣልያኖቹ ከድተው ወዳጂ የሐንስ ስለመጡ፡ በኢጣልያኖች ዘንድ ጸጸት ሲያሳድር በዚህ በኩል ደስታ ሆነ። በተለይ የራሳቸው መመስሰ የኢጣልያኖቹን ይዞ ታና የጦር ልክ ይዘው ስለመጡ፡ ጉዳቱ ለኢጣልያኖች ሲሆን ላፂ የሐንስ ጠቀሜታ ሆኗል። (በዚህ ጊዜ ግን፡ አልጋ ወራሻቸውና ልጃቸው ራስ አርአያ ታመው መቀሌ ቀርተዋል።)

ከዚህ በኋላ፡ በመጋቢት 25 ቀን 1880 ዓ.ም. የመረብን ወንዝ አልፈው በጉራዕ በኩል ወደ ሰሐጢ ጉዞው ተዝመረ። የተከተላቸውን የጦር ሠራዊት ቁጥር ዝራልድ ፖርታል ከእንግሊዝ መንግሥት ተልኮ ካፂ የሐንስ ሠፈር በስነቡብት ጊዜ ያጠራቀመውንና ለመንግሥቱ ያቀረበውን መሠረት በማድረግ፡ ዛሬ ብዙ ጸሐፊዎች ጠቅሰውት ይገኛል። በፖርታል ጽሑፍ ውስጥ ያፂ የሐንስ ጠቅላላ ጦር

1 አቶ ዐጥሜ፡ የጋላ ታሪክ (የእጅ ጽሑፍ) ገጽ 163-164። ብላቴን ጌታ ጎራይ (የእጅ ጽሑፍ) ገጽ 139።

ከ70 እስከ 80 ሺ የሚደርስ መሆኑን ይገልጽና ዝርዝሩን ሲያወጣ የራስ አሉላ 16.000 የራስ ሐጉስ 20.000 የንጉሠ ነገሥቱ ዘበኛ 5000 የራስ ሚካኤል 25.000 የደጃች መሸሻ 5000 የራስ ኃይለ ማርያም ከራስ አሉላ እኩል 16.000 መሆኑን ይገልጻል። ከነዚህም በቀር የራስ አርአያን፣ የነዋግሹም ብሩን፣ የነንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን ሳይደባልት ነው።¹

ነገር ግን፣ ከነዚህ ውስጥ ደንበኛ ጠበንጃ ሁሉም ወታደር የያዘው የራስ አሉላና የንጉሠ ነገሥቱ አምስቱ ሺ መሆኑን፣ ጠቅላላውም የንጉሠ ነገሥቱ ጦር እስከ መቶ ሺ መድረሱን፣ ከዚያ ወዲህ የተመራመሩ ጸሐፊዎች ሲያመለክቱ፣² ሌሎች ጸሐፊዎች መጠኑንና ሠፈሩን በመጥቀስ ከዚህ ከፍ አድርገው አሥመራ የሠፈረው የራስ አሉላ ጦር 16.000 የራስ ሐጉስ በከረን 20.000 የራስ ሚካኤል ጦር በአጉላ (ወሎ) 25000 የራስ መንገሻ ጉግሣ 5000 የራስ ኃይለ ማርያም ጉግሣ ጦር በዋድላ 16.000 የራስ አርአያ ዮሐንስ ጦር በዐድዋ የሠፈረው 40.000 የደጃች ተሰማ 32.000 የንጉሠ ነገሥቱ የግል ጦር ወይም ዘበኛ 5000 ድምር 159.000 መድረሱን ያረጋግጣሉ።³

ስለዚህ ያዩ ዮሐንስ ጦር ሰሐጢ አቅራቢያ አይሉት ላይ ከደረሰ በኋላ፣ የሰሐጢን ምሽግ በጥንካሬ መመሸጉን ንጉሠ ነገሥቱ ተመልክተው ምሽጉን መውጋት በከንቱ ሕዝብ ማስጨረስ መሆኑን ተመለከቱ። በበኩሉ የኢጣልያም ጦር ጠቅላይ አዛዥ ከምሽግ ወጥቶ ቁጥሩ የበረከተውን የንጉሠ ነገሥቱን ጦር ለመውጋት አልደፈረም። በዚሁ መካከል ከእንግሊዝ አገር በጥናት አሠርተው የኢትዮጵያን ሠራዊት ሊያስበረግግ ይችላል ብለው ተማምነው፤ ወደ ምጥዋ ያመጡትን በአየር ላይ እየተወረወረ የሚጮህ የኤሌክትሪክ መብራትና እንደ ትልቅ ኳስ በለማይ ላይ የሚያንጉብብ በእነርሱ አጠራር ፖሎኒ አኢሮስታ ቲኮ ወደ ሰማይ ከመወርወር ጋር ባቡሮችንም በማስጮህ ለማስደንበር ከፍ ያለ ሙከራ አደረጉ። እውነትም ወታደሩ በዚያን ጊዜ የኤሌክትሪክ መብረቅ አይቶ ስለማያውቅ፣ መብረቅ ከሰማይ ወርዶ የሚመታው መስለት ሽሽት ዝምሮ ነበር ይባላል።

ዐፄ ዮሐንስና መሪዎቻቸው የድንጋጤ መልክ ሳያሳዩ ወታደሩን በማረጋጋት ለጦርነት ቢዘጋጁም፣ ጣሊያኖች ከምሽጋቸው ወጥተው ጦርነት የማይዘጋጁ ሆነ። ስለዚህ አንድ ወር ጠብቀው ንጉሠ ነገሥቱ ወደ አሥመራ ከዚያም ወደ መቀሌ ከመመለሳቸው በፊት ከኢጣሊያ ጦር ሠራዊት አዛዥ ከገጭራል ሳን ማርሳኖ ጋር የሰላም ድርድር ይሞክሩ ዝመር። ዳሩ ግን፣ ከሁለቱም መንግሥታት የተራራቀ ሐሳብ የተነሣ ሙከራው ምንም ውጤት አለማግኘቱን በሚቀጥለው ምዕራፍ እንመልከት።

1 G.H. Portal, My Mission to Abyssinia, pp. 143—146, 256—261 Zewde G.S., The Process of Reunification. . ., pp. 517—518.
2 Battaglia, La Guerra d'Africa, pp. 298—300.
3 Rosenfeld, Chronology of Menelik II, p. 127.

ፖሪራፍ ዐርባ ሦስት

ዐፄ ዮሐንስ ስለ ዕርት ጉዳይ ከጤኔራ ላን ግርሳኖ ጋር
የተሰየመው ጥቅሙ ደብዳቤዎች

ዐፄ ዮሐንስ በከተት ዐዋጅ ከደብረ ታቦር እስከ አይላት ድረስ
ባይን ገምት 800 ኪሎ ሜትር የተጓዙበት የጦርነት ጉዳይ በወታደ
ርነት መስክ ሊከናወን አልቻለም ። ጦርነቱንም ያገደው የኢጣልያ
ጦር ከምሽት ወጥቶ የንጉሠ ነገሥቱን ጦር ለመግጠም ባለመድረሩ
ሲሆን፣ ንጉሠ ነገሥቱም በእልህ ምሽትን ለመውረርና ለመደምሰስ
የምሽት ጽናት ስለ አላስቻላቸው ነው ። እንደ እውነቱ የኢጣልያ ጦር
ከርግ በመርከብ ተሳፍሮ ሲመጣ ከመዝመሪያው ላይ አሳቡ ጥቁሩ
ራስ አሉላ በደጋሊ ነጮችን 500 የኢጣልያን ወታደሮች በኃይል
ወደደምሰስ ስለ ደረሩ፣ በተለይ ለርሳቸው በጠቅላላው ለኢትዮጵያ
ጦር ትምህርት የሚሆን የበቀል ውጊያ ለማድረግና በዚያውም ለሚን
ኢትዮጵያን በሙሉ ለመውረር ነበር ።

በኋላ ደግሞ፣ ዐፄ ዮሐንስ ካሥሮ ዓመት በፊት በጉንደርና በጉ
ራዕ ያገኙትን የሁለት ጊዜ ድልና “የኢትዮጵያን ጦር አደራችሁን
እንዳትገቡት” የሚለው የሶርድ ሳሊስበሪ ምክርን የኢጣልያ ሹማምንት
ማመዛዘን ላይ ሳሉ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ቁጥሩ የበረከተ ሠራዊት ይዘው
የመጓዛቸው ወራ ሲሰግ ሁሉም ፋክራ ተረና “በሰሐጢ ምሽግ ብቻ
ራሳችሁን ደብቃችሁ ተከላከሉ” የሚለው መመሪያ ከመንግሥቱ
መሪዎች ለጤኔራ ላን ግርሳኖ እንዲሰጥ ግዴታ ሆነ ። ስለዚህ ንጉሠ
ነገሥቱ አይላትና በበርጉማ * 10 ኪሎ ሜትር ግድም ከሰሐጢ
ራት ብለው በሠረሩበት በዓት ጣልያኖች ከምሽት ወጥተው ይገጥ
ሙኛል ወሚል ተሰፋ አንድ ወር ጠብተው ኢጣልያኖቹ የማይነቃ
ነቱ ሆኑ ።

* አይላት ከምጥጥ ዐርባ ኪሎ ሜትር፣ በበርጉማ
ዐርባ ስድስት ኪሎ ሜትር ደርቃል ።

ሰለዚህ፡ በከተት ዐዋጅ ጦር ሰብስበው ያን ያህል ተጉዘው ያለ ምንም ውጤት መመለሱ ቅሬታ ስለ አሳደረባቸው፡ የዕርቅ ነገር ለመፈተን ከዋናው አዝማች ጋር መላላክ ዝምቶ መልክተኞቹ ካዩ የሐንሰ ወገን ልጅ ወሰን የዓይባ * ሹም፡ ብላታ ነብረ ሕይወት የአልፍኝ አስከልካይ ባሻ ሃይማኖትና ልጅ ዜና (የከንቲባ አማን ወንድም) ሲሆኑ ከኢጣልያ ጦር ጠቅላይ አዛዥ በኩል ሸክ መሐመድ ዑስማን የአርኪቆ (ደሆኖ) ባላባት፡ ከንቲባ አማን፡ ባላምባራስ ከፈል (ከፍሌ?) ና ልጅ ተሰፋ (ሁለቱም የራስ ወልደ ሚካኤል ጋብቾች) ከንቲባ ሰብሐትና አድጉ እንበሳ መሆናቸውን * * ገጽራል ላን ማርሳና ላለቆቹ ለጦር ሚስጸትሩ ለቤርቶሊ ሺያሌና ለጠቅላይ ሚኒስትሩ ለፍራንጅስቡ ከሪስፒ ባስተላለፈው ለነድ ላይ ይገኛል።

በቅድሚያ ሸክ መሐመድ ዑስማን ከጉራዕ ወደ አርኪቆ ሲመጣ ዐዩ የሐንሰ ዘንድ ካለው ከባሻ ሃይማኖት የተጻፈ አንድ ደብዳቤ ለከንቲባ አማን እንደ አመጣለት ደብዳቤው፡ “የሐበሾች ፍላጎት ከኢጣሊያኖች ጋር ሰላም ማድረግ ነው” የሚል መሆኑን ይገልጽና ይሸውቃል ሲቀርብለት ገጽራሉ “ሰላም ከፈለጉ ንጉሡ በቀጥታ ለኔ መጻፍ አለባቸው” ብሎ ለአማን እንደ ገለጸለት፡ አማንም ይኸንኑ አሳብ ለባሻ ሃይማኖት ከላከ በኋላ፡ በመጋቢት 1880 ዓ.ም. ከማታው በአንድ ሰዓት ወደ አይለት በሚወስደው መንገድ ላይ ልጅ ወሰንና ልጅ ዜና (ዘይኑ) ባሸከርቻቸው ታጅበው የንጉሡን ደብዳቤ ይዘው መምጣታቸውን በማመልከት፡ ደብዳቤውን ወደ ኢጣልያንኛ አስተርጉሞ ያነበበው ቃል ዋና ዋናው ፍሬ ነገር ከዚህ እንደሚከተለው መሆኑን ይገልጻል።

1ኛ. ንጉሡ ነገሥቱ ከንጉሡ ኡምቤርቶ ቀዳማዊ ጋር በደብዳቤ ልውውጥ የወዳጅነት ግንኙነት ፈጥረው እንደነበረ፡ በቅርብ ከግንኙነት ከአሰቡ አስተዳዳሪ ከጄዎቫኒ ብራንኪ ጋር ቁም ነገር ያለው ብዙ የወዳጅነት አላብ እየተለዋወጡ ብራንኪም ከርሳቸው ጋር የክረምቱን ወራት ያሳልፍ እንደ ነበረና በዚህ ጊዜ በአሰብ በኩል ከትግራይና ከሸዋም ነጋዴዎች እየተመላለሱ ከኢጣልያ ነጋዴዎች ጋር እንደ ልባቸው የንግድ ልውውጥ የሚያደርጉበትን ሁሉ ተነጋግረው እንደ ነበረ፡ ከዚህም በቀር ኢትዮጵያውያንና ኢጣሊያኖቹ እን

አንድ አካል ሆነው ዐረመኔዎቹን (እስላሞችን) በመውጋት ግዛታቸውን በጉብረት ለመግዛት የነበራቸውን ምኞት ገልጸውለት በመጨረሻ እንደ ወዳጃቸው ቆጥረው አንከባክበው ካስተናገዱት በኋላ ሲለያዩ ኒሻን ሸልመው እንዳሰናበቱት፤

2ኛ. ከርሱ በኋላ ቢያንኪ (ጉስታቮ) የመጣ ጊዜ ይኸንኑ ጉዳይ ተነጋግረው ለኢጣሊያ ንጉሥ የወዳጅነት ደብዳቤ መላክ ብቻ ሳይሆን፡ በዚህ በተከበረው የኢጣልያ ንጉሥ ውስጥ ላሉት መኳንንት የኒሻን ሸልማት መላካቸውንና ከርሱም ቀጥሎ እምባጫራ ላሉ አንድ ሰው (ፒሌግሪኖ ማቲዎች) ከኢጣልያ ንጉሥ ዘንድ ገጸ በረከት ይዞ ላቸው ቢመጣ፡ እሱንም በሸልማት አስደሰተው ከኢጣሊያኖች ጋር ሊወዳጁ የሚችሉበትን ደብዳቤ ሰጥተው እንዳሰናበቱት፤

3ኛ. ይኸን በመሰለ የወዳጅነት ግንኙነት እያሉ ላለ፡ በእንግሊዞች አማካይነት ከግብጾች ጋር ያደረጉትን ውል/ኢጣልያኖች ሽረው የኢትዮጵያን ነጋዴ በምጥዋ ሲያልፍ አለአግባብ ቀረጥ ማስከፈላቸውን፡ የኢትዮጵያ መንግሥት ከግብጾች የተረከባቸውን ሥፍራዎች መያዛቸውን ጠቅሰው አሁን ግን፡ እንግሊዞች ከግብጾች ጋር ያዋዋሉዋቸውን ውል ኢጣሊያኖቹ እንዲያከብሩና ከእግዚአብሔር የተሰጣቸውን የኢትዮጵያን ግዛት ለቀው በራሳቸው ግዛት (በኢጣሊያ ግዛታቸው) እንዲረጉ፤

4ኛ. እግዚአብሔር ኃይሉን ቢሰጣቸው እርሳቸው ካንድ ወገን ኢጣሊያኖቹ ከሌላ ወገን ሆነው፡ በሕብረት አረመኔዎቹን ደርቡሾችን እጥፍተው ግዛት ማስፋፋቱ ለሁለቱም ወገኖች ጠቃሚ መሆኑንና እርሳቸው እንደ ኢጣሊያኖች ከርስቲያን በመሆናቸው ወንድማማች ሆነው ላለ፡ የሁለቱ ጠብና ውጊያ ለሌሎች (ለጠላቶች) መሣለቂያ መሆኑን፤

5ኛ. ራስ አሉላ ሳይጽፉላቸው ሰላደረጉት ነገር (የደጋሲው ጦርነት) ከነርሱም (ከኢጣሊያኖቹ) ምንም እንዳልደረሳቸው፡ ይኸም የደረሰው ጦርነት የሰይጣን ሥራ መሆኑን ከሁለቱም ወገን የሞቱት እግዚአብሔር ቢፈርድ መሆኑን ኡምቤርቶም፡ እሳቸውም ነገሥታት ስለሆኑ ከሁለቱ የበላይ ዳኛ ቢኖር ሕቤቱታ ለማቅረብ መብት እንደ ነበራቸው ከእመለክቱ በኋላ፡ አሁን ለውጊያ ወደ ሰሐጢ የመጡት ያገራቸውን መወረር ስለሰሙ ድንበራቸውን ለመጠበቅ መሆኑን ገልጸው አሁን ግን፡ “እያንዳንዳችን በየሥፍራችን እንርጋ የምጥዋም ወደብ እንደ ቀድሞው ከፍት ሆኖ በሁለቱም ወገን ያለው ነጋዴ እንደልቡ እየነገደ እንጀራውን (ትዳሩን) ያቃና መልሱም በቶሎ ይምጣልኝ” ሲሉ መደምደማቸውን ሸክ መሐመድ አሊ ያመለክታል።

* አይባ የሚገኘው አምባ አላጊ አጠገብ ነው።
 ** እነዚህ ሁሉ የራስ ወልደ ሚካኤል ጋብቾች ወይም ተወላጆች ናቸው። ራስ ወልደ ሚካኤል ከቀድሞ ዝምቶ ባላቸው ቅሬታ ዐዩ የሐንሰ ትእዛዝ ከሰር ይገኛሉ።

ዝኒራል ሳን ግርሳኖ፡ ይህ ደብዳቤ ሲደርሰው አሳቡን ከአለቆቹ ጋር በቴሌግራም ከተመካከረ በኋላ፡ መልሱን ከዚህ እንደሚከተለው ለንጉሠ ነገሥቱ ጻፈላቸው።

“... የኔም የኃያሉ ንጉሤ የኦምቤርቶ ተዳግዊ አሳብ ከኢትዮጵያና ከንጉሷ ጋር በሰላምና በወዳጅነት ለመኖር ነው። ስለዚህም የጦርነቱን ሁኔታ አቁሞ በሰላም ለመደራደርና በዕርቅ ለመፈጸም ዝግጁ ነው። ይኸም የሚሆነው እንደኛ በሐባብ ዐረቦችና በአሳሆርታ ነገዶች ላይ የኢጣሊያ የበላይ ጠባቂነት በኢትዮጵያ ዘንድ ሲታወቅ። ሁለተኛ የሰሐጢ የዊኦ የአይለት እስከ ቀይ ባሕር ድረስ ያሉት ወረዳዎች የኢጣሊያ ግዛት እንዲሆኑ የኢትዮጵያ ወሰን ጊንዳ እንዲሆንና ወሰኑ ወደፊት በሰምምነት እንዲከለል።

“ይኸን ውል የተቀበሉ እንደሆነ ገዥው ንጉሤ ከግርማዊነትም ጋር ለሁለቱም ወገን ጥቅም የሚሰጥ የንግድና የወዳጅነት ውል ለማድረግ ዝግጁ ናቸው። ስለዚህ ይኸን የውል አሳብ ግርማዊነትም የሚተበለው እንደሆነ የሚያምኑትን ሁነኛ ሹምምን ወደ ሰሐጢ መቀመጫ እንዲልኩልኝና ከርሱ ጋር ስምምነቱን እንድንፈጽም እለምንዎታለሁ። ሰሐጢ መጋቢት 30 ቀን 1888 ዓ.ም”

ይህ ደብዳቤ ከደረሰባቸው በኋላ፡ ከመኳንንቶቻቸው ጋር መከረው ዘከረው፡ ዐፄ ዮሐንስ የመለሱት ደብዳቤ ከዚህ እንደሚከተለው ነው።

“ከእንግሊዞችና ከግብጾች ጋር እንደተደረገው ያለ ስምምነት ከናንተም ጋር ታርቀን የምንሰማ መስሉኝ ነበር። ባለፈው የጾፍ ሁት የወዳጅነት ደብዳቤ ከልብ ያፋቅረናል ብዬ አስቤ ነበር። በምን ምክንያት ነው የተደገው ውል (የሐዊት) የሚፈርሰው። እሱስ ከፈረሰ ምን የሚያስማማን ነገር ይኖራል? አምላክ የናንተን ከባሕር ወዲያ እስከ ሮማ የኔን መንግሥት (ኢትዮጵያን) ከባሕር ወዲያ አድርጎ ስለሰጠን የሚያጣላን ነገር ሊኖር አይገባም ነበር። አባቶቹ ነገሥታቱ ያወረሱኝን ክርስቶስ የሰጠኝን መሬት እንደምን ጽፈ አትሜ ተዋውዬ አለቃለሁ? እናንተ ከወዲያ እኔ ከወዲህ ሆነን የሚያገናኘንና የክርስቲያን ደም በከንቱ የሚያፋስሰን ነገር አልነበረም። ከእንግሊዝ ወዲያ ግን የኔም መላ ከተኛ ወደናንተ አይመጣም የናንተም ወደኔ አይመጣም።”

ይህ በዚህ እንዳለ፡ ይኸን ያፂ ዮሐንስን ቁርጠኛ ደብዳቤ ያመጣው ሰው (ልጅ ወሰን) በቃል ንጉሠ ነገሥቱ በራስ አሉላ አድራጎት ግዛናቸውን ወደፊት ለጣልያኖቹ የሚመች ሹም ለመሾም ዕቅድ እንዳላቸው አሁን ግን፡ በመኳንንቶቻቸው ፊት ለመፈጸም የሚቻሉትን (የሚያፍሩበትን) የመሬት ጥያቄ ኢጣልያኖቹ በጽሑፍ እንዲያረጋግጡ አይጠይቁባቸው እንጂ፡ የያዙትን መሬት (ሰሐጢንና ዊፃን) ለኢጣሊያኖቹ ለመልቀቅ ፈቃደኛ መሆናቸውን፡ ይኸንንም የሚፈጽሙት ከደርቡሾች ጋር የሚያደርጉት ጦርነት ከተፈጸመ በኋላ መሆኑን ለዝኒራሉ እንደ ተናገረ በጽሑፍ አስፍረውት ይገኛል።

የሆነ ሆኖ፡ ዝኒራል ሳን ግርሳኖ ላፂ ዮሐንስ የላከው የዕርቅ ድርድር አንባቢ እንደሚያስታውሰው፡ ከዚህ በፊት ኢጣሊያኖች በእንግሊዝ መንግሥት መላከተኛ በዝኒራልድ ፖርታል አማካይነት ለቅርብዉ ሳይቀበሉ የቀረው ነው። አሁንም የቃል መልእክት የተባለው እውነትም ይሁን ሐሰት ዋጋ የሌለው ሲሆን፡ ከዚህ በላይ የጸኑት ደብዳቤ እንደሚያስረዳው ግን፡ ምንም ዐይነት መሬት ቅርጠው ለመስጠት አለመፍቀዳቸውን በትክክል ገልጸዋል።

የዕርቁ ነገር በዚህ በመጨረሻው ቁርጠኛ ንጉሣዊ ደብዳቤ ከተገኘ ወዲህ ባንድ ወገን ኢጣልያኖቹ፡ “እንግዲህ በምሽጉ ላይ የንጉሠ ነገሥቱ ሠራዊት ጦርነት ይከፍታል” የሚሉ ሥጋት ስለ ነበራቸው፡ ጽሑፉም በተጠንቀቅ ላይ ነበሩ። በሌላ ወገን ደግሞ፡ በምሽጋቸውና በዘመናዊ መሣሪያቸው በመተማመን አበሾቹ ከውጭ ሲወጉን እንደ ልባችን ከውስጥ በብዛት በሚተኮስ የመድፍ፡ የመትረየስና የጠመንጃ ጥይት እንፈጃቸዋለን” በሚሉ ዓላማ ፍርሃት በተደባቀበት ሁኔታ ሊጠባበቁ በማግሥቱ መጋቢት 23 ቀን ያንድ ያል ጦር ከምሽጉ ብቅ ብሎ ሲሰልል ብዙ የኢትዮጵያ ጦር በዲግጋታ በኩል ግርግር ይል ነበር። በመጨረሻ ይኸውም ማለት በማግሥቱ ከሚያዝያ 2 ቀን እስከ 4 ቀን ድረስ ባለው ጊዜ ውስጥ ሐሰባ ጦር የጊንዳን መንገድ ይዞ ወደ አሥመራ እየተኸጉደጉደ ሊሄድ ታየ። ይኸም ለኢጣሊያ የጦር ሠራዊት ታላቅ የዕርቁ ታ መንገድ ፈጠረለት።

በዝኒራል ሳን ግርሳኖ ግምት ንጉሠ ነገሥቱ ሳይዋወሉም፡ ላይ የጉም ወደኋላ የመመለሳቸውን ምክንያት በምሽጉ ጽናት፡ በአየር

1 R. Battaglia, La Guerra d'Africa, pp. 319.

ያገርኛው ደብዳቤ ስለ አልተገኘ ከዚህ በላይ የሠረረው ከኢጣልያኖች ትርጉም ወደ እግርኛ የመለሰው ነው።

L'Italia in Africa — Vol. Primo-Tomo VI-Documenti (1887—88) - G. Giglio' pp. 336—341. R. Battaglia, La Guerra d'Africa, p. 298.

ላይ ሊውለበለብ የታየው ትልቅ የኤሌክትሪክ ኳስ የጣለው ሥጋት በስንቅ ማለቅና ክረምቱ ገብቶ መንገዱንና ጉዞውን ሳያበላሽው ከቆላው ወደ ደጋው ለመመለስ አስበው መሆኑን አመልክቷል። ይኸም በአጋማሽ እውነት ሊሆን ይችላል። በተጨማሪ ግን፣ እንዲመለሱ ያደረጋቸው የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በሣር ውሃ መሸነፍና የጉንደር መዘረፍ፣ የአብያተ ክርስቲያናቱ መቃጠል ነበር። የንጉሥ ምኒልክም አያያዝ እሥጋት ላይ ጥሏቸው ነበር ይባላል።

የዚህን ሁሉ ሁኔታ ገጅራል ሳን ማርሳኖ በየቀኑ በትጋት ላለ ቆቹ በቴሌግራም ያስተላልፍ ስለነበር፣ የጦር ሚኒስትሩ “አንድ ዕውቅ የሆነ የማጥቃት ሥራ በኢትዮጵያ ጦር ላይ የመፈጸም ሀፊ በንጉሡ በአምቤርቶ የልደት በዓል ላይ ተነግሮ እኔም እኮራበታለሁና አስብ በት” ብሎ ጽፎለት እንደ ነበረው፣ አሁንም የኢትዮጵያ ጦር በሚመለስበት ጊዜ በጊንዳ በኩል የማጥቃት ዘዴ ለመዋከር ይቻል እንደሆነ ተጠይቆ ገጅራሉ “የማይሆን ነው” ብሎ ስለ መለሰ፣ “እንግዲያው ለወደቡና ለአካባቢው የሚበቃ ጦር ትተህ አንተ ብዙውን ጦር እንደ ያዝህ ወደ ሮማ ተመለስ” የሚል ትእዛዝ ስለ ደረሰው፣ ገጅራል አንተኒም ባልዲሠራ የሚባለውን የታወቀ ገጅራል ከ6000 ምርጥ ወታደሮች ጋር ትቶ እርሱ ወደ አገሩ በሰላም ተመለሰ።¹ ከርሱም ቀደም ብሎ በመርከብ የተመለሰው የበላይ የጦር መኮንን ቁጥር 500 የተራው ወታደርና የበታች ሹማምንት ቁጥር 11.000 የጭነት ከብት (ፈረስና በቅሎ) ቁጥር 1400 ነበር።

ገጅራል ሳን ማርሳኖ፣ ይኸ ሁሉ ድካም ተደርጎ ለዚህ ጉዳይ ከመንግሥቱ ሐያላማ ሲሆን የሊራ * ገንዘብ ወጭ ሆኖ አንዲት አነስተኛ የማጥቃት ሥራ በኢትዮጵያ ጦር ላይ ሳይፈጽም እንደዚሁ በምሽጉ ተደብቆ በመመለሱ፣ ብዙ መማከርትና ጋዜጠኞች ወቅሰውት ለርሱም ለወታደሩም የተደረገለት አቀባበል የቀዘቀዘ ነበር። የሆነ ሆኖ፣ የኢጣሊያ ጦር በወታደርነት መስክ ያጣውን አሁን ዐፄ ዮሐንስ ስይዋጉም፣ ሳይታረቁም ተመልሰው ወደ ትግራይ ስለ አመሩ፣ ከዚያም ወደ ጉጃምና ይልቁንም ወደ መተማ ጦርነት ስለ ሔዱ፣ ለኢጣልያ ወረራ በጊንዳ በኩል ወደ አሥመራ፣ በአይለት በኩል ወደ ከረን ለመዝለቅ መንገዱ ሁሉ ከፍት ሆነለት።

የኢትዮጵያ መንግሥት፣ አሁን ካለንበት ዘመን እንደምንመኘው በኢኮኖሚ የደረጃ አንድነቱ የጸና፣ ከዘመናዊ ሥልጣኔ ያልራቀ

ቢሆን ኖሮ ጣሊያኖች ለማስፈራሪያ ብቻ ከእንግሊዝ አገር በቅርብ አጥንተው ባመጡት የኤሌክትሪክ ኳስ ጦሩ ሳይሸበር፣ ንጉሠ ነገሥቱ ከመቀሌ ቤተ መንግሥት ወይም ከአሥመራ ከተማ ሳይነቃነቁ የነራስ አሉላ፣ የነራስ ኃይለማርያም ጦር ከአይለት የሰሐጤን ምሽግ ወደ ግራ ትቶ በዶጋሊና በምንኩሎ በኩል በቀኝ በዊዓና በአርኪቆ በኩል ወደ ግራ ተጠምዞ በሩቁ በመከበብ ስንቅና መሣሪያ የሚገኝበትን የምጥዋን ወደብ ከሰሐጤ የሚያገናኘውን መንገድና ሐዲድ ቢያፈራርሰው ኖሮ በሰሐጤ የመሸገው ጦር በቀን ብዛት አንድም እጁን ለመስጠት፣ እለዚያም ከምሽግ ወጥቶ ለመዋጋት መገደዱ እይቀርም ነበር። ከምሽግ ወጥቶ ከተዋጋም በጦር ሠራዊት ብዛት የኢትዮጵያ ጦር ከሰባት እጅ በላይ ስለ ነበረ፣ ባለፈው ዓመት በራስ አሉላ መሪነት ዶጋሊ ላይ የተጀመረው የድል ምዕራፍ በዚህም ጊዜ መደገሙ የማይቀር ነበር።

ዳሩ ግን፣ እንደ ኢትዮጵያ ያለ በማናቸውም መስክ ኋላ ቀር የሆነ መንግሥት በዚያ በቆላ በረሃ 150.000 ጦር ይዞ እንኳን ለረጅም ጊዜ ለአጭርም ቀን ቢሆን ለሠራዊቱ የሚሆን ምግብና መጠዋ ለእንስሳው (በቅሎ፣ አህያና ፈረስ) ወሃና ሣር የማግኘቱ ጉዳይ ከፍ ያለ ችግር ነበር። ስለዚህ ወደኋላ ከተመለሱባቸው ምክንያቶች አንዱ ይኸው መሆን አለበት። ከዚህም ጋር ኗሪው ሕዝብ በስንቅ አቀራረብና በወሬ አነጋገር የወገኑን ዘማች ሠራዊት ካልደገፈ ተጨማሪ ችግር ነው። የአይለትና የአካባቢው ይኸውም ማለት የሐባብና የቦንስ፣ የመንሳና የአሳውርታ ነገድ እስላማዊ ሕዝብ ስለሆነ፣ በዚያን ጊዜ የኢጣሊያኖቹ ባለሥልጣኖች ከየአንዳንዱ ባላባት ጋር በቀጥታ የጠባቂነት ውል እየተዋዋሉና ለየአንዳንዱ የነሳ ባላባት የወር ቀለብ እየሰጡ አቀራርቦዋቸው ነበር። ለምሳሌ ለሐባቡ ባላባት ለከንቲባ ሐመድ (አህመድ) ቀለብ 500 የማሪያ ቴሬዛ ብር በወር እየከፈሉ ከሐባብ ወደ ምጥዋ ከባለሥልጣኖቹ ለመገናኘት ሲመጣ በሰልፍና በሙዚቃ እየተቀበሉ አከባብረውታል።¹

በተጨማሪም ካፒ ዮሐንስም፣ ከራስ አሉላም ጋር በሹመትና በግል ቂም እየተጣሉ ወደነርሱ የሚጠጉትን የክርስቲያን መኳንንትና ሹማ ምንት ጣሊያኖቹ ሹመትና ማዕረግ እየሰጡ የወር ቀለብ እየወሰኑ መሣሪያ አድርገዋቸዋል። በዚህ ሁሉ ምክንያት ያፂ ዮሐንስ ዕርቅ ፈላጊነትም ሊሳካ ባለመቻሉ፣ ሳይዋጉ አንዳንድ ታማኝ ያልሆኑ ዜጋዎች ከነበሩበት አካባቢ ተነሥተው ወደ መጠበት መመለስ ምርጫ የሌለው ውሳኔ እንደሆነ በግልጽ ይታያል።

1 A. Del Boca, Gli Italiani in Africa, p. 296.

* አንድ ግሪያ ቴሬዛ ብር በዚያን ዘመን 5 ሊራ ይመነዘራል።

1 Angelo Del Boca, Gli Italiani in Africa Orientale, pp. 265—266.

ምዕራፍ ዐርባ አራት

ያ፤ ዮሐንስ ከሰሐጢ ወደ መቀሌ መመለስ — የመንግሥታቸው መዳከም — ከደርቡሾች ጋር የምክሩት መቀራረብ አለመሳካት

ዐ፤ ዮሐንስ፡ ከደብረ ታቦር በየካቲት ወር 1880 ዓ.ም. ተጉዘው በመጋቢት ወር ላይ ሰሐጢን ከበው ከሰነበቱና ውጊያውም፡ የዕርቁም ስምምነት ሳይሳካ ስለቀረ በመጋቢት ወር መጨረሻ ላይ ወደ አሥመራ ተጉዘው፡ ከዚያም በሚያዝያ ወር ዐድዋ ገብተው ከነራስ ሚካኤል፡ ከነራስ ሐጎስ፡ ከነደጃች ደብብ ጋር ስለ ወደፊት ሁኔታ ሲመካከሩ ሰነበቱ። በዚህ ጊዜም በቤጊምድርና በጉጃም፡ በወሎና በሸዋ ስለ ነበረው ሁኔታ ሲጠያየቁ፡ ወደ ሰሐጢ ጉዞ በገዢነት ወቅት በጥር 10 ቀን የተፈጸመውን የንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን በግር ወሃ መሸነፍና፡ ስለ ተማረኩት ልጆቻቸውና ዘመዶቻቸው ደገነነት ከሱዳኖች ጋር መጸጸፋቸውን ለሙ። እንደዚሁም ወደ ቤጊምድር ብቅ ብለው ደርቡሾቹን እንዲጠባበቁ የታዘዙት ንጉሥ ምኒልክ በእዘዞ ጠላታቸውን ለማስፈራትና ወዳጆቻቸውን ለማስመካት የሚያስችለውን ወታደራቸውን ከግባት ተኩስ ጋር ከእስላፋ ወዲህ፡ ወደ አምባጫራ መዝለቃቸውንና ከሠራዊታቸውም አጋማሹን ወደ መተማ ጠረፍ ከእስማሩ በኋላ ምኒልክ የመተማን ወሰን አልፈው ደርቦሾቹን በማጥቃት ፈንታ በምስጢር ተነጋግረው መለያየታቸውንና፡ “ጣልያንንም ያስመጡ እርሳቸው ናቸው፡ እሁንም በወሎና በቤጊምድር ባለፉበት ጊዜ ሁሉንም በስጦታና በሽልማት እየሸነገሉ ወደ ራሳቸው ወሰዱት፡ እሁንም ወደዚህ ወደ ትግራይ ቢጠሩ፡ ሁሉም ግልብጥ ብሎ ወደሳቸው ይሔዳል” የሚለውን ወሬ በዝርዝር ሳያዳምጡት አልቀሩም።

ሆኖም ሁሉንም በትዕግሥት እየሰሙ ከመኳንንቶቻቸው ተማከረው በመጨረሻ ምኒልክን ወደ ዐድዋ ወይም ወደ መቀሌ ቤተመንግሥታቸው ጠርተው፡ የወሬውን ሐሰትና እውነት በጥያቄ በምርምር በመረዳት ፈንታ በሚያዝያ ወር ላይ በደፈናው፡ “በመጣችሁበት መንገድ ወደ አገራችሁ ወደ ሸዋ ተመለሱ” የሚል የደብዳቤ መልእክት ወደ ምኒልክ ላኩ። ‘ወደ ዐድዋ ወይም ወደ መቀሌ ጠርተው እንገናኝና ሁሉንም እንመካከር በማለት ፈንታ ሠራዊቴን አድክሜ እዚህ

ከደረሰሁ በኋላ እንደምን ተመለስ አሉኝ? ይኸው የጠብ መሆኑ ነው። የሚል ሥጋት በምኒልክ ላይ አደረባቸው። በመጣችሁበት መንገድ ተመለሱ ማለት በደብረ ታዕርና በወሎ የመንገድ መስመር ማለት ነው። ያገራችን ጸሐፊዎች እነአቶ ዐጥሜ ይኸኛውን መስመር ስወስድ ከጀርባ በግሥጋሜ ደርሰው ሊወጉኝ ይችላሉ በሚሉ ሥጋት በጉጃም እንድሔድ ይፍቀዱልኝ ብለው ንጉሠ ነገሥቱን ጠየቁ ለማለት እንደዚህ ሲሉ አቅርበውታል።

..... ንጉሥ ምኒልክ ግን የተላከባቸውን ደብዳቤ አይተው ዐፄ ዮሐንስ ለጠብ እንደ ፈለገቸው ተረዱትና በብርቱ ካሰቡበት በኋላ፣ በመጣሁበት መንገድ ስመለስ ገሥግሠው መጥተው ቢቆዩኝ ሳግመኛ እጅ ልኑህ ያውም ለወቀሳ ለከሰሳ ይኸስ የማይሆን ነገር ነው ብለው “አባክም ጃንሆይ በጉጃም አድርጌ ወደ ሸዋ እንድመለስ ይፍቀዱልኝ” የሚል ደብዳቤ ጽፈው በግሥጋሜ ላኩ። ዐፄ ዮሐንስም ከመኳንንቶቻቸው ጋር መክረው ንጉሥ ምኒልክ በጉጃም አድርገው ወደ ሸዋ ለመመለስ ቁርጥ አሳብ አድርገው እንደሆነ በመጠብቅ ይመለሱ ብንላቸውም አይመለሱም። ብንገሠግሥም እንደርስባቸውም ሠራዊታችንም በሰሐጢ (ጉዞ) ተጎድቷልና (ብንዋጋም) አንችላቸውም። ስለዚህ በጉጃም እንዲሔዱ ቢፈቀድላቸው ይሻላል ተባለና በጉጃም ይሔዱ የሚል ፈቃድ መጣላቸው ወደ ንጉሥ ተከለሃይማኖት ለንጉሥ ምኒልክ መንገድ አትከልክል ስንቅም ስጥ የሚል ትእዛዝ አለፈላቸው። 1

ንጉሥ ምኒልክ ሸዋም፣ ወሎም፣ አዘዘና አምባጫራም ሳሉ ብዙ ነገር ቢወራባቸውም፣ በመሠረቱ ከኢጣልያ ጋር ዕርቁ ከሳተ ወዲህ “ወደርስዎ መጥቼ ጦርነቱን ልካፈል” ብለው ላይ ዮሐንስ እንደጸፉ የሚያስረዱ ብዙ ሰነዶች አሉ። በእርግጥም መጻፋቸውን ንጉሠ ነገሥቱ በራስ ዳርጌ አማካይነት ከምኒልክ ጋር ወደፊት እንደምናነበው በሚወቃቀሱበት ጊዜ በጽሑፍ አረጋግጠዋል። ስለዚህ ምኒልክ ከሸዋ ወደ ቤጌምድር የዘመተት በንጉሠ ነገሥቱ ትእዛዝ መሆኑ ግልጽ ሲሆን፣ “ጦርነቱን መጥቼ ልካፈል” ብለው ከጸፉላቸውና ከሔዱ በኋላ እርሳቸው “በጉዞ ተቸገርሁ ሠራዊቱ ተራብብኝ፣ በሽታም ጥርላይ ተነሥቷል። ወዳገሬ ወደ ሸዋ ለመለስ ይፍቀዱልኝ” ብለው ሳያስቸግሩ፣ ዮሐንስ ምኒልክን “ለምን በመጣህበት መንገድ ተመለስ

አሉዋቸው? በመገናኛሪያ ወደ ሰሐጢ ለጦርነት ሲጓዙ ወደፊትም ወደ መተማ ሲዘምቱ ምኒልክን አጠገባቸው ግንባር ቀደም እድርገው ለምን አላዋጉዋቸውም? የእምቢታ ወይም የልግም መልክ ቢያሳዩ እዚያው በትግራይ አካባቢ ባሉበት ሰዓት ለምን እጃቸውን እላስ ያዟቸውም? ከኢጣልያኖች ወይም ከደርቡቾቹ ጋር የተመሳጠሩበት ሰነድ እንዳለ በዐድዋ ወይም በመቀሌ ቤተ መንግሥት አደባባይ አቅርበው አስከስሰው ለምን አላስፈረዱባቸውም? ሰነድስ ቢጠፋ ለምን የሰው ምስክር አላስቆጠሩባቸውም?” የሚል ጥያቄ ሊነሣ ይችላል።

ከዚህ አሁን ካለንበት 20ኛው መቶ ዓመት ዘመን ላይ ሆነን ጉዳዩን ስንመለከተው፣ የአንድነቱ መሠረት በጸና የማዕከላዊው መንግሥት፣ ጣራና ግድግዳው በደንብ በተዋቀረና በሠለጠነ መንግሥት ውስጥ አንዱ መስፍን ወይም ገፍሬራ ከጠላት ጋር ሲመሳጠርና ይኸውም መመሳጠሩ በሰነድ ወይም በቃል ምስክር ሲረጋገጥ ተይዞ በከሐዲነት ከፍ ያለ ቅጣት ይፈጸምበታል። ጥርጣሬው በማስረጃ ያልተደገፈ እንደሆነ ባይሆን ከሥልጣኑ ታግዶ ይቆያል። ነገር ግን፣ ባለፉት ምዕራፎች እንደተረፉት፣ ኢትዮጵያ በተለይ በዚህ በ19ኛው መቶ ዓመት ዘመን የዚህን ዐይነት የመንግሥት አቅዋም ለማግኘት ዕድል አላገኘችም። የዚህ የ19ኛው መቶ ዓመት አንድነቷ በመካከለኛው ዘመን ከነበራት አንድነት የባለ የላላ ነበር ማለት ይቻላል። በዚያን ዘመን ሁልጊዜ ዐልፎ ዐልፎ የሚሸፍን ባይጠፋም፣ ሁሉም ባንድ ንጉሠ ነገሥታዊ ዘር ተጠቃሎ ይገዛል። የቀሩት መሳፍንት እንዳያስቸግሩ በአምባ ግሽን ተራራ ወይም በወሀኒ ይጠበቃሉ።

በዘመነ መሳፍንትና የዘመነ መሳፍንት ሥልጣን ባይ ቴዎድሮስ አገዛዝ ካከተመ ወዲህ፣ ባለው ቅርብ ጊዜ ውስጥ ሥልጣንን የሚያረጋግጠው የጦር ኃይል ብዛትና የመሪው ዘዴ ብቻ ነው። በዚህ ጊዜ አንዱ በራሱ ንጉሠ ነገሥታዊ መሪነት ኢትዮጵያን ለመንገባት ሲነሣ ወይም የራሱን ሥልጣን ሲያጠብቅ፣ ሌላው ወደዚህ ሥልጣን ለመውጣት ያተኮረው ባላንጣ ያፈርስዋል። በሁለት የዙፋን ባላንጣ መካከል የተደረገው መሐላም ሆነ ጋብቻ በምንም ዐይነት አያስቀረውም። ዐፄ ዮሐንስ ደጃዝማች ካሳ ሲባሉ ዝምሮ በቴዎድሮስና በተክለ ጊዮርጊስ ላይ የፈጸሙት አሁን ምኒልክ በርሳቸው ላይ ሲፈጽሙት የሚታየው ነው። እንዲያውም ካሳ (ዮሐንስ) በተክለ ጊዮርጊስና በቴዎድሮስ ጊዜ ከፈጸሙት ግልጽ ሽፍትነት በ1870 ዓ.ም. ከተሰማው ወዲህ፣ አሁን ምኒልክ በዮሐንስ ላይ የሚያሳዩት ግፈንገጥ ለዘብና ለስለስ ያለ፣ በአብዛኛው የሐሳብ፣ የፖለቲካና የዘዴ ተቃውሞ ነው። ቀድሞ በአቴጌ ድንቅነሽ በኩል በዮሐንስና በተክለ ጊዮርጊስ መካከል የተደረገው የጋብቻ ዝምድና ውጤት እንዳልሰጠ

1 አቶ ዐጥሜ የኃላ ታሪክ፣ ገጽ 165። ብላቴን ጌታ ጎረድ ወ.ሥላሴ፣ የኢትዮጵያ ታሪክ ከንግሥተ ላባ እስከ ዐድዋ ጦርነት፣ ገጽ 141።

አሁንም የወይዘሮ ዘውዲቱና የራስ አርአያ ጋብቻ የሁለቱን ነጋሥያን ባላንጣነት አላስቀረውም።

በሆንም፡ በሁለቱ መሪዎች መቻቻልና ትዕግሥት በመካከላቸው የይፋ ጦርነት ሳይደረግ ሁለቱም እየተጠበቁ፡ እየተሰላሰሉ የባላንጣቸውን ኃይል ከማዳከም ጋር የየግል ጦራቸውን በማጠባበቅ እዚህ ጊዜ ላይ ደርሰዋል። እሳይ በጥያቄ መልክ የሐንሰ ምኒልክን ወደ መቀሌ ጠርተው ይኸን አድርገዋልና ተፋረድ፡ ተቀጣ፡ ታሰር፡ ተፈታ ለማለት ነገሩ ወደ ውጊያ ያመራል እንጂ በዚህ ጊዜ የሁለቱ የኃይል ተመጣጣኝነት አቅዋም አያስችልም ነበር። ሁለቱም በዚህ የተነሣ በዋጉ ፕሮ ለደርቡሾችና ለኢጣልያኖች ምን ያህል ባስደሰቱ፤ ለሁለቱም በሰሜን ምዕራብና በሰሜን ምሥራቅ ለመግባት እንደምን በተመቻቸው፤ ይኸን እደገኛ ሁኔታ ሁለቱም ቢኃላፈኑት አመዛዝነው ሁለቱ ለመጠቃቃት ሲሉ ለውጭ አገር ጠላት መሣሪያ መሆንን በተለይ በዚህ ጊዜ አይፈልጉትም። እንዲሁም ሌላውን ለማሸነፍ ያለው ዋስትና የመነሳሳ መሆኑን ይረዳል።

አላባችንን ወደኋላ መለስ አድርገን ሁኔታውን ስናመዛዝነው፡ ዐፄ ዮሐንስ በ1863 ዓ.ም ከዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ጋር በ1866 እና 68 ከግብጽ ጋር ተዋግተው ከድል ወደ ድል በተራመዱ ጊዜ ራሳቸውም ባለግርማ፡ ሠራዊታቸውም የሚያስፈራ ነበር። በ1870 ዓ.ም ወደ ሸዋ ምኒልክን ለማስገበር የመጡ ጊዜም የድል አድራጊነት ግርማቸው ገና የሚያስፈራበት ሰዓት በመሆኑ እንደነጋበና ዳጩና እንደነበረው አቦዩ ያለ ዝግና የሞላበት የሸዋ አገር ሊቋቋማቸው አልደፈረም። ውጊያ ከመገመር በፊት ጥንቃቄን የሚያበዙት ምኒልክም፡ ውስጡን እየነደዳቸው ያትሙበት የነበረውን የንጉሠ ነገሥትነት ማሳተም አስጨናልቀው፡ የቀመሱትንና የጣማቸውን የንጉሠ ነገሥትነት ሥያሜ ለቀው፡ በንጉሥነት እንዲረገፍ ለወደፊቱ እንዲገባሉ ሲጠየቁና ሲቀበሉ በግዴታ እንጂ፡ በልባዊ ፈቃድ እንዳልነበረ ግልጽ ነው።

ከ1879 ዓ.ም ዝምሮ በተለይ በ1880 ዓ.ም ላይ ደግሞ፡ አጻፋውን ያፂ ዮሐንስ የኃይለኝነት አቋም ቀስ እያለ ወደ ምኒልክ በመዞር፡ ባፂ ዮሐንስ ዘንድ ከመቆየት የተነሣ መዳከም ቀስ እያለ ሥሩን ሲሰድ ይገኛል። ወደ ሰሐጢ የጦር ግምባር ሠራዊታቸውን በክተት ዐዋጅ አስከትተው ከሔዱ በኋላ ሳይዋጉም፡ ሳይዋዋሉም እንደዚሁ መመለሳቸው ቅርታን እንዳሳደረባቸውና የደርቡሽ መነሣትና የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት መሸነፍ እንዳናደዳቸው አይጠረጠርም። እንደዚሁም ወደ ሰሐጢ ሲዘምቱ ታመው የነበሩት የሚወዷቸው ልጃቸውና አልጋ

ወራሻቸው ራስ አርአያ አሁን ከሰሐጢ መልስ ወዲህ በሰኔ ወር መገመሪያ ላይ ሞተው ተረዱ። ከዚህም ጋር ከጠላት ጋር ሆኖ እንጂ ራስ አልወጋም ብለው ወደ ራሳቸው መጥተው ባለግልፍ አማካሪ ሆነው የነበሩት ደጃች ደብብ አርአያ እኔን ወደጎን እየተዉ ደጃች መንገሻ ጉግ ላን አክብረው የራስነት ማዕረግ ሰጧቸው በሚል ቂም ተመልሰው ወደ ነበሩበት ወደ ኢጣልያ ሠፈር ተጠግተዋል። በነርሱም አማካይነት እደን ከሚቀመጠው ከእንግሊዙ አገረ ገዥ ከፔኔራል ሆግ እየተጻጻፉ የሐንሰን ለንጉሠ ነገሥትነት እንዳበቃችሁ እኔንም አግዙኝ እያሉ ከመጻጻፍ ላይ ይገኛሉ። በሚቀጥለው ጊዜ ደጃች ሥዩም ገብረ ኪዳንና የሰቆጣው ባላባት ጓንጉል እየከዱ ወደ ምኒልክ ገቡ። ባለሚሎችና ታማኞች ከነበሩት ውስጥ ደጃች ተድላ ከምኒልክ ጋር፡ በጅሮንድ ለው ጤ ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጋር በመላላክና ምስጢር በማውጣት እየተጠረጠሩ ታሰሩ። ራስ ሐጎስ ቤገምድርን ከተሾሙ በኋላ የምኒልክ ወዳጅ ነው ተብለው ተሻሩ። ባገርም ላይ ረኃብና በሽታ ተነሥቶ ብዙ ሰው አለቀ። ከሁሉም የበለጠ ያሳዘናቸው ወደፊት የምናነበው የንጉሥ ምኒልክና የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የከዳት ስም ምነት ነው። ስለዚህ ባሁኑ ጊዜ በኃይለኛውና በባለ ግርማው ንጉሠ ነገሥት ላይ ከዕድሜ መግፋት* ጋራ ጸጸት፡ ንዴት፡ ሐዘን፡ ሥጋትና ጥርጣሬ በተቀራረበ ጊዜ ውስጥ ተደራርቦ ደርሶባቸዋል ማለት ነው።

በሆንም፡ ይኸን ሁሉ የደረሰባቸውን በሃይማኖታዊ መንፈስ በትዕግሥት ተሸክመው መንግሥታዊ ሥራቸውን አላቋረጡም። አንድ ጊዜ ወደምንና ለመሔድ አስበው ባለሚሎቻቸው መክረው አስቀሩዋቸው ተብሏል። ስለዚህ ዐድዋ ሳሉ መኳንንቱ ከነሠራዊቱ ወደ የአውራጃው ተመልሶ የክረምቱን ወራት እንዲያሳልፍ ባሰናበቱበት ሰዓት የክርስትና ልጃቸውን ራስ ሚካኤልን ከራስ አሉላ ላይ የተገፈፈውን 500 ጠበንጃ ጨማምረው በጥቢው ለመገናኘት ተቃጥረው ወደ አገራቸው ወደ ወሎ አስናበቷቸው። በዚሁ ዐይነት ሌሎችም ሲሰናበቱ ራስ ሐጎስም ወደ ሺሬ ተመለሱ።

ራሳቸውም በዐድዋና በመቀሌ ከሚያዝያ እስከ ሰኔ በቤተ መንግሥታቸው ከቆዩ በኋላ፡ በሰኔ ወር መጨረሻ ላይ ከመቀሌ ወደ ደብረ ታቦር መጡ። በዚህ ጊዜ ነው እስካሁን በኢጋማሽ ግዞት ራስ አሉላን

1 L'Italia in Africa — Etiopia Mar Rosso — Documenti, Paris, (1888—1889) pp. 159, 160, 177.

* በ1880 ዓ.ም. ላይ የንጉሠ ነገሥቱ ዕድሜ 55 ዓመት ገብቷል።

ስለዚህም፡ ከሰሐጢ ግንባር መልስ ምኒልክንም፡ እነራስ ሚካኤልንም በየግዛታቸው እንዲመለሱ ከአደረጉ በኋላ፡ ከደርቡቸዋል መሪ ከአብዱላሂ ጋር በደርቡሽ ሹማምንት በነ ሐምዳን እቡአንጋ አማካይነት ፡ “እኛና እናንተ አፍሪካውያን ሁላችንም የካም ልጆች ወንድማማች ነን ። በዚህም ላይ ወሰነተኞችና ጉረቤቶች ስለሆንን ባንድነት ሆነን ነጮቹን እንቃወም” የሚል ደብዳቤ በመጻፍ በዚህም በኩል አዲስ የፖለቲካ መስማር ከፍተው ነበር ። አብዱላሂ ግን፡ ባንድ ወንጌ የሐንሰ ባለፈው ዘመን ከማህዲስት ጠላቶች ጋር መተባበራቸውን በመገንዘብ ምኒልክ ስለ ሃይማኖት ጉዳይ ያላቸውን ትዕግሥት ወይም ግዴሳሽነት በማመዛዘን፡ “ምኒልክ ያስማሙን” የሚል መልእክት ከላከ ወዲህ በመጨረሻ ይግረምዎት ብሎ መደምደሚያውን ፡ “እኛና እናንተ ሕብረት የምናገኘው የክርስትና ሃይማኖትምን ለውጠው የኔን ሃይማኖት እስልምናን ሲቀበሉ ብቻ ነው” የሚል የመጨረሻ መልስ ስለሰጠ፡ በዚህም በኩል የመስማማቱ ነገር እንደዚሁ ውድቅ ሆነና ሁለቱም ለሚለየው ጦርነት ይዘጋጁ ጀመር ። 2

[illegible]

ጥብቅ ፳፩ ዓ.ም. ለጊዜው ለሰላም ሲባል የሚመስል ሁኔታ ሲፈጸም ምን ዓይነት ስሜት ይፈጥራል።

(T-14.11 61000 14.11 : 1-727)

ምዕራፍ ዐርባ እምስት

የንጉሥ ምኒልክ ጉዞ ወደ ጉጃም — የንጉሥ ተክለ ሃይማኖትና
የንጉሥ ምኒልክ ዐፄ ዮሐንስን መከላት — የደጃች ሥዊም ወደ ሸዋ መምጣት

ባለፉት ምዕራፍች እንደ ተረዳነው፡ ምኒልክ በሚያዝያ 11 ቀን ጉንደር አጠገብ በአዘዞ ላይ ታላቅ ሰልፍ ከአላዩ በኋላ፡ በሚያዝያ 17 ቀን ወደ አምባጫራ መለስ ብለው ሠፈሩ። በዚያም 22 ቀን ያህል ባንድ ወገን ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር እየተጸጸፉ፡ በሌላ ወገን የሱዳንን ሁኔታ እያሰለሉ፡ ወደ እንጦጦም ስለ አውጭፓ ወሬ ከነአንቶኔሊም ከእቴጌ ጣይቱም ጋር ይላላኩ ነበር። በዚህ ጊዜ አብረዋቸው የነበሩት ጸሐፊያቸው አለቃ ዮሴፍ ቀደም አድርገው እንጦጦም፡ አንኮበርም ተዋውቀው ወዳጅነት ከወጡት ከኢጣልያኑ ወኪል ከአንቶኔሊ ጋር ይጸጻፉ ነበር። በዮሴፍ ደብዳቤ ውስጥ አንዳንድ አዲስ ነገር ተጠቅሶ ይገኛል።

በዚህ በግንቦት ወር ከአምባጫራ ዮሴፍ ለአንቶኔሊ በጸፋለት ደብዳቤ ላይ፡

አንደኛ— ዐፄ ዮሐንስም፡ ራስ አሉላም ከሰሐጢ ወደ ዐድዋ መመለሳቸው እርግጥ መሆኑን፡ ሰሐጢም ንጉሠ ነገሥቱ ለመዝመት ከተነሣሡባቸው ምክንያቶች አንዱ ባገር ላይ ድርቅ ተነሥቶ በረኃብ ሠራዊቱ ስለ ተቸገረ፡ “እዚህ በችጋር ከምናልቅ ሔደን ከጠላት ጋር እየተዋጋን ብንሞት ይሻላል” ብሎ አቤት ስለአለ መሆኑን፡

ሁለተኛ— የንጉሠ ነገሥቱ ጦር ሰሐጢ ደርሶ ራቅ ብሎ በሠፈረበት ሰዓት የኢጣሊያ ገፅራል የኤሌክትሪክ ኳስ በሰማይ ላይ እያወሰበለበ ልክ እንደ ፀሐይ አድርጎ ቁልቁል የኢትዮጵያን ጦር ወለል አድርጎ በማሳየቱ ስለ አስደነገጠ፡ ወታደሩ በድንጋጤ የሚያደርገውን አጥቶ እንደ ተቸገረና፡ “ከሰው የጦር ሠራዊት ጋር እንዋጋለን እንጂ ከሰማይ ከወረደ ከእግዚአብሔር ጦር ጋር እንዴት እንዋጋለን” ብሎ መሸሹን፡ የወሎና የቤጌምድርም ጦር ከሰሐጢ ወደ አገሩ ተመልሶ ገብቶ ይሸንኑ በማውራቱ የሸዋንም ጦር ከፍርሃት ላይ መጣሉን፡ የኢጣልያ ወታደሮች አንድም ጥይት ሳይተኩሱ የኢትዮጵያ ጦር ሲሸሸ በሩቅ እያዩ ዝም ብለው ይሥቁ እንደ ነበረ፡

ሦስተኛ— ዐፄ ዮሐንስ በእርግጥ ጣልያኖቹን ወደ ምጥዋ ያስ መጡ ምኒልክ መሆናቸውን ለማወቅ ፈልገው መኳንንቶቻቸውን ቢጠይቁ ደጃች ደብብ፡ “እንደ እውነቱ ምኒልክ እንደዚህ ያለ ስሜት የላቸውም” ብለው መመለሳቸውን፡ በዚህ ጊዜ የራስ አሉላ ባለሟልነት ወድቆ በርሳቸው ፈንታ ደጃች ደብብ ለንጉሠ ነገሥቱ ከባለሟሎቹ እንደ አንዱ መቆጠራቸውን፡ * ጸሐፊው ያመለክታሉ ። ስሞቹም የሴፍ ይኸን ሁሉ የጻፉት ከያለበት በወሬ የሰሙትን እንጂ በሥፍራው ተገኝተው ባይናቸው ያዩት የበገሮአቸው የሰሙት ነገር አይደለም ። ዐፄ ዮሐንስም ወደ ሰሐጢ የዘመቱት የኢጣልያ ጦር የኢትዮጵያን ድንበር ዐልፎ ሰሐጢ ስለገባ፡ ያገራቱን የነጻነት ህልውና ለማስጠበቅ እንጂ ጸሐፊው እንዳሉት በረኃብ የተነሣ አለመሆኑ ግልጽ ነው ። ነገር ግን የረኃቡ እነሣሥ ተጨማሪ ሆኖ ወታደሩ ሔደን እንሙት ብሎም ይሆናል ።

ምኒልክም በበኩላቸው፡ ለዚህ ለአንቶኔሊ በሚያዝያ 15 ቀን 1880 ዓ.ም በጽፋለት ደብዳቤ ውስጥ በየካቲትና በመጋቢት ወራት ከኢጣሊያ አገር የመጣላቸውን ደብዳቤ ትርጉሙ በአማርኛ እንደደረሳቸው ገልጸው ስለ ዘመቻው፡ “ደርቡሾች ከመተማ መውጣት ፈርተዋል፤ እኔም ወደ መተማ ለመዝመት እስሴ ሳለ ሰው ሁሉ በሚያዝያ ወር ላይ ኃይለኛ የወባ በሽታ መተማ አካባቢ መኖሩን ስለ ገሰጸልኝ ወታደሮቹ እንዳያልቁ ብዬ ቀረሁ” የሚል ይገኝበታል ።

ቀጥሎም ዐፄ ዮሐንስ ከርሳቸው ጋር የዘመቱትን የሸዋውን ጳጳስ አቡነ ማቴዎስን ራስ ሚካኤል ክትግራይ እየመሩ ወስደው፡ በወሎ አሳልፈው ወደ ሸዋ ዳንበር እንዲያደርሱ አዘዙ ። ምኒልክንም ቤጌም ድርን ሰቀው በጉጃም እንዲያልፉ ከፈቀዱ በኋላ፡ ለቤጌምድር አጎታቸውን ራስ አርአያን ሾሙ ። እንደ ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ አባባል ንጉሥ ምኒልክ በግንቦት 11 ቀን አምባጫራን ** ለቀው ወደ ጉጃም ጉዞ ዝምረው በደብረ ሚካኤል በጉማር በኩል አድርገው በግንቦት 24 ቀን ደብረ መዊዕ ሠፈሩ ። ደብረ መዊዕ የባለቤታቸው የወይዘሮ ጣይቱ እናት የወይዘሮ የውበዳር አገር ስለነበር፡ ወይዘሮይቱ ጡል ከሚባለው ወንዝ ላይ ሰፊ ዳስ አሠርተው ብዙ ድግስ ደግሰው ንጉሡን ከነሠራዊታቸው አስተናገዱ ። በዚያም ላሉ፡ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት

መጥተው ስለነበረ፡ የምኒልክ ሠራዊት ተሰልፎ በታላቅ ክብር ተቀበላቸው ። ምኒልክ የጉጃምን መሬት እስኪለቁ ድረስ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት እጅግ ያማረና የተደነቀ መስተንግዶ ሲያደርጉላቸው መስንቦታቸውንና አባይ አፋፍ ላይ ተሰነባብተው መለያየታቸውን ገብረ ሥላሴ ሲገልጹ፡ ሁለቱ ነገሥታት በዐፄ ዮሐንስ ላይ ያደረጉትን አድማዐውቀው ይሁን ሳያውቁ በዝምታ ዘለውታል ።¹ የሚመስለው ግን፡ የዚያን ዘመን ጸሐፊ ትእዛዝ የሰማውንና የሚያውቀውን ሁሉ ለመጻፍ ነጻነት ስላልነበረው፡ ወደ መዘዝ ላለመግባት ዐውቀው የተዉት ይመስላል ።

የሁለቱን ግንኙነትና ባፄ ዮሐንስ ላይ ማደማቸውን በቅድሚያ አቶ ዐጥሜ፡ ቀጥሎም ብላቴን ጌታ ገሩይ ሰፋ አድርገው ዘርዝረውታል ። በነርሱም አባባል ንጉሥ ምኒልክ ጉጃም ሲደርሱ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት እንደ መጠርጠር ብለው መሸሽ ዝምረው እንደ ነበረ፡ በኋላ የፍቅር (የወዳጅነት) መልእክት ስለ ተላከባቸው፡ ተመልሰው መጥተው በደስታና በፍቅር እንደ ተቀበሏቸው ሁለቱም ሲገናኙ እንደ ወንድም በእኩልነት ደረጃ እንጂ፡ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት አደግድገው ምኒልክን እጅ አለመንግታቸውን፡ ሁለቱም ተቀምጠው በሚነጋገሩበት ጊዜ ሦስት ዙፋን እየተዘረጋ እንደኛው ለንጉሥ ምኒልክ፡ ሁለተኛው ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት፡ በመካከለኛው የነበረው አምሮ ተነጥፎ የንጉሠ ነገሥት ዮሐንስ ዙፋን ይባል እንደ ነበርና ንጉሥ ምኒልክ በዚያው ሰዎን በጉጃም በሚዘዋወሩበት ጊዜ ካህናቱ በወረብ ንጉሥ ምኒልክ ዐፄ የሚባሉበት ጊዜ ደረሰ ለማለት “ናሁ በጽሐጊ ይሁ ለሣህለ ማርያም” * እያሉ ሲያሸበሽቡ ሴቶችም በዘፈን ያሞጋግሱዋቸው እንደነበረ ጠቅሰውታል ።

የሆነ ሆኖ፡ ሁለቱ ተገናኝተው በሚወያዩበት ጊዜ የልብ ምስጢራቸውን ተገላልጠው፡ ሁለቱም በንጉሠ ነገሥቱ ባፄ ዮሐንስ ተበዳዮች መሆናቸውን ተማመኑ ። ንጉሥ ምኒልክ “የኢጣልያን ጦርነት ለመካፈል ከሸዋ ሠራዊቱን አድከሜ በወሎና በቤጌምድር ዐልፈ አምባጫራ ሆኜ ደርቡሽን ስጠባበቅ፡ ጣልያንን ለዐ ያመጣ ምኒልክ ነው የሚላቸውን ነገረኛና ሰብቀኛ በመስማት ተገናኝተን እንመካከር ሳይሉኝ

* ለዳግመኛ ከመከዳታቸው በፊት ማለት ነው ።
1 L'Italia in Africa — Vol. Primo — Tomo VII — Documenti, Paris, (1888—1889) C. Giglio, - pp. 51—52.
** አምባጫራ የሚገኘው በጉንደርና በባለሳ መካከል ነው ።

1 ጸ.ት.ገ.ሥላሴ ታሪክ ዘመን ዘጸግ.ምኒልክ = ገጽ 150 ።
* ሣህለ ማርያም የምኒልክ የክርስትና ስም ነው ። የምኒልክ የመንገሥ ይኸውም ማለት ንጉሠ ነገሥት የመባያው ጊዜ ደረሰ ለማለት ነው ።
2 ብ.ጌታ ገሩይ ከንግሥተ ሳባ እስከ ዐድዋ ገጽ 142 = አቶ ዐጥሜ የጋላ ታሪክ ገጽ 165-166 = አፈወርቅ ገ/የሱስ ዳግማዊ ዐጼ ምኒልክ ፡ ገጽ 50-51 ።

ወደ መጣህበት ተመለስ ብለው ላኩባቸው” ሲሉ ፡ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ደግሞ ፡ “የደርቡሽን ጦር ብዛቱንና ብርታቱን እያወቁት አብረን ለመመከት የሺሬውና የጸለምቱ ገዥ ራስ ሐንስ ከኔ ጋር ከተሰለፈ በኋላ ፡ እርሱን ከነጦሩ አስነሥተው በመውሰድና ብቻዩን ከደርቡሾች ፊት አጋፍጠው እንድንሸነፍ አደረጉኝ” ከተሸነፍሁ በኋላም እንኳን እግዚአብሔር ከሞት አተረፈህ ሳይሉኝ እኔን እንደ ጥፋተኛ በመቁጠር በከንቱ ሰው አስጨረስህ ብለው ወቅሱኝ” እየተባባሉ ሲነጋገሩ ፡ ውለው አድረው በመጨረሻው በተሰነባበቁበት ቀን ከመለያየታቸው በፊት የሁለቱን ዙፋን ብቻ አድርገው በመካከል የነበረውን የንጉሠ ነገሥቱን ዙፋን ትተውት ጉን ለጉን ተቀምጠው ያያቸው የሸዋና የጉጃም ሰው ዐፄ ዮሐንስን መከዳታቸውን ተረዳው ይባላል ። ሲለያዩ ዐፄ ዮሐንስ ወደ ጉጃም የዘመቱ እንደሆነ ምኒልክ በቤጌምድር ብቅ ብለው ተክለ ሃይማኖትን ሊረዱ ፡ ወደ ሸዋ የመጡ እንደሆነ ተክለ ሃይማኖት በቤጌምድር ብቅ ብለው ለምኒልክ ለመርዳት ተስማምተው ነበር ይባላል ። በሰነድ መልክ በጽሑፍ የሠፈረ ነገር ስለሌለ ፡ ሁኔታውን በትክክል ለመረዳት አልተቻለም ።

ከዚህ ስምምነት በኋላ ፡ ምኒልክ ለተክለ ሃይማኖት ሁለት መድፍና 250 ጠመንጃ በደርቡሽ ጦርነት ስለ ጠፋባቸው የጦር መሣሪያ እርጥባን ሰጥተው ሁለቱም በጠበቀ ወዳጅነት ከተሳሰሩ በኋላ ፡ ተክለ ሃይማኖት ምኒልክን እስከ አባይ ወንዝ ድረስ (ደጀን) ሸኝተው ሲመለሱ ምኒልክም አባይን ተሻግረው በግንቦት ወር መጨረሻ ላይ በሰላሌ በኩል አድርገው እንጦጦ ከተማቸው ገቡ ። ከርሳቸውም ጋር ደጃች ሥዩም ገብረ ኪዳን የፈረስ ሰማቸው አባ ጉብዝ ከጉጃም አብረው መጥተዋል ።

ደጃዝማች ሥዩም ፡ እናታቸው እቴጌ ድንቅነሽ ያፄ ዮሐንስ እህት የዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ባለቤት ሲሆኑ ፡ አባታቸው ያፄ ዮሐንስ እንደ ራሴ ራስ ቢቶደድ ገብረ ኪዳን ናቸው ። ከዕለታት አንድ ቀን ከንጉሠ ነገሥቱ ልጅ ከራስ አርአያ ጋር ሲጫወቱ በትንሽ ግጭት ተጣልተውና * ታስረው ምሕረት ካገኙ በኋላ ፡ “እንደገና ያስሩኛል” ብለው ፈርተው ወደ ጉጃም ከመጡና ከታሰሩ ወዲህ አሁን ደግሞ ጉጃም ላፄ ዮሐንስ ቀረብ ስለሚል ፡ ምኒልክና ተክለ ሃይማኖት በተወዳጁበት

* የጠቡ ስበብ ከዕለታት አንድ ቀን ሥዩም ገብረ ኪዳንና አርአያ ዮሐንስ ቁጭ ብለው ሲጫወቱ አርአያ (እቴጌ ድንቅነሽ ጡት ትልቅ ትራስ ያህላል) ቢል ፡ ሥዩም መልሶ ምንው ይኸ የጥልጣል ልጅ እንደት ይናገራል ፡ ብሎ ስለ ሰደበው ፡ አርአያ ላባቱ ይኸንኑ ነገር ስለ አስነረፈው ነው ይባላል ።

ሰዓት በንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ፈቃድ ነጻነታቸውን አግኝተው ወደ ሸዋ መጥተው ለንጉሥ ምኒልክ እጅ ነሥተው ገቡ ።

በዚህ ዐይነት ፡ ደጃች በለው ተክለ ሃይማኖትም “በሳር ወሃ ጦር ነት ትተውኝ ሸቹ” በማለት ካባታቸው ጋር ተኳርፈው ወደ ጉድፋ መጥተው ቆይተው ሳለ ፡ አሁን ዐፄ ዮሐንስ ወደ ጉጃም ሊዘምቱ በተቃረቡበት ሰዓት ደጃች በለው ወደ እንጦጦ መጥተው ለምኒልክ ገቡ ። ዶክተር ትራቪርሲ የሚባለው የአንቶኔሊ ጓደኛ ወደ ሮማ ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ በጥቅምት 1880 ዓ.ም. በላከው ራፖርት ውስጥ የሥዩምንና የበለውን ወደ ሸዋ መምጣት ካወሳ በኋላ ፡ “ባሁኑ ጊዜ ሸዋ የስደተኞችና የሐዘነተኞች መጠጊያ ሆኗል” ሲል ጠቅሷል ።¹ ይሁን እንጂ ፡ ከሸዋ ሸሽቶ ወደ ትግራይ ፡ ከትግራይ አምልጦ ወደ ሸዋ እየመጣ ሰውነቱን ከቅጣት ቢያድንም ፡ እነዚህን ስደተኞች ነገሥታቱ በበኩላቸው ባላንጣቸውን ለማጥቂያ ወይም ለመታረቂያ መሣሪያ ያደርጉዋቸዋል ።

በዓለም ታሪክ ውስጥ ፡ ነገሥታትና ሌሎች የመንግሥታት መሪዎች ያንጊዜም እንደዛሬ ባላጋራቸውን ለማጥቃት ከሚያደርጉዋቸው ዘዴዎች አንዱ ፡ የመረጃ ምስጢር ከመሰብሰብ ጋር ዘመዱን በዘመዱ ማስጠቃት ነው ። ይኸም ሁኔታ ከጥንት ሲያያዝ እንደ መጣው ባሁኑ ጊዜም ባፄ ዮሐንስና በንጉሥ ምኒልክ ግንኙነት ላይ ጎልቶ ይታያል ። ዐፄ ዮሐንስ የምኒልክ ባላንጣነት ከበድ እያላቸው በሔደበት ጊዜ የምኒልክን ያነት ልጅ ደጃች መሸሻ ሰይፋን አቀራርበዋቸው እንደ ነበረ ፡ በኋላም ምኒልክ በእማራ ሳይንት (በታሞ) ሰይፋን ቢያስሩ ዮሐንስ ከዚያ አስፈትተው ለሸዋ ንጉሥነት ተጠባባቂ እጩ ለማድረግ ሞክረው እንደነበረ የሚታወስ ነው ።

አሁንም ንጉሥ ምኒልክ ከጉጃም እንደ ተመለሱ ፡ በጉጃም ባፄ ዮሐንስ ትእዛዝ በግዞት የነበሩት ደጃች ሥዩም ገብረ ኪዳን (ያፄ ዮሐንስ የእህት ልጅ) በንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ውስጠ ትብብርነት ከጉጃም ወደ ሸዋ ከገቡ በኋላ ፡ ምኒልክ ካፄ ዮሐንስ ጋር ያላቸው የተዳፈነው ጠብ እስኪገለጥ ድረስ ሥዩምን ባፄ ዮሐንስ ላይ መሣሪያ ለማድረግ አንከባክበው ይዘዋቸዋል ። በምኒልክ ዘንድ ግን ፡ ማናቸውንም ነገር በጥንቃቄ ማድረግ ፡ ነገ የሚሆነውንም ዛሬ አስቦ መፍትሔ መፈለግ ልማድ ስለሆነ ፡ ሥዩምን በእጃቸው አስቀምጠው “ሥዩምን ስጠኝ አልሰጥም” የሚል ውዝግብ ወደፊት ካፄ ዮሐንስ በኩል

I L'Italia in Africa... Documenti, Paris, (1888—1889), p. 154.

ምናልባት ይፈጠር ይሆናል ብለው በማሰብ በዶክተር ትራቪርሲ ምክር መስፍንን ተያዥና ዋስ ሆነው ወደ ምጥዋ ለመላክ ተዘጋጁ።

ወዲያውኑ ስንቅም ተከታይም ሰጥተው ለመላክ ሲሉ ወደ ኢጣል ጠቅላይ ሚኒስትርና ተጠባባቂ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ይዘው እንዲሄዱ የተጻፈው ያደራ ደብዳቤ እንደዚህ ይላል።

ዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠ ሸዋ ወከፋ ወሐረር... ይድረስ ከም ኒስቴር የውጭ ነገር ሁሉ የሚያደርግ ሰላም ላንተ ይሁን። ደጅ አዝማች ሥዩም የጃንሆይ (ዐፄ ዮሐንስ) የአሁኑቸው ልጅ ተሰዶ ወደኔ መጣ አሁን ጃንሆይ በርሱ ተናደው አሥረህ ላክልኝ ብለው ቢልኩብኝ በእንደዚህ ያለ ጊዜ እንደርሱ ያሉ ሰዎች ለኔም ለናንተም የሚፈለጉ ስለሆኑ አልሰድም ብዬ አስቀረሁት። አሁን የሚሸኘው ጦር ሰጥቼ በቡብል መንገድ ወደ ትግሬ መሬት ከእናንተ ደጃዝማች ዘንድ (ገሮራል ባልጼ ሰራ) ድረስ ሰድጃለሁና ደህና አድርጋችሁ ተቀበሉልኝ። እደራ ሰጥቻችኋለሁ ዋሱ እኔ ነኝ። የቀረውን ከሐኪም ትራቪርሲ ደብዳቤ ታገኙታላችሁ በጥቅምት 20 ቀን 1881 በእንጦጦ ከተማ ተጻፈ።¹

ንጉሥ ምኒልክ በደብዳቤያቸው ላይ የጠቀሱት ትራቪርሲ ሙሉ ስሙ ሌዎፖልዶ ትራቪርሲ ለስሙ በሐኪምነት ሙያ ተሠማርቷል። ዋናው ተግባሩ ግን፣ ብዙ ጊዜ 10 ኪሎ ሜትር ከአንኮበር ራቅ ብሎ ለኢጣልያኖች ማረፊያ ለተሰጠው ለልጥ ማረፊያ ሠፈር ኃላፊ ሆኖ ለኢጣልያ መንግሥት ያገር ወሬ እየለቀመ በቀጥታ ወይም በአንቶኔሊ በኩል ማስተላለፍ ነበር። አሁንም አንቶኔሊ ከምኒልክ ተልኮ ወደ ሮማ በሐዶ ጊዜ እንጦጦ የአንቶኔሊ ወኪል ሆኖ ይሠራ ነበር።

እርሱም ስለዚሁ ሰለደጃች ሥዩም አላላክና ስለሌላውም ስለ ኢትዮጵያ የጊዜው ሁኔታ ከእንጦጦ አንደኛ ጥቅምት 1880 ዓ. ም ለክሪስፒ በጻፈው የራፖር ማስታወሻ ሥዩምና አርአያ ዮሐንስ በተጣሉበት ነገር ሥዩም ታስረው ሳለ፣ በኋላ አርአያ ስለሞቱ ሥዩም ቢፈቱ “እንደገና እታስራለሁ” ብለው በመፍራት ወደ ጎጃም መሸሻቸውን ከዚያም ወደ ቀድሞ ወዳጃቸው ወደ ሸዋ ንጉሥ ወደ ምኒልክ*

1 Archivio Storico del Soppresso Ministrero Africa Italiana Fondo, Archivistico A.S. Mai 36-5-50.

* ሥዩም ከምኒልክ ጋር ቀደም ያለ ዕውቂያና ወላጅነት ነበራቸው ማለት ነው።

መሐዳቸውን፣ በዚህም ጊዜ ንጉሠ ነገሥቱ ዮሐንስ “በሰንበላት አስረህ ላክልኝ” ብለው ለምኒልክ ቢልኩባቸው “ከኔ ዘንድ ሸሸቶ ሐደል” ብለው መመለሳቸውን፣ ከዚያ በራሱ አላባቢነት ወደ ጠቅላይ ሚኒስትሩ (ክሪስፒ) በምኒልክ ዋስትና እደራ ተብሎ እንዲላክ ማድረጉን አመልክቷል። ቀጥሎ በታኅሣሥ 16 ቀን በዚሁ ዓመት በላከው የድጋሚ ራፖር ላይ፣ “የሥዩም ጠባይ ስለማይታወቅ አንድ የማይሆን ነገር የሠራ እንደሆነ ኃላፊውና ዋሱ እርስዎ ነዎት” ብሎ ለንጉሥ ምኒልክ ቢያስጠነቅቅ፣ ምኒልክ ሥዩምን አንከባክበው አስንብተው፣ በመጨረሻም ብዙ ፈረሰና በቅሉ አራት መቶ ባለጠበ ንጃ ወታደር ሰጥተው ወደ ዘቡል ከላኩዋቸው በኋላ እንደገና ጥር ጣሬ ገብቷቸው በሐዶ በ15ኛው ቀን ሥዩምን ለመመለስ ፈረሰኛ መላካቸውን ከገለጸ በኋላ፣ ከዚሁ አስከታትሎ በማናቸውም ረገድ ሥዩም ምጥዋ ሲደርሱ የኢጣልያ ባለሥልጣኖች በሰውዬው ላይ የጥንቃቄ እያያዝ እንዲያደርጉ አላስቦአል። ቀጥሎ በማግሥቱ በታኅሣሥ 17 ቀን በጻፈው ሦስተኛ ማስታወሻ ላይ ደጃች ሥዩም ከጉዞአቸው ወደ እንጦጦ ተመልሰው እንዲያመልጡ በጥንቃቄ መጠበቃቸውን ያመለክታል።¹ በበኩሉ እንቶኔሊ በጻፈው ማስታወሻ ሥዩም ወደ ሸዋ ከተመለሱ በኋላ፣ ንጉሥ ምኒልክ በአቡነ ማቴዎስ አማካይነት ከዐፄ ዮሐንስ ምሕረት ጠይቀው እንዳስማሩዋቸውና በዚያው በሸዋ እንደቆዩ ይጠቅሳል።²

ምኒልክ ሥዩምን ከደብዳቤ ጋር ወደ ኢጣልያ ባለሥልጣኖች ዘንድ ከላኩ በኋላ፣ ፈረሰኛ ልከው ወደ እንጦጦ የማስመለሳቸው ምክንያት በሁለት ላይ የሚመደብ ይመስላል። አንደኛው ሥዩም አባጉበዝ በገፍግንነት ስሙ ጥር የነበሩና ለሥልጣን ምኞታቸውም ወሰን ያልነበራቸው በመሆናቸው “ለኔም አይገዛም” የሚል ጥርጣሬ ስለ አሳደረ፣ ሁለተኛው ደግሞ በዚህ ጊዜ ምኒልክና ዮሐንስ ውስጥ ቡን ቢጣሉም ገና በግልጽ ከውጊያ ስለ አልደረሱ፣ “ሥዩምን አስረህ ላክልኝ” ካሉዋቸው ወዲህ ጭፍራና ስንቅ ሰጥተው ወደ ጣልያን ባለሥልጣኖች መለካቸው የተሰማ እንደሆነ ካፄ ዮሐንስ ጋር ጠቡን እንዳያባብሰው ይሆናል። ቀጥሎም ደጃች ሥዩም ወደ ሸዋ ከተመለሱ በኋላ፣ አቡነ ማቴዎስ ምኒልክንና ዮሐንስን ለማስታረቅ በሚሞክሩበት ጊዜ፣ “እኔ ዘንድ ነውና ያለው ምሕረት ያደርጉለትና

1 L'Italia in Africa... Documenti (1888-1889) pp. 154, 186-188, No. 183-194.
2 Ibid.

ወደርሱም መመለስን በስረራ እኔ ዘንድ እንዲቆይ” ብለው በአቡነ
አግካይነት ጊዜያዊ ፈቃድ አግኝተው ይሆናል።

የሆነ ሆኖ ሥዩም አባ ጉበዝ ዐፄ ዮሐንስ ካረፉ በኋላ ወደ
ትግራይ ሐደው ባንድ ወገን ከደጃች ደብብ አርአያ፣ በሌላ ወገን ካፄ
ዮሐንስ አልጋወራሽ ከራስ መንገሻና ከራስ አሉላ ጋር ያደረጉትን
የፖለቲካና የጦርነት ውዝግብ፣ በመጨረሻም ባገር ሰላምና ጸጥታ
ሲሉ አዲሱ ንጉሠ ነገሥት ምኒልክ ለራስ መንገሻ ትግራይን ሰጥ
ተው ሥዩምን የቱም እስር አድርገው ወደ ሸዋ ሲመለሱ ዝርዝሩን
ወደፊት እናነባለን።

ኮንት ፒዩትሮ አንቶኒሊ

(ከክርለዊ ኤ ምኒልክ)

ምዕራፍ ዐርባ ሰድስት

ዐፄ ዮሐንስ ጉጃምን ስለ መውረራቸው፡ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት
እንደገና ታምነው በዐርቅ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ስለ መግባታቸው

ምኒልክና ተክለ ሃይማኖት፡ ባለፈው ያነበብነውን የክፋት ስምምነት አድርገው መለያየታቸውን ዐፄ ዮሐንስ እንደሰሙ፡ ወዲያው ወደ ጉጃም ወይም ወደ ሸዋ አልዘመቱም፤ ነገር ግን፡ የንጉሥ ምኒልክን ከአምባጫራ ወደ ሸዋ መመለስ የሰሙት፡ “ደርቡሾች እንደገና ወሰን እያለፉ መጥተው ሠፈራቸውን በተንኮል ሚዳ አድርገው ቤተ ክርስቲያን አቃጠሉ፡ እገርም ዘረፉ” የሚባል ወሬ ስለ ደረሰባቸው፡ በሰኔ ወር መዝሙሪያ ላይ የሞቱትን የልጃቸውን የራስ እርዳታን የሐዘን ጊዜ ከፈጸሙ በኋላ፡ ከደብረ ታቦር ተነሥተው በሰኔ ወር አጋማሽ ላይ ወደ ቤገምድር ዘልቀው አሞራ ገደል ሠፈሩ፤ በዚያም ላይ ምክር ሲደረግ፡ “ደርቡሽ ወደ ጉንደር ለመግባት ማቀዱ ቢታወቅም፡ በመገመሪያ ወደ ጉጃም ሔደን ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን እንዋጋለን፤ ደርቡሽ ጊዜ የሚሰጠን የሆነ እንደሆነ ንጉሥ ምኒልክን ለመውጋት ወደ ሸዋ እንዘምታለን፤ ጊዜ የማይሰጠን እንደሆነ ግን ከጉጃም ወደ መተማራት ሔደን ደርቡሽን እንዋጋለን” በማለት ተመክሮ በዚህ ስለተወሰነ፡ በሐምሌ ወር ላይ ከቤገምድር ወደ ጉጃም ተጓዙ።¹

ይኸ ሁሉ ሲሆን፡ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ምኒልክን ሸኝተው ከተመለሱ ወዲህ ዐፄ ዮሐንስ እንደሚዘምቱባቸው በቅድሚያ በመገንዘብ በሚዳ ላይ እንደ እኩያ ጦርነት ለመግጠም ያላቸው ኃይል እንደማይፈቅድላቸው በመረዳት፡ ቀደም ብለው ወደ ጅበላና ወደ መተራ ተራራ ለመሸሸግ ስንቅም፡ መሣሪያም እያሰጋዙ በደንብ አስመሽገውታል። ቀጥሎም የንጉሠ ነገሥቱ ጦር ያለምንም ተክላ ካይ ወደ ጉጃም ዘልቆ ጉዛምን ላይ ሲሠፍር እርሳቸው መተራ አምባ ላይ ቀደም ብለው ወጥተው ተቀምጠዋል። አቡን ሉቃስ ግን

1. ብ.ጌ. ገጽ 142፡ ከንጉሥተ ላባ እስከ ዐድዋ ጦርነት፡ ገጽ 142-143።

አስታርቃለሁ ብለው ወደ ተራራው አልወጡም፤ ቀጥለውም ወደ ዐፄ ዮሐንስ ሠፈር ሔደው ተቀመጡ።

ካቶ ሀጥሚም ከብላቴን ጌታ ጎሩይም የበለጠ ስላፄ ዮሐንስ የጉጃም ወረራ በቂ ዝርዝር የሚሰጡን አለቃ ተክለ ሥላሴ ዋቅጅራ እንደ ልማዳ ቸው እንቲታ ሳይጨምሩ እንደዚህ ብለው በጽሑፍ አስፍረውት ይገኛል።

...ዐፄ ዮሐንስ ጉዛምን ላይ ሠፍሮ እምባውን (ሙተራን) ሊሰብር በጭምትና በማይ እፋፍ መድፍ ጠመደ። ግን አልሆነለትም ኃይለኛው መድፍ ጀብላን እያለፈ ከአባይ በረሀ ወደቀ ቀላሉም መድፍ የእምባውን ገደል እየመታ ቀረ። ያን ጊዜ የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የመድፍ የዘበኛ አለቃ ባሻ እስናቀ የሚባል ነበረ። ጅብላ ሆኖ ጭምት ላይ ከተጠመደው (የተጠመደውን) መድፍ ተመልክቶ ቢተኩስ የመድፍ አረር (ጥይት) በመድፍ እፍ ገብቶ ከነመንኲራኩሩ የኋሊት ገልብጦ ጥሎ ተኳኹን ጨምሮ ገደለው። ባላንባራስ ጊዮር ጊስ የሚባል ዝግና የግሪክ ሰው ነበረ። * እርሱ ደግሞ ብዙ ትግራ ገደለ። ከዚህ በኋላ ዐፄ ዮሐንስ ጭምት እፋፍ መቀመጡን ተወ” ካሉ በኋላ፣ ጸሐፊው ያፄ ዮሐንስ ወታደር በጉዛምንና በማቻከል የተገኘውን የቤተ ክርስቲያኑን ሳንቃ እየነቀለ እያወጣ በጭምት እፋፍ የጥይት ማብረጃ ለማድረግ ተራውን (ተርታውን) አቁሞ፣ ማገሩን እየፈለጠ ማንደዱ፣ ታቦቱንም ከመንበሩ እያወጣ በየሚዳው በጣለው ጊዜ በንዴት ጳጳሱ እቡነ ሉቃስ፣ “ደርቡሽን አጠፋለሁ ብዬ መጣሁ ያልከው ለጉጃም እንተ ደርቡሽ ሆንክ” ብለው ዐፄ ዮሐንስን መቆጣታቸውን፣ ወደ እምባው ሌሊት ሰብረው እንዲገቡ በጨረቃ የተላኩት ያፄ ዮሐንስ ወታደሮች አሳባቸውን ተከላካዮቹ በጠቋሚ ደርሰውበት ከላይ ናዳ እየሰደዱ ብዙ የትግራ ወታደር እንደፈጁ፣ ንጉሠ ነገሥቱ በዚህ ተናደው ብዙ ጭፍራ ሰደው ጉጃምን ከፋኛ ማዘረፋቸውን፣ በዚህ ጊዜ ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ዝግናች አንዱ እምባ (ሙተራ) ውስጥ ያልገቡት ደጃዝማች ወዳጄ መርጡለ ማርያምን እንዳትበዘሰዝ ተከላከለው እንዳዳኑ ከተረኩ በኋላ፣ በዚህ በጦርነቱ ሰዓት ልብሷ የተገፈፈባትና ከብቶቿ የታረዱባት አንዷት የጉጃም አልቃሽ፣

“በላይኛው ጌታ በባልንጀራ፣ በቅዱስ ሚካኤል ቢሻ ዝግሬም

* ጊዮርጊስ የነወደዘር አበሻ አባት ናቸው። ዐፄ ቴዎድሮስ ዘመን መጥተው ዐፄ ዮሐንስም በንጉሥ ያኒላክም ዘንድ የታወቁ ነበሩ።

በጽላተ ሙሴ በነጭ አበዛዎ *
ጉጃምን ይግሩት ፈሪም አንልም”

ብላ መግጠሟን ጽፈውታል።¹

በበኩላቸው ብላቴን ጌታ ጎሩይም፡-

“ዐፄ ዮሐንስ፣ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የተደበቁበትን እምባ (ተራራ) በመድፍ ማፈራረስ ሲያቅታቸው ተናደው አገሩን ጉጃምን ያጠፉት ዝመር። በሌላው ሥፍራ ይቅርና ጉጃሚው ከመከራ የሚድን እየመሰለው ገንዘቡን እየያዘ በየቤተ ክርስቲያኑ እየተማጠነ ቢገባ፣ የትግራው ወታደር በኃይል እየገባ ገንዘቡን እየቀማ እምቢ ያለውንም እየገደለው ይወጣ ነበር።”

ሲሉ አመልክተዋል።²

መቼም በሥልጣኔ ኋላ ቀር በሆኑ አገሮች፣ በተለይ በባለ ጉልተኞች ዘመን ጉልተኛ መስፍን ባጠፋ ጊዜ ይኸውም ማለት በሽፈተ ቁጥር የርሱን ጥፋት በቀጥታ ከፋዩ በጉልት አገሩ ውስጥ የሚገኘው ሕዝብ ነበር። በፈረንጆችም “መስፍኑ ሲያጠፋ ኩርኩም የሚቀምሰው የልፍኝ አሽከሩ ነው” እየተባለ ይተረታል። አሁንም ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ከምኒልክ ጋር አድመው በከዱ፣ እርሳቸው በሙተራ ተራራ ተሸሽገው ሕይወታቸውን ከማናቸውም እደጋ ሲያድኑ፣ ነጥሪው ሕዝብ ሴቱ ሳይቀር በሚያሳዝን አኳኋን ባልገባበትና በማያውቀው ነገር የዘረፋውንና የግድያውን ሥቃይ ተቀበለ። የጌታውን ከዳት ሳያውቅና ሳይሰማ፣ ከነገሩ ሳይገባ ዝም ብሎ የተቀመጠ በተግባርና በአሳብ እንደ ተባበረ ተቆጥሮ ይኸን የመሰለ ግፍና ሥቃይ ደርሶ በታል። የጌታውን ሽፍትነት እምቢ አልደግፍም ብሎ ጌታውን የተቃወመ ወታደር፣ ባላገርና ነጋዴ ቢኖር ደግሞ በዚህ የተነሣ የሚደርስበት መዘዝ ከዚህ የባለ ነበር። በጌታው ትእዛዝ የዘመተ ወታደር ጌትዮው ሲሸነፍ፣ የምርኮኝነት ዕዳውን እንደ ማራኪው የመንፈስ ሁኔታ በሞት በእስራት የቀረው ቢቀር በግዞት ይከፍላል። ጌታውን ያልተከተለ ወታደር ደግሞ፣ ከኃዲ ዐመጸኛ ተብሎ ዕድሉ ከምርኮኝነት የባለ ነበር። ይህ ሁኔታ በኢትዮጵያ ብቻ ሳይሆን ኋላ ቀር በሆኑ ወይም የዲክታተር አገዛዝ ባለበት አገር ሁሉ ሲደረግ የኖረ ነበር፤ ወደፊትም ይኖር ይሆናል።

* ነጭ እንጀራ ጋጋሪያ ለግለት ነው።

1 ያለቃ ተክለ ሥላሴ የገጅ ጽሑፍ ገጽ 133—135።

2 ብ.ጊ. ጎሩይ፣ ከገግሥተ ሳባ እስከ ዐድጥ ጦርነት፣ ገጽ 143።

ያለዚያ ግን፡ ሐቅን መንገድ ያሰበን እንደሆነ፡ ንጉሥ ተከለ ሃይማኖት የንጉሠ ነገሥቱን የጦር ኃይል ለመመለስ እንደማይችሉ እያወቁት ለምን ከዱገክከዱና ኃይላቸውን ከተማመኑ ንጉሠ ነገሥቱ ለውጊያ ሲመጡባቸው የሚችሉትን ያህል ተቆራቁሰው አልሆን ሲል ወደሸዋ በመሸሽ የሕዝባቸውን ሥቃይ ለማቅለል በቻሉ ነበር። ባዜ የሐንሰም በኩል በከዳተኝነት የበደሉት ሁለቱ ነገሥታት ሲሆኑ በተቻለ እነሱን በማናቸውም ረገድ ይዞም፡ ሳይዘም መቅጣት ሲገባ በነገሩ የሌለበትን ባላገር ወታደር ማዘረፍና ማስገደል እንደማይገባ ግልጽ ሲሆን፡ ደግሞ ባሁኑ ጠላት በሰሜን ምዕራብና በሰሜን ምሥራቅ እገራቱን በሚያዋክብበት ሰዓት ምንም ዓይነት በደል ቢደርስ የሁለቱ ነገሥታት መከዳት ኃላፊነቱ የከበደ መሆኑን እንገነዘባለን።

ምኒልክ፡ ከጉጃም ዘመቻ ቀጥሎ ንጉሠ ነገሥቱ ወደ ሸዋ መዝመታቸውን በማመን፡ በግዛታቸው ጦራቸውን በመሰብሰብና በማደራጀት ላይ ይገኙ ነበር። ለርዳታ ወደ ጉጃም ያልዘለቁበት ምክንያት በነሐሴ ወር ላይ አባይ ወንዝ ሞልቶ ስለማያሻግር ነው የሚሉ ሰበብ አግኝተዋል። አባይ ባይሞላም ከአምባጫራ መልስ በኋላ የበተኑትን ጦር ሰብሰበው እርሳቸው በቅድሚያ ሳይመክቱ መተራተራራ የተቀመጡትን ወዳጃቸውን ይታደጋሉ ማለት ዘበት ነው። ነገር ግን፡ ምንም ወደ ጉጃም ባይዘልቁ ራስ ሚካኤል ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር ጉጃምን ለመውጋት መሔዳቸውን፡ በዚያም ጉጃምን መሸማቸውን ሲሰሙ፡ ምኒልክ ደግሞ በበኩላቸው ወደ ወሎ ደጃች መንገሻ አቲከምን፡ ደጃች ወሌ ብጡልን፡ ደጃች ወልደ አሻግራን ልከው በዚያ ያሉትን የራስ ሚካኤልን ሰዎች በማስጠቃት ላይ ነበሩ። እነርሱንም ሲያይ በርኒ አባ ጉዳ የሚባለው የቦረና ባላባት በነዳደጃች መንገሻ አቲከም ድጋፍ ራስ ሚካኤል ብዙ ሀብታቸውን በመቅደላ አፋፍ እስቀምጠው ለጥቢቃ ትተውት የሔዱትን ልጃቸውን በውጊያ ከመቅደላ ላይ ሊያባርረው ችሏል።

ከውጊያውና ከዘረፋው በኋላ፡ ንጉሥ ተከለ ሃይማኖት እንዲገቡ በንጉሠ ነገሥቱ ተጠይቀው እምቢ ስለአሉ የጎጃምን ግዛት ለራስ ሚካኤል ለማስተላለፍና የንጉሥነቱንም ማዕረግ ከተከለ ሃይማኖት ገፈው ለኝሁ ለራስ ሚካኤል ለመስጠት አስበው ነበር ይባላል። ነገር ግን፡ ንጉሥ ተከለ ሃይማኖት ባንድ ወገን ንጉሥ ምኒልክ ለእርዳታ አለመምጣታቸውን በሌላ ወገን የሕዝባቸውን መዘረፍና መገደል በርሳቸው ሽፍትነት ምክንያት መሆኑን ስለ ተረዱት፡ በመጨረሻ በአቡነ ሉቃስ አማካይነት ተላልከው ላያስሩአቸው ቃል እስገብተው ወደ ዐፄ ዮሐንስ ገብተው እጃቸውን ሰጡ።

ድርጊ ለእንግሳ ሲላክ
(ከሐብረ ጳጳስ መጽሐፍ)

1 ቄ.ጌ. ጎቴይ፡ ከንጉሥተ ላባ እስከ ወደዋ፡ ገጽ 133—144።

ምዕራፍ ዐርባ ሰባት

የጉሥ ምኒልክና የኢጣሊያ መንግሥት ወዳጅነት እየጠበቀ መሔድ

ጉሥ ምኒልክ፡ “በመጣችሁበት መንገድ ተመለሱ” የሚለው የጉሥ ነገሥቱ ደብዳቤ ከደረሰባቸው ወዲህ ጠቡ እየከረረ መሔዱን በመገንዘብ፡ ቀደም ብሎ የኢጣሊያ መንግሥት ደንበኛ ወኪል ለሆነው ለአንቶኔሊ እዚያው አምባጫራ አንዳሉ በግንቦት 9 ቀን 1880 ዓ.ም. “ወደ እንጦጦ እንደ ደረሰሁ ወደ ኢጣልያ እገር የምልክህ ብርቱ ጉዳይ እለኝና እንጦጦ ሆነህ ተዘጋጅተህ ጠብቀኝ” የሚል ደብዳቤ ጻፋለት ። እርሱም ከኢጣልያ ጉሥ ተወካዩ ከመጣ ዝምሮ ምኒልክንና የሐንሰን ሰማጣላት ሁሉንም ነገር እየሰለለ፡ ታጥቆ ይጠብቅ ነበርና ይኸ ደብዳቤ ሲደርሰው በሁሉም ተዘጋጅቶ ሲጠብቃቸው በሰኔ 22 ቀን እንጦጦ ገቡ ።

አንቶኔሊ እንደሚለው፡ በደረሱ በሦስተኛው ቀን አስጠርተው አስተርጓሚው አለቃ ዮሴፍ ባሉበት ቄስና ወንጌል አስመጥተው፡ “የም ነግርህ ነገር አለና ምስጢሩን ለሰው እንዳታወጣ ግልልኝ” ብለው እንደ ኢትዮጵያ ደንብ በወንጌል እንዳስግሉትና እሱም እሺ ብሎ መሐላውን እንደ ፈጸመ፡ አስማዩ ቄስ ከወጣ በኋላ ዐፄ ዮሐንስ የጉጃም ጦር በደርቡሾች ከተሸነፈ በኋላ እርሳቸውን ወደ ጉንደር ጠርተዋቸው ሔደው እስከዚያ ጊዜ ድረስ የእምነትና የወዳጅነት ግንኙነት ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር እንደ ነበራቸው ከሰሐጢ መልስ ግን፡ በእርሳቸው ላይ ያላቸው እምነት ተለውጦ እንደ ተጣሏቸውና ቀድሞ የተስማሙ በትንም የመተማመን መሐላ አፍርሰው እንደ በደሏቸው፡ ስለዚህም እሁን ከዐፄ ዮሐንስ ጋር ጠቡ ግልጽ ስለሆነ፡ የኢጣልያ መንግሥት ዐሥር ሺ የሬሚንግተን ጠመንጃና አራት መቶ ሺ የወተርሊ ጥይት በቶሎ በአስብ በኩል እንዲልከላቸው ይህም የጦር መሣሪያ ሲደርሳቸው በዚህ መሣሪያ ኢጣልያኖችን ይጉዱበታል ተብለው እንዳይጠረጥሩ ይልቅስ በዚህ ፈንታ እንዲያወጡ በደጋሊ የሞቱትን የኢጣልያኖች ደም እንደሚበቀሉ በቃል አረጋግጠው ወዲያውም ጉሥ ተክለ ሃይማኖት ለራሱ ለአንቶኔሊ ሰኔ 8 ቀን 1880 ዓ.ም. የጻፋለትን ደብዳቤ እንዳስረከቡት ይገልጻል ። የደብዳቤው ቃል ቀጥሎ ያለው ነው።

“ከኢጣልያ መንግሥት ጋር ያለኝን ዝምድና የምታውቀው ነው። ኮንቲ ሳሊምቤኒ በሲኖር ቢያንኪ ጊዜ ተጀምሮ የነበረውን ወዳጅነት ወደ ፍጻሜ ለማድረስ በመሞከሩ እስራትና ውርስ ደርሶበታል። አሁን ግን የኔን ሐሳብ ሁሉ ከንጉሥ ምኒልክ ትሰማዋለህ ይህን ማህተሜን የላኩልህ በንጉሥ ምኒልክ በኩል የላኩልህን መልእክት እንደ ምታምንና ጥርጣሬ እንዳይገባህ ነው።”

እንግዲህ የራሳቸውንና የንጉሥ ተከለ ሃይማኖትን በሕብረት መከዳት ለወኪሉ ለአንቀጂሊ እንደ ገለጹለትና እርሱም በቶሎ ወደ አገሩ ሔዶ እላይ የተጠቀሰውን የጦር መሣሪያ በቶሎ ይዞ እንዲመጣ አደራ ብለውታል። ወደ ኢጣልያ አገርም ሲሔድ ስለዚሁ ጉዳይ ለኢጣልያ ንጉሥ ለአምቤርቶ ቀዳማዊ ሰኔ 30 ቀን 1880 ዓ. ም. የተጻፈ ደብዳቤ ሰጥተውታል።

በደብዳቤው ውስጥ የሠፈረው ታሪካዊነት ያለው ስለሆነ፣ ከአድራሻና ከሰላምታው በቀር በሙሉ እንደሚከተለው አስፍረናል።

“በ12 ጥር በተጻፈ ደብዳቤዎ የርስዎን ቃል ለማስታወቅ ኮንት አንቀጂሊ ከኔ ዘንድ እንዲኖር ስለ አስታወቁኝ እጅግ ደስ አለኝ። ንጉሥ ሲልኩብኝ ኮንት አንቀጂሊ የታመነውን ሉሌዬን ለርስዎና ለኔ ነፍስ የሚበጀውን ብናስይዘው የታመነ ነውና አይጠርጥሩት ብለው ላኩብኝ።”

“አሁን ግን ይህ የታመነ ሰው እኔ ቃል ለቃል ልነግርዎ የሚገባኝን ነገር ሁሉ እንዲነግርዎ ወደርስዎ ልኬዋለሁ። ነገሩም ይህ ነው። ያልታሰበ ነገር ተነስቶ መንግሥቱን የሚያውከብኝ ሆነ። በሰዎች ልቡና ውስጥ ያለውን የሚመረምር እግዚአብሔር ብቻ ነው። በርስዎና በጃን ሆይ መሀል የክርስቲያን ነገሥታት ሐሳብ ከቀሩት ይበልጥ ደስ ይለው ዘንድ በሚገባው ሰው (የሐንስ) ፊት ከፋ ነገር ሆኖ ታዩ። አሁን ዛሬ ባየው ንጉሠ ነገሥት የሐንስ ከኢጣልያ መንግሥት ጋር ተስማምቶ በምጥዋ በኩል ጦር አስወጥቶ (አስመጥቶ) ሊያስወጋኝ የመከረ ንጉሥ ምኒልክ ነውና ብለው አገሪን መጥተው ለመውጋት ያስፈራሩኝ ጀመር። እኔም ከእንግዲህ ወዲህ ባገራ እመክታለሁ ብዬ ሆይ።

* ተከለ ሃይማኖት ይኸን የጠቀሱት በዶጋሊ ጦርነት ጥዜማ ሳሊምቤኒ ከነኮሎኔል ፒያኖ ጋር ወደ አሥመራ ዘልቆ ሳለ መሐንዲስ ነኝ ብሎ ሲያታልል በራስ አሉላ ትዕዛዝ ታስሮ የነበረውን ነው። ከዚያ በፊት ይኸው ሳሊምቤኒ የአባይን ድልድይ እሠራለሁ ብሎ ተስፋ ሰጥቶ ነበር።

1 L'Italia in Africa... (1888-89) No. 95, p. 101.

ቀርጧል። ነገር ግን ንጉሥ ይገዙኝ (ያገዙኝ) ባለፈው ዓመት በጥቅምት ከኮንት አንቀጂሊ ጋራ ከኢጣልያ መንግሥት ፍቅሪን አላፈርስም ብዬ ተዋውዬ ደብዳቤ አትሟ ሰጥቼው ነበር። ኮንት አንቀጂሊም ደግሞ የኢጣልያ መንግሥት 5000 ሬሚንግቶን ይሰድልዎታል ብሎኝ ነበር። ንጉሥም በደብዳቤዎ ኮንት አንቀጂሊ ያደረገውን መቀበልዎን ላኩ ብኝ እንዲህ ከሆነ አገሪን መክቼ ያዳንሁ እንደሆነ የፈሰሰውን በዶጋሊ የዜጎችዎን ደም ለመመለስ ያገለግልዎታል ሐረርጌ ላይ የዜጎችዎ ደም በፈሰሰበት አገር እንደረዳኝ ዛሬም ይረዳኛል ብዬ ተስፋ አለኝ። ዛሬ ብቻ የንጉሥ ረዳትነት ይፍጠናልኝ አሁን ፈጥኖ ነፍጥ ይምጣልኝ። ነፍጡም ቢያንስ ቢያንስ ከዐሥር ሺህ ሰናድር ያነሰ አይሁን ብኝ። ይህም ነፍጥ አገሪን ስለማዳን ለመመከት ነው እንጂ ኢጣልኖችን ለመውጋት ይሆናል ብለው እንዳይጠረጥሩኝ ምዩልዎታለሁ። በደብዳቤ ብናደርገው ይበዛል ብዬ ኮንት አንቀጂሊ ቃል በቃል እንዲነግርዎ ብዙ ነገር አሜውቼዋለሁ። ይህን ሁሉ መናገሪ እንደ ወንድም ነው። ለኮንት አንቀጂሊ ስነግረው በቅዱስ ወንጌል በቅዱስ መስቀል አምዬ ነውና እርሱ የሚነግርዎን የኔን ነገር ሁሉ ይመኑልኝ። ቃሉንም ሰምተው ለመስከረም ሸዋ እንዲገባልኝ ያድርጉልኝ። ይህንንም ነፍጥ ይምጣልኝ ስላልሁ ለኮንት አንቀጂሊ ስለዛሬ ጥንቅ የኢጣልያ መንግሥት ገዝቶ ያበድረኝና መንግሥት የሰጠውን (ያቀረበውን) ዋጋ ጳላ አሰብ ድረስ እከፍላለሁ ግለቴ ነው እንጂ የኢጣልያ መንግሥት እንዲያው ይስጠኝ ግለቴ አይደለም ብዬ ነግራለሁ። እግዚአብሔር በረዳትነቱ ዕድሜያችን ልክ ፍቅራችን እንዲጠና ለልጅ ልጃችንም ርስት እንዲሆን ያድርገው። በሰኔ 30 ቀን 1880 ዓ. ም. በእንጦጦ ከተማ”

በዚህ ዐይነት፣ ንጉሥ ምኒልክ እስካሁን ከዐፄ ዮሐንስ ጋር የጋብቻ ዝምድና የተበረዘበትን የድብብቆሽ ጠብ አሁን በገሃድ ገልጸው ከኢጣልያ መንግሥት ጋር ረገብ አድርገው ይዘውት የነበረውን የወዳጅነትና የፖለቲካ ግንኙነት አሁን እንደ ኢትዮጵያ ልማድ በወንጌልና በመስቀል መሐላ ባዲስ ኃይል ቀስቅሰው ለግጥበት ፈልገዋል። እንደዚህ ረገብ አድርገው ይዘውት የቆዩትን ዝምድና አሁን የፈለጉትና መሣሪያውንም በጥድፈያ እንዲፈርሳቸው ለመለመን ያስገደዳቸው

* ኮንቲ ፖር የሚባለውን የኢጣልያ አገር መርግሪ የአሜሪካ አብዳላጂ ሰዎች ጌታ ውት ስለነበረ፣ እርሳቸው አብዳላጂን አጃገረው ሐረርን ቢያዙ ጊዜ እንደ መስቀል ቀጥረውታል። እንደ መስቀል የቁጠሩት ግን አሁን ነው።

1 C. Rossetti, Documenti Amharici - Guidi Storia Diplomatica... p. 305.

ከጉዳም ወረራና ብዝበዛ በኋላ ፡ ቀጥሎ ከብይ ሊመጣ የተዘጋጀው የንጉሠ ነገሥቱ የጦርነት ዳመና በራሳቸውና በመደበኛ ግዛታቸው በሸዋ ላይ ስለ አንዛቸው ነው ። ከዐሥር ዓመት በፊት ያለው ደታ በግዴታ እንዳደረጉት ሁሉ ፡ አሁን ሁለተኛ ወዳጄ የሐንሰ ቀርበው እጅ ነሥተው ላለመገበር በአሳባቸው ሲወሰኑ ፡ አስፈሪውንና ድል አድራጊውን የንጉሠ ነገሥቱን ጦር ለመመለስ የሚችሉት በጦር መሣሪያ ብዛት መሆኑን ስለተረዱትና ባሁኑም ጊዜ ከእንግሊዝም ከፈረንሳይም ይልቅ ለጥቅሙ ሲል የጦር መሣሪያ ሊያቀብላቸው የሚችለው የኢጣልያ መንግሥት ብቻ መሆኑ ስለ ገባቸው ነው ።

መቼም ንጉሥ ምኒልክ ከምጥዋ መያዝ በፊት ካለው ጊዜ ጀምሮ ከፈረንሳይና ከእንግሊዝ የበለጠ ከኢጣልያ መሪዎች ጋር የሚያደርጉት የደብዳቤና የገጽ በረከት ልውውጥ በርከት ያለ መሆኑ አይጠረጠርም ። ነገር ግን ፡ ባዲ የሐንሰ ዘንድ እንደታመተ በኢጣልያ ወደምጥዋ አገባብ ላይ ግን በፍጹም እንደሌሉበት የታወቀ ነው ። ይኸንንም የኢጣልያኖቹ ጸሐፊዎች ሳይቀሩ በየመጽሐፋቸው አረጋግጠዋል ። የኢጣልያን ወታደር ምጥዋ መግባት ወሬውን በደብዳቤ የተረዱት ሐረርጌን ድል አድርገው ወደ እንጦጦ ሲመለሱ ከንጉሠ ነገሥቱ ደብዳቤ መሆኑን በዚህም ምክንያት “ምንድነው ነገሩ” ብለው አንቶ ኔሊን ቢጠይቁት ፡ እሱም የሚያውቀው ነገር አለመኖሩን ገልጾ ወደ መንግሥቱ መሪዎች ለጥያቄ መጻፉን ከዚህ በፊት አመልክተናል።

አሁን ባላደረጉት ነገር ፡ “ጣልያንን ያስመጡ ንጉሥ ምኒልክ ናቸው” የሚለው ወሬ ባዲ የሐንሰ ቤተ መንግሥት ገኖ መወራቱን ከየወዳጆቻቸው እንደ ሰሙት በዚያው አቅራቢያ በመቀሌ ይልቁንም ወደ ደብረ ታቦር ጠርተው ለጤናም ይሁን ለወቀሳ ሳያነጋግሩ አቸው እንዲሁ በደፈናው ፡ “በመጣህበት ተመለስ” ማለታቸው ግልጽ ጠብ መሆኑ ስለ ተሰማቸው ፡ በልባቸው ቀማቸውን ይዘው በነጃም ዐልፈው ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን አስከድተው ወደ ሸዋም ሲገቡ ይኸንን ለመኳንንቶቻቸው ለነራስ ዳርጌም ፡ ለነእቲጌ ጣይቱም አዋይተው “ወደፊት ላይ የሐንሰ አልገብርም” ብለው ለወሰኑት ውሳኔ እንዲተባበሩ አድርገዋል ።

ኮንት አንቶኔሊ አንደሚለው ፡ ቀደም ባለው ጊዜ ውስጥ እቲጌ ጣይቱና አንዳንድ መኳንንቶች ከኢጣልያ ጋር ስላገር ነጻነት የተሰለፉትን ዐዲ የሐንሰን መርዳት አለብን የሚሉት ሁሉ ፡ አሁን ምኒልክ

ከቤጊምድርና ከጉዳም ከተመለሱ ወዲህ የሐንሰን በመጥላት ሁሉም በምኒልክ ዙሪያ ተባብረዋል ። በእርግጥም ቀድሞውንም ባይቀርም ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ምኒልክና ኡምቤርቶ ደብዳቤና ገጽ በረከት እየተለዋወጡ የበለጠ ሲወዳጁ ፡ ጣይቱና የኢጣልያ ንጉሥ የኡምቤርቶ ባለቤት ማርጌትም የወዳጅነት ደብዳቤ በመለዋወጥ ላይ ነበሩ ። እንኳን እነሱ መኳንንቱ እነራስ ጉበና ፡ እነራስ መኩንን ፡ እነ አዛዥ ወልደ ጻድቅ በአንቶኔሊ አማካይነት ከነከሪስፒ ጋር የወዳጅነት ደብዳቤ መጻጻፍ ዝምረው ነበር ። ለነዚህም ሁሉ ወደፊት እንደምናነበው በልዩ ልዩ መልክ ገጽ በረከቱ ሲላክ ከዚህም ወደነኛ ይሐ ዳል ።

የየሐንሰና የምኒልክ መተባበር ፡ ለኢጣልያ የቅኝ አገር አገባብ እንቅፋት በሆነው መጠን የሁለቱ መጣላት ከዚያም ዐልፎ ሁለቱ እርስ በርሳቸው ተዋግተው መዳከማቸው ሰፊ የመግቢያ በር እንደሚያስገኝ በማሰብ ፡ ጠቅላይ ሚኒስትሩንና የወጭ ጉዳይንም ሚኒቴር በተጠባባቂነት የሚመራው ክሪስፒ ከጦር ሚኒስትሩ ከቤርቶሌቬሪያሌ ጋር በመተባበር በምኒልክ ቤተ መንግሥት ስለነበረው ሁኔታ በአዲስ አበባ አንቶኔሊና ትራቬርሲ ፡ በሐረር በደጃዝማች መኩንን ዘንድ የተቀመጠው ጅዛሬ ኔራሲጂ ፡ በምጥዋ ግንባር ያለው የጦሩ ጠቅላይ አዛዥ ገፎራል ባልዲሴ ፡ በሐማሴን ፡ በሠራዩ ፡ በአክሊጉዛይ ፡ በቦጉስ ፡ በሐባብ ፡ በመንሳና በቤኒአሚር ስለሚሆነው ፡ ከዚያም ዐልፎ በቤጊምድር ፡ በጉዳምና በወሎ በንጉሠ ነገሥቱ አካባቢ ስለአለው ሁኔታ ከየሰላዮቻቸው ወሬ እያጠናቀሩ በትጋት ወደ ሮማ በራፖር ወይም በቴሌግራም እንዲያስተላልፉ ታዘው ነበር ።

ለነዚህ ሁሉ በተለይ ለምጥዋው አስተዳዳሪ የተሰጠው መመሪያ በተቻለ መጠን አስላሙንና ክርስቲያኑን ማጋጨት ፡ ከንጉሠ ነገሥቱም ከነራስ አሉላም እየተጣሉ ወደነርሱ የሚጠጉትን ሁሉ ሹመትና የጦር መሣሪያ ከጥሬ ገንዘብ ጋር እየሰጡ ማበረታታትና ያዲ የሐንሰን መንግሥት ማዳከም ፡ ከእስላሙም ከክርስቲያኑም መካከል ወታደር እየመለመሉ ቀለብ እየሰጡ ልብስ እያለባሱ ለውጊያ ማደራጀት ነበር።

ስለዚህም ፡ ባለፈው ካዲ የሐንሰ ከድተው ወደነርሱ የመጡት ደጃች ደብብ አርአያ በስሐጢው ዘመቻ ጊዜ ባባታቸው ምክር ከጠላት ጋር ሆኖ አገሬን አልወጋም ብለው ላዲ የሐንሰ መጥተው ከተደረቡ ወዲህ ፡ አሁን ደግሞ ተመልሰው ለኢጣልያኖቹ ሲገቡ ባለፈው ሥራቸው ተቀይመው አንቀበልህም አላሉዋቸውም ። “እንኳን ደህና መጣህ” በማለት እንደገና የጦር መሣሪያና ጥይት እየመጡ በመስጠት የነጋሢነት ዓላማቸውን የሚደግፉ እየመሰሉ ፡ በነርሱጅ

1 A. Del Boca, Gli Italiani in Africa Orientale, p. 305.

አማካይነት ለመንግሥት አብቁኝ እያሉ በአደኑ ገዥ በኩል ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር እንዲጸጸቱ አድርገዋቸዋል። የእንግሊዝ መንግሥት ግን ለደብብ ምኞት ምንም ዓይነት ዋጋ ባለመስጠት ለጥያቄያቸው መልስ እንኳን አላገኙም። እዚያው ከኢጣልያ ባገኙት መሣሪያ ግን፣ ደብብ በየካቲት ወር መጀመሪያ (1881 ዓ.ም.) የራስ አሉላን አማች ደጃች ኃይለ ሥላሴን በአዲሳባሮ ላይ ተዋግተው መግደላቸውንና ወደፊትም ዐፄ ዮሐንስ ከነጦራቸው ቤጌምድርና ጉጃም ባሉ በት ሰዓት በኢጣልያኖቹ እርዳታ ከሐማሴን ዐልፈው እክሱምንና ዐድዋን ለመያዝ መዘጋጀታቸውን ጣልያኖቹም አሥመራን እንዲይዙ መጋበዛቸውን ገጭራል ባልዲሠራ ሰጦር ሚኒስትሩ የካቲት 1881 ዓ.ም. ባስተላለፈው የቴሌግራም ቃል ገልጾታል።¹

እንደዚሁም፣ የንጉሠ ነገሥቱ የክርስትና ልጅ የወለው ባላባት ራስ ሚካኤል ዐበኩላቸው፣ “ምናልባት ፈረንጅ ጥበበኛ ነው፣ ኃይለኛ ነው፣ ዐፄ ዮሐንስን አሸንፎ ኢትዮጵያን የወረረ እንደሆነ እንዳልጠቃ በሚል ሥጋት ለአንቶኔሊ፣ “እኔም ከኢጣልያ መንግሥት ጋር ተባባሪ ነኝ” የሚል የቃል መልእክት በዳዊ ሰዎች እጅ ለባልዲሠራ በላኩበት ጊዜ አላባቸውን በጽሑፍ አድርገው በመሐመድ አንፋሪ አማች በአብዱልራህማን እጅ ይላኩበኝ ካላቸው ወዲህ በጽሕፈት ማድረጉን አልደፈሩም። ይኸውም ምናልባት የጽሑፉ ደብዳቤ መንገድ ላይ ወድቆ ባፄ ዮሐንስ ሰዎች እጅ የተገኘ እንደሆነ አደጋ እንዳያመጣቸው ለመጠንቀቅ ይሆናል።

ቢሆንም፣ አንቶኔሊ በጥብቅ የሚከታተለው ከሌሎች ሁሉ የቤ ልጠ ምኒልክን ከዮሐንስ ጋር የማጣላቱንና የማዋጋቱን ጉዳይ ነበር። ከምኒልክ በምስጢር ተነጋግሮ ለአምቤርቶ የተጻፈውን የጦር መሣሪያ በሚያስቸኩል የሚጠይቀውን የምኒልክን ደብዳቤ ተቀብሎ ከመላኩም በፊት፣ በላከበትም ጊዜና ከላከም በኋላ በትጋት የኢጣልያን ባለሥልጣናችን አጥብቆ በመወትወት የሚያሳስበው።

1ኛ/ ያሁኑ የምኒልክና የዮሐንስ የከረረ ጠብ ለኢጣልያ በሰሜን በኩል ስለሚያስበው የመስፋፋት ዓላማ ምቹ ሁኔታን ስለፈጠረ፣

2ኛ/ በሁለቱ ነጋሢያን መካከል ተሞክሮ የነበረው የወይዘሮ ዘውዲቱና የራስ አርአያ የጋብቻ ዝምድና አሁን በአርአያ መሞት ስለ ተቋረጠ፣

3ኛ/ ባሁኑ ጊዜ ዐፄ ዮሐንስ ከጉጃም በኋላ ወደ ሸዋ ለመዝመት ስለሰበሉ፣ ምኒልክም ለመመከት ከልብ ስለቆረጡ፣ የጠየቁት የጦር መሣሪያ በአሰብ በኩል ሳይዘገይ ይላካላቸው የሚል ነበር። ለጠቅላይ ሚኒስትሩ መሣሪያው ለምኒልክ እንዲደርስ በላከው ደብዳቤ ላይ አሳቡን ሲደመድም፡-

“... ምኒልክ ለመዋጋት የሰጡትን ቃል በሙሉ እንደሚፈጽሙ ከልቤ ባልረዳው ኖሮ እንደዚህ አድርጌ አጥብቄ በመጻፍ መሣሪያው እንዲላክ አልገተጉትም ነበር። ኢጣልያ ከሁለቱ ነገሥታት ውጊያ የምታገኘው ጥቅም በቀላሉ የሚገመት አይደለም። ምኒልክ የኛ የታመነ የቃል ኪዳን ንደኛ ሆኗል። እሱም በቀላሉ ዮሐንስን ሊያዳከምልን ችሎታ አለው። የሸዋይቱ ንግሥት ጣይቱ ራሷ ቀደም ብላ ለዮሐንስ ታደላ የነበረችው፣ አሁን ዋና ጠላት መሆኗን ራሷ ገልጣልኛለች። ዛሬ የሸዋ ሰው ሁሉ ተስፋው በኢጣልያ መሆኑን አረጋግጣለሁ።”

ቀጥሎ በሐምሌ ወር ወደ ሮማ ደርሶ ለጠቅላይ ሚኒስትሩ ባቀረበው ራፖርት ውስጥ የሸዋን ብቻ ሳይሆን የሐረርን፣ የአሮሞን እገር፣ የጉጃምንና የቤጌምድርን ሁሉ ሁኔታ በደንብ ማጥናቱን፣ ኢትዮጵያን ለቆ ወደ ሮማ ሲመጣ የነበረው ሁኔታ የከረምቱ ጊዜ በጥቅምትና በኅዳር ሲያልቅ ዮሐንስ ወደ ሸዋ ሔደው ምኒልክን ለመውጋት መቁረጣቸውን፣ ምኒልክም ከኛ ዐሥሩን ሺህ ጠበንጃ፣ አራት መቶውን ሺህ ጥይት ካገኙ ለመመከት መቁረጣቸውን ካወሳ በኋላ፣ ከዚህ ከሁለቱ ጦርነት ኢጣልያ የምታገኘውን ጥቅም እንደዚህ ሲል በግልጽ አብራርቶት ይገኛል።

1ኛ. ምኒልክ ከዮሐንስ ሲዋጉ በዶጋሊና በሰሐጢ የሞቱትን የወገኖቻችንን ደም ይበቀሉልናል። በዚህ ጊዜ የመሣሪያ ኃይላችን እንደሚፈቅድልን ከሁለቱ ውጊያ ወዲህ ለቅኝ ግዛታችን ልማትና ጸጥታ የሚሰጠውን መሬት ለማግኘት እንችላለን።

2ኛ. ዮሐንስ በሙሉ ጦራቸውን ይዘው ወደ ሸዋ ሲዘምቱ የንጉሠ ነገሥቱ ግዛት የሆነው ሁሉ ያለወታደር ባዶውን (ያለተከላካይ) ስለሚሆን፣ በዚያን ጊዜ የኛ ወታደር ወደ ጤናማውና ወደ ነፋሻው አገር (ሐማሴን፣ አከለ ጉዛይ፣ ሠራዩ) በቀላሉ ለመዝለቅ ይመቸዋል።

3ኛ. የተጠየቀውን መሣሪያ ለምኒልክ እምቢ ያልን እንደሆነ ግን፣ እንዲሸፍቱ እኛው ከገፋፋን በኋላ መልሰን እንደ ካድን ይቆጠራል።

1 L' Italia in Africa ... Documenti (1888-1889) pp. 176-177, 196-197.

1 L' Italia in Africa Documenti ... (1888-189) pp.69-72.

በዚህ ዐይነት አልጋ ወራሹ ራስ አርአያ ከሞቱ ወዲህ ከዮሐንስ ቀጥሎ ንጉሠ ነገሥት የሚሆኑት ምኒልክ መሆናቸው የማያጠራጥር ስለሆነ፤ በዚያን ሰዓት ከእንደዚህ ያለው መሪ ጋር ተጣልቶ ተቀያይሞ መገኘቱ ለኢጣልያ ጠቃሚ አይደለም... እኛም የክልከልና ነውን የጦር መሣሪያ ፈረንሳይና እንግሊዝ ሊሰጧቸው ይችላሉ።

ኮንት ፒዩትሮ አንቶኒሊ በዚህ ዐይነት መንግሥቱን አጥብቆ ቢግጠንም፤ ምኒልክም “በምትሰጡን መሣሪያ እናንተን መልሼ አልወጋበትም” ብለው ቢምሉም፤ ቢገዙትም 10.000 ጠበንጃ ሰጥተን በኋላ ከዮሐንስ ታርቀው መልሷው እኛን ቢወጉንስ የሚል ሥጋት በሮማ ባለሥልጣናች ዘንድ ስለአደረ፤ “ምኒልክ በቅድሚያ መሬት ቆርጠው ለመስጠት ቃል ይግቡ፤ እንደ የቤተ መንግሥት ተወላጅ እንደማያሆን ሆኖ ሮማ ይቀመጥ” የሚል አሳብ ቀርቦ ንግግር ከተደረገ በኋላ፤ በመጨረሻ ይኸን ሁሉ ለማድረግ ጊዜው ስላጠረ በምክር አሁን አጋማሹ ይላክ፤ የቀረው ወደፊት የሁለቱን ነገሥታት ውጊያ አዝማሚያው እየታየ ይላካል ተብሎ ተወሰነና 5.000 ጠበንጃና 200.000 ጥይት ከኢጣልያ እስከ እስብ ወደብ በመርከብ ተላከ። ከእስብ በማመልና በሰው ሸክም አንኮበር ደረሰ። ለዚህም ከንውን በኢጣልያ አግባቢነት ጭምር የአውሳው ሠልጣን መሐመድ አንፋሪና የአንኮበሩ አዛዥ ወልደ ጻድቅ በሕብረት ይሠሩ ነበር።

አንቶኒሊ፤ የዚህን ጉዳይ አከናውኖ ከሮማ ተመልሶ በየካቲት 1881 አዲስ አበባ ሲደርስ፤ ከመቼውም የበለጠ ከጠበቀው በላይ ከዚህ በፊት ተደርጎለት የማያውቀው አቀባበል እንደገጠመው ክሐርቱን* ዝምሮ እቤተ መንግሥቱ እስኪደርስ ድረስ 4.000 ወታደር ያስከተሉ በልዩ ልዩ ቀለም ያሸበረቀ ልብስ የለበሱ ሹማምንቶች እንደ አጀቡትና ወደ ቤተ መንግሥቱ ገብቶ በደስታ ከንጉሥ ምኒልክ ጋር መገናኘቱን፤ ከተገናኘና ሰው ሁሉ ከተገለለ በኋላ፤ ዐፄ ዮሐንስ ወደ ሸዋ ለመዝመት ወደ ግንደ በረት ማዝገማቸውን፤ ለጊዜው በእጃቸው የገባውም 4.700 ጠበንጃና 200.000 ጥይት በቂ አይደለም ብለው ምኒልክ እንደ ገለጹለት ያመለክታል።

* ሐርቱን ወይም አርጡን የሚገኘው በአውሳና በይፋት መገናኛ ላይ ነው። ወደ አርቱባ ይጠጋል።

1 L'Italia in Africa... Documetini (1888-1889) pp. 207-208; A. Del Boca, Gli Italiani in Africa Orientale, pp. 306-309.

ምዕራፍ ዐርባ ስምንት

በሸዋ የተጠነቀቅ ዐዋጅ—ያ፤ ዮሐንስና

የንጉሥ ምኒልክ በደብዳቤ መወቃቀስ

ንጉሥ ምኒልክ፤ ዠሮአቸውን ወደ ጉጃም አድርገው ከውጭም ባገኙት የጦር መሣሪያ ወታደራቸውን እያስታጠቁ የሚመጣውን በመጠባበቅ ላይ እንዳሉ፤ በመጨረሻ የንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን ላይ ዮሐንስ መግባትና ከዚያም ቀጥሎ ንጉሠ ነገሥቱ፤ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን እንደያዙ ከጉጃም ወደ ሸዋ ለመዝመት መዘጋጀታቸውን ሰጡት።

ስለዚህ ለመመከት ሁለተኛም ላይ ዮሐንስ ላለመግባት ልባቸው ስለቆረጠ፤ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን የክተት ዐዋጅ አደረጉ።

“ሰማ የሸዋ ሰው ሰማ! ያገሬ ሰው እስካሁን ስላገሬ ስለድሃዬ የለፋሁትን የደከምሁትን ታውቀዋለሁ። አንተም እስካሁን ባልሁህ ልደሽ የሁህ አሁን እኔ ላልሞት አላስነካህም ልጄም ወንድሚም አገሬ ነውና ስላገሬ እሞታለሁ እገላለሁ። አሁንም ከጋላ አገር የመጣውን ሰው ጓዝ፤ እርጉዙን፤ በሽተኛውንና ለመዝመት የማይችለውን ያዝልኝ። ከኔም ጋር ለሚዘምተው ለጋሻውም ለጓዙም ያንድ ወር ቀለብ ስጥልኝ። በጉጃም የሆነውን ነገር ሰምተሽዋልና በእጅህ የሰጠሽው አይነጻህም በእህል መስፈር አትመረር። እንግዲህም ማረፊያህ ደርሷል። ሰጥቂት ቀን ነው እንጂ እስከ ሁሉም አነሣልሃለሁ። ወታደርም የወር ቀለብህን ተቀብለህ በገዳር መድኃኔ ዓለም ክተት እርጉዝና በሽተኛ የማይችለውን ጓዝህን ተው እንጅ ጠንካራ ጓዝህን አትተው። ካንድ ሹም ወዳንድ ሹም ካንድ አለቃ ወዳንድ አለቃ የሔድህ ሰው አይሆንም ሒያጅም ተቀባዩም ጠላቱ ነው። ባገሬ ያለህ ወንድ ልጅ የምትዘምተው... ለቤትህ፤ ለሚስትህ፤ ለልጅህ ነውና ለእርዳታ ጦር የበቃህ ወንድ ልጅ አትቅር፤ የቤትህን የሚስትህን የልጅህን ጥፋት ከማየት ጠንክረህ ወጥተህ ከድንበርህ ላይ ሞት መጋደል ይሻልህል። ለጦር የበቃ ሰው ዛሬ ሳይወጣ የቀረፈት ነው እንጂ፤ ወንድ አይባልም በሚስቱ ስም ይጠራ። ገንዘቡንም ከሚስቱ አይካፈል። ከርሱ ሚስቱ ትሻላለችና ገንዘቡንም

ለሚሰጡ መርቂታለሁ ። በኅዳር በ15 ቀን 1881 ዓ.ም ይኸም የከተት ዐዋጅ በገበያው ሁሉ በየአደባባዩም ተነገረ ።

ንጉሡ ይኸን የመሰለ የማስጠንቀቂያ ዐዋጅ ሲያደርጉ አንድ ጊዜም ያዩ የሐንስን ስም አልጠቀሱም ። ነገር ግን የከተት ዐዋጅ ባዩ የሐንስ ላይ መሆኑን የሚያረጋግጠው፡ “በጉጃም የሆነውን ነገር ስምተኸዋል” የሚለው ዐረፍተ ነገር ነው ። በዚህ ዐይነት ሠራዊታቸውን ይዘው በ1880 ዓ.ም. በኅዳር ወደ አምባጫራ ዘምተው በሰኔ ወር በዚህ ዓመት ወደ እንጦጦ ከተመለሱ በኋላ፡ በ6ኛው ወር በኅዳር በ1881 ዓ.ም በዚህ ዐዋጅ ሥር ሠራዊታቸውን እንደገና ወደ አባይ ዳር ማዘመታቸው ነው ። ስለዚህ “አንተም እስካሁን ባልሁህ አደኸየሁህ” ያሉት በተቀራረበ ጊዜ ውስጥ ከሐረርጌ ዘመቻ (1879 ዓ.ም) ወደ አምባጫራ (በ1880 ዓ.ም) ከአምባጫራ ከተመለሱ በኋላ፡ አሁን ደግሞ በ1881 ዓ.ም. ባሁኑ ዘመቻ ወታደሩን መቀስቀሳቸው ለወታደሩ ባላገሩን ስንቅ ስፈር የማለቱ ጉዳይ ስለ ጸጸታቸው ነው ። የሆነ ሆኖ፡ ንጉሥ ምኒልክ ከወለጋ ጫፍ ጀምሮ እስከ ደራ ግዛት በደጃች መኩንን የሚታዘዘውን የሐረርጌን ጦር፡ በሰላሌና በደራ ግንባር የራስ ዳርጌን ጦር፡ በአባይ ወንዝ በምሥራቅ በኩል ዳር ዳሩን አስለፉት ። ቀደም ባለው ጊዜ በወለጋ በኩልም ብዙ የጦር መሣሪያ (ነፍጥ) የያዘ ደርቡሽ ተነሥቶ ለዚህ ራስ ጎበና ዘምተው ስለ ነበረ፡ ግማሹን ደግሞ በዚያ ግንባር ማስለፍ ግዴታ ሆኖባቸው ነበር ። እንደ እውነቱ የራስ ጎበና በደርቡሽ የተነሣ ወደ ወለጋ ተባለ እንጂ ዋናው ጉዳይ ያዩ የሐንስ አመጣጥ በጉድሩ በኩል ነው ተብሎ ንጉሡ ብሎ ስለ ተወራ በዚያ ግንባር ያለውን ለማጠንከር፡ ሽፍቷል ወይም ሊሸፍት ነው የተባለውን የጅማውን አባ ጅፋርን ጭምር ለመጠባበቅ ነው ። ከዋናው የጦር ጠቅላይ አዛዥ ከራስ ጎበናም ጋር የንጉሡ የአከስት ልጅ ደጃች በሻህ አቦዬ ወደ ጉድሩ ተልክዋል ።¹ ምኒልክ በዚህ ዐይነት የመከላከያ ኃይላቸውን እያጠነከሩ በሌላው በኩል ሁለቱን አስታርቃለሁ ብለው ለሚደክሙት ለአቡነ ማቴዎስ በደላቸውንና የሚታረቁበትን መንገድ ከማስጠናት አልባዘኑም ።

በኩላቸው ዐፄ ዮሐንስ፡ከጉዛምን ወደ አባይ ዳር ደርሰው በአባይ ወንዝ በወዲህኛው ማዶ ዳር ዳሩን የሠፈረውን የሸዋ ጦር ብዛቱን በመነጽር አይተው ንጉሥ ምኒልክ በሠራዊታቸው መካከል ያሉ መስጊታቸው “ምነው የንጉሡ ቀይ ግምጃ ድንኳን አይታይ”

ብለው ቢጠይቁ፡ “ይህ የሚታየው የሐረሩ ጌታ የደጃዝማች መኩንን ጦር ብቻ ነው፡ ንጉሡ እንዲያውም ከአዲስ አበባ አልተነሡም” ብለው ውስጥ ዐዋቂዎች ነገሩአቸው ይባላል ።

ከዚህ በኋላ፡ ዐፄ ዮሐንስ ምኒልክ ለውጊያ መቁረጣቸውን ብቻ ሳይሆን፡ በጉጃም እንዳደረጉት ወደ ሸዋ ለመዝመት በቀላሉ የማይመች መሆኑን በሕሊናቸው ስለ ተረዱት፡ ወደ ዳምት መለስ ብለው በሠፈሩበት ሰዓት በቀጥታ ለባለጉዳዩ ለምኒልክ መጽፉንም ስለ ጠሉት፡ በንጉሡ እጎት በራስ ዳርጌ ሣህለ ሥላሴ አማካይነት ትንሽ ማስፈራራት የተጨመረበት የወቀሳና የስዋታ ደብዳቤ ይጻጻፉ ጀመር ።

በኅዳር 18 ቀን 1881 ዓ.ም ከንጉሡ ነገሥቱ ካፄ ዮሐንስ ለራስ ዳርጌ የመጣው የደብዳቤ ቃል እንደዚህ የሚል ነው ።

“...11 ዓመት ሙሉ በፍቅር ተጠምደን በምግባርና በሃይማኖት አንድ ሆነን ሳለ... አሁን ዲያብሎስ ፀላኤ ሠናያት ነውና የአስዛብ መሣለቂያ ሊያደርገን ከሁለታችን ወንድማማች መካከል እንዲህ ያለ ነቅ አገባብነ... ዝምድናችን እንዲጸና... ምንም እግዚአብሔር ቢያሳፍረን ልጅ ከልጅ አጋባሁ... አሁንስ በትውልድ አባት ነዎ በዕድሜ ሽማግሌ ነዎ ሰይጣን በሆኑ ሰዎች አድር ነገር ሲያበላሽ እያዩ ምነው ዝም ይላሉ... አሁንረ ኢትዮጵያን ሁሉ ከፍዩ ሰጥቼ ትግራይንና ቤጌምድርን ይገዢ ብቅመጥ በቤጌምድር ሹም ሽር ተደረገበት በትግራይም የንጉሥ ደብዳቤ አልመጣ እንደሆነ ነው እንጂ የመኳንንቱ ደብዳቤ በሀገሩም በሰፈሩም ያልመጣበት በመልክት ያልተባባለ፡ ወርቅ ያልተቀበለ ሰው አይገኝም... አሁንም አምባጫራ ወርዳችሁ ሳለ፡ በደምቢያም በቤጌምድርም ያለ ሁሉ ዝግናውም ደብተራውም ፈላሻውም ሴቱም የቀረ የለም ። እየተባበሰ ከናንተ ጋር ባንድ ሄደ ። ሳይጠፋኝ ይኸን ሁሉ እየሰማሁ ዝም ብል በመጨረሻም ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን አባብላችሁ እስከ ዳችሁት... ይኸን ሁሉ እያደረገ እናንተንና እኔን ሰይጣን ሆኖ የሚያፋጀን ቤጌምድራ መሸሻ ወርቂ የሚባል መካር አበጅታችሁ የተንኮሉ ሁሉ ምንጭ እርሱ ነው እንጂ ከንጉሥም ከናንተም ይኸን ያህል ተንኮል፡ እንደሌለ አውቃለሁ ። አሁንም እኔ ግድ የለም አስተውላችሁ ብትመክሩበት ይሻላል ። ደብዳቤውንም እርስዎ አይተው ወደ ልጅዎ ወደ ንጉሥ ይስደዱት ።”

ራስ ዳርጌ ይህ ደብዳቤ ሲደርሳቸው፡ በጉዳዩ ደንግጠው በቀሉ ወደ ንጉሥ ምኒልክ ላኩት ። ምኒልክም ደብዳቤውን ካዩ በኋላ ከዚህ የሚከተለውን መልስ በታኅሣሥ 15 ቀን 1881 ዓ.ም ጻፉ ።

1. L'Italia in Africa...P. 187.

“... ሰይጣናት በሰው አድረው በእኔና በጃንሆይ መካከል ነቅዕ ስለ አገቡበን ደብዳቤውን አይቼ እጅግ አዘንሁ። እኔም ከመስጋቴ በቀር ከያዘሁት መንግሥት ሌላ መንግሥት ፈልጌ እንደሆነ ጃንሆይንም ጠልቼ የጃንሆይ መንግሥት እንዲናወጥ አድርጌ እንደሆነ እግዚአብሔር ምስክራ ነው። ደግሞም እስካሁን በጃንሆይ ትእግስት በጃንሆይ ልብ ጥሩነት ነው እንጂ ሠራዊቱም የሚያወራብኝ ብዙ ነው። ፊት ደርቡኸን አመጡ ተብዬ ነበር። ሳላም ኢጣልያ ቢመጣ ይኸንኑ አለኝ። እኔ ግን ይህን ሁሉ በያወራ ግድ የለም ከመርነቱና ከሞቱ የተለየሁ እንደሆነ ያን ጊዜ ሁሉም ይታወቃል ብዬ ሠራዊቴን እስከትቼ ብመጣ ጃንሆይ ወደ ደርቡኸ አዘዘኝ።”

“እኔም ደስ ብሎኝ እግዚአብሔር ኃይል ቢሰጠኝ የክርስቲያን ደም እመልሳለሁ ብሞትም ሰማዕትነት እቀበላለሁ ብዬ ሄድሁ በእግዚአብሔር ቸርነት በጃንሆይ ሃብት ጠላታችን ሸሽቶ ቢሄድ ታርቀው ሄዱ እያለ ያወራል አሉ። ዳግመኛ ጃንሆይ ባዘዘልኝ ቃል ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት መልካም አድርጎ ቢቀበለኝ ደስ ብሎኝ ክርስቲያን ለክርስቲያን ወንድም ለወንድሙ መርጠብ ይገባል መስሎኝ 2 መድፍ 250 ጠመንጃ ረጥቤው መጣሁ። ይህ ነውር ሆኖብኝ ንጉሥ ተክለ ይማናትን አባብላችሁ አስከፃችሁት ይላል... አሁንም የፈራሁበትን ነገር ከምህረትዎ ጋር ላባታችን ላቡን ማቴዎስ ነግራለሁ። ለራስ ዳርጌም ጽፌአለሁ።”

በበኩላቸው የሁለቱም ሽማግሌ ራስ ዳርጌ የንጉሠ ነገሥቱንና የንጉሡን ደብዳቤ ለሁለቱም ከላኩ በኋላ፣ በሁለቱም ዘንድ ዕርቅና ሰላም እንዲወርድ ሲሉ ላይ የሐንስ በታኅሣሥ 15 ቀን 1881 ዓ.ም በላኩላቸው ደብዳቤ ውስጥ እንደዚህ ብለዋል።

“... ወደኔ የተላከው የጃንሆይ ደብዳቤ ደረሰልኝ እኔን ሽማግሌ አድርገው ስለላኩብኝ እግዚአብሔር በምሕረት ልቡናው ያስብዎ ደብዳቤውንም ፃይቼ ወደ ንጉሥ ምኒልክ ሰደድሁት... ከንጉሥ ምኒልክም የመጣልኝን ማህተም (ደብዳቤ) ነገሩ የተንኮል የክፋት እንዳልሆነ ባየው ከንጉሥ ሳላስፈቅድ ጃንሆይ እንዲያዩት ብዬ ይኸው ሰድጀዋለሁ። አሁንም ጃንሆይ ምሕረት ልማድም ነውና ከልብዎ ይማናት። መግባቱን ግን ሥጋት ከሆነበት ጃንሆይ የሰይጣናትን ክንፍ ይስበሩት። ሳላም ነገሩ እየተመረመረ እንደዚህ ቀደሙ ፍቅርዎ ስበት ቶሎ እንዲገባ አውቃለሁ። እግዚአብሔር ምክሩን ጥበቡን ይግለጥልዎ።”

ዐፄ ዮሐንስ ይኸና ከንጉሥ ምኒልክ የተጻፈው ደብዳቤ ከደረሳቸው ወዲህ፣ አንድ ጊዜ ልባቸው ስለ ተቀየመ፣ ለምኒልክ መጻፋትን ትተው ከምኒልክ ለተላከው ደብዳቤ መልስ ለራስ ዳርጌ ብቻ እንደዚህ ሲሉ መልሰዋል።

“... ኢጣልያ የመምጣቱ ወሬ የመጣልኝ በሐረርጌ በደጃዝማች መኮንን በኩል ነው።” ኢጣልያን ንጉሥ ምኒልክ አመጡት እያለ በደጅ ይጫወት እንደሆነ ነው እንጂ በፊት ደፍሮ እንዲህ ያለ ነገር የሚናገር የለም። ከዚያ በኋላም መምጣቱ ከታወቀ ወዲያ ጃንሆይ የጦሩ ለት እንዳልለይ ያደርጉልኝ የሚል የንጉሥ ቃል በአቡን ማቴዎስ እጅ መጣልኝ። እሺ ብዬ ወደ ንጉሥ ላከሁኝ። ከዚያ ወዲያ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ድል ሆኖ (በሣር ወሀ) ነበርና ዳግመኛ ሕዝብ ክርስቲያኑን ደርቡኸ መጥቶ ይፈጀዋል ብዬ ቢደላዝንኝ በእግዚአብሔር ፈቃድ ለኢጣልያው እኛ እንበቃዋለን አምባጫራ ላይ ሆኖ እርሱን (ደርቡኸን) መጠበቅ ይሻላል ብዬ ወደ ንጉሥ ላከሁኝ ይህም ሆነ አልቀረም በምጥም በመተማም ያለውን ጠላታችንን እግዚአብሔር አሳፈረው።

“ንጉሥ ምኒልክ ከደርቡኸ ጋር ተላልከዋል ብለው የደምቢያና የቤገምድር ሰዎች ይጫወቱ እንደሆነ ነው እንጂ፣ ከኔ መኳንንቶች አፍ እንዲህ ያለ ነገር አልወጣም። እኔም መቅደላ እከርማለሁ ብዬ ሳለሁ ደርቡኸ ወጣ (መጣ) ቢሉኝ ክርስቲያኑን ይፈጀዋል ብዬ ወደ ቤገምድር ወርጄ እሞራ ገደል ሠፍራ ሳለሁ ንጉሥ ምኒልክና ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት አሲረው ከድተዋል ተማምለዋል ወደ ኢጣልያም እኛና እናንተ አንድ ነን ብለው ጽፈው አትመው ሰደዋል። ጃንሆይ ንም ነገሥታቱ ከድተዋቸዋል። በወዲያም (በመተማ) ደርቡኸ መጥቶባቸዋል እንግዲህ ምን ኃይል አላቸው እያሉ ኢጣልያኖች ይሳለቁብዋል። (ይሳለቁብዎታል) የሚሉ ወሬ ሰማሁኝ በዚህ ምክንያት ጉጃም ተሻገርሁ። በእኔም በደህው ኃጢአት እንደሆነ አይታወቅም አገሩን ሳጠፋው ከረምሁ። ሳላም ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ታርቆ ገባ። ከገባ ወዲያ ይኸንኑ ቃል እውነት ጽፋችሁ ልካችኋል (ወደ ኢጣልያ) ወይ ብዬ ብጠይቀው አወን ልከናል አለኝ መከዳቱንስ እውነት ተማምላችሁ ከድታችሁኛል ወይ ብለው ከጃንሆይ ጋር ውጊያ አልዋጋም ብያለሁ እንጂ መሐላውን እሺ ብዬ ምያለሁ ብሎ ነገረኝ። ከዚያ ወዲያ ግን ወደርስዎ ደብዳቤ የጻፍሁ ከዚህ የተነሣ ነው።

የመተማመኑ ነገር ግን፣ እኔ አልከዳሁ መሐላ አላፈረስሁ ለፍርሼ እንደሆንሁ ክርስቲያን አልባልም። ዳግመኛ የምንተማመነው የፈቱን ግን እፍርሶት ነው። በእኔም በንጉሥም ፈርሶ እንሆን ከእዚህ ከኔ ጋራ ብዙ መኳንንት በወዲያም (በሸዋ) ብዙ

• መኮንንና ምኒልክ ለግጥላት ይህን ወይስ በርግጥ መኮንን ጣልያን ወደ ሰሐጢ መጣ ብለው ጽፈው ይሆን?

መኳንንት አሉና በያሉበት ሆነው መርምረው እገሌ ከድቷል እገሌ መሐላውን አፍርሷል ይበሉን ። ከዚያ ወዲያ ወደ ቁም ነገራችን እንሄዳለን ። ታኅሣሥ 16 ቀን 1881 ዓ.ም.”

እንደ ተለመደው ራስ ዳርጌ ይኸ ደብዳቤ ሁለተኛ ሲደርሳቸው ወደ ንጉሥ ምኒልክ ከላኩት በኋላ ከምኒልክ እንደዚህ የሚል መልስ ለዮሐንስ የተሰጠውን ላኩ።

“ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን እውነት ልትከዱኝ ተማምላችሁ ኖሯልን ወደ ኢጣልያን ልካችሁ ኑሯልን ብዬ ብጠይቀው ከጃን ሆይ ጋራ አልዋጋም ብያለሁ እንጂ መሐላውን ተማምያለሁ አለኝ የሚል አገኘሁ ። መከዳቱን ከድቻለሁ መዋጋት ግን አልዋጋም ማለት ይህ ስንፍና የማይመስል ነው እንጂ መቼ ትሕትና (ሐቅ) ነው ። ነገሩም ሐሰት መሆኑ በዚህ ይታወቃል ። መሐላ ተማምለን ነበር ወደ ኢጣልያም ተላልከን ነበር ያለውን ግን አሁን እኔ ብናገር እውነት አይመስልም ። ነገር ግን አልቦ ከዱን ዘኢያ ስተርኢ ወእልቦ ንቡዕ ዘኢይትከሠት* እንዲል እግዚአብሔር ይግለጠው ። እኔ ግን የማልሁት መሐላ እንደዚህ ብዬ ነው ።

“ከአምባጫራ ተነሥቼ ፎገራ ስደርስ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት 3 መነኮሳት ላከብኝ ። የመጣችሁበት ነገሩ ምንድነው ብዬ ብጠይቃቸው ባገራ ላይ ሊመጡብኝ ነውና ንጉሥን አስታምኑልኝ (እኔን ላይጉዱ ይማሉልኝ) ብለዋል ብለው ቢነግሩኝ ቀድሞ ጀንሆይ አማምለው አገዛዝተው አስታርቀውናል አሁን ደግሞ ከጠረጠረኝ መጥቶ አይገናኘኝ እንጂ ቢሻው አምባው (መተራ) ይግባ አለዚያም ከፈቀደው ቦታ ይቀመጥ ። እኔ ጃንሆይ ባዘዙኝ መንገዴን እሄዳለሁ ብዬ ለጊዜው ተቆጣሁ በኋላ ግን ነገሩ ይህ አይደለም የየጫውትዎ ብርቱ ምስጢር አለኝ ይኸን ለሰው እንዳያውጡብኝ አስታምኑልኝ (አስምሉልኝ) ያሉት ስለዚህ ነው ቢሉኝ ለዚህም ምን ከፋኝ ብዬ ታመንሁ(ማልሁ)። ወዲያው ጉጃም ገባሁ ። ከርሱ ከተገናኘን በኋላ ምን ጠርጥረኸኝ ነው ማል ተገዘት ብለህ መነኮሳት የላከህብኝ ብዬ ጠየቅሁት ። ራስ አርአያ ሥላሴ (ያጌ ዮሐንስ ልጅ) ደጃች ሥዩምን (የራስ ገብረ ኪዳንን ልጅ) ይዞ እንደሰጠ እኔንም ጃንሆይ ይያዙት ብለዎ እንደሆነ ብዬ ነው የሠጋሁት አለኝ ።

‘በምን ምክንያት ምን አጠፋህና እንደዚህ ያለ ነገር ይደረጋል ይህስ እውነት አይመስለኝም’ አልሁት ። ‘እርስዎም

ኢጣልያን አመጡ ተብሎ ታምተዋል ። እኔንም የኢጣልያን መንግሥትና የጉጃም መንግሥት እንድ ነው ብለህ ጽፈሃል ብለው ጠልተውኛል ። ከገባንም ሁላችንም አይተውንም ይይዙናል’ አለኝ ። ‘ይህ በምን ይታወቃል’ ብለው ‘አሁን መጥተው ጉጃም ይከርማሉ ። እኔም ከዚያ ከደንጊያዬ (የመተራ ቋጥኝ) ገብቼ እሞታለሁ እንጂ አልገባም’ አለኝ ። ‘ሰይጣናት በፍቅር ይቀናሉ የኛን አንድነት ለመለየት ነው እንጂ ጃንሆይስ እንዲህ ያለ ነገር አያደርጉም ። አሁንም ወደ ጉጃም የመጡ እንደሆነ ነገሩ ተገልጦ እንዲምሩህ እንድትታረቅ ወደ ጃንሆይ ደብዳቤ እልክልሃለሁ’ ብዬው መጣሁ ። ወዲያው ደግሞ ‘ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ከዳኝ ወደ ጉጃም ተሻገርሁ’ የሚል የጃንሆይ ደብዳቤ መጣልኝ ። እኔም ፊት እንደ ላከሁት ‘ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ለእኔ ነግሮኛል ጃንሆይ ተናደው አገርዎን እንዳያጠፉት’ ብዬ ወደ ጃንሆይ ላከሁ ።

“የዚህም ምላሽ ‘ይልቅስ በእኛ በሁለታችን ሰይጣን አይግባብን እግዚአብሔር እንደ ሞቱትና እንዳሉት አድርጎ አይለያየን ባገሩም ጥፋት እግዚአብሔር በፈረደው ይፍረድ’ የሚል ደብዳቤ መጣልኝ እንዲህ መታረቁ ላይቀር ሰይጣን አበርዳለሁ አስታርቃለሁ ብዬ ብልክ የኔ ቃል ሳይሰላልኝ ቀረ ። ከዚያ ወዲያ ግን የሆነ ያልሆነውን ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጸፍሁለት ። ታኅሣሥ 20 ቀን 1881 ዓ.ም.”

መቼም በሦስቱም አጻጻፍ ውስጥ ግማሽ እውነት ፣ ግማሽ አሰት ያለ ሦስቱም ጠባቸውን እየደበቁ የሰላምን የዕርቅን ፣ ላገርና ለወገን የማሰብን መልክ እያሳዩ ጥፋትን ከራሳቸው እያራቁ በሌላው ለመላከክ የሚጣጣሩ ይመስላል ። በተለይ በምኒልክና በዮሐንስ የደብዳቤ ልውውጥ ውስጥ ውስጡን ተጣልተው ተቀያይመው ሳለ ፣ ላይ ላይን በዲፕሎማሲ መንገድ ባነጋገር ይሸፍኑታል ። ውስጡን ለጦርነት እየተዘጋጁ ባንደበት ዕርቅና ሰላም ፈላጊዎች መስለው ይታያሉ ።

ዐፄ ዮሐንስ ፡ “ኢጣልያኖችን ያመጡ ንጉሥ ምኒልክ ናቸው ከደርቡሽም ተራርቀው ሳይዋጉ ተለያዩ” ተብሎ የቀረበላቸውን ወረ አምነው ፣ ጠርተውም ሳይጠይቁ “በመጣችሁበት መንገድ ወዳገራችሁ ተመለሱ” ያሉትን ወደጉን አድርገው

* ሳይታይ ተሸሽነ ፣ ሳይገለጽ ተደብቆ የሚቀር የለም ። የግቴዎስ ወንጌል 10—26 ።

አሁን ከደብዳቤ ልውውጡ ላይ፡ 'ጣልያንን ንጉሥ ምኒልክ አመጡት' እያለ በደጅ ይጫወት እንደሆነ ነው እንጂ በፊት እንዲህ ያለውን ነገር ደፍሮ የሚናገር የለም። "ከደርቡሽም ጋር ተላልከዋል ብለው የደምቢያና የቤገምድር ሰዎች ይጫወቱ እንደሆነ ነው እንጂ፤ ከኔ መኳንንቶች አፍ እንዲህ ያለ ነገር አልወጣም' ብለው በንጉሥ ምኒልክ ላይ በዚሁ ረገድ ምንም ቂም አለመያዛቸውን ሸፋፍነው የምኒልክ ጥፋት በቤጌ ምድርና በሌላውም በኩል ሲያልፉ ያለፉበትን አገር መኳንንትና ሹማምንት በሹመትና በገንዘብ እያበበሉ ከርላቸው ጋር መውሰዳቸው ብቻ ሆኖ ይታያል።

በበኩላቸው ምኒልክም የዕድሜውን ወጣኝነት በንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ላይ ከማመካኘት ጋር ለአንቶኒሊም የንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን ደብዳቤ ማምጣታቸው የደጋቢን ደም እበቀልላችኋለሁና መሣሪያ በፍጥነት ላኩልኝ ማለታቸው እየታወቀ ለንጉሠ ነገሥቱ እምነታቸውን እንዳላገዙ በንጉሥ ተክለ ሃይማኖትና በንጉሠ ነገሥቱ መካከልም የአስታራቂነት አቅዋም ለመውሰድ የሚሞከሩት ሁሉ ከሐቅ መንገድ የራቀ የዲፕሎማሲ አነጋገር ሆኖ ይታየናል። የንጉሥ ተክለ ሃይማኖትም የዕድሜውን ምስጢር ቀደም አድርገው በማውጣት "መሐላውን ተማምለናል ጃንሆይን ግን አልወጋም ብያለሁ" ያሉት፤ እውነት ብለው እንደሆነ ከሸፈቱትና አገራቸው ከተበዘበዘ እንዳይመክቱም መደበኛው የጦር ኃይላቸው በሣር ወሃ ጦርነት ከፈራረሰና አሁን ባዩ የሐንስ መዳፍ ውስጥ ከገቡ በኋላ፤ ራሳቸውን ከቅጣት ለማዳን ያላሉትንም ብያለሁ ቢሉ ሊፈረድ አይቻልም። ውላቸው በጽሑፍ ስለ አልሠፈረ፤ ያስካደውንና የካደውን ለይተን ልናውቀው አንችልም።

ዐፄ ዮሐንስና ንጉሥ ምኒልክም የሚጻጻፉት፤ አሳባቸውንና አሳባባቸውን እየተለካኩ መሆኑ በጽሑፉ ላይ ይታያል። በራስ ዳርጌ በኩል ዐፄ ዮሐንስ በታኅሣሥ 16 ቀን የላኩት መልዕክ ከት ከፍ ያለ ወቀላ ያዘለ መሆኑን ምኒልክ ሲመለከቱ፤ በፊተኛው ደብዳቤያቸው ጊዜ ሊገልጹ ያልፈለጉትን ነገር ግን፤ በልባቸው እምቀው ያኖሩትን የተጠራቀመውን በደላቸውንና ቂማቸውን አሁን እንደዚህ ሲሉ ዘርዘረውታል።

"ይድረስ ከሥዩመ እግዚአብሔር የሐንስ ንጉሠ ጽዮን ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ። 'ዳግመኛ የምንተማመን የፈቱን ማን አፍርሶት በኔም በንጉሥም ፈርሶ እንደሆነ ከዚህም ከኔ ጋራ ብዙ መኳንንት ከወዲያም ከሸዋ ብዙ መኳንንት አሉ።

በያሉበት ሆነው መርምረው እገሌ ከድቷል እገሌ አፍርሷል ይበሉን' የሚል ቃል አገኘሁ። ነገር ግን፤ መገመሪያ የተማመነ ጊዜ * ካልተገናኘን (ካልገባህልኝ) ወሎን እወስዳለሁ የተገናኘን እንደሆነ ግን ለሌላ ሰው አልሰጥም አሉኝ። እኔም ከጃንሆይ የምገባ ነኝ ብዬ ለሰዎቼ ባማከራቸው ግባ ቢሉኝ ለእጄ ብቻ ይታመኑልኝ ** እንጂ ከገባሁስ ዐፄ ቴዎድሮስ ሳይሞቱ ዝምሮ ያቀናሁትን አገሪን ወሎን ይነሡኛል ብዬ አልጠረጥርም አላምልም ብዬ ገባሁ።

ጃንሆይም በተናገሩት ቃል ከበሽሎ ወዲህ ሰጥቼሃለሁ ብለው አዋጅ ነግረውልኝ ደስ ብሎኝ ተቀምጧል ሳለሁ ወዲያው ደግሞ ራስ ሚካኤል ከፋኝ አለ ወረሂመኑን ልቀቅልኝ አለኝ ለቀቅሁ። ደግሞ የምኖርበት ሥፍራ ሳላጣ ጃንሆይን በማመኔ ደጃች መሸሻን *** ሳይንት ላይ ባስር ፈትተው ወሰዱብኝ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት አገሪ ላይ (እምባቦ) መጥቶ ቢወጋኝ እግዚአብሔር ረድቶኝ እርሱንም መኳንንቱንም ይገራ ብገባ (ወደርስዎ ብመጣ) ነፍጡን (የጦር መሣሪያውን) መልስለት አሉኝ እሺ ብዬ መለስሁ። ደግሞ ወዲያው ወሎን ለኔ አደርገዋለሁ ሐዋርያ እሆንበታለሁና ልቀቅልኝ ቢሉኝ ለራስ ሚካኤል የሰጡብኝ እንደሆነ ይከፋኛል እንጂ ለጃንሆይም ከሆነ እሺ ብዬ ለቀቅሁ። ኋላ ግን፤ ለራስ አርአያ ቢሰጡት ጥጃ ጠባ ከሆድ ገባ እንዲሉ **** ለልጄ ከሆነ ብዬ ደስ አለኝ። ወዲያው አይሰጥብኝ ሳልሁት ለራስ ሚካኤል መልሰው ቢሰጡት እየኖረ ፍቅር እየተጨመረ ይሄዳል እንጂ ይጎድላልን ብዬ በዚህ ከፋኝ።

"እምነትና ፍቅር ፈረሰብኝ አልሁ እንጂ መሐላና ግዝትስ ፈረሰብኝ አላልሁም። ባገራም እኔ ባልገባ ተማምዬበት አልቆነበር። ኋላ ግን፤ ቢቀርብኝ (ቢወሰድብኝ) በቀድሞው ውሌ አለሁ ማለቱ ስለዚህ ነው። እኔስ ለጃንሆይ ሽማግሌ ምን

በ1870 ዓ.ም. በመዝመሪያ የገቡላቸው ጊዜ የሰጡዋቸውን ተስፋ ነው የሚጠቅሱት።
 * ለገባላቸው እንዳያስሩኝ ብቻ
 * መሸሻ ለይቶ የንጉሥ ሣህለ ሥላሴ የልጅ ልጅ ለለሆነ፤ ለምኒልክ ባላንጣ እንዲሆን የሐንስ መጥከራቸውን ባለፈው አመልከተናል።
 ** ከርስዎ ወጥቶ ለልጅዎ ከሰጡት ለኔም ለልጄ ባልላግቼ ያው ነው ለማለት የቀረበ የቆየ ተረት ነው።

እስረኤል-ኛ ። ይኸን ደብዳቤ በብሩህ ልቡናዎ ተመልክተው ይህ ያስከፋዋል ። ይህ እያስከፋውም ብለው ጃንሆይ ይፍረዱት ። ደግሞ ይህንን ሁሉ መጻፊ የመድረግ (ለመድረር) እይደለም ። ጃንሆይ ከፈቀዱልኝ ብዬ ነው ። ጥር 10 ቀን 1881 ዓ.ም. እን ጤክ ከተማ ።”

ከዚህ ከመጨረሻው የምኒልክ ደብዳቤ በኋላ የሐንስ የመ ለሱት ደብዳቤ የለም ። በደላቸውን ከዘረዘሩ በኋላ ፡ ‘እኔ ሽማ ግሌ ቆጥረ ከጃንሆይ ጋር እልከራከርም በብሩህ ልቡናዎ ተመ ልክተው ፡ ይህ ያስከፋዋል ይኸኛው እያስከፋውም ብለው ራስዎ ጃንሆይ ይፍረዱት’ ብለው የደመደሙት በንጉሠ ነገሥቱ ሕሊና ውስጥ ሥፍራ ያገኘ ይመስላል ።

በዚህም ላይ ምኒልክ ከመኳንንቶቻቸው ጋር መክረው ዘክረው በእቡነ ማቴዎስ እጅ በራስ ዳርጌ አማካይነት የላኩት እኔን እንደ ቀድሞው ግባ እይበሉኝ እርሳቸውም በዚያው ባገራቸው በትግራይና በቤገምድር ይቀመጡ ፤ እኔም ባገረ በሸዋ ልርጋ እንደ ደንቡ ያመት ግብሬን ልላክ ። ያለዚያ ግን እጅህን ካልሰጠህ እይሆንም ብለው ወሰኔን አልፈው ከመጡ ለመዋጋት ቆርጫ ለሁ የሚል ነው ።¹ ስለዚህም ነው ሽማግሌው ራስ ዳርጌ ላኔ የሐንስ በጻፉት ደብዳቤ ላይ “... መግባቱን ግን ሥጋት ከሆነበት ጃንሆይ የሰይጣናትን ክንፍ ይስበሩት ። ኋላም ነገሩ እየተመረመረ እንደዚህ ቀደሙ ፍቅርዎ ሰቦት ቶሎ እንዲገባ ዐውቃለሁ...” እስከ ማለት የደረሱት ።

ስለዚህ ዐፄ ዮሐንስ ባንድ ወገን የምኒልክን ኃይል በመገ መት ፡ ሁለተኛም ወዲያና ወዲህ እየተመላለሱ ለማስታረቅ የሚደክሙት ጳጳሱ እቡነ ማቴዎስ ሁለቱ የክርስቲያን ነገሥ ታት እንዳይዋጉ /እየለመኑም ፡ እያወገዙም ስለተማጠኑ በእር ግጥም የሁለቱ ወጊያ ለኢጣልያም ፡ ለደርቡሾችም መግቢያ ምቹ ሁኔታ እንደሚፈጥር ባገርና በወገን ስሜት አመዛዝነው ወይም ምኒልክን የማሳመኑ ጉዳይ በኋላ ያደርሰኛል በማለት ፈታቸ ውን ወደ መተማ አዙረዋል ማለት ነው ።

1 L'Italia in Africa ... (1888-1889), PP. 187-189.

ራስ ዳርጌ ማህለ ሥላሴ
(ከላመኤል ቤከር መጽሐፍ)

ምዕራፍ ዐርባ ዘጠኝ

የወይዘሮ ዘውዲቱ ወደባታቸው መመለስ
በዐፄ ዮሐንስና በሐምሳን አቡ እንጋ መካከል የተደረገ
የደብዳቤ ልውውጥ

ወይዘሮ ዘውዲቱ ምኒልክ፡ ባላቸው ራስ አርአያ ዮሐንስ ከሞቱ
ወዲህ በዚያው በዐፄ ዮሐንስ ሠፈር ነበሩና የዐፄ ዮሐንስና ያባታቸውን
ጠብ እየሰሙ ያዘኑ ስለነበረ፡ “ባለቤቴ ራስ አርአያ ባይሞቱ
ኖሮ ጃንሆይና አባቴ ሳይታረቁ አይቀሩም ነበር” የሚል ቃል ወረ
ውሩ። ይኸንኑ ዐፄ ዮሐንስ ስለሰሙ ከመኳንንቶቻቸው ጋር ተሰብስቦ
በው ታላቅ ለቅሶ ማድረጋቸውንና ከዚያም በኋላ በማዕረግና በክ
ብር አድርገው የሚሸኙ መኳንንቶች ጨምረው በሰላሌ በኩል ላባ
ታቸው ለንጉሥ ምኒልክ መላካቸውን፡ የሸዋ መኳንንትም ዐፄ ዮሐ
ንስ ወይዘሮ ዘውዲቱን ለንጉሥ ምኒልክ መያዣና ማስፈራሪያ አድ
ርገው የሚያስቀሩዋቸው መስሏቸው ነበርና አሁን ወይዘሮይቱ ሲደ
ርሱ፡ ሁሉም ዐፄ ዮሐንስን ማመስገናቸውን ብላቴን ጌታ ጎሩይ መዝ
ገበውት ይገኛል።¹

ዐፄ ዮሐንስ፡ ከንጉሥ ምኒልክ ጋር ባለፈው ምዕራፍ የተመለከ
ትነውን የደብዳቤ ልውውጥ ካደረጉ በኋላ፡ አባይን ተሻግረው በሸዋ
ምኒልክን የማሳመኑን ጉዳይ እንዳለ ትተው ፈታቸውን ወደ መተማ
አዙረው ከደርቡሽ ጋር ለመዋጋት ወደ ደምቢያ ሔዱ። ደምቢያ
ደርሰው ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትና ደርቡሾች ከተዋጉበት ሣር ወሃ
ከሚባለው ሥፍራ ደርሰው፡ በጦርነቱ ውስጥ የሞቱትን የሕዝብ ክርስቲ
ያንን አጥንት አይተው በጣም አዘኑ ይባላል። እርሳቸውም ወደ ደምቢያ
ሲጓዙ አንዲት ልብሷ በዮሐንስ ወታደር የተዘረፈባት የጉጃም ሴት፡

“ዘንድሮ ንጉሡ ደህና ቢመለሱ
ምንኛ ጉልድፏል ጉጃሜ መላሉ”

ብላ በመግጠም፡ ንጉሥ ነገሥቱ ከመተማው ጦርነት በጤና ለመመ
ለስ እንደማይችሉ ገምታ መተንበይዋን ተክለ ሥላሴ ያወሳሉ።²

1 ብ.ጌ.ገሩይ፡ ከንጉሥተ ላባ እስከ ዐድዋ ጦርነት፡ ገጽ 151።

2 የአለቃ ተክለ ሥላሴ የእጅ ጽሑፍ ገጽ 135።

ሌላው ደግሞ ከወሎቶቻችን የተገነጠመው

“የዮሐንስ በቅሎ ብረኪ፣ ብረኪ
በመተማ በኩል መጣልሽ ማራኪ” የሚል ነበር።

የሆነው ሆኖ፣ ዐፄ ዮሐንስ ወደ መተማ ለመዝመት ከመሔዳቸው በፊት ቀደም ብሎ በሣር ወሃ ጉጉሥ ተከለ ሃይማኖትን ላሸነፈው ለአሚር አቡ አንጋ ደብዳቤ መጻፋቸውን ከዚህ በፊት ጠቅሰናል። ሲጽፉለትም ከአማርኛው ደብዳቤ ጉን የዐረብኛ ትርጉም አድርገው እንደ ዐረቦች ልማድ ለአሚር ሐምዳን አቡ አንጋ በማለት ፈንታ እንደ አገራቸው ልማድ ለደጃዝማች አቡ አንጋ ብለውታል። በደብዳቤው ውስጥ ከዐሥር ዓመት በፊት ቱርኮች እስከ መተማ ያለውን የሱዳን ግዛት ያስተዳድሩ እንደ ነበረ፣ ከዚያም እነዚሁ ቱርኮች (ግብጾች) በምጥዋ በኩል መጥተው ሐማሴንን ስለወረሩ ሁለት ጊዜ ተዋግተው ማሸነፋቸውን፣ ቀጥሎ ሳማራ በነበሩበት ጊዜ ማህዲ (ሞሐመድ አህመድ ኢብን ሰይድ አብደላ) እስልምናን ተቀበል ብሎ በጸፈላቸው ጊዜ ተናደው ወደ መተማ ጦር ልከው በመዋጋት ብዙ ሰው መሞቱን፣ ከዚያ በኋላ አቡ አንጋ ወደ ደምቢያ መጥቶ በሣር ወሃ ባደረገው ጦርነት አሁንም እንደገና ብዙ ሰው ማለቁን ጠቅሰው አሁን ደግሞ መደምደሚያውን፤

“እኔ አንተ አገር መጥቼ ብዋጋ አንተ እኔ አገር መጥተህ ብትዋጋ በከንቱ ሕዝብ ከማሰፈረሰ በቀር ጥቅም ስለሌለው፣ በየወሰኛችን ረግተን በዚህ ፈንታ አንድነታችንን አጠንክረን የጋራ ጠላቶቻችንን አውሮፓውያንን እንመክት። አንተም አገር መጥተው አሸንፈው ቢገዙህ እኔን አይተውኝም። እኔም ዘንድ ቢመጡ አንተን አይተውህም። ስለዚህ የሚጠቅመን አንድነታችንን አጠንክረን ገግድ መለዋወጡ ነው። የሁለታችን ሕዝብ ከላይ ዘሩ አንድ (የካም ልጅ) ስለሆነ ምን የሚያዋጋን ነገር አለ?

“ስለዚህ ሁለታችን አንድነታችንን አጠንክረን በፍቅር ተሳስረን አገራችንን ለመግዛት የአውሮፓ ባህር ተሻግረው የመጡትን ፈረንጆችና ቱርኮች እንቃወም። የአንተ ጠላቶች የኔ ጠላቶች ናቸው... ከኔ በኩል የምሰጥህ ምክር ይሄው ነው” ብለው ጽፈውለታል።

ደብዳቤውን የጻፉለት ታኅሣሥ 17 ቀን 1881 ዓ.ም በዳምት (ጉዳም) ሆነው በዚያው ከንጉሥ ምኒልክ ጋር በራስ ዳርጌ አማካይነት በሚጻጹበት ወቅት ነበር ማለት ነው። ለዋናው የሱዳን መሪና ለእኩያቸው ለከሊፋ አብዱላሂ አል ታሺ ኢብን መሐመድ በመጻፍ ፈንታ ራሳቸውን

ዝቅ አድርገው፣ ለሱዳን ምሥራቃዊ ክፍል (ገዳሪፍ) አስተዳዳሪ መጻፋቸው በትክክል አይገባንም።

ዐፄ ዮሐንስ፣ በሰሐጢ የጦር ግንባር ከኢጣልያኖች ጋር በውጊያ በተሰላለፉበት ወቅት የጣልያኖች ምሽግ የማይደፈር መሆኑን ከተገነዘቡና ሰዋቸውም ኢጣልያኖች ወደ ሰማይ እየወረወሩ በሚያውቁበት የኤሌክትሪክ ኳስ ከተደናገጠ ወዲህ፣ “እኛና እናንተ በክርስቲያንነት የተሳሰርን ወንድማማች ነንና እርስ በርሳችን ክምን ዋጋ አንድነት ሆነን የቱርክ፣ የግብጽና የሱዳን እስላሞችን እንውጋ” የሚል አሳብ አቅርበውለት ሳይሳካላቸው መቅረቱን እናስታውሳለን። ዳሩ ግን፣ የኢጣልያ መንግሥት መሠረታዊ አሳብ ክርስቲያኖችን ከእስላሞች እንደዚሁም ክርስቲያን ከክርስቲያን ጋር አዋግቶ በነዚህ መጻክም የአገር ወረራውን ዓላማ ከፍጻሜ ለማድረስ ስለሆነ፣ ለሃይማኖቱና ላፄ ዮሐንስ አባባል ምንም ዋጋ ሳይሰጥ ሊቀበሉት የማይችሉትን ውለታ እንደ ጠየቃቸውና የዕርቁ ጉዳይ እንደሳተፈ ባለፈው አንብበናል።

አሁንም፣ ሐምዳን አቡ አንጋ የማዕረግ ስሙ አሚር አል ቱማር (ዋነኛው አሚር) ባለፈው ጊዜ የሁሉ የበላይ አለቃና መሪ የነበረው መሐመድ አህመድ ኢብን ሰይድ አብደላ (ማህዲ) በሱዳን የእስልምናን ሃይማኖት ባዲስ ኃይል ቀስቅሶና አዲስ የአስተዳደር ሥርዓት መሥርቶ በተነሣበት ጊዜ በሱዳን ላይ ተመሥርተው በገዥነት ተቀምጠው የነበሩትን ግብጾችና ቱርኮችን አባሮ ፈረንጆቹን ሳይቀር እንቀጥቅጠ፣ በእንግሊዝ መንግሥት ፈቃድ ከግብጹ መሬ ከተውፈቅ ፓሻ ለሱዳን ጠቅላይ ገዥነት ተሾሞ የመጣውን ጉርዶን ፓሻን (ፔኔራል ቻርልስ ፕርሽ ጉርዶን) አሸንፎ ጭንቅላቱን እስከ መቁረጥ በደረሰበት ሰዓት አሁን አንጋ ከዋናዎቹ መሪዎች (አሚሮች) እንደ አንዱ ሆኖ በሁሉም የጦር ግንባር ተካፍሏል። ደግሞ በቅርቡ በደምቢያ ንጉሥ ተከለ ሃይማኖትን ማሸነፉ በልቡ ትዕቢት አሳድሮበታል። ያለፈውን የነጉርዶን ፓሻን አሟሟት በመገምገም፣ አሁንም የማህዲን ትምህርት ተከታዩን የከሊፋ አብዱላሂን አመራርና ዓላማ ሁሉ የሚቃወም እንደሚጠፋና ቢዋጋም እንደሚሸነፍ ከልቡ ያመነ ይመስላል።

ስለዚህ ያሁኑ ያፄ ዮሐንስ፣ “የሱዳንና የኢትዮጵያ ሕዝብ ዘሩ አንድ ነውና እኛ ተስማምተንና ተፋቅረን ፈረንጆቹን እንቃወም” ብለው ያቀረቡለትን የዘምድና አሳብ ከፍርሃት የመነጨ አድርጎ ቆጥሮታል። በዚህም ላይ በደብዳቤያቸው እናት ላይና በማግተማቸው ዙፊያ “ማጉሠ ነገሥት ዮሐንስ ንጉሠ ጽዮን ዘኢትዮጵያ” በሚለው ጎን በግዕዝና በዐረብኛ ቋንቋ “መስቀል ሞዓ ነገደ እስማኤል”

ይኸውም ግለት “ክርስትና እስልምናን አሸነፈው” የሚለው ዐረፍተ ነገር እንደ እቡ አንጋ ለመሰለ ሃይማኖቱን አጥባቂ የሚያገነፈግፈው ቃል እንጂ ወደ ሰላም አይጋብዘውም። ደግሞም ከኢትዮጵያ በተለይ ከወሎና ከዋጅራት የተሰደዱት እነ ሸከ ጦልሃ ቤን ጃፋር በሱዳንና በኢትዮጵያ መካከል በነበረው የጦርነት እሳት ላይ ዘይት ከመጨመርና ከማባባስ በቀር፣ ሁለቱ ወገኖች የሚስማሙበትን መንገድ አይፈልጉትም። እነሱ የሚጠብቁት በ1870—75 ዓ.ም. ክርስቲያን ሁኑ ተብለው የደረሰባቸውን ያለፈውን ጥቃታቸውን በመመለስ ደርቡሾቹ ከዐፄ ዮሐንስ ተዋግተው እንዲበቀሉላቸው ብቻ ነበር።

በዚህ ሁሉ ምክንያት፣ ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ ለጻፉለት የዕርቅና የሰላም ደብዳቤ፣ እቡ አንጋ ከአለቃው ከአሚር አብዱላሂ ጋር ተመካከሮ የመለሰላቸው ቀጥሎ የምንመለከተው ደብዳቤ ኩራት የተመላበት የትዕቢትና የዕብሪት መልስ ነው።

“ከእግዚአብሔር ባሪያ የማያምኑትን ለማጥፋት ከተመደበው ከእስላም ጦር መሪ ከህምዳን እቡ አንጋ ለሐበሻው ዮሐንስ” ብሎ ይዘምርና ባረብኛና በውጭ አገር ቋንቋ * የተጻፈው ደብዳቤ እንደ ደረሰውና እሳቸው በደብዳቤያቸው መዝሙሪያ ላይ ያሉትን ከጠቃቀስ በኋላ፣ ማህዲ እስላም እንዲሆኑ ጽፎላቸው ለነበረው መቆ ጣታቸው ያላግባብ መሆኑን፣ በዚህም ምክንያት ወደ መተማየዘመቱት (ሐበሾች) መከራ እንደ ደረሰባቸውና ያም ለሳቸው ትምህርት ሊሆን እንደሚገባ ካመለከተ በኋላ እንደዚህ ሲል ይደመድማል።

“ተዋጊዎቹ እንበሶች (ደርቡሾች) የእስልምናን ሃይማኖት የሚቃወሙን ሁሉ በመቃወም፣ ለመሞት በእግዚአብሔርና በነቢዩ (መሐመድ) በማህዲውና በከሊፋው ስም ምለዋል። እነኝህንም ባለፈው አላወቅሃቸው እንደሆነ ነገ ታውቃቸዋለህ። እነሱም የሚመጡት አንተንና ኢአማኒዎቹን (ክርስቲያኖች) ለማጥፋት እንጂ ከብርና ገንዘብ ለመፈለግ አይደለም። ስለዚህ ንቃ ከእግዚአብሔር ቁጣ የማያድንህ ሰይጣን አያሳስታህ። ለመማር ለሚፈልጉ ሁሉ ያለፈው ትምህርት ነው። በደብዳቤ ላይ ደጃች እቡ አንጋ ብለኸኛል ደጃዝማች አለመሆኔን ልታውቅ ይገባሃል። ደጃዝማች እንደ አንተ በእግዚአብሔር የማያምኑ ሰያሚ ነው። በከሃዲነትህ እያለህ ሰላም እናድርግ ያልከው ሁለት የማይጣጣም ነገር

እንዴት ይገናኛል ብለህ ታስባለህ! ይህም የእስምርህን ዝቅተኛ ነት ያላያል። ... በእርግጥ ሰላም ትፈልግ እንደሆነ ከልብህ ከአላህ በቀር ሌላ አምላክ የለም መሐመድም ነቢዩ ነው ብለህ ግማን አለብህ። ያለዚያ አምላክ በመጽሐፉ እንደ ሰጠው ተስፋ አንተንም እንወጋሃለን፤ አገርህንም እናጠፋለን፤ ሕዝብህንም እንገላለን፤ ሀብትህንም እንወስዳለን... በእላህ ካላመንክ እኛ የምንለውን ካልተከተልህ በቀር አንተንና እኛን፣ የሚደግፋህንም ጣልያኖችንና አውሮፓውያንን የሚለየን ሰይፍ ብቻ ነው። ... እኛን ለመውጋት ኃይልና ድፍረት ካገኘህ ግጦሙን እስከ አሁንም ያቆየህ ፍርሐትህ ነው እንጂ ቢቻልህ እኛን ለመውጋት አታመነታም ነበር። ነገር ግን አንተ ባትወጋንም እዚያው እርጋ እኛ አለህበት ድረስ መጥተን በማይሸነፈው ጦር ሠራዊታችን እናጠፋሃለን። ስለዚህ ጊዜው ሳያመልጥህ ወደ አምላክ ተመለስና (ስለምና) ሕይወትህን አድን ደህንነትህም እስላም በመሆን ጥፋትህም ባለመሆን ነው... የምስጥህ ምክር ይኸው ነው...”¹

እቡ አንጋ ከንቀቱ የተነሣ ሲጽፍላቸው ለመሊክ (ለንጉሥ) ዮሐንስ ለማለት እንኳን ሳይፈልግ ንጉሠ ነገሥቱን እንደ ተራ ሰው “ለሐበሻው ለዮሐንስ” ነው ያላቸው። በሌላውም እነጋገሩ ጽሑፉ ራሱ እንደሚያመለክተው፣ “በየወሰናችን ረግተን በመዛመድ ፈረንጆችን እንቃወም” በማለት የዘረጉለትን የሰላም እጅ ሊጨብጥ አልፈለገም። ምናልባት ይኸን ዐይነቱን አባባል ላለመቀበል ያስገደደው ንጉሠ ነገሥቱ ከአምስት ዓመት በፊት በእንግሊዝ አዋዋይነት መሠረት የገዛ ጦራቸውን ልከው በከሰላ ከደርቡሾቹ ጋር በማዋጋት የተከበቡትን ቱርኮችና ግብጾች አድነው ባገራቸው አስተናግደው ማሳለፋቸውን ቂሙ አልተዘነጋም ይሆናል። ምናልባትም ከሰሐጢ የጦር ግንባር የተመለሱት፣ “ከኢጣሊያኖች ጋር እስላሞችን አንድ ሆነን እናጥቃ ተብብለው ተስማምተው ዕርቅ አድርገው ነው” ተብሎ የተወራውን አምና ይሆናል። በዚህ ዐይነት ለንጉሠ ነገሥቱ ከእንግዲህ ወዲያ የቀራቸው መዋጋት ብቻ ነው እንጂ፤ እንደ ሰሐጢው ግንባር ጠል ጠል ያለ ሰነፍ ዕርቅ እንኳን ለማድረግ አልቻሉም ማለት ነው።

ሐምዳን እቡ አንጋ ይኸን የፋከራ፣ የትንቢትና የትዕቢት ደብዳቤ ጥር 3 ቀን እንደ ጻፈላቸው፣ ምንም ያህል ጊዜ ሳይቆይ በጻፈበት

* የውጭ አገር ቋንቋ የሚለው ያግርኛውን መሆኑን ቀደም አድርገው ደጃች ዘውዲ ገ/ሥ አስገንዝበዋል።

¹ Zewde G.S., The Process of Re-Unification of the Ethiopian Empire (1868-1889), Vol. II, PP.645-651.

ወር በጥር 29 ቀን 1881 ዓ. ም. ሞተ። 1 ነገር ግን በትንቢት ይሁን በጥንቆላ፣ በግምት ይሁን በመላ በደብዳቤው ላይ የተመገው ያፂ የሐንሰ ውድቀት እርሱ ከሞተ በኋላ ሁለት ወር ባልሞላ ጊዜ ውስጥ መተማ ላይ ተፈጸመ። እርሱም ሲሞት በእርሱ እግር በከለፋ አብዱ ላሂ ፈቃድ ዛጢ ተማላ (ታማላ) ተሾመ። ይህ አዲሱ ሹም ወደፊት በመጋቢት 1 ቀን 1881 ዓ. ም. በመተማ ከዐፂ የሐንሰ ጋር ተዋግቶ ሲያሸንፋቸውና እርሳቸውም ከደርቡሾቹ በተተኮሰች ጥይት ሲሞቱ ዝርዝርናን ወደፊት እናነባለን። የአቡ አንጋ የደብዳቤው አባባልም ይነስ ይብዛ ተፈጸመ ማለት ነው።

1 A.B Theobald, The Mahidya, PP.154-155.

ምዕራፍ ሃምሳ

ያፂ የሐንሰ ጉዞ ወደ መተማ — የወር ድርጅታቸው

ዐፂ የሐንሰ፣ ሸዋን ሳይወገና ምኒልክን ሳያሳምኑ ጉዞአቸውን ወደ መተማ ያዞሩበት ምክንያት፣ ለበቡ አንድ ሆኖ ሳለ ጸሐፊ ሁሉ እንደ መሰለው ልዩ ልዩ ትርጉም ሰጥቶታል። አለቃ ተክለ ሥላሴ ዋቅጅራ።

“ዐፂ የሐንሰ ንጉሥ ምኒልክን ሊወጋ ሸቆ ሊሔድ ተነሣ። የዚህን ጊዜ ንጉሥ ምኒልክ በሰላሌ ራስ ዳርጌን፣ በግንደ በረት ደጃች መኩንንን፣ በወሎ ደጃች ወሌን ጠባቂ አኑር ነበረ። ያንጊዜ ዐፂ የሐንሰ አስቀድሞ ግጥም ላከ (እንዲህ ሲል)

“እርሳሱ ብዙ የሐምሌ ቲግብ (ተግብ) ደንጊያ መንከስ ነው ካሴን ማሰብ” *

“ይኸን ግጥም ንጉሥ ምኒልክ በሰማ ጊዜ ደነገጠ። ‘አገሬን አላዘርፍም’ ሲል ከደብረ ሊባኖስና ከዝቋላ ደረቋ ላይ አማላጅ መነኮሳት ላከ ግብሩን፤ ሰጥቶ ታረቀ። ከዚህ በኋላ ዐፂ የሐንሰ ወደ መተማ ተመለሰ...” ብለዋል።

ከአቡነ ማቴዎስ ጋር መነኮሳት ሁለቱን ሊገላግሉ ሊማልዱ መሔ ዳቸው እርግጥ ነው። ደንበኛ እርቅ ግን፣ ለመደረጉ ምንም የማስረጃ ምልክት የለም። ግጥሙንም አንድ በንጉሠ ነገሥቱ ሠራዊት ውስጥ ያለ ወታደር ወይም መኩንን በቀረርቱ ጊዜ ገጥሞት ይሆናል እንጂ በዚህ ጊዜ ይኸን የመሰለ ተራ የድንፋታ ግጥም ንጉሠ ነገሥቱ ገጥመው የሚልኩ አይመስለም።

በበኩላቸው ነጋድራስ አፈ ወርቅ።

“... በዚያ በኩል (በዐባይ ዳር) መሄዳቸው ጥንቱንም ለማንገራገር ነበር እንጂ ዐባይን መሻገር ሆኖላቸው ቢሆን እውነት

* ዐፂ የሐንሰን ልውጋ ብሎ መክፈል ከንቱ ነው፤ ካሴ የካሳ (የቀድሞ ስግቸው) ቀለምን ነው።

1 ያለቃ ተክለ ሥላሴ የእጅ ጽሑፍ ገጽ 135።

የዚያን ጊዜ ጉርሮ የሚውጠውን እጅ ይመጥናል * ነውና ካባ ዳኛው (ከምኒልክ) ጋራ ተዋግተው እንዳይወጡት ያቁው ነበረ... ወግድ ምኒልክስ መቸም አምልጦ አያመልጠንምና አሁንስ ቤተ ክርስቲያናችንን ያቃጠለውን ታቦታችንን ያረክስ ውን ደርቡሽን እንድንጋ ደግሞችን እንመልስ ብለው ወደ መተማ ወረዱ...” ሲሉ አመልክተዋል ።¹

ብላቴን ጌታ ጎሩይ ወልደ ሥላሴ ደግሞ ፡

“... ዐፄ ዮሐንስ ፊታኛውን ወደ መተማ ስለ ማዞራቸው አንዳንድ ሰዎች ፡ “ዐፄ ዮሐንስ ወደ ሸዋ መጥተው ከንጉሥ ምኒልክ ጋራ ለመዋጋት ሸዋንም እንደ ጉጃም ለማጥፋት ካሰቡ በኋላ ፡ የንጉሥ ምኒልክን ሠራዊት ብዛት ቢሰጡ ፈርተው ተመለሱ” እያሉ ይናገራሉ ። አንዳንዱ ደግሞ ፡ ዐፄ ዮሐንስ ወደ ሸዋ ለመምጣት ሲነሡ በምስጢር ከንጉሥ ምኒልክ የተላኩ መንኮሳት መጥተው (ሂደውን) “ወደ ሸዋ የሄድህ እንደሆነ ንጉሥ ምኒልክን ድል ታደርጋለህ በነፍስህ ግን ትጎዳለህ ። ወደ መተማ የሄድህ እንደሆነ ግን በሰማዕትነት ትሞታለህ ፤ በነፍስህ ትጠቀማለህ ቢሏቸው በሥጋዬ ተጠቅሜ በነፍሴ ከምንዳ ሞት ይሻለኛል ብለው ወደ መተማ ሄዱ” እያሉ ይናገራሉ ። ሌሎች ደግሞ “ደርቡሽ ለጦርነት መሰናዳቱን ሰምተው ነበርና ወደ ሸዋ የሄድህ እንደሆነ የቤጌምድርን አገር ያጠፋዋል ፤ ሕዝበ ክርስቲያኑን ያርደዋል... እግዚአብሔር ቢረዳኝ በፊት ደርቡሽን ወግቶ ድል ካደረግሁ በኋላ ወደ ሸዋ እዘምታለሁ ብለው ወደ መተማ ተጓዙ ብለው ይናገራሉ... በእውነተኛ ልብ ስንመረምረው ይህ በሦስተኛው የተከፈለው ቃል እውነት ይመስላል...” ብለዋል ።²

እውነትም በዚህ ጉዳይ ብላቴን ጌታ የሰጡት ግምት ትክክል ይመስላል ።

የሆነ ሆኖ ፡ የሁሉም አባባል መላም እውነትም የተደበላለቀበት መሠረት ያለው አባባል ነው ። የሁሉም አባባል ይኸውም ግለት

* ጉርሮ የሚውጠውን የመብል ጉርሻ ፡ መጠኑ በእጅ ይለካል ለግለት ነው ። ትርጉሙም በዚህ ላይ ዮሐንስ ጠራቸው የምኒልክን ጦር እንደግያሸንፍ ራሳቸው ይገኙታል ለግለት ነው ።

1 ለፈወርቅ ገ/የሱስ ፡ ጳጳሳዊ ዐጢ ምኒልክ ፡ ገጽ 53—54
2 ቤ.ጌ.ጎሩይ ከንግሥተ ሳባ እስከ ዐድጥ ጦርነት ፡ የእጅ ጽሑፍ ፡ ገጽ 152 ።

ፍርሃቱም ፡ ሥጋቱም ፡ ጥንቃቄውም ባፂ ዮሐንስና በንጉሥ ምኒልክ አእምሮ ውስጥ የሚመለለስ ነው ። ቢሆንም ሁለቱም በደላቸውን በራስ ዳርጌ አማካይነት የተገላለጹት በታሪካዊ ጽሑፍ ላይ የሠፈረ ደንበኛ ሰነድ ስለሆነ ፡ የደብዳቤዎች ልውውጥ ለአእምሮአችን እውነተኛ ውን መንገድ ለማስጨበጥ የሚረዳ ይመስለኛል ። በእርግጥ በምኒልክ በኩል ባንድ ወገን ፡ “ላፂ ዮሐንስ እንደዚህ ቀደሙ ገብሬ ከምዋረድ መዋጋቱ ይሻለኛል” ሲሉ ፡ በሌላ ወገን ፡ “በፊ እምቢታ ምክንያት አገሬ እንደ ጉጃም ከሚዘረፍ ሕዝቤ ከሚበዘበዝ እኔን ግባ እጅንሣ አይበሉኝ እንጂ ፡ ያመት ግብሬን እንብራለሁ የቀረው እንደሁኔታው እየታየ ወደፊት ይፈጸማል” ብለው ሲወስኑ ፡ ባፂ ዮሐንስ በኩል ደግሞ “ጉጃምን ያጠቃሁት አንሶ አሁንም በምኒልክ እምቢታ ሸዋን አላጠቃም ፡ ምናልባትም አጠቃለሁ ስል ተሸንፌ በገዛሁትና በአስገባርሁት በምኒልክ እጅ ወድቄ ከምዋረድ አንደኛውን ወዳገሬ ወደ ሕዝቢና ወደ ሃይማኖቱ ጠላት ብዘምት ይሻላል ። በዚያም የጦር ግንባር ከቀናኝ ምኒልክ ዐውቆ ይገባል ፤ እምቢ ቢልም በደርቡሽ ድል ሞራሉ ከፍ ባለው ሠራዊቱ መትቹ አስገብረዋለሁ” ብለው ይሆናል ።

ስለዚህ አስተዋዩ ንጉሠ ነገሥት ፡ ይኸንን ሁሉ በልቦናቸው ካመዛዘኑ በኋላ ከነበሩበት ከዳሞት በየካቲት ወር ተነሥተው በአገው ምድር አልፈው ወደ መተማ ጉዞ ዝመሩ ። ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ግን ባለፈው የሣር ውሃ ጦርነት ሠራዊታቸው ስለ ተጎዳ ፡ በንጉሠ ነገሥቱ ፈቃድ አንጅባራ ላይ ተሰናብተው ቀሩ ። የጉጃሙ ጳጳስ አቡነ ሉቃስ ብቻ ‘ከንጉሠ ነገሥቱ አልለይም’ ብለው አብረው ተጓዙ ። አብሮ የዘመተውን የጦር ሠራዊት ቁጥር ብላቴን ጌታ ጎሩይ 150,000 ከዚሁም 20,000 ፈረሰኛ ሲያደርጉት ፤ አለቃ ተክለ 100,000 እግረኛና 20,000 ፈረሰኛ ላይ መድበውታል ። የኢጣሊያኖቹ ሰነድ በዚህ አካባቢ ያደርግና አንዳንዱ እስከ 80,000 ያወርደዋል ። የተከተሉዋቸው ዋና ዋና የጦርና ያስተዳደር መኳንንት ዕድሜያቸው ወደ ሰማንያ ዓመት የተጠጋው አጉታቸው ትልቁ ራስ አርአያ ድምፁ ፡ የጦር ጠቅላይ አዛዥነቱን ከራስ አሉላ የተረከቡት የታላቅ ወንድማቸው የደጃች ጉግሣ ልጅ ራስ ቢቶደድ ኃይለ ማርያም ጉግሣ ፡ ራስ አሉላ እንግዳ (ቁቢ) ፡ የወሎው ባላባትና የክርስትና ልጃቸው ራስ ሚካኤል አሊ ፡ ራስ መንገሻ ጉግሣ የራስ ኃይለ ማርያም ታናሽ ወንድም ፡ ራስ ሐጉስ... የሺሬና የጸለምት ገዥ ፡ ዋግ ሹም ገብሩ ፡ ቤቶደድ ገብረ መስቀል ገብረ ጻድቅ ፡ ደጃች ቦጋለ አርአያ (የራስ አርአያ ልጅ) ደጃች መሸሻ የወንድማቸው የደጃች ማሩ ልጅ የቀረውም ደጃዝማቼና ፊታውራሪው ፡ ቀኛዝማቼና ግራዝማቼ ብዙ መሆኑ አይጠረጠርም ። ከቤተ ክህነትም ወገን ከአቡነ ሉቃስ በቀር ጳጳሳቱ እነአቡነ

ጲጥርስ፡ እጩጌው አባ ቴዎፍሎስ፡ ታቦት አጅበው የሔዱ ብዙ ካህናትና ተሳውስት ይገኛሉ። አገው ምድርን አልፈው ደምቢያ ገብተው በግር ውሃ ሲያልፉ ባለፈው ዓመት ጉጉሥ ተክል ሃይማኖትና ሐምሳን አቡ አንጋ ከተዋጉበት ቦታ ደርሰው የሞቱትን ሰዎች ዐፅም እይተው በጣም አዘኑ ይባላል። “የጉጃም ጦር ሳይዋጋ ሸሸ ብላችሁ በከንቱ ያሳማችሁኝ” ብለው ራስ አሉላን ተቆጡ ሲሉ ተክለ ሥላሴ አመልከተዋል።¹

በደርቡሾቹ በኩል ባለፈው እንዳልነው፡ ዋናው የደርቡሾቹ መሪ ከሊፋ አብዱላሂ በዋናው ከተማ በኡምዱርማን እንደ ተቀመጠ አገሪቱንም ጦሩንም በትእዛዝ ይመራል። ከኩራቱም የተነሣ የንጉሠ ነገሥቱን መዝመት እያወቀ ራሱ መሪ ሆኖ ለመመከት ወደ መተማ አልመጣም። ነገር ግን፡ ለምሥራቅ ሱዳን ገዢ ለአቡ አንጋ ተከታይ ለዘኪ ቴማል ማናቸውንም ወታደርና የጦር መሣሪያ ሰጥቶ መሪ ትእዛዝ ብቻ እየላከ እርሱ በከተማው ተቀምጦ ወሬውን ይከታተል ነበር። በመተማ በዘኪ ቴማል ሥር የዘመተው የወታደር ቁጥር ከ70—80 ሺ መካከል እንደሆነ ተገምቷል። ከደርቡሽ ጦር በቀር ከወሎና ከወሎ አካባቢ፡ ከዋጅራት፡ ከራያና አዘቦ እየሸሸ የሔደው በሼክ ጦልሃ ቤን ጃፋር መሪነት የቀረውም ከወዲህ ከኢትዮጵያ ለሜንና ለሜን ምዕራብ ከቦንስና ከቤኒ አሚር በነአህመድኤል ጆር፡ በነዲግላል መሐመድ እየተመራ ግማሹ ወደ ኢጣልያ ሲጠጋ የቀረው ወደ ደርቡሾቹ ተደባልቆ ኃይላቸውን አጠንክሮላቸዋል።²

ከማህዲ አነሣሥ ወዲህ ደርቡሾች የእስልምና ሃይማኖት ለማስፋፋት፡ የቱርክንና የግብጽን ግዛት፡ የፈረንጆችን በተለይ የእንግሊዞችን የበላይ ተቆጣጣሪነት ደምስሰው እስልምናን በያለበት ለማስፋፋት የተነሡበት፡ እንደ ነቢዩ መሐመድ ተከታይ የቆጠሩት ማህዲ አህመድ የተናገረው ሁሉ የሚፈጸም፡ የርሱንም እምነት ተከትሎ በተነሣው ተዋጊ ጦር ላይ የማንም ኃይል ተነሥቶ እንደማይመልሰው መረዳታቸውን አቡ አንጋ ላይ የሐንስ በጻፈው ደብዳቤ ላይ ተረድተዋል። ይህ እምነት አንድነታቸውን አጠንክሮ ለሞራላቸውም ከፍተኛ ድጋፍ ሆኗል።

በዚያ አንጻር ላይ የሐንስ ስለ ክርስትና ሃይማኖት፡ ከዚያውም በተለይ ስለ ኢትዮጵያ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን መቋቋምና መስፋፋት ያላቸው ምኞት ከፍተኛ ስለነበረ፡ ምኒልክን በ1870 ዓ.ም. ካስገቡበት

ጊዜ ዝምሮ፡ “የእስልምና ሃይማኖት የያዘ ኢትዮጵያዊ ሁሉ ክርስትና እንዲነሣ ብለው ባወጁት መሠረት፡ እስላሞ ሁሉ በክርስቲያን ሹማም ንትና መኳንንት እየተነጻ ወደየቤተ ክርስቲያን በመሔድ እንዲጠመቅና እንዲቆርብ የተደረገበት ዋናው ንጉሠ ነገሥታዊ ዓላማቸው ኢትዮጵያዊ ሁሉ ባንድ ሃይማኖት ላንድ ዓላማ እንዲቆም ነበር። በዚያን ጊዜ ኢትዮጵያውያንና ሱዳኖች ያደረጉት ጦርነት፡ ከፖለቲካና ከመሬት ፍለጋው የበለጠ በሃይማኖት ሽፋን የተደረገ ጦርነት መሆኑ ይታወቃል።

በዚህ መካከል የሚያሳዝነው፡ እንግሊዞች ወደ መቅደላ ዐፄ ቴዎድሮስን ለመውጋት የመጡ ጊዜ ካፄ ዮሐንስ (ያን ጊዜ ደጃች ካሳ) የተደረገላቸውን አቅባበልና መስተንግዶ ንጉሠ ነገሥቱም ከልባቸው ንግሥት ቪክቶርያን እንደ እናት፡ ገሪራል ናፒየርን እንደ አባት ቆጥረው ሲመኩባቸው የነበረው ሁሉ ቀርቶ፡ ያሁኑም ያፄ ዮሐንስና የደርቡሾች ጦርነት ዋና ሰበብ የእንግሊዝ መንግሥት በአድሚራል ሔዊት አማካይነት ግብጽንና ኢትዮጵያን አዋውሎ ውሉን ለማክበር ሲሉ ንጉሠ ነገሥቱ ለግብጽኛ ረድተው ከሱዳኖቹ ጋር በተዋጉበት ምክንያት መሆኑን እያወቀው፡ ባሁኑ ጊዜ በሰሜን ምሥራቅ በኩል ጣልያንን ጋብዞ ማስጠቃቱ ሳያንሰው በርሱ ሰበብ በተነሣው የደርቡሾች ጦርነትና የርሱንም ገሪራሎች እነጉርዶን ከፈጅዋቸው ደርቡሾች ጋር ለመዋጋት ወደ መተማ ሲጓዙ አንዳች እርዳታ ሊያደርግላቸው አልፈለገም። ወታደርና የጦር መሣሪያ ባያቀብል እንኳን፡ “በዚህ ዐይነት መከቱ፡ እንደዚህ አድርጋችሁ ብታጠቁ ታሸንፋላችሁ” ብሎ የሚመክር አንድ የጦርነት ልማድ ያለው እንደማር ከሃም ያለ እንግሊዛዊ መኩንን ሊለግሣቸው አልቻለም። ካፒቲን ሐሪስንና ምስተር ገሪራልድ ፖርታልን ልኮ፡ “ለኢጣልያ መሬት ቆርጠው ይስጡ” የተባለውን አባባል ንጉሠ ነገሥቱ ሳይቀበሉ ከቀሩ ወዲህ፡ ይኸው የእንግሊዝ መንግሥት አንድነቱንና ዝምድናውን ከኢጣልያ ጋር አጥብቆ እርሳቸውን ገዢ አድርጎ ትቷቸዋል።

በመንግሥታት መካከል ጥቅምን መከተል እንጂ፡ የሞራል ግዴታ ቢሆንም ዐይነት ስለሌለ ሁኔታው ጾሳዝናል እንጂ አያስገርምም። ስለዚህ የመንግሥት መሪ ሁሉ በሌዕው መሪ መታመንን ትቶ ራሱ በራሱ ለራሱ የሚወጣበትን መንገድ ጠንክሮ ከማበጀት በቀር ሌላ መድሃኒት እንደሌለ ይህ ያሁኑ የእንግሊዞች አቅዋም ደህና መማሪያ የሆነ የፊደል ሰሌዳ ነው። ማናቸውም ውል ወይም የቃል ኪዳን ወዳጅነት ቢደረግም፡ ውሉ የሚሠምረው በመዝሙሪያ ራስን አደርጅቶ መሆን አለበት። ያለዚያ ውሉ የጌታና ያገልጋይ መልክ ፈጥሮ ጸጸት ሊያስከትል ይችላል። ያፄ ዮሐንስና የእንግሊዞች ውል ከዚህ ሁኔታ ላይ እንደ ወደቀ ይታያል።

1 የአለቃ ተክለ ሥላሴ የእጅ ጽሑፍ ገጽ 135።

2 L'Italia in Africa PP.239-240

ምዕራፍ ሃምሳ አንድ

የመተማ ጦርነት — ያፂ ዮሐንስ አሳዛኝ ሞት

ዐፄ ዮሐንስ ሠራዊታቸውን እንዳስከተሉ በመኳንንቶቻቸው ታጅ በው ሲሔዱ፣ ከጦሩ ብዛት የተነሣ የምድሩ ትቢያ እንደ ደመና ሆኖ ፀሐይን እንደ ከለላት፣ ንጉሠ ነገሥቱም የየካቲቱ ወር ሲያልቅ ወደ መተማ አካባቢ በደረሱ ጊዜ፤

“መጣሁ ታጠቅ እንደ ሌባ በድንገት መጣብኝ እንዳትለኝ መምጣቴም የክርስቲያንን ደም ለመበቀል ነው” ብለው ለዘኪ መላካቸውን፣ ብዙ ጊዜ ስማቸውን የጠቀሰናቸው ያገራችን ደራ ሲዎች አመልክተዋል።

ከዚህ አያይዘው ይህ መልእክት ለዘኪ ቱማል ሲደርሰው፣ በር ግጥም ያፂ ዮሐንስ ከነጦራቸው መምጣት በመተማና በአምዱርማን በተሰማ ጊዜ በደርቡሾች ዘንድ ሽብርና ድብልቅልቅ መፈጠሩን፣ አዝማቹ ዘኪ ቱማልም የወታደር አለቆቹን ሰብስቦ፣ “ጠላቶቻችንን እንዴት ሆነን እንቆያቸው? በውጭ ወይስ በቅጥር ውስጥ?” ብሎ ምክር ቢጠይቅ አህመድ አሊ የሚባለው የእስላሞች ቃዲ “በሜዳ ተሰልፈን የቆየናቸው እንደሆነ አበሾች ፈረሰኞች ናቸውና በፈረስ አጉዳ ይጥ ሱናል። ስለዚህ እዚህ አጥራችን (ከግምብ ምሽጋችን) ውስጥ ተሰ ልፈን ብንቆያቸው ይሻለናል” ብሎ እንደ መከረ፣ ዘኪም ሠራዊ ቱን ቢያስቆጥረው 85ሺ መድረሱን፣ ይህን ጦር ባጥር (በምሽግ) ውስጥ አሰልፎ በተረፈ (በተጨማሪ) በየገበያውና በየመንደሩ ዐዋጅ ነጋሪ እየሰደደ ነጋዴውን ከንግዱ ላይ፣ ገበሬውን ከእርሻው ላይ እያስነሣና የጦር መሣሪያ እያስያዘ* ማሰለፉን፣ ወደ አምዱርማን ለከ ሊፋ አብዱላሂ መልእክት ልኮ “ወዳጃ * አስይዘህ ጸልይልኝ። ረዳትም ላክልኝ ወደ ሐበሾች ሰላይ ልኬ ነበርና ብዛታቸው እንደ

* ወዳጃ ማለት አንድ ከፋ ነገር እንዳይደርስ ወይም ምኞት እንዲፈጸም ቃዲዎች ሸኮች ባሉበት ዕጣን እየተጨሰ፣ ቡና እየተጠጣ፣ ቁራን እየተጠቀሰ በዚህ በዝግሬ አምላክ የሚለመንበት ልዩ የጸሎት ወቅት ነው።

ሰማይ ኮከብ፡ እንደ ባሕር አሸዋ ነው። ብሉ መሳኩን ጽፈዋል።
በኢትዮጵያውያን በኩል የጦር አሰላለፍ ከሦስት ላይ ተከፍሎ ራስ መን
ገዛ በቀኝ፡ ራስ ኃይለ ማርያም ጉግሣ በግራ ሆነው በመካከል ራሳቸው
ንጉሠ ነገሥቱ ነበሩ ይባላል። በዚህ አኳኋን በመጋቢት 1 ቀን
1881 ዓ.ም. ቅዳሜ ለትግራይ በሦስት ሰዓት ላይ ጦርነቱ ተገመረ።
ካንራችን ጸሐፊዎች ውስጥ በመጠኑ ዘርዘር አድርገው የታሪክ ማስ
ታወቅ የተጻፈውን ብላቴን ጌታ ገሩይ የመተማውን የጦርነት እገማ
መሩንና ፍጻሜውን እንደዚህ ሲሉ አስፍረውታል።

“በመጋቢት 1 ቀን ቅዳሜት ጦርነት ተጋጠመ ከሠራዊቱም
ብዛት የተነሣ ትቢያው እንደ ደመና እየሆነ ሰውና ሰው በጣም
አይተያይም ነበር። በአንድ አፍታ የከተማውን ቅጥር (ግንብ)
ጥሰውት ገቡ (ኢትዮጵያውያኑ) በዚያን ጊዜ በከተማው ውስጥ
ያሉት የሴቶች፡ የሕፃናት፡ የሽማግሌው፡ የባልቱቱ ጩኸትና
ለቅሶ ዝግናው ሲፈክርና ሲያቅራራ ድምጹ እየተደበላለቀ የከ
ረምት ነጉድጓድ ይመስል ነበር ይባላል። በብርቱ ጦርነት ከተ
ዋጉ በኋላ ግን የከተማውን ቅጥር ባንድ ወገን ጥሰውት ገቡ።
በከተማው ውስጥ ያለ ሰው ሁሉ እየወጣ እንዲሸሽ ቤቱንና
ቅጥሩን አቃጠሉት። ባንድ ወገንም ዘልቀው ግምጃ ቤቱን ያዙት
ያቡ አንጋንም አጽም ለማቃጠል ቤቱን ሁሉ ይቀሰቅሱ ነበር።
ይኸንንም ያሰቡበት ምክንያት አቡ አንጋ ጉንደርን አጥፍቶ
ሊቃውንቱን ሁሉ በእሳት አቃጥሏቸው ነበርና የዚያን ብድር
ለመመለስ ነበር። ነገር ግን ዐፄ ዮሐንስ ምንም ጠንከረው ቢዋጉ
ድል ማድረግ ያለ እግዚአብሔር ፍቃድ አይሆንምና ድል ለማ
ድረግ ጥቂት ሲቀራቸው በጠመንጃ ቆሰሉና ወሬው ያንጊዜውት
በየሰልፉ ውስጥ ተሰማ መኳንንቱም ወታደሩም ከቅጥሩ ውስጥ
እየወጡ መሸሽ ዝመሩ።”

ከ20ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ላይ ሆነን ስንመለከተው፡ ምንም እንኳን
ኳን በሠለጠኑት አገሮች ጦርነት ሲደረግ አስቀድሞ ሰጠላት ማስታወቅ፡
“ኡልቲማቱም” የተለመደና የሚገባ መሆኑ የታወቀ ቢሆንም፡ ባንድ
ወገን በጠላት ላይ ድልን ለማግኘት ከሚያስችሉት ዘዴዎች እንዲ
ጠላት ሳይጠነቀቅ በድንገት ደርሶ ሳያስበው አደጋ ጥሉ መውጋት
ነው። ዐፄ ዮሐንስ፡ “መጣሁ ጠብቀኝ፡ እንደ ሌባ አዘንግቶ ወጋኝ
እንዳትል” የሚል መልእክት ለዘኪቱማል ሲልኩ አሳቡ ከወንድነትና

ከሃገንነት መንፈስ የመነጨ መሆኑ ነው። በሌላ ወገን ደግሞ፡ ከላ
ከብት ዝምር ወታደሩን ለማደራጀት ምህንን ለማጠናከር እንዳገዙት
የታወቀ ነው።

ትልቁ እስከንድር፡ ከክርስቶስ ልደት በፊት በ333 ዓመት በግራ
ኒክ ፀርባ ሺ ወታደር ይዞ አንድ ሚሊዮን ያስከተለውን የፋርሱን ንጉሠ
ነገሥት ጳርዮስን አሸንፏል። ናፖሊዎን ቀዳማዊም የመስኮብንና የአ
ውስትሪያን ጥምር መንግሥት 120,000ሺ የሚደርስ የጦር ሠራዊት ከነ
ርሱ አጋማሽ ቢሆን ጦር ለማሸነፍ የቻለው ባመራር ዘዴ ነበር። ስለ
ዚህ ምን ጊዜም በማናቸውም ጦርነት ድል የሚገኘው፡ በዘዴና ምቹ
ሥፍራ ይዞ ጠላትን አዘንግቶና አሳስቶ አደጋ በመጣል ወይም ምሽግ
ይዞ ተጠንቅቆ በመጠበቅ እንጂ በጦር ሠራዊት ብዛት አይደለም።
ራሳቸው ዐፄ ዮሐንስ ደጃዝማች ካላ ሲባሉ በ1863 ዓ.ም. ዐድዋ
አጠገብ ከ12,000 የማይበልጥ ወታደር ይዘው 60,000ሺ ጦር ያዘመቱባቸውን
ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን ያሸነፉዋቸው ምሽግ ወይም በጠባዩ ምቹ
የሆነውን ሥፍራ በመቆጣጠርና በጥሩ መሣሪያ በመዋጋት መሆኑ
ሊዘነጋቸው አይችልም ነበር። ባገራችን “ከታዳጊ ጌታ ሰንዳዳ ቦታ”
ይባላል ይኸውም ግለት ለጦርነት እርዳታ ከሚደርስ ጌታ የውጊያ
ሥፍራ ይበልጣል ለማለት ነው።

ከሰዳናቹ የተሻለ የጦር መሣሪያ ቢተለይ በመድፍ በኩል ኢትዮ
ጵያውያኑ ይዘው እንደነበረ በብዙ ጸሐፊዎች ዘንድ ተረጋግጧል።
ደግሞም በቅርቡ ከሰሐጣም ግንባር የተመለሱት፡ የኢጣልያኖች ምሽግ
የማይበገር መሆኑን ከተገነዘቡ በኋላ ነበር። ደርቡሾችም በደንብ መሸ
ገው መጠባበቃቸውን ሲሰሙ ሌላ የውጊያ ዘዴ መፈለግ ነበረባቸው።

ከዚህም በቀር የደርቡሾች መሪ ከሊፋ አብዱላሂ፡ በጦሩ ግንባር
አለመኖሩን እያወቁ ራሳቸው በመዝመት ፈንታ ራስ አሉላም ቢቀሩ፡
በራስ ቢቀደድ ኃይለ ማርያም ወይም በትልቁ ራስ አርአያ መሪነት
በቂ ጦር ልከው እርሳቸው ደብረ ታቦር ወይም ጉንደር ላይ ሆነው
ለማዋጋት ቢችሉ፡ የተላከው ጦር እንኳን ቢሸነፍ እርሳቸው አዲስ
ያልተዋጋ ጦር ይዘው እንደገና ለመሔድ በቻሉ ነበር። አለዚያ ደግሞ
የርሳቸው መሔድ ግዴታ ከሆነ የእርሳቸው ሕይወት ከመሪነታቸው
የተነሣ የተከበረና በዚያን ጊዜ የድልም፡ የጸጥታም መድን መሆኑ
የታወቀ ነበርና እርሳቸው ጥይት ወደማይደርስበት ወደ ኋላ ሆነው
በርሳቸው አምላያ በኢትዮጵያ እንደ ተለመደ አሳሳች ሊቀ መኳስ
ወይም መሰል አዋጊ አስቀድመው ደጀን ሆነው ተዋጊውን በንግግር
በማበረታታት፡ ጦር ባነሰበትና በላላበት በኩል አዳዲስ ጦር እየላኩ
የታወቁትን የጦር አለቆች ግንባር ቀደም አድርገው ቢያዋጉ ኖሮ
በተባራሪ ጥይት ከመቁሰልና ከመሞት፡ በርሳቸውም ሕያውነት ጦራ
ቸውን ከመሸነፍ አደጋ ያድኑት እንደ ነበረ አይጠረጠርም።

1 ብ.ጌ. ገሩይ ከንግሥተ ሳባ እስከ ዐድዋ ጦርነት፡ ገጽ 153 ።
አለቃ ተክለ ሥላሴ የለጅ ጽሑፍ፡ ገጽ 136 ።

ወይም አልቻቸውን ለመወጣት ወደፊት ቀድመው መዋጋትና ግዋጋት አስፈላጊ መስሉ ከታያቸው ወደ ጦርነት የሔደ ሁሉ ሕይወቱ አሥጊ ሁኔታ ላይ እንደሚገኝ የታወቀ ስለሆነ፤ የቅርብ ታላላቅቹን የጦር አለቆች በግል ስብስበው በጦርነት ላይ እኔን የመቁሰል ወይም የመሞት አደጋ ቢገጥመኝ 'እገሌ አልጋ ወራሼ ነውና እርሱን ይዛችሁ እርሱም የኔ ዕድል ቢገጥመው እገሌን መሪ አድርጋችሁ ጦርነቱን ቀጥሉ' ብለው አስቀድመው አስጠንቅቀው ቢሆን ሞት፣ ክፍል አፋፍ ላይ የተቃረበውን ተዋጊ ጦራቸውን ጨርሶ ከመፍረስና ከመሸነፍ ያድኑት ነበር። ይኸ ሁሉ ጥንቃቄ አስቀድሞ ታስቦ ሳይፈጸም በመቅረቱ እርሳቸው እንደተራ ወታደር በእግራቸው ሆነው ጠመንጃ ይዘው እየተኩሱ በመጋገጣቸው ከደርሱሾቹ በተተኩሰች ጥይት ቆስለው፣ ሊገኝ ጥቂት የቀረው ድል አድራጊነት ከርሳቸው እጅ ውጥቶ ከጠላቶቻቸው እጅ ሆኖ የርሳቸውና የጦራቸው ዕድል ከመጥፎ ሁኔታ ላይ መውደቁ ያሳዝናል፤ ከማሳዘንም ዐልፎ ያስቆጫል።

ምናልባት የራስ አሉላም በዚህ ጊዜ ከጦር ጠቅላይ አዛዥነት መገለል ድል መሆንን ካስከተሉት ምክንያቶች አንዱ እንደሆነ አይታወቅምና እርሳቸውን ሽረው የወንድማቸውን ልጅ ራስ ኃ/ማርያም ጉግሣን መሾሙ ቢቆይ የተሻለ ሳይሆን አይቀርም ነበር ያስኛል።

ብላቴን ጌታ ጎሩይ፣ የጦርነቱን አዝማመርና የንጉሠ ነገሥቱን መቁሰል፣ የሠራዊቱንና የመኳንንቱን የሽሽት አዝማመር እላይ በጠቀስነው ዐይነት ከተረኩ በኋላ፣ ፍጻሜውን እንደዚህ ሲሉ ያስከትላሉ።

“ዐፄ ዮሐንስ ከመቁሰላቸው የተነሣ ሰውነታቸው መድከሙን ስለተረዱት፣ የወንድማቸውን የጀጃች ጉግሣን ልጅ ራስ ኃይለማርያምን (ጠቅላይ የጦር አዝማኔን) አልጋ ወራሽ ለማድረግ አስበው ጳጳሱንና እጩውን ለጊዜው ባጠገባቸው የተገኙትን ትልልቆች መኳንንት ስብስበው ራስ ኃይለማርያምን ጥሩት ቢሉ በጦርነት ስለቆሰሉ ለመምጣት አይችሉም አሏቸው። እርሳቸው ግን አይችሉም ያሉኝ ቢሞት ነው ብለው በጣም አዘኑ ቀጥለው ወንድሙን ራስ መንገሻን ጥሩልኝ ብለው እኔ የሞትሁ እንደሆነ አልጋ ወራሼ ልጄ ራስ መንገሻ ነውና ለርሱ ተገዙ ብለው የነዛዜ ቃል ተናገሩና በማግሥቱ ዐረፉ።”

ብላቴን ጌታ ጎሩይ፣ ከዚህ አያይዘው መኳንንቱ የንጉሠ ነገሥቱን ሬሳ በሳጥን ውስጥ አግብተው ወደ አትባራ ወንዝ ፊታቸውን አዙረው መሸሻቸውን፣ ደርሱሾቹ በጦርነቱ ውስጥ በዜግነት እየተሞጉ የሞቱትን የኢትዮጵያን መኳንንት ሁሉ ራሳቸውን እየቆረጡ አምዳርማን ድረስ ለከሊፋ አብዱላሂ መላካቸውን፣ ቢሆንም ሐበሾች

በማግሥቱ አሐድ እንደገና ተመልሰው አደጋ ይጥሉብናል እያሉ ሲፈሩ ግደራቸውን፣ ነገር ግን ሰላይ ልከው ስለነበረ ሰላዩ ተመልሶ አበሾች ፈታቸውን ወደ አትባራ ወንዝ አዙረው ይሸሻሉ እንጂ፣ እንደምመኩንን ተፃፍሮ ፈቱን ወደኛ ያዞረ የለም ብሉ ስለተናገረ፣ የጦር አበጋዙ ዘኪ ተግል ሠራዊቱን እንደገና ባዲስ ኃይል ስበሰቦ በድንገተኛ ፈረስና በግመል ጠያር አድርጎ፣ እግር በእግር ተከታትሎ በመጋቢት ፫ ቀን (ሰኞ) ያደገውን ሬሳ ይዘው የሚጓዙትን መኳንንት በአትባራ ወንዝ ጳር ሠፍረው ደርሶ አደጋ ጥሉ እንደተዋጋቸው፣ ያደገውን አሸከሮችና መኳንንቱ በድንኳኑ ዙሪያ ተሰልፈው እርስ በርሳቸው እየተፈኩ ጠንክረው መዋጋታቸውን፣ ‘የጌታችንን ሬሳ አናስግርከም’ በማለት በድንኳኑ በር ላይ ትልቁ ፊስ አርአያ (አጉታቸው)፣ ቢቶደድ ገብረ መስቀል ገብረ ጻድቅ፣ የዘበሾች አለቃ ደጃች ተድላ፣ ብላታ ገብረ ግርያም፣ አዛዥ ወንድም ሁነኝ፣ አዛዥ ላዕከ፣ ጽራግ ግሠረ ዘሚካኤል፣ መምሕር ወልደ አረጋይ፣ መምሕር ከንፈ ኪሩብ፣ ቄስ ገበዝ ሰላማ መሞታቸውን ዘር ሄረውታል።

ቴዎዋልድ የሚባለው የውጭ አገር ጸሐፊ በበኩሉ፣ “ዘማሕዲያ” ይሚባለው መጽሐፉ የዚህን የመተማን ጦርነት ሁኔታ ባተተ በት ምዕራፍ ላይ፡

“ዘኪ ተግል የአባሾቹ የጦር ኃይል በጣም ከፍተኛ መሆኑን በመገንዘብ ያተኮረው ከመከላከል ላይ ብቻ ነበር... ስለዚህም ጥልቀት ያለው ጉድጓድና ዘራባ የሚባለውን ምሽግ ከፈትና ከኋላ (በውለት ረድፍ) እንዲሠራ አድርጎ በዚህ ሁኔታ ጥቃት እንኳ ቢደርስ ተከላካዩ ኃይል በዚያው ረገፉ እንዲከላከል አድርጎ ካንደኛው ወደ ውለተኛው ዘራባ (ምሽግ) ምላመሃወር እንደሚችል አስቦ በደንብ አሠርቶት ነበር። በመጋቢት 9 ቀን 1889 ቁጥር ስፍር የሌላቸው አበሾች እየገሠገሡ ለማጥቃት ይጉርፉ ዝመር። በንጉሣቸው ፊት ከፍተኛ መሥዋዕትነት በመክፈል አምስት ሰዓት ያህል እንደተዋጉ የመዝመሪያውን ዘራባ ሰብረው በመግባት የጥይት መፃት በጠላቶቻቸው ላይ በግውረድ ያለአንዳች ችግር ያገኙትን ሁሉ መፍጀት ዝመሩ። ከዚህ በኋላ ቁጥራቸው ያነሰውና የተረፉት ግህዲቶች ወደ ሁለተኛው ምሽግ (ወደኋለኛው) ተመልሰው ሕይወታቸውን

1 ከንግሥተ ሳባ እስከ ዐድዋ ጦርነት፣ ገጽ 154 156።

ለማትረፍ በሚከላከሉበት ጊዜ አበሾችም ለድል አድራጊነት በቀረቡበት ሰዓት፣ እንዲት የተተኮሰች ጥይት (የባዘነች) ንጉሡን መትታ ጣለችቸው የዚህም ወሬ በአበሾች ተዋጊዎች ዘንድ ሲደርስ ልባቸውና መንፈሳቸው ተሸብሮ የቻሉትን ምርኮ እንደያዙ ሽሽት ዝመሩ።

ይኸን ሁኔታ የተመለከቱት ማህዲስቶች (ደርቡሾች) ምናልባት በሚቀጥለው ቀን ተመልሰው ሐበሾች ይወጉናል የሚል ሥጋት እድሮባቸው ሳለ፣ የንጉሡ መሞት በምሽት እንደ ተሰማና ጦሩም መበታተኑን ሲመለከቱ ወደፊት ገሥግሠው በመድረስ ከንጉሡ የቅርብ ወታደሮች ጋር አትባራ ወንዝ ዳር ከተዋጉ በኋላ ብዙ ዕቃና የንጉሡን ሬሳ ማርከው፣ ራሳቸውን ቆርጠው፣ ለድል አድራጊነታቸው ማብሰሪያ ወደ አምዱርማን ላኩት። አሥጊውና በጣም ኃይለኛ የነበረው የአበሾች ጦርነት በዚህ ዐይነት አከትሞ ከዚያ ሰዓት ቀጥሎ አጨቃጫቂው የዙፋን የወፈሽነቱ ውዝግብ በአበሾች መካከል ቀጠለ ሲል ደም ድሟል።¹

የቲዎባልድ አጻጻፍ፣ ከብላቴን ጌታ ጎሩይ አባባል ጋር ስለሚገጥም፣ ታሪኩን ለሚያነብ ሁሉ ሙሉ እምነት ይሰጣል። ንጉሡ ነገሥቱ ከምናቸው ላይ እንደ ተመቱ ሁለቱም አልገለጹትም። በሸዋ የሚቀመጠው ኮንት አንቶኔሊ ከትግራይዎች የጦር ሠፈር ከሞት ተርፎ አምልጦ የመጣ አንድ ወታደር እንዳጫወተው፣ ንጉሡ ነገሥቱ በጠበንጃ ጥይት የተመቱት በቀኝ በኩል ዣሮ ግንዳቸውን መሆኑን ይገልጻል። ከዚያም አከታትሎ ጦርነቱ በተዘመረበትና በድብልቅልቁ ሰዓት እንዳጋጣሚ በአበሾች ሠፈር ላይ ድንገተኛ ጉም ስለጣ፤ ላይተያዩ በመታኮስ ብዙ አበሾች እርስ በርስ በጥይት መሞታቸውን ወጊያውም የተዘመረው እ.ኤ.አ. መጋቢት 10 ቀን መሆኑን ያወሳል። ከጦርነቱ በታሸተው ያመለጡት እጩ ቲዎፍሎስ ንጉሡ ነገሥቱ ጦርነቱ እንደ ተዘመረ በጦሩ መካከል ሆነው የደርቡሾች ምሽግ በመድፍ ጥይት ከተከፈተ በኋላ፣ ጠበንጃቸውን እንደያዙ ተዋጊው ወታደር አለበት ቆሞ ሲዋጋ እርሳቸው አስከ 400 ሚትር ቀደም ብለው ሲተኩሱ ቀኝ እጃቸውን መመታታቸውን፣ የተመቱትን ምንም አይደለም ብለው በጨርቅ አስረው አሁንም እየቀደሙ ሲታኩሱ ከደርቡሾች የተተኮሰች ጥይት ግራ እጃቸውን መትታ ወደ ደረታቸው መግባቷንና ከዚያ ሰዎቻቸው ይዘው ወደ ድንኳናቸው እንደ

ወሰዷቸው አጫወቱኝ ሲል ኮንቲ ሮሲኒ የሚባለው የኢጣልያ ዕውቅ ጸሐፊ ያመለክታል።¹ ሌላው ጸሐፊ ደግሞ፣ ንጉሡ ነገሥቱ በሐርና በወርቅ ያጌጠ ልብሳቸውን እንደ ለበሱ ሲዋጉ ድርቡሾች ባለባባሳቸው ለይተው አነጣጥረው እንደ መቷቸው ያወሳል።²

በሌሎችም ጸሐፊዎች ዘንድ ንጉሡ ነገሥቱ እንደ ተራ ወታደር በእግራቸው ሆነው በጠበንጃ ሲታኩሱ በጥይት የተመቱት ከንዳቸውና ሆዳቸውን መሆኑ፣ ውጊያው የተዘመረው መጋቢት መጀመሪያ ላይ መሆኑ ተገልጿል። ነገር ግን፣ በመተማየተዋጉበት ጊዜ በትክክል በኢትዮጵያ አቆጣጠር መጋቢት 1 ቀን በፈረንጆች ቁጥር መጋቢት 8 ቀን እንጂ እንደ አንቶኔሊም፣ እንደ ሌሎችም አባባል መጋቢት 10 ቀን ወይም 9 ቀን አይደለም። መጋቢት 10 ቀን ለኞ አትባራ ወንዝ ላይ የተዋጉበትና እነራስ አርአያ ሞተው የንጉሡ ነገሥቱ ሬሳ የተማረከበት ነው።

ስለዚህ መደምደሚያውን እንደ ኢትዮጵያ አቆጣጠር ንጉሡ ነገሥቱ መጋቢት 1 ቀን ቅዳሜ በመተማየተዋጉተው ከቆሰሉ በኋላ በሽሽት ጉዞ ላይ እሑድ መጋቢት 2 ቀን በተወለዱ በ54 በነገሡ በ18 ዓመት በ1881 ዓ.ም ዐርፈዋል። ከዚያ በመጋቢት 3 ቀን ለኞ አትባራ ወንዝ ዳር ደርቡሾች ደርሰው ጭንቅላታቸውን ቆርጠው፣ ውጊያው በሱዳናቸው አሸናፊነት ተፈጽሟል። ደርቡሾች በመተማየተው ጦርነት ድሉንም ያገኙት በቅድሚያ የሐበሻን ጦር እንደምን ለመመከት እንደሚችሉ ተመካከረው በሁለት ረድፍ በጥናት ባሠሩት የመከላከያ ምሽግ መሆኑ፣ የኛዎችም የተሸነፉት በያዙት የጦር መሣሪያና በሠራዊታቸው ብዛት በመተማየተው በእልህ ተጋፍጠው በነዚያ ምሽግ ላይ በመውደቃቸውና ይልቁንም ወደፊት ቀድመው እንደተራ ወታደር በመዋጋት ላይ የነበሩት የንጉሡ ነገሥቱ በድንገተኛ ጥይት ተመትተው መቁሰላቸው ነው።³

¹ A.B. Theobald, The Mahdiya, PP. 154-157.

¹ Co Conti Rossini, P. 461 Italia ed Etiopia del Trattato d'Ucciali alla Battaglia d'Adua.

እርግጥ ንጉሡ ነገሥቱ ከ300 እስከ 400 ሚትር ከሠራዊታቸው ርቀው ሲዋጉ ካዩዋቸው የተከበሩት እጩ ለምን ተቆጥተው እምቢ ቢሉም ገዝተው አላስቀሩቸውም? እንደሚመስለው በዚህ አፍላ ጦርነት እጩው ወሬ ስሙ እንጂ ያሉበት አይመስልም። እርሳቸው ቀደም ብለው ሸሽተዋል።

² A. Anestrini I Prigionieri del Mahdi, P. 72.

³ A. Del Boca, Gli Italiani in Africa Orientale, PP.323-324.

ስለ ዐፄ ዮሐንስ አሟሟት በኋለኛው ጊዜ እንደዚህ ተብሎ ተገጥሞላቸዋል።

ዐፄ ዮሐንስ ሞኝ ናቸው
 እኛም ሁላችን ናቅናቸው
 ንጉሥ ቢሏቸው በማኸሉ
 ወሰን ጠባቂ ልሁን አሉ
 በጎንደር መተኮስ፣ በደንቢያ መታረድ አዝኖ ዮሐንስ
 ደሙን አፈሰሰ እንደ ክርስቶስ
 እንዳያምረው ብሎ ድሃ ወዳጁን
 መተማ አፈሰሰው ዮሐንስ ጠጁን
 የጎንደር ሃይማኖት ቆማ ስታለቅስ
 አንገቱን ሰጠላት ዳግማይ ዮሐንስ
 እጅግ ደስ ይለኛል ያንተ ስም ሲነሣ
 የቁና አፈር ንፋግ አንተ ነህ ወይ ካላ፤

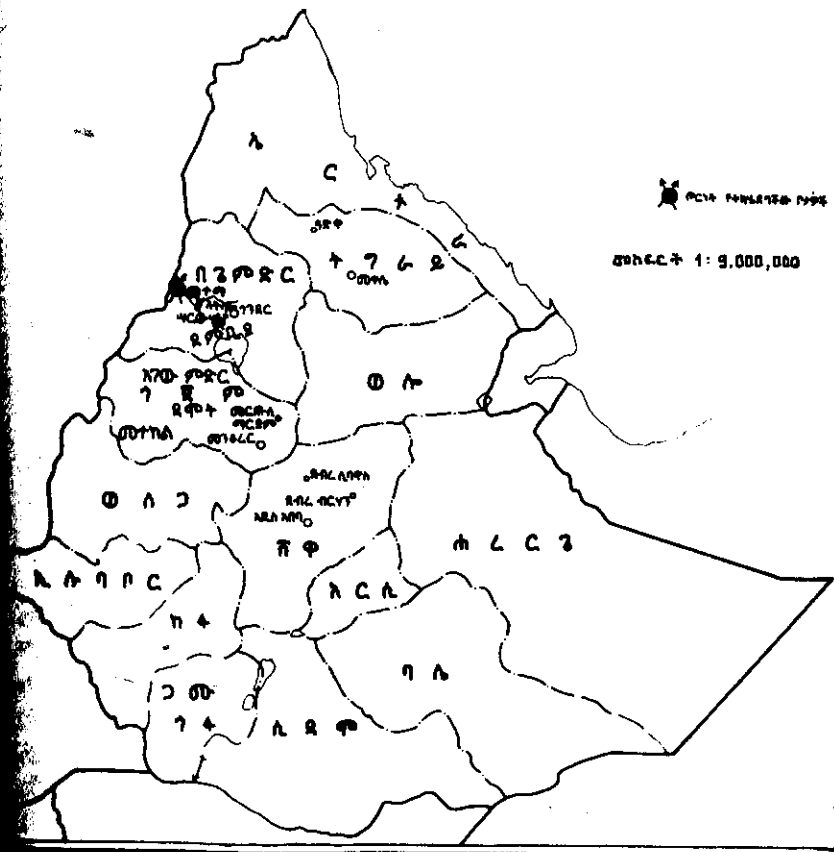

ዐፄ ዮሐንስ

(ከምስተር ስማትስ ሐሪስን መጽሐፍ)

1 ጎሩይ ወ. ሥላሴ ኢትዮጵያና መተማ የዐፄ ዮሐንስ ታሪክ፣ ገጽ 17።
 ተ.ጸ.መ.፣ የኢት. ታሪክ ካፔ ቴዎድሮስ እስከ ቀ. ጋ.ሥ.፣ ገጽ 84።

አዲስ አበባ ከተማ አስተዳደር የጥቅምት ፩ ወር የጥቅምት ፩ ወር የጥቅምት ፩ ወር

ምዕራፍ ሃምሳ ሁለት

የደርቡሾች አሸናፊነትና የዘኪ ተማል ድንፋታና ውድቀት
የከሊፋ አብዱላሂ አል ታሺ ፍጻሜ

ያ፤ የሐንስ ታማኝ መኳንንትና የቤተ መንግሥት ዘበኞች የጌታ
ቸው ሬሳ በተቀመጠበት ድንኳን በራፍ ላይ ቢቻል ሕይወታቸውን
አለያም ሬሳቸውን ከምርኮ ለማዳን በፍጹም ገርግንነት እየተዋጉ ቢሞ
ቱም ፍጻሜውን ከመሸነፍ አልዳኑም ። አሸናፊዎቹ ሱዳኖች ከድል
በኋላ ግማሹ ሲማርክ ግማሹ የጓዝ ዕቃ ሲዘርፍ፣ ዋንኞቹ ወደ ድንኳኑ
ውስጥ ገብተው በሰም የተመረጠውን ሳጥን ገንዘብ ያለበት መስ
ሏቸው ቢከፍቱ የሰው ሬሳ ሆኖ አገኙት ። ከምርኮኞቹ አንዱን አቅ
ርበው “የማን ሬሳ ነው” ብለው ቢጠይቁት “ያ፤ የሐንስ ነው” ብሎ
አረጋገጠላቸው ። በሳጥኑም አጠገብ ከሬሳው ጋር ዘውዳቸው ፣ በብ
ራና የተጻፈና ገበታው በባሕር ዐረብና በወርቅ የተለበጠ አርባዕቱ
ወንጌል ፣ የዕለት የሳምንት የወር ያመት ቁጥር የሚቆጥር የወርቅ
ሰዓት ፣ በነስሚት ሐረሰንና በነፖርታል አማካይነት ከንግሥት ሺክቶ
ሪያ በተለይ በወዳጅነት ዘመን በየጊዜው የመጣላቸው ትልቅ በሩቅ
የሚያሳይ መነጥር ፣ ባለፈርጥ መስቀልና ሌላም ብዙ ዕቃ ተገኘ ።

ደርቡሾቹ በዘኪ ተማል ትእዛዝ የንጉሠ ነገሥቱን ጭንቅላት ቆር
ጠው ከነራስ አርአያና ከጓደኞቻቸው የተቆረጠ ራስ ጋር ወደ አምዱር
ግን ለከሊፋ አብዱላሂ ላኩለት ። ከሊፋ አብዱላሂ የጦርነቱን ውጤት
ወዳጃ ከማስያዝ ጋር አቆብቶ ይጠብቅ ነበርና የድል አድራጊነቱን
ዜና ከንጉሡ ጭንቅላት ጋር ሲደርሰው ፣ በደስታ ተውጦ ነጋሪት እን
ዲመታና መለክት እንዲነፋ አዞ የከተማው ሰው ሁሉ ብዙ ሸኮችና
ቃዲዎች በተሰበሰቡበት ታላቅ የድል በዓል ተደረገ ። ከሦስት ቀን
በኋላም ያ፤ የሐንስን የተቆረጠ ጭንቅላት በዕንጨት ላይ ሰክቶ
በግመል ጀርባ ላይ አስደርጎ ገበያ ለገበያ ፣ መንደር ለመንደር እየዞረ
በመታየት እስላማዊው የሱዳን ሕዝብ እንዲደሰትበት አደረገ ።

1 - ብ.ጌ. ገፋይ ፣ ከንግሥተ ሳባ እስከ ዐድጥ ጦርነት ፣ ገጽ 155 ።

ይህ ሁሉ ሲሆን፡ ድል አድራገው የምሥራቅ ሱዳን (የገዳሪፍ) አገረ ገዥ አሚር ዘኪ ቱማል መጋቢት 1 ቀን ያገኘውን ድል በአስቸኳይ ወደ አምዱርማን ለጌታው ለከሊፋ አብዱላሂ ከላከ ወዲህ፡ እዚሁ ገዳሪፍ ተቀምጦ ያፂ የሐንሰን ሬሳ ይዘው ወደ አትባራ ወንዝ የሸሹትን ኢትዮጵያውያን ተከታትሎ ከመደምሰስ በቀር አምዱርማን ራሱ ሔዶ ደስታ አልተካፈለም።

አሁን ደግሞ፡ አትባራ ወንዝ ዳር እንደ ሰፈሩ በኢትዮጵያውያን ላይ በድንገት ደርሶ የተዋጋበትንና ያንገት ቆረጣውን ሁኔታ እንደዚህ ሲል በጽሑፍ ለከሊፋው አብራርተዋል።

“በይቅር ባዩና በመሐሪው አምላክ ስም ምስጋናና ጸሎት ለነቢዩና ለቤተሰቡ።

ከእግዚአብሔር ምስኪን ደሃ ከዘኪ በእግዚአብሔር ዘንድ ድጋፍ ላለው ለመሀዲ ተከታይ ለከሊፋ አብዱላሂ ቤን መሐመድ...

ጌታ ሆይ።

ቀዳሜ 6 ራጀብ 1306 * ከእግዚአብሔር ጠላቶች ከሐበሾቹ ከተዋጋን ወዲህ ከዚህ በፊት ሥፍራውን ለጌትነትም እንደ ገለጽሁት ሁሉ፡ ዳካቸውን አየተከታተልን ስንሔድ ቆይተን በእኩል ሌሊት ከሠፈራቸው ተጠግተን የሚያነዱትን እሳት እያየን አስኪነጋ ድረስ ከሠፈራቸው አደርን። እነሱም ጦርጥረው ኖሮ ያንድ ከፍል ጦር ጠባቂ ቃፈርና ሰላዮች ልከው ሲሰልሉ አግኝተን ወግተን ወዲያው ደመሰስናቸው። ከዚህ በኋላ ሲነጋ በእግዚአብሔር ችርነት ወደ ፊት ተጓዝን። እንደ አሸዋ የበረከቱት ጠላቶቻችን ከአትባራ ወንዝ ማዶ ሠፍረው ሳለ በመሬት ላይ ዝናም ባንድ ጊዜ ገሮት ብሎ እንደሚወርድ በላያቸው ላይ ደርሰን ጦርነት ገጠምናቸው። የኛዎቹ በሃይ ማኖቻቸው ጸንተው ጥይትን ሳይፈሩ ኢሉማናውያንን ** ሳይፈሩ ጠንክረው በመዋጋት እሸነፉ። እስከ ቀኑ ሁለት ሰዓት ድረስ ከተዋጋናቸው በኋላ ከሐዲዎቹ ከአስላሞቹ በፊት ስለሸሹ ሠፈሩ ባዶ ሆኖ ቀረ። ነፋስ እቧራን እንደሚጠርግ እነሱም እንደዚያ ተጠረጉ የጦርነቱ ቦታ በአበሾች ሬሳና ቁስለኛ ተሞልቶ ነበር። በሸሽታቸው ጊዜ ወንድም ወንድሙን ሲረዳው አባትም ስለ ቆሰለው ልጁ ለማሰብ አልቻለም። ሠፈሩ በብዙ ድንኳን ከሺ በሚበልጡ በፈረሶች፡

* በዐረብኛ አቆጣጠር በኢትዮጵያ መጋቢት 1 ቀን 1881 ዓ.ም.

** ኢሉማናውያን (ከሐዲዎች) የሚሉት በእስላሞች ዘንድ ከሐሰልምና የሚገኙት ውጭ ሆኖ በቀራን የማያምነው ሁሉ የማያምን ከሐዲ ደባላል።

በበቅሉና በአህዮች ተሞልቶ ነበር። በእግዚአብሔር ፈቃድ ሁሉንም ወርሰን በነርሱ እጅ በመሐመድ አርባብ መሪነት ተዋግተው በምርኮ የነበሩትን እስላሞች ተበጀናቸው። *

እዚያ ላይ የእግዚር ጠላት የሆነው የሐንሰ ቅዳሚለት በተደረገው ጦርነት ሞቶ ኖሮ ሬሳው በሳጥን እንደሆነ በጃችን ገባ። አለቆቹ ግን ይኸን ደብቀው ለወታደሩ መቁሰሉን ብቻ አውርተው ሌላ የጦር አለቃ ሾመው ነበር እኛም የንጉሡን የየሐንሰንና በሁሉ ቦታ እየተከተለ የሃይማኖቱን ጉዳይ የሚፈርደውን (ፍትሐ ነገሥት አውጪ ወይም ንስሐ አባት?) ትልቁን ካህን እንደዚሁም የደጃች በርሄንና የብዙ አለቆች ጭንቅላት ቆረጥን። ለእግዚአብሔር ለነቢዩ ለመሐመድና ለተከታዮቹ ተስፋ በመስጠት የተዋጉትን ሁሉ አምላክ ይሸልማቸው በሚመጣው ዓለም (በሰማይ) የሚገኘውን ደስታ ተስፋ በማድረግ ድሉን ለማግኘት ስንል ሞትኛ እየተሸቀዳደምን እንዋጋ ነበር። ይህ ያሁኑ ጦርነት፡ መሰል የሌለው ታላቅ ጦርነት ነው። ስለዚህም እግዚአብሔር ስለረዳን እናመሰግንው። ለወደፊቱም ስለሃይማኖታቸው እነዚህ የሚዋጉት ኃይላቸውም፡ ሞራላቸውም ከፍ ያለ ስለሆነ ኢሉማናውያንን ለመዋጋት የተዘጋጁ ናቸው። የተረገመው የሐንሰ የመሸነፉን ምልክት ከመተው በቀር ተከታዮች ስላላደረገ ያሁኑ ድል አድራጊነታችን አበሻን እንደሚያስገዛን ተስፋ እናደርጋለን።

ባሁኑ ጊዜ ከባሕር ዳር ሰፍረው የኛዎቹ ታማኞች በራሪዎቹን ከማሳደድ ላይ ይገኛሉ። ብዙ ወንዶች ከነሚስቶቻቸው ከነቤተሰቦቻቸው ማርከዋል። ከብዛቱ የተነሣ የምርኮውን ዕቃ ሦስት ቀን ሙሉ እግዘው ለመጨረስ አልቻሉም። ስለ ችርነቱ አምላክን እናመሰግናለን። ለርሰዎም ከኛ ወገን ከድል ወሬ በቀር ሌላ (ከፋ ወሬ) እንዳይደርስዎት እንመኛለን። ሁሉም ነገር ከተጠናቀቀ በኋላ ለጌትነትም ዝርዝሩን ወደፊት አልካለሁ። በድል አድራጊነታችን ወዳጆቻችን ይተማመኑባቸው ዘንድ ልዩ ልዩ የተግረኩትን የየሐንሰን ዕቃዎች ይኸን ደብዳቤ በሚያቀርብልዎት ሰው እጅ ልኬያለሁ። የሐበሾቹም መድፎች ከነጥይቶቻቸው በእጃችን ገብተዋል። በጸሎትም እንዲረዱን ጌትነትዎን እንለምናለን። **

* በ1879 ዓ.ም. ራስ አሉላ የተዋጉ ጊዜ የተግረኩ መሆን አልባቸው።

** የደብዳቤው ትክክለኛ ትርጉም ከዐረብኛ ዲማ በሚባል ተተርጉሞ በኢጣልያንኛ ያገኘሁትና በፎቶ ኮፒ የወሰድሁት ከቀድሞው የኢጣልያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ታሪካዊ መዝገብ ቤት ውስጥ (3-6) ነው። ወደ አግርኛም የመለስኩት ከኢጣልያንኛው ትርጉም ላይ መሆኑን ለአንባቢ አስገንዝባለሁ።

ዘኪ ተማል በዚህ ደብዳቤ ውስጥ “አባራን ነፋስ እንደሚጠርግ፣ እኛም አበሾችን ጠረግናቸው... አበሾች በሸሹበት ሰዓት ወንድም ወንድሙን፣ አባት የቆሰለውን ልጁን አልረዳም...” ከማለት ጋር የራሱንና የወገኖቹን ጉብዝና ከማድነቅ በቀር፣ በዋናው በመተግው የቅዳሚው ጦርነት ለት አበሾቹ እንደኛውን ምሽግ አስለቅቀው ከሁለተኛው ምሽግ ውስጥ ተጋብተው በሚዋጉበት ሰዓት ጸሐፊው ሁሉ ያወሳውን በደርቡሾቹ ላይ የነበረውን ፍርሃትና ሽብር ሊያነሣው አልፈለገም። እንደዚሁም ከመተግው ጦርነት ወዲህ ሰኞ ለት አትባራ ወንዝ የጌታቸውን ሬሳ ላለማስማረክ በድንኳኑ በራፍ ላይ እየተፈከሩ የተላለቁትን የነራስ አርአያን የነቢቶደድ ገብረ መስቀልን ዝብዱ ምልክቱንም ስለ አልጠቀሰ፣ አድላዊ መሪና ጸሐፊ ነው ማለት ነው። በርሱ አንጻር ከ350 ዓመት በፊት የግራኝን ታሪክ የጻፈው ሼሃብ ኤዲን አህመድ ቤን አብድል ቃድር የጠላቶቹን የነአ ዝማች አዳሉን፣ የነራስ ወሰን ሰገድን ዠግንነት ሳይደብቅ የጻፈውን ስናስታውስ፣ በሁለቱ መካከል ያለውን የሐቅና የመንፈስ ልዩነት እንገነዘባለን።

የሆነ ሆኖ፣ በመተግውና በአትባራ ወንዝ ያፂ የሐንስ መሸነፍ ለከሊፋ አብዱላሂ ሥልጣኑን በጣም ከፍ አድርጎ በአካባቢው፣ ባገር ውስጥም ትልቅ ያሸናፊነትን ዝና አተረፈለት። በርሱ ላይ ባገር ውስጥ የሚነሡት አሚርች ሁሉ እነሣሣቸው እየከሸፈ ሲያዙ ወይም ሲግረኩ በካርቱምና በአምዳርማን ባደባባይ ግማሾቹ በስቅላት፣ ግማሾቹ እንገታቸው በሰይፍ እየተቆረጠ መፈጀቱን ቴዎዳድስ የተባለው እንግሊዛዊ በመጽሐፉ ገልጾታል።¹

እንደዚሁም ዐፄ ዮሐንስን በማሸነፉና የመኳንንቱን አንገት በሰይፍ በማስቆረጡ የተመካው ዘኪ ተማል ሦስት ዓመት ያህል በባለሟልነትና በባለሥልጣንነት ከቆየ በኋላ፣ ከ1885 ዓ.ም ላይ ባለሟልነቱ መቀዝቀዝ ዝመረ። ቀጥሎም እንዳንድ ባለሥልጣናች እየተያዙ የሞት ቅጣትና አስራት ሲደርስባቸው፣ አሚር ዘኪ ተማልም በተፈው በቀናተኛው በያኩቡ (ያዕቆብ) ጠቋሚነት በከዳት ወንጀል ተከሶ ከግዛቱ ከገዳሪፍ በዚሁ ዓመት ተጠርቶ አምዳርማን ሲገባ ወዲያው እጁ ተይዞ በወህኒ ቤት ገብቶ በከባድ እግረ መቅ ታሰረ። በኋላም ከለው በፍጹም ወደግደገናኝበት ወደ አንዲት ትንሽ ኃጽ ተዛወረ ብቻውን ሐያ ቀን ያህል እንደቆየ በረኃብና በውሃ ጥም ተሠቃይቶ ሞተ። በርሱም እግር አህመድ ዋድ ዐሊ ተሾመ።²

1 A. B. Theobald, The Mahdiya, PP.156- 157.
2 Slatin and Wingate, Fire and Sword in the Sudan, PP. 300-301.

ይኸን ሁሉ ካደረገ በኋላ፣ ታላቁ ኃይለኛውና ጨካኙ አሚር አብዱላሂም በሱዳን ተፈርቶና አንቀጥቅጦ ሲገዛ ከቆየ በኋላ፣ ዘኪ ተማል በሞተ በአራተኛው ዓመት ከ1889 ዓ.ም ላይ በእንግሊዝ መንግሥት ትእዛዝ፣ በማህዲስቶች እጅ የተገደሉትን የገፎራል ጉርዶንን፣ የነገፎራል ሂከስን ደም ለመበቀል ገፎራል ከችነር 28ሺ የሚደርስ የእንግሊዝና የግብጽ ድብልቅ ጦር ይዞ መጥቶ 40ሺ ጦር ይዞ ከጠበቀው ከከሊፋ አብዱላሂ ጋር በ1890 ዓ.ም በሚያዝያ ወር ላይ እዚያው ያፂ የሐንስ አንገት ከተቆረጠበት ከአትባራ ወንዝ አጠገብ ጦርነት ተጋጥመው ደርቡሾቹ በእሮጌ ጠመንጃ በመታኮስና አንገት መቁረጥ ያስለመዱትን ሰይፋቸውን እያወዛወዙ ለመመከት ሲዋጉ እንግሊዞቹ ማከሲም በሚባለው መድፍና ዘመናዊ በሆነ ጠመንጃ እንደልብ አጨዋቸው። ከዚያም አብዱላሂ የተረፉትን ወታደሮችን ይዞ ወደ ዋናው ከተማ ወደ አምዳርማን ቢሸሽ የእንግሊዙ ገፎራል እዚያው ድረስ ተከታትሎ ሔዶ ወጋው። ከዚያም ወደ ጉርዶፋን ቢሸሽ የከችነር ተከታይ ሰር ረጃናልድ ዊንጌት በበረሃ የብዙ ቀን ከቢ አድርጎ ከማረከው በኋላ ከግብረ አበሮቹ ጋር በ1891 ዓ.ም. በፍርድ ገደለው።¹

ከዚህም በኋላ ያፂ ዮሐንስ ኢትዮጵያ ከጠላት ጋር እየተዋጋች ድልን እየተገናጸፈች በነጻነት ስትኖር፣ የኃያሉ የከሊፋ አብዱላሂ ሱዳን ግን፣ ከእንግሊዝና ከግብጽ ጥምር አገዛዝ ውስጥ ገብታ ሱዳን አንግሎ ኤጀንቲያን ኮንዶሚኔሽን የሚባል ሥያሜ ተሰጥቷት የአፍሪካውያን የነጻነት ጊዜ እስኪመጣ ድረስ ቆየች።

1 E. Anghieri, Storia Della Politica Inglese Nel Sudan, PP. 120-127.

ምዕራፍ ሃምሳ ሦስት

ያፂ ዮሐንስ ሞት ያስከተለው የዙፋን ባላንጣነት —

በባላንጣነቱ ፊት የተሰቀሙት ወገኖች

ምንም እንኳን በ10—13ኛው መቶ ዓመት መካከል የዛጉዬ ነገሥታት ጣልቃ ቢገቡ ከዚያም በፊትና ከዚያም በኋላ፣ በኢትዮጵያ ዙፋን ተቀምጦ ዘውድ ደፍቶ የሚገዛው ነጋሢ ከሰሎሞን ዘር የተወለደ መሆኑን ያገራችን ታሪክ ነገሥት በብዙ ቦታ ይነግረናል። አንዱ ነጋሢ በኃይሉ ወይም በባቱ ኑዛዜ ነገሥት እዙፋን ከወጣ በኋላ፣ የቀሩት ወንድሞቹና የደረሱ ልጆቹ የመንገሥ ፍላጎት አድሮ ባቸው በዚህ ምክንያት ባገር ላይ ሁከት እንዳይደርስ ሁሉም ተይዘው ባንድ ተራራ ወይም ባንድ ደሴት ሥፍራ ተለይቶ፣ ጠባቂ ተደርጎ በተራቸው የመንገሥ ዕድል እስኪገጥማቸው ድረስ በግዞት ይኖሩ ነበር። ለዚህ የግዞት ሥፍራ ከሁሉም በጣም የታወቀው በወሎ ክፍለ ሀገር በአምባሰል አውራጃ የሚገኘው ገሸን አምባ ነው። እርሱም የነጋሥቱን የግጋዣ ሥፍራ ከመሆኑ የተነሣ፣ ብዙ ጊዜ የግዕዙ መጽሐፍ አምባ ነገሥት ይለዋል።¹

በጉንደር ዘመን መንገሥት ደግሞ፣ እዚያው ጉንደር አቅራቢያ ወሀኒ እየተባለ የሚጠራ አለ። በጉንደር የነገሠው በሞተ ቁጥር የትኛውን ነጋሢ አውጥቶ ለማንገሥ በነበረው ፍጅት የጦር አለቆችና አስተዳዳሪዎች ወገን ለይተው እርስ በርሳቸው ሲዋጉ ከሁለቱም ወገን የሚያልቀው ሕዝብ መጠኑ ከፍ ያለ ነበር። ጠቡ ገና ንጉሡ ከታመመበት ጊዜ ይዣመርና አለቆች የተሰማሙበት ነገሥት በዙፋኑ እስኪረጋጋ ድረስ ፍጅቱና ትርምሱ በታሪክ ውስጥ ተመዝግቦ የሚገኘው ብዙ ነው።²

1 ተ.ጺ.መ.፣ የግራኝ አህመድ ወረራ ምዕ 100፣ ገጽ 570—576.

2 ተ.ጺ.መ.፣ የኢትዮጵያ ታሪክ ካፒ ልብን ድንግል እስከ ዐፄ ቴዎድሮስ፣ ገጽ 83—85፣ 116—123፣ 216—318፣ 221—222።

ብለው ተናዘዋል የሚል ያዋጅ ቃል ተነገረና ከደጃች በጋ ለና ከደጃች መሸሻ በቀር ሁሉም አሜን ብሎ ተቀበለ ። ደጃች በጋለና ደጃች መሸሻ ግን ለጃንሆይ ልጅ የላቸውም ። በወን ድም ልጅነት የሆነ እንደሆነ ግን ሁላችንም አኩል ነንና አገራችን ከገባን በኋላ እግዚአብሔር ለሚሰጠው ይሰጠዋል እያሉ ልብላቸውን (ኩታቸውን) በአፍንጫቸው ላይ እያደረጉና እያገረመረሙ ወደ ሠፈራቸው ተመለሱ ይባላል ።”

ስለራስ መንገሻ ያዩ የሐንስ ልጅነት ብዙ የሚወራ ነገር አለ ። አንዳንዶች ዐፄ የሐንስ በምስጢር ከመነኩሱ በኋላ የወለደቸው ናቸው ሲል ፣ ሌላው ደግሞ ወንድማቸው ጉግሣ ከሞቱ ብዙ ዘመናቸው ስለሆነ በድብቅ ከወንድማቸው ሚስት ወለደቸው ይላሉ ። የቀሩት ደግሞ ብዙዎቹ እንደ ብላቴን ጌታ ገሩይ የወንድማቸው የደጃች ጉግሣ ልጅነታቸውን በማረጋገጥ ያዩ የሐንስ ልጅ የተባሉት አልጋቸውን ስለ አወረሷቸው ብቻ ነው ይላሉ ። በእርግጥም የሚመስለው ይኸው ነው ። መንገሻ የባሕርይ ልጃቸው ቢሆኑ ኖሮ በቆስሉበት ሰዓት መሆን መሪያውኑ ለልጁ ለመንገሻ አልጋዬን አውርሻለሁ ባሉ ነበር ። ነገር ግን የመንገሻ አልጋ ወራሽነት የመጣው የታላቅ ወንድማቸው ልጅ የራስ ኃይለማርያም ጉግሣ ሞት ከታወቀ በኋላ ነው ።

የሆነ ሆኖ ፣ እነራስ መንገሻ ከመተማ ወደ መቀሌና ወደ ዐድዋ ከተመለሱ በኋላ ፣ ከቦጋለና ከመሸሻ በቀር ሌሎች የዙፋኑ ባላንጣዎች ባንድ ጊዜ ይገጥማሉ ። እነዚህም አንደኛ ካዩ የሐንስ ዘመነ መንግሥት ዝምሮ ዙፋንን ካዩ የሐንስ ጋር ሲከራከሩ የቆዩት ደጃች ደብብ ናቸው ። እርሳቸውም የትልቁ ራስ አርአያ ከፍተኛው ልጅ ስለሆኑ ፣ በተለይ ባሁኑ ዐፄ የሐንስ ባረፉበት ጊዜ ዙፋኑን አገኛለሁ በማለት የኢጣልያንንና የእንግሊዝን እርዳታ ደጅ የሚጠኑበት ሰዓት ነበር ። ሁለተኛ የራስ ገብረ ኪዳንና የእቴጌ ድንቅነሽ ልጅ ደጃች ሥዩም አባጎበዝ የሚባሉት ናቸው ። እርሳቸውም የዙፋን ፍላጎታቸውን ደበቅ አድርገው በምኒልክ ደጋፊነት ከደጃች ደብብም ፣ ከራስ መንገሻና ከራስ አሉላም ጋር እየተዋጉ የቀረው ቢቀር የትግራይን ግዛት ለመያዝ የሚጣጣሩ ነበሩ ።

ስለዚህ ፣ በሰሜን ምሥራቅ የኢጣሊያኖች ወረራና መስፋፋት በሰሜን ምዕራብ በኩል ለተነሡት ደርቡኾች እንዳገዘ በሰሜን ምዕራብም በኩል በደርቡኾች መነሣትና በመተማው ጦርነት ባዩ የሐንስ መሞት ፣ በዙፋን ባላንጣዎቹ መብዛት በጣም የተጠቀመው

የኢጣልያ መንግሥት ነበር ። በዚህ ምክንያት ፣ አንቱኒሊ ከሸዋ ለጠቅላይ ሚኒስትሩ ለክሪስቲ በላከው አስቸኳይ ራፖርት ውስጥ መደምደሚያውን “የትግራ ተዋጊዎች ከመተማ ተመልሰው ቁስላቸው ሳይድን ኃይላቸው በደከመበት ፣ ሞራላቸው በወደቀበት ሰዓት ወደ አሥመራ መገሥገሥ ነው” የሚል ቃል ይገኝበታል ። ይኸንኑ እንዲፈጽሙ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ፍራንቼስኮ ክሪስቲ ምጥዋ ለሚገኘው ለገፍኔራል ባልዲሠራ ቢያስተላልፍ ከገፍኔራሉ ለጠቅላይ ሚኒስትሩ የተሰጠው ፣ “እኔ ከምጥዋ ወደ አሥመራ ከመንዚ በፊት ባላንጣዎቹ በቅድሚያ እርስ በርሳቸው ቢተላለቁ ይጠቅማል” የሚል መልስ ነበር ። በትክክል ቃሉ፡-

“... ደብብ ኃይሉን ለማጠንከር ከዐድዋ (አየከዱ ከነራስ መንገሻ) የሚመጡትን ወታደሮች እየጠበቀ ነው፤ ወደ ዐድዋ መሔድም ይፈልጋል ። እኛንም በተሉ ወደ አሥመራ አንድንዘልቅ ጠይቆናል ። ከያለበት የተጠራቀሙ 20ሺ የትግራ ወታደሮች የበለጠ ለሚከፍላቸው ለመዋጋት ተዘጋጅተዋል ። ነገር ግን እኛ ሳንሔድ የነርሱ (የመንገሻና ደብብ) መተላለቅ ቢቀድም ይጠቅማል” የሚል ነው ።

በእነዚህ ሁሉ መካከል ቀደም ብለው በመታወቅና በማናቸውም መስክ በመደርጀት ፣ በትግራዎቹም መሳፍንት የርስ በርስ ውጊያ በመጠቀም ራስ መንገሻም ፣ ደጃች ደብብና ደጃች ሥዩምም በኢጣሊያ ኖቹ የጦር መሣሪያ እንዳይታጠቁ ፣ የኢጣልያን መንግሥት ወዳጅነት ቀደም አድርገው በመያዝና በማጠንከር የሸዋው ንጉሥ ምኒልክ በዚህ ጊዜ አቅማቸውን በማሽል አገርና በደቡብ በኩል አጠንክረው ይገኙ ነበር ። ከመተማ ጦርነት የተመለሱት እነራስ ሚካኤል ጳጳሳቱም እየመጡ ስለ ገቡላቸው ፣ የቤጌምድርም መሪዎች የጉጃሙም ንጉሥ ተከላ ሃይማኖት አሉበት ድረስ መጥተው በመገናኘት ስለ ታመኑላቸው ካዩ ቴዎድሮስ ዘመን ዝምሮ ይመኙትና ይጠብቁት የነበረው ንጉሠ ነገሥታዊ ዙፋን ያለጦርነት በእጃቸው ገባ ። የምኒልክ መንግሥትም እያደር የመጠንከር ፣ ነገዶችን በውስጡ የመሰብሰብና የመደርጀት መልክ ስለአሳየ ፣ ዘኪ ቱማል እንደ ተመኘው ከዘረፋ በቀር ከሊፋ አብዱላሂ ኢትዮጵያን ለመግዛት የነበረው ፍላጎት በሰሜን በኩል የተንጠለጠለውም የርስ በርስ ጦርነት ቆመ ። በፊት ወዳጅ መስሎ በኋላ ጠላት ሆኖ ከተገኘው ከኢጣልያ ጋር የተደረገው ሰፋ ያለው የፖለቲካና የጦርነት ውዝግብ ግን ፣ በሚቀጥለው መጽሐፍ ለብቻው ይተነተናል ።

ያ፤ የሐንሰ መሳፍንት፣ መኳንንትና ሹማምንት ዝርዝር

1ኛ ራስ አርአያ ሥላሴ የሐንሰ

ራስ አርአያ አባታቸው ዐ፤ የሐንሰ ሲሆን፣ እናታቸው ደግሞ የደንከል ተወላጅ፣ ክርስትና ተነሥተው ጥበበ ሥላሴ የተባሉ ሴት ናቸው። የተወለዱት በ1860 ዓ. ም. ነው። በ1875 ዓ. ም. የስምንት ዓመቷን ወጣት ዘውዲቱ ምኒልክን አግብተው ነበር። በዘመናቸው የቤጊምድር ገዛት ተስጥቷቸው ሲኖሩ፣ በተወለዱ በሐያ ዓመታቸው በ1880 ዓ. ም. ከዚህ ዓለም በሞት ተለዩ። (እርሳቸውም ከሌላ ሴት ራስ ጉግሣ አርአያን ወልደዋል።

2ኛ ራስ አርአያ ድምፁ

ያ፤ የሐንሰ እናት የወይዘሮ ሥላሴ ወንድም ናቸው። ዘራቸው ከዚህ እንደሚከተለው ይነበባል። ተስፋ ኢየሱስ ከወይዘሮ ወለተ ጽዮን ራስ ወልደ ሥላሴንና ደጃዝማች ደብብን፣ ደብብ ደጃዝማች ድምፁን፣ ድምፁ ከወይዘሮ ታቦቱ ራስ አርአያንና ወይዘሮ ሥላሴን፣ ሥላሴ ዐ፤ የሐንሰን፣ ራስ አርአያ፣ ደጃዝማች ደብብን፣ ደጃች ቦጋ ለን፣ ደጃዝማች አብርሃን፣ ደጃዝማች ተድላ አባ ጉበንን፣ ወይዘሮ አምለሱን ይወልዳሉ። እምለሱ የራስ አሉላ ባለቤት ናቸው።

አርአያ በመዝናኛው ወቅት ላ፤ ቴዎድሮስ እንደ ባለግል ሆነው በዓልጋዳ አርአያ እየተባሉ እንደርታን ያስተዳደሩ ነበር። ዝግገነታቸውንም ዐ፤ ቴዎድሮስ መስክረውላቸዋል። በመጨረሻው ጊዜ እንደ ሌሎች መሳፍንት በመቅደላ ታስረው መቅደላ ሲሰበርና ዐ፤ ቴዎድሮስ ሲሸነፉ፣ ነጻነታቸውን አግኝተው የእንግሊዝ ጦር ሲመለስ አብረው ሔደው በዚያን ጊዜ በትግራይ ሥልጣን ከጨበጡት ከእነታቸው ከወይዘሮ ሥላሴ ልጅ ከደጃዝማች ካላጋር በሰናኦሊ ተገናኙ። ካላ ዐ፤ የሐንሰ ተብለው ከነገሡበት ከ1864 ዓ. ም. ገምቱ በመተማ በ1881 ዓ. ም. እስኪሞቱ ድረስ ለንጉሠ ነገሥቱ ጭፍራም አባትም ሆነው በስምምነትና በፍቅር ኖሩ።

ራስ ኃይለ ማርያም ያፂ፡ የሐንስ ታላቅ ወንድም የደጃዝማች ጉግሣ ልጅ ናቸው። ቀደም ብሎ በደጃዝማችነት ማዕረግ ዋድላን ያስተዳድሩ ነበር። በኋላም የራሱነት ማዕረግ ተጨምሮላቸው ራስ አሉላ ይዘውት የነበረውን የጦር ጠቅላይ አዛዥነት ተሾመው በዚሁ ሥልጣን እንዳሉ፡ የመተማ ዘመቻ ጊዜ ሕይወታቸው በጦርነቱ ላይ ዐሰፈ። ንጉሠ ነገሥቱ በቆሰሉበት ሰዓት ዙፋናቸውን ለማውረስ ሲያስ ጠሩዋቸው መዋታቸው ስለ ተነገራቸው፡ እንግዲያውስ ወንድሙን መንገሻን ጥሩ ብለው ዙፋናቸውን ለራስ መንገሻ አወረሱ።

4ኛ ራስ መንገሻ የሐንስ

ደጃዝማች ዘውዴ ገብረ ሥላሴ፡ በመጽሐፋቸው ራስ መንገሻን ያፂ የሐንስ ልጅ አድርገዋቸዋል። ብዙ የሰሜን ክፍለ ሀገር ሰዎች እንደ ራስ ኃይለ ማርያም የደጃዝማች ጉግሣ ልጅ ያደርጋቸዋል። በእውነትም ልጃቸው ቢሆኑ ኖሮ ዐፄ የሐንስ በመተማ በቆሰሉ ጊዜ ዘውዳቸውን ለማውረስ ኃይለ ማርያምን ጥሩልኝ በማለት ፈንታ መንገሻን ጥሩ ልኝ ባሉ ነበር ለማለት ይቻላል። የሆነ ሆኖ፡ ንጉሠ ነገሥቱ የራስ ኃይለ ማርያምን ሞት ከሰሙ በኋላ፡ አልጋዩን ለመንገሻ አውርሻለሁ ስላሉ ልክ እንደ ልጅ አድርገዋቸዋል ለማለት ነው። በዚህም ምክንያት ራስ መንገሻ በማገተማቸውም፡ በጽሑፍም ‘ራስ መንገሻ ወልዱ ላፂ የሐንስ ንጉሠ ጽዮን ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ’ ይሉ እንደ ነበር ግልጽ ነው።

ነገር ግን ከመተማ ጦርነት ወዲህ የንጉሠ ነገሥቱን ሥልጣን የሸዋው ንጉሥ ምኒልክ ስለያዙ፡ ምኒልክም የቀሩትን ባላንጦች እነ ደጃዝማች ሥዩም አባ ጉበዝን ወደ ጉን ትተው፡ የትግራን ግዛት በሙሉ ሰጥተዋቸው የበለጠም ለማቅረብ የእቴጌ ጣይቱን ወንድም የራስ ወሌን ልጅ ወይዘሮ ከፋይን ድረውላቸው ከሁለቱ ጋብቻ ወይ ዘሮ አስቴር ተወልደው ነበር። የዐድዋንም ጦርነት መካፈላቸው ይታወሳል። ዳሩ ግን ባንድ ወገን ያፂ የሐንስ ዙፋን ከእርሳቸው እጅ በመውጣቱ ቅር እያላቸው፡ ደጋግመው የከዳት መልክ ስለአሳዩ በመጨረሻ ተይዘው አንኮበር በአዛዥ ወልደ ጸድቅ ጠባቂነት በግዞት እንዳሉ በ1898 ዓ.ም. ዐረፉ።

ራስ ቢቶደድ ገብረ ኪዳን፡ ከወጣትነት ዝምሮ ብላታ ገብረ ኪዳን እየተባሉ ዐፄ የሐንስን ስላገለገሉ፡ በመጨረሻም የእንደራሴነት ሥልጣን ይዘው ኖሩ። ከፂ ተክለ ጊዮርጊስ ሞት በኋላም የንጉሠ ነገሥቱን ያፂ የሐንስን እኅት እቴጌ ደንቅነሽን አግብተው ደጃች ሥዩም አባ ጉበዝን ወልደዋል። ዐፄ የሐንስ ወይዘሪት ዘውዲቱን ለልጃቸው ለራስ አርአያ ሚስትነት ለማጨት ሲወስኑ፡ ወደ ንጉሥ ምኒልክ ዋና አማላጅ ሆነው የተላኩት ራስ ገብረ ኪዳን ናቸው። በዚህም ምክንያት ከንጉሥ ምኒልክ ባለ ብር መጣብር ፈረስ፡ ባለመርገፍ በቅሎ፡ 8 ሴጣ ፈረስ፡ የወርቅ ጋሻና ጥንድ ጦር ተሸልመዋል። (ጸ.ት.ገ. ሥላሴ ታሪክ ዘመን ዘጸግማዊ ምኒልክ ምዕ. 33)

6ኛ ራስ አሉላ አባ ነጋ ወደ ቁቢ

አሉላ የተምቤን ተወላጅ ናቸው። በወጣትነታቸው ዘመን፡ በዓልጋዳ አርአያ የተምቤንን አውራጃ በሚያስተዳድሩበት ጊዜ፡ ለርሳቸው አድረው ልጃቸውን አምለሱን አግብተው ይኖሩ ነበር። ቀጥሎ በበዓልጋዳ አርአያ ፈቃድ ወደ ደጃዝማች ካሳ (ዐፄ የሐንስ) ተዛውረው በአጋፋሪነት አገልግለዋል። ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ካሳን አስገብራለሁ ብለው ወደ ፀድዋ ዘምተው በተዋጉበት ጊዜም ንጉሠ ነገሥቱን የማረኩ እርሳቸው ናቸው ይባላል።

ከዚህ በኋላ፡ ካሳ ዐፄ የሐንስ ተብለው በ1864 ዓ.ም. ከነገሡ ወዲህ ሊጋባ ተባሉ። ቀጥሎም ራስ ተብለው የንጉሠ ነገሥቱ ጠቅላይ ጦር አዛዥ፡ የሐማሴንና የዙሪያዋ ገዥ በነበሩበት ሰዓት ከግብጾችና ከሱዳኖች፡ እንደዚሁም ከኢጣልያኖች ጋር ያደረጉት ጦርነትና ያገኙት ድል በየመጽሐፉ ተጽፏል።

ከደጋሊ ድል ወዲህ የእንግሊዞች ወቀሳና የኢጣልያኖች በጦርነት ማስፈራራት እየበዛ፡ የራስ አሉላም ዝነኝነት እያየለ በሐደበት ሰዓት እርሳቸውን በከፋት የሚመለከቷቸው የመሳፍንቱ ጥላቻ ተጨማምሮ በንጉሠ ነገሥቱ ፈቃድ የጦር ጠቅላይ አዛዥነቱ ሥልጣን ለራስ ኃይለ ማርያም ሐገስ ተሰጠ።

የመተማው ጦርነትም በንጉሠ ነገሥቱ የበላይነትና በራስ ኃይለ ማርያም አዝማችነት በተካሄደበት ጊዜ የኢትዮጵያ ጦር በደርቡሾች

አሸናፊነት ተፈጽሞ ንጉሠ ነገሥቱም ራስ ኃይለ ማርያም በለሞቱ ያፂ ዮሐንስን አልጋ ከወረሱት ከራስ መንገሻ ጋር ጥቂት ጊዜ አን ገራግረው እንደቆዩ፣ በ1882 ዓ.ም. ከራስ መንገሻ፣ ከራስ ወልደሚካኤልና ከራስ ሐጉስ ጋር ወደ አዲስ አበባ መጥተው እነራስ መንገሻ ሲመለሱ አሉላ እዚሁ አዲስ አበባ መቆየት ይሻለኛል ብለው ቀሩ። በኋላም የዓድዋ ጦርነት በተነሣ ጊዜ የአላጌንም፣ የመቀሌንም የዐድዋንም ጦርነት ተካፍለዋል። ከዚህ በኋላ የዐድዋን ግዛት ባፂ ምኒልክ ፈቃድ በራስ መንገሻ ስምምነት ተሾመው እንዳሉ በሽሬ ግዛት ከራስ ሐጉስ ጋር በ1889 ዓ.ም. በየካቲት ወር ተጣልተው ሲዋጉ ሁለቱ ታላላቅ መኳንንት በሚያሳዝን አኳኋን ሞቱ።

በጠቅላላው በኢትዮጵያ፣ በኢጣሊያኖች፣ በግብጾችና እንደዚሁም በሱዳኖች ዘንድ እንደራስ አሉላ ስመጥር የሆነ የለም። በኢትዮጵያም በትግራይ አሉላ፣ በሸዋ ጉብና፣ በጉጃም ደረሰ እየተባለ በቃለ አጋና ስማቸው ይጠራል።

7ኛ ራስ ባርያው ጳውሎስ

በትግራይ ካፂ ቴዎድሮስ ዘመን ዝምሮ ታማኝና ስመ ጥር አገረ ገዥ ነበሩ። ከታማኝነታቸውም የተነሣ ዐፄ ቴዎድሮስ በፊት ለደጃዝማች ምኒልክ ድረዋቸው የነበሩትን ልጃቸውን አልጣሽን ድረውላቸው ከዚህ ጋብቻ ደጃዝማች ገብረ መድኅን ተወልደዋል። በሕይወት ያሉት ደጃዝማች ኃይለ ሥላሴ የራስ ባርያው የልጅ ልጅ፣ የደጃዝማች ገብረ መድኅን ልጅ ናቸው።

8ኛ ራስ ባርያው ገብረ ጳድቅ

ሌላው ያፂ ዮሐንስ ታማኝ ባለሟል ናቸው። በታማኝነታቸውም ደብረ ሲና ላይ በዚያን ወቅት የደጃዝማችነት ማዕረግ ከነ በራቸው ከካሳ ጋር ተዋግተው በመሸነፍ ተማርከዋል። ካሳ ንጉሠ ነገሥት ከሆኑ በኋላም በውጊያ፣ “እንዱን ዐይኔን ለቴዎድሮስ መን ግሥት ገብሬያለሁ፣ የተረፈውን ደግሞ ለርስዎ መንግሥት አበጣለሁ” ብለዋል እየተባለ ይነገራል። ከዚህም የተነሣ ባፂ ዮሐንስ ፈቃድ የራስነት ማዕረግ ይዘው ሐማሴንን ሲያስተዳድሩ ከግብጾች ጋር በተደረገው ጦርነት ብዙ ሞያ እንደሠሩ ይነገራል። በመጨረሻ ከራስ ወልደ ሚካኤል ጋር ሲዋጉ ሞቱ።

9ኛ ራስ ሐጉስ

ከዐፄ ዮሐንስ ታላላቅ መኳንንት አንዱ ራስ ሐጉስ ናቸው። ቀደም ብለው በደጃዝማችነት ማዕረግ ተምቤንን ሲያስተዳድሩ ቆይተው በመጨረሻ ራስ ተብለው ሽሬን ሲገዙ በዚሁ ማዕረግ እንዳሉ፣ በ1881 ዓ.ም. በንጉሠ ነገሥቱ ባፂ ዮሐንስ የተመራውን የመተማን ጦርነት፣ ቀጥሎም በ1887 የተደረገውን የዐድዋን ጦርነት ተካፍለዋል።

ራስ መንገሻ በ1887 እ.አበባ የመጡ ጊዜ አብረው መጥተው እንደ ሌሎች ተሸልመዋል። በመጨረሻ በ1889 ዓ.ም. በየካቲት ወር በግዛት ግጭት ከራስ አሉላ ጋር ሲዋጉ ሕይወታቸው ዐለፈ።

10ኛ ራስ ገብረ መድኅን ኃይለ ማርያም

ኃይለ ማርያም የደጃዝማች ወብ ወንድም የሰሜን አገረ ገዥ ነበሩ።

11ኛ ደጃጅ መሸሻ

የዐፄ ዮሐንስ ወንድም የደጃች ማሩ ልጅ

12ኛ ቢቶደድ ገብረ መስቀል

ሌላው ባፂ ዮሐንስ ቤተ መንግሥት ከነበሩት ታላላቅ መኳንንት አንዱ ቢቶደድ ገብረ መስቀል ናቸው። የዐድዋ ገዥ ስለነበሩ፣ ራስ አሉላ የሐማሴን ገዥ በነበሩበት ጊዜ እንግዶች በምጥዋ በኩል ሲመጡ አርሳቸው ከራስ አሉላ እየተቀበሉ ንጉሠ ነገሥቱ ወደሚገኙበት ወደ መቀሌ ወይም ወደ ደብረ ታቦር ይልኩ ነበር። በመጨረሻም በዚሁ በታማኝነታቸው እንዳሉ በመተማ ተዋግተው ሞቱ።

13ኛ ደጃዝማች ቦጋለ

የትልቁ ራስ አርአያ ልጅ የመተማን ጦርነት ተካፍለዋል።

14ኛ ዋግሹም ገብሩ

የጎንደርታ ተወላጅ ቀደም ብሎ ሐማሴንና ሠራዬን ሲያስተዳድሩ ቆይተው በመጨረሻ ዋግሹም ተብለው ላስታን ተሾሙ።

እንደ ሌሎችም ስለኝህ መኩንን ብዙ የምናውቀው ነገር የለም ። ንጉሥ ምኒልክ ዐፄ ዮሐንስ አልገብርም ብለው ባፈነገጡበት ሰዓት ሁለቱን ለማስማማት ከሸዋ እነ ደጃች ናደው ሲመደቡ፣ ካፄ ዮሐንስ በኩል ወደ ንጉሥ ምኒልክ ተልከው የመጡት በጅርንድ ለውጤ እንደነበሩ ሰነዱ ሁሉ ያመለክታል ። በጅርንድ መላካቸው ምናልባት የገንዘብና የንብረት ኃላፊ ሆነው በማስተዳደራቸው ይሆናል ።

16ኛ ደጃዝማች ሣህሉ ወልደ ሚካኤል

ደጃዝማች ሣህሉ ወልደ ሚካኤል፣ ደጃዝማችነታቸው ባፄ ቴዎድሮስ ነው ። በመቅደላም ታስረው ነበር ። ከዚያም በእንግሊዞች ነጻ ወጥተው ለዐፄ ዮሐንስ በመታመን ሐራማትን ተሾመዋል ።

17ኛ ሊቀ መኳስ ይልማ ደስታ

ይልማ ደስታ፣ ያፄ ዮሐንስ የቅርብ ዘመድና ታማኝ መኩንን ናቸው ። እንደሚታወቀው፣ የእንግሊዝ ጦር ዐፄ ቴዎድሮስን ለመውጋት በመጣበት ጊዜ ከደጃዝማች ካሳ (በኋላ ዐፄ ዮሐንስ) ተልከው በሰናዓፌ እንግዶቹን ተቀብለው አስተናግደዋል ።

18ኛ ሳሙኤል ጊዮርጊስ ርዕሰ መማከርት

ሳሙኤል የሰናፌ ተወላጅ፣ በፊት የዐፄ ቴዎድሮስ ታዛዥ ሆነው በእንግሊዞችና ባፄ ቴዎድሮስ፣ እንደዚሁም በእስረኞችና በንጉሠ ነገሥቱ መካከል ሆነው በመላላክ ብዙ ሚና መጫወታቸው፣ የእንግሊዝኛ ቋንቋ ማወቃቸው ይታወሳል ።

አሁንም ላፄ ዮሐንስ አድረው የፈረንጅ አስተናጋጅ በመሆን ወደ እንግሊዝ ንግሥት ወደ ቪክቶሪያ በመላክ አገልግለዋቸዋል ። ዐፄ ዮሐንስ በሚልኩት ደብዳቤ ላይ ሳሙኤልን ርዕሰ መማከርት ብለዋቸዋል ። ምናልባትም ሳሙኤል ባፄ ቴዎድሮስ ዘመን በንጉሠ ነገሥቱና በእንግሊዞቹ መካከል የተነሳውን የጠብና የክርክር ውዝግብ፣ በእስረኞቹ ምክንያትም የደረሰውን እልቂትና የንጉሠ ነገሥቱን ሞት ያይን ምስክር የሆኑበትን እያስረዱ ላፄ ዮሐንስ ዋና ተደማጭ አማካሪ ሆነው አገልግለው ይሆናል ።

(ካገር ውስጥ)

መንግሥቱ ለማ፡

መጽሐፈ ትዝታ ዘአለቃ ለማ ። አዲስ አበባ፣ ብርሃንና ሰላም ቀ.ኃ.ሥ. ማ/ቤት፣ 1959 ።

ተክለ ሥላሴ ዋቅጅራ (አለቃ)

(ያልታተመ)

ተክለ ጸድቅ መዝሪያ፡

የኢትዮጵያ ታሪክ ከዐፄ ቴዎድሮስ፣ እስከ ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ። 4ኛ መጽሐፍ፣ አዲስ አበባ፣ መርሐ ጥበብ ማ/ቤት 1938 ።

የኢትዮጵያ ታሪክ

ካፄ ልብነ ድንግል እስከ ዐፄ ቴዎድሮስ (5ኛ እትም) ። አዲስ አበባ፣ ብርሃንና ሰላም ማ/ቤት፣ 1965 ።

ከዐፄ ይኩኖ አምላክ እስከ ዐፄ ልብነ ድንግል

3ኛ መጽሐፍ፣ አዲስ አበባ፣ ብርሃንና ሰላም ቀ.ኃ.ሥ. ማ/ቤት 1966 ።

የግራኝ መሐመድ ወረራ

አ.አ፣ ብርሃንና ሰላም ማ/ቤት፣ 1966 ።

ጎሩይ ወልደሥላሴ (ብላቴን ጌታ)

ኢትዮጵያ መተማ—የዐፄ ዮሐንስ ታሪክ ። አዲስ አበባ፣ ኢትዮጵያ ማ/ቤት፣ 1910 ።

የሕይወት ታሪክ

አዲስ አበባ፣ ራስ ተፈሪ ማ/ቤት፣ 1915 ። ዋዜማ፣ ጎሐ ጽባህ ማ/ቤት፣ 1921 ።

የኢትዮጵያ ታሪክ

ከንግሥተ ሳባ እስከ ዓድዋ ጦርነት (ያልታተመ)

አድግቡ ጀንበራ
(መልአ ከብርሃን) ፡ መጽሐፈ ቅጂ ፡ አዲስ አበባ ፡ ትንሣኤ ዘጉባኤ
ግ/ቤት ፡ 1963 ።

አጥጫ
(አጽመ ጊዮርጊስ) ፡ የጋላ ታሪክ (ያልታተመ)

አፈወርቅ ገብረኢየሱስ ፡ (ነጋድራስ)
ዳግማዊ ምኒልክ ፡ ሮማ ፡ 1901 ።

እምሩ ኃይለሥላሴ (ልዑል ራስ)
(ያልታተመ)

ገብረ ሥላሴ ወ/አረጋይ (ጸሐፊ ትእዛዝ)
ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፡ አዲስ አበባ ፡ አርቲስቲክ
ግ/ቤት ፡ 1959 ።

ዋቢ መጻሕፍት (እንግሊዝኛ)

Anchieri, E., *Storia della Politica Inglese Nel Sudan* (1882—1939) Milano: Fratelli Bocca, 1939.

Bardi, P.M., *Pionieri E. Soldati*, Milano: Ulrico Hopli, 1936.

Battaglia, R., *La guerra d'Africa*. Torino: Giulio Einaudi editore, 1958.

Bellarita, E., ... *Adua I Precedenti*, Genova: "Rivista di Roma", editrice, 1931.

Canestrini, A.S., *I Prigionieri del Mahdi*, Roberato, La cassa Scolastico del R. Istituto, 1939.

Chaine, M., *Histoire du Regne de Yoahannes IV Roi d, Ehtiopie*, Paris: Ernest Leroux, 1943.

Coppet, De M., *Chronique du Regne de Menelik II*, Paris: Maisonneuve, Freres, 1930.

Cortese, G., *Eritrea*, Roma: Cassa Editrice, 1934.

Coulbeaux, J.B., *Histoire Politique et Religieuse d' Abyssinie*, Paris: Geuthner, 1929.

Coursac, De J., *Le Regne de Yohannes*, Rommans, Imprimerie Jeanne D'Arc. 1926.

Crispi, F., *Le Prima Guerra d'Africa*, Milano: Fratelli Trever, 1914.

Dei Sabelli, L., *Storia di Abyssinia*, Roma: Edizon Roma, 1938.

Del Boca, A., *Gli Italiani in Africa Orientale*, Roma: Bari, Giuslateria & Figlispa, 1979.

Douin, G., *Histoire du Regne Kedive Ismael*, Tome III, 2e Partie, 1869-1873, Caire: pour La Societe Royale De Geographie del, Egypte, 1939.

Guidi, I., *Annales Rogum Iyasu II et Iyoas*, Louvain: Secr-
itariat Du Corpusco, 1962.

Marcus, H. G., *The Life and Times of Menelik II*, Oxford :
Clarendon press, 1975.

Markham, A *History of the Abyssinian Expedition*, London:
Macmillan and Co, 1869.

Matteucci, P., *In Abyssinia*, Milano: Fratelli Trever, Editori,
1880.

Mazzucconi, R., *Storia dela Conquista della Africa*, V-II,
Milano: Istituto per gli studi di politic Internazionale, 1929.

Pacha, J. C., *Coup d' Oeil sur la Chronologie de la
Nation Egyptienne*, Paris: Plon, 1931.

Petrides, S. P., *Le Livre d'Or de la Dynastie Salomonienne
d, Ethiopie*, France: Plon, 1964.

Portal, G. H., *My Mission to Abyssinie*, New York: Negro
Universities Press ,1969.

Raffray, A., *Afrique Orientale Abyssinie*, Paris: 1876.

Rassam, H., *Narrative of the British Mission to The-
odore King of Abyssinia*, Vol. II, London: Johon Murray, 1869.

Rosenfeld, C. P., *A Chronology of Menelik II of Ethio-
pia (1844-1913)*, U.S.A., Michigan State University, 1976.

Rossetti, C., *Storia Diplomatica dell, Etiopia Dura-
nte il Regno di Menelik II*, Torino.: Societa Topografico
editrice nazionale, 1910.

Rossini, C., *La Cronaca Reale Abyssina*, Roma: Red-
iconti della Accadamaia dei Lencei, 1916.

Italia ed Etiopia-Alla Battaglia di Adua, Italia
Istituto per l'Oriente ,1935.

Rosso, M., *L'Italia in Africa Serie Storica*, Vo. I,
Roma: Istituto Poligrafico dello Stato P. V., 1958.

Rubenson, S., *The Survival of Ethioplan Independence*,
Great Britain, Richard Clay (The Chaucer Press Ltd,) 1976.

Salimbeni, A., *Crispi e, Menelik nel Dlarlo*, Torino:
Industria Libraria topografico editrice, 1956.

Sapeto, G., *Viaggio ai Mensa , ai Bogos e, Agli Ha-
bat*, Milano, Istitato per gli Studi di Politica Internazion-
ale, 1941:

Smith, F. H., *Through Abyssinia*, New York: A.C.
Armstrong & Son, 1980

Bairu Tafla, *A Chronicle of Emperor Yohannes IV
(1872-89)*, Wiessoden: Franzsteiner Verlag GMBH, 1977.

Wylde, A. B., *Modern Abyssinia*, London: Methurnx
Co., 1901.

SOURCES FOR UNPUBLISHED MATERIALS

1. Archives Nationales - Ministere d' Outre mer Fran-
caise - Paris.
2. Archivio Storico del Sopprosse Ministero Africa
Italiana - Roma.
3. Biblioteca Nazionale - Roma.
4. Biblioteca Vaticana - Roma.
5. Indian Office - London.
6. Istituto Italiano per l'Africa - Roma.
7. Ministero degli Affari Esteri, Comitato per la Doc-
umentazione dell' Attivita Italiana in Africa - Roma
«L'Italia in Africa ...Vol primo Ethiopia Mare
Rosso, Tomo VI, Documenti (1887-1888) e VII Doume
enti (1888-18889) -cura di Carlo Giglio.
8. Ministere des Affaires Etrangeres - Memoires et Doc-
uments Afrique (M.D.) - Paris.
- 9 «The Process of the Reunification of the Ethiopian
Empire» (Thesis)- Zewde Gebre Selassie.
10. Public Record Office - London.